

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO LIETUVOS KARO AKADEMIJA

Širvintų-Giedraičių kautynių 90-mečiui

Vytautas VOVERIS

ČIA
MŪSŲ
ŽEMĖ

**GENEROLO JONO ŽEMAIČIO LIETUVOS KARO AKADEMIJA
KARO MOKSLŲ INSTITUTAS
KARO ISTORIJOS CENTRAS**

VYTAUTAS VOVERIS

ČIA MŪSŲ ŽEMĖ

Istorinė chrestomatija

**Vilnius
2010**

UDK 947.45.06/.07

Vo-198

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Karo istorijos centro išleista ats. kpt. Vytauto Voverio parengta knyga „Čia mūsų žemė“ chronologiškai nuo 1914 iki 1920 m. apžvelgia lietuvių tautos ir visuomenės pilietinį-tautinį sąmonėjimą ir Lietuvos valstybės tapimo raidą I pasaulinio karo ir kovų dėl nepriklausomybės metais. 2004 m. šios knygos rankraštis laimėjo „Lietuvių balso“ (JAV) istorinės prozos konkurso III premiją. Šių istorinių šaltinių chronologiškas rinkinys – puiki pagalbinė priemonė kariūnams, studijuojant socialinius ir politikos mokslus.

Recenzentai: *doc. dr. Audronė Petrauskaitė*
dr. Manvydas Vitkūnas

Atsakingasis redaktorius *mjr. Gintautas Jakštys*

Pirmajame viršelyje paminklas žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę Širvintose. Skulptorius Robertas Antinis, 1927 m. Nuotrauka iš knygos „Lietuvos kariuomenės kari-ninkai 1918–1953“. II tomas. V., 2002. Lietuvos nacionalinio muziejaus biblioteka

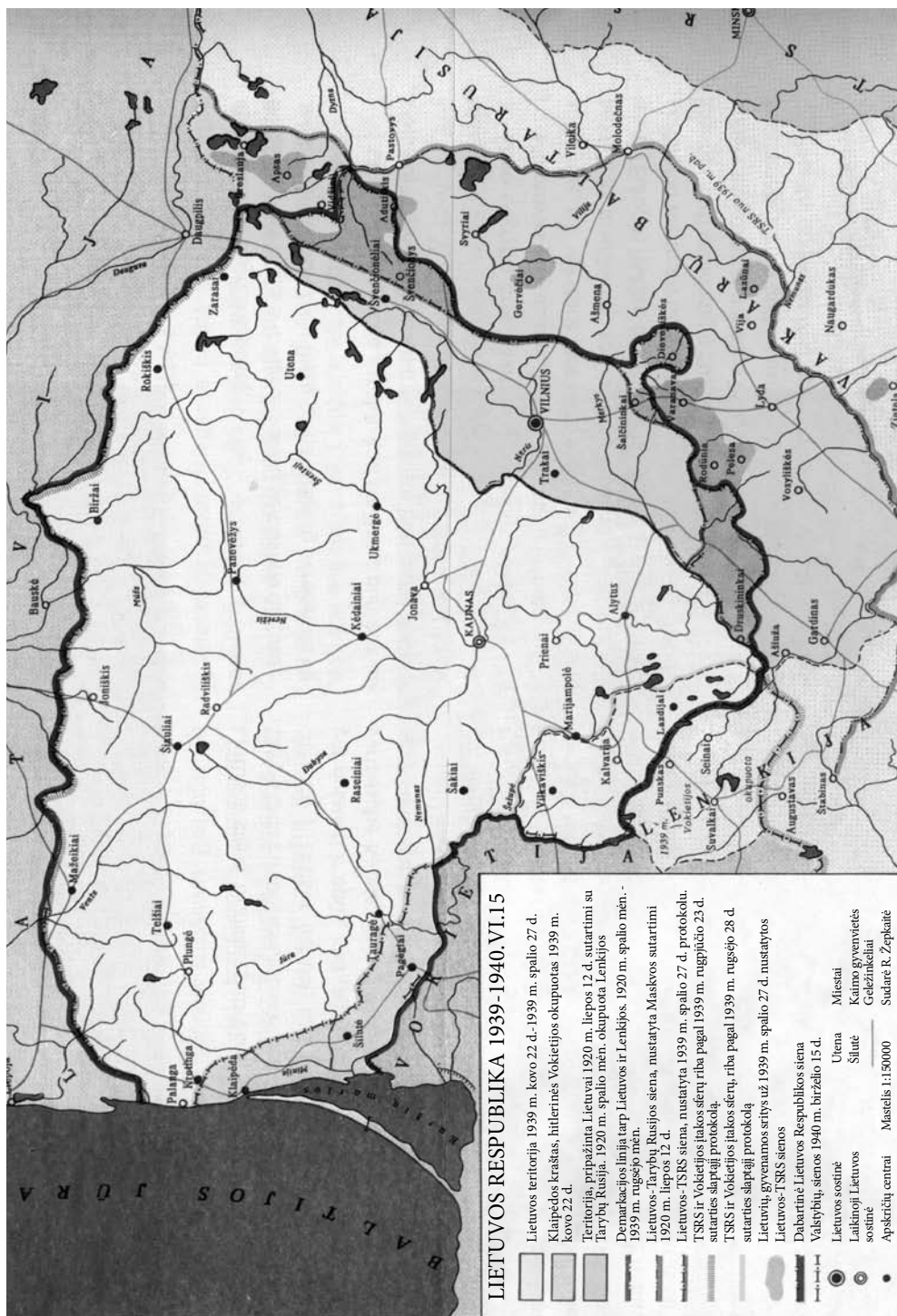
1954 m. sovietų nugriautas ir užkastas. Roberto Antinio jaunesniojo atkurtas ir atstatytas 1991 m.

© Generolo Jono Žemaičio
Lietuvos karo akademija, 2010
© Vytautas Voveris, 2010

ISBN 978-9955-423-93-5

TURINYS

Ižanga	5
1914 metai	7
1915 metai	15
1916 metai	32
1917 metai	44
1918 metai	68
1919 metai	129
1920 metai	241

Žr.: V. Bieliauskaitė. Lietuvos Respublika mirtino pavojaus akivaizdoje//*Kardas*, 2010, Nr.4

ĮŽANGA

Šis leidinys yra skiriamas Širvintų–Giedraičių kautynių devyniasdešimtmečiui; kautynių, kuriose negausi Lietuvos kariuomenė sugebėjo sustabdyti į Lietuvą klastingai įsiveržusią Lenkijos kariuomenę ir ne tik sustabdyti, tačiau ir sumušti. 1920 m. spalio 7 d. su lenkais Suvalkuose buvo pasirašyta sutartis, o jau kitą dieną Lenkija tą sutartį sulaužė ir puolė Lietuvą teisindamasi, kad esą jos kariuomenė maištauja, vadų neklauso ir elgiasi kaip norinti. Bet tada tai – ne kariuomenė, o kriminalinių nusikaltėlių gauja! Suprantama, kad šitaip nebuvo; agresiją suplanavo lenkų karinė vadovybė, vadovaujama maršalo Juzefo Pilsudskio, pasivadinusio „valstybės viršininku“.

Rodos, viską apskaičiavo teisingai: įveikti lietuvius didesnio vargo nebus, juk jie teturi vos tris divizijas, o Lenkijos kariuomenėje – beveik milijonas karių. Nepavyko! Lietuviai, atkurdami savo valstybę, laikėsi principo – svetimos žemės mums nereikia nei uolekties, valstybę kuriame tik savo etninėse žemėse. Nuo Palangos ir Nidos iki Smurgainių ir Naručio ežero, nuo Skuodo ir Zarasų iki Augustavo ir Lazūnų – štai mūsų etninės žemės, tikroji Lietuva. Todėl ir leidinio pavadinimas toks: „Čia mūsų žemė“, žemė, už kurią kovojame, liejo kraują mūsų seneliai, pasiryžę geriau žūti, bet grobikams savo žemės neatiduoti. Mūsų kariuomenė laimėjo todėl, kad lietuvis karys gynė savo Tėvynę, savo namus, o agresoriai nežinojo, už ką jie kariauja. Tiesa, lenkų kareiviams žadėta duoti žemės Lietuvoje, ir tas pažadas vykdytas – užgrobtame Vilniaus krašte apgyvendinta nemažai kolonistų.

Prie Širvintų ir Giedraičių lietuviai agresorius sumušė, tačiau išvyti juos iš visos Lietuvos jėgų neužteko. Lenkų rankose liko ne tik mūsų sostinė Vilnius, bet ir trečdalis Lietuvos teritorijos – nuo Augustavo iki Brėslaujos. Tai baisus praradimas, tačiau strateginis tikslas – nepriklausoma Lietuvos valstybė – pasiektas. Palaidotos lenkų šovininistų viltys Lietuvą paversti Lenkijos valstybės Vilniaus, Kauno ir Suvalkų vaivadijomis.

Širvintų ir Giedraičių kautynėmis pasibaigė Nepriklausomybės karas. Karas, kurį prof. Edvardas Gudavičius laiko vienu iš trijų svarbiausiųjų Lietuvos karų, šalia Žalgirio mūšio ir partizanų kovų 1944–1953 m.

Mūsų tautos atgimimą tradiciškai siejame su XIX amžiaus pabaiga, kai nušvito Jono Basanavičiaus „Aušra“, suskambo Vinco Kudirkos „Varpas“; su Maironiu, Vaižgantu, Adomu Jakštu, Jonu Jablonskiu, Petru Vileišiu, Antanu Smetona, knygnešiais, slaptomis lietuviškomis mokyklomis, tačiau pirmieji tautą kelti pradėjo Motiejus Valančius ir Simonas Daukantas. Knygnešių iš Rytprūsių gabenama lietuviška spauda sklido po visą kraštą, bet labai mažai tepasiekdavo rytinę Lietuvos dalį. Tauta prisikėlė, būtų prisikėlęs ir nusimetęs svetimą drabužį ir rytinis jos pakraštys, jeigu jo nebūtų pasiglemžusi Lenkija. Šitaip, beje, manė ir Nobelio premijos laureatas Česlovas Milošas: XX a. pirmoji pusė buvo tas laikotarpis, lėmęs, kuria kalba kalbės rytinės Lietuvos žmonės ir kuo jie patys pagaliau laikys save – lietuviais, lenkais ar gudais...

Lietuvos valstybės atsiradimą politiniame žemėlapyje nulėmė palankios aplinkybės, susiklosčiusios po I pasaulinio karo, stiprėjantis tautinis sąmoningumas ir naujoji, dar negausi lietuvių inteligentija, kilusi iš kaimo, lietuvių valstiečių vaikai, pirmiausia suvalkiečiai. Sunku pervertinti Marijampolės gimnazijos, Veiverių mokytojų seminarijos ir Seinų kunigų seminarijos vaidmenį, nes tai buvo centrai, skleidę lietuvišką dvasią po visą kraštą.

Šioje knygoje panaudotas montažo principas. Man pasirodė, kad tai teisinga; istoriją

tegul rašo istorikai, istorinius romanus – rašytojai, o čia pateikiamos ištraukos iš to meto spaudos, įvairių leidinių, vėliau rašytų atsiminimų. Vieni rašė vienaip, kiti kitaip, tačiau tai autentika, o mums belieka perskaityti ir įvertinti.

Knyga pradedama nuo I pasaulinio karo pirmųjų dienų, nes mažiau besidomintiems savo tautos istorija tie, jau beveik prieš šimtą metų vykę įvykiai gali pasirodyti ne visiškai suprantami; norėjosi parodyti, kaip sunkiai mūsų tauta atgavo laisvę ir ją apgynė. Istoriją kuria tauta, o ne politikai.

Apie du nepriklausomos Lietuvos dešimtmečius prof. Juozas Brazaitis 1948 m. taip sakė: „...kyla pasididžiavimas tauta. Ji ne tik išdrįso pareikšti: „Esu gyva ir noriu būti laisva“, bet savo žodį pavertė veiksmu ir kraujo aukomis atkurtą valstybę apgynė. Tada – ir tik tada ją norom nenorom pripažino tarptautiniai areopagai ir kitos valstybės.

Ir naujai atgimusi valstybė ne tik save apgynė. Ji prisidėjo prie to, kad Europa būtų išgelbėta nuo bolševizmo pirmosios invazijos į Vakarų, kur jis turėjo virsti viską lemiančia galybe, susiliejęs su revoliucinama Vokietija. Lietuva su savo kaimynais iš šiaurės ir pietų vėl atliko misiją, kurią senoji Lietuva buvo atlikusi Europai viduriniaisiais amžiais, kelias atvejais apgindama ją nuo Azijos antplūdžio...

Baigėsi herojiniai laikai. Prasidėjo kūrybinis periodas, energingas ir audringas – su žemės reforma, iš pagrindų keičiančia visą Lietuvos struktūrą, su konstitucija, su ūkio šakų kaitaliojimu, su nauju pinigų, su visuotiniu mokymu, su universitetais, akademijomis, institutais, operos, dramos, baleto teatrais, meno galerijomis, muziejais...”

Kiek lietuvis karys su ginklu rankose Lietuvos žemės apgynė, tiek mes jos ir turime.

Ats. kpt. Vytautas Voveris

1914 metai

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė

rašytoja

Ištisas dešimtis mėnesių dirbusi redakcijos darbą, skubu važiuoti sodžiuon bent du mėnesiu poilsio atostogų.

Bėgioju iš sankrovos į sankrovą, pirkdamasi tai šį, tai tą reikalingą sodžiaus gyvenimui. Diena karšta, oras tvankus. Gatvės pilnos karštų dulkių, kurios erzina kvėpajamuosius organus, bet užtat visą miestą su jo įkaitintais mūrais, dangun smelkiančiais bažnyčių bokštais, palšame žalume niūksančiais sodais gaubia plonutėliu aukso šydu. Tas šydas virpa, aukštybėse žėri aukso kibirkštėmis. Skaidomas įkaitusių saulės spindulių, kyla aukštyn ir, nė mažiausio vėjelio nekliudomas, kopia į Gedimino kalną, bet veltui. To kalno viršūnėje stovinčio bokšto linijos stovi tiesios ir grynos, aukščiau žaliuojančio medžių vainiko ir lyg tarte taria:

- Amžius jau sergime ir sergėsime visa tai, kas jums, ištikimieji tos šalies vaikai, buvo, yra ir bus brangiausia.

Jaučiuos nuvargusi, ištižusi, mintys galvoje vos slenka, o jausmai, kaip visuomet atsisveikinimo dieną, blaškosi opūs ir suerzinti. Tai glaudžiasi prie piliakalnio stebuklingos didybės, tai atsiduria gimtajame brangiame dvariuke, skęstančiame medžių žalume ir apriestame iš visų pusių tamsia girių linija, tai vėl grįžta prie mano šeimynėlės kasdieninių smulkių reikalų...

Deruos, perku, žiūrinėju prekes, o viduje kovoja noras kuo greičiau nusikratyti tomis visomis gyvenimo smulkmenomis su kietu ir rimtu pareigos balsu.

Galų gale, apsikrovusi ryšuliukais, sprunku sukaitusi iš paskutinės sankrovos, ir neapsakoma kaitra drauge su gatvių dulkėmis ima mane į savo prieglobstį.

- Ne, negaliu su Vilniumi ir trumpam laikui persiskirti, – tariau sau, – nepažvelgus į jį nuo piliakalnio aukštybių, – ir imu nagrinėti, kodėl ypač tas miestas man taip giliai į širdį įaugo... Ir stebiuos pati, kam aš dar tokį klausimą sau statau: tai aišku kiekvienam be klausimo ir be aiškinimo. Juk kaip žemė sukasi apie savo ašį, taip mūsų tautos gyvybė apie Vilnių, o du, tos istorijos, arba geriau pasakius, gyvybės ašigaliu – tai mūsų senovė su Gediminu ir Vytautu priešaky ir mūsų spaudos atgavimas su Petro Vileišio spaustuve ir jo leidžiamomis „Vilniaus Žiniomis“... Aišku, ne mano viena širdis taip jaučia ir ne mano viena galva taip mano...

Mano galvojimą staiga pertraukia spiegiamas laikraščių pardavėjo balsas:

- Austrijos karaliaus sūnus nužudytas! Naujiena! Didelė naujiena! Ekstra telegrama!

- Ak, tie pardavėjai! – galvoju sau. – Vis naujienos, vis ekstra telegramos! Tik jiems spiegti... – ir einu sau ramiai iš didžiausios gatvės į Katedros aikštę. O čia net keli vaikinai sustoję plėšosi:

- Naujiena! Ekstra telegrama! Austrijos sosto įpėdinis nužudytas.

Rugpjūčio 1 d.

Vokietija paskelbė karą Rusijai.

Prūsijos landtage Mažosios Lietuvos atstovas Vilius Gaigalaitis siūlo Didžiąją Lietuvą prijungti prie Mažosios Lietuvos. Rusijos Valstybės dūmoje Martynas Yčas lietuvių atstovų vardu reiškia viltį, kad Didžioji Lietuva ir Mažoji Lietuva bus sujungtos Rusijos imperijos ribose.

Jonas Basanavičius*Lietuvių mokslo draugijos pirmininkas*

O tuo tarpu karas tarp Rusijos ir Vokietijos jau prasidėjo. Rugsėjo 2 d. pačių rusų buvo Kybartuose padegta sargybos kazarmės* 5 d. naktį buvo girdima šaudant; iš ryto sužinota, kad mūšis kilęs Kybartuose tarp pačių rusų kariuomenės per neapsižiūrėjimą: užmušta vienas kareivis ir vienas arklis.

Petras Ruseckas*literatas*

Dvi didžiosios pasaulio galybės savo grumtynes pradėjo kaip tik mūsų krašte – Mažajoje ir Didžiojoje Lietuvoje.

Čia pasigirdo pirmieji rusų ir vokiečių šūviai, krito pirmosios karo aukos, suliepsnojo abiejų Lietuvų viensėdžiai, kaimai, miesteliai, miestai, o gaisrų dūmai juodais debesiais užklojo dangų, aptemdė saulę.

Netvarkingai besitraukianti caro valdžia paliko Lietuvą naujiems okupantams be jokios globos, neorganizavus iš vietos žmonių jokios valdžios ar atstovybės, nė mažiausių nurodymų nedavus, kaip žmonėms karo baisenybių saugotis, kaip laikytis su naujais atėjūnais, kaip ginti savo teises. Neparodė jokio rūpesčio dėl to krašto, iš kurio per 120 okupacijos metų tiek daug naudos turėjo.

Įkandin besitraukiančios caro kariuomenės ėjo vokiečiai. Ištaisais kaimais, miesteliais žmonės nuo jų bėgo, bet daugelyje vietų pasiliko ir sutiko juos su pasitikėjimu. Esą, kultūringi žmonės, džentelmenai ir nieko blogo beginkliams gyventojams nedarysiai.

Juozas Tumas-Vaižgantas*rašytojas*

Kitos valstybės, įsisukdamos į šį karą, žinojo, kam kariaus; turėjo, taip sakant, savotišką idealą. Vokietis norėjo visą pasaulį subadyti, nes jam per 40 metų buvo ragai išaugę ir paragas buvo pradėję nebepakenčiamai niežtėti. Taip knitėjo godumas markių. Anglai tame matė žūtibūtinę: jei vokietis laimės, visą Angliją suardys. Tai geriau tegu Anglija laimi ir visą Vokę suardo. Italija dantį griežė kerštu savo kaimynei Austrijai, kuri kiek kartų su ja sukibo, tiek kartų pribubijo ir išstis provincijas paglemžė.

Na, o Rusija ko norėjo laimėti, kokį ji turėjo karo idealą? Nebent dar daugiau kumščių gauti, nes per visą XIX šimtmetį ji visados buvo per skaudžiai bubijama; o jei ką ir buvo retkarčiais laimėję, tai tokiomis aukomis, kurios tuo laimėjimu nebuvo užmokamos.

Juoba Lietuva nemato reikalo nei pulti, nei gintis, nes nei šiada, nei tada nesimatė jai teigiamojo veiksnio. Apie Miliukovo Dardanėlius Lietuvoje mažkas teišmanė, o vertinti juos tai jau griežtai niekas nemokėjo. Liko nebent panaikinimas muitų konvencijos, kurią vokiečiai tikru palūkininkų talentu buvo iš Rusijos išveržę.

Tai toli gražu ne Lietuvos, ypač ne lietuvių, ūpą ir nusistatymą reiškė drauge su kitomis tautomis mūsų atstovai Dūmoje M. Yčas ir kiti, pataikaudami rusų valdžiai. Tai buvo tuščios Rusijos tautų rungtynės, kuri gražiau pakalbės apie tariamąjį savo pasišventimą bendrajai imperijai.

Žodžiai paliko žodžiai, tuščias oro plakimas liežuviais, idant rusams bent tam kartui būtų drąsiau lįsti į prapultį. Deputatų pareiškimai, jog visi ik vieno, be tautų skirtumo,

* kareivinės

dėsis prie kariaujančių rusų, dideliu malonumu guldys savo galvas ir naikins savo turtą, buvo tiesiog veidmainiškas; ne iš lietuvių psichikos kilęs, tik iš šalies tų primestas, kurie bent tų žodžių buvo toje valandoje reikalingi.

Kaip nieko nereiškė mūsų deputatų žodžiai, tuojau tai pasirodė, ligi tik lietuviai susidūrė su užpuolikais. Niekas nemėgino bent ranką pakelti už rusus: jie bėgo nuo vienių ir kitų.

Mykolas Krupavičius

Petrapilio dvasinės akademijos studentas

1914 metai. Oras pavojų pritvinkęs. Visokie pranašavimai siūte siuvo po Rusijos plotus. Spauda taip pat ne visai ramiai išvadas darė iš valstybių santykių, bet carų režimas, kaip ir kitų diktatorių... Pagal įsakymą turėjo būti ramu ar neramu. Net varnos negalėjo tūpti ant kryžiaus, nes pagal įstatymus tai buvusi šventvagystė. Kai Puškinas vienoje savo kūrinio vietoje parašė, kad vakarui artėjant varnos tupia ant cerkvės kryžių, cenzorius varnas išbraukė ir parašė pastabą: „Nepolagajatsia“ (Neleidžiama). Bet ėjom savo keliu, nekreipdami dėmesio į jokias atmosferas. Jei kada ir įsigilindavom į politiką, tai rodydavom aiškų palinkimą į karą. Tada mes, okupuotųjų kraštų vaikai, tikėjom, kad tik karas gali mums atnešti laisvę arba sušvelninti gyvenimo sąlygas.

Pranas Eidukaitis

Vilkaviškio apskrities ūkininkas

Karas, karas, tikrai jau karas.

Dėl ko kilo karas?

Visokie spėliojimai. Vieni šneka taip, kiti kitaip. Gražiškių bobelės šneka, Dievas karą užleidęs dėl visokių nesvietiškų madų, o klebonas Abramavičius verkdamas iš sakyklos šaukia: karas esą Dievo bausmė už Bažnyčios neklausymą, už netinkamą laikraščių skaitymą ir bedievystes.

Mykolas Krupavičius

Petrapilio dvasinės akademijos studentas

Ankstyvą rytą šeimininkas labai susijaudinęs pažadino mus iš miego pranešdamas, kad pilnas kaimas rusų kariuomenės ir kad prasidėsiąs rusų–vokiečių karas. Manėme, kad šeimininkas nori mus pagąsdinti. Nereikėjo toli eiti: iškišus galvą pro svirno duris, buvo matyti pilnas kiemas rinktinės rusų kariuomenės, gražiai, kaip retai kada, apsitaisiusios ir besigaminančios kieme pusryčius. Teko su šeimininko teigimu sutikti. Apsitvarkę, iš esamų kieme karių sužinojom, kad visas šitas pasienio ruožas yra užpildytas Petrapilio caro gvardijos dalinių. Ji visa buvo iš sostinės ištraukta ir pasiūsta nežinia kuriems tikslams į šias vietas. Kad rengiamas karas, jie nežinojo. Jie dar tada tikėjo, kad tai aliarminio pobūdžio manevrai. Mums atrodė kitaip. Nieko nelaukdamas patraukiau į Virbalio geležinkelio stotį, bet geležinkeliai jau buvo rezervuoti tik kariuomenės reikalams, tai civiliams gyventojams buvo neprieinami. Traukinys stūmė traukinį. Kariuomenė kaip vanduo liejosi visokių rūšių ir visokių spalvų. Paprastas kaimietis jautė, kad artinasi kažkas daugiau, negu manevrai.

Nelaimėjęs nieko Virbalyje, grįžau pas savo draugą atgal. Visi jutome, kad ir pastovūs pasienio gyventojai netrukus gali būti priversti palikti savo gyvenamąsias vietas. Su nemažu pavojum draugo brolis, pasikinkęs arkliauką, išvežė mane mažais keleliais į Sintautus, kur mokytojavo mano svainis, vedęs vyresnę seserį Veroniką. Bet ir čia buvo neramu. Rusų kariai šmėkščiojo dažniausiai raiti ir laukė vokiečių puolimo. Sintautuose buvo naujai statoma

bažnyčia. Sienos ir bokštai buvo išvesti, bet dar neįrengti. Prie tų bokštų dažniausiai telkdavosi rusų kareiviai. Vieną kartą, keliems kariams sulipus į bokštą, kaip stebėjimo punktą, prie arklių prisėlino vienas jų draugas. Pastebėjau jį beverkiantį. Paklausiau, kokia nelaimė prispaudė. Atsakė man lietuviškai zanavykų tarme: „Ne prieš gera čia esame – bus karas. Esu iš šios apylinkės. Skaudu, kad gal netrukus nepasiliks akmens ant akmens“. Tą pačią naktį netoli Sintautų susikovė didelis rusų žvalgų būrys su vokiečių žvalgiais. Vokiečių lavonų surasta keliolika. Rusų tik du. Nuo tos dienos panašūs atsitikimai kartojosi kasdien, bet karas dar nebuvo paskelbtas. Vokiečiai kažkokiais sumetimais į pat pasienį savo kariuomenės netraukė, bet gynėjų turėjo – parengtų kareivių arba civilių gyventojų. Rusų kariuomenė peržengė sieną be karo paskelbimo, bet čia pat, Eitkūnuose, užkliuvo: reikėjo imti beveik kiekvieną gatvę, todėl iš Lietuvos pusės buvo paleista į darbą ir artilerija. Vienoje gatvėje, paverstoje griuvėsiais, kažkas iš po griuvėsių taip taikliai šaudė, kad žuvo daug rusų kareivių. Galų gale tas šaulys buvo pašautas. Pasirodė, kad tai būta apie 60 metų moteries! Ji buvo nugabenta į Marijampolę ir patalpinta ligoninėje. Žmonėms buvo leista ją aplankyti ir pasikalbėti. Ir man teko ją matyti ir kalbėtis. Tai buvo mažlietuvė, laisvai kalbanti lietuviškai. Paklausta, kuriems galams ji statė savo gyvybę į pavojų, atsakė trumpai: „Kaizerį visi turim ginti“.

Iš kareivių, ypač karininkų, nuotaikų jautėsi, kad jie į karą žiūrėjo optimistiškai ir kad šitas karas jiems atrodė kaip įdomi pramoga ar pasivaikščiojimas. Netrukus patys įsitikino skaudžiai klydę.

Neatsimenu, ar tai buvo prieš karo paskelbimą ar jau paskelbus – rusų kariuomenės žiedas – gvardija išžygiavo Karaliaučiaus link. Prie Stalupėnų ar Gumbinės gvardija buvo pasitikta audringa ugnimi, ir čia beveik visa paguldė savo galvas, tik maža dalis pakliuvo į nelaisvę.

Tuo metu gyvenau Griškabūdyje pas kleboną Joną Katilių, buvusį Kaimelio kleboną. Vieną ankstyvą rytą klebonijos tarnaitė šaukdama atbėgo iš daržo ir pranešė, kad darže esą pasislėpusių kareivių. Tikrai, nuėję radom gulintį tarpežyje labai suvargusį, purviną ir apšepusį kareivį, kuris paspruko iš tos skerdyklos ir bėgo, kur akys neša. Tas kareivis pirmas papasakojo, kas atsitiko su caro gvardija.

Netrukus pro Sintautus, Griškabūdį ir kitais keliais nuo Nemuno pusės traukė jau kitokia kariuomenė. Gražiausią kariuomenės dalį pražudžius, jos vietą turėjo užimti menkiausioji: tai buvo greitomis mobilizuoti Kauno gubernijos lietuviai ir varomi į karą net be jokio parengimo ir apmokymo. Gaila buvo žiūrėti: žmonės tarp 40–50 metų, savo išvaizda panašūs į paleistus iš katorgos kalinius, dažniausiai basi, batais permestais per petį, atitraukti nuo savo šeimų ir ūkių, siunčiami nežinia už ką kariauti, siunčiami į tikrą mirtį. Dvasiškai prislėgti jie atrodė šiurpiai. Vienas kitas dar mėgino ne rusišką, bet lietuvišką dainą dainuoti, bet ne dainos dainuoti tokiose sąlygose atsidūrus.

Šita visa pilkoji minia, o jos į Vokietiją buvo sugrūsta labai daug, iš Mažosios Lietuvos negrįžo. Ir Renenkampfas, kuris carą užtikrino be didelių nuostolių paimsiąs Berlyną, pats su labai liūdnamis savo kariuomenės likučiais vėl atsidūrė Lietuvoje, o jam iš paskos ir vokiečiai. Visa tai vyko gana greit. Kada man teko besibaigiant atostogoms vėl vykti į Petrapilį, jau vos pralindau pro Suvalkus, kuriuos vokiečiai apšaudė. Diena iš dienos vokiečių pasirodymo laukė ir Gardinas.

Dar turiu konstatuoti vieną liūdną ir mūsų tautiečiams negarbingą faktą. Kai rusai toli nusistūmė į Mažąją Lietuvą ir niekas nebesaugojo sienos, mūsų kaimiečiai patraukė ilgavežimiais į vokiečių valdytą žemę pameškerioti. Meškeriojo viską: rastus ūkiuose gyvulius, žemės ūkio padargus, baldus, visa kita, kas jiems buvo reikalinga ir nereikalinga. Šitos išvykos į turtingą

vokiečių žemę nebuvo tik pasienio reiškiny, bet siekė toli net iki Prienų. Kunigų pamokymai ir pabarimai nieko nepadėjo. Reikia pasakyti, kad tokias išskylas pasipelnęti darė tokie žmonės, kurie galvojo, jog iš priešų pasiimti ne nuodėmė. Atėję į Lietuvą vokiečiai kai kur atpažino savo krašto gyvulius, baldus ir kitokius daiktus, ir pasipelnętojai savo atpildą už tai gavo.

Rugpjūčio 11 d.

Užplūdus Vilnių karo pabėgėliams iš Suvalkijos, grupė inteligentų įsteigė Laikinąjį lietuvių komitetą nuo karo nukentėjusiems šelpti, kuris ėmė rūpintis pabėgėlių apgyvendinimu, maitinimu ir kitais reikalais.

Pranas Eidukaitis

Vilkaviškio apskrities ūkininkas

Vieną gražią dieną, jau po Samsonovo pralaimėjimo ties Žalgiriu, atjojo pas mane du kazokai ir sako:

- Vokiečiai mus labai sumušė ir bėgam. Didžioji mūsų kariuomenė bėga didžiaisiais keliais, o kiti, kur įmanydami. Taip gerai mes kovojome, taip mums sekėsi, bet mūsų generolai ir aukštieji vadaai parsidavė vokiečiams ir privertė trauktis.

Mano šeimininkė juos pavaišino, o aš daviau 20 kapeikų papirosams.

- Namie nesėdėkit. Kaip galit skubiau bėkit, – sako mums kazokai. – Vistiek vokiečiai čia ateis ir civilius šaudys, kapos, žudys, nes ir mes Vokietijos žmonėms tą patį darėme. Jie, žinoma, keršys.

Kai pirmą kartą apsinakvojo pas mus rusų kareiviai, aš juos palaikiau tokiais pat žmonėmis, kaip ir visi kiti. Sakysim: kai žmogus pavalgo vakarienės, tai eina gulti ir tik ryte vėl valgo. Rusai valgė, rodos, gerą vakarienę ir man siūlė. Aš atsisakiau. Tariaus, kad jiems nesumažinčiau. Bet kur tau! Po vakarienės reikia jiems arbatos atsigeriti. Po arbatos reikia skusti bulves ir vėl virti valgyti. Pavalgius reik vėl arbatos. Ir taip kiaurą naktį. Taip jie darė visur ir visada. Duoną ir kitokį valgių mėtė ir vis rėkė badu mirštą. Kur guli, ten sau po nosim ir daro. Kur stovi arkliai, ten šieną ir avižas nenustoja vertę. Viską mėtė, mynė, daužė ir darė. Kur rusai perėjo, ten, rodos, žemės drebėjimas ar kitokios Dievo bausmės atsilankė.

Ignas Končius

Palangos gimnazijos mokytojas

Ruskis žadėjo vokiečius „šapkami zakidatj“*, kaip anuomet japonus.

Liūdna buvo žiūrėti, kai Palangą apleido pasienio įgulos vadas rotmistras Teleginas su savo 30 kareivių. Apiplė avizų atsargas žibalu ir išjojo Kretingos link, vis tiek spėjęs ir tas sugadintas avizas parduoti. Taip jie ilgokai buvo matomi tiesiam Kretingos kely, kolei dingo už Virbališkės kalnelio. Keletas mūsų dar ilgai stovėjome, tada Liepojos–Klaipėdos–Kretingos gatvių sankryžoje, prie gimnazijos ir bažnyčios kampo. Atrodė, tuščia liko Palanga, be jokios apsaugos, be gynėjų. Nepuolė vokiečiai, kad ir nė vieno kareivio nebuvo. Dar mūsų valdininkai, neišskiriant ir gimnazijos direktoriaus Vasilijaus Osipovičiaus Zaico, sykį vyko į Nemirsetą, daužė ten langus, pjaustė pagalves – leido plunksnas lauk ir girtutėliai grįžo.

* kepurėmis užmėtyti

Martynas Yčas*Rusijos Valstybės dūmos atstovas*

Rusai dėl savo geografinės padėties ir dėl istorinių faktorių kultūriškai yra atsilikusi tauta. Užkariavusi ir pavergusi kitas tautas, išsipūtė, savo valdžią išplėtė į begalinius žemių plotus, bet nepajėgė jų kultivuoti ir sukultūrinti. Pats valstybės centras negalėjo pasigirti aukšta kultūra. Rusų tauta, ypač jos centras, žemiau stovėjo, negu jos pakraščiai. Suomija, Estija, Latvija, Lietuva ir Lenkija daug aukščiau kultūroje stovėjo už Kursko, Kalugos, Viatkos, Samaros ir kitų vietų gyventojus. „Rossija puchla, a narod chiriel“ (Rusija pūtėsi, o liaudis suso), labai tiksliai apibūdino rusų tautos ekspansiją garsus istorikas Kliučevskis.

Kaip visa rusų tauta, linkusi prie pasyvumo, pasidavusi daugiau gamtos jėgoms, kurios primityviems žmonėms neaiškios, taip ir aukštai išsilavinusi rusų inteligentija turėjo visai tautai bendrų bruožų atspalvį. Be gilių tradicijų, ji turėjo savyje tos netvarkos pradmenis, kurie iš senovės joje viešpatavo. Šitą rusų tautos anarchišką netvarką gražiai apibūdina sena legenda apie pakvietimą į sostą Riuriko kunigaikščių dinastijos: „Zemlia naša velika i obilna, no poriadka v nej niet. Prichodite kniazit i vladiet nami“ (Žemė mūsų didelė ir turtinga, bet tvarkos joje nėra. Ateikite, viešpataukite ir mus valdykite), – esą taip pasakę rusų tautos pasiuntiniai Riurikui.

Jonas Basanavičius*Lietuvių mokslo draugijos pirmininkas*

Man tuo tarpu Vilniun sugrįžus, rugpjūčio mėn. ir vėliau teko dalyvauti įvairiuose karo iššauktuose lietuvių reikaluose, kaip, pav., dėlei pašalpos suteikimo prūsų lietuviams, Rusijon gabenamiems, organizuojant „Lietuvių Draugiją nukentėjusiems dėl karo šelpti“, kurios komiteto posėdžiuose reikėdavo dažnai dalyvauti, taipogi „Mokslo Draugijos“ komiteto, „Ryto“ draugijos, „Savitarpiečių“ valdybos, „Vilijos“ Bendrovės, „Cemento fabrikos“ Bendrovės posėdžiuose, „Vilties“ redakcijos ir „Žiburėlio“ susirinkimuose priruošiant žinomąją „deklaraciją“ lietuvių tautos vardu rusų valdžiai ir tautai, „Saulės“ kursų, Vilniun perkeltų, atidaryme ir kt.

Prisidingint, kad Vilnius netaptų vokiečių apšaudytas, Mokslo Draugijos rankraščiai ir brangesni bibliotekos veikalai sukavota* rūsioose po Mokslo Draugijos butu Pranciškonų mūruose.

Antanas Smetona*„Vairo“ redaktorius*

Vyriausias rusų karo vadas yra pažadėjęs lenkams sujungti visas jų šalis draugėn, duoti jiems valdymosi bei sprendimosi teises, pripažinti visai lenkų tautai bent kultūrinės vienumos pagrindą. Ir mes lietuviai jaučiamės esą tauta, ir mes geidžiame, kad Mažoji Prūsų Lietuva būtų prijungta į Didžiąją. Tai buvo visų pirma mūsų atstovo Yčo, kilus karui, pažymėta iš dūmos tribūnos, o paskui išreikšta lietuvių deklaracijoje, įduotoj vyriausiajam vadui. Jei tat įvyktų, tai jau būtų didelis žingsnis, pažengtas mūsų atgimimo istorijoje: krūvon sutapus, būtų drąsiau mums judėti ir šviesiau žiūrėti ateitin. Atgautume Klaipėdą, Nemunu siektume jūrą! Kada ir kuo pasibaigs karas, nūdien veltui spėliotume. Tačiau ir tebekariaujant reikia budėti mūsų inteligentijai, reikia spiestis draugėn: šiuo laiku ypač reikalinga vienybė. Dar nedidelis būrys mūsų inteligentų, tad juo glaudžiau jie turi susieiti. Po karo bus visa apirę, apgriuvę, ant griuvėsių teks daug kas naujo statyti,

* paslėpti

keisis mūsų ekonomijos gyvenimas, privalęs naujų teisių ir naujai tinkamos tvarkos. Tam reikalinga daug ruošos, iš anksto apgalvotos, reikalinga stiprios inteligentų vienybės ir rimto darbo. Juk neužtenka vieno kito daikto įsigeisti, reikšti kam ir kame reikiant savo norai, kad būtų išgirsti, bet dar svarbiau yra duoti rimtos pasipirties savo įsigeidimams.

Gruodžio 4 d.

Vilniuje įsteigta Lietuvių draugija nuo karo nukentėjusiems šelpti. Komitetas išrinktas demokratiškai, slaptu balsavimu, tačiau tai nepatenkino kairiųjų pažiūrų asmenų, negavusių daugumos. Jie tvirtino, esą dešinieji ardo lietuvių vienybę (nes nepasiduoda kairiųjų diktatui), ir galiausiai iš draugijos pasitraukė.

Martynas Yčas

Rusijos Valstybės dūmos atstovas

Nuvykęs į rinkimų salę, Juozas Kubilius sužinojo, kad pirmievių sąrašė nesą Martino Yčo ir Antano Smetonos. Jam tai pranešus, tuojau kun. Olšauskas patarė išbraukti iš mūsų sąrašo Mykolą Sleževičių ir Andrių Bulotą. Mes prieštaravome. Smetona pareiškė, kad jis beveliją pasilikti tik „Vairo“ redaktorium ir savo kandidatūrą nuimąs. Tačiau susirinkusieji nesutiko, ir jis nusileido.

Susirinkimo pirmininką išrinkus ir plačiai padiskutavus bendrais organizacijos klausimais, prieita prie Centro Komiteto rinkimų. Slaptu balsavimu iš 92 paduotų balsų išrinktais paskelbti: Emilija Vileišienė (84), Petras Leonas (74), Jonas Mašiotas (71), Antanas Smetona (68), Martynas Yčas (65), dr. Andrius Vileišis (61), kun. Vladas Jezukevičius (60), kun. Kostas Olšauskas (56), Antanas Žmuidzinavičius (51), Donatas Malinauskas (49), kun. Povilas Dogelis (47), Augustinas Janulaitis (47) kun. Juozas Kukta (46); kandidatais: Juozas Kubilius, Tomas Naruševičius, Antanas Tumėnas ir dr. Jonas Basanavičius.

Rinkimų rezultatams paaiškėjus, Sleževičius ir Bulota tuojau pareiškė Centro Komitetui nepasitikėjimą ir pakrikštijo jį klerikališku ir atžagareivišku. Be to, Bulota iš susirinkimo eidamas, Leonui gatvėje pagrasino:

- Gerai, – sako, – dabar aš jums parodysiu, ką reiškia manęs neišrinkti!
- Kaip tai? Tamsta manai Komitetui keršyti? – paklausė Leonas
- Žinoma. O gi kam kitam? Aprašysiu laikraščiuose, ir jums niekas nieko neduos, kol mūsų neišrinksite.

- Aš manau, kad tamsta vis dėlto to nepadarysi. Juk ne mums, o tik pavargėliams ir vargšams tamstos kerštas klius, - pridūrė Leonas atsisveikindamas.

Bet Bulota savo grasinimą įvykdė. Jo sekretorius, veterinarijos studentas Brazys rytojaus dieną įdėjo rusų laikraštyje „Gazeta kopeika“ bjaurų straipsnį, kuriame visi pažino Bulotos stilių. Komitetas esąs klerikališkas, pašalpas duosiąs tik saviesiems, joks pirmievis tos pašalpos negausiąs, jis neturėsiąs pasisiekimo ir visuomenės pritarimo ir t. t.

Šis straipsnis ir panašaus turinio Petrapilio dienraštyje „Denj“ vėliau įdėti straipsniai labai sujudino lietuvius. Ligi to laiko taip pat būdavo partijų ir srovių kova, bet ji baigdavosi pačių lietuvių spaudoje. Dabar gi imta skųstis rusų visuomenei ir bandyta pakenkti savosioms organizacijoms. Liaudininkai, kurių lyderiu buvo Bulota, Centro Komitetą ėmė boikotuoti ir daryti spaudimą Janulaičiui (socialdemokratui) ir inž. Mašiotui. Jie neišlaikė: Mašiotas tuoj iš Komiteto išėjo, o po 9 dienų atsisakė ir Janulaitis.

Ir prasidėjo kairiųjų kerštas, nuoseklus kerštas, ypač Bulotos, kuris į jį įdėjo daug savo ener-

gijos, net po Ameriką su Žemaite važinėjo vien tik tam, kad galėtų Centro Komitetui keršyti.

Mykolas Krupavičius

Petrapilio dvasinės akademijos studentas

Mogiliove buvo daug apsigyvenusių lietuvių. Jiems vadovavo žinomas mums iš Seinų kun. Grajauskas. Įvyko eilė lietuvių inteligentų pasitarimų, kaip nusistatyti Lietuvos ateities atžvilgiu. Visų prieita prie šių išvadų: siekti Lietuvos nepriklausomybės, kuri galima tik žlugus Rusijai; Rusijai sužlugdyti, reikia palaikyti jos priešus.

Jonas Basanavičius

Lietuvių mokslo draugijos pirmininkas

Karą paskelbus, rusų armija, Renenkampfo vedama, užplūdo pro Stalupėnus Rytprūsių provinciją ir gana toli jona įlindo, bet, vokiečiams pasisekus rugsėjo 12 d. rusus tarp Labguvos, Girduvos, Angerburgo ir Darkiemio sumušti ir pavymu rusus bevejant, jiems pasisekė Suvalkų gubernijos kraštą užimti ir čia apkasuose tolokai nuo gubernijos sienų susimesti. Tuomet vokiečiai gana švelniai su žmonėmis elgėsi, už viską iš jų paimtą geras kainas mokėdami. Tačiau rusams ši kartą dar pasisekė, nors su dideliu vargu, juos iš apkasų iškrapštyti ir antrąsyk į Prūsus įsiveržti. Dabar, užėmę Prūsijos dalį, jie pradėjo barbarų būdu elgtis ir vislab naikinti: sugrobę daug gyventojų – tarp jų daugelį lietuvių – išgabeno Rusijon. Todėl, juos iš ten antru kartu išvarę, vokiečiai, rodos, gruodžio mėnesį apėmė jau didesnę Suvalkų gubernijos dalį ir, keršydami rusams už jų nesvietišką pasielgimą, pradėjo dabar mūsų žmones, po savo valdžia patekusius, spausti, sunkias rekvizicijas darydami.

1915 metai

Aleksandras Stulginskis
agronomas

Dzūkijoje žmonės labai geri, nuoširdūs, gyvena nelabai pasiturinčiai, nes žemės pane-muniais derlingesnės, o toliau nuo Nemuno – smėlis. Kur ne kur kyšojo lenkiškos akali-cos*; jas galima pažinti iš tolo, nes stogai kiauri.

Nuvažiavęs į vieną kaimą kažkur už Valkininkų, buvau nustebintas savotišku reiški-niu. Prieš 60 metų čia būta didelio dvaro, lenko valdomo. Rusų žemės bankas tą dvarą nupirko, jį išparceliavo ir atgabenęs iš Rusijos gilumos poselencus (kolonistus), juos čia patupdė, šelpė, globojo. Tačiau kolonistai neprigijo. Nors lietuviams buvo uždrausta pirk-ti žemę, tačiau pinigais, matyti, viską padarydavo, ir rusai savo koloniją išnuomodavo vie-tos gyventojams. Radau čia įsikūrusius lietuvius ir vieną žydėlį. Nors ir nesigailėjo rusų valdžia lėšų kolonizacijai plėsti, tačiau ji nesisekė, nes elementas kolonizacijai pavartotas buvo mažai kultūringas, o antra, ūkininkavimo sąlygos čia nelengvos, reikėjo patyrimo ir sunkaus darbo įdėti, kam rusai, apskritai, nelabai tikę. Susidarė paradoksas: vieniems piliečiams draudžiama žemės įsigyti, ir jie verčiami emigruoti į svetimus tolimus kraštus, o kitiems, atgabentiesiems iš svetur, toji žemė brukte brukama. Savieji žmonės, šelpiami ir globojami, nuo jos bėgo, lyg nuo kokios ligos. Tai savotiškas teisingumas. Be abejo, lietu-vių laimė, kad sumanymas kolonizuoti Lietuvą rusams nepasisekė.

Karo audrai siaučiant, ūkininkus apėmė didi baimė, kai kurie rengėsi net bėgti, krovėsi mantą, brangesnius daiktus į vežimus, kad toliau nuo karo pasitrauktų. Laikiau savo pa-reiga juos atkalbinėti nebėgti, bet pasilikti vietoje. Išleistas įsakymas deginti javus laukuo-se; patariau nedeginti, nes ką reikės į burną dėti sudeginus. Labai stebėjausi, kad niekas to keisto įsakymo nevykdė, niekur neteko matyti javus deginant. Pagaliau rusai ėmė trauktis. Štai varomos didžiulės labai puikių olandų veislės karvių bandos. Lietuvoje tokių neteko matyti. Žygiuoja kariškos gurguolės. Ko čia nevežama: dviračiai, nikeliuotos lovos, lovų matracai**, net išplėštos namų durys, langai ir t. t. Labai nykus vaizdas...

Martynas Yčas

Lietuvių draugijos nuo karo nukentėjusiems šelpiti centro komiteto pirmininkas

Be materialinės pašalpos, Komitetas dar ėmė rūpintis pabėgėlių dvasios reikalais. Prie visų gausių katalikų bažnyčių, kuriomis Vilnius gali pasigirti prieš kitus miestus, lietuviai buvo išsikovoję dar 1904 metais tik vieną šv. Mikalojaus bažnytelę. Ji tik viena lietuviams buvo pa-vesta. Jau normaliu laiku lietuviai nebetilpo bažnytelėje, o ką jau besakyti pabėgėliams Vilnių užplūdus. Todėl Komitetas 1915 m. vasario mėn. 20 d. nutarė prašyti Vilniaus vyskupijos val-dytoją kun. Michalkevičių, kad paskirtų lietuviams pabėgėliams lietuvių kalba pamaldas Pet-ro ir Povilo bažnyčioje Antakalnyje, kur lietuvių pabėgėlių buvo virš dviejų tūkstančių. Kun. Olšauskas ir advokatas Leonas lankėsi pas vyskupijos valdytoją kun. Michalkevičių. Jis nieko nepasakė, tik patarė kreiptis pas bažnyčios kleboną. Tačiau klebonas tokio leidimo nedavė. Tada Komitetas, norėdamas išvengti skandalo ir matydamas tikinčiųjų katalikų skriaudą, mušė telegramą į Petrapilį, Mohiliovo arkivyskupijos valdytojui vyskupui Ciepliakui.

* šlėktų kaimai

** čiužiniai

Visi tikėjosi ir laukė iš Mohilovo arkivyskupo palankaus atsakymo, manydami, kad aukščiausioji Rusuose katalikų bažnyčios valdžia vis dėlto tikybą pastatys aukščiau lenkų šovinizmo. Niekas nelaukė, kad tokioje sunkioje valandoje katalikai skriaustų katalikus, o ypač tie, kuriems yra pavesta tikinčiųjų reikalų dabojobimas.

Su didžiausiu nusivylimu gautas iš arkivyskupo Ciepliako toks atsakymas: „Patenkinimas jūsų prašymo priklauso vien tik nuo vietos dvasios vyresnybės“. Visas Komitetas jautėsi nuskriaustas. Tada kun. Olšauskas visuose laikraščiuose paskelbė, kad Lietuvių Centro Komitetas, atsisakius Vilniaus vyskupijos valdytojai duoti lietuviams pabėgėliams laikyti rekolekcijas bažnyčioje, ieškąs Antakalnyje didelės salės, kur galėtų sutilpti 1500 žmonių.

Tai buvo mesta bomba. Vyskupijos vadovybė labai užsigavo. Už tokį žygį kun. Michalkevičius kun. Olšauską nubaudė, išleisdamas aplinkraštį, kuriuo jam draudžiama laikyti mišias, sakyti pamokslus ir klausyti išpažintis Vilniaus vyskupijos bažnyčiose. Ta žinia kun. Olšauską kaip tik pasiekė prieš pat Velykų didįjį ketvirtadienį.

Bet rezultatai išėjo kun. Michalkevičiui visai nelauktini. Iš visur pasipylė prieš jį protestai, o kun. Olšauskui – užuojautos. Šiuo reikalu susidomėjo tikybų departamentas, pasiuntęs savo valdininką Tiazelnikovą šių santykių vietoje ištirti. Tada vyskupijos valdytojas suprato, kad per toli nuėjęs ir griebėsi tą nelemtą žygį prieš lietuvius pabėgėlius atitaisinėti. Jis pats, nuvykęs į Petro ir Povilo bažnyčią ir atsiklaupęs ant kelių prieš altorių, užgiedojo lietuviškai: „Šventas Dieve, šventas macnas*, šventas nesmertelnas**“.

Juozas Kubilius

Lietuvių draugijos nuo karo nukentėjusiems šelpti išdininkas

Lenkų visuomenė buvo ir tebėra mums kenksmingesnė, negu rusų vyriausybė. Beveik nėra nė vieno lenkų visuomenės sluoksnio, kuris nebūtų mūsų lenkinęs. Bajorija lenkino Lietuvą, įkalbinėdama, kad visa, kas lenkiška, esą aukščiau, prakilniau ir geriau. Kas lietuviška – prasta, muzikiška, neverta apšviesto žmogaus. Ne vienas iš mūsų yra patyręs, kad bajoras, lietuviškai užkalbintas, pasijusdavo didžiai užgautas: supykdamo, kad drįsdavai jį pažeminti prastuolių kalba. Daugumas mūsų apsišvietusių tautiečių buvo suvilioti to lenkiško aukštumo ir nuskendo lenkų jūroj – žuvo mūsų tautai.

Lenkų kunigai vėl dirba lenkinimo darbą, nusitvėrę katalikybės obalsio. Tamsiųjų minių širdis jie tuo pagauna, kad kas, girdi, ne lenkiška, tas ir ne katalikiška esą. Neapšviestas žmogelis, pilnas tikybos jausmo ir negalįs kritikos akimis į tai pažvelgti, ima drovėtis savo tėvų kalbos, kuri yra niekinama, kaipo pagoniška, ir griebiasi lenkiškosios, „katalikiškos“. Tokiu būdu katalikiškumas esti sulenkintos didelės minios mūsų sodiečių lietuvių obalsis.

Jurgis Žilinskas

Vabalninko gydytojas

Pas mane atvyko valdininkas iš gubernatūros, gydytojas. Pavaišinau, jis paprašė prie valgio degtinės, o aš daviau konjako. Pats gėriau tik dėl akių, o jis maukė stikliuką po stikliuko. Pradėjo kalbėti, kaip mes uždirbsime: rytoj skelbiama mobilizacija, ir abu dalyvausime komisijoje. Anot jo, Biržuose yra daug turtingų žydų. Paprieštaravau, kad kaip tik nedaug, o ir tie neturtingi. „Tu – jaunas gydytojas, nežinai, suvažiuos iš Maskvos, Petrapilio rekrūtai, pamatysi. Jie bijo eiti į karą, armijai nenaudingi, tad mokės pinigų, kad nepripažintume jų tinkamais į kariuomenę. Pagalvok, jeigu duoda 5000–10 000, kaipgi nepriimti.

* galingas

** nemirtingas

Eik su manim, drauge, gausi 1/3 pinigų ir turėsi 30 000–40 000“, – kalbino jis. „Kolega, – pertraukiau, – nevažiuosiu, nes negavau įsakymo iš mobilizacijos skyriaus“. Jis vėl pertraukė: „Mačiau, kad tu paskirtas, ir šiandien gausi paskyrimą. Jeigu aš pasakysiu „netinka“, tu pažiūrėjęs irgi sakyk tą patį. Tada abu turėsime pinigų. Juk kokios mūsų algos, nepakanka net degtinei“. Mums bekalbant paštininkas atnešė telegramą. „Štai, matai, drauge važiuosime į Biržus, Pasvalį ir ten surinksime daug pinigų. Aš jus pamokysiu, kaip reikia papildyti savo biudžetą, kad metams užtektų. Mėgstu aš tas mobilizacijas“, – džiaugėsi gydytojas.

Telegramą perskaičiau garsiai, kad jis girdėtų ir žinotų apsirikęs. Telegramoje buvo parašyta: „Įsakau jums 8 valandą būti Kupiškyje ir dalyvauti mobilizacijos komisijoje drauge su daktaru Vadopalu, jūs skiriamas priiminėti naujokus Ukmergės apskrityje – Vyžuonose, Ukmergėje ir dar dviejuose punktuose“. Svečias paraudonavęs pašoko nuo kėdės šaukdamas, kad netiesa parašyta, neva tiek priplepėjau, visas paslaptis išpasakojau jums, nepažįstamam gydytojui. Išbėgo ir jau nebegrižo į paruoštą lovą mano bute. Negrįžo turbūt dėl to, kad atskleidė jaunam gydytojui rusų valdininkų gydytojų veiklos paslaptis ir kad jo tikslas – pralobti gali sužlugti.

Anksti rytą išvažiavau.

Turėdamas laiko nuėjau į bažnyčią, pavaikštinėjau po miestelį, sužinojau, kad miestelio gydytoja yra Galkytė (vėliau Bylienė). Užėjau pas ją, susipažinti – jauna, graži panelė.

Žmonių mieste daug, ypač prie valsčiaus, daug ir „stražnikų*“. Mobilizacijos komisija jau susirinkusi, atėjęs ir mano kolega dr. Vadopalas. Darbas prasidėjo. Vyrų išsirengė, visi gražaus kūno sudėjimo, iš pirmo žvilgsnio kariuomenei tinka. Pagailo mūsų vyrus lietuvius atiduoti rusų karo garbę ginti. Mano kolega lietuvis, gal ir jis taip galvojo? Stengiuosi kiek galima daugiau atleisti nuo tarnybos arba atidėti šaukimą kitam terminui, ypač naujokų, kurie dar mokosi gimnazijose ar universitetuose. Ir kolega man pritarė. Bet tą kartą Kupiškyje tarp gydytojų ir valdžios atstovų kilo kivirčų, jie mumis nelabai pasitikėjo. Su kolega išėjome pietauti pas gydytoją Galkytę. Ji mus išbarė, kad neatleidome nuo tarnybos moksleivio. Aiškinome, kad mes nekalti, o kaltas tas, kuris mums tiriant nepasakė, kad jis – aštuntos klasės gimnazistas, o mes juk negalėjome spręsti iš nuogo kūno, visų organai vienodi. „Nevienodi“, – atsakė ji.

Pranas Eidukaitis

Vilkaviškio apskrities ūkininkas

Visus vasarinius grūdus vokiečių kareiviai iš manęs atėmė. Dėl visa ko, prisėmiau maišą miežių ir visiems po akių, pašiūrėje numėčiau ir tik truputį šiaudais užkrėčiau. Nuostabu, kad vokiečiai, grūdų ieškodami, ne vieną kartą praėjo, bet jo nepastebėjo. Tuos miežius aš pasėjau. Tai buvo visa mano sėja.

Įsidėmėtina, kad Lietuvos vokiečiai ir suvokietėję lietuviai ūkininkai puikiausiai apsisėjo, įsitaisė puikiausius arklius, karves ir lietuviškai kalbėti pamiršo. Su mumis vokiečiai, net ir mūsų kaimynai, lietuviškai nebekalbėdavo. Lietuvį pamatę, jie tuoj, būdavo, užpakalį ir suka. Apskritai, mūsų vokiečiai jautėsi karaliukais, nes labai aukštai nešėsi. Mums, Lietuvos žmoneliams, jie buvo pavojingi. Ko per kratą nerasdavo kareiviai, tai mūsų vokiečiai suuodę pranešdavo. Nuo jų buvo beveik neįmanoma paslėpti.

Per 1905 metų lietuvių išsilaisvinimo sąjūdį mūsų vokiečiai arba suvokietėję lietuviai tarnavo rusų caro valdžiai, įskundinėjo mus ir skriaudė, ir buvo jiems gera, o dabar ėjo išvien su vokiečių kariuomene, drauge su ja mus plėšė ir skriaudė. Ir vėl jiems buvo gera, o mums bloga.

* žandarų

Juozas Tumas-Vaižgantas *rašytojas*

Pabaigė žmones išdūkinti rusų kareiviai. Basi ar vos besilaikančia ant kojų avalyne, apdriskę, vos beprisidengę, alkani, beginkliai, iš pradžių nežinia kam Žemaičiuose palikti, be jokio aiškaus gynimo plano, – šitie tik ką mobilizuoti kareiviai pirmieji metė visa, ką tik rankose turėjo, ir bėgo kaip akis išdegę, kone po šimtą kilometrų per parą. Nors niekas jų pridurmai nesivijo, bėgo be atodairų, nes žinojo, jog žvalgai, raiti jodami, bet kurią valandą gali juos pavyti ar net užėti, ir tada nelauk pasigailėjimo. Karininkų rūbais apsivilkę turėjo guldyti savo galvas nors vien dėl to, kad jų mažiau būtų.

Ne priešų kariuomenė, tvanu užliedama Žemaičius, užė ir dūko: tai užė netvarkiai, be vadų bėganti rusų kariuomenė. Ėjo griuvo, nė pavalgyti niekur nesustodama, vos turėdama laiko tarstelėti įdomaujantiems tos vietos gyventojams:

- Eina... eina! Jie eina... Jau jau eina...

Kazimieras Pakalniškis *Žvingių klebonas*

Balandžio 3-ioji bus bene kritiškiausia diena žvingiškių gyvenime. Nuo ryto iki pusdienio buvo labai miglota. Apie pietus, sėdėdamas klebonijoje, girdžiu iš šautuvo: pykšt – paukšt! Bėgu iš klebonijos laukan ir anapus Jūros vėl girdžiu: pykšt – paukšt! Kas čia? Vokiečiai vėl atėjo. Kad tave zuikiai subadytų! anot žemaičių patarlės. Štai tau bus „ramu...“ Brrumm! Paleido rusai iš miestelio „zalpa“*, paskui antrą, trečią... Vokiečiai pyškina iš šautuvų vis tankiau. Matau, kad pavojinga lauke stovėti: lendu į rūsį. Klebonijoje kareiviai užlipę ant trobos ir pro stogą iškišę šautuvus vėl paleido brrumm į vokiečius. Sėdime rūsyje ir klausomės. Bum! girdime visų didžiausią balsą. Po valandėlės vėl bum!

- Ak, biesas, jau iš patrankų šaudo! – girdžiu kareivių balsą nuo viršaus.

Visi kareiviai pasileido bėgti žemyn ir iš klebonijos smuko laukan. Bum! Ir vėl bum! – duoda iš patrankų.

- Blogai, – manau sau. – Eiti iš rūsio pavojinga.

Po mažos valandėlės patrankų balsai nutilo, bet iš šautuvų vis dar pleškinasi. kažkas atbėgo iš miestelio ir sako:

- Jau visas miestelis dega, bažnyčia ir varpinė sušaudyta! Vokiečiai jau šiapus Jūros krašto perėjo ir veja rusus iš miestelio laukan.

Išlindau iš rūsio ir, teisybė, pamačiau – visos trobos nuo Jūros krašto ugnyje, špitolė rūksta. Mūšis, girdėti, tarp rusų ir vokiečių eina miestelyje ir už miestelio.

Ką daryti? Reikia, manau, daiktus nešti iš klebonijos laukan. Įeina į kleboniją per gonkas du vokiečių kareiviai ir vienas iš jų man lenkiškai sako:

- Klebone, eikite tuojau iš klebonijos laukan! Tuojau deginsime kleboniją! Toksai yra mūsų valdžios įsakymas: sudeginti visą miestelį!

- Palaukite dar bent pusę valandos, – sakau, – aš išnešiu savo daiktus laukan!

- Nė minutės negalime laukti, – tarė kareivis ir išėjo laukan, o antrasis su benzino buteliu įėjo į mano miegamąjį kambarį. Visų pirma pasiėmė nuo rašomojo stalo mano binoklį, skųstuvę ir dar kai kuriuos mažmožius; atrakino rašomojo staliuko stalčius (rakteliai buvo ant staliuko padėti), pagraibė, pavartė popierius, turbūt pinigų ieškojo; papylė ant rašomojo staliuko benzino ir padegė. Šalip rašomojo staliuko buvo mano lova, ant kurios vėl papylė

* *salvę*

benzino ir uždegė. Valandėlę pastovėjęs ir pamatęs, kad jau viskas puikiai dega, išėjo laukan pro antras duris į virtuvę. Čionai buvo kiti 4–5 vokiečių kareiviai ir vėl su benzinu uždegė sienas ir duris, paskui, kai pamatė, kad viskas puikiai dega, švilpaudami išėjo laukan.

Netoli klebonijos buvo kiaulių kūtelės, kurias tokiu pat būdu padegė, bet reikia jiems atiduoti garbę, jog prieš padegdami, kiaules iš kūtelės išvarė laukan. Antra padegikų partija padegė karvidę, kūtes ir daržinę. Bet čia jau, prieš padegdami, padegikai karvių iš kūtės neišvarė laukan ir kad ne mano žmogus, kurs jas, kūtes padegus, išvarė laukan, tai mano karvelės nabagėlės (o jų viso labo buvo 13) būtų ugnelėje supleškėjusios. Nuo klebonijos užsidegė svirnas, nuo karvidės – arklių kūtės. Padegikai, matyti, vis taikino padegti pavėjui, kad nuo vieno padegto trobesio kiti užsidegtų. Tuo pačiu metu kita padegikų partija įėjo į vartotojų draugijos krautuvę, kuri buvo špitolėje, padegė ir išėjo laukan; bet, matyti, prastai tepadegė, jog kažkuri moteriškė įėjus į krautuvę užgesino ir dar šiek tiek mastinių išsinešė. Šalip špitolės buvo špitolninkų kūtelės, kurias vokiečiai taip pat padegė. Nuo tų kūtelių užsidegė špitolė, o nuo špitolės varpinė ir bažnyčia (varpinė ir bažnyčia buvo medinės).

Iš bažnyčios nieko negalėjo išnešti, viena, dėl to, kad ji buvo uždaryta, o antra, tame sumišime visi žmonės iš miestelio išbėgiojo arba drąsesni gelbėjo savo turtą iš degančių namų, nežiūrėdami to, jog čia pat miestelyje tarp rusų ir vokiečių eina mūšis ir kartais kulkos pro ausis švilpia. Gaila bažnyčios, o labiausiai gaila tų brangių ir gražių bažnytinių prietaisų, kurie drauge su bažnyčia dėl to nelemto karo sudegė. Ne vienas iš žvingiškių mane kaltino, kodėl aš bažnytinių daiktų pirmiau iš bažnyčios neišnešęs kur nors į sodžių pas žmones. Gerai, jei aš būčiau bažnytinius daiktus išveždinęs į sodžių ir padėjęs pas žmones, o ten būtų pasitakę mūšiai tarp rusų ir vokiečių ir būtų sudeginę sodžių ir drauge bažnytinius daiktus, o bažnyčios būtų nedeginę, tai visi būtų šaukę:

- Kam klebonas išveždinate bažnyčios daiktus iš bažnyčios?! Kad būtų bažnyčioje buvę, būtų nesudegę!

Gerai patarlė sako: padaryk mane iš anksto žinantį, o aš padarysiu tave turtingu. Aš visada laikiausi tos nuomonės – nežinau, rasit, ta mano nuomonė kaip tuo atveju buvo klaidinga, kad bažnytiniai daiktai turi būti bažnyčioje, nes juos išvežus į sodžių, mūšio metu jie taip pat gali sudegti arba pražūti. Juk Lietuvoje daugybė ir sodžių yra sudeginta; žinoma, tokiais atsitikimais žmonės gelbsti pirma savo turtą, o paskui svetimą.

Vokiečiai iš miestelio rusus išvijo (rusų miestelyje viso labo tebuvo apie 40, o vokiečių, rasit, 300). Rusai galvatrūkčiais nubėgo Spraudaičių link, o vokiečiai sugrįžo atgal į miestelį ir šiek tiek pasidairę, pasižvalgę po degantį miestelį, vėl persikėlė per Jūrą į antrą pusę. Ir taip iš vokiečių benzino butelio malonės po poros valandų iš Žvingių miestelio beliko tiktai plėnys, anglis ir pelenai. Sudegė apie 60 trobesių, o beliko pakraščiais nesudegusių butų apie pora dešimčių. Iš patrankų teužsidegė tiktai vienas namas, o kiti trobesiai buvo vokiečių tyčia padegti. Daugybė žmonių vos vos spėjo išbėgti iš savo trobų ir teisšinešė tiek, kuo tą valandą buvo apsirėdę, o kitas kas žuvo ugnyje.

Mykolas Biržiška

Vilniaus žemės banko tarnautojas

Į karą pašaukti lietuviai ne tik nepasižymėjo ypatingu karžygiškumu, smarkumu ar atkaklumu, kaip, pavyzdžiai, antivokietininkų latvių batalionai, bet ir iš viso nenorėjo už Maskoliją kariauti su prūsokais, kurie tik pasibaigusiu spaudos draudimo metu, o ir anksčiau, buvo laikomi gerais kaimynais, laukiami išvaduotojais iš sunkaus maskolijų

jungo, ir tiktai grubi vokiečių okupacija Lietuvos visuomenę nustatė prieš „germanus“. Dėl vyraujančio lietuvių visuomenėje, karui prasidedant, priešmaskoliško nusistatymo, daugelis lietuvių, kaip ir lenkai, net patys prieš savo vyriausybę nusistatė rusai, ne tik dėl skaudžių Rusijos armijų pralaimėjimų Rytprūsiuose, nevengė patekti vokiečių nelaisvėn (žinoma defetistinė maskolių patarlė: „gde zdes doroga v plen?“^{**}) ir tikrai pateko.

Gegužės 8 d.

Vokiečiai įsako gyventojams atiduoti visus ginklus. Už neklausymą – mirties bausmė.

Kazimieras Pakalniškis
Žvingių klebonas

Anksti rytmetyje, apie 6 valandą, kada aš dar tebemiegojau, mano vežėjas įeina pas mane išsigandęs ir sako:

- Jau tatai arklių nebeturime!
- Na, tai kur gi jie dingo? – klausiu.
- Ogi vokiečiai atėjo į stadalą^{**}, pasimovė ir išsivedė.
- Na, ir kam gi tu jiems davei vestis? – sakau.
- Je, neduosi, jie penki ar šeši buvo apsiginklavę...

Atsikėliau iš lovos ir šiek tiek apsirėdęs bėgau klausinėdamas, kur jie mano arklius nusivedė, tikėjau bene dar atimsiu arba išsiprašysiu. Lauke buvo ką tik išaušus. Sutinku miestelyje keletą vokiečių karininkų. Klausiu, kas paėmė mano arklius, jie, sakosi, nieko nežiną. Vienas iš jų dar man pasakė, kad aš kreipčiausi į jų štabą, kuris esąs kažkuriuose ten namuose miestelio gale. Nueinu ten. Nieko nerandu, sako, buvę, nakvoję kažkokie, bet jie jau išėję ar išjoję Varnių link. Taip ir palikau be arklių.

Apie pietus vieškeliu nuo Laukuvos ateina į Kaltinėnus vokiečių kareivių – pėstininkų, raitų, važiuotų su patrankomis ir kulkosvaidžiais, bent kokie du tūkstančiai, rasi, ir daugiau. Priplūdo pilnas miestelis, lenda į kleboniją: vienas prašo duonos, antras mėsos, trečias degtinės... Patrankas ir kulkosvaidžius susistatė ant šventoriaus, o artilerijos arklius nusivedė į klebono tvartus.

Po valandos ateina kareivis lietuvis ir prašo vietinį kleboną, ar negalėtų jis priimti nakvynėn vieną artilerijos karininką. Klebonas mielai noru priėmė, nes jei karininkas bus klebonijoje, tai ir čia atėję kareiviai nebus tokie drąsūs.

Ateina jaunas dar vyras ir rekomenduojasi artilerijos leitenantas NN. Žmogus simpatiškas ir tiek savo kalboje, tiek elgsenoje mandagus, rodos, jog jis būtų čia į svečius atėjęs. Žinoma, visų pirmiausia išsišnekėjome apie karą. Pasirodė, kad jis su rusais jau mušėsis nuo pat karo pradžios, su savo patrankomis buvęs Lenkijoje, mušėsis ties Lodze ir vieną kartą rusai bemaž neapsiautę ir nepaėmę į nelaisvę; paskui taip pat su rusais mušėsis ties Taurage, Klaipėda ir t. t. Labai giria rusų artileriją, labiausiai artilerijos karininkus ir kareivius. Rusų artilerija šaudo labai gerai. Nuo Tauragės vokiečiai rusų kitaip negalėję praginti, kaip tiktai atsivežę sunkiąją savo artileriją.

Kažkas įbėga į kleboniją ir balsu klebonui sako:

- Ponali, vokiečiai mūsų kiaulę veislinę pjauna!

Klebonas vos nubėgo pažiūrėti, kaip kiaulė ant kiemo gulėjo jau nebegyva ir keletas vokiečių lupo jai, kaip arkliui, kailį. Po valandos vokiečiai buvo užsimanę ir antrą klebo-

* kur čia kelias į nelaisvę

** viešbutis su arklidėmis

no kiaulę pjauti, bet leitenantui užtarus, ji buvo išgelbėta nuo mirties.

Vakarop įbėgo į kleboniją vaikas ir vėl klebonui sako:

- Ponali, vokiečiai visus tris mūsų „staininius“ arklius išsivedė!

Klebonas tuojau pas poną leitenantą ir ėmė prašyti užtarti, kad jo arklių nejudintų. Bet ponas leitenantas paaiškino, kad dabar karo laikai ir jis tame dalyke esąs be galios; tiktai tiek prižadėjo padaryti, kad jis tuos arklius pats apžiūrės, jeigu jie tiks artilerijai ar kavalerijai, juos paims ir išduos, kiek jie bus verti, gerą kvitą (schein); jei arkliai jiems netiks, tai klebonui paliks. Ta proga ir aš jam pasiskundžiau, kad šiandien nuo manęs kareiviai taip pat arklius atėmė ir pagaliau nė jokio kvito nedavė. Ponas leitenantas pažadėjo ir man kvitą išduoti.

Pabaigus apie arklius ir kiaules kalbą, ponas leitenantas su visomis išgalėmis mums apsakinėja rusų įpuolimą į Klaipėdą, nes jis pats buvęs to įvykio liudininkas. Už Klaipėdos užpuolimą visi vokiečiai esą ant rusų labai įpykę, nes rusai ten labai žvėriškai elgėsi. Kai tik rusai įėję į Klaipėdos miestą, tai, esą, visi pirmiausiai degtinės prisigėrę (tenai radę labai daug degtinės); paskui ėmę vokiečių moteris ir mergas žaginti, mažus vaikus ant durtuvų pasimovę vaikščioję po miestą, vyrus šaudę, durtuvais badę ir t. t.

Todėl kai vokiečiai įpuolę į miestą rusų lauk ginti, tai visus rusus, šioki ar tokį, dūrę – šovę, į nelaisvę nė vieno neėmę. Tokiu būdu esą apie 300 rusų nužudyta. Ponas leitenantas mums daug daug istorijų papasakojo apie rusų žiaurumą. Mūsų pašnekesys truko iki vėlybos nakties.

Gegužės 12 d.

Vokiečiai Lietuvoje įveda cenzūrą.

Jurgis Lapinskas

Marijampolės apskrities ūkininkas

Gelumbiškių kaime vokiečiai paėmė Petruškos arklį ir išsivedė. Šeimnininkas, jo žmona ir piemenuko motina Žitkuvienė ėjo paskui, prašydami, kad paliktų arklį. Arklį atsivedė į Avizinės kaimą pas ūkininką Kubilių. Ten buvo daugiau vyrų ir drąsos. Petruška čiupo savo arkliui už brizgilo ir nedavė vestis. Vokietis svėrė šautuvą ir šovė į Petrušką. Už jo pečių stovėjo Žitkuvienė. Kulka Petruškos nekliudė, o Žitkuvieni pataikė tiesiog į galvą. Ji krito vietoj negyva. Tada vokiečiai sėdo ant arklių ir nujojo savais keliais, palikę nelaimingąją auką.

Kazimieras Pakalniškis

Žvingių klebonas

Aspito mus iš visų pusių vokiečiai, kaip bitės. Kur tik eisi, vis vokietis, miestelyje jų pilna. Bykavėnuose kaip bičių avilys kugžda. Peslių dvare, sodžiuje pilna, kaip tarakonų. Eini į laukus ir ten sutiksi 2–3 vokiečius beeinančius. Lenda į sodžius prie žmonių ir įsmukę į trobą šaukia:

- Eier*, Eier, Butter**, Butter! Kauši, kauši, matko***!

Valgau pietus; įeina į mano kambarį apsiginklavęs vokietis; prieina prie stalo, ima peilį, šaukštą, lėkštes ir dedasi sau į kišenę.

- Prašau leisti, – sakau, – bent pietus pavalgyti!

- Aš neturiu laiko jūsų laukti, kol pietus pavalgysite: man karininkas įsakė paieškoti valgomąjį peilį, šakutę, lėkštę ir stiklinę; jūsų kazokai Prūsuoje ne tą darė: mūsų mergas ir bobas prie kryžiaus kalė ir žagino... viską vogė, plėšė... – aiškino man kareivis, nuo stalo

* *kiaušiniai*

** *sviestas*

*** *motin*

mano indus imdamas ir į kišenę sau dėdamas.

- Mes, – sakau, – ne kazokai ir tamstoms nieko pikto nepadarėme, o antra vėl, tams-toms kaip apšviestiems žmonėms iš kazokų nederėtų imti pavyzdžio...

- Eee! Dabar karo laikai, viską galima daryti! – aiškino kareivis ir dar keletą mažmožių iš manęs pasiėmęs išėjo laukan.

Vincas Bartuška
kunigas

Vokiečiai, okupavę Lietuvą, manė amžinai ten pasiliksią ir mūsų tėvynę prijungsią prie Faterlando. Išsidanginus daugeliui mūsų šalies dvarponių karo pradžioje tai į Rusiją, tai į Lenkiją, vokiečiai paėmė savo globon jų paliktus dvarus ir, prigabenę žemės ūkiui tinkamų mašinų, pradėjo ten šeiminkauti. Reikalingus dvarų apdirbimui darbininkus surado mūsų žmonių tarpe. Įvedė formalią baudžiavą. Darbininkams mokėjo tik tiek, kiek reikalinga buvo jų gyvybei palaikyti. Šiuos vertė dirbti po 12–14 valandų. Nesigailėta nė rimbų. Vokiečių galvota taip. Sutriuškinus Antantę, sugrįžusiems į Lietuvą dvarponiams jie pateiks sąskaitas už jų ūkių priežiūrą ir apdirbimą karo metu. O negalint šiems atsilyginti, jie pasi-laikys dvarus ir kolonizuos juos savo žmonėmis, karininkais ir kareiviais, dalyvavusiais kare. Prijungus Lietuvą prie Vokietijos, vokiškasis elementas liks vokiškos kultūros avangardas ir nešėjas. Lygiai taip, kaip jie padarė 1719 m., kuomet maras išnaikino 2/3 Prūsų gyventojų. Jie tuomet kolonizavo atėjūnais iš Vestfalijos ir kitų provincijų visą Lietuvos pasienį, atkirs-dami tuo būdu per trijų mylių plotį mūsų brolius, gyvenančius anapus Nemuno.

Kazimieras Pakalniškis
Žvingių klebonas

Pamaldas atlaikiau koplyčioje ant kapų apie 12 valandą dienos. Parėjau namo, pietus pavalgiau ir neišmaniau ką veikti: diena karšta, knygų, laikraščių neturiu, atsiguliu į lovą ir ėmiau svajoti ir galvoti apie tai, kad žmonės savo vadinamąja „kultūra“, „civilizacija“ nuo gyvulių ne ką toliau nužengę; sakykim, kad ir tame pačiame kare – pešasi, pjaunasi tarp savęs bjauriau už gyvulius. Girdžiu kažkas į mano kambario duris brazdina. Manau sau, tie velniai vokiečiai kiaušinių ar sviesto atėjo prašyti.

- Herein (prašau)! – sakau

Įeina. Iš tikrųjų trys vokiečiai, bet ne tie, kurie eina per žmones kiaušinių elgetaudami, o atvažiavo iš Pajūrio trys mano geri pažįstami vokiečiai: vienas štabo sekretorius p. N., antras ordonansas, menininkas – tapytojas ir trečias paprastas kareivis. Atvežė man porą konjako butelių, pusę šimto cigarų, šimtą cigarečių ir didžiausią pluoštą visokių laikraščių. Už konjaką, cigarus ir cigaretes tuojau markėmis užsimokėjau, o laikraščius gavau nemokamai. Iš Pajūrio išvažiuodamas buvau jų prašęs mane kada nors Žvingiuose aplankyti ir minėtų daiktų man už pinigus atvežti. Dabar jie mano prašymą išpildė.

- O ką, vyrai, – sakau, – išgersime dabar „ein konjak“*!

Sutiko. Pastačiau ant stalo vieną iš tų atvežtųjų konjako butelių ir po keletą „konjaku“ besišnekėdami ištraukėme.

- Ar žinote, klebone, – sako man ponas sekretorius, – tamsta turite savo kaimynuose piktų priešų.

- Na, – manau sau, – turbūt išlindo istorija su vokiečių sviestu ir kiaušiniais, kaip jie

* vieną konjako

man prikaišiojo, kad aš žmonėms neleidęs pardavinėti.

- Žinoma, – sakau, – kiekvienas turi priešų, labiausiai šiuo karo laiku...

- Taip tai taip, bet tamstos ypatingi priešai... Tamstai iš Pajūrio išvažiauvus, ateina pas mus vienas žmogus ir sako mums, kad tamsta turi 20 butelių vyno, kiaulės kumpį ir kažkiek ten svarų sviesto... Vadinasi, jis mums nurodo, kad mes pas tamstą eitume ir tuos daiktus atimtume... Bet mes jo gudrybę suprantame: jis norėjo savo prastą karvę su mumis išmainyti į gerą karvę, vadinasi, geru mums dėdamasis pranešė, ką tamsta turi ir ką iš tamstos galėtume atimti. Žinoma, mes jo pasiūlymus atmetėme... Saugok, Dieve, mes iš klebono nieko neimsime! Mes nesame plėšikai, kad paskutinį kąsnį iš žmogaus atimtume. Mes klebonui patys dabar atvežėme konjako ir cigarų...

Iš tikrųjų aš dar turėjau 20 bažnytinio vyno butelių, kuriuos buvau užkasęs į žemę, taip pat kiaulės kumpį ir šiek tiek sviesto. Apie tai nežinojo tiktai mano artimiausi namiškiai ir daugiau niekas. Už juos aš galiu galvą guldyti, kad jie vokiečiams apie tai nepranešė. Man niekaip iš galvos neišėjo, kas gi būtų tas žmogus, kuris, norėdamas su vokiečiais karvę pamainyti, kai po priedą prie savo karvės pridėjo tą, kad vokiečiai eitų manęs kratyti ir atrastų vyno, mėsos ir sviesto... Kas gi būtų toks Judas Iskarijotas? Galvojau, galvojau ir niekaip negalėjau surasti tokio žmogaus, kurs tą šunybę būtų galėjęs padaryti. Galų gale ponui sekretoriui ir sakau:

- Ar žinote, pone sekretoriau, tamsta turėsi man pasakyti, kas gi tas žmogus buvo, kurs tamstoms pranešė apie mano vyną, mėsą ir sviestą. Aš tamstos neišleisiu tol, pakol man nepasakysite...

Žinoma, išmetėme po vieną ir po antrą konjaką.

- Na, kas gi tas žmogus, kurs mane tamstoms skundė? – vėl klausiu

Ponas sekretorius galvojo, galvojo ir nuo kėdės pašokęs man sako:

- Jei tamsta duosi garbės žodį (Ehrenwort), kad apie tai niekam nepasakysi, bent kol mes iš Pajūrio išvažiuosime, tai pasakysiu, o kai iš Pajūrio išvažiuosime, tuomet galėsite visiems apie tą šnekėti...

- Duodu garbės žodį! – sakau ranką ištiesdamas.

Ponas sekretorius atsisėdo ant kėdės ir tarė:

- Tamsta, man regis, per daug nesistebėsite, kad mes tą žinią apie tamstos vyną, kumpį ir sviestą gavome iš Pajūrio klebonijos...

Man nuo akių nukrito lyg koks uždangalas. Prisiminiau, kad aš su kunigu Šiupšinskiu apie tą vyną šnekėjau ir dar jo keletą butelių mudu išgėrėva. Taip pat jis žinojo apie kumpį ir apie sviestą.

- Tą faktą aš užsirašiau į savo Notiz–Buch*, – tarė vokietis, – man kaipo literatui ir korespondentui jis, rasi, kada nors bus naudingas lietuvių dvasininkų charakteristikai.

- Aš, – sakau, – iš dalies esu taip pat literatas ir tą faktą taip pat manau užsirašyti į savo Notiz–Buch, rasi, kada nors jis man bus reikalingas.

Ar vokietis tą savo pasižadėjimą išpildys, aš nežinau. Aš gi jį čionai savo užrašuose paduodu, o kaip kas nori, tegu apie tai sau mano.

Jurgis Žilinskas

karo gydytojas, sanitarinio traukinio viršininkas

Matydamas, kad kariai, stengdamiesi pabėgti iš fronto, žalojasi, parašiau raportą štabei, kad kariai, norėdami išvengti fronto, apsikrečia venerine liga. Raporto pasekmės

* užrašų knygelė

vėliau paaiškėjo – fronte venerinėmis ligomis apsikrėtęs karys buvo baudžiamas kaip dezertyras. Buvo išleistas potvarkis, kad sanitarinės tarnybos sektų tos ligos plitimą ir pateiktų kariuomenės štabui prostitučių sąrašus. Taip pat nurodyta ir naujai atvykusių dalinių vadovybei tuos duomenis pranešinti ir net sekti. Nežinau, ar tas potvarkis buvo skirtas tik kažkuriai armijai, ar visam frontui. Kodėl iškėliau šitą klausimą? Mūsų kraštui grėšė didelis pavojus. Viename dideliame kaime netoli Gudžiūnų apsikrėtė beveik visos moterys, nes norėjo praturtėti, net lenktyniaudavo savo uždarbiu. Šimtus dėjosi į kišenes, o vyrai džiaugėsi savo žmonių ir dukterų uždarbiu. Lietuvoje prieš Pirmąjį pasaulinį karą venerinių ligų kaimuose nebuvo, mažai jų buvo ir miestuose, ir tai – tik atvežtų iš Rusijos didmiesčių bei Baltijos uostų. Karas Lietuvos žemėje pasėjo baisią sėklą – iš pradžių ją sėjo rusai, o vėliau vokiečiai. Ta sėkla dar ilgai kankino lietuvių kūną.

Petras Ruseckas *karininkas*

Vokiečiams į nelaisvę patekau 1915 metų liepos mėnesį kautynėse Cholmo gubernijoje.

Kai tik pasirodė keli vokiečiai, mūsų kareiviai momentaliai demoralizavosi. Buvę iki to momento geri, paklusnūs, staiga ėmė šaukti: „mes karą jau pabaigėm, nenorim kariauti... nenorim, nenorim...“ ir metė žemėn šautuvus.

Gretimos kuopos karininkas (aš čia su savo kuopa buvau atvykęs pagalbon), pusiau išlindęs iš apkasų, šaukė savo kareiviams: „šaudykit, šaudykit!“, bet jo niekas neklausė. Kareiviai ėmė lipti iš apkasų ir eiti vokiečių pusėn.

Vienas karininkas, tikras rusas, sėdėjęs prie visai sveiko kulkosvaidžio, vienas pirmųjų iššoko iš apkasų ir keikdamas Rusiją ir žadėdamas niekad dėl jos nekariauti, nuėjo į nelaisvę. Jo elgesiu buvau labai nustebintas, nes laikiau jį labai dideliu patriotu – jis visuomet ir visur labai patriotiškai kalbėdavo.

Vokiečiai, šautuvus atkišę, ėjo išilgai apkasų šaukdami: „raus, Russen, raus!“* Vokiečiams niekas nesipriešino, nors ir buvo tokių, kurie, mano paprašyti, bent nesiskubino lipti iš apkasų. Aiškiai matėsi, kad kai kurie vokiečiai, nors ir šaukė „raus“, bet vis dėlto ir patys gerokai bijojo. Kažin kaip šiame bare būtų buvę, jeigu ne kilęs mūsų apkasuose sumišimas ir aiškus kai kurių nenoras daugiau kariauti.

Be kita ko, kaip man matos, vokiečiams nepasipriešino dar ir todėl, kad rusai, ypač kareiviai, paniškai bijojo vokiečių (austrų nebijojo). Užtekdavo tiktai sužinoti, jog priešais nebe austrai, bet vokiečiai ir kareivių dvasia smukdavo. Ir atbulai: kai tik sužinodavo, kad vokiečius pakeitė austrai, kareiviai bematant pralinksmedavo. Dėl tos priežasties kareiviai (o iš dalies ir ne kareiviai) labai dažnai nenorėdavo šaudyti, ypač pirmieji, kad „nesupykdinti vokiečio“. Supykdintas vokietis, girdi, daug žalos padarysiąs! Tai geriau jo neliesti. Taip, pavyzdžiui, kai diena ar kita prieš tai mūsų artilerija numušė vokiečių lėktuvą, kareiviai, pasidžiaugę efektingu įvykiu, tuoju nusiminė, sakydami, jog vokietis dabar tai jau nedovanosiąs. Taigi ir šį kartą tas vokiečių bijojimas, be abejonės, suvaidino tam tikrą vaidmenį.

Išėjus iš apkasų vėl nustebau, pamatęs daugybę išmėtytų rusų kareivių daiktų: maišelius, milines... Man matant, kareiviai svaidė tuos daiktus po lauką. Paklausus, kam jie tai daro, atsakė, kad nebenori daugiau tų sunkumų nešioti, o vokiečiai vis tiek viską duosią.

Pažvelgus kiek toliau, pamačiau keletą didelių rusų vorų, einančių vokiečių pusėn. Iš pradžių net nesupratau, ką tai reiškia, nes iš tolo nesimatė, kad visi jie beginkliai. Tuomet

* *lauk, rusai, lauk!*

man kažkas paaiškino, kad tai esą vokiečių varomi belaisviai. Spėjau, kad turbūt kaip tik tenai vokiečiai ir bus pralaužę frontą, nes pas mus jie atėjo jau beveik iš užnugario.

Mane stebino ir tiesiog akį režė visai kitokia, negu man buvo įprasta, vokiečių tvarka ir jų laikymasis. Buvau įpratęs prie begalinio rusų rėkavimo, karščiaimosi, bėgiojimo, stumdymosi, visų į visas puses puldinėjimo, pagaliau prie didelės kareivių masės. Tuo tarpu gi čia ėjo visai nedidelė vokiečių saujelė be jokių rėkavimų, šauksmų, visai ramiai, tarsi medžiodami ir savo darė. Net keista buvo žiūrėti, kad tokios skystos vokiečių vorelės varo iš apkasų tokias dideles, tirštas rusų mases. Svarbiausia, kad ėjo patys kareiviai, be karininkų raginimų ar varinėjimų, kaip tai pas rusus nuolatos buvo. Karininkų net niekur nesimatė. Kareiviai eidami kartais vienas kitam ką nors pasakydavo, parodydavo ar trumpai pasitardavo. Pagaliau pamačiau ir karininką, kuris, kažko apsižvalgęs, paleido į viršų žalią raketą, duodamas saviesiems sutartą ženklą.

Ypatingu ramumu pasižymėjo antroji ar trečioji vokiečių kareivių linija, ėjusi paskui tuos, kurie mus iš apkasų išvarė. Atrodė, kad jie eina lyg tvarkos dabodami. Kai kurie ėjo įsikandę pypkes, šautuvus medžiokliškai laikydami, nežiūrint, kad kautynės virte virė.

Net pikta ir pavydu darėsi, žiūrint į tą vokiečių tvarką ir ramumą!

Po kiek laiko mus iš čia, apsupę ginkluotais kareiviais, išvarė. Komandos viršininkas puskarininkis, eidamas priekyje, nuolatos orientavosi žemėlapyje, kur mus vesti, kas vėl mums atrodė neįprastu dalyku, nes pas rusus net ir karininkai ne visi turėjo žemėlapius.

Lygiai stebino mus ir didelis patrankų kiekis, o ypač sunkiųjų, kokių mes pas save nelabai ir matę buvom. Stebino ir tai, kad vokiečių artilerija stovėjo beveik be jokios apsaugos ir nepaslėpta, kas reiškė, jog vokiečiai rusų užpuolimo nebijojo.

Prie divizijos štabo, kuris buvo stebėtinai arti kautynių lauko, belaisvių surinko apie 2000. Kai kurie karininkai buvo gana nusiminę dėl tos dienos pralaimėjimo ir labiausiai pyko ant kareivių, kam jie taip greitai pasiduoda nelaisvėn. Kareiviai, girdėdami karininkų priekaištus ir net koliojimus, tylėjo, nerodydami jokios pagarbos savo buvusiems viršininkams. Tačiau vienas kitas karininkas buvo tos nuomonės, kad sunku esą kareivius dėl pralaimėjimų kaltinti, nes pačioje vadovybėje didelė betvarkė, nėra užtektinai šautuvų, patrankų, įvairios rūšies šovinių, visai nėra lėktuvų...

Rusų kariuomenė, sumušta Karpatuose, nuolatos traukėsi atgal, be paliovos vokiečių varoma ir mušama, prarasdama begalę žmonių, turto, atiduodama savo pirmos rūšies tvirtoves – Novogeorgijevską, Ivangorodą, Kauną... Kokia buvo sunki rusų kariuomenės būklė matyti, pavyzdžiui, iš to, kad mums buvo leista per dieną iššauti tik tam tikras šautuvų šovinių skaičius, o lauko patrankai leista per dieną iššauti ne daugiau 4 sviedinių. Vokiečiai be paliovos daužė mūsų apkasus iš įvairių kalibrų patrankų, iš mūsų pusės artilerija tylėjo, net nežinojom, ar ji yra. Dėl artilerijos tylėjimo mes, pėstininkai, jautėmės lyg apleisti ir nuskriausti, tas labai neigiamai veikė mūsų dvasią. Imami nelaisvėn kareiviai keikė Rusiją kaip tik dėl to, kad mus pasiuntė kariauti be šautuvų, šovinių, artilerijos ir kitų reikalingiausių daiktų.

Pakeliui vokiečių kareiviai ėmė apiplėšinėti mūsų kareivius. Liepdavo nusiauti gerus batus, duodami savo nudėvėtus ar šiaip menkos vertės.

Vokiečių kareiviai subėgdavo mus apžiūrėti ir apstoję tyčiodavosi, tiesa, nelabai skaudžiai. Pikčiausi buvo Poznanės lenkai. Tie pristoję, ir vokiškai, ir lenkiškai kalbėdami, stengdavosi mums įkyrėti iki gyvo kaulo, ypač ketindami būtinai užkariauti Rusiją iki Volgos ar iki kiek panorės, tik truputėlį palaukus bus paimtas Paryžius, Londonas ir taip maždaug visas pasaulis, nes, girdi, nieko pasaulyje nėra tvirtesnio už vokiečių kaizerį. Net

patys vokiečiai kareiviai sudraudė juos, pašiepdami jų per didelį patriotizmą. Bendrai vokiečių apsiėjime su savo kareiviais lenkais buvo pastebimas išdidumas ir net panieka.

Pėsti ėjome penkias dienas, kol prie sunaikintos Ravos Ruskajos pasiekėme geležinkelį. Išalkę, nusivarę nuo kojų.

Toje kelionėje rusai kareiviai parodė nepaprastą silpnumą ir nepatvarumą. Sargyba, atėjusi iki poilsio vietos tiek pat, kiek ir visi, bet juk su ginklais, kuprinėmis, nerodė nė mažiausio nuovargio, tuo tarpu rusai kareiviai vos gyvi krisdavo ant žemės, nors alkio dar negalėjo jausti, nes, pirmai progai pasitaikius, gerokai užkirsdavo iš savo maišelių lašinių. Sargybos per visą laiką nematėme valgant. Karininkai jau visi buvome išalkę, nes nė vienas jokių valgio atsargų neturėjome.

Liepos 15 d.

Vokiečiai uždraudžia bet kokius susirinkimus, eisenas ir uždaro visas visuomenines bei politines organizacijas.

Maksas Hofmanas

vokiečių generolas

Rusai traukiasi visu frontu. Jie degina gyvenamąsias vietas ir išsivaro gyventojus. Tai yra pasibaisėtina nesąmonė, kuri iššaukia milijardinius nuostolius ir neturi jokios reikšmės kariniu atžvilgiu.

Liepos 16 d.

Vokiečiai atima (rekvizuoja) iš ūkininkų visą derlių.

Jurgis Lapinskas

Marijampolės apskrities ūkininkas

Ėjome į savo sodybas rugių pjauti. Kai tiktai pradėjome pjauti, vokiečių raitininkai tuojau surinko visus ir perdavė pėstininkams. Mus, apie šimtą vyrų ir moterų, bevarant per Klevakalnio kaimą, vienas vokietis prievarta nusitempė Simonavičienę (kokių 60 metų amžiaus) ir išgėdino. Kai nusivarė mus į Plutiškių kaimą, tas pats vokietis vėl prievarta nusitempė kitą moterį ir ją išgėdino.

Pagaliau nusivarė mus į Vinčius, uždarė į žydo tvartą, kaip gyvulius, ir laikė po sargyba per visą naktį.

Rugpjūčio 23 d.

Pirmoji oficiali arklių rekvizicija.

Petras Gudelis

Atsitraukus frontui nuo Gilučių ligi Trakų apie 35 kilometrus, pas mus apsisėjo vokiečių štabas. Kaime buvo 28 pirkios ir visos buvo vyresnybės užimtos. Gyventojai turėjo lįsti į rūsius ar šiaip kokias kamariukes. Vokiečiai jiems neleido kartu gyventi. Tas štabas Gilučiuose išbuvo keturias savaites.

Visą laiką mes, piemenys, su likusiomis karvėmis ir arkliais išbuvome miške. Į namus vieni kitus paleisdavome tik valgyti. Prie miško, daržinėje, ir nakvodavome. Ir taip maža gyvulių buvo likę, dar ir tuos vokiečiai baigtų naikinti.

Tas jų gyvulių naikinimas buvo kažkoks sveiku protu nepateisinamas. Sakysime, jei vokiečiui reikia gabaliuko mėsos, kiek telpa į jo katiliuką, jis pjauna kiaulę ar avį, o paskui atsipjovęs tą, jam reikalingą gabaliuką, visą mėsą palieka pūti. Atėjęs kitas neima gulinčios, visai šviežios mėsos, bet gaudo ar šauna kitą, ir vėl tą patį daro.

Štabe buvo mokančių lenkiškai, rusiškai ir lietuviškai. Tačiau beveik visi jie buvo vienos dvasios ir tokio pat gerumo, išskiriant lietuvius. Tik lietuviai buvo geresni už kitus, atsižvelgdavo į mūsų reikalus.

Vieną kartą prie mūsų bandos atėjo du vokiečių kareiviai ir sugavę paaugusią telyčią, rengėsi ją nužudyti.

- Tai jau paskutinė mūsų karvytė, – ėmė prašyti kareivių tos telyčios piemuo. – Susimildami, palikite ją mums.

- Sugaukite kokį mažą paršėlį ir bus gerai, – patarė mums, piemenims, vienas lietuviškai kalbantis kareivis. – Tada šios karvutės neimsime.

Mes sugavome jau paaugusį paršą. Tas pats kareivis liepė sugauti dar mažesnę, nes jų katiliukai maži ir jiems daug nereikia. Mes sugavome jiems reikalingą. Jie dar sumokėjo pusę markės ir nuėjo. Mes likome dėkingi tam lietuviui, nes jeigu ne jis, tai vien dėl kąsnio mėsos būtų vargšo žmogaus sunaikinta paskutinė telyčia.

Juozas Mikoliūnas

Rokiškio apskrities ūkininkas

Vokiečių kareiviai pirmiausia pateko į Narbutų kaimą. Ten paėmė Lisą Arcuką, kaip vadovą, ir įsakė rodyti artimiausią kelią į Skapiškį. Jis tuos kareivius į mūsų Čypiškių vienkiemį ir atvedė.

Susirinko daug vokiečių kareivių ir karininkų. Jokių kratų nedarė, net nieko neklausinėjo. Iš karto pareiškė: „Būsite visi sušaudyti“, bet pasitarę tarpusavyje, pasakė, kad išrinksią iš visų vieną ir pakarsią. Tai tarę išsirinko vieną iš stambiausių, augalotą vyrą, pačiame amžiaus žydėjime, mano brolių Joną, 32 metų, ir pareiškė, kad bus pakartas – štai šitame medyje. Tuoju suvarė visus žmones, vyrus ir moteris, mažus ir senus; visus, kiek buvo.

Jonas prašė duoti laiko surašyti raštą, nes jis, kaip valdytojas ūkio, susidedančio iš kelių valakų žemės, norėjo sutvarkyti palikimą, nurodyti, kam kiek paskolina pinigų ir dar, kaip žmogus pilna sąmone besiskirias su šiuo pasauliu, norėjo dar kai ką pasakyti.

Vokiečiai neleido jam to padaryti. Jį atskyrė nuo mūsų ir pastatė prie medžio. Tuoju atnešė iš kariško vežimo naują virvę. Apžiūrėjo, rodėsi, stipri. Sode pasirinko ažuolą, kurio šakos nuo žemės buvo apie 4 m aukščio.

Vieną galą virvės permetė per šaką, kitam gale užnėrė kilpą. Jonas ir mes visi prašėme, kad leistų bent atsisveikinti, bet vokiečiai neleido. Jį vieną privedė prie medžio, o mus visus: vyrus, moteris, mažus vaikus sustatė kelių žingsnių atstumu ir liepė žiūrėti, kaip bus kariamas.

Jonas prašė visų neverkti, atleisti jam už viską ir prašė visiems Dievo palaimos, kad jo vieno aukos užtektų. Tuo metu kareiviai virvę smarkiai patraukė ir jis pakibo ore. Antrąjį virvės galą besukant apie medį, virvė trūko, kariamasis kniūbsčias nupuolė žemėn. Vokiečiai niekam neleido prieiti prie nukritusio. Bet tuo laiku Jonas atsigavo ir pakėlė galvą. Sesuo suspiگو širdį veriančiu balsu, prasiveržė pro kareivius, pribėgo prie brolio ir apsikabino. Vienam karininkui riktelėjus, pribėgo prie jos keli kareiviai ir šautuvų buožėmis pradėjo daužyti per pečius, galvą, nugarą ir, pagaliau, sukruvintą, netekusią sąmonės nuvilko atgal prie žmonių.

Tada keli kareiviai surišo nutrūkusią virvę. Vėl buvo šaukta žiūrėti. Iš kariamojo lūpų

nebeišsprūdo nė vienas žodelis ar sudejavimas; keliant dar kluptelėjo ant kelio, atsiduso ir, žvilgtelėjęs į dangų, dar su smarkesniu trūktelėjimu pakibo ore.

Pakibus Jonui antrą kartą ore, virvė vėl trūko ir nelaimingasis nukrito žemėn.

Vokiečiai, saviškai kažką suerzėję, griebė virvę, surišo ir vėl savo auką užtraukė ant šakos. Šį, tretįjį, kartą jiems pavyko.

Pakartąjį vokiečių karininkas įsakė laikyti ant šakos ir nenuimti iki bus duotas atskiras parėdymas. Čion buvusius vyrus perspėjo, jei kas išdrįs be jų leidimo lavoną nuimti, – visi vyrai atsakys tuo pačiu, kitaip tariant, ant to paties medžio bus visi pakarti.

Vis ėjo tikrinti, ar pakartasis nenuimtas nuo medžio.

Žmonės pažino tikrą vokiečių veidą, užtat, pamačius vokiečių, tik šiurpas per kūną perdavė. Atsirado įvairių patarlių bei priežodžių: „Netvarkingas, kaip vokiečiai“ ir panašiai.

Vincas Braziukaitis *ūkininkas*

Netoli esančiame Pakrovų kaime buvo šermenys. Vokiečiai, ten užėję, susigaudė visus vyrus, apiplėšė apylinkę, o turtą pakrovė į vežimus. Sugaudytus vyrus sukinkė į vežimus. Vokiečiai, susėdę į juos, liepė vyrams vežti penkis kilometrus į Kurmoniškių dvarą. Kurmoniškiuose priraišiojo vyrus prie vežimų arba prie medžių ir visą naktį pralaikė. Rytojais dieną, daugumą gerokai apmušę, paleido.

Visi Pakrovų ir Pikelionių kaimų ūkininkai turėdavo dvi dienas savaitėje su arkliais eiti į Baudėjų ir Verbyliškių dvarus dirbti. Tenai, išbėgus savininkams, šeimininkavo vokiečiai.

Tai buvo vokiška baudžiava.

Rugsėjo 9 d.

Uždraudžiamas privatus fotografavimas.

Rugsėjo 13 d.

Linų ir kanapių rekvizicija.

Martynas Yčas

Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti centro komiteto pirmininkas

Pačiu reikalingiausiu momentu, kai rusų kariuomenė 1915 m. rugsėjo mėnesį ėmė trauktis iš Vilniaus, kai mūsų Komitetas nežinojo, iš kur gauti lėšų, kad nors kiek apsirūpintų maistu, kad nors pradžiai, vokiečiams užėjus, prieglaudos ir bendrabučiai turėtų duonos, – išlenda lyg iš po žemių Juozas Tūbelis intendanto pavidale ir siūlo Centro Komitetui visokių maisto produktų vagonais: lašinių, miltų, kruopų, makaronų, cukraus.

Nors mūsų buvo susitarta su Tatjanos komiteto pirmininku Neidgardu palikti visus pinigų Vilniuje, bet tų pinigų ne taip jau daug buvo, kad visa tai galėtume nupirkti.

- Kiek gi tai viskas kaštuos?

- Nieko! – atsakė Tūbelis. – Rusų intendantūra nepajėgia visų sandėlių iš Vilniaus išgabenti. Taigi, eikite, imkite ir prisivežkite pilnus sandėlius visokio maisto.

Nors buvo mažai laiko, nedaug susisiekimo priemonių Komitetas turėjo, bet vis dėlto atskirų narių darbštumo dėka sandėliai buvo prikrauti visokių gėrybių. Ypač daug vagonų teko cukraus. Sunkiausiu okupacijos laiku Vilniaus Lietuvių Centro Komitetas galėjo aprūpinti savo įstaigas ir narius maisto produktais ir cukrumi.

Tą maistą išdalijęs, Tūbelis nuvyko į Daugpilį. Čia rado žilą intendantą, kuris skundėsi, kad jam per daug miltų prisiuntę. Kur dabar juos dėti? Sugęs ir reikės atsakyti! Tūbelis jam pataria išdalyti pafrontėje esantiems pabėgėliams. Žinoma, daugiausia kliūva lietuviams. Vokiečiai atkerta prie Švenčionių geležinkelį. Su Vilniumi jau nebegalima susisiekti. O intendanto Tūbelio žinion atiduota 100 000 rublių dėl karo nukentėjusiems šelpti.

Jis arkliais vyksta į Minską, kad vėl į Vilnių pakliūtų ir tenai atiduotų Lietuvos Centro Komitetui tų pinigų geroką dalį. Vyksta drauge su lenkų komiteto įgaliotiniu Mickevičiumi. Bet tuo tarpu vokiečių armija užima Vilnių ir atkerta nuo rusų. Iš tų pinigų dalis buvo siūlyta ir lenkų organizacijoms, bet jos atsisakė imti, neturėdamos iš savo centro nurodymų. Tuo būdu visi pinigai atiteko lietuviams.

Kai mudu su Tūbeliu 1918 m. grįžome į Vilnių, cukraus komitete dar iki valiai rado me, o vilniečiai su dideliu dėkingumu atsiminė Tūbelio dosnią ranką.

Mykolas Biržiška

Mobilizuotas inžinierius Jurgis Čiurlys gavo valdžios įsakymą nuimti Vilniaus bažnyčių varpus, ką jis tyčia darė taip nerangiai, jog daugelis varpų liko vietoje. Tačiau Kotrynos II ir Muravjovo Koriko paminklus jis sugebėjo gražiai nuimti ir išvežti iš Vilniaus.

Martynas Yčas

Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti Centro Komiteto pirmininkas

Mano iškeliavimo dieną susirinkome visi į paskutinį posėdį. Parsinešėme iš Štralio kavinės kavos, o po posėdžio, kun. Povilui Dogeliui vadovaujant, padainavome gražių dainelių. Paskui išsibučiavome ir nuėjome pas fotografą nusitraukti. Iš čionai, draugų palydėtas, nuvykau į geležinkelio stotį. Sunku buvo skirtis, ašaros nenoromis byrėjo...

Tai tokios buvo mūsų išsiskyrimo iškilnės...

Stotyje, prie vagono, spėliojome, kur būsią geriau, prie rusų valdžios, ar prie vokiečių.

- Nei vienas, nei kitas mums neduos nepriklausomybės, – pasakė Antanas Smetona.

- Tuo būdu reikia laukti, kad karą pralaimėtų ir vieni, ir kiti! – pastebėjau aš.

Bet tokios padėties, kad karą pralaimėtų ir rusai, ir vokiečiai, sunku buvo tikėtis.

Jonas Basanavičius

Lietuvių mokslo draugijos pirmininkas

Rusų kariuomenė pradėjo su abazais* Vilniaus gatvėmis šalin trauktis, iš miesto išeidama; naktis buvo lytinga; užmigęs apie 10 v., 5 nuo smarkios detonacijos pabudau; rusai atsitraukdami iš Vilniaus sprogdino Vilijos tiltus ir tūlas trobas. Iki 9 v. ryto 18 dienos suskaičyta apie 50 sprogdinimų. Tą dieną ½ 10 v. rytą Ukmergės keliu per Žaliąjį menkai susprogdintą tiltą atvyko Vilniun vokiečių kariuomenės dalis, žydų linksmi sutikta, lenkių gėlėmis apdovanota.

Rugsėjo 16 d.

Rusams pasitraukus iš Vilniaus, Lietuvos draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti iniciatyva įsteigta lietuviška gimnazija, kurios direktoriumi skiriamas Mykolas Biržiška.

Cezaris Petrauskas

mokytojas

Vokiečiai mane nuo Didžiojo karo baisybių bėgantį užklupo Vilniuje. Tai buvo rude-

* aprūpinimo vežimais

nį, baisiąją žydų naktį.

Žmonių pasakojimuose vokiečiai buvo piešiami labai juodomis spalvomis.

- Vokiečiai aukštos kultūros žmonės, – ginčijausi aš, netikėdamas tais pasakojimais. – Jie negali būti tokie barbarai.

Pirmąją dieną įsitikinau vokiečių kultūringumu. Buvo taip: vokietis raitelis, sėdėdamas ant belgų veislės arklio, pasišaukė mane ir klausia, kelinta valanda. Išsiėmiau savo sidabrinį laikrodėlį ir rodau. Vokietis pasilenkė, nutvėrė iš mano rankos laikrodį ir nudūmė. Tuomet gyvai galvoje man stėjo žmonių pasakojimai apie vokiečius.

Danutė Lapinskaitė

Rugpjūčio pabaigoje vokiečiai atvažiavo pas Joną Ragilį ir ėmė pjauti avižas. Ragilis prašė vokiečių nepjauti, nes avižų ir taip esą mažai. Vokiečiai jį už tai primušė su šakių kotu, kad Ragilis vos gyvas krito ant dirvos. Vienas vokietis priėjęs dar spyrė koja ir išmušė du dantis. Kitą dieną tie patys vokiečiai atvažiavę, išsivedė dar jautį ir telyčią.

Rugsėjo mėnesio 5 d. nežinia iš kur atvyko trys vokiečiai pas Bajorėlių kaimo Martyną Ramoną ir radę užminkytos duonos tešlą, paėmė ir nusinešė į savo vežimą. Ramono motina, 80 metų senutė, išbėgusi ėmė prašyti atiduoti tešlą. Vienas vokietis išplėšė iš tvoros baslį ir smogė jai į galvą. Nuo smūgio krito žemėn ir apie du mėnesius sirgo.

Petras Tumas

Rokiškio apskrities ūkininkas

Per mūsų kaimą ėmė traukti daug pėsčių ir važiuotų kareivių. Apsistojo su katilais prie mūsų šulinio ir ėmė semti vandenį. Paliko neišpasakytas užesys ir mums visiems pasidarė baisu. Neatsimenu kurią dieną kariuomenė ėmė pirkti galvijus. „Atėję vokiečiai vis tiek visus gyvulius atims, – kalbėjo rusai. – Paliks tik po vieną karvę.“

Vieni tais žodžiais tikėjo, kiti ne. Supirktus gyvulius pjovė, mėsą virė ir vežė kareiviams.

Porą savaičių pabuvę, šie kareiviai iš dėdės sodo išsikraustė. Jų vieton atėjo pėstininkai ir apsistojo mūsų klojime. Seklyčioje apsigyveno vadas su padėjėju.

Ėmė mokyti kareivius rikiuotės. Būdavo, nemokančius muša, skaldo antausius, net gaila žiūrėti. Kuo jie kalti, kad nemokėdavo tinkamai atlikti tai, kas jiems buvo įsakoma! Po kiek laiko visus tuos kareivius išvarė į mūsų lauką. Sugrįžo vos dešimt. Visi kiti žuvo.

Mūsų kaime įsteigė ligoninę. Ėmė vežti sužeistuosius. Veža šiuos nelaiminguosius; mes žiūrim: vienam kojos nukirstos, kitam rankos peršautos, trečiam viduriai. Vieni verkia, dievop šaukiasi, kiti dejuoja ir keikia carą. Moterėlės, prisiminusios savo taip pat kare vargstančius sūnus, gailiai verkia.

Vieną naktį išgirdome nepaprastą ūžimą. Tartum dešimt lėktuvų skristų. Pašokome iš miego, išbėgome į lauką, žiūrim – padebesiais slenka tartum ilgas sienojas. Tai skrido vokiečių cepelinas.

- Ir kaip toks didelis daiktas gali skristi, – žiūrėdami į cepeliną negalėjo atsistebėti žmonės.

Rudeniop pasirodė vokiečiai. Atjojo bent trisdešimt vokiečių raitelių. Vaikštinėja kiemas kieman ir klausinėja, ar neužsiliko rusų kareivių.

- Atnešk kiaušinių, nupirksime ir gerai sumokėsime, – sako vienai mergaitei. Ši ir atnešė visą puodą. Vokietis sudėjo kiaušinius į balno krepšį, sėdo ir nė cento nedavęs nujojo. Mergaitė pasiliko bežiūrinti į jojančius vokiečius.

Kitą sykį vokiečiai atjojo tiesiog į ganyklą, kur ganėsi viso kaimo arkliai. Tol vaikėsi ir gaudė arklius, kol pagavo geriausius ir išsivedė.

Spalio 11 d.

Vilniaus gyventojai į vokiečių ligonines privalo pristatyti po vieną lovą.

Spalio 20 d.

Visų odų rekvizicija.

Spalio 21 d.

Vilniaus gyventojai į vokiečių ligonines privalo pristatyti po vieną švrią antklodę.

Spalio 22 d.

Spalvotųjų metalų rekvizicija.

Spalio 29 d.

Uždraudžiama steigti naujas mokyklas.

Juozas Audickas

Žmonės ne kartą svarstė, po kuriuo karalium bus geriau gyventi. Vieni stovėdavo už rusų, kiti už germanų. Prie šių pastarųjų ir aš prisidėdavau, nes iš mokytojo Tereškos sužinojau, kad Vokietijoje esama net 20 universitetų, tuo tarpu Rusijoje kur kas mažiau. Iš to susidariau aiškią nuomonę, kad vokiečiai daug daugiau mokytesni už rusus. O prie mokytesnių kur kas lengviau gyventi; galvojau ne kartą.

Bet tą mano gerą nuomonę apie vokiečius gerokai susilpnino Kvetkų vaistininkas Rinkevičius. Kartą užėjęs pas mus, plačiai išsikalbėjo apie karą. Besvarstant ateities galimybes, Rinkevičius trumpai drūtai pasakė: „Nelaukite nieko gero ir iš vokiečių. Žiauriausios tautos Europoje yra rusai ir vokiečiai!“

Gruodžio 9 d.

Įvedamas šunų mokestis.

Gruodžio 17 d.

Uždraudžiama medžioklė, medžioti gali tik vokiečių karininkai.

1916 metai

Sausio 1d.

Vilniaus gatvėse vokiečiai gaudo žmones priverstiniais darbams.

Bronius Baltrušaitis

Vokiečiams pradėjus smarkiau pulti Kauną, mes drauge su rusų kariuomene pabėgome į Marvelės šlaitus. Čia išbuvę keturias paras, pabėgome į Darsūniškio miškus. Už dviejų dienų ir čia pamatėme vokiečių žvalgus. Vokiečiams perėjus, grįžome į Kauną ir apsigyvenome Aleksote prie tilto. Čia aš mačiau baisius tvirtovės griuvėsius ir Nemune nuskenčiusį garlaivių kaminus. Vokiečių buvo pilnas miestas.

Mano tėvelis Dominykas Baltrušaitis, Petras ir Antanas Poderiai vieną kartą ėjo per tiltą pažiūrėti, kas darosi mieste. Vienoje vietoje pamatė vokiečius plėšiant uždarytas krautuves. Vokiečiai jiems liepė kraustyti išplėštas prekes į sunkvežimius, bet jie atsisakė. Tada vokiečiai juos suėmė ir nuvarė į kalėjimą.

Mes buvome keturi vaikai ir mamytė. Mažiausias buvo aštuonerių ar dešimties mėnesių. Laukėme grįžtančio tėvelio vieną ir kitą savaitę, o jo vis nėra ir nežinojome, kur dingęs. Tik po mėnesio pranešė viena moteris, kad jis laikomas kalėjime. Tuomet valtimis nusigrėmė namo, į Zapyškio miestelį. Tėvelį paleido vos 1916 metų vasario mėnesio pabaigoje. Kol tėvelis grįžo, mes kentėme didelį vargą ir skurdą.

Grįžęs tėvelis atidarė maisto produktų parduotuvę, bet ta parduotuve džiaugėmės tik vieną savaitę. Užėjo dienos metu penki vokiečių kareiviai su maišais ir, nieko nesiklausdami, ėmė į juos dėti visas prekes. Tėvelis ir motina bandė neduoti. Vokiečiai juos taip sumušė, kad jie dvi dienas gulėjo.

Tuomet seniūnu Zapyškio miestelyje buvo Savickis. Jis buvo tikras lietuvis, bet parsidavęs vokiečiams. Tėvelis nuėjo pas jį ir pasiskundė, kad vokiečiai išplėšė krautuves, klausė patarimo, ką daryti. Seniūnas tuo metu kaip tik vaišinosi su keliais vokiečių žandarais.

- Tai ir gerai, kad su tavim taip atsitiko! – piktai tarė Savickis ir kirtu tėveliui per veidą. Pamatęs, kad vokiečiai griebiasi bizūnų, tėvelis ėmė jų prašyti nemušti. Tada žandarai, garsiai keikdamiesi, liepė seniūnui tėvelį išmesti laukan. Taip ir grįžo nieko nepėšęs ir mušti gavęs.

Šis Savickis buvo labai kerštingas žmogus ir vokiečiams užėjus, ėmė visus savo pažįstamus skųsti žandarams. Jis surinkdavo iš žmonių kiaušinius, pusę jų parduodavo, bet žandarams pranešdavo, kad žmonės daugiau neduoda. Jis taip pat skųsdavo, kas kokį gyvulį paskersdavo ar šiaip ką gero turėdavo. Vokiečiai, matydami, kad jis jiems naudingas, davė jam daug valios ir paskyrė jį dar ir Aleksoto seniūnu, nes tuomet Aleksotas priklausė Zapyškio valsčiui. Savickis pasidarė tartum nedideliu gubernatorium.

Antanas Šova

Kauno „Saulės“ gimnazijos moksleivis

Natūralu, kad gimnaziją kuriant tuščioje vietoje iš pradžių mokinių buvo nedaug. Kad atsirado nauja mokyimo įstaiga, buvo paskelbta bažnyčiose, nes kitokių žinių kanalų tada nebuvo. Iš pradžių užsirašė apie 180 norinčių mokytis. Bet pradėjus pamokas lapkričio mėnesį susirinko perpus mažiau, apie 90. Buvo pakenčiamai sukomplektuotos tik trys pirmosios klasės, o į ketvirtąją atėjo vos keli mokiniai – 4 ar 6.

Negana to, naujoji mokykla iš pradžių visai nebuvo lietuviška, joje netrūko lenkujančių Kauno miestelėnų vaikų, žydų, rusų. Dėl to kurį laiką dalis dalykų buvo dėstomi rusiškai, juo labiau kad ir vadovėlių lietuvių kalba nebuvo. Svetimtaučiai pirmaisiais mėnesiais čia jautėsi padėties šeimininkais, lietuviukus, daugiausia, aišku, kaimo vaikus, tarp jų ir mane, niekino, vadino chamais, šaipėsi.

Tačiau palaipsniui padėtis keitėsi. Gimnazijoje lietuvių daugėjo, ypač frontui nuslinkus į Rytus sugrįžo dalis pabėgėlių. Be to, 1916 m. sausio pradžioje atėjęs naujas direktorius Pranas Dovydaitis ne tik sugriežtino drausmę, bet ir įsakmiai paskelbė, kad „Saulės“ gimnazija yra lietuviška, todėl nemokantiems šios kalbos teks jos išmolti per tris mėnesius arba išeiti. Todėl netrukus net tiems, kurie iš tikrųjų lietuviškai mokėdami iki tol šia kalba stengėsi nekalbėti, nes laikė ją muzikiška, savo nuomonę teko pakeisti. Dalis, tiesa, nepakluso ir paliko mokyklą.

Vasario 2 d.

Vokiečiai įsako nuplėšti bažnyčių varinius stogus, nukabinti varpus ir viską atiduoti jiems.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė
rašytoja

- Jei vokiečiai laimės, tai žinosiu, kad Dievo nėra, – kalbėjo vakar man vienas sodietis.

Mykolas Krupavičius
Petrapilio dvasinės akademijos studentas

Atsidūrus pirmą kartą Taline, teko gerokai nustebti: didžiuliame Rusijos mieste negalima rusiškai susikalbėti. Man reikėjo iš stoties pakliūti į Nikolskajos gatvę Nr. 19, kur buvo katalikų bažnyčia ir klebonija. Tokiam ponui, kaip aš, vežikas buvo nepasiekiamas dalykas. Išėjęs iš stoties, pradėjau klausti, kuria kryptimi eiti minėtos Nikolskajos gatvės ieškoti. Kiek užkalbinau žmonių, nė vienas nesiteikė man žodžio pasakyti. Vieni, kažin kaip keistai dirstelėję į mane, tyloomis nužygiuodavo toliau, kiti, į mano pakalbinimus visai neatkreipė dėmesio, tęsė savo kelionę. Pradėjau tad ieškoti uniformuoto žmogaus, kuris rusų kalbą tikrai turėjo suprasti. Pirmas uniformuotas buvo laiškanėšys, bet ir jis, išgirdęs mano rusiškąjį paklausimą, kažin ką nesuprantamai pasakė ir su savo krepšiu nuėjo savo keliais. Pagaliau iš tolo pamatęs policininką, nužygiavau jo link. Buvau tikras, kad iš policininko tikrai gausiu reikiamų informacijų. Gavau, bet tik atsitiktinai. Jis suprato mane ir suteikė informaciją tik tada, kai besikalbant paaiškėjo, kad jo esama taip pat lietuvio. Jis man atskleidė ir tą paslaptį, kodėl Talino gyventojai „nemoka“ rusiškai. Policininkas man patarė ateityje atsitikus reikalui estą kalbinti... lietuviškai! Pralkalbintasis, pamatęs, kad ne rusas, nors tavo kalbos nė žodžio nesupras, bet pats pradės rusiškai kalbėti. Estas rusiškai kalbėdavo tik su nerusu. Rusui rusiško žodžio jis nesurasdavo, nors būtų baigęs rusų universitetą.

Paaikškėjo, kad tas neorganizuotas suokalbis kilo pats savaime. Net kaimiečiai, atvežę savo produktus, ar vietos pirkliai, išstatę savo prekes, atsisakydavo ir pelno, bet rusiškai kalbančiam savo prekių neparduodavo. Stebino mažoji estų tauta savo tautinio gyvenimo organizuotumu ir planingumu. Jau tada jie turėjo savo didžiulį banką su nuosavu pastatu, kuris kreipė praeivio akį savo imponantiškumu. Turėjo savo teatrą ir net operą su gražiais rūmais ir artistų sąstatu. Žodžiu, estai gyveno savo nepriklausomą estišką gyvenimą.

Gyvenant Taline, teko susipažinti beveik su visais jų vadais ir ypač studentais. Iš jų man teko sužinoti, kokių būdu estai suestino savo sostinę. Jų pasakojimu, jeigu neklystu,

ligi 1905 metų į jų sostinės savivaldybę pakliūdavo tik vienas kitas estas, o visi kiti būdavo rusai. Tada estai metė šūkį: „Estai turi pralobti!“ Šitas šūkis jiems pavyko įgyvendinti. Dabar estai jau turi miesto savivaldybėje ar ne 70 atstovų, o svetimtaučiai tik tiek atstovų, kiek estai iki 1905 metų. Suprantama, kad tautiškai susipratę estai savo sostinę valdo taip, kad būtų jai ir visai estų tautai kuo daugiau naudos. Pažinojau Lietuvą. Pažinojau kiek ir Latviją. Tuo metu, kai mes tik pradėjome leist elementorius, kalendorius ir kitas paprastas knygeles, latviai jau turėjo savo enciklopediją ir plačią literatūrą. Bevaikščiojant po Latviją ir visa tai matant, man darėsi pikta ir graudu, bet dabar, pasidairius kiek plačiau po estų gyvenimą, atrodė, kad estai kultūriniu atžvilgiu pralenkę ir latvius.

Erichas Liudendorfas
vokiečių generolas

Norėdami būti arčiau užimtos teritorijos ir armijos, persikėlėme į Kauną.

Kaunas yra tipiškas rusų miestas su žemais, menkais mediniais namais, bet, palyginti, plačiomis gatvėmis. Anapus Nemuno yra bokštas buvusios vokiečių ordino pilies, kaip įrodymas vokiečių kultūros darbo Rytuose.

Galingi istoriniai atsiminimai mane sužadino.

Aš nutariau tęsti vokiečių kultūros darbą šiame užkariautame krašte, kurį vokiečiai kelis šimtmečius varė. Įvairiaspalvė gyventojų sudėtis nepajėgė sukurti savo kultūros, palikti patys sau sulenkėti.

Mieste aš dažnai lankydavau evangelikų pamaldas, kurias pastorius Veselis atlikdavo buvusiam rusų sobore, galingajame rusų sprespaudos laikų pastate. Ten girdėjau pirmą kartą svetimoje žemėje, kaip bažnytinę giesmę, šitą puikią, seną dainą:

*Atsidaviau
ranka ir širdimi
tau, krašte pilnas meilės ir gyvybės,
mano vokiškoji tėvyne!*

Aš buvau giliai sukrėstas. Šita giesmė buvo dabar kas sekmadienį per pamaldas giedama ir giliai į vokiečių širdis įdedama.

Juozas Kubilius

Lietuvių draugijos nuo karo nukentėjusiems šelpti išdininkas

Paprastai viena tauta, kuri turi šio ar tokio pavidalo valdžią arba būties sąlygų viršenybę, skaudžia kitą tautą, pirmosios įtakon pakliuvusią. Stipresniosios nacionalizmas išsireiškia šovinizmu, silpnesniosios – patriotizmu.

„Dabartis“
vokiečių administracijos laikraštis

vasario 9 d.

Rūpinantis išteklium maisto bei pašaro, išrasta linkėtinu daiktu, kad būtų vengiama be reikalingo maisto eikvojimo. Nemaža maisto likučių dabar sušeria šunims. Gi šunų skaitlių sumažinus tie likučiai labai derėtų naudingiems gyvuliams ypatingai kiaulėms. Geriausia priemonė šunų skaitliui pamažinti – tai šunų mokesnis, o ypač, kad bus taikoma ir šunims, kurie yra laikomi vien prabangai.

Vasario 19 d.

Uždraudžiamos bet kokios universitetinio pobūdžio įstaigos ir kursai.

Vasario 21 d.

Uždrausta pardavinėti maisto produktus.

Vasario 29 d.

Uždrausta žvejyba upėse ir ežeruose. Žvejoti gali tik vokiečiai.

Kovo 3 d.

Uždrausta kepti pyragus.

Kursėnų apskrities viršininko raštas Raudėnų klebonui

*Ant Ponio
Kunigo į Rawdziany.*

Iksziol asz jums Apskelbimius, niu Koselnytšios apsakomi buti turejio i diu Exemplarius prisiusdavau: viens pasilikdavo pas Ius, ir antras kaip Kwita man atgailsiusti reikeja.

I ateitius asz jums tik viena Apsakima prisiusiu, kurs jusiu Rankose pasiliekt, ir priglauseiu tam viena Kwita ant kurio jus turit pasirašit, kada ta Apgarsinima apsaket ir siu Parašiu ir antspauda man atgalgrašinti.

*Kurschany 17-to Merčiaus. 1
V. Morenhoffen
Kreshauptmannas.*

Kovo 28 d.

Pirmoji miško rekvizicija.

Velykų išvakarėse vokiečiai iš Kauno priemiesčio Vilijampolės gyventojų atėmė visą maistą.

Balandžio 1 d.

Antroji miškų rekvizicija.

Balandžio 6.d

Įvestas pagalvės mokestis.

Balandžio 14 d.

Paskelbta viso naujojo derliaus rekvizicija.

Balandžio 25 d.

Uždraudžiama pardavinėti vėžius.

Balandžio 27 d.

Trečioji miškų rekvizicija.

Balandžio 30 d.

Ketvirtoji miškų rekvizicija.

Apskelbimas

Del Szadowas uredo apskriti ir miesteli Szadowas turi būti lig 1. gegužin menesi visi szunis uždaryti. Wisi szunis uredo apskriti turi buti par to laiko ant grandinys pririszti. Palaidi po uredo apskriti arbo Szadowas miesteli walkiojanczes szunis bus nutrotiti.

Kas to paliepimo nie klausis bus sunkjei baustas.

Apskricio viršininkas.

Apgarsinimas

Dirvos apdirbimas jau artinas

Kožnas vyras, moteriškė ir kūdikis tur visur ir visada dirbti, kaip Vokiečių valdybė palieps.

Pirmininkas Vokiečių Valdžios Lietuvoje

1000 markių atlyginimo.

Sėdos apskrityje tape atrastas prie vieno keldžio prikaltas apsakymas, kuriame kursta pasikriejinti prieš Vokiečių valdžią.

Lig 1000 markių atlyginimo gaus, kas užmanojoji tuo apsakymo prikuos arba suteiks apie jį tokių žinių kad jis galės buti suimtas ir baustas.

Kaune, gegužės m. 2. d. 1916.

Pirmininkas Vokiečių Valdžios Lietuvoje

Pranas Juozapas, kunigaikštis von Jsenburg–Birstein

Juzefa Okuličienė

dvarininkė

Vokiečiai išleido įsakymą, kad pamaldos sekmdieniais turi baigtis 10 valandą ir visi tuojau turi eiti darban. Vokiečiai labai piktinasi, kad vasarą tiek daug švenčių.

Vokiečiai neleidžia naktimis arklų ganyti. Nuo 21 valandos iki 5 valandos ryto draudžiama išeiti iš savo sodybos ribų. Prie Troškūnų nušovė arklį ir sužeidė berniuką, kuris tą arklį lauke ganė.

Prieš kiekvieną vokietį, ar jį sutiktum kely ar kur kitur, reikia nusiimti kepurę.

Žmonės, net nelabai slėpdamiesi, ėmė varyti degtinę. Tik reikia ja dalintis su žandarais. Labai įsigalėjo girtuokliavimas, nes grūdų, derlingiems metams ištikus, ūkininkai turi. Vokiečiai niekaip negali atsistebėti, kad jiems tiek daug sunaikinus ir nuolat imant, vis dar yra. Taip pat labai stebisi, kad mokama be fabričių ir prietaisų drobę, milą, muilą, krakmolą pasigaminti.

Be paso net ir savajame lauke draudžiama darbuotis.

Nuolat surašinėja jaunimą. Kažkur žada siųsti. Kas duoda 5 auksinius rublius, tą paleidžia ir net raštelį parašo.

Vokiečiai, pabuvę Lietuvoje, labai įprato imti kyšius. Ima geriau, negu rusai kad imda-

vo. Bet ir mūsiškiai be galo demoralizavosi. Nėra jokios vienybės. Baisūs įskundinėjimai ir pavydas. Net ir viščiuką norėdamas pasipjauti, turi slapstytis nuo kaimynų. Daugybė gyvanašių ir baisiai pasileidusių mergaičių. Čia pasiliks daugybė vokiečių.

Amtforštejeris liepia iš ūkininkų paimti tam tikrą kiekį grūdų, supilti nurodytose vietose ir dalinti pavargėliams po pusę svaro. Žmonės amtforštejerio paliepiamu labai piktinasi, nes dauguma šelpiamų moterų yra mergaitės su vokiečių vaikais. Jos į darbus vasarą niekad neina, bet patarnauja vokiečiams.

Birželio 6 d.

Visi Lietuvos žemės turtai paskelbti vokiečių nuosavybe.

Birželio 27–29 d.

Lozanoje vykusiame Pavergtųjų tautų kongrese Lietuvos atstovai Antanas Smetona, Jurgis Šaulys ir Steponas Kairys išklė Lietuvos nepriklausomybės klausimą.

Erichas Liudendorfas
vokiečių generolas

Mes jaučiame, kad okupuotame krašte, svetimoje žemėje, dirbame Vokietijos ateičiai.

Aš uždraudžiau Lietuvoje žemės pardavimą, norėdamas užtikrinti ateityje Vokietijos agrarinę ir kolonizacijos politiką.

Birželio 30 d.

Penktoji miškų rekvizicija.

Liepos 5 d.

Žmonėms įsakyta rinkti vaisių kauliukus ir juos pristatyti vokiečiams.

Liepos 16 d.

Įsakyta gyventojams per dieną valgyti ne daugiau 160 gramų grūdų ir ne daugiau 500 gramų bulvių.

Liepos 25 d.

Įvestas tiltų mokestis. Jis neliečia vokiečių tautybės asmenų.

Liepos 27 d.

Paskelbta viso sodų derliaus rekvizicija.

Liepos 31 d.

Uždrausta gyventojams turėti dviračius, visi jie konfiskuojami.

Rugpjūčio 8 d.

Paskelbta, kad druska prekiauti gali tik vokiečiai.

Kazimieras Pakalniškis*Raudėnų klebonas*

Miestelyje atsirado naujas vokiečių kareivis, kurį žmonės „obuoliniu“ vadina. To „obuolinio“ kareivio pareiga – iš žmonių obuolius supirkinėti ir dideliais kiekiais vežti į Dabikinės stotį, kad čia, jų vyresnybės nurodymu, būtų galima toliau siųsti į Vokietiją ar kitur kur. Vokietis pasakojo, kad visus obuolius siunčia į Kauną ir čia iš obuolių dirbą marmeladą ir jį siunčia kareiviams į frontą. Kaune esantis didelis marmelado fabrikas. Tas kareivis iš žmonių supirkinėjo ne tiktai obuolius, bet ir kitokius vaisius, pavyzdžiui, vyšnias, slyvas, bruknes, mėlynės ir kt. Už obuolius jis žmonėms neblogai mokėjo: už centnerį gerų obuolių po 8 markes, už prastesnių – 4 markes, už dar prastesnių „2½ markės. Tokie obuoliniai kareiviai, sako, esą atsiųsti į visų žandarmerijų miestelius. Obuolių ši metą Lietuvoje yra nemažai. Tad tie „obuoliniai“ turės darbo, kol visus išveš. Tačiau reikia pripažinti, kad vokiečiai viską moka sunaudoti. Kad rusai būtų jų vietoje buvę, į obuolius galbūt visai dėmesio nebūtų kreipę, arba vargo prispausti, būtų kuriam žydeliui pavedę kareiviams obuolius supirkinėti. Žydėlis iš to būtų sau milijonus uždirbęs, o kareiviams supuvusius obuolius pristatęs.

Rugpjūčio 16 d.

Šeštoji miškų rekvizicija.

Antanas Urbelis*mokytojas*

Kaune gyvendamas susipažinau ir su vokiečių kariuomenės kareiviais, tikrais lietuvinkais, kurie tuo laiku dirbo Kaune, ypač suėjau į artimus santykius su dirbančiais „Dabarties“ redakcijoje ir spaustuvėje kareiviais, būtent: Viliu Šaulinskiu, Bernardu Kuodaičiu, Ozeliu, Pozingiu; tai buvo tikri Lietuvos sūnūs, geri patriotai, kurie iš gilumos širdies atjautė Lietuvos nelaimės ir drauge su mumis siejosi dėl ištikusios Lietuvos karo audros. Iš jų daug ką sužinodavome. Mums pradėjus slaptą agitaciją prieš vokiečius, jie, kiek galėdami, pagelbėdavo. Mūsų draugai visai netikėjo vokiečių galybe, pranašaudami, kad vokiečių išdidumas turės žlugti ir kad po karo Lietuva tapsianti nepriklausoma. Kuomet vokiečiai paskelbė Lenkijos neva nepriklausomybę ir pradėjo organizuoti jos kariuomenę, supratome, kad jie jau springsta per daug apžioję. Švystelėjo ir mums viltis, tvirčiau tikėjomis sulauksią geresnių laikų. Kuodaitis ir kiti dabartiečiai ėmė rūpintis kariškais statutais, kad jie jau būtų, kai kariuomenę teks organizuoti.

1916 metų rudenį statuto rankraštis buvo parengtas ir Kuodaitis davė man pasiskaityti, padaryti pastabas. Tai buvo vokiečių rikiuotės statuto vertimas. Einant atakon kariai turėjo šaukti „Keistut, Keistut!“, aš tą vietą ištaisiau į „Valio“.

Antanas Juozapavičius*karininkas*

Ateity daug daug darbo. Sunaikinta negailestingojo karo mūsų motina Lietuva laukia šviesesnės ateities. Mums reikia rengtis į darbą, reikia įvairiai ginkluotis. Kaip gi aš galiu pasirengti?.. Liūdna ir gaila... Laukiu, gal nušvis dangus, gal praeis audra ir liausis begriaudusios kanuolės*.

* pabūklai

Rugsėjo 30 d.

Vokiečių valdžia paskelbė, jog per 14 karo mėnesių iš okupuotų kraštų Vokietijon išgabenta visokio turto už 49 milijonus markių, o iš Vokietijos į okupuotus kraštus – už 11 milijonų markių.

Spalio 2 d.

Įvestas antspaudo mokestis.

Įsakyta prie visų vežimų prikalti lenteles su savininko pavarde ir adresu.

Vincas Pakštaitis

mokytojas

1916 m. birželio mėn. 19 d. vokiečių okupacinė valdžia įsteigė pradžios mokyklų mokytojų kursus Kaune, Liaudies namuose. Kursistams patalpos buvo duotos veltui, už mokslą kursistas turėjo mokėti 5 markes, o maistą – 45 markes per mėnesį. Į šiuos kursus susirinko iš visos Lietuvos 51 kursų klausytojas. Kursų lektoriai buvo 8; iš jų trys – Naujokas, Butkus ir Kairys – Mažosios Lietuvos lietuviai, o kiti vokiečiai. Kursų vedėjas buvo Štefensas, fervaltungo* kanceliarijos vedėjas, jo padėjęs – Naujokas. Nuvykę į kursus, pasus ir kitus dokumentus turėjome palikti fervaltinge, o jų vieton gavome pažymėjimus, kad esame mokytojų kursų klausytojai, su kuriais, žinoma, iš miesto išeiti negalėjome. Kursuose buvome laikomi kaip belaisviai, į miestą galėjome išeiti nuo 2 iki 4 valandos po pietų ir tai tik su jų – vokiečių – duota kepure. Pas draugą, gyvenantį kitame kambaryje, galima buvo užėiti tik pusvalandžiui, nurodytu laiku. Maistas buvo blogas, bet ir jo mažai davė; kortelių maistui nusipirkti nedavė.

Pamokų kasdien buvo 8; daugiausia mokė vokiečių kalbos, jų geografijos, istorijos. Gerai buvo dėstoma pedagogika ir metodikos. Lietuvių kalba buvo kaip atskiras dalykas, bet ten nebuvo nė vieno lektoriaus, kurs gerai mokėtų lietuvių kalbą.

Po poros savaičių padavėm prašymą Lietuvos valdytojui kunigaikščiui Pranui–Juoza-pui Izenbergui, kad paskirtų nors vieną lietuvių kalbą mokantį lektorių, duotų daugiau rašyti lietuvių kalba rašomųjų darbų ir kad pagerintų kursistams maistą. Prašymą pasirašė 48 kursų klausytojai. Sužinojęs apie tai, kursų vedėjas Štefensas sušaukė mus į klasę ir, atėjęs su visais lektoriais, ėmė mus plūsti ir gąsdinti ištrėmimu į Vokietiją, jei mes nesilaikysime jų nustatytos tvarkos. Mes reikalavome, kad jie mūsų prašymą patenkintų, nuduodami, kad mes jų ištrėmimo nebijome. Mus iškolioję jie išėjo. Po to kursistai susitarėm, jei nors dalį mūsų prašymo lektoriai patenkins, mokytis ir vėliau dirbti tėvynei. Tik vienas kursistas, Jurgis Gėgžna, su mūsų nuomone nesutiko, ryžosi vokiečių visai neklausyti, nesimokyti. Kitą dieną vėl mus visus sukvietė ir pranešė, kad duos keturis kartus savaitėje rašyti lietuvių kalbos rašomuosius ir pagerins maistą. Mes visi, išskyrus Gėgžną, su šiuo pasiūlymu sutikom. Vakare miegamame kambaryje, salėje, Gėgžna padeklamavo mums kai kurias Vaičiaičio ir Kudirkos eiles ir ragino visus nepasiduoti vokiečiams. Jo kalbą girdėjo už durų pasislėpęs vienas lektorius, kurs, prasivėręs duris, pagrasė, sakydamas: „Was sagst du jetzt, Gėgžna?!“** Už tą kalbą nubaudė Gėgžną 5 paroms kalėjimo. Gėgžna, grįžęs iš kalėjimo, pasisakė, kad ir kalėjime geriau maitina kaip pas mus šiuose kursuose. Jis ir toliau streikavo, už ką vėl buvo nubaustas dviem savaitėm kalėjimo. Antrą kartą pa-

* *Verwaltung - vok., administracija*

** *Ką sakai tu dabar, Gėgžna?!*

leistas iš kalėjimo, taip pat nesimokė ir dar kartą buvo įmestas į kalėjimą, iš kur tuojau jį išsiuntė į Vokietiją, į Lotaringijos anglių kasyklas, kame ir vargo iki karo pabaigos. Sakėsi, kad būtų badu ten miręs, jei ne Jonas Vailokaitis, su kuriuo susipažino Kauno kalėjime, kur ir Vailokaitis buvo vokiečių kalinamas. Paleistas iš kalėjimo, Vailokaitis beveik kasdien siuntinėjo po 1 kg (daugiau negalima buvo siuntinėti) sausainių, dešrų ir kt.

Po poros mėnesių lektorius Naujokas pranešė, kad vakare minėsime mūsų mokslo pusės metų sukaktį, kad duosią dešrų ir alaus, kurio kursų vedėjas sakosi nupirkęs keletą bosų*. Mes nutarėm dešras valgyti, bet alaus negerti nė lašo. Susirinkę vakarienės, radome ant stalų didelius ąsočius alaus ir užkandžių. Mums užkandžiaujant iš lektorių kambario išėjo Butkus su pilna taure alaus ir kvietė visus mus pakelti taures vienybės, bet mes, lyg nieko negirdėdami užkandžiavom ir nieko jam neatsakėm. Butkus paraudęs su pilna taure grįžo į savo – lektorių kambarį. Išėjęs Naujokas pakeltu balsu paklausė, kodėl mes taip elgiamės. Visų kursistų vardu, regis, Karvelis jam atsakė, kad mes negalim džiaugtis ir linksmintis, kada mūsų brolis Gėgžna už mus alkanas vargsta anglių kasyklose, kad mes džiaugtumėmės ir alų gertume, jei šiandien mūsų lektoriai pasižadėtų mums, jog ryt Gėgžna bus laisvas. Naujokas nieko į tai neatsakė, tik pagrasinęs visus išvežti į anglių kasyklas išėjo. Kitą dieną nė vienas lektorius nepriminė apie praėjusios dienos vaišes ir Gėgžną. Lyg niekur nieko dirbome toliau.

Prieš kursų pabaigą, regis, spalio 8 d., atėjo į kursus pats kunigaikštis Izenbergas, liepė mums padėkoti lektoriams už suteiktas žinias, palinkėjo mums sėkmingai šviesti savo brolius ir paprašė visus spalio 10 d. 22 valandą atlankyti jį. Nuėję skirtą valandą, radome jį salėje su daugybe karininkų ir šiaip karių. Sudainavom jiems trimis balsais keletą lietuviškų ir 2 vokiškas daineles. Nors vokiškas daineles, jau anksčiau susitarę, sudainavom nesutartinai, bet vokiečiai plojo, kaip ir už gražiai sudainuotas lietuviškas daineles. Paskum jurbarkiečiai, grojant kursistų stygų orkestrėliui, pašoko lietuviškus tautiškus šokius. Mūsų šokiai vokiečiams labai patiko. Šiuo vakaru, galima sakyti, kursai pasibaigė.

Spalio 13 d. išvažiavom į mūsų pačių pasirinktas pradžios mokyklas.

Spalio 21 d.

Įvestas alaus mokestis.

Martynas Yčas

Rusijos Valstybės dūmos atstovas

Lenkų endekų** vadas Romanas Dmowski nuolatos gyveno Londone ir sekė lenkų politiką. Pasinaudodamas Miliukovo pažintimi, kai mes į Londoną vėl sugrįžome, paprašė tarpininkauti ir jį su manimi suvesti. Susitikę neutralioje vietoje ir Miliukovui dalyvaujant, pasikalbėjome bendromis temomis. Vėliau jis mane pasikvietė pas save į jo privatų butą pasikalbėti be rusų stebėtojo.

Nuvykau pas jį. Čia be liudininkų porą valandų konferavome***. Jis, kaipo endekas, smarkiai argumentavo už tai, kad mes, lietuviai, turėtume pakeisti savo politiką. Reikia esą pareikšti visam pasauliui, kad mes su lenkais norime atstatyti bendrą valstybę, tose ribose, kaip buvo prieš Lenkijos padalijimą. Tada lenkai, atsižvelgdami į lietuvių tautos savitumą, duosią Lietuvai plačią autonomiją. Bet jei lietuviai ir toliau varysią separatišką

* *skysčio mato vienetas*

** *ENDEK – nacionaldemokratinė = tautinių demokratų partija*

*** *kalbėjomės, aiškinomės*

politiką, tai jie nieko negausią ir niekas neleisias Lietuvos valstybės sudaryti.

Blogiausiu atveju Lietuva liksianti Rusijos gubernija ir jokios autonomijos negausianti. Jei lietuvių nusistatymas ir toliau būsias Lenkijai nedraugingas, tai to nedraugingumo pasekmės būsias labai liūdnos ir, Lenkija, gavusi Lietuvą vadovaujantis istorinės unijos dėsniais, už tą nedraugingumą neduosianti Lietuvai jokios autonomijos. Jis „draugiškai“ patarė man, kaip įtakingam lietuvių tautos atstovui, išaiškinti visą lietuvių vadų politikos klaidingumą ir gresiantį mums pavojų. Juk niekas nesutiks pripažinti „kieszzenkovos Litvos“*, o Lenkijos nepriklausomybė jau užtikrinta Antantės kraštų, taip pat ir Vokietijos. Jis graudeno mane, šaukdamas į pagalbą istoriją ir bendrą dviejų tautų sugyvenimą per tiek laiko nuo Jogailos ir Vytauto iki 1795 m. Ne tik graudeno, bet ir mėgino gąsdinti blogiausiomis pasekmėmis.

- Jūsų yra tiek mažai inteligentijos; jūsų tauta yra tik valstiečių tauta, todėl svajoti sukurti atskirą valstybę, nepriklausomą nuo kitų, yra nedovanotina klaida, niekuo nepagrįsta. Jūs bajorija, stipriausias elementas tautoje, yra sulenkinta. O be jos atstatyti valstybę nepajėgsite.

- Aš labai tamstai dėkingas už tokius nuoširdžius patarimus, bet aš tvirtai esu įsitikinęs, kad mūsų tauta ras pakankamai jėgų savo valstybei sukurti. Kokie bus nepriklausomos Lietuvos santykiai su Lenkija, aš dabar negalėčiau pranašauti, bet jei Lenkija respektuos mūsų nepriklausomybę ir nekludys jai laisvai apsispręsti, tai galimas daiktas, kad tie kaimyniški santykiai galėtų būti draugiški. Toks jau yra lietuvių beveik visų srovių nusistatymas siekti nepriklausomybės, kad joks autoritetas šio nusistatymo negalėtų pakeisti. Mes eisime savo keliu, o jūs savo. Jei surastume ką bendro, niekadods neatsisakytume nuo bendro veikimo. Bet aš prisibijau, kad čia mus daug kas skiria. Jūs norite mūsų, o mes nenorime būti jūsų.

- Na, tai jūs turite suprasti, kad Lenkija visu smarkumu turės kovoti prieš jūsų tokią politiką, ir jūs sutiksite savo siekimuose nenugalimas kliūtis. Mes remiamės ne sentimentais, bet istorijos faktais, ir turime teisę kovoti už Lietuvos prijungimą prie Lenkijos. Mes niekadods nuo to neatsisakysime.

Jis dar ilgai kalbėjo, iliustruodamas argumentais iš bendros dviejų kraštų istorijos, remdamasis Liublino unija, bendromis kovomis prieš ordiną ir Maskvą, pranašavo ateityje didelius bendrus žygius ir išstobulintos valstybės jėgų išplėtimą bei kultūros klestėjimą bendros respublikos ribose. Bet nei jis savo argumentais manęs neįtikino, nei aš jo. Po dviejų valandų išsiskyrėme kas sau.

Mūsų politika buvo nuosekliai vedama į Lietuvos nepriklausomybę, o lenkų priešinga linkme – Lietuvos inkorporavimui. Jie vartojo, kaip Dmovskis grasino mums Londone, visą diplomatiją ir varė propagandą kitose šalyse. Pirmas nedraugiškas mums žygis, tai Dmovskio pareiškimas Miliukovui, čia pat Londone padarytas tuoj po mūsų pasikalbėjimo, kad Lietuva turėtų būti prijungta prie Lenkijos.

- Bet lietuviai su tuo nesutinka, – atsakė Miliukovas.

- Lietuva yra ta pati Lenkija. Teks sušaudyti 100 litvomanų užėmus Lietuvą, ir viskas pasibaigs. Lietuvių tautinis judėjimas nėra giliai įleidęs šaknų žmonėse. Tai negausios inteligentijos bei žemesniųjų kunigų prasimanymas, – užbaigė savo pareikimą Miliukovui Dmovskis.

Juozas Kubilius

Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti įždininkas

Kaip lenkai neseniai šaukdavosi lietuvių vienybės katalikybės vardan, taip dabar lenkai demokratai kalbina lietuvius vienybės demokratizmo vardu. Girdi, tiek lietuviai, tiek

* *kišeninės Lietuvos*

lenkai demokratai turį tuos pačius priešininkus. Bet ar gali tais lenkais demokratais lietuviai tikėti? Ar jie iš tikrųjų gali būti mūsų tautos draugai?

Lenkai pirmeiviai kviečia lietuvius pirmeivius kovoti su lietuviais tautininkais, tuo tarpu tie patys lenkai, kada jų tautininkai daro lietuviams nuoskaudas, savo spaudoje tyli, ausis suglaudę. Čia man ateina galvon vienas didelis lenkas demokratas iš pirmosios Dūmos atstovų, Lednickis. Tai buvo vienas iš žymiausių Dūmos kalbėtojų. Visi gėrėjosi jo didžiai demokratingomis kalbomis. Bet savo keliu jis taip pat bičiuliavosi su vysk. Ropu ir kitais Vilniaus krašto atstovais dvarininkais, kurie su demokratiškumu nieko bendra neturi. Lednickis ypač rūpinos, kad ir lietuviai į tų dvarininkų frakciją prisidėtų. Pats negalėdamas prikalbėti, rašė kai kuriems žymesniems lietuviams, kad tie darytų į mane presiją*. Lednickis taip pat buvo vienas autonomistų frakcijos vadų. Gražiai kalbėjo apie tautų lygybę. Bet kai autonomistai pradėjo manyti apie įvedimą vietinių kalbų valstybės ir visuomenės įstaigoje, ir lietuviai ėmė sakyti, kad Vilniaus gubernijoje reikės įvesti lietuvių ir gudų kalbas, tai Lednickis ėmė aiškinti, kad galinčios būti įvestos tik kultūringosios kalbos, turinčios savo raštiją ir t. t. Ir esu tikras, jog jis lietuviams būtų daugiausia pakenkęs. Labiausia dėl to, kad rusų visuomenėj ir atstovų tarpe buvo pagarsėjęs dideliu pirmeiviu demokratu.

Lapkričio 3 d.

Vilniaus tarppartinis lenkų komitetas pasisakė už bendros Lietuvos ir Lenkijos valstybės atkūrimą.

Augustas Kučinskas

Pirmą kartą pamačiau vokiečius 1915 metais, būdamas dešimties metų vaikas. Tai Tverėčiaus valsčiuje, Švenčionių apskrityje. Jie kaip tik buvo įsiveržę į mūsų kaimą ir plėšė pas vieną ūkininką. Radę maišą ruginių miltų, jau buvo benešą, bet ūkininkas ėmė prašyti vokiečio nenešti. Matydamas, kad jo prašymas nieko negelbės, ūkininkas puolė vokiečių, parmušė ant žemės ir atėmė miltus. Vokietis nuėjo, atsivedė dar penkis vokiečius ir apiplėšė visą kaimą. Paėmė visus gyvulius ir visus maisto produktus.

Vėliau, po kelių dienų, atėjo labai daug vokiečių ir liepė visam kaimui išsikraustyti. Paliko tik jaunas moteris ir mergaites. Jos vėliau tik per didelius vargus ištrūko iš šių patvirkėlių ir pabėgo.

Ištrėmę mus iš namų, nuvežė į rusų poligoną tarp Švenčionėlių ir Vilniaus. Čia mūsų žmonės pravargo trejus metus. Poligone vokiečiai duodavo labai mažai maisto. Vos pustrėčio svaro duonos, vieną svarą kruopų ir pusanthro svaro arklienos ar kitokios mėsos savaitei. Mėsa būdavo labai kieta ir verdant labai putodavo. Nusipirkti nebuvo nei kur, nei už ką.

Darbai, į kuriuos mus varydavo, buvo labai sunkūs. Nors aš buvau vienuolikos metų, vis tiek drauge su tokiais pat vaikais buvome varomi į miškus ir turėjome, vokiečių mušami, kirsti medžius. Kadangi nukirstų medžių iš miško nebuvo kuo išvežti, todėl turėjome prie geležinkelio juos nešėti. Jeigu kuris susirgdavo ir negalėdavo dirbti, tai nuo vokiečio gaudavo su lazda per sprandą. Jeigu ir mušamas negalėjo dirbti, siųsdavo į vadinamąjį „lazaretą“ (ligoninę), o visą susirgusią šeimą į karantiną. Ši įstaiga buvo panaši į kalėjimą. Tai buvo dideli namai, aptverti spygliuotom vielom ir dar kareivių saugomi. Jeigu kas bandydavo iš karantino bėgti, tą nušaudavo.

* *spaudimą*

Susirgus mūsų šeimos galvai, mamai, ją irgi uždarė į „lazaretą“, o mus, keturis vaikus, į karantiną. Čia aš buvau šeimos galva. Turėjau viską parūpinti savo mažiesiems broliukams ir sesutėms. Nors bėgančius iš karantino šaudydavo, bet badaujantiems tai atrodydavo menku daiktu.

Nutariau ir aš bėgti. Tai labai sunku įvykdyti, nes net du sargybiniai saugojo karantiną. Pats mačiau, kaip vokiečiai, lendant vienai moteriai per vielų tvorą, ją nušovė. Bet nors ir mažas būdamas, vargo spiriamas, ryžausi žūt būt išbėgti ir išbėgau.

Ištrūkęs, bėgau miškais apie 20 kilometrų Utenos link. Netoli Utenos kažkur gavau rogutes, pradėjau ieškoti duonos. Žmonės, nupasakojus man savo bėdas, gausiai šelpė. Surinkęs maždaug apie du pūdus grūdų ir apie pūdą duonos gabalų, jau buvau bevežęs savo mažyčiams. Tačiau netoli Utenos, miške, sutikau vokiečių žandarą su seniūnu. Šis mane tuojau sulaukė.

- Ką veži? Iš kur esi? Kas tu toks? – ėmė mane kamantinėti žandaras. Aš jam smulkiai išpasakojau visus savo vargus ir kad palikau savo mažus broliukus ir sesutę badujančius.

Žiaurusis žandaras liepė apsigręžti ir tempti rogutes paskui juos. Nuvažiavus pas seniūną, žandaras įsivedė į kambarį, dar smulkiau išklausinėjo apie mano vargus, nusijuokė ir dar kartą kirto bizūnu per pečius.

- Duoną sušerk kiaulėms, o grūdus man atvežk, – tarė žandaras seniūnui, išvarydamas mane iš kambario. Rogutes išėjęs sulaužė į smulkius šipulius ir pasityčiodamas liepė man jais važiuoti.

Pamatęs, kad žandaras tuojau išvažiavo, grįžau pas seniūną.

- Atiduok man nors duoną, kurią žandaras liepė sušerti kiaulėms, – ėmiau prašyti seniūno. Bet seniūno, matyt, būta vokiečiams parsidavusio, nes iš jo gavau tą patį, ką ir iš žandaro.

Gruodžio 20 d.

Uždrausta bet koku būdu gaminti muilą.

1917 metai

Kazimieras Pakalniškis

Raudėnų klebonas

Vokiečių žandarai gauda jaunus vyrus darbininkus ir varo į Vokietijos ar Kuršo miškus darbams. Jauni vyrai slapstosi po miškus arba po šieną ir šiaudus daržinėse. Atėjo vėl senovės laikai: bus jau bene daugiau kaip 40 metų, kai jaunus vyrus gaudydavo į „rekrūtus“. Dabar vokiečių žandarai po miškus ir po daržines gauda jaunus vyrus ir varo į Vokietiją ar kitur kur ir norom nenorom varo darbams arba su kai kuriais vyrais pasielgia dar blogiau. Kai kur buvo girdėti, kad kai 20–25 metų amžiaus vyrus vokiečiai sugauna, tai uždaro kokiam šaltame kambaryje ir neduoda valgyti bent 2–3 dienas. Paskui ima įkalbinėti, kad stotų į lenkų kariuomenę „savanoriais“ (Frei Willige). Kai vaikinai sutinka stoti į lenkų kariuomenę, tai jam liepia tuojau pasirašyti, kad jis „laisva valia, lenkų tautos patriotizmo skatinamas stoji į lenkų kariuomenę“. Pasirašius tokį „aktą“, tuojau jam duoda valgyti, ir visi vokiečiai sveikina jį, kaip „draugą“ („kameradą“). O jei vaikinai atsisako arba nesutinka stoti į lenkų kariuomenę, tai dar už „pakūtą“* pamarina badu bent keletą dienų, o paskui siunčia kur nors darbams. Tokiu būdu iš vokiečių malonės, rodos, nemažai lietuvių yra įstojusių į lenkų kariuomenę „savanoriais“.

Vasario 8 d.

Įvestas druskos mokestis.

Skelbimas

Delto, kad šiariai arkliai yra labai reikalingi, paliepiu aš, visiems arkliams gyventoju kirpti uodegas ir kartis ką 14 dienu. Šiarius uodegos ligi pradziai miesos.

Raseinių apskrities viršininkas

Kazimieras Pakalniškis

Raudėnų klebonas

Vokiečių žandarai, dažniausiai žmonės vedę, turi Vokietijoje žmonas ir vaikus, čia Lietuvoje – in besetzten Gebiete** – susibičiuliuoja su kai kuriomis bobomis ir merginomis taip, jog iš tos jų „bičiulystės“ kai kur ir vaisiai pasirodė. Tryškių žandaras Coldapas (lietuvis) Vokietijoje (netoli Klaipėdos) turi žmoną ir 7 vaikus, o čia, begyvendamas ir susidėjęs su bobomis „amerikontkomis“ arba su bobomis, kurių vyrai fronte, per pusantrų metų įsigijo trejetą kūdikių. Paežerio žandaras Krause (Kuršėnų kreiso) susidėjo su boba, kurios vyras fronte ir vėl kūdikį sugyveno. Tą jų kūdikį neseniai krikštijau. Tas pats žandaras su ta pačia boba važinėja po vestuves ir pas žmones viešėti. Raudėnų žandaras Wolgemuhtas (nevedęs) miestelyje turi mergą, su kuria kaip sako „gula ir kelia“ ir netrukus žada „krikštynas“ kelti. Viekšnių žandaras vedęs, turi mergą, su kuria drauge važinėja po kaimus žmonių krėsti ir viešėti. Žmonės bijo ne tiek to žandaro, kiek jo mergos, nes ji mokanti geriau žmones iškrėsti, mėšą ir grūdus iš žmonių atimti.

Kovo 8 d.

Vasario revoliucija Rusijoje. Nuverstas caras atsisakė sosto, o valdžią į savo rankas paėmė Laikinoji vyriausybė, šalyje prasidėjo anarchija.

* *bausmę*

** *užimtose srityse*

Aleksandras Stulginskis *agronomas*

Vokiečiai labai trukdė lietuviškas mokyklas kurti ir joms veikti grynai tautine kryptimi, kai kuriose, net išimtinai lietuviškose vietovėse, jie patys imdavosi iniciatyvos steigti lietuviams pradžios mokyklas. Tačiau šie jų žygiai susilaukė visiško fiasko, nes jie tą darbą vykdė jau per daug nemokšišškai. Nežinia, ar jie neturėjo iš Mažosios Lietuvos kilusių ir lietuviškai mokančių mokytojų, ar jie nenorėjo jų lietuvių mokykloms duoti. Į lietuvių steigiamas mokyklas jie skirdavo kareivius poznaniečius lenkus, lietuviškai nė žodžio nemokančius, arba žydus. Tie „mokytojai“ nežmoniškai ir labai grubiai su mokiniais elgdavosi, juos mušdavo, tampydavo ausis ir visai koliodavo. Žandarų suvaryti į tokią mokyklą vaikai, bematant tuoj išbėgiodavo. Mokykla likusi be mokinių arba su mažu mokinių skaičiumi, būdavo uždaroma.

Okupantai, norėdami palaikyti vokiškąjį elementą Lietuvoje, steigė grynai vokiškas mokyklas Vilkaviškyje, Kybartuose, Kėdainiuose ir kitur. Jų mokykloms parinktos geresnės patalpos, įsteigti prie jų knygynėliai, ir jos visu kuo būdavo geriau aprūpinamos, negu lietuviškos mokyklos. Vokiečių mokyklas lankydamo ir žydų vaikai. Kadangi niekur Lietuvoje vokiečiai negyveno tirštai, tai vokiškosios mokyklos būdavo pustuštės, nes lietuvių vaikai jas lankyti vengdavo.

Ten, kur nepavykdavo išsilaikyti vokiškai mokyklai, vokiečiai ėmė steigti lenkiškas. Taip atsitiko Varėnoje, kur pirma įsteigta vokiška mokykla. Joje iš pradžių buvo net 80 mokinių, o mokytojas vokietis kareivis. Bet netrukus vaikai išbėgiojo, beliko vos 10, ir tik tada valdžia leido atidaryti lietuvišką mokyklą. Minėtoji vokiška mokykla virto lenkiška, nors visa Varėnos apylinkė yra grynai lietuviška. Patirta, kad vokiečių žemesnieji valdininkai Rytų Lietuvoje aiškiai palaikė lenkus. Nėra buvę atsitikimų, kad lenkams būtų buvę atsakyta įkurti lenkišką mokyklą lietuviškoje apylinkėje. Maža to, lietuviai dvasiškiai grynai lietuviškose parapijose buvo oficialiai užklausti, kodėl jie neorganizuoja lenkiškų mokyklų. Lenkams uoliai gelbėjo švietimo darbe ir vokiečiai žandarai lenkai iš Poznanės.

Steigė lietuviai savo mokyklas, bet nesnaudė ir Lietuvos lenkai, sulenkėję dvarininkai ir dvasiškiai. Senuoju savo papročiu jie dėjo daug pastangų lenkinti Lietuvos liaudį per mokyklas. Sulenkėjęs dvarininkas Stankevičius važinėjo po Trakų apskritį, siūlydamas gyventojams Vieves (Šveicarija) lenkų komiteto pinigų, jei jie sutiktų kurti lenkiškas mokyklas. Tačiau lietuvių prikalbinti jau nepavyko. Šaukėnų parapijoje yra daug lenkininkų dvarų, kurių savininkai rūpinosi ne lietuviškų, bet lenkiškų mokyklų steigimu. Uolus lenkininkas dvarininkas Dolubauskis sakydavęs: „Nors visą savo turtą prarasiu, bet žemaičius per mokyklą sulenkinsiu“. Tačiau žemaičiai lenkų įsteigtas mokyklas visiškai boikotavo. Vis dėlto lenkai labai daug mokyklų įsteigė Oberosto srityje, į kurią įėjo Vilniaus, Kauno, Suvalkų ir dalis Gardino gubernijų; ten jau buvo apie 500 lenkiškų mokyklų. Tai imponantiškas skaičius.

Rapolas Skipitis *teisininkas*

Pirmą kartą Palangą pamačiau 1901 m., kai tėvas arkliais nuvežė mokyti Palangos progimnazijon. Tuomet pamačiau lenko grafo Tiškevičiaus didingus rūmus arti Birutės kalno ir tą kalną supantį didelį, puikiais keliais išvedžiotą, gražiais tvenkiniais, įvairiais medeliais, krūmeliais ir gėlynais išpuostą parką. Dešinėje pusėje didelio kelio, einančio iš Palangos į Klaipėdą, buvo dideli puikūs to parko vartai. Pro tuos vartus įžengus, palei žemę, bet skoningai buvo prikalta lentelė su kryptį rodančia strėle ir įrašu rusų, lenkų ir lietuvių kalbomis: Na

Birutu, Na Birutę, Ant Birutės. Dabar ir kalbos požiūriu toks lietuviškas užrašas mus erzina. Bet dar labiau mus užgauna lietuviško užrašo pastatymas žemiau lenkiško. Rusiško užrašo eilės pakeisti nebuvo galima, nes Palanga, kaip ir visas Pabaltijys, buvo rusų okupacijoje.

Viename parko pakraštelyje, ne per toliausiai nuo grafo Tiškevičiaus rūmų, stovėjo arklidė. Joje stovėjo grafo arkliai, kuriais žibančioje karietoje sekmadieniais važiuodavo į seną Palangos bažnytelę pats grafas Tiškevičius su savo šeimos nariais, nors nuo jo rūmų ligi bažnytelės vargu ar buvo daugiau pusantro kilometro.

Šiltam orui esant arklidė buvo atdara. Vieną kartą neiškenčiau nepažiūrėjęs kaip arklidė atrodo iš vidaus. Ten stovėjo 5 ar 6 dideli, gražūs ir dailiai iššukuoti arkliai. Virš kiekvieno arklio ėdžių buvo prikalta lenta su arklio ar kumelės vardu, štai tie vardai: Kiejstut, Olgierd, Biruta... kitų nebeatsimenu. Tai taip lenkas atėjęs grafas Tiškevičius „pagerbė“ mūsų didžiuosius kunigaikščius ir mūsų legendinę, lietuvių širdims brangią Birutę.

Prieš I pasaulinį karą tas palangiškis grafas Tiškevičius stengėsi Palangą padaryti tikrai lenkiška vasarviete. Anais laikais man pačiam teko skaityti lenkų žurnale „Swiat“ skelbimą, raginantį lenkus vykti vasaroti į Palangą, „vienintelę lenkų vasarvietę prie Baltijos jūros“. Tiškevičiaus pastangos nenuėjo tuščiai. Tuomet dauguma vasarotojų buvo lenkai ir lenkiškai kalbantieji Lenkijos žydai. Gi lietuviškai kalbančių visai mažai tesigirdėjo.

Palangiškio grafo dvarų administracijos vyresnieji pareigūnai buvo lenkai, kurie nematė reikalo kiek geriau pramokti lietuviškai. Su kai kuriais jų teko asmeniškai susipažinti. Jų pavardės – Svientožecki, Svinarski, Bakanovski – irgi rodo jų nelietuvišką kilmę.

Netoli Kuršėnų žinojau Ketūnų dvarą, kurio savininkas Jakubauskis buvo parsigabenęs iš Lenkijos kumečių lenkų. Panašiai elgėsi ir Plungės stambusis dvarininkas kunigaikštis Oginskis, nors vietos lietuvių darbininkų visai netrūko. Šitaip darydami lenkai dvarininkai vertė lietuvius žemės ūkio darbininkus ieškoti pragyvenimo šaltinio už Lietuvos ribų.

Kalbant toliau apie Lietuvos dvarininkus, turėčiau pasakyti, kad jų buvo daug tokių, kurie nepakankamai arba visai mažai rūpinosi savo ūkių reikalais, o tik žiūrėjo linksmiau laiką praleisti savo rūmų salonuose arba didmiesčių įvairiose pasilinksminimų įstaigose.

Sofija Pšibiliauskienė – Lazdynų Pelėda *rašytoja*

Bajorai nuo mužikų griežtai skiriasi tuo, kad nors neretai prakiurusį, bet visada pirktinį dėvi švarką, naminio milo vengdami kaip velnias kryžiaus; nors kiaurais batais, tačiau nei ariant, nei šienaujant nepamatysi jo nagingėto ar vyžoto, nei baso, nors vidurvasarį kojos nusmuktų batuose bešusdamos. Tada jau geriau, jei kieno kiauri. Nei prie sunkiausio darbo nepadedą viršutinio švarko, nors ir prakiurusio arba ubagiškai nudilusio, kad nepasirodytų „kaimiškai vienmarškinis“. Svarbiausias betgi skirtas buvo kalba. Kur tik galėdami kalbėjo lenkiškai, nors tikras lenkas galbūt ne daugiau juos besuprastų kaip ir lietuvis; pasikalbėtų negu kaip žąsis su avimi. Būtinai jo bajoriško „unaro“* reikalas nesilaikyti pasninkų ir išpažinties vaikščioti ne dažniau kaip vieną sykį per metus, apie Velykas, daugiausia Didįjį ketvirtadienį. Vasaros metu bažnyčioje liekasi negu lyjant. Tokiu atsitikimu vėl bajorui nepriderėjo stovėti bažnyčios viduryje, tik zakristijoje, kur neretai net bažnyčios tarnams tekdavo tildyti per daug balsingas jų kalbas. Žinoma, tatai reikėdavo daryti nedrąsiai, nes kalėdojant „ponai“ mesdavo po rublinę, kaip to reikalavo tas pats bajoriškas „unaras“ – „pasirodyti“.

Tiktai ko neužmiršau paminėti svarbiausio daikto, kuriuo šita bajorų žemdirbių rūšis skiriasi nuo mužikų: jie be galo mėgsta turgus ir muštynes ir yra garsūs nenuilstą „pro-

* *garbės*

vininkai“. Karščiausiame darbymety, viską pametę, važinėjasi kad ir dešimtis mylių po teismus, vargindami arklius ir trukdydami darbininkus, neretai dėl bylų, nevertų, kaip sakoma, žiupsnio tabokos. Bajorui vėl „nepridera“ važiuot vienam be vežėjo. Tuo tarpu namie griūva tvoros, kiūra stogai, kitur tik tik besilaikydami ant nukrypusių pastovų... be durų; iš tolo matyti viduje... tuštybė.

Mykolas Biržiška

Vilniaus lietuvių gimnazijos direktorius

XIX a. pradžioje keli tūkstančiai buvusiųjų Šiaulių ekonomijos valstiečių pasiskelbė bajorais, formaliai savo bajorystę remdami tuo, jog jų pavardės ekonomijos inventoriuose parašytos sulenkintos, taigi lyg įbajorintos.

Vienas toks, Varšuvos universitetą išėjęs, Viekšnių valsčiaus ūkininkaitis Jonas Beržanskis XIX a. pabaigoje, kildindamas save iš didžiųjų Lietuvos kunigaikščių, pretendavo į „šviešiausiojo kunigaikščio Gedimino – Beržanskio – Klausučio“ titulą. Jei 12 metų, kuriuos jis paskyrė savo kunigaikštiškai kilmei raštais įrodinėti, tuose pat archyvuose jis būtų žymėjęs savo krašto istorinę medžiagą, kiek jis būtų galėjęs pasitarnauti Lietuvos istorijos mokslui!

Pasvalio mokytojų kursų lankytojai privalėjo mintinai vokiškai išmokti šiuos klausimus ir atsakymus ir vėliau to mokyti vaikus.

Kur tu gyveni?

N kaime.

Kur tas kaimas yra?

N parapijoje.

Kur yra toji parapija?

N apskrityje.

Kur yra ta apskritis?

Tai yra Lietuvos provincijos dalis.

Kas yra Lietuva?

Tai Vokietijos krašto dalis.

Kas yra tavo vyresnysis?

Mano tėvas.

Kas tavo tėvo vyresnysis?

Seniūnas.

Kas yra tėvas visų seniūnų?

Valsčiaus viršaitis.

Kas yra tėvas visų viršaičių?

Apskrities viršininkas.

Kas yra tėvas apskričių viršininkų?

Kunigaikštis Isenburgas.

Kas yra tėvas kunigaikščio Isenburgo?

Kaizeris Vilhelmas.

Maksas Hofmanas
vokiečių generolas

Artimiausiu laiku Lietuvos ir Vilniaus – Suvalkų valdymą (iki šiol tai buvo du dideli savarankiški rajonai) mes sujungsime į vieną Didžiosios Lietuvos valdymą su centru Vilniuje. Tai, be abejonės turės politinių pasekmių. Lenkai supras, kad tai smūgis jiems, nes mes aiškiai duodame suprasti, kad Suvalkų guberniją, kurią Napoleonas buvo pažadėjęs prijungti prie Lenkijos, mes neketiname atiduoti Lenkijai, o pasilikame sau.

Vincas Bartuška
kunigas

Amerikos sostinėje stengėmės išgauti leidimą Lietuvių dienoms surengti ir rūpinomės, kad Amerikos valdžia paremtų lietuvių laisvės troškimą.

Leidimas Lietuvių dienai buvo gautas, toji diena įvyko ir labai išgarsino Lietuvos vardą dėdės Samo šalyje bei davė gana apčiuopiamą naudą. Kas svarbiausia, kad ten gimę lietuviai ir lietuvaitės su dideliu entuziazmu prisidėjo prie aukų rinkimo miestuose ir miesteliuose, dirbdami dovanai ir didžiudamiesi lietuviais esą. Tą dieną suorganizavo drauge dvi partijos – katalikai ir tautininkai; nes socialistai, negavę reikalaujamos trečios dalies surinktų pinigų, su jų vadu Grigaičiu priešaky, atsisakė dalyvauti Lietuvių dienos organizavime. Pelno diena davė arti pusketvirto šimto tūkstančių dolerių.

Surinktų Amerikoje dolerių likimas buvo toks. Amerikai stojus į karą, 1917 m. pradžioje, Amerikos Raudonasis kryžius negalėjo jų siųsti į Lietuvą. Matyt, kad ir nenorėjo. Tik karui pasibaigus, gudrūs amerikiečiai pasinaudojo proga ir, prikrovę pilnus laivus jų likusių Prancūzijoje karo reikmenų, pasiuntė per Rygą į Lietuvą. Tuo būdu jie nušovė du kiškius: pinigai liko Amerikoje, o nereikalingais jiems daiktais, tarpininkaujant Raudonajam kryžiui, sušelpė Lietuvą ir dar sukėlė lietuvių dėkingumo jausmą.

Santara
Petrapilio lietuvių laikraštis
balandžio 25 d., Nr. 4

Kareivių laiškas

Borispolis (Poltavos gub.)

Šaukiamės, mieli lietuviai, pas tamstas. Meldžiam tamstas duoti mums sužinoti: mažum renka kur lietuvių kareivius. Mes esam polskoj* divizijoje labai suspausti, kad mums užginta lietuviškai kalbėti. Ir spaviedin** varo, kad mes spaviedotumės lenkiškai arba ruskai. Mes norim važiuoti į ruską armiją, no mūsų neleidžia į ruską armiją. Ir mes girdėjom, kad buvo atėjęs paklausimas, ir mūsų načalstva*** neišdavė mūsų. Mūsų yra labai daug lietuvių – apie kelias tūkstantis. Jeigu tamstos galit storotis****, ir mes storosimės. Kodėl visokiosviers***** surinkokareiviusįvienąvietą, omūsųkamstorotis! Ir mes nenorim galvas dėti už Polša, ir nenorim, kad mus mokyty lenkiškai.

* lenkų

** atlikti išpažintį

*** vyresnybė

**** stengtis

***** tikėjimo

Mūsų adresas toks: Borispol v Poltavskoj gubern. 2 polskij str. polk 4 rota polučitj.
PS. Mes esam iš Kauno gubernijos daugelis lietuvių.

Kazimieras Pakalniškis

Raudėnų klebonas

Vienas vokiecis, kuris sakėsi buvęs Belgijoje, Prancūzijoje, Serbijoje, Austrijoje, man pasakojo, kad niekur tokių gerų ir dosnių žmonių neradęs, kaip Lietuvoje. Vokiečiams čia tiktai gyventi, o linksmai bei sočiai galima pagyventi ne tiktai dabar, bet ir ateityje. Kai vokiečiams tektų iš Lietuvos bėgti arba išsidanginti, tai ne vienas iš jų, o ypač žandarai, iš tikrųjų verktų. Kaip kitą kartą visokiems rusų „činams“* Lietuva buvo tikras Eldorado, taip dabar vokiečių „činai“, užėmę rusų vietas, naudojami privilegijomis ir patogumais, lyg jie būtų tam kraštui be galo pasitarnavę. Žandarai, Amptsforsteheriai, Kreishauptmannai išsirenka visoje apylinkėje puikiausius dvaro rūmus arba miestelyje puikiausius namus ir kaip dideli ponai apsigyvena, dažniausiai jų savininkus, jeigu jie nėra išbėgę į Rusiją, nustumdami kur nors į užkampį. O minta Lietuvos duonele ne tiktai patys čia gyveną vokiečiai, bet ir jų Vokietijoje gyvenančios šeimos.

Gegužės 27 – birželio 3 d.

Petrapilyje posėdžiavo Lietuvių Seimas, kuriame dalyvavo 320 įvairių partijų atstovų, rinktų visuotiniu, lygiu, slaptu ir tiesioginiu balsavimu. Seimas priėmė rezoliuciją, reikalaujančią atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Už balsavo tautininkai, dešinieji ir nepartiniai, prieš – kairieji.

Martynas Yčas

tautininkas

Būtinai reikalaujame nepriklausomybės. Nei Rusijos, nei Europos diplomatų tuo nunistebinsime.

Petras Leonas

santarininkas

Mes, paskelbdami Lietuvos nepriklausomybę prieš Rusijos valdžios norą, paskelbtume Rusijai maištą, revoliuciją, karą.

Vaclovas Bielskis

bajoras

Ba jeigu susijungs Lietuva su Lenkija, tai bus akurat Pabaltės Šveicarija.

Jurgis Smolskis

socialdemokratas

Mes rišam nepriklausomybės klausimą taip, kaip mūsų klasei naudingiau.

Petras Balys

eseras

Mes težinome kelią į laimę, ramybę, pasitikėjimą.

* valdininkams

Vladas Rekašius
bolševikas

Mes boikotuojame buržuazų lizdą.

Juozas Tumas-Vaižgantas
rašytojas

Rekašius, bolševikas, isterikas. Darė įspūdį nenormalaus, kriminalinio tipo ar degenerato. Sako, pasižymėjęs neregėtu žiaurumu.

Pranas Saladžius
karininkas

Atstovaudamas Rostovo prie Dono lietuvius (buvau praporščikas 187 šaulių pulke), sėdėjau liaudininkų frakcijoje, nes ten sėdėjo Dūmos atstovas iš mano gimtojo miestelio Januškevičius, karo medicinos akademijos studentas Balys Matulionis, uteniškis, geras kalbėtojas advokatas Sleževičius, advokatas Penkaitis ir kiti. Bet kai lietuvių seimas skilo, nesutaręs dėl rezoliucijos nepriklausomybės klausimu, nors ir buvau išėjęs su kairiaisiais į kitą šalį, bet prie partijų jau nebepritapau.

Martynas Yčas
Rusijos Valstybės dūmos atstovas

Kelias dienas prieš bendrąjį Petrapilio Seimo susirinkimą, buvo sušauktas Lietuvos karių seimas. Ten, tarp kitų klausimų, buvo debatuojamas savo tautinių pulkų suformavimo klausimas. Tačiau ir jų seimas suskilo. Dauguma priėmė rezoliuciją nusteigti savo pulkų, o pasilikti tose rusų kariuomenės dalyse, kur ligi to laiko buvo; bet mažuma, su Pranu Klimaičiu, rotmistru Vaitiekūnu, poručiku Juozapavičium, Elisonu, Žilinsku, Šostaku, Laurinaičiu ir kitais iškovojo teisę steigti savo tautinę kariuomenę iš savanorių.

Karolis Žalkauskas
karininkas

1916 m. baigęs Maskvos universiteto teisės fakultetą, turėjau stoti į kariuomenę. Tada, pasimokius kelis mėnesius karo mokykloje, galima buvo gauti karininko laipsnį. Aš, tuos kursus išėjęs, buvau pakirtas karininku į Sibire stovėjusi pulką. 1917 m. Kerenskio vadovaujama Rusijos vyriausybė į Tobolsko miestą ištrėmė priverstą atsisakyti sosto carą Mikalojų II su šeima. Buvau komandiruotas į sargybą, kuri turėjo žiūrėti, kad caras nepabėgtų. Aš beveik kasdien matydavau carą bevaikščiojant kieme, ir kai kada jis mane pakalbinau. Kartą pulkininkas Romanovas (šitaip sargyba vadindavo Mikalojų II) klausia mane:

- Kaip tamstos pavardė?
- Karl Vikentjevič Žalkovskij,– atsakiau.
- Tamsta lenkas?
- Ne, tamsta pulkininke, lietuvis.
- Kuria kalba tamsta kalbate namie?
- Lietuviškai.
- Argi lietuviai dar vartoja savo kalbą?– nustebęs klausia pulkininkas Romanovas.
- Taip, ir gana plačiai.
- Turbūt Kauno gubernijoje?

- Taip, ir Kauno, ir Vilniaus, ir Suvalkų, ir Gardino, ir Kurše, o taip pat Vokietijoje, Rytprūsijuose.

- Šitaip, teisybė, aš buvau pamiršęs, – sumišęs pratarė buvęs lietuvių valdovas.

Aleksandras Kerenskis

Rusijos laikinosios vyriausybės vadovas

Tegul Suomija nemano, kad Rusijos demokratija, nuvertusi caro režimą, pati išsivada-
vusi iš carizmo pančių, yra bejėgė. Ne, ji pakankamai turi jėgų ir pakankamai patrankų,
kad galėtų atgręžti jas Helsinkio link, priversti suomius, o sykiu ir kitas tautas, kurios
panorėtų nuo Rusijos skirtis.

Santara

Petrapilio lietuvių laikraštis liepos 1 d., Nr. 28

Laiškas Lietuvių Karininkų Sąjungos Centro Komitetui

O dabar labai mylimi draugai Komiteto meldžiu tamstų priimti mūsų balsus iš pulko
179, nors mūsų čia nedaug, ale labai naudinga būtų, kad mes galėtumėm prisivienyt prie
tautos lietuvių pulko. Mažas mūsų pulkelis (15 parašų). Mylimi mūsų draugai meldžiam
tamstų prirašyti į partiją darbininkų ir saldotų*, tik ne į buržuazų. Kai kurie ir greit norėtų
atsiprovyti į lietuvių pulkus. Mylimi draugai lietuviai ir mūsų nepamirškite.

Ponganis Mikolas

179 pulko kareivis

Petras Kantakevičius

Trakų apskrities ūkininkas

1917 metais du Onušio žandarai sugavo lauke prie šieno 16 metų Marę Narinkevi-
čiūtę iš Taučionių kaimo, ją išprievartavo, o vėliau išsiuntė Vokietijon laukų darbams.
Mergaitė kurį laiką sirgo ir gydėsi ligoninėje.

Tais pačiais metais Panošiškių kaimo 19 metų Jogasė Januškevičiūtė ėjo iš bažnyčios.
Kely ją sutiko trys vokiečių kareiviai ir išprievartavo. Išniekinę, matyt, bijodami, kad mer-
gaitė, greit grįžusi į kaimą, nesukeltų triukšmo, pasiėmė ją su savim, pasivedė apie septy-
nis kilometrus iki miško ir čia paleido. Mergaitė dėl to įvykio buvo pradėjusi sirgti proto
liga, bet pavyko išgydyti.

Liepos 10 d.

Paskelbta, kad rekvizuojamas visas derlius.

Edvardas Trumpa

Pas vieną ūkininką daržinės pastogėje vokiečiai susikūrė ugnį. Neša malkas, peša nuo
stogo šiaudus ir kūrena. Kaip žmonės neverkė, kaip neprašė, vis tiek kūreno.

- Kodėl jūs deginate reikalingus įrankius: ratų dalis ir kitką, – klausia vokiečių Jokū-
baičių ūkininkė Kariznienė.

- Mes darome todėl, kad rusai Prūsijoje degino komodas, politūruotus stalus ir kitką, – at-
sakė jai lietuviškai vokiečių kareivis. – Štai rusų kareivis lietuvis paprašė vokiečių valgyti; toji pa-

* kareivių

sakė neturinti ir nedavė. Tada prieina vienas rusas kareivis ir sako: „Aš gausiu iš jos duonos“.
Išsitraukė kardą ir nukirto vokietei galvą.

Juzefa Okuličienė
dvarininkė

Belaisviai su vietiniais gaivalais sudaro gaujas, plėšikauja ir puldinėja gyventojus. Apie Kavarską yra viena gausi gauja, kuri padarė keletą žmogžudysčių. Jai vadovauja vienas troškūniškių žandaras. Pagaliau pagavo iš jų aštuonis. Nuteisė mirti. Be kitų, buvo Žvirblis nuo Kavarsko su trimis sūnumis. Mūsų apylinkėje taip pat gauja vagių tik per vieną savaitę padarė 12 vagysčių. Jų vadovu buvo senelis, kuris šermenyse giedodavo šventas giesmes. Niekas jo neįtardavo.

Vokiečiai į vagystes ir plėšimus žiūri pro pirštus. Patys, ką gali, tą ima ir siunčia namo. Matyt, ten didelis nepriteklus. Mačiau juos net verpimo ratelius bevežančius.

**Organizacijos komiteto Lietuvių suvažiavimui
sušaukti susirinkimo posėdžiai**

Vilnius, 1917 m. rugpjūčio 1-4 d.

Susirinkime dalyvavo 22 žmonės: 6 iš Vilniaus ir 16 iš provincijos. Vienas pakviestųjų susirinkiman, kun. A. Alekna, iš Kauno neatvyko.

Dalyvavusių sąrašas:

1. Kun. **Staugaitis Justinas**, 50 met., klebonas A. Panemunės, mokslo cenz. Dv. Seminar., gim. v. Tupikai, Vladisl. apskr., gyv. v. A. Panemunė, Kauno apskr., adr. Vil. viešb. Italija
2. **Smilgevičius Jonas**, 47, – dvarpon., agronom., – Šoriai, Užventis, Post. Schaulen, Kreis Kurschany, – Gr. Pohulianka 20.
3. **Daugirdas Tadas**, 64, – dvarpon., – Kauno miest. muz. vedėjas, – Dailės akad., Plenborkas, – Kaunas, vieš. Pliacius, Nr. 11 muz.
4. **Narutowicz Stanislovas**, 54, – dvarin.- ūkinink., – juridisko fak. Kijevo univ. Telšiai, – Brėvikų dvar., Telšių kreize, – Sokolausko vieš. 15 Vokiečių gv.
5. **Gineitis Antanas**, 57, – dvar., ūkinink., – m. mokyklos, – sodž. Romeikiai, Vilk. dvar. Tauragnai, – Lukiškių gv., – nam. p. Bieliūno.
6. Kun. **Stakauskas Juozapas**, 46, – dekan., – Magistr. šv. Teolog., – sodž. Užliaušiai, ties Krekenava, Panevėžio ap., – Panevėžys, – Dominikonų gv.
7. **Banaitis Saliamonas**, 51, – ūkinink., Spaustuv. savinink., gimnaz. 4 kl. ir komerc. kursai, – Vaitėkupiai, Vladisl. apskr. – Kaunas, Litzmano gv. 34, vieš. Italija.
8. **Dirmantas Boleslovas**, 34, – Bajor., – advok., – univer., – Raseiniai, – Ukmergė, Kauno gv. 32, – Jogailos gv. 3-5.
9. **Povylius Antanas**, 46, – valst., – žemdir., – namų, – Žiūronai par. Radviliškio sodž. Žiūronai, Radviliškio valsč. Šiaulių aps., Antakalnio krantas 9-3.
10. **Šernas Adomas**, 32, – kunig., – univer., – Jasiškiuose, Biržų valsč. Panevėžio ap., – Papilys Biržų kreis., – Dž. Pohul. 11a.
11. Kun. **Simonaitis Motiejus**, 57, – klebon., Dvas. sem., Puodžiškė, Marijampolės ap., Suv. g., – Punksas, Ranno v.
12. Kun. **Turauskas Pranas**, 40, – kleb., D. Sem., Eržvilkas Utena, – Dominikonų bažnyčia, pas kun. dr. J. Bakšį.
13. **Okulicz Kazimieras**, 48, – bajor.- ūkinink., – inžinierius, –Zotoviany, Gancarskagv. 8.

14. **Kazimieras Jokantas**, 36, – gydytojas, Dorpato univers., – Valiukiškis, Vilkmergės ap. Puponių valsč. – Kalvarija Suv. G., Niškovskio vieš. 25.

15. **Katilius Juozas**, 46, – klebon., D. Sem., – Katiliškiai Marijampolės ap. Suv. Gub. Smalenaus Suv. g. ir ap., – K. Kriščiukaitis, Vilniaus gv. 25.

16. **Mironas Vladas**, 37, – dekan., kun., – D. Petrapilės akad., – Kuodiškiai Kauno g., Ežerėnų ap., Daugai Alytaus ap., Banko gv. 15–3.

17. **Šaulys Jurgis**, 38, – valst., – Dr. phil., – univer., Balsėnų sodž., Raseinių ap., Kauno g., – Vilnius, D. Pohulianka 11a–11.

18. **Klimas Petras**, 26, – valst., – Cand. jur., – Maskvos univ. – Kušliškiai Kalvar. ap. Suv. g., – Šv. Jurgio gv. 19–1.

19. **Smetona Antanas**, 42, – valst., – cand. jur., – Peterbur. univer., Užulėnis, Ukmergės ap., Banko gv. 15.

20. **Stankevičius Juozas**, 51, – kunig., – Dr. phil., – Sparviniai Naumiesčio ap., Suv. gub., – Vilnius, M. Pohulianka 15.

21. **Dogelis Povilas**, 40, – kun.-valst., – D. Sem. – Knebionai, Raseinių ap. Kauno g., Girkalnio par., – Vilnius, Oranžerejos gv. 3–12.

22. **Kairys Steponas**, 42, – valst., – inžinierius, – Peterburgo tech. Instit. diplom. Inžinierius mechanikas, – Užnevėžių sodž., Kurklių par., Ukmergės ap., Kauno g., – Vilnius, Puodžių g. (Töpferstr) 1–8.

Dienos tvarka

1 d. rugpjūčio

Įžanga

Prezidiumo rinkimai

Biuro pranešimas

- 1) Vilniaus grupė **A. Smetona**
- 2) Atsišaukimas į Wilsoną –“
- 3) Lozana – Berlinas – Zimmerman –“
- 4) Tarybos klausimas - “ -
- 5) Laikraščio klausimas **J. Šaulys**
- 6) Vok. literatūra apie Liet. **P. Klimas**
- 7) Mokslo “ gaminimas
- 8) Bažnyčios klausimas Vilniuj **A. Smetona**
- 9) Gudai ir žydai **P. Klimas**
- 10) Užsienis ir Rusija **J. Šaulys**

2 ir 3 d. rugpjūčio

Orientacijos klausimas

3 d. vakaro buvo pranešta (**Šaulys**):

- a) Tarybos klausimas
- b) Istorija ir tikslas
- c) Kompetencija ir rolė
- d) Jos vertė

4 d. rugpjūčio

- a) Konferencijos nariai ir jų sušaukimas
- b) Tarybos narių skaičius
- c) Konferencijos dienotvarkė
- d) Konferencijos laikas
- e) Pildomojo biuro išrinkimas

I. Informacijos dėl bendrosios politikos ir Organizacijos Komiteto.

Posėdžiai prasideda rugpjūčio 1 d. 5 val. 50 min. vakarą. Posėdį atidaro d-ras **J. Šaulys** ir sveikina susirinkusius veikėjus. Dr. **Šaulio** pasiūlyjimu prezidiuman išrinkta: **J. Staugaitis**. Susirinkimas prirenka dar **A. Smetoną** ir dr. **J. Šaulį**. Sekretoriais prezidiumas pasikviečia: kun. **P. Dogelį** ir **P. Klimą**. Pranešimą, kurį buvo pasiruošęs daryti **A. Smetona**, netikėtai jam apsirgus, daro **J. Šaulys**. Visų pirma jis painformuoja susirinkusius, kas yra lietuvių reikalais lig šiol padaryta.

Iš pradžių tarp Vilniaus veikėjų buvo tik palaidi pasikalbėjimai. Toliau, kitus kai kuriems praktikos klausimams, buvo sudaryta tikslesnė grupė, kuri pamažėl kooptavo vietinius inteligentus. Kooptuojant buvo žiūrėta į žmones, jų inteligentiškumą ir interesavimąsi Lietuvos klausimais, o ne srovių atstovavimą. Ne be to, jog nebūtų žiūrėta ir srovių įvairumo. Srovių negalėta paisyti jau dėl to, kad čia yra likę labai maža žmonių. Be to, grupė turėjo rūpintis vien bendrais klausimais. Taip ligi šių dienų priaugo 19 žmonių. Rusijoje Revoliucijai praūžus, 1917 m. pavasarį dalies demokratų buvo įneštas projektas kuopą reorganizuoti partijų atstovavimo pagrindais. Kuopa neišrado tokią reorganizaciją per galimą ir atmetė. Tada kai kurie socialdemokratai išstojo. Toji kuopa veikia ir ligi šiol. Mezgant santykius su okupacijos valdžia, kuopa iš pradžių pateikė memorandumą Ober–Ostui apie Lietuvą. Paskui pasirodė žinomoji pavergtųjų tautų deklaracija Vilsonui, kur buvo ir lietuvių parašai. Iš pradžių tai deklaracijai buvo projektas pateiktas pačių vokiečių sutaisytas. Mūsų kuopa jį saviškai pataisė (nors toji deklaracija – redakcija laikraščiuose nepaspėjo pasirodyti, Vilsonui betgi pateko). Ten nusiskundėme ant rusų padarytų karo jeibių, nors, būdami bešališki, būtume turėję ir ant vokiečių skųstis, o to nebuvo leista. Tai buvo proga daugiau pasireklamuoti. Be to, o tas buvo taip suredaguota, kad būtų aišku, ko mes norime ateityje iš vokiečių. Tautų Sąjunga po „Union de nationalités“ vasarą sumanė Losanne'oje tautų konferenciją. Projektas išėjo iš „Entento“. Vokiečiai tada pasistengė pakreipti konferenciją į savo pusę ir rūpinosi, kad ir Rusijos prislėgtosios tautos dalyvautų toje konferencijoje. Lietuviai irgi gavo pakvietimą kaip Sąjungos nariai. Sutikome. Daug buvo presijos daryta iš vokiečių pusės, kad eitume prieš Rusiją ir už Vokietiją. Vis tik būtinai turėjome pasižadėti, kad jokio skundo dėl dabartinio vokiečių šeiminkavimo Lietuvoj nepareikšime. Visa tai išradome per neišvengiama dėl to, idant gautume progos pasimatyti neutraliame krašte su lietuviais, pažinti jų ūpą, pasitarti ir tuo pačiu žygiu aiškiai paskelbti mūsų nepriklausomybės obalsį. Iš Vilniaus išvažiavome aš, Smetona ir Kairys. Ten Lausanne'oje radome Šveicarijos lietuvius, Amerikos atstovus (kun. Bartušką ir dr. Bielskį). M. Yčas, prieš tat Šveicarijoje buvęs, takto atžvilgiu buvo išvažiavęs. Konferencijoje galutinai konstituavosi ir pati Tautų Sąjunga. Konferencijoje daugumas buvo vokiečių šalininkai, bent prieš vokiečius kampanijos vesti nepasisėkė. Vyriausias tonas buvo prislėgtųjų tautų pasiskundimai – užuojauta. Atskirų tautų atstovai skaitė pranešimus, ko kiekviena tauta nori. Lietuvių delegacija čia viešai pirmą kartą paskelbė savo nepriklausomybės reikalavimą, kaippo būtiną sąlygą visais atžvilgiais plėtotis. Tas paskelbimas Berlyne buvo priimtas gana šaltai. Mūsų buvo paaiškinta,

jog lietuviai kitaip negalėjo padaryti. Ober Ost tačiau įpyko, ir mūsų po to santykiai kaip ir nutrūko. Be to, Berlyne parašėme memorandumą apie Ober Osto šeiminkavimą Lietuvoje ydas, prašėme leisti mums apie visa tai Ober Ostui tiksliau žodžiu paaiškinti. Tiesa, priėmė, bet tik atlikdami formalybę: tedavė 2–3 val., kuriuo tarpu nespėjome nieko lemtai išdėti, taip pat nedavė Kaune su niekuo pasimatyti ir taip išleido atgal. Buvo pažadėta duoti laikraštis, bet tokiomis sąlygomis, jog negalima buvo leisti. Berlyne šnekėta su Zimmermann'u. Nieko ypatinga apie politiką; įdavėme memorandumo kopiją, kurį buvom surašę Ober Ostui. Vokiečiai, be to, norėjo mums parodyti savo kultūrą, idant mes numanytume, be abejo, kaip būtų gera ateityje lietuviams po vokiečių ranka. Todėl ypačiai rodė Prūsų lietuvių gerovę. Pargrįžus iš Berlyno ir pasimačius su Ober Ost, santykiai nuslūgo; taip tęsėsi ligi 1917 naujų metų. Praslinkus keliems mėnesiams, vokiečiai vėl pradėjo ieškoti kontakto su lietuviais. Tuo tarpu imta ruošti Stockholme konferenciją. Tosios konferencijos tikslas buvo padaryti ypatingai demonstracija prieš rusus. Josios rolė ketino būti tokia pat, kaip ir Lonsannos konferencijos. Pastaroji išrišo lenkų klausimą, čia gi, Stockholme, turėjo būti išrištas Lietuvos klausimas. Nuvažiavome Berlynan, rengiamės jau važiuoti Stockholman, bet čia staiga iškilo Rusijos Revoliucija, – taigi ir rengiamoji konferencija nustojo savo reikšmės, kadangi, žlugus Rusijos absoliutizmui, nebuvo reikalo prieš Rusiją demonstruoti. Tada vėl apsilankėme pas Zimmermanną, kurs šnekėjo kiek aiškiau, pritarė Lietuvos ateities savi-valdybei, gynė nebūsiant kolonizacijos, nei germanizacijos. Laikraščiuose tas atsilankymas buvo neteisingai pažymėtas, nes tuo metu nebuvo jokios lietuvių delegacijos ir jokių politikos tikslų nepareikšta. Mes teišrodėme netikusius darbus Ober Ost ir reikalavome pagerinimo. Zimmermannas ramino, jog Ober Ost čia ne tikroji politika (tik Liudendorfo) ir jog čia Centrinė valdžia tam nepritaria; bet karo metu sunku kas kitaip daryti. Betgi prižadėjo šį tą pagerinti. Paaiškėjo vis tik priešingumas tarp Ober Ost ir Centrinės valdžios. Pažadėjimai liko pažadėjimais: Isenburgas irgi liko. Reichstage betgi buvo iškelta daug Ober Ost valdymo sistemos ydų. Debatai tačiau pasibaigė ir vėl viskas senoviškai paliko. Bebūdami Berlyne (3 savaites) pagaminome raštą, kuriame suvedėme motyvus, kodėl reikalinga nepriklausoma Lietuva, net pačių Vokiečių interesams. Tą raštą, progai pasitaikius, Gaigalaitis su savo laišku įdavė Zimmermannui. Zimmermannas sakėsi pritariąs ir jog jau ir Holwegui rasi kas nors reikšią Lietuvos klausimu praveisti. Tik momentas esąs ne visai tinkamas, todėl reikia palaukti. Gaigalaitis betgi tarė, jog ir dabar reikia kas daryti, nes toks Lietuvoj yra ūpas, kad viskas pačių vokiečių interesui gali labai blogai išeiti. Jis patarė dabar jau sudaryti Lietuvių tarybą. Zimmermannas paprašė projekto, kurį pateikė Gaigalaitis ir pradėjo tartis su Ober Ost, už kurio pečių stovi agrarų reaktionierių politikai (Centro politika kitokia), būtent: kumščio, jėgos, aneksijos politikai. Tačiau matydamas, kad ta politika nustoja masėse simpatijų (Vokietijoje), ėmęs gudraus žingsnio: sutiko, bet perdarė Tarybą „Vertrauensratu“ (Pasitikėjimo Taryba). Buvo vėl daryta – bandyta senoviška taktika elgtis, būtent, pačių vokiečių norėta to „Rato“ sąstatas parinkti ir jau Kreishauptmanai buvo berenką. Tada mes užprotestavome, kad iš to negali nieko išeiti. Taryba turi būti pačių lietuvių sudaryta, kad turėtų pasitikėjimo lietuvių visuomenėje. Rinkimus Ober Ostas griežtai atsisakė leisti. Mūsų išrasta kompromisų kelias: būtent kad Lietuvių Taryba būtų sudaryta kad ir iš ne renkamos, betgi platesnės konferencijos, po kelis žmones sukvietus iš visos Lietuvos. Tai konferencijai sušaukti, mūsų nuomone, reikėjo sudaryti Organizacijos Komitetas, į kurį įeity žymesni mūsų veikėjai iš įvairių kraštų. Tą sumanymą vokiečiai priėmė, ir nutarėme tad tą Organizacijos Komitetą sukviesti. Tas Organizacijos Komitetas šiandien ir yra susirinkęs.

II. Apie laikraštį. Klausimas pajudintas pernai pavasarį. Kadangi mums Vilniuje laikraščio neleido įkurti, tai sumanėme perkelti „Dabartį“ iš Kauno į Vilnių ir čia ją savo įtakon paimti. Liudendorfas nesutiko ir tekvietė dalyvauti „Dabartyje“ bendradarbiais. Su tuo mes nesutikome. Grįžus pirmą kartą iš užsienio, jau tartum gavome leidimą, bet negalimomis sąlygomis. Žiemą patys vokiečiai pamatė, jog „Dabartis“ savo darbu visai priešinga pasiekė, būtent sužadino lietuviuose vien neapykantos.

Prieš iškeliavimą į Berlyną šiemet, vokiečiai pasiūlė jo kontrakto projektą. Tą projektą visai perdirbome ir vėl š. m. balandžio mėn. nusiuntėme į Ober Ost. Čia jis gulėjo kelis mėnesius. Kada gi vokiečiai ėmė daryti „Litauische politik“, staiga viskas lyg persimainė, ir kontrakto projektas buvo atsiųstas visai kitoks, net geresnis nekaip mūsų buvo laukta. Sąlygos yra pakenčiamos ir todėl nutarėme laikraštį leisti. Svarbu, kad galima turėti agentūros po provinciją; be to, visą korespondenciją gavome vesti lietuvių kalba. Laikraštis tad jau organizuojamas, pakviesta agentai, ruošiamą administracija, redakcija, bus išsiųsti tuojau plakatai. Laikraštis tuo tarpu leistas tik vienas. Jis bus leidžiamas bendrais reikalais. Todėl nebus partijų pakraipos varinėjimo, kaip nėra jo pačioje mūsų kuopoje. Laikraštyje dalyvaus įvairių srovių žmonės, kurie žiūrės vien bendrą tautos reikalą ir „Burgfrieden“ (laikinos taikos) dvasia. Iš pradžių manyta statyti vedėju Basanavičių, bet kad tatai būtų gal per didelė „armota“ ir todėl nenorėjome maišyti. Tada nutarėme parinkti atsakomuoju redaktorium Smetoną ir prie jo atskirų skyrių redaktorių, kurių kiekvienas atsakytų už savo skyrius.

III. Lenkų politika. Lenkai iš pradžių darė viską, kad pateikus Vilnių lenkų miestu. Paskui jų buvo agituojama už Lietuvos prijungimą prie Lenkijos. Lenkai, girdi, išsižada nuo Poznanės, užtat perkelsią iš ten lenkus į Lietuvą, t. y. kolonizuosią Lietuvą. Taip buvo ligi 1917 m. pavasario. Kai lietuviai buvo apsilankę pas Zimmermanną. Apskritai varyta baisi propaganda užsieniuose už aneksiją ir jog Lietuva esąs lenkų kraštas. Pati Lenkijos Valstybės Taryba pasisakė pirmam posėdyje, jog Lenkijai reikšią visos istorijos žemės prijungti. Tada Vilniaus lenkai interpeliavo Lenkų Valstybės Tarybą, išrodydami, jog patiems vokiečiams esą naudinga tokia praplatinta Lenkija, kaip stipri talkininkė.

Bet interpeliacija nesulaukė jokio atsakymo. Tada kai kurie lenkai surašė deklaraciją apie Lietuvos nepriklausomybę ir jos uniją su Lenkija. Vilniaus lenkai po to surašė memorandumą Kancleriui, kuris yra atspausdintas ir kuriame jie nori unijuotos Lietuvos su vietine savivaldybe. Jau po pirmo Lenkijos Tarybos posėdžio mes pareiškėme protestą prieš Lenkų aneksinę politiką ir prieš platinimą savo atsišaukimų po Lietuvą, kurie šaukė stoti į legionus. Pažymėjome, jog lenkai patys vos liuosybės gavę, jau apreikia savo aneksines pretenzijas. Kadangi paskutinis Vilniaus lenkų memorialas buvo atspausdintas ir pasidarė viešas, tai mes parašėm savo memorandumą ir išsiuntėm Kancleriui (atspaudus jį drauge su Lenkų memorandumu). (...)

VII. Santykiai su gudais ir žydais (P. Klimo pranešimas). Iš pradžių dėjomės su gudais kaip ir tardamies. Kada paaiškėjo patiems, jog Lietuva turi būti etnografinėmis ribomis ir jog net abejojamoji Vilniaus gub. dalis yra etnografinė lietuvių sritis, tada nustojo prasmės tarybos ir ligi šiol jos yra visiškai nutrukę. Taip pat žydai, bežiūrėdami vien savo interesų ir tenorėdami jungtis su Rusija, nors yra visai atskiras etnografinis gaivalas, betgi yra neužinteresuotas Lietuvos nepriklausomybe, ir todėl kol kas su jais sprendžiamų tarybų biuras nedarė. Biuras, apskritai, nusistatė savo pažiūrą, jog pačios Lietuvos valstybei kurti etnografiniu pagrindu teturi intereso vien lietuviai.

VIII. Bažnyčios klausimas. (J. Šaulio pranešimas). Vilniaus Vyskupijoje bažnyčios klau-

simas turi ypatingos reikšmės, nes ji yra išnaudojama lenkų politikos tikslams. Todėl labai svarbu turėti Vilnių nepriešinga lietuviams jerarchija. Pavyzdžiui, dabar buvo buvę kapitulų 5 liuosos vietos. Tad kun. Michalkevičius, kuris pasirašė po lenkų memorandumu, pasiryžo jas papildyti ir, nepaisydamas konkordato teisės su Rusija (po revoliucijos), parinko čia savus žmones, kad galėtų jie pastatyti sau tinkamo vyskupo kandidatą. Jei kada vyskupas Roppas apimtų kitą vietą, tai Vilniaus lenkiška kapitula skirtų Skirmuntą – lenkininką. Todėl didelis lietuviams pavojus. Nemenkos vertės yra ir protestantų sinodo sutvarkymas, kurio jerarchija Vilnių yra irgi lenkų rankose. Kaip visa tai padaryti, tai parodys ateitis.

(...)

XIII. Orientacijos klausimas. A. Smetona: Tai svarbiausias klausimas. Reikia išsiaiškinti, ko mes siekiame? Ir mokėti įspėti momentą savo siekimams įvykinti. Lengva pasakyti – norime liuosos Lietuvos, bet iš tikrųjų tatau sunkus klausimas. Bent per 50 metų vis merdėjome, iš pradžių ieškojome tik autonomijos; dabar gi mes norime nepriklausomybės. Bet kokia ta nepriklausoma Lietuva? Dabar sakome etnografinė. Bet tai ne vienodai suprantama. Vieni reikalauja trijų gubernijų; kiti stato pamatan tik vartojamos kalbos principą; yra kurie nori priplakti ir kaimynes tautas, bet kurias? Tikriausias išrišimas yra etnografiniai – tautinis. Daromas, berods, priekaištas, ar Lietuva tokia tautinė gali būti. Čia lygina mus su Šveicarija, kaip trijų tautų kraštu. Bet tai sofizmas ir įkalbinėjimas, nes Lietuva, kaip parodė tyrinėjimas, yra aiškiai lietuviškas kraštas.

Ar pastaras yra tas terminas kaip matematikoj? Ne. Viena pats vardas ne vienos prasmės: yra kartais suverenitetas, bet nėra liuosybės ir atbulai. Be teisės gi tautos kartais turi daugiau savarankiškumo, ne kaip suverenės valstybės. Pakištama dar, jog nepriklausomybė tarp dviejų valstybių stiprių esanti negalima. Bet pati Vokietija jau nuo kitų šalių laisva? Šiaip ar taip mes to klausimo neišrišime. Reikia laukti karo galo ir konjunktūros. Prie to prieiname tik sunkiu nuolatiniu keliu. Bulgarija, pavyzdžiui, iš pradžių tebuvo tik sudaryta po Turkijos protektoratu ir tik galų gale priėjo prie suvereniteto. Bet ir dabar jos liuosybė surišta su Vokietija ir Austrija, nes bulgarai seniai gal jau nenori kariauti, o dėl to turi kariauti. Bet žiūrėkime ir į praktikos pusę. Sulyginkime savo reikalavimus su kitų tautų. Čekijos, antai, daug kultūringesnės ir didesnės tautos, reikalavimai mažesni. Bet užtat, kad prie to Čekai privesti. O pas mus daugiau galimybės. Nes likimas ne visada pridera nuo stiprybės. Čia svarbu kitų valstybių užinteresavimas, t. y. konjunktūra, kuri verčia mūsų klausimą statyti, mes turime stiprių mūsų priešininkų. Bet apskritai mums Lietuvos klausimas yra mums etikos pagrindu. Jeigu visos tautos turi būti liuosos, ergo ir lietuviai. Tas pamatas drąsina mus visuomet mūsų reikalavimą statyti. Bet tam mūsų reikalavimui yra didelis pavojus: nėra neutralių šalių, kurios čia ką nusvertų. Ir todėl nors kas pripažįsta principą, bet gyvenimas kitaip pavaro. Viskas eina painiai, dialektikos keliu. Mūsų poziciją silpnina dar lenkų gaivalas, kuris dar šiuo ar tuo paremia savo pretenzijas. Toliau, toks tartum indeferentus elementas, kaip žydai. Nors jie turi Amerikoj ir Europoj savo laikraščių, finansistų ir t. t., kurie gali čia daugiau gešėfto žiūrėti, o ne lietuvių tautos ir interesų. Gudai mums taip pat nėra pavojingi, vargu susikonsoliduos į tautą, bet po juo slepiasi Rusijos pretenzijos arba lenkų. Čia yra destrukcijos noro prieš lietuvių interesus. Pasižiūrėkim dabar į save – sako, nėra pas mus inteligentų. Ne. Yra daugiau nei kitur. Bet ar yra sąmonės? Jeigu po karo jie žiūrės tik pinigų, o už inteligentus tada gali varžytis, todėl ir brangiau mokėti, tai gal daugelis lengvesnės ieškos duonos ne Lietuvoj. Nors Rusijoj matome dabar noro grįžti. Bet kalba gali būti graži. Bet kaip reikės padaryti, tai kažin. Todėl Lietuvoj bus sunku: juo labiau, kad mūsų inteligentų daugumas jau Rusijos išpaikintas. Pesimizmas todėl vis tik turi

pagrindo. Tačiau neturime norėti būtinai kaip kiti. Sulig Jurgio ir kepurė. Ir argumentai, kad mes neturime jėgų, tai ir nepriklausomybės neprivalome, yra niekas. Atbulai. Bet jeigu pasižiūrėsime į gyventojus ir turtą, tai iš tikrųjų jėgų yra. Tik jos pirmiau varžyta. Yra taip pat tradicijų, ko neturi latviai ir estai. Tik jos yra supainiotos, kad net išeina, tartum mes neturėtume bajorų. Priešingai, mūs geriausi veikėjai yra bajorai. Gi kiti „lenkai“ turės arba žūti, arba grįžti lietuviais. Ir ilgainiui jie apskritai laikysis tik destis kiek bus masės palaikomi. Iš visa tad: nepaisant visų sunkenybių, reikalaujame nepriklausomybės.

Bet į ką kryptame, kas mūs klausimą iškeltų? Juk lenkai savo klausimui iškelti irgi ieškojo padėjėjų. Jeigu dar Amerika būtų neutralė, tai gal dar galėtume ko laukti iš jos, vengdami vienu ir kitu. Dabarbelieka vienas klausimas: ar su Rusais, ar Vokiečiais? Ar šiaip, ar taip mums reikia reklamos. Ir žiūrėkime, kas ko vertas. Jeigu paisytume tik ūpo, tai aiškus rezultatas. Minia nepagalvojus aiški. Bet mes turime žiūrėti ne taip. Čia turime omenyje šitą ką. Lenkai Poznaniuje išaugo, išsiplėtė. Latviai po vokiečiais taip pat kitus apėmė. O mes nutautėjome, išemigravome, nes po slavais buvome. Nustojome Gardino, Vilniaus gubernijų bent pusės gyventojų. Tuo tarpu latvių išliko 80–90 %. Pats susidūrimas su vokiečiais yra dažniau kultūros faktorius, o su slavais – degradacijos. Jaunuomenė vienok demoralizuota. Tiesa, Mažojoj Lietuvoj yra nutautusių, o betgi ne taip, net kada vienas tikėjimas. Atmename, jog Prūsų lietuviai retai gyveno, o nusaustas plotas yra kolonizuotas, o ne nutautėjęs. Todėl, susidūrę su slavais, lietuviai daugiau nustotų, negu su vokiečiais. Ekonominių ryšių daugiau turime ne su Rusija, bet su Vokietija. Mes agrarų šalis. Todėl muitų nepatogumas Rusijai drauge mus ir smaugty. Taip pat industriją mes imame iš Vakarų. Visą mokslo ir technikos literatūrą irgi. Žinoma, dėjimas su tokiais yra pavojingas. Čia reikės kovoti. Su rusais mes tik esame konkurentai ir labai nelygūs. Rusų nėra užinteresavimo mumis. Lenkai mokėjo atsispirti tik industrija. Muravjovo gadyne, berods, buvo kiek geresnė, kad valstiečiai geriau žeme buvo apdalinti, bet ar tos gėrybės atsvers visas blogybes? Prūsijoj kitaip, ten vokiečiai daug davė gera, bet sugniaužė dvasią, t. y. visa darė tik kieta ranka. Rusai gi mums nieko gera nepadarė. Jeigu todėl imtume statyti savo politiką vien ant šio meto rekvizicijų (ūpo), tai būtų didelė klaida, nors iš to mes šio to pasimokėme. Iš viso tada: aš išrandu geriau dėtis su vokiečiais. Vokiečiai, be to, stato alternatyvą: jai priėmus – tai mes pastatysime Lietuvos klausimą ir ginsime ją, o ne, tai ne. Ir čia pusyvizmas – tai didžiausia pragaištis.

Sąlygos. Do, ut des.* Reikia abipusio kompromiso. Bet mes kalbame apskritai neigalioti. Todėl mūs aktas būtų ne juridinis, bet moralinis. Atsakomybės mes imame. Bet negalima statyti viską arba nieko. Geriau pusę negu nieko. Svarbu ir užsienių įspūdis. Rusija tada susigriebtų. Dabar gi ji žino, kad čia žmonės stovi už rusus, tai kam skelbsime? Gal pabloginsime ten lietuvių padėjimą, bet priversime skaitytis.

Antra, svarbu turėti šiek tiek išrištos rankos, bent taip, kaip Lenkijos. Mano nuomone, bijoti grįžtančių rusų keršto nėra ko. Sunkios atsakomybės čia būti negali, pagalios rusai gi skelbia visiems liuosybę ir leidžia tautoms dirbti, ką jos nori. Pagalios tas aktas ne paskutinis ir nesprenžiamas, jis turi laikinės, bet svarbios reikšmės. Visą galutinai nuspręš Kongresas.

Rugpjūčio 24 d.

Vitebske pradėtas formuoti atskirasis lietuvių batalionas. Pirmuoju vadu skiriamas surusėjęs vokiečių pulkininkas Himelmanas, vėliau batalionui vadovavo poručikas Antanas Juozapavičius, papulkininkis Stasys Nastopka.

* Duodu, kad (ir tu man) duotum. (Lot.)

Maksas Hofmanas
vokiečių generolas

Po ilgos pertraukos aš vėl gavau Erbergerio laišką. Tasai žmogus darosi pavojingas. Jis rašo, kad buvo Šveicarijoje ir ten tarėsi su lietuvių vadais. Jis jiems pažadėjo ir to, kas visai neatitinka mūsų pažiūros ir iš dalies dargi neįvykdoma. Jis, pavyzdžiui, pažadėjo jiems savarankišką karalystę. Lietuviai tiek pat gali save valdyti, kiek mano dukraitė Ilza gali save auklėti.

Rugsėjo 6 d.

Vilniuje išėjo pirmasis „Lietuvos aid“ numeris. Redaktorius Antanas Smetona.

Adolfas Nezabitauskis
moksleivis

Dažnai pas mus lankydavosi Mosėdžio vachmistras Gerikė.

Grįždamas iš Sedos, Gerikė gana dažnai parveždavo visą krūvą „Dabarties“. Nors tai buvo vokiečių leidinys, vis dėlto buvo miela matyti lietuvių kalba laikraštį. Tačiau „Dabartis“ pasisekimo žmonėse neturėjo, nes žmonės jautė jį esant svetimos dvasios. Pas mano tėvus to laikraščio mėtėsi krūvos. Žandaras norėjo jį išplatinti žmonėse ir duodavo dykai. Šalia laikraščio, atveždavo įvairių įvairiausių įsakymų – verordnungų. Jie dažniausiai buvo spausdinami vokiečių, lietuvių ir rusų kalbomis. Tačiau kartais buvo ir lenkų bei gudų kalbos pridėtos, matyti, pagal tai, kuriam srities plotui jie buvo skiriami. Vienus įsakymus tėvas išlipdydavo skelbimų lentoje, kiti taip ir vaikiodavosi pakampiais, kol suplyšdavo. Žodžiu, vokiečiai popieriaus negailėjo.

Užtat kokio džiaugsmo šviesesniems žemaičiams padarė „Lietuvos Aido“ pasirodymas. Žmonės su tam tikru pamaldumu jį sutiko ir instinktyviai juto, kad su tuo laikraščiu įspindo nauja viltis ir troškimai.

Net tolimas kampelius pasiekė Antano Smetonos ir kitų veiklos atgarsiai. Nors mano tėvas ir prieš karą plačiai girdėjo įvairių veikėjų vardus ir darbus, tačiau karas buvo ilgam nutraukęs visus ryšius. „Lietuvos Aido“ pasirodymas buvo pirmas mūsų nepriklausomo gyvenimo spindulys ir tolimame žemaičių kaime. Tai buvo ženklas, kad kada nors gali pasibaigti žiauriosios okupacijos vargai. Tas pirmas lietuviškos dvasios laikraštis grindė pirmuosius atgimstančio gyvenimo pagrindus. Jis buvo mano tėviškės nuolatinis ir mielas svečias.

Rugsėjo 8–16 d.

Rusijos tautų kongresas Kijeve, pripažinęs lietuvių teisę į suverenią valstybę.

Rugsėjo 21 d.

Įsakoma iš gyventojų atimti visas durų ir langų varines rankenas.

Rugsėjo 18–23 d.

Lietuvių konferencija Vilniuje. Dalyvavo 222 asmenys, atstovavę visiems Lietuvos kraštams, įvairiems gyventojų sluoksniams. Dalyvių tarpe: Saldutiškio apskrities Ignotiškio kaimo ūkininkas Karolis Araminas (60 metų, kilęs iš valstiečių, išsilavinimas – namų mokslas), Panevėžio apskrities Sungailių kaimo ūkininkas Antanas Aukštikalnis (28 metų, iš valstiečių, namų mokslo), Marijampolės apskrities Bulotiškės kaimo gyventojas Matas

Bagdonas (22 metų, iš valstiečių, Maskvos universiteto studentas), Marijampolės apskrities Balsupių kaimo ūkininkas Vincas Bielskus (45 metų, iš valstiečių, baigęs Marijampolės gimnaziją), Joniškėlio apskrities Linkuvos miestelio mokytojas Ignas Brazdžiūnas (26 metų, iš valstiečių, baigęs Rygos politechnikos institutą), Kėdainių apskrities Mastautų kaimo ūkininkas Bronius Cirtautas (36 metų, iš valstiečių, baigęs Šiaulių gimnaziją), Žemaičių vyskupijos kapitulos prelatas Aleksandras Dambrauskas-Adomas Jakštas (57 metų, iš valstiečių, baigęs Petrapilio dvasinę akademiją), Suvalkų apskrities Pilypavo klebonas Vincas Dvaranauskas (45 metų, iš valstiečių, baigęs Petrapilio dvasinę akademiją), Šiaulių pirklys Juozas Gedgaudas (25 metų, iš valstiečių, baigęs Petrapilio gimnaziją), Biržų apskrities Pamūšio kaimo ūkininkas Petras Graužinis (38 metų, iš valstiečių, namų mokslo), Kuršėnų apskrities gydytojas Stasys Gruzdis (51 metų, iš bajorų, baigęs Charkovo universitetą), Šiaulių apskrities Žagarės klebonas Vincas Jarulaitis (50 metų, iš valstiečių, baigęs Kauno kunigų seminariją), Kalvarijos ligoninės gydytojas Kazys Jokantas (36 metų, iš valstiečių, baigęs Tartu universitetą), Molėtų apskrities Milių kaimo ūkininkas Adolfas Kraujalis (32 metų, iš valstiečių, baigęs Maskvos gimnazijos 4 klases), Alytaus apskrities Burbonių kaimo ūkininkas Juozas Kuklys (48 metų, iš valstiečių, namų mokslo), Lydos apskrities Nočios klebonas Jonas Kuzminskas (44 metų, iš valstiečių, baigęs Vilniaus kunigų seminariją), batiuvys iš Vilniaus Tomas Lebedys (36 metų, iš valstiečių, namų mokslo), advokatas iš Vilkaviškio apskrities Ožkabalių kaimo Antanas Mačys (31 metų, iš valstiečių, baigęs Maskvos universitetą), Kauno kunigų seminarijos profesorius Jonas Mačiulis-Maironis (54 metų, iš valstiečių, baigęs Petrapilio dvasinę akademiją, teologijos daktaras), Trakų apskrities Jakėnų kaimo ūkininkas Antanas Matukevičius (32 metų, iš valstiečių, namų mokslo), Naumiesčio apskrities Klepų kaimo ūkininkas Pranas Naujokas (37 metų, iš valstiečių, namų mokslo), Seinų pirklys Antanas Pečiulis (26 metų, iš valstiečių, baigęs Seinų miesto mokyklą), Skaudvilės apskrities Žalpių kaimo ūkininkas Kazys Ralys (30 metų, iš valstiečių, baigęs mokytojų kursus), Rokiškio apskrities Anapolio kaimo ūkininkas Juozas Stauskas (47 metų, iš valstiečių, baigęs Rostovo realinę mokyklą), „Lietuvos aidas“ administratorius Jonas Strazdas (30 metų, iš miestelėnų, baigęs liaudies mokyklą), Seinų kunigų seminarijos kapelionas Jonas Totoraitis (44 metų, iš valstiečių, baigęs Fribūro universitetą, istorijos mokslų daktaras), Ašmenos apskrities Dieveniškių klebonas Steponas Umbrasas (37 metų, iš valstiečių, baigęs Vilniaus kunigų seminariją), Utenos apskrities Užpalių kaimo ūkininkas Pranas Vėlūtis (28 metų, iš valstiečių, Tartu veterinarijos instituto studentas), Lydos apskrities Geranainių klebonas Vincas Zajančkauskas (33 metų, iš valstiečių, baigęs Petrapilio dvasinę akademiją ir Fribūro universitetą), dailininkas iš Vilniaus Antanas Žmuidzinavičius (46 metų, iš valstiečių, baigęs Petrapilio dailės akademiją).

Lietuvių konferencijos posėdžių protokolai

Rugsėjo 21 d.

VIII posėdis

Pirmininkauja S. Kairys

Skelbiami Tautos Tarybos rinkimų rezultatai:

1. Dr. J. Basanavičius +191 – 12; 2. Dr. J. Šaulys +182 – 21; 3. A. Smetona + 180 – 22;
4. P. Klimas + 170 – 32; 5. M. Biržiška + 163 – 39; 6. Kun. J. Stankevičius + 156 – 48;
7. Kun. V. Mironas +155 – 48; 8. Kun. J. Staugaitis + 155 – 48; 9. A. Stulginskis + 154 – 49;
10. S. Kairys + 154 – 49; 11. K. Bizauskas + 152 – 52; 12. J. Smilgevičius + 150 – 54;

13. D. Malinauskas + 143 – 61; 14. Kun. kan. K. Šaulys + 139 – 64; 15. S. Banaitis + 138 – 66; 16. P. Dovydaitis + 137 – 65; 17. Kun. A. Petrulis + 136 – 67; 18. Kun. P. Urbanavičius + 126 – 77; 19. J. Vailokaitis + 125 – 78; 20. Jok. Šernas + 119 – 85; 21. Dr. A. Vileišis + 117 – 85; 22. A. Žmuidzinavičius + 102 – 102; 23. Kun. A. Šmulkštys + 99 – 103; 24. S. Narutavičius + 98 – 104; 25. J. Vileišis + 96 – 106; 26. Kun. A. Šernas + 84 – 120; 27. P. Bugailiškis + 82 – 119; 28. B. Dirmantas + 59 – 143; 29. A. Povylius + 57 – 144; 30. J. Paknys + 54 – 147; 31. Cirtautas + 54 – 148; 32. P. Eidukevičius + 54 – 148; 33. Dr. A. Domaševičius + 47 – 157; 34. A. Mačys + 47 – 157; 35. Okuličius + 46 – 155; 26. V. Didžiulis + 44 – 159; 37. K. Ralys + 43 – 160; 38. A. Kvedaras + 41 – 163.

Pirmininkas praneša, kad Tautos Tarybon išrinki šie žmonės: dr. J. Basanavičius, J. Šaulys, A. Smetona, P. Klimas, M. Biržiška, kun. dr. Stankevičius, kun. Mironas, kun. Staugaitis, A. Stulginskis, S. Kairys, K. Bizauskas, J. Smilgevičius, D. Malinauskas, kun. Šaulys, S. Banaitis, Pr. Dovydaitis, kun. A. Petrulis, kun. Urbanavičius, J. Vailokaitis, Jok. Šernas.

P. Eidukevičius, pasiprašęs žodžio pranešimui, pareiškia, kad Lietuvių konferencija svarbioje tautos valandoje pasirodė neatsisakiusi savo klesinių ir partynių** reikalų, taigi socialdemokratų ir demokratų vardu paskelbia, kad demokratinių sluoksnių reikalų apgynėjais Tautos Taryboje skaito tik S. Kairį ir M. Biržišką ir kolei matys galią dėl tų reikalų užstoti ir nuo to, kaip jiems pavyks ginti demokratijos reikalai, pareina jų pasilikimas Taryboje.*

S. Kairys: Iš kairiųjų pusės tame darbe buvo pasiryžimas derinti visas spēkas. Tikėtasi istoriniu momentu klesiniam užsispyrimui vietos nebūsiant. Tenka patirti tačiau, kad visuomenės grupos negalėjo pakilti privalomon aukštumon. Taigi aš pritariu dr. Eidukevičiaus pranešimui ir, matydamas negalįs užstoti demokratijos sluoksnių reikalų, pirmu partijos pareikalavimu iš Tarybos pasitraukiu.

M. Biržiška pasisako solidarizuojąs su dr. Kairio ir Eidukevičiaus pranešimais.

J. Šaulys išreiškia pasigailėjimą taip atsitikus. Demokratinių obalsių gynėjų tačiau lieka Taryboje daugiau, negu P. Eidukevičius praneša.

IX posėdis. Rugsėjo 22 d.

Pirmininkauja **S. Kairys**.

P. Grajauskas: Vakarykščiai kalbėję kairiųjų atstovai pabrėžė, kaipo savąjį privalumą, demokratijos principą. Jis ne mažiau privalomas ir dešinėsios pusės žmonėms. Išrinktieji yra mažesnio partyvumo ir praktikos žmonės.

Kun. Šmulkštys: Vykdami čia, nebuvo partyvūs, čiagi radome partyvumą.

(...)

Pirmininkas praneša apie buvusį Tautos Tarybos narių posėdį, kuriame, pasitarus tarpusavy dešinėsios grupės žmonėms, momento svarbumu vadovaudamiesi, keli narių pasisakė norį paliuosuoti savo vietas. Bendruoju nutarimu iš Tautos Tarybos išėjo kun. Stankevičius ir kun. Urbanavičius. Jų vieton Tarybos nutarimu kviečiami J. Vileišis ir S. Narutavičius.

(...)

Pirmininkas taria pagarbos žodį tiek išėjusiems iš Tarybos žmonėms, tiek dešinėsios grupės atstovams, svarbiame momente atsistojusiems piliečių pareigos pažinimo aukštumoje. Susirinkimas pritaria triukšmingu delnų plojimu.

* klasinių

** partinių

Petras Klimas*Lietuvos Tarybos narys*

Dešiniajam sparnui atstovavo tada **Smetona**. Jis buvo kaip visada karštas tautininkas, patriotas ir kartu nuolaidus faktams oportunistas. Kaip realistas, jis kartais labai nusileisdavo vokiečių reikalavimams arba sąlygoms, jei tik iš tų nuolaidų galėjo tikėtis kokios nors pažangos į priekį, t. y. Lietuvos savarankiškumo. Jo nuotaiką lėmė lenkų baimė, ypač Vilniuje. Jis jau anksčiau buvo išgyvenęs čia lietuvių kovas bažnyčiose ir mokyklose, ir tos kovos jam nusverdavo visus jo rūpesčius. Čia įsitvirtinti bet kokiomis priemonėmis buvo jam svarbiausia. Rėmė jį ta kryptimi vietiniai kunigai. Malinauskas ir Basanavičius sekundavo.

Bet krikščionys demokratai, tokie kaip Stulginskis, Vailokaitis, Bizauskas, Smetonos grupei nepriklausė. Kartais jie net pereidavo į opoziciją. Ypač vokiečių nemėgo Halėj mokslus išėjęs Stulginskis.

Iš kairiųjų pastoviausias buvo **Kairys**. Vokiečių imperializmas jam buvo šleikštus kaip ir kiekvienas kitas. Jis taip pat daugiausia ieškojo taikaus susitarimo su gudais, lenkais ir žydais. Jo formulė – absoliuti nepriklausomybė – jam buvo panacėja. Jis ją kartojo kaip geras katalikas savo maldą. Tai buvo nenugalimas rigoristas, politinis asketas.

Socialdemokratas **Narutavičius**, tik retkarčiais pasirodydamas Vilniuje, kietai nepasitikėjo vokiečiais, bet jo senjorišką laikyseną stebė jo socialinė kilmė ir lenkiško federalizmo tradicijos. Jis nebuvo iš jų išsivadavęs kaip kitas stambus dvarininkas Donatas Malinauskas. Jis taip pat mokėjo gudriai paslėpti savo politinį veidą po gausia „vokiškų šunybių“ medžiaga, surinkta provincijoje. Čia jis buvo patetiškas ir nenugalimas: kas galėjo jam prieštarauti? Kartais po tokių jo „filipikų“ pikta mintis skverbėsi į galvą, geriausia nieko nedaryti, nesitepti su politika, kuri neišvengiamai suduria mus su okupacija!.. Ar neslėpė ko kito toks kvietizmas?

Mykolas Biržiška, jau tada paskendęs akademiniam darbe, dainose, visuomeniniame literatūros interpretavime, politikoje pasirodydavo oportunistas iš patriotizmo. Padorumas (bonesty) visada jam buvo didžiausias devizas, kaip bajoriška garbė. Todėl jis karštai, demonstratyviai protestuodavo prieš visokį sukčiavimą. Taikytis prie nenugalimų sąlygų atvirai negalėjo būti negarbė.

Linksmiausias opozicionierius buvo **Jonas Vileišis**. Jį veikė jo fizinė kompleksija, plataus gyvenimo įpročiai ir neišsemiamas gyvos energijos kunkuliavimas. Dėl to jis nebuvo rigoristas. Jis mokėjo pasvyruoti tarp Sauliaus ir Pauliaus, būti smetonininku ir admiruoti Kairį. Jis, demokratizmo šalininkas, klaupėsi ant kelių maldaudamas naujagimius monarchistus atsižadėti jų sumanymo, nes jam pritrūko kitų argumentų. Ta scena įvyko jo paties bute, kai buvo svarstoma būsimosios Lietuvos valdymo forma.

Jurgis Šaulys, senas demokratų publicistas, laikėsi valstybinio objektyvumo linijos. Tai buvo lyg kancleris painiame politikos aparate. Iš patyrimo virto konservatoriumi, per daug neiekvodamas energijos. Gerai mokėdamas vokiečių kalbą, jis savaime atliko generalinio sekretoriaus funkcijas. Be Šaulio Smetona būtų jautėsis per daug bejėgis. Tai buvo kancleris be titulo.

Mūsų atgimimo veteranas **Basanavičius** tuo periodu buvo kaip nusipelnęs kardinalas, kuris laukė, kad jį išrinktų popiežiumi. Jis vengė pareiškimų, beveik niekad nekalbėjo, bet tikėjo Smetonos providencializmu. Jis savimi puošė kiekvieną susirinkimą.

Stulginskis, Vailokaitis, Smilgevičius, Bizauskas, Banaitis, Dovydaitis, kun. **Šaulys**, kun. **Petrulis** – miniu čia Nepriklausomybės aktą pasirašiusius žmones – tada nevaidino per daug žymios rolės. Kai kurie ir negyveno Vilniuje.

Kun. **Staugaitis** (vėliau vyskupas), priešingai, būdavo įtraukiamas į visus „sekretus“* ir savo pedantišku rūpestingumu dėl visokių intrigų užkrėsdavo nerimu net ramiausius. Bet jį išgelbėdavo tikėjimas Apvaizda ir Romos teisingumu. Tačiau ligi to dar kiek pinklių? Smetonos nuolaidumas kartais ir jį išvesdavo iš kantrybės.

Šernas ėjo sekretoriaus pareigas, kaip komitete, mokėdamas greitai nučiuožti nuo aukščiausio problemų kalno. Jo užrašai pavaizduodavo diskusijas, kaip griaučiai gyvi. Pats retai kada savo nuomonę reikšdavo; tik svarbiais momentais kietai atsispirdavo į Smetoną „pagerintai“ daugumai sudaryti.

Malinauskas reprezentavo atvirtusiai bajorijai ir kaip seniau per dienas sėdėjo Štralio kavinėj. Jis net Nepriklausomybės akto pasirašymą pramiegojo.

Mironas mėgo užkulisius. Tai buvo Smetonos aplinkos eminence grise**. Bet ir stambus ramstis, monarchistų šulas.

Mykolas Biržiška

Lietuvos Tarybos narys

Smetona pasižymėjo savo lėtu būdu ir ramiu galvojimui, palinkimu į atitrauktinį bendrų klausimų nagrinėjimą, drąsa reikšti nuomones, kad ir priešingas daugelio, net daugumos, nusistatymui, sugebėjimu apie save spiesti žmones kad ir be didelės atrankos, bet pasiduodančius jo autoritetui, kitus net, dėl per didelio jo pasitikėjimu prisiartinusiais prie jo žmonėmis, vėliau tat piktam panaudojančius, svarbiose savo ar tautos gyvenimo valandose ne kartą pasireiškė nelauktu tvirtumu ir ryžtingumu. Susipratęs kaip lietuvis jau besimokydamas Mintaujos gimnazijoje, kur dėl rimto savo kalbos mokėjimo buvo mėgiamas Jono Jablonskio mokinys, dar bene būdamas gimnazistas keliomis klasėmis už jį žemesniems Juozui Tūbeliui ir Vladui Mironui virtęs visam amžiui autoritetu, su keliais vyresniųjų klasių mokiniais vadovavo mokinių pasipriešinimui maldų skaitymui rusų kalba ir drauge su kitais iš gimnazijos pašalintas, su Jurgiu Šlapeliu ir kitais važinėjo kaip išvartųjų mokinių delegatas pas švietimo ministerį senuką Delianovą, kuris leido jiems baigti mokslus kitose gimnazijose. Petrapilio universitete kad ir dalyvavo bendroje studentų riaušėse prieš politinę Rusijos santvarką, bet neprisiėmė paplitusios tuo laiku studentijoje socialistinės pasaulėžiūros ir marksizmo, ne kartą dėl to kirsdamasis su Technologijos instituto studentu Vladu Sirutavičiumi, su kuriuo kiek laiko gyveno viename kambaryje, ir kitais. Universitete per kelerius metus buvo slaptos lietuvių studentų draugijos pirmininkas. Vilniuje apsigyvenęs paremti „12 apaštalų“ (kun. Juozo Ambrozevičiaus, Valentino Urbonavičiaus, Vileišių, Donato Malinausko ir kitų) lietuviškąjį darbą, nors ir baigęs teisių fakultetą, greitai persiskyrė su reikalaujančia bėginėjimo po įvairius teismus ir teismelius, dažniausia neįdomiausių bylų reikalais, advokatūra ir stėjo tarnauti į lenkų dvarininkų įsteigtą Vilniaus Žemės banką, kur dirbo apie 15 metų, banko vadovybės nevaržomas savo lietuviškoje veikloje. Kartą jis gavo smarkiau susikirsti su žodžiu įžeidusiu jį, kaip lietuvių, lenku tarnautoju (Zajančkauskiu), kuriam skėlė antausį.

Kazimieras Pakalniškis

Raudėnų klebonas

Iš Vilniaus sugrįžo lietuvių konferencijos atstovai. Sako, buvę 214 vyrų suvažiavę ir Lietuvos nepriklausomybę sutarę. Duok, Dieve, tą įvykdinti. Gana jau, mus, lietuvius, iš-

* *paslaptis*

** *pilkasis kardinolas (lot.)*.

naudojo lenkai, rusai, o dabar naudoja vokiečiai. Laikas jau būtų mums patiems ant savo kojų atsistoti ir savarankiškai gyventi. Daug metų bernavome visiems savo kaimynams, laikas jau būtų savo gūžtą surengti ir sau dirbti. Tačiau nelengvas tai darbas – Lietuvos nepriklausomybės įvykdymas. Kaip kūdikis, pradėdamas vaikščioti, linksta čia į vieną, čia į kitą pusę ir ant žemės pavirtęs, gerokai susidaužia, taip ir Lietuvai, atsistojus ant savo kojų ir ėmus be kitų pagalbos vaikščioti, reikės galbūt dar ne kartą pavirtus susikulti ir... vėl atsikelti. Tai neišvengiama kiekvienam kūdikiui. Turėkime viltį, kad Lietuva, atsistojusi ant savo kojų, eis milžino žingsniais priekin.

Vivat, crescat et senescat!*

Antanas Smetona

Lietuvos Tarybos pirmininkas

Tautų mažumos tačiau privalo gerbti ir didžiumai privalomas teises. Tik, deja, lig šiol tos pagarbos Lietuvoje nebuvo matyti. Lietuvių kalba buvo laikoma paniekoje gangreit visur, tiek sodžiuje, tiek miestuose, viešame gyvenime ir kultūros bendravime. Pirklys, misdamas sodiečių lietuvių darbu, kraudamas sau iš jo lobį, nelaiškė priederme prisitaikinti į lietuvių kalbą. Priešingai, svodamas jam savo prekę, jis svoja ir savo kalbą. Lenkas kunigas, laikomas lietuvių parapijonių, spraudė jiems lenkišką kalbą. Taip darė ir atėjūnas valdininkas teisme, mokykloje ir administracijoje. Keisčiausia, kad sulenkėję Lietuvos dvarininkai bajorai dauguma tarėsi turį teisės, tarp lietuvių sodiečių gyvendami, patys su jais nekalbėti lietuviškai ir savo vaikų nemokyti lietuvių kalbos.

Taip esant susidarė Lietuvoje toks padėjimas, jog mažumų kalbos naudojasi didesnėmis teisėmis, negu didžiumos, jog šiandien daugiau reikia kalbėti apie didžiumos, o ne apie mažumų kalbos apsaugojimą. Keista, bet taip yra. Mažumų atstovai, demokratai ir nedemokratai, girdėdami, jog būsimojoje Lietuvoje lietuvių kalba turėsianti būti privaloma šalies kalba, pastato akis ir stebisi. Jiems suprantama be jokių paaiškinimų, jog Lenkijoje lenkų, Rusijoje rusų kalba turinti būti privaloma visiems tų šalių piliečiams. Bet kaip tik prieini Lietuvą, tai čia mūsų mažumoms atsisako tarnauti logika.

Kodėl? Iš kur tokia nenuosaki nuomonė yra susidėjusi? Viena, todėl, kad tos mažumos, reikalaujamos sau teisių laisvės bei demokratizmo dėsnių vardu, matyti, nėra tikrai permaniusios jų reikšmės, matyti, nėra savo sielon giliai įsiėmusios. Antra, ir tai svarbiausia, todėl, kad patys lietuviai nebuvo kaip reikiant ligšiol supratę savo kalbos teisių vertės. Užaugę Rusijos nelaisvėje, nesijuto laisvi esą bendraudami su kitomis tautomis, pasidavė netikriems demokratizmo obalsiams: būdami nuskausti, nekęsdami šovinizmo, bijojo būti patys apšaukti šovinistais ir nejučiomis patarnavo svetimam šovinizmui. Nenori, girdi, svetima kalba, kad ir Lietuvoje, šnekėti, tai esi šovinistas. Daugumas išsigąsdavo tokių smarkiųjų žodžių ir tuojau lenkdavo galvą prieš svetimtautį. Taip pat yra išgalėjęs lietuviuose paprotys, kad vienam svetimtaučiu, mokačiam, bet nenorinčiam lietuviškai šnekėti, patekus jų tarpan, visi ima svetima kalba kalbėti. Ta lietuvių ypatybė nėra kokia didelė dorybė, bet baikštuolio būdo silpnybė, pateisinama vien vergiškos buities liekanomis.

Spalio 18–20 d.

Antroji lietuvių konferencija Stokholme. Ji pritarė Lietuvos nepriklausomybės siekiams, o Lietuvos Tarybą pripažino „tikra Lietuvos atstove, vyriausia Lietuvos Tautos Vadove“.

* *Tegyvuoja, teauga ir nyksta!*

Valerijonas Meištavičius
dvarininkas

Štai Jakaitis atsiraitoja rankovę, atsisega marškinius – parodė nesenus, vos užgijusius randus. Nuo vokiečių nebuvo nukentėjęs – nors jie atėmė arklių, kankino pyliavomis. Dievo koronė. Tik kartą ėjo keliu; prisigretino du vokiečiai ir nė žodžio netarę nuvedė į girininko sodybą Karpių miške. Uždarė tvarte. Davė valgyti ir gerti. Laikė porą mėnesių. Surišę pjudė šunimis. Dresavo šunis, kaip žmogų pulti, kur kąsti. Kaip smaugti, sugriebus už gerklės. Šunų buvo apie dešimt. „O dresūrai – tik aš ir toks žydelis iš Pasvalio. Paskui mus paliko, šunis pasiėmė ir išėjo. Pasisekė išlaužti duris – tai parėjau namo“.

Mykolas Krupavičius
Voronežo Martyno Yčo lietuvių gimnazijos kapelionas

Rusijoje bolševizmas leido šaknis vis gilyn ir gilyn. Ar pradžioje bolševikai savo taktiką diktavo rusų masėms, sunku pasakyti, bet atrodo, kad Rusiją pasiimti į savo rankas jie turėjo planą. Tas planas buvo toks: sukelti Rusijoje anarchiją, leisti vieniems kitus skersti, ir tik tada, kai viena ir antra pusė bus nusilpusi ir pailsusi, uždėti ant visų savo sunkų ir kruviną delną. Bolševizmo pradžioj atrodė, kad anarchija yra karas visų prieš visus. Darėsi įspūdis, kad tikrai po caro kieto režimo ateina laisvės gadynė, kuriai, tiesa, ribos nenustatytos ir kuria plačiai naudojasi neatsakingas elementas. Rusas iš prigimties yra įdomus ir net simpatiškas žmogus, tačiau kaip kiekvieno žmogaus, taip ir ruso prigimtyje slepiasi daug žiaurumo. Rusas jo daugiau turi negu kas kitas, nes laukinis totorius, valdęs Rusiją apie pustrčio šimto metų, jau buvo palikęs stiprios neigiamos įtakos. Antra, kumščiu, neteisingumu ir išnaudojimu paremtas caro režimas sukėlė tiek pykčio ir pagiežos ruso širdyje, kad dabar, staiga pajutęs laisvę, jis nežinojo, kur jo prietelius ir kur priešas. Pagiežą jis pradėjo lieti ant visų iš eilės, net ir ant tų, kurie buvo nuoširdūs darbininkų užtartytojai. Gal dėl to rusų bolševikinė revoliucija buvo žiauresnė ir kruvinesnė ne už prancūzų didžiąją revoliuciją.

Keistas sutapimas: Voronežas buvo lyg Martyno Yčo viešpatystė. Čia jo įkurtos mokyklos, prie mokyklų reikalingos organizacijos sutraukė tūkstančius lietuvių ir tam rusiškam miestui uždėjo savo lietuvišką antspaudą. Tam miestui suvaldyti ir įvesti bolševikinio gyvenimo sistemą buvo paskirtas komisarų žiaurus, kraujo ištroškęs lietuvis Plepys, to paties Martyno Yčo artimas giminaitis.

Jurgis Žilinskas
Tartu universiteto Medicinos fakulteto asistentas

Mokslas universitete sušlubavo, paskaitas mažai kas lankė. Egzaminai buvo kitokie, supaprastėjo reikalavimai. Kai kurie profesoriai pasitraukė arba negrįžo iš fronto, jų institutai ar klinikos buvo pavesti kitų katedrų vedėjams. Mano profesoriui buvo pavesta Akių klinika ir Akušerijos klinika. Studentai tuo pasinaudojo, ypač nediplomuoti gydytojai. Tarp jų buvo ir lietuvių – tai Šileika, Jaloveckas, Lašas, Domarkas ir kiti. Atėjo jie į Chirurgijos kliniką laikyti akių ligų egzaminą. Burdenka manęs paklausė, ar išmanau akių ligas. Atsakiau, kad atmintinai esu išmokęs Lutkevičiaus akių ligų vadovą. Jis man liepė eiti jų egzaminuoti. Paklausinėjau vieną, antrą – abu nieko nežino. Profesoriui pasakiau, kad nė vienas studentas neatsako į klausimus, atrodo, net kurso neskaityt. „Kas jie pagal tautybę?“ – paklausė profesorius. „Rusai, latviai, estai, lietuviai ir gruzinai“, – atsakiau. „Paimk rusų ir studentų iš Kaukazo knygutės, jiems pasirašysiu, nes bus geri niekšams bolševikams gydyti. Tik žiūrėk,

kad lietuviai, latviai ir estai nemokėdami nepraeitų nė vienas. Jų kraštai gaus autonomijas, gal bus ir nepriklausomos valstybės, reikės gerų specialistų“. Labai nenorėjau egzaminuoti rusų ir kaukazičių, paprasčiau tą padaryti profesorius. Jis nuėjo, nieko neklausdamas pasirašė į knygutes ir egzaminų lapelius. Tas pat ir su ginekologija bei akušerija.

Profesorius Burdenka buvo didžiausias komunistų priešas, patriotas ukrainietis.

Lapkričio 2–10 d.

Lietuvių konferencija Berne pasisakė už nepriklausomą Lietuvos valstybę ir konstitucinę monarchiją, pažymėdama, kad valdymo forma turi pasirūpinti Lietuvos Taryba, kuri yra „vyriausia Lietuvių tautos vadovė ir nepriklausomos Lietuvos valdžios branduolys“.

Rapolas Skipitis

teisininkas

Petrapilio lietuvių seimas išsiskirstė 1917 m. birželio pradžioje neišsirinkęs vyriausiosios politinės vadovybės. Tų pat metų vasarą Lietuvių karių sąjungos komitetas kreipėsi į Joną Jablonskį, Praną Mašiotą ir Kazį Grinių, kad šie organizuotų vyriausią Rusijos lietuvių politinį organą. Grinius tuomet gyveno Kaukaze, atvykti į Voronežą negalėjo. Gi Jablonskis ir Mašiotas kreipėsi į tuomet Rusijoje veikusias lietuvių partijas, kad jos atsiųstų savo atstovus į Voronežą.

Socialdemokratai į šį reikalą nesijungė, o šliejosi prie Kapsuko-Mickevičiaus vadovaujamo lietuvių reikalų komisariato, kuris faktiškai buvo bolševikų vadžios sekcija.

Tuo būdu lapkričio mėnesį buvo sudaryta ir nuo gruodžio pirmos dienos pradėjo veikti Vyriausioji lietuvių taryba Rusijoje šios sudėties: dr. Juozas Bagdonas, kun. Julijonas Jasienskis, Martynas Yčas, Jonas Kriščiūnas, Liudas Noreika, kun. Emilis Paukštė, kun. Pranas Penkuskas, Vytautas Petrusis, Rapolas Skipitis, Mykolas Sleževičius, Stasys Šilingas ir kun. Juozas Vailokaitis. Pranas Mašiotas buvo išrinktas pirmininku, o Jonas Jablonskis – vicepirmininku. Kandidatais liko dr. Jurgis Alekna, dr. Eliziejus Draugelis, pedagogas Zigmas Žemaitis ir pedagogas Juozas Vokietaitis.

Lapkričio 27 d.

Vokietijos kancleris Hertlingas pareiškė pripažįstantis apsisprendimo teisę Lietuvai, Lenkijai ir Kuršui.

Gruodžio 5 d.

Pradėtas formuoti lietuvių atsargos batalionas Smolenske. Vadu paskirtas pulkininkas Jurgis Kubilius.

Jonas Pučkys

Atskirojo lietuvių bataliono karininkas

Bolševikų reformos kaip bangos ėjo viena po kitos. Visa rusų kariuomenė galutinai demoralizavosi ir išsisklaidė. Kareiviai, bėgdami iš fronto, iš atsargos dalių, pakeliui viską plėšė, draskė, šaudė. Ištisi pulkai išsisklaidė, kaip nebuvę. Miestai pasilikdavo be igulų, be apsaugos, be sargybų. Tokioj padėty radosi ir miestas Vitebskas. Vitebsko valdžia sužinojusi, kad prie Šklovo stovi Atskirasis lietuvių batalionas, kuris visą laiką buvo tvarkoj, pakvietė į Vitebską miesto saugoti.

Gruodžio 11 d.

Artėjančios Vokietijos–Rusijos taikos derybos Lietuvos Brastoje vertė Lietuvos Tarybą imtis neatidėliotinų žygių dėl Lietuvos ateities. Taryba priėmė kompromisinį, palankų vokiečiams, nepriklausomybės atkūrimo aktą, tikėdamasi, kad Vokietija tokiu atveju Lietuvą pripažins nepriklausoma valstybe ir leis savarankiškai tvarkytis.

Gruodžio 14 d.

Prasidėjo lietuvių dragūnų eskadrono, vėliau išaugusio į divizioną, formavimas Valkoje. Vadas – poručikas Juozas Mikuckis.

1918 metai

Mykolas Krupavičius

Voronežo Martyno Yčo lietuvių gimnazijos kapelionas

Rusija mums ne tėvynė, leiskim jai griūti be mūsų pagalbos.

Sausio 12 d.

Prasidėjo atskirojo lietuvių bataliono Rovne formavimas. Batalionui vadovavo karo valdininkas Voldemaras Čarneckis ir štabo kapitonas Edvardas Adamkavičius.

Trakų apskrities ūkininko Mečio Stankevičiaus pranešimas Lietuvos Tarybai

Jau du mėnesių praėjo nuo to laiko, kaip Onušiškio parapijonys, išrinkę mane, buvo pasiuntę Lietuvių konferencijon Vilniuje. Išrinkę įgrasino, kad aš nedirščiau kalbėti ir daryti kitaip, negu kad jie norį. Kadangi ir aš pats ne kitaip maniau ir su jų reikalavimais pilnai sutikau, todėl ir apsiemiau juos atstovauti Lietuvių konferencijoje. Rodos, ir išpildžiau viską sąžiningai. Linksmas sutikau onušiškiečius ir jiems papasakojau, ką aš dariau ir kas konferencijoje buvo nutarta. Žmonės neapsakomai nudžiugo, kad nutarta patiems valdytis, kad nebereikšią toliau kęsti ir vilkti svetimo jungo. Ūpas žmonių pakilo ir tik laukė, kada bus pagarsinta liuosa ir savistovi Lietuva. Laikas vis bėgo, o apie Lietuvą ir Tarybos darbus vis nieko negirdėti. Žmonės ėmė nerimauti, o aš klausiamas iš pradžių raminau, o paskui ir pats nežinojau, ką jiems atsakyti.*

*Bet štai per Naujus Metus Onušiškio klebonas kunigas Puzarevskis zakristijoje pranešė žmonėms, kas neseniai matėsi su p[onu] D[onatu] Malinausku, Liet[uvos] Tarybos nariu, iš kurio sužinojęs, būk jau Lietuva yra pagarsinta, kad valdysiąs ją karalius liueteronis, kad būsianti Lietuvoje militarinė konvencija, kad geležinkeliai ir muitai būsią vokiečių rankose. Dar nuo savęs klebonas pridėjo, kas Lietuva būsianti gal vokiečių ir kolonizuojama. Žmonės nusiminė, sakydami, kad jeigu iš tikrųjų taip esą, tai Taryba bus Lietuvą vokiečiams parduusi. Tuojuo jie kreipėsi į mane su išmetinėjimais, kad aš juos užvylęs, kad neišpildęs jų reikalavimų. Kadangi aš negalėjau jiems visko išaiškinti, kaip čia tas viskas atsitiko, tai jie man paliepė kuo greičiausia važiuoti Vilniun ir Tarybai pranešti, kad jeigu jau negali būti Lietuvoje prezidentas, tai bent karalius katalikas, jeigu jau negalima išvengti militarinės konvencijos, tai kad kariuomenė būtų mokoma lietuvių kalboje, kad geležinkeliuose tarnautų žmonės lietuviškai kalbantieji, o apie muitus mes nesuprantame, kad vokiečiai paliautų miškus kirtę ir kad uždrausta būtų ir dvarininkams miškus išpardavinėti, kad neleistų vokiečiams Lietuvoje kolonizuotis. Žmonės prašo, kad Taryba daugiau rašytų apie save laikraščiuose, kad apie jos darbus nereikėtų žmonėms klausinėti pas žydėlius ir lenkus, kurie tik lietuvius šidija**, ir apskritai kad didesnių žingsnių Taryba be žmonių žinios nedarytų.*

*Siųsdami mane onušiškiečiai Vilniun prie Lietuvos Tarybos įgrasino, kad jeigu bus viskas daroma prieš jų norą, tai jie žada visus akmenimis išstreigyti***. Atsiprašau Gerbiamošios Tarybos už šį raštą, bet čia trumpai paduodu tik tą, ką žmonės man įsakė. Iš savo pusės prašau gerb[iamosios] Tarybos nors truputį atsižvelgti į šiuos žmonių reikalavimus ir per laikraštį paaiškinti tikrąjį dalykų stovį.*

* Onuškio

** pajuokia

*** užmėtyti

Sausio 15 d.

Įsteigta Seinų „Žiburio“ gimnazija. Direktorius – kun. dr. Jonas Totoraitis.

Antanas Smetona

Lietuvos Tarybos pirmininkas

Geriausia būtų, kad mūsų gyvenimas nebūtų spraudžiamas blogai nukopijuotosna svetimųjų kraštų programosna, bet kad iš mūsų gyvenimo būtų sudaromos visos lietuvių programos.

Mykolas Krupavičius

kunigas

Turi būti susižavėjimas vien tik lietuvišku gyvenimu; iš svetimųjų galima paimti tik tas, ko trūksta lietuviškam gyvenimui, bet reikia žiūrėti, kad tie skoliniai neiškreiptų mūsų lietuviško charakterio.

Lietuvos Aidas

vasario 12 d., Nr. 19

Varšuvos laikraščiai praneša, kad šventasis Tėvas Varšuvos vyskupą Ruškevičių arkivyskupu pakėlęs.

Arkivyskupas Ruškevičius yra gimęs Suvalkijoje, Vilkaviškio apskrityje. Jo broliai ir seserys lenkiškai nemokėjo ir vadinosi Ruškiais.

1918 m. vasario 16 d.

Lietuvos Taryba paskelbė atkurianti nepriklausomą Lietuvos valstybę.

Nutarimas

Lietuvos Taryba savo posėdyje vasario 16 d. 1918 m. vienu balsu nutarė kreiptis: į Rusijos, Vokietijos ir kitų Valstybių vyriausybes šiuo pareiškimu:

Lietuvos Taryba, kaip vienintelė lietuvių tautos atstovybė, remdamos pripažintąja tautų apsisprendimo teise ir lietuvių Vilniaus konferencijos nutarimu rugsėjo mėn. 18–23 d. 1917 metais skelbia atstatanti nepriklausomą demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis.

Drauge Lietuvos Taryba pareiškia, kad Lietuvos Valstybės pamatus ir jos santykius su kitomis valstybėmis privalo galutinai nustatyti kiek galima greičiau sušauktas Steigiamasis Seimas, demokratiniu būdu visų jos gyventojų išrinktas.

Vilniuje, vasario 16 d. 1918 m.

Lietuvos Tarybos nariai:

Dr. J. Basanavičius, S. Banaitis, M. Biržiška, K. Bizauskas, P. Dovydaitis, S. Kairys, P. Klimas, D. Malinauskas, V. Mironas, S. Narutowicz, A. Petrulis, J. Šaulys, K. Šaulys, J. Šernas, A. Stulginskis, A. Smetona, J. Smilgevičius, J. Staugaitis, J. Vailokaitis, J. Vileišis.

Steponas Kairys

Lietuvos Tarybos narys

Vasario 16-oji buvo ūkanota. ... Nebuvo saulėtų nuotaikų ir signatarų tarpe, kad ir jautėsi didelis atoslūgis, kai paskelbtam akte jau nebuvo įsipareigojimų vokiečiams. Visiems buvo aišku, kad kovą su okupantu teks vesti ir toliau, ir Tarybos laukia dar daug varganų žygių priešakyje.

Vasario 16 d.

Rumunijos fronte prasidėjo 226 lietuvių lauko ligoninės formavimas. Ligoninės viršininkas – karo gydytojas Balys Kaunas.

Lietuvos aidas
vasario 21 d., Nr. 23

Žemaičių moksleivių atsisaukimas

Jau ketveri metai, kaip užėjo baisus karo laikas. Sunkus tas laikas visai žmonijai, bet ypačiai sunkus ir mokslus einančiai jaunuomenei. Mokslas sustojo, mokyklos (ypač gimnazijos) uždarytos, o metai bėgte bėga. Dabar jau, ačiū Dievui, šiek tiek prašvito Lietuvos padangė, bet mes, žemaičiai, vargstame tamsumoje. Kaip laikraščiai praneša, įvairiose vietose atsidadė gimnazijos. Bet mes turime senti, skursti ir neturėti tos vilties, kad galėsime pasidarbuoti atgimusioje Lietuvoje. Čia prieš karą buvo Palangos, Tauragės, Telšių, Šiaulių gimnazijos, o dabar visi, likę be jų, laukia jų kaip suopis lietaus lašo. Sunku jau mums ilgiau laukti. Čia pas mus būtina reikalinga gimnazija ar Palangoje, ar Tauragėje, o geriausiai prieinamos vietos yra Rietavas arba Varniai, o gal ir Švėkšna. Norinčių stoti labai daug, o nėra, kas pasirūpintų jais. Mes nežinome patys, kaip pradėti prašyti ir ko? Dabar tylėti nebegalima, nes metai bėga, ir mes visi mokslui pasensime ir tinkamai nebegalėsime darbuotis tėvynei.

Rapolas Skipitis

Vyriausiosios lietuvių tarybos Rusijoje narys

Vasario mėn. sugrižau iš Jekaterinoslavo į Voronežą ir čia radau Vyriausiąją lietuvių tarybą katastrofiškoje būklėje. Iš devyniolikos tos tarybos narių aštuoni ar net daugiau tuomet buvo areštuoti ir laikomi kalėjime. Būtų buvę ir daugiau tos tarybos narių sukišta į kalėjimą, jei nebūtų pasislėpę ar pabėgę iš Voronežo. Pažymėtina, jog tuomet Voroneže policijos valdžia buvo lietuvių bolševikų rankose ir lietuvių gimnazijos mokiniai ėjo policininkų pareigas. Man pačiam teko matyti, kaip mūsų tautiečių vaikai, gimnazijos mokiniai, šautuvais apsiginklavę vaikščiojo Voronežo gatvėmis. O kai dėl areštų, tai tuomet iš tikrų šaltinių girdėjau, kad visi tarybos narių areštai buvo įvykdyti lietuvių komisariato reikalavimu.

Parvažiavęs į Voronežą tuojau sužinojau, kad ir man gresia areštas, kad manęs policija ieškanti. Mat bolševikų policija (tuomet vadinama milicija) darė kratą pas tarybos vicepirmininką Jablonskį ir rado mano laiškėlių iš kelionės į Kijevo, kuri dar tuomet valdė ukrainiečiai. Iš to laiškėlio bolševikai suprato, kad vykau pas jų priešus ukrainiečius, o tai reiškia, kad turiu būti areštuotas. Kai nuėjau pas tarybos pirmininką Praną Mašiotą, tai šis, paėmęs mane už rankos, sako:

- Tuojau slėpkis ir bėk iš Voronežo, nes policija jau ieško areštuoti.

Tuomet turėjau vešlius, ilgus ūsus, pagalvojau, kad nusiskutęs ūsus labai pasikeisiu, tai ir sakau Mašiotui:

- Nusiskusiu ūsus ir policija manęs nepažins. Tuomet ir neskubėdamas galėsiu iš Voronežo pasitraukti.

Mašiotas šypsodamasis pasižiūrėjo į mane ir sako:

- Gaila ūsų. Akylesnieji ir be ūsų jus pažins. Jei jau pasiryžęs keisti veido išvaizdą, tai geriau juodai nusidažyk ne tik ūsus, bet ir plaukus, tuomet labiau pasikeisi.

Mašiotas paklausiau. Padėkojau jam už patarimą ir atsisveikinęs nuėjau pas savo ge-

riausią draugą Jurgį Vaicekauską. Šis pakvietė savo gerą pažįstamą farmacininką, kuris atsinešęs tinkamų dažų, nudažė man plaukus ir ūsus.

Kaip tik gavome žinių, kad mūsų gimnazistai – policininkai dežuruoja* geležinkelio stotyje, tikėdamiesi, kad pavyks suimti dar nesuimtus tarybos narius. Nors iš blondino farmacininkas mane padarė brunetu, bet mano draugas Jurgis ir kiti bičiuliai man nepatarė rizikuoti išvažiuoti iš Voronežo geležinkelio stoties.

Jau buvo visai sutemę. Į Jurgio butą atėjo ir Tarybos narys Vytautas Petrusis, kurs dar nebuvo suimtas, nes sugebėjo gerai slapstytis. Mudu su Petruliu susitarėm kartu grįžti į Maskvą geležinkeliu, bet sėsti į traukinį ne Voronežo stotyje, o artimiausioje mažoje stotelėje už Voronežo.

Kozlovo stotyje mudu su Petruliu sužinojome, kad traukinys į Maskvą bus tik už 8 valandų. Netoli stovėjo du jauni vyrai su šautuvais. Jiedu kalbėjosi negarsiai ir vis kažko į mane pažvelgdami. Pagaliau vienas iš jų prieina prie manęs ir lietuviškai klausia:

- Ar jūs nebūsit Skipitis?

Instinktyviai pajutęs, kad čia gali būti kas nors negero, rusiškai atsiliepiu:

- Nesuprantu, ką jūs kalbate.

- Tai atsiprašau, – atsakė man jau rusiškai tas vyrukas ir grįžo pas savo draugą. Dabar to vyruko draugas nusijuokė ir ėmė garsiau lietuviškai kalbėti, net man buvo girdima.

- Ar aš nesakiau, kad čia ne tas. Puikiai atsimenu, kad anas buvo blondinas, o šis gi juodais plaukais ir juodais ūsais.

Po dešimties valandų jau mudu su Petruliu vykome į Maskvą ir šią bolševikų Rusijos sostinę pasiekėme be jokių nuotykių.

Kai pradariau savo buto duris ir žmona pamatė mane tokį „pajuodavusį“, tai ji net nusigando ir skubiai klausė manęs, kas su manim atsitiko. O kai papasakojau visą plaukų bei ūsų dažymo istoriją, labai susirūpino.

- Juk tu žinai, kad Maskvoje taip pat yra lietuvių bolševikų komisariatas. Veikiausia, Voronežo komisariatas jau bus pranešęs Maskvos komisariatui, kad šis suimtų maskviškius Vyriausiosios lietuvių tarybos narius, kurių jiems nepasisekė suimti ir pasodinti į kalėjimą Voroneže.

Žmonos žodžiai, galima sakyti, mane įtikino. Abu tarėmės, kas daryti, ir priėjom išvados, kad reikia sužinoti, kas yra Maskvos lietuvių bolševikų komisariato galva, ir išsiaiškinti, ar nebūtų galima su tuo komisariato vyresniuoju kaip nors susitarti, kad mane paliktų laisvėje, neareštuotų. Už keleto dienų jau visas reikiamas informacijas turėjau. Sužinojau, kad lietuvių bolševikų komisariato vedėju yra Jurgis Smalstys-Smolkskis, Petrapilio lietuvių seime pasireikęs kaip socialdemokratas. Bet dabar jis kaip tik dirba to bolševikų komisariato žinioje, kurio reikalavimu Voroneže buvo areštuota žymi Vyriausiosios lietuvių tarybos narių dalis. Tačiau buvo ne taip blogai. Iš rimtų šaltinių man buvo pranešta, kad su Smalsčiu-Smolkskiu susikalbėti bus visai nesunku, tik reikės duoti penkis tūkstančius rublių. Tiek pinigų neturėjau, bet turėjau gerą pažįstamą žemaitį Mykolą Šlepavičių, vieną turtingiausių Maskvos lietuvių. Tas mielas žemaitis ne tik sutiko man paskolinti penkis tūkstančius rublių, bet mano prašomas sutiko nueiti pas Smalstį-Smolkskį pasikalbėti mano reikalu ir įteikti jam penkis tūkstančius rublių. Tuos pinigus Smalstys-Smolkskis paėmė ir tvirtai pareiškė Šlepavičiui, kad mano laisvė nebus suvaržyta ir kad nebus daroma jokių kliūčių man grįžti Lietuvon. Taip tikrai ir buvo.

* *budi*

Lietuvos Aidas
vasario 26 d., Nr. 25

Lietuvių karininkai* turėjo ligi šiol įvairių savo sąjungų, kurios skirstėsi armijomis ir frontais. XII armijos lietuvių karininkų sąjungon priderėjo daugiau nei 2 000 kareivių, – jų skaičiuje 1175 užsimokėjusių narių mokesnį, kuris siekė 3 % kareivio ir 5 % aficeriaus** algos. Įdomi jų sudedamoji anketa.

Sąjungos nariai karininkai turėjo amžiaus tarp 17 ir 43 metų, vidutiniškai tat buvo 28 metų vyrai. Savo senovės profesijomis skirstėsi jie taip: žemdirbių – 75 %, amatininkų (kalvių, dailidžių, kurpių, račių, šaltkalvių, siuvėjų, malūnininkų, vežėjų, mašinistų, duonkepių, verpėjų, šoferių, knygų rišėjų, sviestadirbių, raidžių rinkėjų) – 14,3 %, gydytojų – 2,5 %, fabrių darbininkų – 2 %, raštininkų – 2 %, felčerių – 1,7 %, studentų – 1,4 %, taikos laiko aficerių – 0,6 %, rašytojų – 0,3 % ir matininkų – 0,3 %.

Gubernijomis lietuviai karininkai dalijosi taip:

Kauno gub. – 72,8 %

Suvalkų “ – 18 “

Vilniaus “ – 8 “

Kitų gub. – 1,2 “

Aficerių lietuvių tarpe randasi: pulkininkas Bartauskis, kapitonas Kubiliūnas, poručikai: Lormanas, Smilgis, Umbroza, Kazakevičius, Romanauskas, Mikolajūnas, Rapaišis, podporučikai: Juozapavičius, Jasudis, Mikuckis, Puzinas, Mažukna (užmuštas), Valiukonis (miręs), Usanis (sužeistas); praporščikai: Natkevičius, Vėgėlis, Šlepetis, Kerbelis, Lukštaraupis, Banionis, Mackevičius, Pračkis, Užupis.

Daktarai: Gentyla, Alekna, Gailiūnas, Gotšelkas, Bielskus, Brazys (veterinorius), Kelpšas (veterinorius), Kauneckis, Bukontas, Aleksa, Šileika.

Valdininkai: Mickevičius, Balys, Gužas Petras, Opanavičius, Kviras.

Seselės: Čebelytė, Popolaitė, Simonavičiūtė, Šimoliūnaitė.

Karininkų sąjungos nariai sudarydavo savo dalyse lietuvių kuopas, išrinkdavo iš savo dalies komitetą ir delegatą į armijos lietuvių suvažiavimus. Sąjunga turi propagandos komisiją, kuri yra padariusi (tarp liepos ir lapkričio mėnesių) daugiau nei 20 mitingų ir sudariusi branduolius tokiose vietose, kur jų visai nebuvę (pav., Orlaivių skyriuose). Viso labo gi organizuotų į sąjungas karininkų, berods, buvo arti 25 tūkstančių.

Martynas Yčas

Kadangi Tautos Taryba buvo sudaryta iš žmonių, daugiausia veikusių pabėgėlių tarpe, tad visos kolonijos pripažino už pirmąjį organą Tautos Tarybą, o ne bolševikų lietuvių komisariatą.

Prie bolševikų prisidėjo keli Centrinio Komiteto įgaliotiniai, kurių veikimas buvo kvalifikuojamas kriminalinių prasižengimų kodeksu. Suprantama, kad komisariatas nerimavo ir nutarė prievarta perimti lietuvių Centrinį Komitetą su visomis jo įstaigomis.

Pirmiausia užgrobė Komiteto skyrių ir visas įstaigas Petrograde, kurios buvo pavestos, Komitetą į Voronežą evakavus, Liudui Noreikai. Neilgai trukus Kapsukas-Mickevičius, Petruškevičius, Vaclovas Bielskis ir Vladas Požela atvyko į Voronežą ir perėmė prievartos keliu Centrinio Komiteto įstaigas, neatsižvelgdami į griežtą Komiteto pirmininko protestą.

* *Karininkais čia vadinami visi kariai – ir karininkai, ir kareiviai.*

** *karininko*

Kadangi pasilikusi neišardyta Lietuvių Tautos Taryba ėmė rinkti aukas ir tvarkyti tremtinių grįžimą atgal į Lietuvą ir kadangi pabėgėlių organizacijų buvo pripažintas jos autoritetas, tad lietuvių komisariato reikalavimu beveik visi Tarybos nariai, išskyrus jos pirmininką Praną Mašiotą, buvo susodinti Voronežo kalėjime, kur išsėdėjo daugiau kaip mėnesį, ir tik atpirkus už 15 000 rublių iš revoliucinio komiteto sekretoriaus bolševiko Plepio, buvo vasario 27 d. išleisti. Tuo būdu Lietuvių Tautos Tarybos Rusijoje darbas buvo paralyžiuotas. Jos nariai išsisklaidė kas sau: vieni išvažiavo į Lietuvą, kiti į Maskvą ar į Petrapilį, tretieji pasiliko Voroneže ruošti mūsų tremtinius grįžti į tėvynę.

Maksas Hofmanas
vokiečių generolas

Lietuvos valdymo klausimas darosi vis blogesnis. Ererbergeris pakišo mums Valstybės Tarybą, o kancleris, matyti, pasiryžęs sutikti su šiais beprasimiais Ererbergerio projektais. Šie ponai dabar nori atsisakyti nuo gruodžio mėnesį priimtų sprendimų, kuriais už Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą jie pažadėjo artimą bendradarbiavimą su Vokietija, karišką konvenciją ir t. t. Dabar jie pirmiausia reikalauja nepriklausomybės. Tikiu, kad kancleris truputį juos nuramins.

Kovo 23 d.

Vokietijos kaizeris Vilhelmas II pripažino Lietuvos nepriklausomybę, bet tik 1917 m. gruodžio 11 d. pareiškimo pagrindu.

Gabrielė Petkevičaitė–Bitė
rašytoja

Rodosi, visą karo laiką nepraleidžiu progos su kiekvienu pasišnekėti, paaiškinti, o dabar girdžiu nuolat tokią nuomonę:

- Tai kas, kad Lietuva laisva? Jei bus prasta gyventi, mesime visa. Trauksime į Ameriką. Šitaip gyventi toliau negalima.

- Kaip jums rodosi? Ar žydai yra labai mylimi žmonių? – klausiu aš juos tuomet.

- Kas juos gali mylėti! – numoja paprastai sodietis ranka, šitaip atsakydamas.

- Tai paklauskite, kodėl jie taip nemylimi. Jie tarp mūsų ne nuo šios dienos gyvena. Žinome visi, kad jų tarpe yra daug gerų žmonių, daug mokytų, daug varguolių, kurių pasigailėti reikia. O niekas nemylti dėl to, kad jų tauta turi tą ydą, kad visuomet ieško sau geresnio gyvenimo. Kai žydus senovėje varu išvarė iš jų tėvynės, jie užmiršo ją, išsižadėjo. Išsiblaškę pasaulį laimės ieškoti. Ir nuo to laiko žydai niekuomet savo noru nestos bet kokios savo gyvenamos šalies ginti. Kiekviena tauta jau tai žino, kad, jei ji suvargs, jos reikalų žydai nerems. Kokią laimę žydai dėl tos savo silpnybės rado žmonių tarpe, žinom visi. Bus lygiai taip pat ir mums, lietuviams, jei nesilaikysime savo motinos tėvynės, kada ji suvargs. Jei nesilaikysime savo žmonių, savo gyvenamojo krašto, būsime taip pat viso pasaulio pastumdėliai klajūnai.

Lietuvos aidas
balandžio 16 d., Nr. 45

Vokiečių ir rusų taikos sutarties protokoluose yra visas skyrius apie tremtinių ir pabėgėlių grąžinimą. Ta sutartimi sekant, savo kraštan turi teisę grįžti visi jo nuolatiniai gyventojai ir jiems turi būti duota progos ta teise pasinaudoti. Bet Lietuvos tremtinių

plačiosioms po visą Rusiją išblaškytosioms minioms ligi pastarųjų dienų tąja teise dėl daugelio priežasčių naudotis neteko, ir tik balandžio 9 d. į Vilnių nuvežtas pirmasis didesnis (beveik 800 žmonių) transportas iš Pskovo.

Tadas Ivanauskas
gamtininkas

Nekantraujame, norime kuo skubiausiai vykti į Lietuvą. Reikia išsirūpinti visokiausių leidimų, bet esant bendrai suirutei, tai nelengva. Einu pas Zigmą Aleksą (Angarietį). Jis mane priima šaltai, galima pasakyti, šurkščiai. Išdėstau savo reikalą. Važiuoti jis nepataria, nes, girdi, ten susidarė buržuazinė vadžia, geriau pasilikti Rusijoje. Nieko nepesčiau. Einu pas Kapsuką-Mickevičių. Pasikalbėjimas buvo draugiškas, nuoširdus, greit gavau leidimą. Mūsų, norinčių važiuoti į Lietuvą, susirinko aštuoniolika žmonių. Ilgas dokumentų tikrinimas, bagažo apžiūra, – ir pagaliau nuo mūsų atskiria mano žmonos brolių Ričardą Paškauską, nes jis – buvęs karininkas. Nuliūdęs stovi jisai perone, o mūsų traukinys jau pajudėjo. Tik staiga Paškauskas šoko į riedantį traukinį, ir visi nuvažiavome. Atkeliavome iki Pskovo, iki laikinos demarkacinės linijos, o ten jau vokiečiai. Prašome leisti mus toliau, bet kur tau, nenori sutikti, kalba įžūliai, tad laukiame vieną, antrą, trečią dieną. Vėlai vakare sėdame į traukinį kartu su kariškiu vokiečių palydovu. Iš ryto esame jau Vilniuje – ilgas dokumentų tikrinimas ir apsilankymas „Entlausunge“.

Pažodžiui tai reiškia „išlaisvinti nuo utėlių“. Pirmojo pasaulinio karo metu buvo susiekta, kad utėlės – tai dėmėtosi šiltinės platintojos. Kur yra utėlių, ten yra ir susirgimų dėmėtąja šiltine. Deja, Pirmojo pasaulinio karo pradžioje šis faktas dar nebuvo žinomas, tad su utėlėmis nebuvo kovota, o žiūrėta į jas vien kaip į nemalonus parazitus. Bet jau karui įpusėjus, vokiečių gydytojo Hasės darbais ir amerikiečio Riketso tyrimais buvo išaiškintas utėlių vaidmuo platinant šią ligą ir imtasi priemonių utėlėms naikinti. Bet šios priemonės buvo pavėluotos, ir utėlės spėjo padaryti žmonijai didžiausią žalą. Ypač nukentėjo mažiau kultūringų tautų kariuomenės, daugiausia rusai, prancūzai, mažiau amerikiečiai, anglai. Rusija buvo baisiausiai utėlėta, net didelių miestų, kaip Maskva ir Peterburgas, viešosios įstaigos buvo pilnos utėlių. Jų buvo teatruose, mokyklose, traukiniuose, tramvajuose, tad dėmėtoji šiltinė klestėjo. Tokio baisaus pavojaus akivaizdoje vokiečių vyriausybė ėmėsi visokių priemonių kovai su utėlėmis. Organizuota plati propaganda apie utėlės pavojingumą, ir geležinkelio stotyse, mokyklose buvo iškabinti plakatai, kuriuose buvo aiškinama utėlių žala. Važiavimas geležinkeliais buvo leidžiamas tik tiems, kurie buvo „nuutėlinti“, o tam reikalui įsteigti „Entlausungai“. Patikrinus mūsų dokumentus, buvome priversti atlikti „Entlausungo“ procedūrą – buvome išmaudyti, o mūsų drabužiai dezinfekuoti. Tuomet gavome „entlausungschein“ (liudijimas apie utėlių panaikinimą) ir tik su tokiais liudijimais galėjome pirkti traukinio bilietą.

Pakrikome kur kas norėjo – vieni pasiliko Vilniuje, kiti, kaip aš su žmona, buvome labai pasiilgę gimtųjų namų, tad skubiai išvažiavome į Lebiodką. Nepaprastas malonumas buvo po ilgų metų pamatyti gimtąjį namą, motiną, tėvą ir labai mūsų mylimą tetą, apibėgioti sodą ir artimą miškelį, pievą ir taip mylimą pelkę. Buvo jau 1918 metų balandžio 24 diena. Niekur mes iš čia nevažiuosime, galvojau sau, čia pasiliksime, čia ir mirsime.

Lietuvos Tarybos VIII sesijos trečiasis posėdis.

1918 m. balandžio 26 d.

Justinas Staugaitis:

Kauno seminarija jau grynai lietuviška, tačiau Vilniaus ir Seinų seminarijos yra lenkiškai lotyniškos. Lietuva negali ramiai žiūrėti į tokį dalykų stovį. Nuo kunigo daug pareina: jis gali parapriją sulenkinti ir atvirkščiai. Lietuvių kalba Vilniaus ir Seinų seminarijose turėtų rasti sau tinkamos vietos. Seinų diecezija pusiau lietuviška, pusiau lenkiška. Kunigai daugiausia lietuviai. Pastaruoju metu ima stengtis, kad daugiau būtų kunigų lenkų, taip kad skaičius lietuvių ir lenkų kunigų pasidarė beveik lygus. Seinų diecezija turės skilti per pusę. Lietuvai teks Seinai ir jų seminarija. Dėl to reikia, kad ta seminarija virstų grynai lietuviška. Vilniaus seminarijos klausimas painesnis: čia lietuviškai kalbantieji žmonės sudaro maždaug trečdalią gyventojų. Kiti kalba ar lenkiškai, ar „po prostemu“. Reikėtų statyti reikalavimus, kad valstybės kalbai būtų paskirta seminarijoje tinkama vieta, nes prie dabartinių sąlygų trūksta jau mokančių lietuviškai kunigų ir grynai lietuviškose paraprijose...

Alfonsas Petrulis:

Lietuviškai kalbančių gyventojų Vilniaus diecezijoje ketvirtadalį, bet daugumas kalbančių lenkiškai yra sulenkėję lietuviai. Dabar Vilniaus vyskupija sumažės, kadangi dalis paliks Rusijoje. Rusijai teks kaip tik dalis vyskupijos, kur žmonės kalba lenkiškai. Tokiu būdu Vilniaus vyskupijoje paliks lygus skaičius lietuviškai kalbančių gyventojų ir lenkiškai, o lietuviškai kalbančių kunigų skaičius vis eina mažyn. Seminarijoje reikalaujama lietuvių kalbos tik nuo tų, kurie lietuviškai moka, lenkų gi kalba reikalaujama nuo visų ir sulig labai plačia programa. Dabar ir kiti dalykai, kurie pirma buvo išguldomi rusiškai, yra išguldomi Vilniaus seminarijoje lenkiškai. Baigusieji lietuviškas gimnazijas visai negali į Vilniaus seminariją stoti.

Kazimieras Šaulys:

Nėra įstatymo, kad visi dalykai seminarijose būtų išguldomi lotyniškai. Tik grynai teologijos dalykai privalo būti išguldomi lotyniškai.

Steponas Kairys:

Kol Taryba nepaėmė į savo rankas švietimo reikalų, tai ji faktinai negali praveisti savo reikalavimų. Jos reikalavimai tai bus tik gestas, poza, bet realios vertės neturės. Reikėtų, kad Taryba gautų į savo rankas švietimo reikalus, bet tuo tarpu Tarybai nereikėtų kištis. Reikalinga, kad būtų visos trys kalbos (lietuvių, lenkų ir gudų) Vilniaus seminarijoje privalomos, taip pat Lietuvos istorija ir geografija.

Antanas Smetona:

Negalime sakyti, kad kol Taryba neturi valdžios, tai negali kištis į seminarijos reikalus. Mes tuo tarpu neturime valdžios, bet į daugelį dalykų priversti esame kištis, nes laukti negalima. Prisdengus tikybos dangčiu, varoma yra didžiausia polonizacija. Reikia reikalauti, kad priimamuose ir išleidžiamuose kvotimuose dalyvautų lietuvių kalbos, geografijos ir istorijos mokytojai ir kad nuolat tokie būtų. Reikėtų įsteigti komisiją, kuri nuolat tuo dalyku rūpintųsi.

Kazimieras Šaulys:

Valstybė gal įsikišti į seminarijos reikalus, tiek kiek ir į kitų mokyklų. Vyskupas pats suinteresuotas, kad kunigai galėtų susišnekėti su parapijonimis. Išimtis galėtų būti padaryta tik polonizacijos ar rusifikacijos klausimuose. Reikėtų būti atsargiems, idant Taryba, neturėdama dar valdžios, nepadarytų kokio nors netaktingo žingsnio.

Jonas Vileišis:

Priversti dabar įvesti kokias reformas seminarijoje galima tik per vokiečius, dėl to reikia būti atsargiems, kad mūsų neidentifikuotų su vokiečiais. Reikėtų Tarybai tiesiog kreiptis į dvasiškijos vadovus.

Vladas Mironas:

Jei mūsų reikalavimai pamatuoti, tai nėra ko bijotis paskelbti juos. Reformų reikia reikalauti ne per „Verwaltungą“, bet Taryba pati gal kreiptis, ir jos reikalavimai turės moralės spėkos. Kada kala lenkiškumą Lietuvos jaunuomenės galvon, tai Taryba gal užprotestuoti.

Steponas Kairys:

Demokratizmas reikalauja, kad kalba būtų pritaikinta prie žmonių reikalų. Jei dabar Taryba kreiptųsi į Michalkevičių, tai būtų tik Tarybos kompromitacija, nes jokių pasekmių nebūtų. Jei kreiptis per „Verwaltungą“, tai pasekmės gali būti, bet tas kompromituotų mus pačius akyse ne tik lenkų, bet ir mūsų visuomenės. Lenkinimas eina ne tik seminarijoje: jis eina taip pat prieglaudose, mokyklose ir t. t. Vokiečių kalba irgi brukama. Reikia imti klausimą visoje platumoje ir reikalauti, kad būtų perleisti Tarybai švietimo reikalai. Tada galima būtų ne tik gestus daryti, bet ir realinį darbą.

Antanas Smetona:

Jei norime ką nustumti, tai visada reikalaujama arba visko, arba nieko. Dabar dalykas ne seminarijos reformų apskritai, bet tik lietuvių kalbos. Dalykas neatidėtinus, nes greit jau kvotimai. Reikia išrinkti komisiją ir priimti nutarimai.

Justinas Staugaitis:

Seminarijos mums pervis svarbesnės: iš seminarijos išeina kunigai, kuriuos vyskupai siunčia į parapijas. Vokiečių botago mums nereikėtų tvertis. Mes turime kitą legalią instanciją, t. y. Rymą.

Jonas Vileišis:

Nutarime reikėtų nurodyti mūsų taktiką tame klausime, t. y. prie ko kreiptis reformų reikalaujant.

Vladas Mironas:

Sutinku su kunigo Staugaičio nuomone. Mums reikia pareikalauti, o jei nepildys, tada griežtis botago. Reikia užprotestuoti prieš perdirbimą seminarijos į lenkų gimnaziją.

Kazimieras Šaulys:

Konkordatu tarp Rusijos ir Rymo nebegalima remtis. Rusų valdžia irgi nepildė konkordato. Reikalavimas dalyvauti Lietuvos Tarybos delegatui kvotimuose nėra galimas.

Jurgis Šaulys:

Dalykų stovis painus, nes mes dar neturime valdžios. Daug yra keblumų, bet reikalas skubus. Reikėtų pradėti žingsnius dėl konkordato sudarymo su Rymu, reikėtų dabar pareikšti mūsų reikalavimai Michalkevičiui ir palikti atviru klausimą, ką daryti, jei mūsų reikalavimai nebus išpildyti.

Antanas Smetona:

Reikia kreiptis į Vilniaus ir Seinų vyskopus. Rymui tas klausimas per smulkus, ir nėra žinios, ar kreiptis į nuncijų.

Alfonsas Petrulis:

Mes rūpinamės įvairiais klausimais, kaip antai: rekvizicijomis ir t. t., ir neturėdami dar valdžios, kodėl mes negalėtume pasirūpinti ir seminarijos klausimu. Reikia tam tikslui išrinkti komisiją.

Kazimieras Šaulys:

Aš priešingas esu, kad Taryba dėl seminarijos kreiptųsi į vokiečių valdžią.

Justinas Staugaitis:

Pirma reikia stačiai kreiptis į vyskupijos valdžią. Vokiečių valdžios čia nereikia. Jei nebūtų pasekmių, tai tada reikia kreiptis į nuncijų.

Antanas Smetona:

Seinų seminarija, kuri palieka Lietuvos teritorijoje ir turės tarnauti bemaž vieniems lietuviams, jau šiandien turi būti lietuvių dvasios vadovų rankose ir pertvarkyta sulig lietuvių tautos reikalų. Tuo tarpu Vilniaus dvasinėje katalikų seminarijoje turi būti lietuvių kalbos, istorijos, geografijos ir literatūros mokytojai. Išėję tą seminariją, kunigai privalo pakankamai mokėti lietuvių kalbos, būti susipažinę lietuvių literatūra ir istorija. Ir bent pusė seminarijos vyriausybės ir profesorių turi būti lietuviai.

Lietuvos Aidas

balandžio 27 d., Nr. 50

Balandžio mėn. 26 d. vakare L. Tarybos plenumas (pilnas susirinkimas) priėmė nutarimą dėl Lietuvos vėliavos spalvų. Tokiu būdu Lietuvos tautinė vėliava palieka iš trijų spalvų, kurios vėliavoje yra šiaip sudėtos; viršutinė pala geltona, vidurinė žalia ir apatinė raudona. Viršutinėje (geltonoje) paloje kampe prie smaigo arba vidurinėje (žalioje) viduryje ant raudono skydo gali būti padėtas Vytis.

Augustino Janulaičio laiškas Lietuvos Tarybai*Apie Lietuvos archyvus Rusijoje*

Kaip matyti iš laikraščių, lenkai rūpinasi paimiti į savo rankas visus sau naudingus archyvus, esančius Rusijoje. Be abejonės, panorės pasiimti ir tokius, kurie privalėtų priderėti Lietuvai.

Todėl būtų gerai, kad Lietuvos Taryba ką nors deleguotų į Rusiją, kad sužinotų, kur tokie archyvai yra, apsaugojus juos nuo išėikvojimo ir užgrobimo.

21. V. 1918.

A. Janulaitis

Rapolas Skipitis

teisininkas

Šiaulių gatvės buvo tuščios ir kai kurių gatvių grindinys net žole apžėlęs, nes niekas jomis nevažinėjo ir nevaikščiojo. Tarp namų griuvėsių ganėsi ožkos. Kam reikėjo plytų, vokiečiai už atlyginimą leisdavo griauti išdegusių namų sienas. Tik išdegusios sinagogos stūksojo negriaunamos. Ant jų sienų buvo ryškūs užrašai: SYNAGOGE. Žydai buvo pasirūpinę, kad jų maldų likučiai nebūtų galutinai sunaikinti.

Iš 30 tūkstančių buvusių Šiaulių miesto gyventojų, kurių gal žymiausią dalį sudarė žydai, dabar buvo likę apie 5 tūkstančiai, o žydų tautybės vos keliolika šeimų. Vokiečių kariai dar jautėsi tikraisiais miesto šeimininkais. Geležėlėm pakaustyti jų batai, stipriai atsitrenkdami į aplūžusias šaligatvių plyteles, garsiai žvangėjo tyliuose miesto griuvėsiuose, ir jų batų avėtojai lyg sakyte mums sakė: mes čia ponai, o ne jūs, bauernfolko* driskiai.

Man nebuvo leista ne tik nuvykti į Vilnių, bet net parvažiuoti geležinkeliu namo iš Šiaulių. 40 kilometrų į savo ūkį – Kalpokus grįžau pėsčias. Ūkyje gyveno nuomininkas. Nuomininko arkliais parsigabenau iš Šiaulių savo šeimą, ir džiaugėmės vėl esą namie. Bet

* valstiečiai

neilgam. Apylinkėse siautėjo plėšikai. Jie vadinami „plienčikais“*, nes dalis jų tikrai buvo pabėgę rusai belaisviai, kita gi dalis buvo vietiniai kriminalistai. Jų oficialioji kalba buvo rusiška. Ginkluoti kariškais šautuvais. Pirmiausia reikalavdavo maisto, o iš kitų reikalavdavo ir auksinių pinigų. Maisto žmonės duodavo be pasipriešinimo, o auksinius pinigus, jei kas ir turėjo, laikė gerai paslėpę ir geruoju neatiduodavo. Tokiais atvejais plėšikai kankindavo: šautuvų buožėmis mušdavo, basus ant žaižaruojančių žarijų statydavo, kojas žvakių liepsna degindavo ir panašiai. Vienas mūsų kaimynas buvo mirtinai nukankintas už tai, kad nedavė auksinių pinigų, o nedavė todėl, kad jų ir neturėjo.

Vincas Mickevičius-Kapsukas
komunistas

Aišku, kad tie užmušinėjimai ir gaisrai turi klesinį** pobūdį. Aišku, taip pat, kad tos gerai apsiginklavusios ir gerai mokančios ginklų vartot spėkos bus galima sunaudoti ir organizuotai revoliucinei kovai prieš vokiečių imperialistus ir Lietuvos buržuaziją.

Žinoma, tai nereiškia, kad bolševikai galėtų imti ant savęs atsakomybę už jų darbus. Vienok bolševikų pareiga suteikti klesinės sąmonės; bolševikų pareiga padaryti iš jų būrių idėjinių revoliucijos kareivių būrius.

Petras Gudelis
karininkas

Kapsukas gerai žinojo, kad tas gaujas sudarinėjo iš vokiečių nelaisvės pabėgę rusai. Prie jų šliejosi ne tik lietuvių tautos padugnės, bet, kur tik jų buvo, ir Lietuvoje gyvenantieji rusai sentikiai (starovierai). O priežastis, kad gaujų daugiausia buvo šiaurinėje Lietuvoje, labai paprasta. Per tas apskritis ėjo rusų belaisvių pasirinktasis trumpiausias kelias grįžti Rusijon. Negalėdami pereiti per frontą, jie ten ilgiau užtruko, turėjo slapstyti ir ėmė plėšikauti.

Vincas Mickevičius-Kapsukas
komunistas

... grįžę į Lietuvą, karsime buržuaziją už mašnos.

Mykolas Krupavičius
kunigas

Aš nežinau, kas būtų blogiau – caras ar dvidešimt žydėlių, kurie paimtų valdžią į savo rankas. Aš linkęs manyti, kad kai kuriais atvejais būtų geriau caras.

Lietuvos Aidas
birželio 29 d., Nr. 73

Buvusioje Trakų apskrityje, netoli dabartinių Alytaus ir Kaišiadorių apskričių sienos, yra Aukštadvario miestelis. Miestelis kaip miestelis; tokių pilna mūsų Lietuvoje. Bet pati apylinkė sveika ir graži. Miestelio pakalnėje bėga upelis, už upelio netoli miškas aplinkui, visas vainikas gražių ežerų ežerėlių. Per Aukštadvarį žadama vesti keli plentai, pirmiausia į Rūdiškių geležinkelio stotį, iki kurios yra trys kelio mylios. Visa bemaž buvusi Trakų apskritis yra vienu lietuvių gyvenama, neišsižadėjusių savo tėvų kalbos. Lenkinimo lizdai buvo susikrovę ten, kur buvo apsigyvenę vienuoliai. Trakai, Aukštadvaris, Pivašiūnai

* belaisviais

** klasinį

buvo tai centrai, iš kur buvo vejama lietuvių kalba, o josios vieton skiepijama lenkų. Ir šiandien mes turime tokį vaizdą: tos parapijos, kurios pasiliko prie savo lietuvių kalbos, – skaito lietuvių laikraščius, leidžia vaikus lietuvių mokyklon, išlaiko iš dalies skaittyklas, yra labiau apsišvietusios ir apsitrynusios už tas, kurioms buvo lenkininkų išplėšta jų gimtoji kalba. Aplenkintų parapijų gyventojai šiandien patys nebežino, kas jie esą; pametę savo gimtąją kalbą, josios vieton įgijo kažkokį lenkišką gudišką lietuvišką mišinį, nebenori lankyti mokyklų, nei skaityti laikraščių; ir taip skursta apsileidę tamsumoje.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė

rašytoja

Nežinau, kaip toliau virs gyvenimas, bet iki šiol mūsų lenkai bajorai tik todėl buvo lenkai: 1) kad nuo liaudies galėtų skirtis kalba ir poniškumu, 2) kad jokių visuomenės pareigų nereiktų pildyti, 3) kad ir galvos sukti reikalo nebūtų, nes, jų nuomone, kruleviakai (Lenkijos lenkai) rūpinasi politika, pagaliau 4) kad galima tižti ir rūgti, užsidarius akelai savo šeimyniniam gyvenime ir kaimynų draugijoje, vienu žodžiu, žengti į žmonių veislės išsigimimą.

Paulius Sinkevičius

Rusams iš Rytprūsių besitraukiant, nemaža lietuvių kareivių likosi savo tėviškėse. Jie manė, kad vokiečiai jų, kaip lietuvių, nenorinčių už vokiečius kariauti, nejudins, arba nesužinos, kad jie buvę kariai.

Suvalkų krašte yra vienas kitas vokiečiai ar suvokietėjęs evangelikas lietuvis. Dauguma, vokiečiams užėjus, pasidarė vokiečių šnipais, seniūnais, vertėjais, pasiuntiniais ir tiesiog lietuvių išdavikais. Tokių parsidavėlių pranešimais vokiečiai suimdavo, išstremdavo ir sušaudydavo vietos žmones, paprastai išdavikų kaimynus. Tų pačių išdavikų buvo įskūsti ir visi nuo rusų kariuomenės atsilikę lietuviai kareiviai.

Vienas tokių atsilikėlių buvo Antanas Leminskas iš Urvinių kaimo Griškabūdžio valsčiaus. Jis visus metus slapstėsi ir tik 1916 metų rudenį buvo sugautas ir išvežtas į koncentracijos stovyklą. Joje išbuvo iki 1918 metų vasaros. Išvežamas buvo jaunas ir tvirtas vyras, o grįždamas parsivežė džiovą. Greitai mirė.

Jurgis Kubilius

karininkas

Vilnius buvo tarytum išmiręs. Aš karo mokyklą baigiau Vilniuje. Karo metu teko gulėti Vilniuje ligoninėje ir paskui kurį laiką būti pagyjančių komandoje, tai dabar skirtumas buvo labai didelis. Kur-ne-kur vaikščiojo žmonės, ir tie patys atrodė lyg apmirę. Nemaža buvo vežimų ant dviejų ratų, kuriuos tempė žmonės. Vieną tokių žydelį paklausiau, kodėl tiek daug atsirado šių savotiškų vežėjų. Jis atsakė:

- Turėjau arklį – rekvizavo, kito nusipirkti negalėjau, tai senatvėje pats pasidariau arkliu.

Lietuvos Aidas

birželio 8 d., Nr. 67

Vyriausio Rytų Karo Vado įsakymu „Lietuvos Aidas“ yra uždraustas spausdinti ligi birželio m. 16 d. Artimiausias „Lietuvos Aido“ numeris (68) išeis antradienį, š. m. birželio 18 d.

Jurgis Kubilius
karininkas

Kažkoks pasitarimas su okupacine valdžia dėl mokyklų. Vokiečiai įtikinėja, kad mokyklos būsiančios kaip Vokietijoje. Vileišienė pasakiusi:

- Mes nenorime, kad mūsų vaikai išeitų iš mokyklų pusgalviais.

Lietuvos Aidas
birželio 20 d., Nr. 69

Ieško pavogtos iš 16 į 17 balandžio mėn. d., kaštanavotos 6 metų kumelės, su guga ant kairiojo šono. Dešinė užpakalinė koja balta.

Už suradimą ar nurodymą 200 markių.

Stanislovas Jatkauskas
Dorf Jordany, Amstsb. Pobaisk, Kr. Wilkomierz

Stefanija Rimkevičaitė, Naujamiesčio val. Panevėžio apskr. Kauno gub., sugrįžusi iš Rusijos ieško savo tėvų: Adomo ir Onos Rimkevičių, giminių ar pažįstamų.

Adresas: Vilnius, Ostrobramska str. 12, Moksleivių bendrabutis

Jonas Kijauskas, karo belaisvis Vokietijoje, ieško savo motinos Kijauskienės arba žinių apie ją. Prieš karą gyveno Bambinių sodž., Vaitkabilių gminas, Vilkaviškio apskr.

Kriegsgefangener J. Kijauckas
Sef. Lager Wartenburg Ostpr.

II-osios Jaroslavlio (buv. Marijampolės) gimnazijos mokytojas ir „Žiburio“ progimnazijos inspektorius Justinas Jankevičius, grįžęs Lietuvon, ieško darbo lietuvių gimnazijoje. Specialybė: istorija, geografija (ir lotynų kalba).

Adresas: Kupiškio klebonijon (mok. Jankev.)

Kas žino apie mano vyrą Juozą Augustaitį, kilusį iš Virbalio miestelio, tarnavusį Rusijos kariuomenėje, 45 metų, meldžiu man apie jį pranešti. Gyvenu su sūnumi Kaišiadorių dvare.

Ona Augustaitienė, Gut Koschedary
Kreis Koschedary, Litauen

Bronislovas Tiškevičius iš Panevėžio, dabar gyvenąs Roslavlio mieste (Rusijoje) Smolensko gub., siuncia labų dienų giminėms ir pažįstamiems.

Steponas Nasvytis
vaistininkas

Mums bevaikščiojant po stoties peroną, pasklido gandai, kad į stotį yra atvažiavęs Kapsukas su Vladu Požela. Patikrinę sąrašą, jie kai kuriuos išbraukė. Tarp jų esąs ir aš su žmona.

Mums tai reiškė tikrą katastrofą. Nuo tarnybos, buto atsisakyta, baldai išparduoti, o didelė dalis gautų pinigų išleista ginantis nuo bado. Tačiau vilties išvažiuoti nepametėm. Netrukus perone sutikau inž. Stanaitį, Maskvos komercinės mokyklos direktorių. Jis susinervinęs, kad traukinys taip ilgai neišeina, pasakė: „Ima juos bala dėl tokios tvarkos, aš nevažiuoju“. Jo šeima tokia pat kaip mano – jis su žmona, sūnus ir dvi dukros. Užtat jo paprasčiau atiduoti leidimą išvažiuoti. Jis mielai sutiko. Paaiškinau žmonai ir vaikams, kad važiuodami būsime Stanaičiai...

Savo mantą susikrovėme į nedidelį prekinį vagoną kartu su daktaro Bagdono šeima. Traukiniui dar nepajudėjus, vėl pasklido gandas, kad Kapsukas su Požela eina per vagonus.

Požela mane pažįsta, bet nutarėm laukti. Be to, buvo vilties, kad į mūsų perkrautą daiktų vagoną Kapsukas su Požela ir nebandys įlipti. Tuo tarpu Kapsukas su Požela viename iš netolimų nuo mūsų vagonų aptiko visai nelegaliai važiuojančią provizoriaus Stuko šeimą ir liepė jiems išlipti, tačiau ponias Stukienę pradėjo taip siaubingai verkti ir šaukti, kad Kapsukas griebėsi už galvos ir su Požela iš vagono pabėgo. Vėliau jie pasitenkino tik trumpu sustojimu prie kiekvieno vagono, ragindami grįžtančius sukelti revoliuciją ir Lietuvoje.

Vaclovas Sidzikauskas

Maskvos universiteto studentas

Karo metu Rusijoje atsidūrė daugiau kaip 200 tūkstančių lietuvių. Vien Maskvoje jų buvo apie 17 tūkstančių. Ten buvo susikūręs Nukentėjusiems nuo karo šelpti komitetas, kurio pirmininku buvo adv. Petras Leonas, o aš – generaliniu sekretoriumi. Lietuvos Tarybos įgaliotiniui viename Maskvos restorane suruošėme vaises, kurių metu – sveikindami studentų vardu – kėlėme taurę „už Nepriklausomą Lietuvos valstybę su Nemunu iki jūrų“. Lietuvos Tarybos atstovas Česlovas Landsbergis nuvyko vizito pas Vokietijos ambasadorių grafą Mirbachą, kuris vėliau kairiųjų socialistų revoliucionierių Maskvoje buvo nužudytas. Vokietijos ambasadorius buvo paprašytas lengvinti lietuvių sugrąžinimą į tuomet dar vokiečių okupuotą Lietuvą.

Kai mus pasiekė žinia, kad Voroneže areštuoti lietuvių vyriausiojo komiteto nariai – Mykolas Sleževičius, Martynas Yčas, Liudas Daukša, Pranas Mašiotas, kun. Julijonas Jasienskis ir daugelis kitų, įkalbėjome adv. Petrą Leoną nueiti pas tuometinį sovietų Rusijos komisarą tautybių reikalams Josifą Džiugašvilį-Staliną prašyti, kad paleistų suimtuosius. Tas žygis buvo sėkmingas. Suimtieji buvo paleisti. Iš Voronežo į Maskvą atvyko Mykolas Sleževičius ir pas Jurgį Baltrušaitį surengėme su juo pasitarimą, kuriame dalyvavo ir adv. Kazys Šalkauskis.

Maskvoje išgyvenau 1917 m. vasario revoliuciją ir Lenino vadovautos klikos spalio mėn. kontrrevoliuciją. 1918 m. pavasarį į Maskvą iš Vilniaus atvyko Lietuvos Tarybos įgaliotinis kun. Povilas Jakubėnas. Jis atvežė man įgaliojimą ar pavedimą evakuoti į Lietuvą Maskvoje gyvenusius studentus, mokytojus, mokyklas ir prieglaudą. Pats kun. Jakubėnas su tais pačiais tikslais nuvyko į Jaroslavlį. Dėl evakuacijos reikalų daug kartų tariausi su iš Petrapilio į Maskvą atvykusiu lietuvių reikalų vedėju Vincu Mickevičiumi-Kapsuku. Kai visi techniniai klausimai buvo sutvarkyti ir gautas sanitarinis traukinys Nr. 105, Kapsukas pareikalavo evakuojamų inteligentų sąrašo. Nuėjau pas jį su tuo sąrašu, kurį jis atidžiai perskaitė ir išbraukė pavardes tų, kurie jau buvo universitetą baigę – Petrą Kerpę, Petrą Šalčių, Tadą Petkevičių, – ir tuos, kurie nepriklausė studentų kategorijai, būtent, provizorių Steponą Nasvytį su šeima, Antaną Vienuolį-Žukauską ir Vladą Narbutą. Jie tarnavo Maskvoje, žinomoje Fereino farmacijos firmoje. Pasitaręs su draugais ir išbrauktųjų įprašytas, jų pavardes ir vėl įrašiau į jau kito asmens perrašytą sąrašą. Paskirtą dieną, 1918 m. birželio 28-ąją, visi su savo šeimomis ir mantomis atvykome į Smolensko geležinkelio stotį. Radome sanitarinį traukinį, tačiau vagonų durys buvo uždarytos, reikėjo laukti, iki atvyks Kapsukas ir kiti lietuvių komisariato pareigūnai. Nelaukta Kapsukas vėl pareikalavo iš manęs sąrašo. Radęs jame jo anksčiau išbrauktas pavardes, pareiškė neleisiant jiems išvažiuoti. Kilo didelis nerimas ir verkimas. „Tamsta nori išvežti inteligentus, o darbininkai palieka čia“, – priekaištavo man Kapsukas. Turėjau su juo ilgą ir nemalonų pasikalbėjimą. Atsakomybę prisiėmiau sau, prašiau leisti žmonėms susėsti į traukinį, nes jie nuo pat ryto su vaikais laukė ant platformos.

Pagaliau Kapsukas pareiškė man tokį sprendimą: „Visi išvažiuoja, išskyrus tamstą“.

Mano laimei, kaip tik tuo kritišku momentu pasirodė Lietuvos komisariato pareigūnas ir Kapsuko bendradarbis adv. Vladas Požela. Aš jam paaiškinau padėtį ir prašiau užtarimo. Mat dar prieš revoliuciją buvau jam padaręs paslaugą – nuvežiau jo man įduotus slaptus raštus iš Petrapiilio į Maskvą. Požela ilgokai kalbėjosi su Kapsuku ir pagaliau Kapsukas priėjęs prie manęs pareiškė: „Važiuok, susitiksime ant barikadų“. Tuo būdu keli šimtai lietuvių, baigusiu universitetus inteligentų, studentų, mokytojų, prieglaudų vedėjų ir vaikų, 1918 m. birželio 28 d. pajudėjom iš Maskvos. Oršoje sovietiniai pareigūnai be didelių sunkumų mūsų traukinį praleido į vokiečių užimtą Rusijos dalį.

Kazys Puida
rašytojas

Galėčiau ir šiandien susitverti bolševikų tarpe karjerą, bet atkakliai vengiu jų ir jų pasiūlymų. Iš kitos pusės, išnaudoju juos kaip tik galiu.

Jonas Petraitis
karininkas

Važiuodamas per Lenkiją, pakeliui buvau sustojęs Krokuvoj ir Varšuvoj. Teko kalbėtis su keletu žymesnių lenkų karininkų. Nors lenkus vokiečiai labai varžė, vis dėlto buvo matyti, kad lenkai savo nepriklausomybės organizavimo darbą dirbo su nepaprastu karštumu. Išbuvęs Lenkijoje keletą dienų, niekur negirdėjau, pradedant inteligentu ir baigiant Varšuvos „anteku“*, kad kas abejotų Lenkijos nepriklausomybę. Lenkai tuomet daugiausia kalbėjo apie monarchiją. Bolševizmo simptomų niekur nepastebėjau. Pasiklausus lenkų, ką jie mano apie Lietuvos nepriklausomybę, jie ir klausytis nenorėjo: Lietuva galinti būti tik neatskiriama Lenkijos dalis, o Lenkija turinti būti nuo jūrų iki jūrų. Ta pati giesmė giedama ir tarp Vilniaus lenkų. Vilniuje jau galima pastebėti ir bolševizmo reiškinių, ypač tarp žydų.

Juozas Barkauskas
karininkas

Vieną iš artimiausių dienų važiuoju Marijampolėn užsiregistruoti. Vyksta kartu ir brolis Adolfas. Važiuojant plentu brolis pastebėjo priešais atvažiuojantį žandarą.

- Gal dar tu nežinai, kad žandarams reikia kepurę nusiimti? – perspėjo brolis.

- Na, o jeigu nenusiimsiu?

- Užrašys pabaudą arba prilups; vienas gal nedrįs dviejų mušti, bet pabaudos apie 20 markių užrašys.

- Tegu rašo.

Bet čia pat pagalvojau, kad aš neturiu tų 20 markių. Reikės motinai užmokėti.

- Žinai ką, brolau, – pasakiau aš, – tu važnyčiok ir daryk ką nori, o aš snausiu sėdėdamas, taigi, galėsiu žandarą ir nepastebėti.

Laimingai žandarą pravažiavus, brolis pasakė:

- O ką tu darytum, jeigu vienas važiuotum? Tada gautum dvigubą pabaudą ir už miegojimą važinėjant.

- Turbūt ir man reikės prie visko priprasti, – nusivylęs atsakiau.

Žandarmerijoje man įsakė kas savaitę atvykti užsiregistruoti jų įstaigoje.

* *Antantė*

ŽINOTINA

Laiškai lietuvių kalba

Vyriausioji būstinė, 1918 m. birželio 23 d.

Atmainant 1916 m. 1. 7. Įsakymą (Įs. Nr. 194-16) dėl pašto įtaisymo šalies gyventojams, šiuomi skelbiama:

1. Lietuvos gyventojams leidžiama susirašinėti su Lietuvos Taryba lietuvių kalba.
2. Šis įsakymas įeina galion nuo š. m. liepos m. 5 d.

Vyriausiojo Rytų karo vado
vyriausiojo štabo viršininkas **Hoffmann**

Lietuvos Tarybos IX sesijos pirmas posėdis

1918 m. liepos 9 d.

Jokūbas Šernas:

Vilniaus universiteto klausimui dirvą paruošė užsienio lietuviai. Jų ir mūsų nuomonė – pagaliau atėjo laikas imtis tą klausimą praktikon vykinti. Tai didelis darbas. Prezidiumas tam tikslui sudarė universiteto komisiją iš Martyno Yčo, Mykolo Biržiškos, Augustino Voldemaro ir kunigo Juozo Purickio. Jie surašė tuo klausimu memorandumą, pasidalydami atskiromis šakomis ir birželio aštuntą prezidiumo vardu įteikė Ober Ostui. Gauta atsakymas, kad kol lietuviai įsisteigs savo universitetą, tegul Lietuvos jaunuomenė mokinasi Berlyne, Breslave ir teologijos Braunsberge. Tai kaip tik bus ruošimasis į Lietuvos Tarybos ruošimąsi įvesti pas save Europos kultūrą. Lietuvos Taryba projektavo iš pradžių teįsteigti teologijos, filologijos ir teisių fakultetus, nes tai lengviausia ir pigiausia padaryti. Buvo kalbama ir apie reikalingumą medicinos fakulteto, tik netikėta, kad vokiečiai duotų gana lėšų, kurių šiam fakultetui daugiau reikėtų, negu aniems trims drauge. Be to, medicinos fakultetas rišasi su gamtos skyriumi. Vokiečiams tačiau pasirodė neaišku, kodėl universitetas sumanytas be medicinos fakulteto, kurs dabar esąs svarbesnis, atstatant Lietuvą, už teisių fakultetą.

(...)

Antanas Smetona praneša apie Tarybos nario Malinausko prašymą apsvastyti jo incidentą su vokiečių valdžia dėl atėmimo iš jo pakutinės karvės. Prezidiumas pripažįsta Tarybos nariui Malinauskui iniciatyvą ir teisę pakelti savo klausimą tinkamu laiku.

Jokūbas Šernas:

Iš centrinio Gardino komiteto (iš Rusijos) buvo atvažiavę du delegatai. Tas komitetas esąs susidaręs iš atstovų evakuotųjų į Rusiją Gardino gubernijos įstaigų. Jiedu, komiteto pirmininkas ir sekretorius, tarėsi dėl prijungimo prie Lietuvos Gardino gubernijos. Gardino gubernija, sakė, per visą istoriją priderėjo į Lietuvą, kaip buvusieji Jotvingiai, ir dabar tebesivadina „litviakais“ ir „jatvingiais“; nei jie rusai, nei gudai, nei lenkai. Į Lietuvą Gardinas svyra ir ekonomiškai. Apie visa tai buvo surašytas protokolas. Kaip jie susidėjimą su Lietuva vaizdinasi? Juk gardiniečiai nebekalba lietuviškai ir tikėjimu pravoslavai: gali būti sunkumų. Atsakė, daug nereikalauja; duokit tik mokyklose ir šventyklose laisvę kalbėti taip, kaip vietos žmonių kalbama, ir siaurą savivaldą. Lietuvių kalba, žinoma, turi būti valstybinė, vietos kalba teturi eiti gretimai. Į klausimą, po karo, ūpui atsimaunius, bene pradėsią gardiniečiai linkti atgal į Rusiją, delegatai atsakė: prie jų, nei prie lenkų, nei prie ukrainiečių nesidėsime. Delegatai nuvažiavo vietų apžiūrėti, o sugrįžę tokį pat raštą, kaip Lietuvos Tarybai, perdavė Ober Ostui, šis žadėjęs pritarti gardiniečiams. Be to, delegatai padavė pareiškimą, kad Lietuvos Taryba

atstovautų Gardino gubernijai ir protestuotų, jei bet kas darytų pastangas ją užgriebti.

Antanas Smetona:

Su Verwaltungo šefu buvo apie ribų klausimą kalbėta, raštu į jį nesikreipta, nes išbandžius pasirodė sunku kas nauja bepasakyti jau pirmiau įteikus žemėlapių su Lietuvos ribomis. Gardino gubernija Verwaltungas ir Ober Ostas labai interesuojasi. Įrodinėjo – Lietuvai nereikia nieko, kas į pietus nuo Nemuno, gal net Vilniaus, čia sunku būti pavaldyti svetimas elementas ir reikėsią personalinės unijos. Be nebūsią geriau, kad Lietuvos Taryba raštu atsisakytų nuo visa to?

Rytuose siena esanti netikusi, tik ji esą galima pataisyti sandaroje su bolševikais, vadovaujantis etnografiniais pamatais ir vietos žmonių apsisprendimu. Tam pritarė ir berlyniečiai su Hofmanu. Jei už rytų sienos dar likę daug lietuvių, tai jie galėsią į Lietuvą persidėti; nors ta dabartinė siena nesanti jau taip bloga; vietos gyventojai ir Ober Ostą prašę, kad priimtų juos prie Lietuvos. Kreipėsi į Ober Ostą ištisi pavietai, Dysnos, Vileikos; nežinia tik, ar įgaliotiniai visų pavietų, ar tik atskirų jų dalių. Paduodami raštus Ober Ostui, žadėjo jų kopijas ir Lietuvos Tarybai įteikti. Lig šiol betgi jų negauta. Tik nuo Adučiškio vienas dvarininkas Kisielius yra padavęs prašymą. Jis ir kiti sakė ten, pasienyje, esanti kažin kokia komisija, kuri rūpinasi, kad nepalikėtų prie Rusijos. Bandę tai surašyti, tik vietos vokiečiai jiems nepatarpininkavę, o patys vokiškai nemokėję. Patarta, kad jie, kaip moka, kreiptųsi į Lietuvos Tarybą, ir Ober Ostą prašyta, kad tam darbui netrukdytų. Buvo dukart ir Minsko grafas O'Riurkas pranešęs Gudų komiteto Ivaškevičiaus, Skirmanto, Aleksiuko ir kitų sumanymą sudaryti gudų valstybę ir susijungti su Lietuva. Lietuvos Taryba paabejojo, ar galima tomis sąlygomis dėtis, kad tokia didelė Gudija neapsunkintų ir nenustelbtų lietuviškojo tautinio charakterio. Tai bent katalikiškąją dalį Minsko gubernijos prisidėkite, sako, kaip Dysna ir Vileika nori dėtis ir to prašo, ir tam dalykui aptarti pasikvieskite į Vilnių gudus. Apie tai esą sakyta ir Ober Oste. Lietuvos Tarybos pirmininkas atsisakė tai padaryti, lai patys triūsia.

Lietuvos Aidas

liepos 11 d., Nr. 77

Tuojau reikalingas Lietuvos Tarybos namams kiemsargis, lietuvis, turįs gerus paliudymus.
Jurgio pr. Nr. 13.

Liepos 13 d.

Valstybės Taryba trylikos balsų dauguma Viurtenbergo hercogą Urachą išrinko Lietuvos karaliumi Mindaugu II. Tai daugiau politinis manevras, siekiant įtvirtinti Lietuvos valstybingumą ir sutrukdyti vokiečių sumanymams aneksuoti Lietuvą, prijungiant ją prie Prūsijos arba Saksonijos.

Jurgis Kubilius

karininkas

Įvairios politinės srovės susirinkdavo pasitarti. Buvo ir nepartinių grupė, kurios bene veikliausiu nariu buvo Žmuidzinavičius. Aš taip pat lankiau šios grupės susirinkimus. Prisimenu, kad nepartinių grupės susirinkimus lankydavo ir Sofija Smetonienė. Daugumas ponių priklausė toms pačioms partijoms, kurioms priklausė jų vyrai; čia kaip tik buvo išimtis. Vieną kartą į nepartinių susirinkimą atėjo Petras Klimas ir painformavo mus apie Uracho išrinkimą Lietuvos karalium. Nors aš susirinkimuose nemėgstu kalbėti, bet šį kartą neištvėriau ir pasakiau:

- Žiūrėkit, kad žmonės jūsų neišvartų kartu su Urachu...

Jonas Petraitis
karininkas

Per Rumuniją, Austriją, Vokietiją, Lenkiją galų gale pasiekėme sostinę Vilnių. Nors tai buvo ir gražiausias pavasario metas, bet patsai Vilnius padarė kuo blogiausią išpūdį: viskas nualinta, suvarginta, žmonės badauja, vokiečiai šeimininkauja kaip tinkami...

Atvažiavus į Vilnių su Kaukazo lietuvių delegacija persiskyrčiau ir daugiau jos nesutikau. Žinau tik tiek, kad Dailidė, gavęs iš Lietuvos Tarybos įgaliotinio mandatą Kaukaze, išvažiavo atgal į Tiflisą. Būdamas Vilniuj, pirmučiausia nužygiavau į Lietuvos Tarybą. Neatsimenu dabar su kuo, bet teko truputį susiginčyti. Mat, tuomet Lietuvai karalium buvo kviečiamas kunigaikštis Urachas. Negalėjau suprasti, kaip iki šiol dar Lietuva neišsitikino, ko siekia Liudendorfas ir kompanija, nes tuomet jau buvo gerai žinomas Liudendorfo planas: apgyvendinti Lietuvoj du milijonus vokiečių. Žinoma, čia netenka kalbėt apie kieno nors kaltę. Per maža buvo pasitikėta savo jėgomis ir per daug įvertinta vokiečių galybė.

Nuo kariškosios gi akies jau tuomet vokiečių kariuomenės griuvimo pradžia negalėjo pasislėpti. Važiuodamas per Vokietiją pastebėjau, kuo tai visa baigsis, nes jau turėjau nemažai patyrimo iš rusų kariuomenės, visi tad tos ligos simptomai man buvo pažįstami. Bet mūsų vietos veikėjai, matyti, tų simptomų dar nebuvo įvertinę.

Iš Tarybos nuėjau į „Tėvynės Sargo“ redakciją. Čia radau savo seną prieškarinį draugą Bronių Stasiūną. Žinoma, tiek laiko nesimatę, stipriai pasisveikinome.

- Ką tu čia, Broniau, darai? – klausiu Stasiūno.

- Nagi, matai, redaguoju „gazietą“*, – jis man atsako.

- Tai tu, brolyti, parašyk toj savo „gazietoj“, kad Lietuvai jokio Uracho nereikia, apsisim ir be jo.

- Ir aš žinau, kad nereikia, galėtume apsieiti ir be Uracho, – atšauna jis man, – bet neužmiršk, Jonai, kad vokiečiai, mat... Nagi, galų gale, kas čia per bėda? Dabar, kai vokiečiai galingi, – pasikviesime Urachą karalium, kai vokiečiai išeis, mes sustiprėsime, tuomet išvysime jį po velnių, kaip rusai kad padarė su savo Nikola.

- Bet aš manau, kad tu nenorėtum, kad ir Lietuvoj būtų taip, kaip Rusijoje?

- Ne, mes vietoj jo pastatysime savo karalių arba patys Lietuvą valdysime. Juk pas mus protingų žmonių užtenka.

Jurgis Kubilius
karininkas

Liepos mėnesyje dr. Šaulys pasikvietė mane pasikalbėti milicijos steigimo reikalui. Kadangi Lietuvoje buvo daugybė plėšikų, o vokiečių valdžia su jais nekovojo, tai buvo manyta steigti iš atitarnavusių kariuomenėje vyrų gausingą miliciją, dr. Šaulio manymu, apie 100 000. Ta milicija būtų buvusi būsimos kariuomenės branduolys. Bet dėl lėšų stokos, o svarbiausia, be vokiečių sutikimo, milicijos negalima buvo organizuoti.

Lietuvos Aidas
liepos 16 d., Nr. 79

Baku real. mok. mokytojas literatūros ir istorijos Vincas Krėvė-Mickevičius sugrįžo Lietuvon ir ieško užsiėmimo.

Kreiptis su pasiūlymais „Lietuvos Aido“ redakcijon.

* laikraštį

Lietuvos Tarybos posėdis

1918 m. liepos 23 d.

Petras Klimas

Ober Ostas ištaisė naujas apskritis ir Etapeppengebiet* ir Operationsgebiet. Nieko nesiklausdamas, pataisė Kuršo ribas ir vakaruose. Ribų komisija nekliudo Rusų sienos, nors komisijos uždavinys bus ir čia dirbti ir pareikalauti iš vokiečių ir rusų komisijų, kad nuspręstų tinkamai. Daugiau Ribų komisijai rūpėjo tarpusavio sienos. Ką miltaerverwaltung** daro, ne be reikšmės yra mums. Visi jų pataisymai – tai mums faktai, kuriais ir mes galime paoperuoti. Palangos sritis prie Kuršo prijungta 1819 metais. Laikas jau pranešti, kad ją mums sugrąžintų okupacijos valdžia. Kiek? Ligi Šventosios upės, už tai turime visus argumentus, istorinius ir etnografinius. Toliau siena palieka ta pati su Kuršu, tik atsiėmus Aknystos iškyšulį ir praplėtus Ilūkšties apskritį.

Antanas Smetona:

Tarybos linija susistatė sulig padalijimo į Süd und Nord Litauen*** Abiejose dalyse skiriasi vedamoji politika: mokyklose ir kitur; pradžioje karo Rodunėje buvo bent 20 mūsų mokyklų, o dabar kelios teliko, nes lenkai darbuojasi. Su Kuršu linija kaip ir baigta, gi mūsų pretenziją į Palangą vokiečiai nepatenkina, nes visur turime operuoti ne vienais istoriniais, etnografiniais ar ekonominiais argumentais, tik visais trimis drauge. Ir rytų siena taisytina. Jeigu mes neklebensime, paskui bus gailu ir sąžinė grauš, kad ne viską padarėme, čia susi gyvenę žmonės: reikia linija ligi Drujos į Dauguvą.

Juozas Purickis:

Mes tegalime nurodyti principus. Komisija turėtų nustatyti maksimum ir minimum, o laimėsime derybų keliu. Diplomacija vis siekia maksimumo ir tik nuo minimumo vis traukia. Mes savo sienas ilgu ginčų keliu tenustatysime. Antra, turime vaduotis valstybės principu. Kokios mums naudingiausios sienos, tai turi spręsti valstybės žmonės, ne etnografai ir ne istorikai. Nors istorinis principas labai svarbus. Elzas – Lotaringijoje jis tebeturi savo prasmę ir galią, nors ten etnografinis vokiečių kraštas. Etnografinį principą statau po istorinio. Reikia remtis kartais ne viena kalba. Dažnai atsirandame etnografinėse masėse; jei mes jų nepaimsime, kiti paims.

Petras Klimas:

Maksimum ir minimum mums yra, tik ne visur tas principas galima taikyti; su Kuršu ne, rytuose galima.

Antanas Smetona:

Reikia ir politikos atžvilgio, kad valstybė būtų stipri. Tik ir čia nereikia per toli siekti, kad neperžengtume takto klausimą. Ne viskas pasiektina. Jei Lietuva bus savaranki, tai gali būti didesnė, jei ne, tai mažesnė. Mano rezoliucija lai bus komisijos nuovokai pavesta, ar visa kartu kelti, ar dalimi, kad neužsikirstų.

Martynas Yčas:

Ribų klausime reikia galutinis žodis tarti. Kovelyje buvo vokiečių kolonistų suvažiavimas; jie reikalavo, kad Prūsai susisiektų su Kuršu. Rytų klausimą negalima atvirą palikti, čia nusvers valstybinis žingsnis. Juk ir dabar Gudų krašto pasiuntiniai prašo, kad prisijungtume. Baimė tik, kad valstybės nesusikomplikuotume mišriomis tikybomis ir kultūromis.

Eliziejus Draugelis:

Sako, valstybės didumas parodąs jos galybę. Tai ne, pavyzdžiui, Rusija. Jei Lietuva pa-

* užnugario rajonas

** karinė administracija

*** Pietų ir Šiaurės Lietuva

siims pašalinius kūnus, tai pati susilpnės. Ne tiek reikia rūpintis tamsiais gudais, kiek savo branduoliu. Gardino gubernija duotų mums 2 milijonus gyventojų. Pakilę susipratime, jie patrauks ten. Kur tinkama, kas į rusus, kas į gudus, kas į lenkus. Ir seniau su mumis taip buvo. Nuo to reikia pagaliau atsisakyti.

Juozas Purickis:

Tai ne. Antantė sako teremsianti tą valstybę, kuri galėsianti vaidinti rolę, kuri platesnes ribas turėsianti.

Rezoliucija dėl valstybės ribų.

Lietuvos Valstybės Taryba, išklausiusi Ribų komisijos pranešimo dėl reikalingųjų pakeitimų administracinių ribų „Nord Litauen“, būtent: dėl prijungimo prie „Nord Litauen“ a) Palangos srities iki Šventosios upės, b) Aknystos iškyšulio dalies, c) Ilukštos srities, d) Lydos bei Gardino kreizų, e) Augustavo bei Suvalkų sričių, einant etnografinę su mozūrais siena.*

Šitam pranešimui pritarė.

Jonas Navakas

Maskvos universiteto studentas

Pervaziuoju frontą, džiaugiuos, kad Rusija pasiliko užpakalyje, tas anarchijos kraštas, kurian daugiau niekuomet nebegrįšiu. Prisimenu Rusijoje pergyventą laiką. Nė kiek negaila Rusijos. Noriu sau aiškiai įsivaizduoti ten viešpatuojančią anarchiją ir manau, kad ji manęs daugiau nebelies. Stengiuos suprasti rusų tautą. Klausiu savęs, ar tai yra tauta tikra to žodžio prasme. Prieinu išvadą, kad tai nėra tauta, kad tai yra gyventojų konglomeratas, linkęs būti nagaikos valdomas. Valstietis pasitenkins, gavęs tirono (vis vien kaip jis vadintųsi) žemės sklypelį, iš kurio jis galės šiaip taip pusbadžiu maitintis; rusų inteligentas, gabaus ir drąsaus proto žmogus, prisigėręs katastrofiško marksizmo, drąsiai vykdo savo nusistatymą, nežiūrėdamas baisiausių priemonių. Mano ausyse suskambėjo Lunačiarskio žodžiai, kuriuos girdėjau Maskvos politechnikos instituto salėje, kur buvo diskutuojama drauge su rusų dvasiškiais krikščioniškoji ir bolševikinė ideologija. Lunačiarskis, baigdamas disputą, sušuko: „Da zdrastvujet svetaja vintovka!“ (Tegyvuoja šventasis šautuvas!). Prisiminiau, kad išgirdęs tokį nepaprastą šautuvo garbinimą, pajutau, lyg būtų davę man kas didžiausią smūgį, likau beveik be žado.

Taip, bolševizmas yra rusų žemės padaras; jis negalėjo gimti niekur kitur kaip rusų žemėje; jis negali šiek tiek ilgiau išsilaikyti, kaip tik rusų žemėje...

Tautoje, kur yra susikristalizavusi tautinė sąmonė, tautoje, kur yra gyva tauta, – tauta tikra to žodžio prasme, bolševizmas negalės sau vietos rasti, negalės išsilaikyti...

Rugpjūčio 19 d.

Rusijoje, Buguruslano mieste, 1-ajame Tado Kosciuškos lenkų pėstininkų pulke, kuriam vadovavo lietuvis papulkininkis Kazys Rumša, ėmė kurtis atskiroji lietuvių kuopa, vėliau išaugusi į Vytauto Didžiojo lietuvių batalioną. Vadas paporučikis Petras Linkevičius.

Jonas Navakas

Maskvos universiteto studentas

Aš važiuoju Lietuvon, laisvon, nepriklausomon Lietuvon! Esu tikras, kad Lietuvoje yra lietuviška valdžia... Štai jau Daugpilis, aš jau Lietuvoje! Noriu pamatyti iš „tepluškos“**

* apskričių

** šildomo traukinio vagono

nors vieną lietuvių valdininką, manau, pažinsiu iš uniformos. Dairaus. Vien tik vokiečių kareiviai, nėra nė vieno, kuris būtų panašus į lietuvių valdžios atstovą. Net Tarybos įgaliotinio tremtiniams grąžinti nematau. Nenustojau vilties lietuvių valdžios atstovus pamatyti pakelėje, nes mūsų traukinys, kaip pranešta, turi važiuoti Rokiškiniu. Tarp Daugpilio ir Rokiškio, pamatęs vienoje stotyje darbininką, klausiu lietuviškai apie gyvenimą Lietuvoje, apie lietuvišką valdžią. Darbininkas nustebo išgirdęs „lietuvišką valdžią“... Pasisako, kad uždirbęs pusę markės per dieną, kad lietuvių valdžios niekur nėra ir kad vien tik vokiečių valdžios tesama. Nusiminiau, nesmagu pasidarė. Ar gali būti, kad Lietuvoje lietuviškos valdžios nebūtų? Galvojau sau vienas: Valstybės Taryba paskelbė Lietuvą Nepriklausomą vasario 16 dieną, šiandien turi rugsėjo 2 dieną. Argi per tiek laiko, per šešis mėnesius, dar nieko nepadaryta, nieks nesuorganizuota! Negaliu patikėti.

Mykolas Krupavičius
kunigas

Vokiečių Vilniaus miesto policijoje tarnavo Liudas Gira. Mums, lietuviams, tai turėjo nemaža reikšmės ir naudos. Mums palankesnių vokiečių dėka Gira buvo pakeltas į kažkokios rūšies policijos viršininkus. Užėmęs tokią vietą ir turėdamas daug pažinčių vokiečių tarpe, ne tik policijoje, bet ir už policijos ribų, jis sužinodavo tokių faktų, kurie skaudžiai paliesdavo Lietuvos interesus. Kaip pavyzdys civilfervaltungo* sumanymas Lietuvą apsoldinti vokiečiais kolonistais. Gira šį faktą sužinojo iš mažlietuvio Jurgio Aukštuolaičio, iš kurio vėliau gavau visą eilę labai svarbių ir įdomių, Lietuvos ateitį liečiančių, dokumentų, kuriuos jis išvogdavo iš savo tarnybos vietos civilfervaltunge.

Tarp kitko buvo gautas ir vokiečių Lietuvos kolonizavimo planas. Beveik visi 15–20 ha ūkiai popieriuje buvo išparceliuoti vokiečiams. Išparceliavimas buvo vardinis, pvz., Jono ūkis iš X kaimo ir apskrities buvo numatytas išdalinti tam tikram skaičiui vokiečių, kurių vardai ir pavardės, šeimos narių skaičius ir kilmės vieta buvo jau plane numatyta. Įvykdžius tą planą, Lietuva jau būtų nustojusi būti Lietuva, o tapusi „Litauen“, kaip Doičlando** neatskiriama dalis. Jurgis Aukštuolaitis nemaža yra tuo būdu pasitarnavęs žengiančiai į savarankišką gyvenimą Lietuvai. Gaila, kad vėliau jis nuėjo šunkeliais, padėdamas Lietuvos priešams griauti Lietuvos užsimojimus žengti į nepriklausomą gyvenimą.

Jonas Basanavičius
Lietuvos Valstybės Tarybos narys

Mano brolio sūnus Jonas, kaip ir keli kiti lietuviai, šiuo laiku buvo beužsiimęs vaisba***: pirkimu mūsų krašte arklių ir jų gabenimu per artimą sieną į prūsus, kur juos aukštesne kaina parduodavo. Kartą jį su pora arklių pagavo prūsų policija, arklius konfiskavo, o jį patį pasodino Stalupėnų kalėjiman, kur teismo nusprendimu buvo nuteistas kalėti 3 ar 4 mėnesiams ir išgąbentas Ragainės kalėjiman.

Lietuvos Aidas
rugsėjo 10 d., Nr. 85

Kurpius Pranas Matiukas, prieš karą turėjęs savo įstaigą Rygoje, sugrįžo iš Rusijos ir apsigyveno Vilniuje, Vokiečių g. Nr. 17, b. 2. Taiso ir priima užsakymus; darbas atlieka-

* civilinė administracija

** Vokietijos

*** prekyba

mas greitai ir sąžiningai. Tikisi, kad tautiečiai kreipsis su savo darbo pasiūlymais.

Mykolui Lapienei, kurs buvo lietuvių batalione Rovne, pranešame, jog mes visi esame sveiki ir gyvename: 1) Vilkaviškyje: Ona, Jokūbas ir Povilas; 2) Šlepščiuose: tėvas, motina ir Marė. Mums sekasi gerai.

Balys Uborevičius
ūkininkas

Mano brolis Jeronimas, Rusijos kariuomenės karininkas, grįžęs į tėviškę, kiek pabuvo ir susiruošė į Rusiją. Kai paklausiau, kodėl nepasilieka Lietuvoje, atsakė: „Lietuva, kaip maža valstybė, neišsilaikys. Ją vokiečiai, o gal ir rusai vis tiek užims, tad man, jei dabar nėra ko valgyt, tai prie vokiečių nieko gero negaliu laukti. Rusijoje, kur mokslus ėjau, man lengviau prasimušti“.

Kazys Ladyga
karininkas

Tik grįžus iš Petrapilio, atėjo į mano butą (Daugpilyje) poručikas Uborevičius ir pasakė, kad jam pavesta formuoti 1-ąjį raitelių pulką ir pranešė, kad aš gausiąs įsakymą formuoti diviziją. Manęs tai nenustebino. Mano kariai iš 1914–15 m., kada buvau žvalgų komandos viršininku, dalyvavo visuose armijos komitetuose ir panorėjo savo buvusį viršininką matyti raudonojoje armijoje viršininku. Jų dauguma buvo savanoriai (volnopredel), inteligentai. Poručikas Uborevičius, dalyvavęs komitetuose, buvo kareiviams artimesnis.

Aš į poručiko pranešimą nieko nepasakiau, tik pareiškiau, kad tuo tarpu noriu vykti į Krymą. Ir taip išsiskyrėme. Jis tapo raudonosios armijos karininku. Aš tuo tarpu iš Daugpilio per 8 mėnesius per Vokietiją pasiekiau Vilnių.

Lietuvos Aidai
rugsėjo 5 d., Nr. 83

Lietuviai aficeriai: podporučikas Bronislovas Basiulis, kilęs iš Kalesninkų sodž., Lydos apskr. ir podporučikas Latvelis, kilęs iš Tabokinės viensėdžio (Ilukštos apskr. Kuršė) prašo atsiliepti artimų, giminių ir pažįstamųjų.

Lichtenhorst, pr. Hannover.
Barake III Nr. 749 (Deutschland)

Jonas Vėgėlis
karininkas

Smolenske, štabe, raštininku tarnavo Baltušis. Kilęs iš žemdirbių šeimos, dirbusios Komaro dvare, netoli Kuršėnų. Kai Gužas paragino grįžti Lietuvon, labai nusiminęs atsakė: „Norėčiau grįžti į namus, pas tėvus, bet kad ten reikės sunkiai dirbti, o čia aš tikiuosi gauti gerą ir lengvą tarnybą“. Baltušis pasiliko Rusijoje.

Mykolas Krupavičius
kunigas

Sugrįžęs iš Rusijos, Valstybės Tarybai reikalaujant, apsigyvenau Vilniuje. Vieną dieną eidamas gatve pamačiau iš tolo ateinant moterį su puodeliu rankoje. Ėjo ji labai netvirtu, svyruojančiu žingsniu ir kas kelintas žingsnis prisišliedavo prie sienos, galvą nuleisdavo žemyn ir sunkiai alsavo. Maniau ją esant girtą ar ligonę. Priėjau prie jos tuo metu, kai ji rymojo prie sienos. Sustojęs užkalbinau. Išsišnekame. Ji sunkiai sirgusi. Pradžioje jai valgyt

atnešdavusi draugė. Vėliau apsirgusi ir jos draugė. Nebuvo kam atnešti valgyti. Gulėjusios po kelias dienas be valgio. Maniusios badu reikšią mirti. Dabar ji galinti paeiti ir einanti parsinešti valgio su puoduku. Valgį duodanti kažkokia vokiečių įstaiga, specialiai įsteigta biednuomenei šelpti. Tas valgis esąs virintas vanduo su nedideliu miltų kiekiu. Bet gyvybei išlaikyti jo pakanka. Ta moteris buvo apsirengusi kaip skurdžiausia proletarė moteris rengiasi: su klumpėmis, apiplyšusiais drabužiais, skepeta apsigaubusi. Tiek sumenkusi, kad daugiau į lavoną panešėjo, negu į gyvą žmogų. Kalba buvo sunki. Sakinį keliose vietose nutraukdavo: kvapo pristigdavo. Tos moters veidas man nieko nepriminė, bet balsas iš karto pasirodė pažįstamas. Prisiminti neįstengiau. Paklausta moteris pasisakė esanti Pšibiliauskienė-Lazdynų Pelėda. Gautas įspūdis kaip perkūnas parbloškė mane.

Apsigyvenęs Vilniuje, pasisamdžiau Odminių skersgatvy pas kažkokį poną Mykolą (lenką) didelį, bene 7 kambarių butą už 2 rublius mėnesinės nuomos. Baldų tebuvo vienas senas stalas. Vienas kambariukas buvo su atskiru įėjimu. Tas mano butas greitai laiku virto neapmokamu viešbutiu:ėjo visi benamiai, beduoniai, bedarbiai mano mokiniai, geri pažįstami ir prieteliai. Lova kiekvienas pasirūpindavom. Mūsų lovos buvo šiaudų kūliai. Vėliau vienas kitas įsigijom ir po lovą kelių dešimčių kapeikų vertės. Savo viešbuty visi gyvenom tik naktimis. Rytai išsiskirstydavom kas sau į savo darbus. Valgydavom pusryčius ir vakarienes namie. Įsigijom bendromis jėgomis virdulį. Viešbutis buvo mano, nes aš jį išsinuomojau ir tik aš už jį mokėjau savininkui pinigus. Visi kiti viešbutio gyventojai buvo mano svečiai, nors visi buvome lygūs ubagai. Uždarbio jokio neturėjom.

Man tekdavo dažnai Valstybės Tarybos reikalais važinėti po provinciją. Kartais ištais mėnesiais užtrukdavau tose kelionėse. Iš kelionės parsiveždavau duonos, mėsos, kurių gaudavau dovanų iš gerų žmonių. O už kelionę iš Valstybės Tarybos gaudavau kelionpinigių. Duona dažnai mokėdavau ir nuomą už kambarį. Man sugrįžus, geros dienos mano viešbuty gyventojams būdavo, nes kurį laiką sočiai bent pusryčių ir vakarienes pavalgydavo. Ir diskusijos tuomet gyvesnės būdavo. Ypač atkusdavo kun. Tumas, kuris taip pat kelis mėnesius gyveno mano viešbuty.

Į tą viešbutį pasiūliau persikelti gyventi ir Lazdynų Pelėdai. Jai labai tiktų kambariukas su atskiru įėjimu. Ir ramu būtų, ir priežiūrą turėtų, ir pakenčiamesnį valgį gautų. Bet Pelėda griežtai atsakė. Ji nenorinti skirtis su savo vargo draugėmis. Jai neįauku būtų poniška draugija (nors ir tie ponai pusbadžiu gyveno ir gulėjo ant šiaudų, o turto turėjo vieną virdulį ir apie 10 puodukų arbatai gerti). Įkalbėti nepavyko. Tad už parankės paėmęs nuvedžiau ją į tą vietą, kur buvo neva sriuba dalijama. Paskui palydėjau ją į urvą, kuriame gyveno su savo drauge, ir pasižymėjęs adresą, grįžau organizuoti Pelėdai pagalbos. Pirmiausia reikalinga buvo surasti nuolatinė globėja. Ta globėja apsiėmė būti Voronežo abiturientė Marija Ambraziejūtė, geros ir gailėstingos širdies mergaitė.

Teisininko Mykolo Sleževičiaus laiškas Valstybės Tarybos nariui Jurgiui Šauliui

Mielasai!

Tavo laišką gavau. Ačiū. Jis daug ką mums nurodė ir mūsų poziciją nustatė. Dabar vėl daug kas atsimainė ir nuolat mainosi. Pranešk man apie visa. Be to, būdamas prezidiume, pasistenk kitus užtikrinti, kad jie rūpintųsi visų mūsų pajėgų Lietuvos atstatymui sunaudojimu. Taryba turi rasti laikiną bendrą platformą, kuri būtų visų mūsų partijų pagirta ir visų bendrai vykintina. (...) Pirmoje eilėje reikia rūpintis organizuoti kariuomenę, kuri galėtų daboti tvarkos ir ginti Lietuvą nuo užpuolimų. (...) Saugokimės ir neįsileiskime senųjų rusų valdininkų biuro-

kraty, kurių gana daug turbūt jau priplaukė į Lietuvą. Pagalios, nustatydami Lietuvos sieną, venkite gudy žemių. Tai akmuo prie Lietuvos kojų, kurs mus gali labai greitai paskandinti. Taip pat ir su karaliumi nesiskubinkite. Karaliaus iš Vokietijos pakvietimas ir tos konvencijos, kurios gal gali būti atšauktos, ypač kariškoji ir geležinkelių, kitiems nelabai malonūs. Jie bevelty, kad Lietuva rodytų daugiau noro tikrai nepriklausoma būti. Aš tik skleidžiu mintis. Pagalvokite.

Lietuvos Aidas

spalio 9 d., Nr. 101

Panevėžyje atidengtas naujas viešbutis „Hotel Poniewiez“ Šeduvos g-vė Nr. 15 (Morgen str.). Prie viešbučio parengta arkliais ir vežimams pastatyti vieta.

Dantų gydytoja Julija Biliūnienė sugrįžo Vilniun, priima nuo 12–2 ir 3–5. Jagello nerstr. (buv. Žandarų) Nr. 9, b. 4.

Pono R. Grabausko, gyvenusio 1917 m. Aleksandrovske, Ekater. gub., prašau duoti žinių apie mano paliktas agronomijos knygas. Jos man yra labai reikalingos. Jų kainą užmokėčiau.

Agronomas Karolis Kiršanskas, Vilnius, Erste Hafenstr. 6a, but. 4.

Spalio 10 d.

Valstybės Taryba nurodė karininkui Jurgiui Kubiliui kviesti ir registruoti karininkus bei kareivius. Pirmaisiais savanoriais į Lietuvos kariuomenę užsirašė: karininkai Kazys Škirpa, Antanas Jakštas, Motiejus Pečiulionis, Povilas Dundulis, Juozas Šulga, Petras Genys, Jurgis Kubilius, Stasys Zaskėvičius, Jeronimas Matulionis, Antanas Juozapavičius, Vincas Matulionis, Jonas Josiukas, Julius Čaplikas, Silvestras Skimundris, Pranas Kaunas, Vincas Geiga, Liudas Žukauskas, Bronius Platakis, Pranas Bizokas, Mykolas Velykis, Antanas Kubilius, Napalys Zabulionis, Jonas Kairiūnas, Eduardas Jodka, Justinas Kibirkštis, Antanas Pošiūnas, Vincas Šaudzis, Jonas Zalatorius, Pranas Mačiulis, karo gydytojas Antanas Matukas, karo valdininkas Kazys Čiukšys, junkeris Vladas Vištakis, kareiviai Stasys Butkus, Kazys Mačiulionis.

Jurgis Kubilius

savanoris, karininkas

Spalio 15 d. įsteigta Apsaugos komisija. Komisijos prezidiumą sudarė Šilingas – pirmininkas, Liudas Gira – pirmininko pavaduotojas, gyd. Nagevičius – sekretorius ir gyd. Alekna – išdininkas. Apsaugos komisija pavedė man organizuoti kariuomenę. Tą pačią dieną aš pakviečiau kpt. Velykį ir pasiunčiau telegramą Šneideraičiui. Kadangi kariuomenė buvo organizuojama slaptai nuo vokiečių okupacinės valdžios, tai telegramoje aš parašiau, kad Šneideraitis kviečiamas atvykti į mokytojų konferenciją. Iš Rusijos aš parsivežiau adresus visų karininkų ir raštininkų, tarnavusių Smolensko lietuvių batalione. Šneideraitis Smolensko lietuvių batalione buvo adjutanto padėjėjas, taigi jo adresą turėjau.

Lietuvos Aidas

spalio 24 d., Nr. 114

Artistas Kipras Petrauskas norįs Lietuvon sugrįžti. Gauname patirti, kad žinomas Rusijos valstybės teatro artistas Kipras Petrauskas, kreipęsis per savo draugą artistą į Lietuvos Tarybą, kad padėtų jam Lietuvon sugrįžti, bei leidimą išrūpintų. Tad sulauksime dainininko, maloniai visuomet dalyvavusio Petrapilio ir Lietuvos lietuvių koncertuose.

Dėl artisto Andriaus Olekos. Gavome žinių, jog Teatro komisija prie Lietuvos Tary-

bos stengiasi susižinoti su Maskvos Dailės teatro artistu Andriumi Oleka, kad pasikvietus jį pas save lietuvių dramos mokyklai ir Lietuvos teatrui.

Spalio 28 d.

Valstybės Taryba priėmė „Lietuvos valstybės laikinosios konstitucijos pamatinius dėsnius“ ir vienbalsiai anuliavo ankstesnįjį nutarimą kviešti hercogą Urachą į Lietuvos karalius.

Lietuvos Aidas

spalio 30 d., Nr. 119

Volkovykas, Gardino gub. Čia lietuviai katalikai seniai gudais virtę. Tik Rupeikų kaimas per 7 varstus nuo Volkovyso dar neseniai tebekalbėjo lietuviškai. Netoli nuo ten yra Kuklauskų kaimas, kur gyvena 35 ūkininkai, lietuviai katalikai, nors sugudėję, tebesilaiką lietuvių papročių. Tie kraštai tebėra visai neištirti; dar gali duoti lietuviams daug ko nauja, kaip davė Zietela.

Jurgis Kubilius

karininkas

Apsaugos komisijos pirmininko Šilingo pasiūlymu visa Lietuva buvo padalinta į 12 sričių. Buvo numatyta į kiekvieną sritį paskirti srities viršininką, kuris turėjo rūpintis karinės jėgos organizavimu. Lenkų fronto vadu paskirtas papulkininkis Nastopka; vyriausiuoju vadu buvau paskirtas aš. Sričių viršininkai dar nebuvo paskirti, nes nebuvo karininkų. Tuo tarpu buvo tik vadai.

Dar prieš Apsaugos komisijos įsteigimą atvykstantieji į Vilnių karininkai užeidavo į Tarybą; ten jie užpildydavo registracijos lapelį ir vėl grįždavo namo. Taryba negalėjo paklikti į Vilniuje, nes okupacinė valdžia neleido organizuoti kariuomenės, o be to, nebuvo ir lėšų. Dabar paėmėme iš Tarybos karininkų registracijos lapelius ir pradėjome kviešti į Vilnių karininkus. Velykis, Šneideraitis ir aš pradėjome drausmės statuto dėsnius.

Lietuvos Tarybos Prezidiumui

Mes, žemiau pažymėtieji lietuviai aficeriai, stovyklės Bad Stuer, reiškiamo Lietuvos Tarybos Prezidiumui padėką kaip už mūsų paliuosavimą iš nelaisvės, taip ir už morališką ir medžiagišką palaikymą laike mūsų nelaisvės.

Kapitonas Laškevičius, Praporščikas Petrovičius, Praporščikas Puišis, valdininkas Ravevičius, valdininkas Amelčenko, Poručikas Putrementas, Poručikas Zelnjok, Praporščikas Valuntas, valdininkas Bašarkevičius, Poručikas Žemaitis.

Vilnius-Stotis

4/XI. 18 m.

Jonas Basanavičius

Lietuvos Valstybės Tarybos narys

Vokiečių kariuomenei pradėjus nesisėkti kovose su prancūzų–anglų–amerikiečių armijomis prancūzų fronte, vokiečių kaizeris Vilhelmas II priverstas buvo lapkričio 9 d. atsisakyti nuo sosto, kas neliko be įtekmės į vokiečių politiką Lietuvoje. 10 d. žydų socialistai darė gatvėse politikos demonstracijas, nešiodami raudoną vėliavą, prakalbas kalbėdami ir t. t. Vienas kalbočius Didžiojoje gatvėje nuo balkono kalbėdamas rėkavo: „Dолоj

taryba, doloj polskije legionery, da zdrastvujet litovskaja respublika“*.

Martynas Yčas

Lietuvos Valstybės Tarybos narys

Saujelė lietuvių inteligentų, terorizuotų vokiečių okupantų, suvargintų ir nukankintų tremtinių, grįžusių iš bolševikų rojaus apdriskusių, išalkusių būriai, negalėjo sudaryti geresnės nuotaikos. O lenkai visą laiką, iš dalies tų pačių vokiečių poznaniečių padrąsinti, demonstratyviai laikėsi prieš mus.

Jie organizavosi ir dėjo visas pastangas, norėdami prijungti ne tik Vilnių, bet visą Lietuvą prie Lenkijos.

Lunnyj Žytel

Vilniaus žydų laikraštis

Kas nori tarnauti kariuomenėje be algos, be maisto, be buto, be ginklo, be kitokio kurio aprūpinimo, veltui, teužsirašo Lietuvių Valstybės Taryboje, Vilnius, Jurgio pr. 13.

Pranas Eidukaitis

Vilkaviškio apskrities ūkininkas

Vieną kartą ėjau su draugu iš Vištyčio per girią vokiečių nutiestu geležinkeliuku. Sutinkam gerokai nusipenėjusį, matyt, save aukštai statantį vokiečių valdininką su kažkokiu civiliu vyruku. Prasilenkiame.

- Meec! (Kepurė!) – staiga nesavu balsu suriko valdininkas.

Aš krūptelėjau ir stoviu kaip nudiegtas. Nežinau, ko jis nori iš mūsų, prašau to civilio vyruko paaiškinti. Pasirodo, reikėjo mums prieš tą valdininkėlį kepurės nusiimti. Nusiėmė kepurės ir pasikišę po pažastimis, stovime. Valdininkėlis, daugiau nieko nesakydamas, nuėjo.

1918 metais, lapkričio 11 dieną, taigi pradėjus byrėti vokiečių galybei, nuvežiau į Vištytį paprastą savaitinę duoklę: sviesto, sūrių, kiaušinių.

Ir koks nuostabus reginys. Tie, taip mandrus, visada aukštai iškėlę nosis vokiečiai galiūnai – valdininkai, žandarai ir paprasti kareiviai – vaikščioja kaip šešėliai, vos vos krutėdami. Net ir tas nuožmusis amtforstėjėris**, kuris, būdavo, ant kiekvieno žmogaus šokdavo ir su kojomis, ir su kumščiais, dabar negali nė žodžio ištarti. Ir tie, mūsų duona nusipenėję žandarai, nuo kurių kvapo krūpčiodavo visas Vištytis, dabar sudribę, pamėlynavę, mažai panašūs į gyvas žmones. Eiliniai kareiviai, kurie visados stengdavosi būti guvūs ir mıklūs, vos bepastovi.

Visa tai matydamas aš širdyje pajutau didelį džiaugsmą, pasitenkinimą bei pagiežos atpildą, nes mano akyse trūko plieninės vokiečio grandinės.

- Aš jums svieto daugiau nebevešiu, – grįždamas namo tvirtai sau tariau.

Danutė Lapinskaitė

Atvyko šeši vokiečiai pas Kubiliūnų kaimo gyventoją Praną Čiulevičių ir ėmė daryti kratą. Bedarydami kratą, vokiečiai rado spintoje pinigų, keturis aukso žiedus ir visa tai pasiėmė. Du vokiečiai užlipo ant pirkios aukšto, rado ten kabančius lašinius, susikišo į maišą ir iškeliavo. Čiulevičius buvo bandęs du vokiečius sulaikyti, bet vokiečiai jį sumušė ir paliko žmogų be nieko.

Kitą dieną Čiulevičius nuvyko pas vokiečių komendantą pasiskųsti, kad jo kareiviai jį apiplėšę. Komendantas liepė parodyti, kuris tai padarė. Čiulevičius, vieną pažinęs parodė.

* Šalin tarybą, šalin lenkų legionierius, tegyvuoja Lietuvos respublika

** vokiečių policininkas

Bet viskas tuo ir pasibaigė.

Po kelių dienų, šeštadienio vakarą, vokiečiai apstojo Čiulevičiaus namą ir ėmė šaukti, kad juos įleistų vidun. Čiulevičius vidun neleido. Vokiečiai pradėjo laužti duris. Čiulevičius, manydamas atsilaikyti, paėmė į rankas kastuvą. Vokiečiai išėmė langus ir ėmė pro juos lįsti, o kiti vis plėšė duris. Pagaliau durys buvo išplėštos, vokiečiai įsiveržė vidun, ištraukė Čiulevičių į kiemą, čia pat nušovė ir paliko. Kaimo gyventojai rado Čiulevičių tik su puse galvos.

Kitą dieną, anksti rytą, Čiulevičiaus lavonas žmonių buvo įneštas į pirkį. Pradėjo ruošti laidotuvėms. Tuo metu atvažiavo keturi vokiečiai, paėmė Čiulevičiaus lavoną, įsidėjo į vežimą ir išsivežė. Nuvežė Kubiliūnų dvaro daržinėlį ir čia jį paslėpė peluose. Tačiau giminių buvo surastas ir kaip pridera palaidotas.

Vladas Putvinskis
agronomas

Vokiečiai nutiesė naują geležinkelį per Tauragę ir Kelmę, kad išvežtų Lietuvos javus ir mėsą; per metus geležinkelis nespėjo išvežti. Kiek buvo ūkių tris kartus sugriautų ir tris kartus atsistačiusių. Viskas buvo suvaržyta, atimta, rekvizuota, o vis tik lietuvius turėjo. Paskirtos buvo normos, neleista sočiai valgyti, kiekvienas bičių avilys, kiekviena višta buvo surašyta. Lietuviai slapstė, kentėjo, dirbo, o duonos ir lašinių kšnelis vis buvo ir buvo.

Kuriai tautai teko pradėti naują gyvenimą sunkesnėmis sąlygomis?

Juozas Tumas-Vaižgantas
rašytojas

Šašiejų* visoje Kauno gubernijoje, sakysime, kaip buvo, taip ir paliko tas pats nesunkus atminti skaičius – du: Dinaburgas – Kaunas, Joniškis – Tauragė. Tiesa, jų žiūrėta labiau, neg paprastai Rusijoje yra žiūrima, tačiau visai ne dėlto, kad jie – lietuviams tar nauja, bet kad tai galai didžiųjų metropolijos tranzito kelių. Kame tranzito nėra, kaip va Suvalkų gubernijoje, tai ir tie patys šašiejai, kad ir strategijos tikslais nutiesti, karo laikui, buvo neregėto negirdėto bjaurumo. Jais nei vietos žmonės negalėjo naudotis, nei ištikęs karas nepasinaudojo, tik davė vokiečiams progos pašiepti:

- Sako, rusų inžinieriai esą nesumaningi, o žiūrėk, kaip jie mums mokėjo kelius pagadinti.

Arba:

- Sako, rusai į karą nesiruošę, o prie kelių kas darbavosi? Juk taip jiems pagadinti reikėjo bent kelių dešimtų metų.

Rapolas Skipitis
teisininkas

Žymi Lietuvos gyventojų dalis nepalanki nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymui, būtent: didelė dalis dvarininkų ir miestelėnų. Kai kurie dvarininkai net slaptai bendradarbiauja su Lenkijos valdžia prieš Lietuvą. O kiti nors ir nėra Lenkijos agentai, bet atsikuriančiai Lietuvai padėti nenori. Tik maža dalis dvarininkų nuoširdžiai eina su lietuviais patriotais atstatyti Lietuvos valstybę.

Miestai ir miesteliai didžiausioje dalyje apgyventi žydų, nulietuvėjusių, lenkiškai kalbančių lietuvių, šiek tiek iš Lenkijos atsikėlusių lenkų, nuo seniau įsikūrusių rusų ir kitų svetimtaučių. Susipratusių lietuvių Lietuvos miestuose nežymi mažuma. Tokia miestelėnų tautinė sudėtis ne tik nėra tvirtu ramsčiu, bet sudaro nemažą rūpesčių atsikuriančiai Lietuvai.

* *plenty*

Raštas Lenkijos regentų tarybai

Gerbiamoji Regentų Taryba!

*Lenkai Lietuvoje su neapsakomu džiaugsmu atjautė nepriklausomos sujungtos Lenkijos Valstybės paskelbimą. Mes matome šiuo aktu įvykstant mūsų tautos troškimus, tautos, kuriai ypač Lietuvoje likimas nepagailėjo sunkių smūgių. Skaisti ateitis leis mums užmiršti patirtus skausmus. Eidami atgimusios žmonijos pripažinta apsisprendimo teise, visų lenkų gyventojų sluoksnių vardu pareiškiame stiprią valią **sujungti Lietuvą su Lenkija.***

Lenkų Komitetas Vilniuje

Jurgis Kubilius

savanoris, karininkas

Lapkričio pradžioje į Vilnių atvyko pirmieji kareiviai savanoriai, apie 15 žmonių. Kareivinių neturėjome, teko sutalpinti juos pačios Tarybos rūmuose. Tvarkyti tuos savanorius buvo pavesta kpt. Glovackiui. Tokiu būdu prasidėjo 1 pulko formavimas.

Vincas Glovackis

savanoris, karininkas

Spalio pabaigoje man pagaliau pavyko grįžti tėvynėn. Grįžau iš Poltavos kartu su Poltavos lietuvių tremtinių komiteto pirmininku Deltuva; mat, nuo 1918 m. sausio pradžios buvau minėtojo komiteto nariu. Grįžome tik tada, kai išleidome visus tremtinius, kurie norėjo grįžti. Sutvarkę visas komiteto bylas bei dokumentus, visą tą medžiagą parsivežėm į Vilnių. Neminėsiu čia kelionės vargų, daromų mums kelionėje kliūčių, nes tai yra asmeniniai dalykai.

Per trejetą dienų susitvarkęs savo reikalus, nuėjau į Valstybės Tarybą (Jurgio prosp. 13 nr., kur taikos buvo Vilniaus karo apygardos teismas) pasiteirauti, kaip eina Lietuvos atstatymas.

Atvykęs Tarybon sutikau Liudą Girą, savo senąjį draugą, kuris man išpasakojo nuo A iki Z. Pirmiausia puolė man į glėbį ir tuojau, po pirmo pasisveikinimo, paskelbė, kad jis, kaip Apsaugos komisijos narys, tuojau pasirūpinsiąs, kad aš būčiau paskirtas 1-ojo pėstininkų pulko vadu, o jis pats bus paskirtas Vilniaus karo komendantu. Tuomet mes abu imsimės kurti kariuomenę, kurios kūrimui beveik nieko dar nėra padaryta.

Pasikalbėjęs su kitais Apsaugos komisijos nariais, Gira gavo pritarimą savo sumanymui ir aš buvau paskirtas nuo lapkričio 1 dienos pirmojo pėstininkų pulko vadu, o Gira – Vilniaus komendantu. Nieko negelbėjo nei mano atsisakymas būti vadu pulko be kareivių, nei visos kitos sunkenybės pulkui steigti, nes vis tik kam nors reikėjo kūrimo darbas pradėti. Man buvo pažadėta visokeriopa pagalba, žinoma, daugiau morališka, negu materiališka, nes pinigų nei butų, nei kitokios karo medžiagos nebuvo.

Kariuomenei kurti, tiesa, buvo įsteigtas Taryboje registracijos biuras, kurį vedė štabo kapitonas Balys Giedraitis su poručiku Antanu Jakštu. Dirbo prie Tarybos ir pulkininkas Kubilius, kurs buvo vadinamas Krašto apsaugos štabo viršininku, tačiau minėto štabo vaisių neteko pastebėti, jei neskaityti registravimo atvykstančių savanorių (kitų kariuomenių) karininkų ir paskelbimo jiems, kad po registracijos jie gali grįžti kas kur nori, o kada bus reikalingi, – tai bus pakviesti.

Peržiūrėjęs registracijos lapą, aš išrinkau visą eilę karininkų ir išsiunčiau visiems kvietimus, tačiau, reikia pasakyti, kad maža kas teatsiliepė į tai, nes dauguma jų negavo, kiti gi jau suskubo išvažinėti kas sau, stoti tarnybon, kai kurie netgi atsidūrė lenkiškos lietuvių-gudų divizijos eilėse.

Man padėti sutiko ir stojo be atodairos į pirmąjį pulką štabo kapitonas Edvardas Adamkavičius ir kiti keli. Adamkavičius buvo paskirtas mano padėjėju ir, reikia teisybę pasakyti, savo energija, pasiaukojimu ir darbu daug, labai daug padėjo pirmomis, sunkiausiomis pulko kūrimosi dienomis.

Ūkiui vesti sutiko stoti karo valdininkas Simonas Užga, kuris bene ir bus pirmasis Lietuvos kariuomenės karo valdininkas. Kaip jam pavykdavo pripirkti reikalingiausių daiktų ir tai beveik be pinigų, yra jo paslaptis, tačiau jis dirbo taip pat nepaisydamas darbo valandų ir nesigailėjo triūso bei kojų aplakstyti visą miestą, kad surastų nors centu pigiau ir geresnėmis sąlygomis ką nors pirkti.

Negaliu tiksliai nupasakoti, kaip pulkas „augo“ savo pirmomis dienomis, tačiau lapkričio 10 dieną turėjome jau keliolika karininkų ir daugiau 30 kareivių. Daugiau todėl, kad kilus vokiečių kariuomenėje revoliucijai Vilniuje, pulkas išstatė sargybą saugoti Valstybės Tarybą ir Apsaugos štabą. Tai jau buvo „stipri“ sargyba, nes Valstybės Tarybą saugojo apie 20 žmonių, štabą – apie 10.

Neturint kareivinių nei kitos patalpos kareiviams savanoriams, paskutinioji buvo paruošta Valstybės Tarybos rūmų rūsy, tačiau greitai pasidarė per ankšta ir reikėjo rimtai susirūpinti būstu kareiviams. Šiuo atveju daug padėjo ir pasidarbavo karo gydytojas Nagevičius, kurs taip pat buvo Apsaugos komisijos nariu, ir jo rūpesčio dėka išgavome iš vokiečių artilerijos kareivines ties elektros stotimi Šnipiškėse.

Žinoma, kareivinės apgailėtinos, bet vis tik su stogu ir langais bei durimis. Išgavę jas, tuojau perkėlėme ten pulko štabą ir visą „pulką“, taip pat gavome butą karininkams, kurie iki šiol gyveno įvairiose Vilniaus lindyne, mandagiai „viešbučiais“ vadinamose. Tas tuo labiau buvo reikalinga, nes algų negaudavome, o už lindyne karininkams reikėjo mokėti pinigus. Užėmus kareivines, pirmas rūpestis buvo įsteigti savo virtuvę; tas mums su dideliu vargu, esant visokiausioms kliūtims, per tris, keturias dienas ir pavyko padaryti. Čia kam, kam, o jau karo valdininkui Užgai teko pasidarbuoti ir palakstyti. Na, tiek to, faktas tas, kad trečią ar ketvirtą dieną mes valgėme pietus iš savo virtuvės, karininkai ir kareiviai iš vieno katilo, tačiau ne tik valgis, bet ir guolis ir apskritai visas karininkų gyvenimas niekuo nesiskyrė nuo kareivių.

Kai kuriems karininkams ir kai kuriems kareiviams toks „demokratiškas“ gyvenimas, matyti, ne visai patiko, nes tuojau pasiprašę atostogų spruko iš pulko; tiek mes tuos „atostogininkus“ ir tematėm. Tačiau nė kiek dėl to nenusiminėm, nes kas ištvėrė pirmąsias dienas ir pasiliko pulke, tas tikrai buvo geras karys, puikus patriotas lietuvis, visai pasiruošęs bet kokias sunkenybes kęsti tėvynės gerovei.

Lapkričio 11 d.

Valstybės Tarybos pirmininkas Antanas Smetona, vicepirmininkai Jurgis Šaulys ir Justinas Staugaitis pasirašė raštą dėl pirmosios Lietuvos vyriausybės sudarymo. Augustinas Voldemaras skiriamas ministru pirmininku, užsienio reikalų ir krašto apsaugos ministru, Vladas Stašinskas – vidaus reikalų, viešųjų darbų ir maitinimo, Petras Leonas – teisingumo, Martynas Yčas – finansų, susisiekimo, Jonas Yčas – švietimo, Juozas Tūbelis – ūkio ir valstybės turtų.

*Martynas Yčas
finansų ministras*

Dar gerokai prieš prasidedant posėdžiui Valstybės Tarybos rūmuose visur pilna žmo-

nių. Visi pakilia nuotaika kalbasi apie laukiamąjį posėdį, apie sudarytąjį ministerių kabinetą, apie pradėtąjį didį valstybės kūrimo darbą. Visi džiaugiasi, bet visi taip pat susirūpinę, kad šių dienų atsitikimai nesugriautų pradėtojo darbo, kad nenušluotų pačios nepriklausomybės ta Vokietijoje bekylanti audra... Prieš pat posėdžio pradžią publika, sausai prikimšusi erdvią Valstybės Tarybos salę, ramiai laukia pasirodant Lietuvos valdžios ir Valstybės Tarybos visumoje. Valstybės Tarybos prezidiumui ir ministerių kabinetui pasirodžius, publika su didžiausiu entuziazmu juos sutiko.

Augustinas Voldemaras

Lietuvos ministras pirmininkas

Ramumas ir tvarka krašte turi būti išlaikyta. Taigi laikinoji Lietuvos valdžia skaito savo pirmiausiu ir švenčiausiu uždaviniu apsaugoti valstybę nuo netvarkos. Gyvybė ir turtas kiekvieno piliečio turi būti apsaugoti. Ramumas visur palaikomas. Prasižengimai prieš tvarką ir ramumą turi būti smarkiai baudžiami. Laikinoji valdžia tuo tarpu už ramumą neatsako, stengias kuo greičiausia apsaugos dalyką paimti į savo rankas. Jau prieš tai padarysiant, bus iš anksto išleisti įsakymai tvarkai išlaikyti. Beimant savo atsakomybei ramumo išlaikymą, Laikinoji valdžia privalo turėti ginkluotą pajėgą – miliciją ir policiją. Sudaryti vieną ir kitą darbas pradėtas. Iš vidaus galimi didžiausi ramumo ardytojai yra plėšikai, kurių pilna visa Lietuva. Valstybės taryba lig šiol neturėjusi krašte jokios valdžios, negalėjo nieko padaryti, kad tat pašalintų. Ji įteikė vokiečių tiek okupacijos, tiek vidujinei valdžiai eilę raštų, kuriuose išdėstytas buvo gyvas reikalas apsaugoti Lietuvos gyventojų gyvybę ir turtą nuo plėšikų. Okupacijos valdžia nieko nepadarė ir plėšikų skaičius vis eina didyn. Tas, kas vadinama plėšikais, banditais yra iš tikrųjų kombinuotas dabarties apsireikimas. Didžiausia banditų dauguma ne iš liusojo noro tapo tuo, kuo jie yra dabar, nedarbas, pasiliuosavimas nuo priverstinio išvežimo iš Lietuvos varė žmones iš ramaus gyvenimo draugė su kitais. Laikinoji valdžia stengsis pirmų pirmiausia šaknis prašalinti, kad naujų banditų neatsirastų ir per daug įvairiomis priemonėmis mažinti esančiųjų skaičių, kol jie visai išnyks. Šiame darbe reikalinga bus labiausiai paspirtis pačių gyventojų, be kurios valdžia pati viena nieko nepadarys.

Išlaikius tvarką viduj, lieka klausimas rubežių* gynimo, arba tikriau saugojimo. Karo mes su niekuo nevedam ir nė vienas iš mūsų kaimynų – vokiečių, lenkų, ukrainų, rusų ir latvių neturi pamato ant mūsų užpuldinėti. Taigi didelių spėkų rubežiams sergėti mums ir nereiks. Bet vis tik, kaip anksčiau pasakyta, sargyba reikalinga, kad mūsų valstybėn neįsibrautų vogčia, kas neturi teisės mūsų kraštan atvykti.

Išlaikius tvarką iš oro ir vidaus, tik tada tegalėsime pradėti valstybės organizacijos darbą.

Jonas Navakas

Vieną gražią dieną gaunu „Lietuvos Aido“ numerį, kur pranešama, kad pirmoji Lietuvos Vyriausybė su prof. Voldemaru priešakyje jau suorganizuota, ir kad veikiai pradės savarankiškai kraštą tvarkyti. Džiaugsminga naujiena! Nutariu vėl važiuoti Vilniun ir tikrai sužinoti, kas daroma ir kas reikia daryti vietose.

Atvažiavęs Vilniun aplankau Lietuvos Valstybės Tarybą ir atskirus asmenis veikėjus, kad gaučiau instrukcijų, kas reikia daryti vietose. Niekur nieko tikro... Valstybės Taryboje ir valdžioje dar nėra tikro nusistatymo dėl valdžios organizavimo, nei dėl organizacijos

* sienų

pamatų. Dvi nuomonės yra kilusios: viena, kuri nori, paliekant vokiečių kreizus*, kaip didesnius vienetus, organizuoti vietos organus parapijomis ir parapijų komitetus kurti; kita norėtų, kad būtų organizuojama senų rusų valsčių ribose ir valsčių komitetai kuriami. Daug ginčijamasi dėl būsimos organizacijos pamatų. Pirmoji nuomonė paima viršų, nutarta laikyti parapiją kaip mažiausią administracinį vienetą, ir parapijų komitetus kurti. Ta prasme redaguojamas atsišaukimas į Lietuvos gyventojus. Šis nutarimas sukelia nepasitenkinimo kairiųjų tarpe, kurie bijo kunigų įtakos. Baimė mažai pamatuota.

Sužinau, kad Ministeris Pirmininkas prof. Voldemaras turės skaityti Valstybės Tarybos iškilmingame posėdyje pirmą Lietuvos vyriausybės deklaraciją. Išsirūpinu leidimą Valstybės Tarybos iškilmingame posėdyje dalyvauti. Prof. Voldemaras ramiai, tvirtu balsu, perskaito pirmąją Lietuvos vyriausybės deklaraciją. Tai vienas iš svarbiausių aktų. Nežiūrint aplinkybių sunkumo, nežiūrint to, kad priemonės atstatyti Lietuvai menkos, nežiūrint lėšų stokos, deklaracija labai optimistinė. Aiškiai numatomi keliai, kuriais Lietuvos vyriausybė turės eiti, kad Lietuva prisikeltų.

Po deklaracijos, vakare, nedidelis santariečių būrelis susirenka daktaro Alekno bute deklaracijai apsvarstyti. Ilgai svarstomas ir ginčijamas deklaracijos priimtinumumas. Man ne per daugiausia tie ginčai rūpi, norisi kaip galima veikiau namo važiuoti ir pradėti organizacijos darbą vietose. Žinau, kad nieks manęs tam darbui neįgaliojo, jaučiu, kad tai yra mano pareiga. Valstybės Taryba išleidžia garsų ir pirmą atsišaukimą į gyventojus, kuriuo raginama Parapijų Komitetus kurti; Parapijų Komitetai laikomi mažiausiu valstybinės organizacijos vienetu apskrityse. Tai lapkričio mėn. 11 dienos atsišaukimas. Atsišaukimas labai bendras ir neaiškus. Tačiau toji aplinkybė nepakenkė suprasti jį. Ir jis buvo suprstas visuose Lietuvos kampeliuose kaip šauksmas organizuotis. Tai buvo oficialus dokumentas, kuriuo pasirėmė vietos darbininkai veikti pradėdami. Visi stoji darban... Atėjo metas lietuvių valdžią organizuoti...

Martynas Yčas
finansų ministras

Vilnius atskirtas nuo visos Lietuvos. Mes, vyriausybė, sėdime sostinėje. Bet norint prie mūsų prieiti, reikia specialaus okupanto leidimo geležinkeliu važinėti, reikia leidimo apskričių sienoms peržengti.

Rapolas Skipitis
teisininkas

Voldemaro, kaip politiko, kelias vingiuotas ir nelaimingas. O gal jis nuėjo ne tikruoju savo keliu? Gal tikrasis jo kelias yra ne politiko, bet mokslininko?

Juk jis dar studentu būdamas savo išimtiniais gabumais, fenomenalia atmintimi ir mokslinės kūrybos polėkais atkreipdavęs savo kolegų ir profesorių dėmesį. Jei jis nebūtų įsijungęs į politiką ir jei politika nebūtų jo įtraukusi į visokias nelemtas painiavas, galimas daiktas, kad Voldemaras būtų iškilęs į didžio garso mokslininkus, būtų padaręs didžius darbus ir būtų labai nusipelnęs lietuvių tautai kaip mokslininkas.

Jurgis Kubilius
savanoris, karininkas

Susidarius mūsų pirmajam ministerių kabinetui, gydytojas Nagevičius pakvietė pas save į svečius Tarybos narius, ministerių kabineto narius, Nezabitauskaitę (Galaunienę),

* *apskritis*

mane ir kitus, apie 30–40 žmonių. Kaip paskiau sužinojome, vienu vežiku į svečius važiuo gydytojas Alekna su kažkokių ponu, o paskui jį kitu vežiku Stašinskas (vidaus reikalų ministeris) su kitu ponu. Vežikui nepatiko, kad jo ponai kalbasi lietuviškai, ir jis kažką negero pasakė apie lietuvius. Tuomet Stašinskas davė vežikui į ausį, atėmė iš jo botagą ir taip su botagu rankoje įėjo į Nagevičiaus butą. Paskum jį įsiveržė vežikai; kilo triukšmas. Tuomet Aukštuolaitis, buvęs vokiečių kario uniformoje, nuramino vežikus.

Jonas Basanavičius

Lietuvos Valstybės Tarybos narys

Miesto salėje – didelis darbininkų – ypač žydų – mitingas: ties durimi iškabinta raudona vėliava su parašu: *Vsia vlastj soveta** 18 d. vakare „Rūtos“ salėje – lietuvių literatų susirinkime organizuojant „Lietuvių rašytojų draugiją“.

Jonas Navakas

Ateina žinia, kad vokiečiai turėjo kapituluoti fronte, kad karo paliaubos pasirašytos baisiai sunkiomis sąlygomis Vokietijai. Baugu darosi už Lietuvą. Bijau, kad besiplečiąs judėjimas nevirstų bolševizmu, nuo kurio pabėgau. Neduok, Dieve, susilaukti bolševizmo Lietuvoje. Pasilieku dar vieną dieną Vilniuje, kad susiorientuočiau, kurion pusėn įvykiai krypta, ir žinočiau, ką reikės daryti. Galvon ateina mintis: pamėginti, progai pasitaikius, ginklų nusipirkti. Žinau, kad be ginklo nieko negalima pradėti veikti. Einu Jurgio prospektu žydų sinagogos link. Sutikęs vokiečių kareivį su šautuvu, klausiu, ar negali parduoti. Kareivis iš karto piktai pažiūri, bet paskui pradeda aiškinti, kodėl jis negali šautuvo parduoti, ir pasižada nuvesti į vietą, kur galima gauti pirkti visokių ginklų. Atveda į aplūžusį namelį, mažoj gatvelėje, netoli žydų sinagogos. Įeinu vidun; vokiečių kareivių prisigrūdę.

Kreipiuos į vieną storą vokiečių, su lietuviškais geltonais ūsais, paaiškindamas, kad noriu ginklą pirkti. Sutinka parduoti. Per kiemą ir kažkokius užkampius nuveda sandėlin. Išsirenku revolverį ir ilgą didelį vokiečių karišką šautuvą. Greit sutinkame dėl kainos. Nupirkęs, nežinau kaip nešti, nes bijau, kad neatimtų. Nutariau eiti tiesiai į stotį pasikišęs šautuvą po žeminio palto skvernu.

Traukinys išeina apie 7 val. vakaro Panevėžio link. Vargais negalais patenku traukinin. Daug tuščių vietų, mano gi kupė visai tuščia. Šautuvą užkeliau ant lentynėlės prieš save ir manau, kad jeigu kas nors klaustų, kieno šautuvas, atsakysiu, kad ką tik išėjęs kareivis paliko. Manau, kad tuo būdu gali pavykti laimingai parvežti. Laimingai atvažiuoju iki Kaišiadorių stoties; čia reikia pakeisti traukinį ir tam tikslui reikia pereiti kitan stoties šonan. Pasikišęs šautuvą po skvernu, pasinaudodamas nakties tamsumu, įlipu traukinin, kurs eina Panevėžin. Pavartoju tą pačią priemonę šautuvui gabenti, kaip iki Kaišiadorių. Praeina žandarai ir bilietų kontrolierius, šautuvas lieka nepastebėtas. Laimingai atvažiuoju iki Panevėžio, laimingai išlipu iš traukinio. Šiurpas nupurto, prisiminus tokią sunkią kelionę su tokiu brangiu turtu. Smagu, kad šautuvas išgelbėtas, žinau, kad jis bus reikalingas.

Juozas Budrevičius

savanoris

Man būnant Charkove, 1918 m. liepos pabaigoje, tarnaujant centriniame pašte, kaip rusų kariuomenės invalidui, tarp tarnautojų lietuvių buvo pasklidęs gandas, kad yra organizuojami Lietuvos kariuomenės pulkai. Aš sužinojęs tokį didelį džiaugsmą skubinau vykti

* *Visa valdžia taryboms*

iš Charkovo į savo tėvynę, tai yra į Vilnių. Bet ilgą laiką bolševikai man trukdė išvykti ir neleido iš tarnybos, galų gale atsižadėjęs mėnesinio atlyginimo pasišalinau ir man pavyko atvažiuoti į Maskvą, o iš Maskvos į Smolenską ėjau pėsčias, nuo Smolensko iki paties Vilniaus irgi ėjau pėsčias. Rugsėjo 8 d. jau buvau Vilniuje. Nuvykau pažiūrėti į savo tėviškę Vilniaus apskrityje, nuo miesto 4 kilometrai, radau viską nualinta, tai aš turėdamas pažintį su dvarininku Aleksandravičiumi, stojau pas jį tarnauti. Bet sunku man buvo pas jį tarnauti, nes šis dvarininkas rinko tarnavusius rusų kariuomenėje karininkus ir kareivius lenkų kariuomenei. Tam nepritardamas, rugsėjo 15 d. atvykau į Jurgio prospektą, kur sutikau jūrų gydytoją Nagevičių, kurio pradėjau klausinėti apie Lietuvos kariuomenės organizaciją. Man jūrų gydytojas Nagevičius paaiškino, bet didžiai abejojdamas, ar aš lietuvis, man niekas nepasidarė aiškiau, ir nuliūdusią širdimi grįžau į savo darbą ir lenkų organizaciją.

Sunku buvo žiūrėti į lenkų didžiausioj paslapyt organizuojamą smūgį Lietuvai. Pradėjau kasdien vaikščioti į Lietuvos Tarybą, norėdamas kuo greičiau stoti į Lietuvos gynėjų eiles. Tas man pavyko.

Spalio mėnesį aš jau buvau kariuomenės būstinėje už Žaliojo tilto, artilerijos kareivinėse, ir nuo atvykimo dienos ėjau viršilos pareigas. Atvykstant mane sutiko karininkas Galvydis-Bykauskas. Jis įsakė, kad Lietuvos kariuomenės organizavimasi laikyčia didžiausioje paslapytėje, nes tuo metu dar vokiečiai labai kliudė. Dar karininkas Galvydis-Bykauskas sakė kad bus organizuojami pirmas ir antras pulkai, jis vadovausias pirmajam, o antrojo vadu bus karininkas Glovackis. Įsakė man abiejų pulkų savanorius laikyti vienoje kareivinėse. Lapkričio 10 d. jau buvo susirinkę 35 vyrai, iš kurių 10 priskirta 2-ojo pulko organizavimui. Matydamas, kad priskirtieji yra abejotini lietuviai, aš juos pakeičiau. Dešimties priskirtųjų tarpe buvo toks Sabaliauskas Jonas iš Vilniaus miesto, aiškus lenkų šnipas. Matydamas, kad jis įstojo rinkti žinių apie Lietuvos kariuomenę, aš pradėjau neleisti jo į miestą ir daugiau spausti prie darbų. Jis pabėgo iš kareivių ir nebegrižo.

Vincas Glovackis
savanoris, karininkas

Pirmojo pulko branduolio uždavinys buvo juo labiau sunkesnis, kad Vilniuje tuo pat metu buvo organizuojamos net keturios kariuomenės: 1) raudonarmiečių, kurių biuras buvo Varnų g. 5 nr., 2) lenkų (lietuviių–gudų divizija), biuras Užupio g. 5 nr., 3) vokiečių Freikoras, biuras „Litauische Militär Verwaltung“ Jurgio pr. 52 nr., na ir 4) mūsų, biuras buvo Jurgio prospekte 11 nr., perkeltas iš Tarybos rūmų. Suklaidintus lietuvius raudonarmiečiai siuntė į Minską, lenkai – į Lapus (už Baltstogės), kur siuntė vokiečiai – nežinau. Visi siunčiamieji buvo aprūpinti kelionei, ir taip visu kuo, kas reikalinga, o jų likusioms šeimoms užtikrintas būvis. Mes to duoti negalėjome, net ir žadėti negalėjome, nes nežinojome, kas mūsų rytoj laukia. Taigi, į mūsų eiles galėjo stoti tik idealistai, patriotai, jokios sau naudos neieškantieji, o nesmagumų iš to tiek ir tiek. Todėl aš ir sakau, kad pirmieji pirmo pulko pionieriai buvo tikri gediminėnai, tikri lietuviai; todėl mes ir negalėjome taip greitai augti, kaip norėjosi, nes niekuo negalėjome „suvilioti“.

Ona Gudliauskaitė

Vokiečiai šeiminkavo Lietuvoje kaip norėjo. Gyventojus apdėjo visokiais mokesčiais, spaudė rekvizicijomis. Be leidimo negalima buvo kiaulių skersti, gyvulių pjauti. Visa tai žmonės turėjo laikyti vokiečiams. Atėmė gernas ir visus varinius indus. Žmonės

turėdavo jiems nešti sviestą, varškę, sūrius, kiaušinius, vištas ir kitką. Nepaklusniesiems uždėdavo labai dideles pabaudas arba sodindavo kalėjiman.

Atiminėdavo audeklus, priversdavo rauti dilgėles, čiobrelius, rinkti liepžiedžius ir vi-sokias žoles. Už visa tai mokėjo labai mažai arba visai nemokėjo. Daugybę žmonių vary-davo į darbus.

- Mes iš Lietuvos padarysime naują Vokietiją, – sakydavo jie. – Iš Lietuvos mūsų niekas neišvays. Mes čia jaučiamės labai gerai.

Miškuose atsirado labai daug rusų belaisvių pabėgėlių. Žmonės juos vadino „plienči-kais“. Prie jų prisidėdavo vietos plėšikai. Pamiškių gyventojams buvo tikra Dievo rykštė.

Belaisviai degindavo žmonėms padus, badydavo panages, žudydavo ir sudegindavo trobas.

Vaškų valsčiuje, vienkiemyje prie Rudžionių kaimo, žmogžudžiai, surišę į vieną krūvą Petruokos šeima: tėvą, motiną ir penkis vaikučius, su visomis trobomis sudegino.

Vokiečiai, išvaldę Lietuvą trejus metus ir ją nualinę, nugalėtojų spiriami, ėmė trauktis atgal į Vokietiją.

Kraustėsi labai tyliai, nes jiems buvo gėda, kad neįstengė padaryti iš Lietuvos naujos Vokietijos. Be to, Pasvaly, kaip ir kitose vietose, jie paliko nemažą skaičių savo vaikų ir bijojo, kad jų buvusios meilužės su vaikais nesivytų.

Pagaliau sulaukėme tos laimingos dienos, kai iš Pasvalio išsikraustė paskutiniai vokiečiai.

Rapolas Skipitis
teisininkas

Rusų ir vokiečių kariuomenės Lietuvos kaimuose ir miestuose plačiai paskleidė vene-rines ligas.

Vincas Glovackis
savanoris, karininkas

Antras mums svarbiausias rūpestis, tai buvo ginklų įsigijimas, nes koks gi kareivis be ginklo! Su tuo dalyku jau buvo kiek sunkiau, nes vokiečiai ginklų neduodavo, o tik atskiri jų kariai parduodavo, ir tai dar darydavo taip, kad šautuvą pardavęs, atsiveda kelis kitus vo-kiečius ir atima iš pirkėjo; tad reikėjo žiūrėti, kad ir čia neatsitiktų taip, kaip su kitais. Todėl šautuvus pirkdavome arti kareivinių, nupirkę tuojau gabendavome į kareivines ir tuojau statydavome prie vartų sargybą. Į kareivinių kiemą buvo įleidžiami atskiri vokiečių karei-viai, norintieji parduoti ginklą, o atvykstančių būrių į kiemą neįleisdavome, lygiai neįleisda-vome ir visokių ponų, norinčių daryti kratą ar ką nors panašaus. Ginklus pirkti buvo įgalioti visi karininkai ir ištikimesni, gabesni kareiviai taip, kad netrukus visi pulko kariai buvo apginkluoti. Už šautuvus mokėjome įvairiai, nuo 25 iki 60 markių, už šovinius – nuo 5 iki 25 fenigų. Tas pareidavo nuo pirkėjo gabumo ir aplinkybių, kuriose tas pirkimas įvykdavo. Tiesą pasakius, ir šioje srity karo valdininkas Užga daugiausia parodė sumanumo, mat, jis galėjo su vokiečiais susikalbėti, o kiti pirkėjai ne visi mokėdavo su vokiečiais susikalbėti.

Stasys Butkus
savanoris

Mamytę ypač gąsdino išklerusios moterys ir subobėję vyrai. Ešą, ką tie lietuviai pa-darysią! Jus vokiečiai ar bolševikai iššaudysią arba pakarsią, nes neturi nei ginklų, nei nieko. Tik tėvukas nepaisė tokių kalbų.

- Jei mūsų vaikas neis, o taip pat neis Lietuvos ginti ir kiti, tai kas ją, vargšę užstos? – tarė jis. – Turi kas nors eiti.

Prasidėjo visoje Lietuvoje komitetų rinkimai. Buvo renkamas ir mūsų valsčiaus komitetas. Stato kandidatus. Prieina prie manęs viena moterėlė ir sako, kad ir aš statyčiau save į kandidatus.

- Ačiū, ačiū, tetulyt, bet negaliu, – padėkojau. – Aš pasiruošęs važiuot į kariuomenę.
- Į kokią? – nepaprastai nustebusi klausia stora žemaitė.
- Į Lietuvos, į Vilnių.

Moterėlė dar labiau nustebė ir valandėlei nutilo. Paskui pradėjo kalbėti. Ji, pasirodo, tikisi, kad atvažiuosianti Amerikos kariuomenė ir apginsianti Lietuvą, o lietuviams vieno tereikia – išsirinkti valsčių komitetus ir laukti Amerikos kariuomenės. Moterėlė netikėjo mano žodžiais, kad patys lietuviai galėtų įsteigti savo kariuomenę ir apsiginti. Tariusi, kad aš tik be reikalo žūsiąs, gailestingai palingavo galva ir nuėjo.

Tokią mūsų kaimiečių nuomonę teko girdėti ir kitur. Iš kur plito tie gandai, kad Amerikos kariuomenė atvyksianti Lietuvon, nežinau. Bet apskritai tuomet daugelyje lietuvių buvo jaučiamas liurbiškas nepasitikėjimas savo jėgomis. Tat mums labai pakenkė Nepriklausomybės kovų metu.

Vincas Gloveris
savanoris, karininkas

Rūbais dėvėjome tokiomis, kokius kas turėjo, tiktai kaip įrodymą, jog priklausome Lietuvos kariuomenei, prisisiūdavome ant kairiosios rankovės, kiek aukščiau alkūnės, išorinėje pusėje, trikampį iš trijų valstybės spalvų. Trikampio šonas apie pusantro colio dydžio. Kad lengviau būtų atskirti karį nuo persirengusio šnipo (mat, ir tokių buvo), kiekvienas trikampis buvo antspaudootas pulko antspaudu. Kaip tik šitie trikampiai sukėlė didžiausią pasipiktinimą tarp Vilniaus davatkų, tų davatkų, kurios ties katedra perdavo visiems artimiems kailį, iš katedros išėjus. Kaip velniui kryžius, taip davatkoms nepatiko trispalvis trikampis, kuriuo tik būdu, kuriuo tik vardu jos „negarbindavo“ kiekvieną savanorį lietuvi. Iš pradžių tai mes piktinomės tuomi, tačiau negi eisi muštis su davatkomis, tad spjovėme į jų „garbinimą“ ir nekreipėme nė mažiausio dėmesio. Reikėjo matyti, su kokia neapykanta Vilniaus lenkai žiūrėdavo į mūsų kareivines anapus Neries ir vienas kitam pirštu rodydavo į tą „chamskiego vojska“* lizdą. Kiek jie dėdavo pastangų, įkalbinėdami visus nestoti į Lietuvos kariuomenę, bet vykti į Lapus. Mane patį keliolika kartų sustabdė gatvėje ir ragino eiti štabo šefu pas generolą Ivaškevičių, siūlydami gerą algą, pulkininko laipsnį ir ateity dvarą. Silpnesnės dvasios žmones pavykdavo suvilioti, taip jie suviliojo mano kaimyną kapitoną Tarasevičių, tikrą lietuvi, kurs ir lenkiškai beveik nemokėjo; bet ar jį tik vieną? Aš jau nekalbu apie kareivius, kurie lengvai pasiduodavo vyliams ir eidavo į bajorų šlėktų kariuomenę, mat, tikėjosi darbą gausią. Nemaža jų, kiek man žinoma, ir šiandien dar alkūnes kramto, kad davėsi save suvilioti, – nes jie ir šiandien, kaip baltos varnos tarp juodųjų, nuo savųjų atstojo, o prie šlėktų nepristojo. Na, tiek to!

Lapkričio 15 d.

Pradėjo veikti mokytojų seminarija Kaune.

* *chamų kariuomenė*

Lapkričio 16 d.

Vilniuje įsteigta Pašto, telefono ir telegrafo valdyba, jos viršininku paskirtas Benediktas Tomaševičius.

Jurgis Kubilius

savanoris, karininkas

Į Jurgio restoraną užėjo Stašinskas (vidaus reikalų ministeris), Tūbelis (žemės ūkio ministeris), gydytojas Alekna (vidaus reikalų viceministeris) ir Vileišis (kandidatas į Vilniaus burmistrus). Restorane prie vieno stalelio sėdėjo keli lenkai, dvarininkai. Lietuviai užėmė stalelį greta lenkų. Juo toliau, juo labiau lenkai ėmė tyčiotis iš lietuvių. Stašinskas, nors sėdėjo į lenkus nugara, bet arčiau jų sėdėdamas, geriau viską girdėjo. Staiga Stašinskas pašoko ir, kreipdamasis į lenkus, pasakė: „Von iš restorano, jei nemokate tinkamai elgtis!“ Lenkai pradėjo juoktis. Stašinskas išsitraukė iš kišenės revolverį ir pakartojo: „Von!“ Tūbelis, Alekna ir Vileišis taip pat išsitraukė revolverius. Lenkai išėjo. Tuomet lietuviai pareikalavo šampano, išgėrė ir kiek pasėdėję, išėjo. Lenkai nebegrižo.

Vincas Glovackis

savanoris, karininkas

Reguliarūs užsiėmimai prasidėjo maždaug lapkričio vidury; buvo sudaryta programa, tvarkaraštis ir karininkas Adamkavičius pradėjo užsiėmimus su kareiviais ir puskarininkiais, nes man buvo daug darbo štabe ir ūkio srity; be to, daug laiko atimdavo nuolatinis vaikščiojimas į Apsaugos štabą, karininkų rinkimas, derybos su vokiečiais, nuolatiniai ginčai su jais ir kova su vietos lenkais bei raudonarmiečiais, kurie man daug kliudė.

Kaip tik čia pravartu pažymėti, kad dideli ponai, kaip kad inžinierius Kairys ir daktaras Domaševičius vaidino ne paskutinę rolę Varnų gt. 5 nr. esančiame biure. Norėdamas patikrinti jų patriotiškumą, sukviečiau pas Antaną Žmuidzinavičių pasitarimą. Pasitariman atvyko iš socialistų ir komunistų pusės inž. Kairys ir dr. Domaševičius, iš mūsų – aš ir pulkininkas Kubilius, iš vokiečių lietuvių – Jonas Aukštuolaitis, tuometinis Soldatenrato* pirmininkas.

Aš nupasakojau visas sunkenybes bei vargus, kuriuos tenka pakelti kuriant pulką ir kviečiau visus prisidėti bei man padėti; man pritarė Žmuidzinavičius. Maniau, kad mums pavyks surasti vieną bendrą kelią ir dirbti išvien Lietuvos labui. Bet kur tau, Domaševičius, sužinojęs, kad mes su bolševikais išvien eiti nesirengiame, drožė mums komunistišką pamokslą, išdurnijo mus, iškoneveikė ir pasakė, kad jis pripažinsias tik komunistišką Lietuvą su sostine Maskva, kad jis dės visas pastangas mums trukdyti ir t. t. ir t. t., bene čia visą tą pamokslą galima pakartoti, net Aukštuolaičiui ir tai nepatiko toks demagogiškas ir Lenino garbinimas. Kaip buvo iki susirinkimo, taip paliko ir po jo, vien tik aiškiau pasidarė, su kuo mes turime reikalą ir kokių esama lietuvių, ir tai dar mokytų, pagyvenusių žmonių. Kadangi Kairys neužginčijo Domaševičiaus, tai laikau juos bendraminčiais, tik man nuostabu, kodėl jie neišvyko Maskvon, o pasiliko Lietuvoje.

Jurgis Kubilius

savanoris, karininkas

Lapkričio 23 d. mane pasikvietė Voldemaras ir įteikė skiriamųjų asmenų sąrašą. Tą pačią dieną buvo paskelbtas pirmutinis įsakymas kariuomenei. Tuo įsakymu buvo sudaryta

* *kareivių tarybos*

Apsaugos taryba iš trijų asmenų: pulkininko Chaleckio (iš Lietuvos kilęs totorius), papulkininkio Nastopkos ir papulkininkio gydytojo Nagevičiaus; aš buvau paskirtas štabo viršininku; pulkininkas Galvydis-Bykauskas – 1-ojo pulko vadu. Voldemaras pasakė, kad jam reikalingas adjutantas. Pasitaręs su karininkais ministerio adjutantu paskyriau poručiką Juozapavičių. Buvusiųjų Vilniuje savanorių dalis su paskirtais į 1 pulką karininkais išvažiavo į Alytų, nes vokiečiai neleido formuoti pulko Vilniuje, o kiti savanoriai paskirti į pradėtą formuoti Vilniaus komendantūrą. Vilniaus komendantu buvo paskirtas Liudas Gira.

Apsaugos Ministerijai

Įsakymas Nr. 1.

Lapkričio 23 d., 1918 m. Vilnius.

§ 1.

Steigiu Apsaugos Tarybą iš šių asmenų: pulkininko Chaleckio, papulkininkio Nastopkos ir papulkininkio daktaro Nagevičiaus.

§ 2

Pulkininką Kubilių skiriu Apsaugos Ministerijos Štabo Viršininku.

§ 3.

Pulkininką Galvydį Bykauskį skiriu vadu pirmojo pulko, steigiamojo Alytuje. Jam įsakau tuojau pradėti priruošiamąjį darbą ir pasirinkti sau reikalingąjį kadrą.

Apsaugos Ministeris

Prof. A. Voldemaras.

Štabo Viršininkas

Pulkininkas J. Kubilius.

Jurgis Kubilius

savanoris, karininkas

Lapkričio 24 d. atėjo į štabą generolas Kondratavičius. Jis man parodė krašto apsaugos ministerio raštą, kuriuo jis buvo paskirtas apsaugos viršininku, o aš jo padėjėju. Gen. Kondratavičius ministeriją padalino į tris skyrius: rikiuotės, ūkio ir artilerijos. Štabo viršininko jau nebuvo; jo pareigas ėjo rikiuotės skyrius. Tuo būdu štabo viršininku aš buvau lygiai vieną parą.

Martynas Yčas

finansų ministras

Kilo man baimė, kad kas neišplėštų mūsų valstybės izdo. Todėl kreipiausi į krašto apsaugos viceministerį Kondratavičių, prašydamas paskirti apsaugą izdui. Jis man pažadėjo, bet praėjo kelios dienos, o kareivių neatsiuntė. Aš vėl sutikęs gen. Kondratavičių Taryboje sakiau: „pone generole, kada atsiųsi man kareivius“, o jis sako: „znajete, gospodin ministr, kakaja dosada, ja dal prikaz komandiru I polka i komandiru II polka, a oni mne otvetili, čto ni odnogo nižnego čina net“*. Nebuvo kas daryti. Pasitariau su prekybos ir pramonės banko direktoriumi Prūsu ir nutariau pats suorganizuoti sargybą.

Prūsas man pasiūlė savo pažįstamą karininką Ūsonį. Greit suradome tą karininką ir aš jam pasiūliau suorganizuoti sargybą iš 12 žmonių.

Po kelių valandų jis man atvedė visokio amžiaus ir įvairių uniformų 12 vyrų.

* Žinote, ponas ministre, kaip apmaudu, aš įsakiau I ir II pulko vadams, o jie man atsakė, kad nei vieno iš žemesnių laipsnių nėra

Reikėjo išrūpinti šiai armijai ginklų. Nors mes jau buvom nepriklausomos valstybės ministeriai, bet dar veikė vokiečių karo įstatymai, pagal kuriuos buvo uždrausta laikyti ginklus, ir už jų laikymą grėsė mirties bausmė.

Bet buvo išgauta kiekvienam ministeriui po revolverį ir izdo apsaugai kiekvienam vyrui po šautuvą ir karininkui Ūsoniui revolveris. Nusiuočiau tuos vyrus į arsenalą ginklų parsinešti. Ir štai 12 šautuvų ir revolverių gavusi žygiuoja narsioji Lietuvos kariuomenė pro Gedimino kalną, pro Katedrą ir suka į Jurgio prospektą, kur 3 Nr. buvo finansų ministerija. Netikėtai pasitinka juos vokiečių patrulis, nuginkluoja ir visus sukiša į kalėjimą.

Kelios valandos praėjo, kol su karo gubernatoriaus gen. Harbou pagalba pavyko juos išvaduoti. Gražino ginklus, bet su ta sąlyga, kad jiems nevalia laikyti šovinių. Išdidžiai stovėjo mano suorganizuoti kareiviai prie finansų ministerijos durų, saliuotuodami mums pro juos praeinant, bet izdas buvo pavojuje. Būtų užtekę, kad pora ginkluotų banditų įsiveržtų į izdą, ir jis būtų išplėštas.

Vladas Skorupskis
savanoris, karininkas

Atvykęs į Vilnių, užėjau į Lietuvos kariuomenės štabą. Tai buvo 1918 m. spalio pradžioje. Štabe pamačiau, kad darbas pamažu eina. Jau daug daugiau atvykusių karininkų iš Rusijos užaina ir užsirašo savanoriais į kariuomenę. Štabe mane paskyrė tarpais budėti. Budinčio karininko pareiga informuoti ateinančius karininkus ir nurodyti, į ką kreiptis su reikalais. Lapkričio vidury, man budint, atėjo vienas artilerijos papulkininkis, pasaulinį karą išbuvęs rusų kariuomenėje vakarų fronte. Iš tarnybos lapo sužinojau, kad jis Jurgio kryžiaus ordino kavaliereus. Pasisakė esąs lietuvis nuo Švenčionių. Pastebėjęs daug karininkų budinčiojo kambary, sako: „Kodėl tie karininkai nepritraukti prie darbo? Lietuvai pavojus artinasi, norint išsigelbėti, reikia kariuomenės. Karą laimėjo prancūzai, anglai ir amerikiečiai, kurie visai pigiai pardavinės ginklus, paimtus iš vokiečių, o taip pat ir savo atsargas. Vekseliais mokėti galima, nes ką jiems daryti su tais ginklais? Reikia tiktai dabar važiuoti pas juos“. Aš jį pristačiau generolui Kondratavičiui, kuris buvo štabe, o paskui patariau pasikalbėti su krašto apsaugos ministru.

Jis išėjęs moja ranka. Aš klausiu: „Tamsta liksi tarnauti?“ Jis atsako: „Ne“. „Kodėl?“ Jis atsako: „Į kariuomenę įsiskverbė politika. Karo vadovybė nežino, ką formuoti kraštui ginti: ar kariuomenę, ar miliciją? Karo vadovybė ieškosi sau partinių žmonių, o ne karo specialistų. Čia pas jus prasideda „kerenščina“*, kaip Rusijoje. Laikas neleidžia nė vienos minutės laukti, o tas, kas laukia visuomet nukenčia. Mano supratimu kariuomenė turi būti nepolitinė ginkluota tautos jėga. To mus moko istorija“. Po to jis man pasakė sudiev, ir aš daugiau jo nemačiau.

Kitą kartą budint atvyko du lakūnai: vienas iš jų štabo kapitonas, antras – paporučikis. Juos vėl pasiunčiau pas generolą Kondratavičių. Išėję juodu pasisakė esą lietuviai nuo Maišiogalos, bet nesutinką laukti, kaip jiems pasakęs generolas Kondratavičius, nes laukti nesą laiko, kai bolševikai jau veržiasi į Lietuvą. Taip jie ir nepasiliko.

Pranas Kazakevičius
savanoris

Aš su savo draugu Vincu Česoku slapukais nuvykome iš Varėnos geležinkelio stoties į Vilnių, nuėjome į Lietuvos Tarybą, kur sutikome Antaną Smetoną ir karininkus Ladygą bei Musteikį. Musteikis mus nuvedė į kareivines, kuriose vieni du išbuvome apie dvi

* Kerenskio valdymo laikotarpis 1917 m.

savaite. Iš čia mes parašėme savo kaimo jaunuomenei, draugams, ragindami juos stoti į Lietuvos kariuomenę. Draugų atvyko 47 vyrai. Greitu laiku Vilniaus kareivinėse prisirinko apie 150 savanorių. Iš Lietuvos Tarybos gavome šiek tiek ginklų, su kuriais mes, dalis pirmųjų savanorių, išvykome į Alytų.

Bronius Baltrušaitis

Kartą ėjau į Vilemų kiemą. Beeidamas išgirdau du šūvius, bet kurioje vietoje gerai nesuvokiau, nes čia labai kalnuota. Palypėjęs kiek aukščiau, pamačiau bėgančią moteriškę ir tris besivejančius vokiečius. Pasigirdo trečias šūvis ir moteriškė krito pašauta. Aš apsiukęs ėmiau smarkiai eiti namo, nes labai išsigandau.

Dėl ko tą moterį nušovė, niekas nežinojo. Vieni sakė, kad ji bėgusi nuo vokiečių, kratos išsigandusi, o kiti, kad vokiečiai norėję ją išprievartauti. Moterį nušovė jos nuosavoje žemėje. Toji moteris vadinosi Vilemienė iš Vilemų kaimo Zapyškio valsčiaus.

Pagaliau sulaukėme 1918 metų pabaigos. Vokiečiai ėmė silpnėti. Tada Zapyškio Pranas Žitinevičius pradėjo organizuoti savanorius. Norėjau ir aš užsirašyti, bet nepriėmė, nes dar buvau per jaunas. Žmonės dėl savo skriaudų eidavo pas Žitinevičių. Ar jis ką padarydavo, nežinau.

Visiems tapo aišku, kad vokiečiai rengiasi apleisti Lietuvą. Dabar jau pasitaikydavo, kad ir lietuviai pašaudavo kokį vokiečių.

Nežinau kurią dieną Zapyškyje buvo sušauktas pirmas žmonių susirinkimas. Kas tik gyvas, didelis ar mažas, skubėjo į tą susirinkimą. Atėjo ir seniūnas Savickis.

- Nesidžiaukite! – tarė Savickis, mosikuodamas brauningu. – Vokiečiai dar sugrįš ir teks jums visiems.

Kilo didelis triukšmas, o Zapyškio Adomas Adomaitis kirto Savickiui per ranką, kurioje jis laikė brauningą. Brauningas iškrito iš rankos ir tuomet, kas kuo galėdamas, ėmė Savickį mušti. Moterys, nusiaudamos nuo kojų batelius, taip pat davė, kiek kuri galėdama. Kiekvienas stengėsi pasiekti Savickį ir jam atsilyginti už skriaudas. Jo rūbus sudraskė į skutelius. Pagaliau Savickiui pasisėkė ištrūkti ir pabėgti į daržus. Žmonės surinko jo drabužių likučius, kepurę ir iškabinėjo ant tvorų. Įpykusi minia draskė ir mindė jo drabužius, vis šaukdama:

- Še tau už sviestą, už kiaušinius, už kumpius, už nagaikas, kuriomis tu mus plakei!..

Savickis tik kitą rytą paršliaužė namo.

Niekada nesu matęs tokio storo pono, kokiu buvo Savickis, nusipenėjęs iš žmonių skriaudų.

Dar kitą dieną kai kurie vyrai nuėjo į Savickio namus atsigriebti ant jo išpenėto kūno. Rado jį visą sumuštą ir gulintį lovoje. Pasakojo, kad jį primuštą kišę čia į šaltą, čia į šiltą vandenį. Jis tą dieną ir numirė.

Valstybės Tarybos posėdis

Lapkričio 28 d.

Augustinas Voldemaras:

Pirmų pirmiausia krašto apsaugą organizuojant reikia išsiaiškinti prieš ką saugotis. Reikia gintis iš oro. Iš oro stovime prieš bolševizmo pavojų. Šiaurės armija sumušta. Bolševikai gali bandyti eiti į Dinabarką, paskui į Vilnių, o tada Vilniaus apsaugos klausimas būtų sunkus. Buvo svarstyta, kaip apsaugoti Vilnių. Iš Minsko ateina žinių, kad ir ten bolševizmas auga.

Sutartimi vokiečiai turėtų ginti nuo bolševikų. Organizuojama vokiečių armija iš savanorių. Manoma ginti senoji apkasų linija. Vielų pinklės sveikos ir žmonės pereiti negali. Kitas klausimas, kaip reikėtų varyti mūšius. Sulig sutartimi, vokiečiai turėtų ginti Vilnių, bet jais pasitikėti negalima. Nauji formavimai bus sunaudoti, kur bus pavojus. Bolševizmo pavojus nemažas.

Latvių delegacija atvažiavo prašyti maisto pirkti. Santarvė ją pripažino. Jei neduosim maisto, anarchinės minios veršis į Lietuvą.

Yra pavojus ir iš Žiemų pusės, jis yra ir iš vokiečių pusės. Vokietijoje suirutė, Bavarija nepripažįsta vokiečių. Demobilizacija eina sunkiai, yra suirutės žinių. Tas patsai gali atsitikti ir Lenkijoje.

Taigi, kai reikia gintis iš visų pusių, apsaugos klausimas labai svarbus.

Suirutei atsitikus, geležinkeliai sustotų ir miestai liktų be maisto.

Yra dvi apsaugos dalys – vidaus ir oro; priklauso dviem ministerijoms – Vidaus ir Apsaugos. Ribų apsaugai organizuoti yra apsaugos ministerija.

Minske yra gūdų organizacija. Jei ji neatsilaikytų, tai trauktųsi iki Vilniaus. Čia ir kitos tautos liečiamos. Savo jėgomis mes neilgai tegalėsime gintis. Vokiečiais daug remtis negalime. Rūpinamasi įeiti į kontaktą su Santarve. Tuo rūpinasi mūsų pasiuntiniai. Vokiečiai sutinka. Gal ir jie patys susilauks Santarvės kariuomenės.

Mums sunku susieiti su Santarve. Tam reikia bevielio telegrafo. Stengiamasi jį išgauti. Krašto apsauga sužinojo, kad tokia stotis yra Bobruiske. Buvome apsidžiaugę, manėme susisiekti su Anglija, Prancūzija. Bet sužinojome, kad vokiečių kareiviai pardavė stotį atskiromis dalimis. Taigi viltis išnyko.

Bus daroma bandymų susisiekti, pavyzdžiui, šifruotomis telegramomis. Bet ir čia yra keblumų.

Vokiečių valdžia dar nepripažinta. Reikia veikti per esamą Berlyne pasiuntintybę. Bet ir čia yra kliūčių – Lietuva dar nepripažinta.

Buvo prašyta amerikiečių kariuomenės. Buvo tariamasi ir su švedais. Bet jie nenori kištis. Jeigu tokią misiją jiems suteiktų Anglija, tai visi sutiktų.

Vėl klausimas sukasi apie santarvininkus. Buvo manyta ir per čia susisiekti. Valdžia darė viską, kad gautų paspirties iš Santarvės. Greičiau bus galima susisiekti per Liepoją.

Vokiečiai spyrėsi prieš kariuomenės sudarymą. Be pinigų ir ginklų sunku kas pradėti. Bet tos kliūtys pašalinamos. Vokiečiai pranešė, kad nieko neturi prieš Lietuvos kariuomenę. Dėl ginklų nevisiškai aišku.

Pinigų bus galima gauti vieną milijoną per savaitę. Pirmas milijonas šeštadienyje.

Iki šiol daromas tik paruošiamasis darbas. Jau yra padėtas pamatas pirmam Lietuvos pulkui. Bet tai negreitas darbas; gali būti pavojaus ir iš savos kariuomenės pusės. Ji turės prisiekti laikinajai konstitucijai. Bus priimami tik žinomi žmonės. Reikia organizuoti kariuomenę vietose, kur galima gauti žinių apie kiekvieną kareivį. Pirmas mankštinimas bus pradėtas vietose. Tik tie, kurie bus rasti tinkamai, galės būti gabenami į centrus. Kartu eis ir tolesnis darbas, organizuojant pagalbines dalis.

Nieko realaus nėra, bet pradžia padaryta. Manoma netrukus sudaryti vieną korpusą. Daugiau nė negalima. Dalykas ne skaičiuje, bet disciplinoje. Su gera kariuomene galima apsieiti mažesniu skaičiumi. Ypač sunku su geležinkelių batalionais. Sunku būtų kalbėti apie kariuomenės reikšmę be geležinkelių. Sunku su kareivių transportu. Žmonių čia maža, trūksta specialistų. Kiek tai svarbus dalykas, galima patirti iš to, kad vokiečių kareiviai nesugeba saugoti geležinkelio. Tas darbas sunkus ir tegalimas varyti pamažu.

Vidaus apsauga Vidaus reikalų ministerijos žinioje. Čia kyla ginčų su vokiečiais. Gautas

vokiečių raštas, kad kreishauptmanai* turėtų vidaus apsaugą savo žinioje. Yra kliūčių su ginklais. Milicija turės susiorganizuoti po kelių savaitių. Apie tai, kas daroma, bus pranešama Tarybai, kiek ji apie tai norės žinoti.

Tiek tegalima apie tai pranešti, atmetus štabo neskelbtinas žinias.

Aleksandras Stulginskis sutinka, kad Lietuvai nepakaks jėgų pačiai gintis. Prieš susidarant valdžiai buvo apsaugos komisija, kuri parodė daug veiklumo, susisiekiant su provincija. Susidarius valdžiai, ji perdavė savo darbus Apsaugos ministerijai. Čia darbas lyg ir sustojo. Iš provincijos atvykstantieji žmonės negalėjo sužinoti, kas daryti. Dabar krašto apsauga veikia nevykusiai. Pakviesti žmonės nemoka lietuvių kalbos, reikalauja rusų kalbos raštinėse. Jų uždavinys kartu su Denikinu kovoti prieš bolševikus. Jie proteguoja rusus, lietuviams neaiškiai atsakinėja.

Yra skyrių, kurie tik rusams daromi, pavyzdžiui, aviacijos. Toksai rusų kišimasis pasiekia to, kad net mašininkes ruses kviečiama.

Lietuviai apicieriai** nepatenkinti tais žmonėmis, kurie dabar yra pirmose atsakominguose vietose. Į karo tarnybą priimti civilių žmonių ir neduoti pirmų vietų rusams.

O tuo tarpu žinios liūdnos. Lenkai smelkiasi Gardino link. Vilniuje knibžda legionininkų, kurie vieną gražią dieną nuginkluos vokiečius, kurie jau dabar svyruoja, ar verta jiems ginti tą Vilnių. O tatai svarbu, turint galvoje konferenciją.

Buvo sakyta, kad negalima buvo sudaryti milicijos. Bet tai galima buvo padaryti. Paskui gali būti per vėlu. Galima buvo daugiau padaryti, jei būtų kreiptasi į žmones. Ūpas šalyje palankus. Praleista daug laiko.

Augustinas Voldemaras klausia, iš kur gavo Stulginskis tų žinių, nes tai išmislas. Visus paskyrimus aš pasirašau. Iš kur tos žinios?

Aleksandras Stulginskis: Gerai, aš pranešiu.

Augustinas Voldemaras: Kadangi Stulginskiui sunku, tai aš pranešiu. Šaltiniais turi būti mano įsakymai; priešakyje stoviu aš. Vyriausioj taryboj sėdi lietuviai. Pirmininko pareigas pildo Galvydis.

Mums reikia kreiptis į svetimtaučius. Vaduotis gandai negalima. Valstybė reikia rimtai kurti.

Lietuvių karininkų tarpe neatsirado gerų organizatorių. Projektų tarpe nėra rimto projekto. Reikalaujama 100 000 pūdų benzino. Nėra organizuota intendantūros, naudojamasi pasenusiomis, netinkamomis žiniomis. Tada pradėta ieškoti tinkamų žmonių rusų tarpe.

Aviacijos skyriaus nėra. Jei organizacija ėjo pamažu, tai karininkų kaltė. Karininkų projektus galime pamatyti. Ir tada pasirodys, kad neapsieisime be svetimtaučių. Pirmoje eilėje bus priimami gudai, paskui žydai. Lietuvių karininkų tarpe nėra specialistų. Lenkai įtartini.

Jei organizuoti kariuomenę, tai neišvengsime svetimtaučių. Su viena kalba neišsiversi. Gudijoje reiks vartoti gudų kalba. Svetimtaučių neišvengsi. Mano buvo paskirtas generolas Kondratavičius – gudas. Oficialaus paskyrimo dar neturi. Žmogus labai doras. Be manęs nepadarė nė vieno paskyrimo.

Mes imam ir Prūsų lietuvius, reikės imti ir vokiečių karininkus.

Reikia žiūrėti realiai į savo jėgas. Tik paaiškėjus lietuvių karininkų projektams, bus kviesta svetimtaučiai. Prašyčiau nesinaudoti žiniomis iš drumstų šaltinių.

* apskrities viršininkas

** karininkai

Jonas Navakas*Joniškėlio apskrities komiteto narys*

Grįžęs iš Vilniaus, šaukiu tuojau viešą susirinkimą pradėti kurti organizacijoms, Valsybės Tarybos atsišaukimo numatytoms. Mane apylinkės gyventojai išrinko į Daujėnų valsčiaus tarybos steigiamąjį susirinkimą. Renkami delegatai į Linkuvos suvažiavimą, šaukiamą lapkričio mėn. 27 dieną. Geros nuotaikos pilnas išvykstu Linkuvon. Suvažiavimas paskirtas Linkuvos gimnazijos rūmuose. Posėdžiai turi prasidėti 10 val. ryto. Delegatų skaičius siekia šimtą žmonių, išrinktų valsčių tarybų susirinkimuose. Linksma, kad suvažiavusių tarpe yra daug inteligentingų žmonių: daktarų, agronomų ir šiaip žmonių, aukštąjį mokslą baigusių; beveik pusė delegatų yra gimnazijos mokslus baigusių. Sąstatas visai sąmoningas, ne mitinginis, tai orientuojasi visuose reikaluose. Kiek didesnių debatų sukelia Antano Michelevičiaus, tik ką grįžusio iš Vilniaus, pranešimas. Iš jo pranešimo paaiškėja, kad Valstybės Taryba ir Lietuvos vyriausybė yra beveik bejėgės, nes neturi pinigų, negauna ginklų, kad niekuo vietos organams tuo tarpu negali padėti. Šis Michelevičiaus pranešimas virsta incidento objektu. Kairiame suvažiavimo sparne pasigirsta šauksmas „Šalin Tarybą“. Tai Žeimelio delegatai su komunistu Bušmanu priešakyje, kurie pradeda kelti triukšmą ir reikalauja, kad suvažiavimas priimtų Valstybės Tarybą smerkiančią rezoliuciją. Galų gale prieinama prie apskrities komiteto rinkimų. Komitetan tapo išrinkti: Marma, Navakas, dr. Paliokas, dr. Maciūnas, Kazėnas ir kiti. Suvažiavimas ramiai išsiskirsto, posėdžiavęs nuo lapkričio 27 dienos 11 val. ryto iki lapkričio 28 dienos 4 val. ryto.

Lapkričio 30 d.

Prūsų lietuvių tautos taryba pareiškė Mažosios Lietuvos valią atsiskirti nuo Vokietijos ir susijungti su Didžiąja Lietuva.

Pareiškimas

Atsižvelgiant į tai, kad viskas, kas yra, turi teisę gyventi, ir į tai, kad mes, lietuviai, čionai Prūsų Lietuvoj gyvenantieji, sudarome šito krašto gyventojų daugumą, reikalaujame mes, remdamiesi Vilsono Tautų paties apsisprendimo teisės, priqlaudimą Mažosios Lietuvos prie Didžiosios Lietuvos. Visi savo parašu šitą pareiškimą priimantieji pasižada visas savo jėgas už įvykdymą minėtojo siekio pašvęsti.

Tilžėje, lapkričio mėn. 30 d. 1918 metų

*Prūsų Lietuvos Tautinė Taryba**Jonas Vanagaitis**Viktoras Gailius**Martynas Jankus**Mikelis Deivikas**Mikas Banaitis**A. Smalakys**Kristupas Paura**Mikelis Lymantas**D. Kalniškys**Fr. Zūbaitis**Kristupas Kiupelis**Jagomastas**Jurgis Arnašius**Jurgis Lėbertas**L. Deivikas**Jonas Užpurvis**Jurgis Gronavas**Mikelis Mačiulis**E. Bendikas**M. Reizgys**V. Didžys**J. Juška**M. Klečus**Jurgis Margys*

Jurgis Kubilius*savanoris, karininkas*

Daug buvusios rusų kariuomenės karininkų buvo suvažiavę į Vilnių. Algas gaudavo tie, kuriuos priėmė į mūsų kariuomenę. Gen. Kondratavičius tuoj liepė formuoti 1 gudų pulką. Laikinaisiais etatais pulke buvo numatyta apie 50 karininkų. Kadangi visi gudai ir rusai karininkai į 1 gudų pulką netilpo, tai po dviejų dienų gen. Kondratavičius įsakė formuoti 2 gudų pulką ir jau paskyrė to pulko vadą, nors 1 gudų pulke buvo vos keliolika kareivių. Tada lietuviai užprotestavo, nurodydami, kad lietuvių formuojamas dar tikslai vienas pulkas, o gudų jau du; lietuviai jau turi kelis šimtus savanorių, o gudai vos keliolika žmonių. Tuomet gen. Kondratavičius savo įsakymą 2 gudų pulką formuoti atšaukė, o įsakė rengtis 2 lietuvių pulko formavimui, kurio vadu buvo numatytas karininkas Liatukas.

Valstybės Tarybos posėdis*Gruodžio 2 d.***Voldemaras Čarneckis:**

Apsaugos ministeris mus nuramino, rusiškais žodžiais tariant „na Šipke vsio spokoino“. Apie apsaugą kalbama labai seniai, bet apčiuopiamo darbo nematome. Kariuomenės būriai tuo tarpu galėtų lavintis be ginklų.*

Lenkai organizuoti, jie turi savo štabą ir lėšų. Apsaugos ministerija veikia per daug lėtai. Karo komisija nežino, kur baigiasi jos kompetencija, o kur prasideda generolo Kondratavičiaus kompetencija. Tam generolui labiau rūpi bolševikai, negu Lietuvos nepriklausomybė. Ukrainoj buvo tas pat: rusų apicieriai tam tikrais tikslais buvo prisiplakę prie ukrainiečių. Apsaugos ministeris siūlo užmerkti akis ir į lenkų, ir į rusų pavojų. Reikėtų daugiau dėmesio atkreipti į lietuvių gaivalą, kuris gal neturi didelių rangų, didelių kvalifikacijų, bet užtat karštai atsidadęs savo tėvynei.

Aleksandras Stulginskis:

Apsaugos ministeris tvirtino, kad jokie svetimtaučiai neveda jokio apsaugos ministerijos skyriaus. Tuo tarpu ir visas inžinerijos skyrius, ir visa intendantūra yra apsodinti rusais. Nėra jokios garantijos, kad vokiečiai neįsileis į Vilnių lenkų. Jie dabar nelinkę kariauti – nusileidžia tiems, kurių bijo. Kaip mes galime sudaryti valstybės kariuomenę, jei viena Lietuvos piliečių dalis žiūri į Varšuvą, o kita į Maskvą. Reikia organizuoti tautišką kariuomenę. Mums nereikia didelių pulkų, mums reikia organizuoti mažus būrius.

Jonas Vileišis:

Lietuvos vyriausybė tik ką pradėjo darbą. Todėl keistai išrodo ir tai valdžiai statomi paklausimai. Ministerių pirmininko paaiškinimai mane patenkino. Ministeris pirmininkas nurodė tik vieną būdą apsiginti nuo priešininkų, – tai savo kariuomenės sudarymas. Dabartinėmis aplinkybėmis negalima suorganizuoti vienas korpusas, nes vokiečiai viena ranka duoda, o kita atima. Reikia stiprinti valstybę iš vidaus. Kariuomenė turi būti valstybinė, tautiški pulkai neapgis Vilniaus. Reikia turėti daug drąsos, kad visų tautų žmones šaukti kraštą ginti. Jei pulkai bus sudaryti ne pasitikėjimo keliu, o rekomendacijomis, tai iš to nieko neišeis.

Bijote bolševizmo – stokite ant tikro demokratizmo pamatų – nieko nereikės bijoti. Mes nesudarysime apsaugos, jei atvira širdimi negalėsime eiti į žmones.

Generolas Kondratavičius ketina sudaryti didelę armiją kovoti su bolševikais nuo Baltųjų iki Juodųjų jūrų. Jis turbūt atsiminė savo laikus, kada buvo rusų kariuomenės generolas.

* Šipkoje (Bulgarijoje) viskas ramu

Reikia rasti toks žmogus, kuris galėtų įkvėpti entuziazmą ne tik lietuviams, bet ir gudams. Yra faktų, kad apskričių viršininkais skiriami žmonės jau vien dėl to nustoja autoriteto, kad juos valdžia skiria. Tai blogas ženklas.

Stasys Šilingas:

Tai, kas yra blogiausia ponas Voldemaras neatvaizdavo. Apie lenkus jis nieko nepasakė.

Visur kalbama, kad generolas Kondratavičius yra vienas tų, kurie pasklidę po buvusią Rusiją, rengiasi tą buvusią Rusiją atgaivinti.

Mes nesustabdysime bolševikų, bet bolševizmo aš nebijau, nes jis neatmainytų tarptautinės Lietuvos padėties. Prieš bolševizmą mes neatsispirsime, dar mažiau galėsime gintis, jei kariuomenės priešakyje stovės generolas Kondratavičius.

Pavojus pietuose, pavojus pačiame Vilniuje ir Gardine. Lietuvos kariuomenė turėtų sustoti pietuose, o ne rytuose. Apsaugos ministerija tik dvi savaitės, kaip gali laisvai veikti. Sako, kad organizuojama nauja Karo taryba, kurioj bus trys rusai ir du lietuviai. Buvo atsitikimas, kad generolas Kondratavičius rodė mobilizacijos planą visai nepažįstamam žmogui. Organizuojami pulkai, bet per mėnesį nieko nepadarysi.

Aš bijau lenkuojančių elementų ir tų, kurie per mažai persiėmę valstybine idėja. Reikalinga apicierių mobilizacija – jų nepritruks. Ginklų klausimas, tai antraeilis dalykas. Darbas daromas ne iš to galo. Tik sutraukti būriai patys gavo sau ginklus. Apsaugos ministerija sustojo neteisingoj vagoj. Mums baisus ne bolševizmas, o lenkai. Iš Rusijos atsilankantiems svetimtaučiams negalima duoti atsakomingas darbas. Reikia organizuoti ginkluota tautos jėga.

Justinas Staugaitis:

Krašto apsaugą reikia rengti įvairiose vietose. Vokiečiai dabar saugo tik geležinkelius. Prieš prie to, kad šalis iširs. Dirbtuvės stoja – šimtai darbininkų lieka be darbo. Šiandien jie dar neina į banditus, bet rytoj poryt jie turės eiti: vokiečiai naikina savo amuniciją.

Janka Stankevičius:

Svarbiausias dabar klausimas – apsaugos klausimas. Mums nereikia daug kariuomenės. Užtenka pastatyti vieną tūkstantį Gardine, dar kitur ir baigta. Bolševikų nereikia bijoti. Negaliu konkrečiai kalbėti, nes nežinau, kaip tasai darbas eina. Reikia, kad kariuomenė būtų gerai disciplinuota, kad būtų tautiškai išauklėta. Visiems žinoma, kad generolas Kondratavičius yra rusas – per daug juo pasitikėti negalima. Iš jo galėtų ir Skoropadskis išdygti.

Antanas Smetona:

Mes turime aiškiai nusistatyti, kuriuos uždavinius statome apsaugai. Mums gresia ne bolševikų, o tų pačių vokiečių pavojus. Lenkai daug mažiau yra nukentėję, negu mes. Fabrikai užsidaro, krautuvės plėšiamos – daugiau dėmesio reikia kreipti į vidų, į tą netvarką, kurią daro okupacijos valdžia. Apsaugos klausimą turime imti plačiai, turime palaikyti tvarką viduje, tada ir lenkai bus nebaisūs. Visuomenėje kyla didelis nerimastis dėl to, kad iki šiol dar labai mažai padaryta. Lvovo atsitikimas verčia mus reikalauti kareivių rekomendacijos. Nebuvo tokio pasiūlymo, kad daryti kariuomenę vien iš lietuvių.

Apie generolą Kondratavičių pasakojami vieni spėliojimai, bet mes negalime su jais nesiskaityti. Su tuo klausimu laukti negalime. Jei negalima padaryti labai gerai, tai darykime, kiek galime. Tam darbui reikia daugiau energijos.

Mykolas Biržiška:

Visi klausimai, kuriuos statė ponas Stulginskis ir kuriuos ponas Voldemaras taip smarkiai atrėmė, už Tarybos sienų kartojami ir labai dažnai kartojami. Pačioj apsaugoj kyla tokia opozicija, kuri gali privesti prie skandalo. Man rodosi, kad generolas Kondratavičius

negali būti nė valandėlės laikomas.

Mūsų visuomenė yra pakankamai demokratiška. Reikėtų daugiau pasitikėti visuomenė – darbas eis daug lengviau.

Augustinas Voldemaras:

Iš čia į apsaugą eina dezorganizacija. Reikia apsisaugoti nuo bolševikų, nuo lenkų, nuo anarchijos... Bet kaip tai padaryti? Nieks to nepasakė! Juk ant kiekvieno mūsų žingsnio stovi vokiečiai. Kaip tik pasklido gandai, kad atvyko 300 mūsų karininkų, tai vokiečiai buvo nutarę tuojau juos išsklaidyti.

Patys vokiečių kreishauptmanai* organizuoja miliciją, žinoma tokią, kokia jiems tinka. Reikia ar kraštas sukelti, ar skaitytis su aplinkybėmis. Dezorganizacija eina iš čia, iš Lietuvos valstybės tarybos.

Sakoma, kad karininkai skundžiasi. Su tokiais be disciplinos nieko nepadarysi, tai iš jų kyla bolševizmas. Jeigu mes kelsime klausimą taip, kaip mes jį keliamo, tai eisime dezorganizacijon. Bolševizmas veršis Lietuvon – jis ateis pas mus duonos ieškotų. Valdžia, kol ji yra valdžia, turi padaryti viską, kad to neatsitiktų. Bolševikams reikia susijungti su vokiečiais, o susijungimo kelias eina per Lietuvą. Pirmoj eilėj turi būti kova su bolševikais.

Vokiečiai turės gintis nuo vokiečių. Parlamentas turi duoti uždavinį, bet į atlikimo techniką neturi kištis. Kuomet primetinėjamos smulkmenos, jos primetinėjamos be pagrindo. Įspūdžiais gyventi negalima. Ir pas mus yra tokių, kurie gali naikinti, griauti, deginti. Košimas būtinais reikalingas. Ūmu laiku sudaryti kariuomenės negalima. Jei mes nespėsime susiorganizuoti, tai dar nieko, bet jei mūsų vietoje sėdės Kapsukas, tai tada nepriseis kalbėti apie jokią nepriklausomybę. Dezorganizacijos momentų bus.

Susisiekimą reikia turėti savo rankose, o visi keliai vokiečių rankose. Kelių apsaugos greit nesuorganizuosi. Jeigu mes ir būtumėm sutelkę būrius, o neturėtumėm savo globoj kelių, tai viskas nueitų niekais. Vieninteliai liaudžiai tinkamo pagrindo laikosi Vileišis. Pulkai turi būti tautiški: lietuvių pulkai turės lietuvius apicierius**, gudų – gudus.

Kondratavičiaus paskyrimas buvo padarytas kaip tik po užklausimo. Negalima prieš žmogų oponuoti gandai; faktų prieš jį nėra. Aš atsakau už politiškos pusės vedimą. Kiekvieną žingsnį jis daro manęs atsiklausęs. Jis yra taktiškas. Kondratavičius sutinka prisiekti Lietuvos laikinajai konstitucijai. Suprantu aiškiai rodomą nervingumą, bet jeigu klausimas ir toliau taip bus svarstomas, tai ir čia eis dezorganizacijos darbas.

Jonas Vileišis:

Ministeris pirmininkas minėjo, kad mes norime įnešti dezorganizaciją į apsaugos klausimą. Mes esame tuo klausimu susirūpinę. Tuo paaiškinamas mūsų karštumas. Mes negalime šaltai žiūrėti į tą, kas aplink mus darosi.

Juzefa Okuličienė
dvarininkė

Visuomenėje pradėta galvoti apie savivaldybes. Atvykę iš Vilniaus žmonės ragino daryti valsčių rinkimus. Viskas vyko kažkaip nesklaidžiai. Viename valsčiuje vienaip, kitame kitaip. Įsigalėjo partinė kova. Niekas negalvojo apie tai, kad geriau sutvarkyti kraštą, bet kad tik jo partija laimėtų.

* apskrities viršininkai

** karininkas

Jurgis Kubilius*savanoris, karininkas*

Gruodžio 2 d. Apsaugos taryba sukvietė susirinkimą, kuriame buvo svarstytas karininkų laipsnių klausimas. Daugumas pasisakė už laipsnių panaikinimą. Tuo metu Lietuvai pavojus buvo vienodas tiek iš komunistų, tiek iš lenkų pusės. Lietuviams karininkams rūpėjo, kad komunistų agentai kuo mažiausia turėtų pamato agitacijai, nes ne tik Vilniuje, bet ir visoje Lietuvoje, komunistai agitavo prieš buržujus ir skelbė, kad renkasi „baltieji aficeriai“. Atsisakiusieji savo laipsnių karininkai negalėjo būti užsikrėtę komunizmu, su kuriuo rengėsi kovoti. Mano nuomone, sveikas instinktas privertė juos atsisakyti laipsnių, o vėliau nevažiuoti paskum savo vadą į Gardiną, bet į Kauną.

Gruodžio 4 d.

Pradėjo darbą Apsaugos štabo Sanitarijos skyrius, vadovaujamas karininko Vlodo Nagevičiaus.

Gruodžio 5 d.

Kaune pradėtas steigti 2-asis pėstininkų pulkas. Vadu pakirtas karininkas Pranas Liatukas.

Vinco Mickevičiaus-Kapsuko laiškas Jakovui Sverdlovui

Gerbiamas Drauge! Suprantamais samprotavimais vadovaudamasis, rašau Jums keletą žodžių. Draugas, kurį siunčiame į Maskvą, papasakos smulkiau. Siųsdamas jį, rašau Lietuvos ir Baltarusijos komunistų partijos Centro Komiteto vardu.

Darbas čionai plečiasi. Darbininkų masės mūsų pusėje. Laukiame stambių įvykių. Prasižada skubus parengiamasis darbas. Jau turime ryšių su kareiviais. Turime vilties, kad greitai laiku didelė jų dalis (per 1000 žmonių su visų rūšių ginklais) pereis mūsų žinion. Jiems padedant, mes imsime organizuoti „miliciją“, t. y. mūsų raudonąją armiją. Tuos spartakų vadovaujamus kareivius mes privalėsime laikyti, nes priešingu atveju, palikę be lėšų, jie išsivalkios. Todėl mes siunčiame į Maskvą draugą su įgaliojimu parvežti iš ten 15 milijonų rublių.

Kas liečia Raudonosios Armijos žygiavimą į Lietuvą, tai reikia dėl to iš anksto susitarti su mūsų draugais Lietuvoje. Kauno gubernijoje mūsų pergalė garantuota, ir daugelyje vietų tikimės rasti pagalbinius dalinius.

Vilniuje dabar lenkų legionierių – baltagvardiečių centras, bet vokiečių kareiviams padedant mes juos greitai nuginkluosime. Lietuvos taryba jau kreipėsi į sąjungininkus (Antantės valstybes), prašydama prisiųsti kariuomenės, bet, tikriausia, jos jau nebebus, kai ta kariuomenė ateis. Su draugiškais linkėjimais.

Vikentij Mickevič**Petras Gudelis***karininkas*

Naivu galvoti, kad lietuviai bolševikai veikė idėjiniais sumetimais. Kaip pats Kapsukas tvirtina, retai kas iš jų buvo susipažinęs su Markso mokslu. O mažai prasilavinusieji, bemoksliai ir beturčiai, prisidėdami prie bolševikų, naudojosi proga pagerinti savo medžiaginę būklę.

Sakoma, kad už pinigų ir velniais šoka. Saujelė lietuvių bolševikų, rusų patikėtinių, tu-

rėjo tų pinigų kaip pelų. Suprantama, kad gerais atlyginimais jie pajėgė Rusijoje pritraukti į savo eiles karo audrose nuskurdusių žmonių. Bet apskritai reikia pripažinti lietuvių garbei, kad nedaugelis jų susigundė tokiomis medžiaginėmis lengvatomis. Bolševikai nutyli jų skaičių Rusijoje. Tikriausia, jie nesudarė ten nė vieno nuošimčio, tik kelias promiles visų tremtinių skaičiaus. Lietuvių tremtinių daugumas troško tik vieno – vargais negalais sugrižti tėvynėn ir sukurti laisvą Lietuvą, kitokią, negu matytoji bolševikinė Rusija.

Deja, lietuvių bolševikų vardu dangstydamiesi, rusai slinko paskui atsitraukiančią vokiečių kariuomenę ir be kovos užėmė visą beginklės Lietuvos šiaurę.

Gruodžio 8 d.

Stalino nurodymu Gudijos mieste Vileikoje sudaryta marionetinė „Lietuvos laikinoji revoliucinė vyriausybė“, kuri dardėjo paskum besiveržiančią į Lietuvą rusų raudonąją armiją.

Juozas Žiugžda
komunistas

Tikrąjį Lietuvos valstybingumą atkūrė liaudies masių judėjimas, proletarinė revoliucija, ir tikrasis valstybingumo aktas yra 1918 m. gruodžio 16 d. paskelbtas Laikiniosios revoliucinės vyriausybės, kuriai vadovavo V. Mickevičius-Kapsukas, manifestas.

Stasys Butkus
savanoris

Gruodžio 11 d. šaltas rytas. Įsivertus į rusų karišką kuprinę duonos kepalą, lašinių, baltinių, apie 70 rusiškų šovinių ir dar šį tą mamytės įduota, laukiu arklių. Su pinigais buvo blogiau. Savo turėjau vos 11 markių. Suku galvą, iš kur jų daugiau gavus. Namiškiai taip pat neturi.

- Na, vis tiek, važiuosiu ir su tiek, – nutariau. – Nuvažiuoti užteks!

Pro langą žiūriu – lazda pasiramščiuodamas ateina senelis Kazys Nomeika. Jis 1863 m. buvo paimtas į sukilėlių eiles, bet, pamatęs, kad sukilėlių vadai buvo daugiausia iš sulenkėjusių bajorų, naktį pabėgo ir slapstėsi. Paskiausiai, senatvė, nebeturėdamas savo pastogės nei vaikų, gyveno iš aukų. Vaikščiojo po kaimus elgetaudamas arba sėdėjo prie bažnyčios. Sužinojęs, kad aš išvažiuoju į Vilnių, į Lietuvos kariuomenę, atėjo atsisveikinti ir palinkėti sėkmės. Dar prieš karą, vaikas būdamas, dažnai su juo pasiguosdavau, kad būtų labai gerai, jeigu vėl būtų lietuviška valstybė ir kariuomenė. Kiek vaiko protas suprasedavo, tiek jam esu savo svajonių pripasakojęs, todėl senelis ir atskubėjo manęs išleisti į tą išsvajotą žygį.

Išsiėmė skuduriuką, atrišo ir visus jame esančius pinigus – 10 markių – man atidavė. Iš karto nenorėjau priimti, bet, atsiminęs, kad juos turėti gali būti labai pravartu, paėmiau kaip paskolą, žadėdamas juos ateityje atiduoti.

- Ne, vaikeli, – sako senelis, – čia ne paskola, bet mano dovana. Jūs, jaunieji, einate Lietuvos prikelti, o mes, seniai, jau nebegalime su jumis kartu eiti, tai nors kitaip jums padėsime.

Šio senelio elgetos auka mane labai sužadino. Jis gal paskutinius savo pinigų atidavė.

Petras Gudelis
karininkas

Lietuvos vyriausybė tegalėjo pažadėti savanoriams po 100 auksinų, o bolševikai mokėjo 300 auksinų per mėnesį.

Vladas Putvinskis
agronomas

Jei valstybė žūsta, ji gali būti daug kartų atstatyta iš naujo, kaip mašina. Jei žūsta tauta, tai jau amžinai. Mes žinome apie stebuklus, kada atgijo miręs žmogus, bet mirusi tauta neatgyja niekad... Kol tautoje glūdi nors maža gyvybės kibirkštis, uždaryta žmonių saujelėje, dar per anksti ją laidoti ir giedoti amžiną atilsį, kaip tai jau su mumis darė lenkai, liedami broliškos meilės ašaras, ir kartu stengdamiesi mus dar gyvus žemėmis užpilti.

Lietuvos Aidas
gruodžio 8 d., Nr. 152

1 pulko vadas kviečia kuo greičiausiai atvykti į Vilnių, Jurgio g. Nr. 11, šiuos aficierius: Kupiškio apskr.: 1) Paparučiką **Jackų Joną**, Žvilimų sodž., Subačiaus m., 2) **Kubilių Antaną**, Pavyžės kaimo, Subačiaus valsčiaus.

Malėtų ap.: Paručiką **Krūminį Mykolą**, Garnio viensėd., Viln. Gub.

Kėdainių ap.: **Vištakį Vladą**, Juodžių dv., Gižemių žandarmerijos.

Akmenės ap.: Paručiką **Kastą Vilimą**, Kušlėnų sodž., Mažeikių becirk.

Ukmergės ap.: 1) **Stasį Dabulevičių** iš Vidiškių, 2) Paparučiką **Kazį Kadžį**, Užuraisčių kaimo, Pagirių valsčiaus, 3) **Pranciškų Joną Jočį**, Kovarsk.

Marijampolės aps.: 1) Paparučiką **Juožą Mačiūną**, st. Kazlų – Rūda. 2) Paparučiką **Zigmą Talevičių**, Antakalnio kaimo, Prienų amtsber. 3) Paručiką **Joną Statkevičių** iš Balbieriškio.

Panevėžio ap.: 1) Št.-kapitoną **Kazį Urbaitį**, Raguvėnų kaimo. 2) Paparučiką **Joną Zalatorį**, Panevėžis, Malūnų g-vė Nr. 11. 3) Paručiką **Mečislovą Norkų**, Paulių dv. 4) Paručiką **Vladą Barkauską**, Šeduva, Stoties g – vė Nr. 66. 5) Valdininką **Praną Žitkevičių**, Smilgių par.

Šiaulių ap.: 1) Paručiką **Praną Mačiulį**, Šiauliai, Schloss Str. Nr. 29. 2) Praporščiką **Joną Pranculį**, Malorėnų kaimo. 3) Paparučiką **Vladislovą Gricių**, Šiauliai, Sec Str. Nr. 36. 4) Št.-kap. **Joną Milašį**, p. Žokle.

Naumiesčio apskr.: 1) Praporščiką **Vladą Dumčių**, Briandziukų sodž. 2) **Antaną Kudirką**, Naumiestis. 3) Paparučiką **Joną Kauną**, Balsetiškių sodž.

Kuršėnų aps.: 1) Kulkosv, kom. **Igną Musteikį**, Voigovo in Potzi. 2) Paručiką **Steponą Rusteiką**, Kybartų dv., Amalių žandarm. 3) Paručiką **Bronislovą Zaleckį**, Becirk Nutowy, Olbikški.

1-ojo pėst. pulko Vadas

Pulkininkas **Galvydis Bikauskis**

Pranas Tamašauskas
savanoris, karininkas

Gruodžio 13 d. ryte buvome įspėti ir mums įsakyta susirinkti ministerijoje tą pat dieną 14 val. Patarta kiek galima „švariau“ apsirengti. Susirinkome, žinoma, anksčiau paskirto laiko, tačiau mūsų buvo ne daugiausia. Viršininkus sutikti sustojome į vieną eilę. Mūsų tiesioginė vadovybė kiek nerimavo, atrodė tarytum kiek nesusiderinusi, susijaudinusi. Karininkas Galvydis-Bykauskas vaikščiojo po erdvų kambarį, nieko nekalbėdamas (matyt, galvojo apie būsimą raportą), dažnai žiūrinėjo į laikrodį ir traukė pečiaus, tarytum tuo norėdamas pareikšti savo nepasitenkinimą, nekantrumą. Tokioje atmosferoje praėjo apie valanda laiko. Tik štai budėjęs karininkas, laukęs viršuj prie laiptų, įžengia į mūsų kambarį ir balsiai praneša: „Jau eina“. Pulko vadas, skubomis aptempęs savo aprangą, pusbalsiu

riktelėjo: „ramiai“ ir vikriai prisiartinęs prie viršininkų, balsiai atraportavo.

Vienas ir kitas iš atvykusių asmenų* pasisveikino su pulko vadu, paduodami jam ranką, mums gi – linktelėjo galvomis. Kažką tarp savęs patylomis rusiškai pasikalbėję, vienas jų, kreipdamasis į mus, maždaug šitaip prabilo: „Esą girdėjęs, kad greit turėsime persikelti į Alytų. Ten mūsų laukia sunkus, atsakingas darbas, reikalaujantis didelio pasiryžimo, o galimas daiktas ir pasiaukojimo“. Jaunos kariuomenės garbei ir savo pulko bei Tėvynės gerovei palinkėjo dirbti sąžiningai, o drauge su tuo kiekvienam asmeniško pasisekimo. Po to vėl padavę ranką pulko vadui, abu atsisveikino ir nuėjo į kitus kambarius. Kažkas iš mūsų pusbalsiu prasarė: „kad ir mažas, bet išdidus“, kai kurie pritardami nusišypsojo, tačiau daugumas laikėsi rimtai, susimąstę.

Šitas pirmas pasimatymas su aukštesne kariuomenės vadovybe paliko nekokią įspūdį ir nepakėlė mūsų nuotaikos. Gal dėl to, kad apsilankiusieji viršininkai buvo civiliai apsirengę, vaizdžiau metėsi į akis stoka natūralumo, nuoširdumo, o patsai pasimatymas išėjo šaltokas, dirbtinis. Be to, tarpusavio pasikalbėjimas rusiškai, taip pat krito į akį ir vertė žiūrėti į juodu, kaip į ne visai savo žmones, kuriais galima būtų pasitikėti. Trumpai tariant, jautėsi stoka vienijančių, artinančių ryšių tarp aukštesniosios vadovybės ir karininkų masės. Vadovybei, atrodė, per mažai arba ir visai nerūpėjo arčiau pažinti savo artimiausius bendradarbius ir valdinius. O juk buvome iš plačios padangės, gal keletą dešimčių kartų didesnės už pačią Lietuvą ir dėl to vienas kitą per mažai arba visai nepažinojome. Taip pat per mažai jautėsi savitarpio pagarbos ir dar mažiau savitarpio pasitikėjimo, o tos ypatybės turėjo vyrauti. Esant tokioms sąlygoms sunku tikėtis ir laukti sklandaus ir sėkmingo mūsų tautos kariškų jėgų plėtimosi.

Stasys Butkus savanoris

Į Vilnių atvažiavome naktį. Išlipęs iš traukinio dairausi stoty, kur čia reikia eiti. Dar pirmą kartą Vilniuje, o pinigų visai mažai teturiu, vos tik 12 markių! Reikia jas taupyti. Stoty nieko savo, nieko artimo nematyti; viskas vokiška. Nutariau čia ir nakvoti. Taip daryti buvau įpratęs Rusijoje. Kiek pavaikščiojęs, pradėjau ieškoti vietos, kur galėčiau prigulti. Kampe radau geraširdes kopėtėles. Jos mane maloniai, nors ir tylėdamos, priglaudė. Šiek tiek ir primigau, kol šaltis pažadino.

Rytą, dar anksti, išsikrapščiau meškos skubumu iš po kopėčių, po kuriomis tokią šiltą ir minkštą nakvynę turėjau. Čiupinėdamas šonus, ar visi šonkauliai dar sveiki nuo stoties grindų, išėjau į gatvę ieškoti, kur reiktų stoti į Lietuvos kariuomenę. Vadinas, ieškojau Valstybės Tarybos.

- Pirmučiausia reikia susipažinti su istorinėmis Vilniaus vietomis, – beeidamas pagalvojau. – Vėliau, įstojus į kariuomenę, nebebus laiko – neišleis vaikščioti.

Na, ir vaikščiojau visą dieną po Vilnių. Į Gedimino kalną negalėjau įlipti, nes vartai buvo užrakinti. Aušros vartus gerai pamačiau. Suradęs koplyčios sargą ar zakristijoną, paprašiau, kad mane įleistų į koplyčią stebuklingojo paveikslu pamatyti. Mielai mane įleido ir atskleidė paveikslą. Priklaupiau ir sumečiau tris „Sveika Marija“. Išeidamas daviau vieną markę parodžiusiam man paveikslą, nes buvau jam dėkingas. Į katedrą laisvai įėjau ir „barišiaus“** neteko duoti.

Pradėjus temti, vėl galvoju, kur dabar reiktų eiti nakvynės. Pažįstamų neturiu, o kišėnėse vėjai švilpauja. Vėl reikia eiti į stotį ir prašytis simpatiškujų kopėtelių vakarykščios

* *Voldemaras ir Kondratavičius*

** *vaišės, išgertuvės, atlikus kokį reikalą*

kukliosios nakvynėlės. Gera ir ji buvo. Kol mirsiu, tų kopėtelių neužmiršiu.

Taip dvi naktis po jomis pernakočiau, ir niekas man tos vietos nepavydėjo. Net ligi tol buvęs piktas ir žiaurus vokietis ir tas nė žodžio neprotestavo.

Su valgiu dar nebuvo bloga. Valgiau, ką mamytė į kuprinę buvo įdėjusi. O jeigu trūko karšto viralo, tai argi dėl jo per daug sielosies?! Savo likimu buvau patenkintas.

Gruodžio 13 d. rytą einu ieškoti Valstybės Tarybos. Galva sunki, o šonkauliai tarp savęs rieiasi. Rodos, išlėks iš tavęs ir pamatysi greta savęs keliolika Ievų, tavo šonkaulių padarinių. Ir džiauksis, būdamas keliolika kartų padaugintas Adomas.

Gatvėse sutikau dabitų lenkų legionininkų. Iš pažiūros matyti, kad sulenkėjusių dvarininkų sūneliai. Išspuošę, kariškai apsirengę. Legionininkų daugiausia buvę driskių, bet šių neišleisdavo į gatves, kad negadintų lenkiškosios reklamos. Gatvėmis švaistėsi tik dabitos. Ne taip kaip mūsų lietuviai, kurie nepripažino jokių reklamų. Nė manyti nemanėm slėpti savo apdriskimo.

Atėjęs į Jurgio prospektą, jau iš tolo matau ant vieno namų plevėsuojančią raudoną vėliavą su baltu Vyčiu. Įeinu į vidų ir lipu į antrą aukštą. Ten matyti ir daugiau žmonių. Visi pusiau tylomis kalbasi tarp savęs ir tik retas dirsteli į mane. Žiūriu – prie durų stovi 17–18 metų vaikinukas. Prasti sodietiškai drabužiai, ilgi ant akių nusvirę plaukai ir į šmulą kepuraitę įsegtas baltas mažutis Vytis.

- Drauguži, kur čia savanorius priima? – klausiu prie jo priėjęs.

Jam parodžius, kad turiu eiti į tas pačias duris, prie kurių jis stovi; aš vėl jį klausiu, kas jis per vienas.

- Lietuvos savanoris! – drąsiai ir išdidžiai atkirto.

Įsmukau pro duris į kambarį. Pilna įvairių žmonių. Bet čia ir publika švaresnė. Vienas iš jų, simpatiškos išvaizdos ir rusų kario drabužiais, tik be antpečių, priėjo prie manęs.

- Gerai, – sako jis, man pasakius, kad atvykau į kariuomenę stoti. – Bet ar tu žinai, kokių reikalų mes kariuomenę organizuojame? Mūsų tikslas ginti ne kurios nors partijos reikalus, bet tėvynę. Ar sutiksi su tais mūsų reikalavimais? – atidžiai į mane žiūrėdamas klausia.

Man atsakius, kad tuo tikslu aš ir atvykęs, jis man priminė, kad mūsų jaunoji kariuomenė būsia reikalaujama griežtos drausmės, griežtesnės negu rusų kariuomenėje. Nors ir labai dėl tokio drausmės apibūdinimo nustebau, nes carinėje rusų kariuomenėje drausmė buvo žiauri ir nežmoniška, bet sutikau. Užrašė mano vardą, pavardę, paklausė, ar turiu kokią nors rekomendaciją ir t. t. Man davė palydovą, tą patį savanorį, kuris stovėjo prie durų, kad nuvestų mane į kareivines. Abu išėjome.

Einame gatvėmis. Jis pirma, o aš paskui. Sutinkame dabitų lenkų legionininkų, o čia mane veda apskuręs sodietis, kurį tik iš Vyčio kepurėję galima pažinti, kad tai Lietuvos kareivis. Lyg ir nepuiku su tokiu kareiviu eiti.

- Ar nebūtų geriau gatvėję, kol uniformą turėsime, Vytį iš kepurės išsiimti, kad miesto nejuokintume, – patariau aš jam.

- Ką, ar mes turime ko nors varžytis? Juk mes ne ponai susirinkome į Lietuvos kariuomenę, bet darbo žmonės, – atkirto man jaunas savanoris. Ir, aukštai galvą iškėlęs, ėjo pirma manęs. Aš, išgirdęs jo tokį drąsų atsakymą, daugiau simpatijų jam pajutau. Tai buvo jaunas bernužėlis sodietis, kaip iš tarmės matyti, žemaitis.

Lenkų legionininkai žlebsi akimis, ironiškai nusišypso ir, aukščiau savo „honorą“* papūtę, eina toliau. Vienas, netoli mūsų sulaukęs keletą gatvės vaikėzų, parodė į mus ir kažką jiems pasakė. Jam nuėjus, tie vaikėzai mus kaip širšės tuojau apspito ir pradėjo įvairiausiai pasityčiojimais lydėti.

* garbę

- Taryba ryba, voda vysechla, ryba zdechla, Litwy nebėndzi, Litwa zginie...* – ir panašiais, net bjauriausiai žodžiais mus kolidami**. O tokių pasityčiojimų iš gatvės valkatų ir davatkų gatvėje dažnai išgirsdavome. Pykome, bet tylėjome, sieloj kerštą ugdydami, kol įsistiprinę tiems valkatoms atsilyginsime.

Pranas Tamašauskas
savanoris, karininkas

Kurią tai dieną atvykęs į ministeriją, pirmajame kambaryje radau bestovintį apysenį rusų generolą Kreičmaną, buvusį Vilniaus karo mokyklos inspektorių. Savo laiku tai buvo rūstus juodašimtis, neapkenčias kitataučių, o lietuvių buvimą skaitė kaip išmislu*** arba koku mitu. Man būnant tos mokyklos kariūnu, taip pat teko iškęsti nuo jo smulkių moralinių smūgių. Tad suprantama, didelis buvo mano nusistebėjimas pamatyti jį mūsų besikuriančios kariuomenės štabe. Nenoromis kilo mintys: „Nejaugi jis ir dabar stengiasi likti koku nors aukštu viršininku ar auklėtoju, kaip turėjęs ilgametę praktiką ir prityrimą tame krašte?“ Kiek pastebėjau, gen. Kreičmanas mane pažino. Taip pat supratau, kad jam šitas susitikimas yra nesmagus, nes lyg ir vengė pažvelgti atviromis akimis į buvusį savo nelabai mėgiamą mokinį ir auklėtinį. Neturėdamas tikslo įgelti šį senyvą žmogų, aš priėjau ir mandagiai prisistačiau, kaip buvusiam viršininkui ir auklėtoju. Vėliau sužinojau, kad Kreičmanas jam padarytais pasiūlymais liko nepatenkintas ir išvyko į Lenkiją pas savo gimines.

Konstantinas Žukas
karininkas

Čia noriu pažymėti, kaip savo gabumais buvo atsilikusi rusų tauta. Man baigiant Vilniaus karo mokyklą, devynioliktus metus buvo vedama baigusiujų statistika pagal tautybę, tikybę, kilmės luomą ir t. t. Pasirodo, kad I rūšies gabumais per tą laiką baigė: estai – 100 procentų, lietuviai ir latviai – 75, lenkai – 60, o rusai – 8 procentai. Visi kariūnų kuopų vadai kaip susitarę viršilomis pasirinkdavo tik kariūnus „inorodcus“ – kitataučius. Vienas buvo latvis, vienas estas, vienas lenkas, o aš – lietuvis.

Cezaris Petrauskas
mokytojas

Mokytojau Gelvonuose. Čia buvo daktaro Juozo Buzelio ligoninė. Pasitraukus vokiečiams iš Gelvonų ir Širvintų, sukrotome organizuoti kokią nors apsaugą. Pirmiausia suorganizavome parapijos komitetą, iš kurio vėliau išsirutuliojo valsčiaus komitetas. Nenaudėlių lenkuojančių pastangomis komitetas buvo apskūstas vokiečiams, kurie, atjoję į Gelvonus, apsupo valsčiaus valdybos namą ir ėmė pro langus mėtyti granatas. Tuo metu raštinėje kaip tik buvo daug žmonių. Daugelį jų sužeidė granatų skeveldros. Viršaičiui skeveldra net visą nugarą nuplėšė. Du milicininkai bandė vokiečiams priešintis, bet juos vokiečiai tuojau nušovė.

Valsčiaus sekretorius Andrius Deltuva su vaiku bandė slėptis. Į kambarį įsiveržė vokiečiai su revolveriu ir ėmė taikytis į Deltuvą.

- Tėveli, tėveli! – ėmė iš baimės šaukti vaikas. Vokiečiai atlyžo ir Deltuva, pasinaudodamas proga, pasislėpė su sūnumi rūsyje.

* Taryba žuvis, vanduo išdžiūvo, žuvis nudvėsė, Lietuvos nebėra, Lietuva žuvo...

** keikdami

*** išgalvotą

Vokiečiai pasitraukdami pasiėmė su savimi, kas jiems patiko ir dar milicijos viršininką Bronių Butkevičių, kurį netoli Čiobiškio nušovė ir paliko po eglaitę. Bronius, karininko Liudo Butkevičiaus brolis, buvo kokių dvidešimties metų amžiaus, pilnas energijos, karštas lietuvis ir doriausias vaikas. Žuvo nuo vokiečių rankos vien už tai, kad organizavo apsaugą.

Vincas Mickevičius-Kapsukas
komunistas

Kalbama apie tai, kad reikia ginkluotis, organizuoti būrius, raudonąją gvardiją... Vienok reikia pasakyti, kad nežiūrint visa to, vis tiek daugiau pasitikima Sovietų Rusijos raudonosios armijos atėjimu, negu savo jėgomis.

Zigmas Aleksa-Angarietis
komunistas

Ateis raudonoji armija ir atneš sovietų valdžią.

Vincas Mickevičius-Kapsukas
komunistas

Draugas Stalinas mus moko, jog prasidėjus ten revoliucijai ir krinkant okupacinei valdžiai, reikia neduot sustiprėt kontrevoliuciniams buržuazijos organams, o tuojau sudaryt ten savo revoliucinius organus. Kas link Lietuvos, dar gruodžio pradžioj buvo pasiūlyta draugo Stalino tuojau sudaryt revoliucinę Lietuvos valdžią.

Greitu laiku buvo gautas draugo Stalino laiškas, RKP(b) CK vardu rašytas, kuriame dar griežčiau buvo reiškiamas mintis, kad reikia neatidėliojant sudaryti Lietuvos darbininkų ir valstiečių valdžią. Tai turėjo mums sprendžiamos reikšmės, nors aiškaus supratimo, kad reikia tuoj kurt revoliucinę Lietuvos valdžią mūsų eilėse nebuvo.

Jurgis Kubilius
savanoris, karininkas

Vokiečiai iš Rusijos jau traukiasi. Bolševikai artinasi prie Vilniaus. Buvo aišku, kad mes negalėsime apginti Vilnių nuo bolševikų. Visi labai nerimavo. Karininkai dažnai susirinkdavo tartis, ką reikės daryti prisiartinus bolševikams. Gen. Kondratavičius su karininku Nastopka vaikščiojo pas lenkus ir vedė kažkokias derybas. Tuomet mes, vyresnieji karininkai, užsipuolėme Nastopką. Jis sakėsi nežinąs tikrojo turinio ir žadėjo daugiau pas lenkus neiti. Po to gen. Kondratavičius vaikščiojo pas lenkus su karininku Velykiu. Aš paprašiau gen. Kondratavičių paaiškinti mums apie ką deramasi. Jis man atsakė, kad derybų turinio mums nesakys, bet kad jis tai daro žinant krašto apsaugos ministeriui profesoriui Voldemarui. Tai mūsų nė kiek nenuramino.

Mes visi neturėjome bendros kalbos su gen. Kondratavičium. Kai kartais prie žemėlapio svarstydavome padėtį, tai jam visuomet rūpėjo, kuria kryptimi puls Maskvą lenkai ir kur reikės žygiuoti mums. Tokia jo politika mes visi buvome nepatenkinti ir nutarėme prašyti krašto apsaugos ministerį pašalinti gen. Kondratavičių, o jo vieton paskirti ką nors kitą. Tuo reikalu Voldemaro bute įvyko pasikalbėjimas, kuriame dalyvavo Nagevičius, Liatukas, Chaleckis, Nastopka ir aš. Voldemaras aiškaus atsakymo nedavė.

Petras Gudelis
karininkas

Lietuvos kariuomenės klausimas: kurti ją ar nekurti? Voldemaras dar prieš pirmosios vyriausybės sudarymą ir tą vyriausybę sudarius buvo Lietuvos kariuomenės kūrimo priešininkas. Jo išmanymu, pakaks paskelbti Lietuvą neutralia valstybe, ir tuo pačiu ji bus išgelbėta nuo visokių pavojų iš kaimynų pusės. Neutralitetas, Voldemaro teigimu, turėsias atstoti Lietuvos kariuomenę. Prie Lietuvos gynimo nuo priešų šalia neutraliteto, girdi, prisidės dar tos spygliuotų vielų tvoros, kurios iš visų pusių supo Vilnių. Voldemaro teorijos nesugriovė ir tas faktas, kada pirmasis Lietuvos finansų ministeris Martynas Yčas tas vielų tvoras pardavė kažkuriam Vilniaus pirkliui ir tą pinigų sumą, kuri buvo gauta už parduotas vielas, užregistravo valstybės izde kaip pirmą lietuviško izdo pajamą. Voldemaro teigimu, pakako turėti tik kariuomenės vadovybę. Atsiradus reikalui, kareivius nesunku mobilizuoti į reikiamą frontą. Tapęs pirmuoju ministriu pirmininku, Lietuvos kariuomenės organizavimą pavedė rusų generolui Kondratavičiui. Kondratavičius tą vadovybę suorganizavo. Buvo numatytas vyriausiasis štabas su artilerijos, kavalerijos, pėstininkų ir net aviacijos skyriais. Turėjom pilname sąstate numatytą su skyriais ir poskyriais intendantūrą ir visa, kad buvo reikalinga neturimai kariuomenei vadovauti.

Šita Lietuvos kariuomenės vadovybė buvo tokia pat rusiška, kaip ir pats Kondratavičius. Ja niekas nepasitikėjo. Visi galvojo, kad tai caro laikų Petrapilio štabo skyrius, nes visose vietose sėdėjo rusai. Tas faktas kėlė daug nerimo ir baimės.

Žmonės iš Rusijos tremties buvo bebaigią grįžti. Kiek galėdami bėgo iš rusų kariuomenės lietuviai karininkai. Visi jie pirmoje eilėje traukdavo į Vilnių, norėdami savo jėgas skirti Lietuvos gynybai, nes kiekvienas matė, kad Lietuvai savo nepriklausomybę teks sunkiai ginti su ginklu rankose. Kartais į Vilnių tokių karininkų susirinkdavo gana didelis skaičius. Reikėjo matyti jų nusivylimą ir pyktį, kai idealiai lietuviškas karininkų kadrą minėtame štabe buvo iš aukšto traktuojamas to paties ruso, kuris lietuvių niekino caro laikais ir kuris nė vienu lietuvišku žodžiu atvykusio dabar savo tėvynės ginti lietuvių karininko neprakalbėdavo. Nemaža jų tada glaudės prie lenkų legionų. Kiti grįždavo sugelta širdimi ir neramūs į savo tėviškes kito darbo ieškoti.

Vokiečiai buvo baigiami bolševikų stumti iš Gudijos. Bolševikai jau Vilnijos teritorijoje. Stumiamiesiems vokiečiams bolševikai mina ant kulnų. Vilniuje ir jo apylinkėse organizuojami lenkų partizanai, kurie niekieno nekliudomi vaikšto ir Vilniaus gatvėmis, pašiepdami Valstybės Tarybą ir užkabinėdami Lietuvos piliečius, o lietuvių kareivio vis nėra. Ir pats Voldemaras tuo metu, reikia manyti, pirštu prikišamai įsitikino, kad nei Vilniaus, nei Lietuvos neapgins nei Yčo parduotoji vielų užtvara, nei neutralitetas, nei kariuomenės štabas be kareivių.

Pranas Tamašauskas

savanoris, karininkas, 1-ojo pulko II bataliono vadas

Vykdydami pulko vado įsakymą dėl persikėlimo į Alytų, 9 val. ryto susirinkome nurodytoje vietoje. Tuo pat metu buvo atvežtas visas pulko turtas ir amunicija. Vokiečių geležinkelių administracija davė mums reikalingą skaičių įvairių vagonų. Čia pat jie pakartojo savo palankumą, pareikšdami, jei reikės, galės duoti ir daugiau. Į paduotus vagonus susikraustėme tvarkingai, neankštai ir greitai. Betikrinant išvykstančius, pasirodė, kad keturi mūsų karininkai neatvyko. Liko dar gerokas pusvalandis iki traukinio išvykimo ir todėl buvome tikri, kad mūsų draugai spės dar atvykti. Tiesa, du karininkai netrukus atvyko,

labai suprakaitavę, teisindamiesi, kad pavėlavo dėl to, jog nebūdami vietiniai, negalėję surasti pasikrovimo vietos; o dviejų likusiųjų taip ir nebesulaukėme ir tokių jų nedrausmingumu buvome labai pasipiktinę. Juk per karą toksai elgesys jau nebe apsileidimas, bet sunkiai baustinas nusikaltimas. Traukinys pradėjo judėti punktualiai laiku, 9 val. 30 min. tai buvo 1918 m. gruodžio 17 d. Manau, kad tai buvo bene pirmasis persikėlimas geležinkelio ne tik mūsų pulko, bet ir bendrai Lietuvos kariškos formacijos. Visų nuotaika buvo gera, tad nenuostabu, kad visi reiškė pasiryžimą dirbti naujose aplinkybėse. Kelionėje neiškentėme nepaminėję apsaugos ministerijos tarnautojų. Jų adresu čia vienas, čia kitas apščiau pasakė nemažai karčių žodelių. Gal daugiausia kliuvo saviesiems, kad jie ar tai nepasitikėdami savimi ir saviškiais, ar kokiais kitokiais sumetimais, per daug prisirinko svetimų, įtartinų patarėjų. Kai kurie, įsikarščiaję, atvirai reiškė, kad pulkui kiek susiorganizavus ir sustiprėjus, reikės svetimuosius pašalinti ir jų vietoje paskirti lietuvius.

Gruodžio 20 d.

Antanas Smetona ir Martynas Yčas išvyko į užsienį ieškoti pagalbos Lietuvai. Vyriausybė nekontroliuoja situacijos ir pasimetusi, valstybės išdas tuščias, iš Rytų atslenka Rusijos raudonoji armija (apie 20 tūkstančių karių), Lietuvos kariuomenės kūrimas dėl ministerio pirmininko Augustino Voldemaro kaltė, suvėlintas, kovinių dalinių, galinčių kautis su priešu, nėra, savanoriai dar tik renkasi; juos reikia apginkluoti (ginklų nėra), aprenkti (uniformų nėra), apmokyti (karininkų trūksta).

Jurgis Kubilius
savanoris, karininkas

Bolševikai vis artinosi prie Vilniaus. Reikėjo tuojau išs্পesti klausimą, ką daryti? Gruodžio 22 d. pasklido gandai, kad kariuomenės formavimas bus perkeltas į Gardiną, kad gen. Žukauskas jau išvažiavęs į Gardiną surasti krašto apsaugos ministerijai patalpas, kad visi karininkai galės gauti dviejų mėnesių algas pirmyn, išvažiuoti namo, o atsitikus reikalui bus pašaukti. Tą dieną mano bute (II Uosto g.) įvyko susirinkimas, kuriame dalyvavo Liatukas, Glovackis, aš ir dar du asmenys. Nutarėme kitą dieną sušaukti lietuvių karininkų susirinkimą.

Kitą rytą susirinko karininkai lietuviai. Visi kalbėjo prieš gen. Kondratavičių ir sumanytą važiuoti į Gardiną. Karštą prakalbą pasakė Aukštuolaitis, pasisiūlęs būti vyriausiuoju vadu. Susirinkusieji smarkiu delnų plojimu jam pritarė. Susirinkimas nutarė važiuoti ne į Gardiną, bet į Kauną; pranešti gen. Kondratavičiui, kad visi karininkai jo, gen. Kondratavičiaus, daugiau savo viršininku nebelaiko, ir pareikalauti iš jo, kad jis grąžintų valdžios pinigų, kurie buvo jam įteikti. Vyriausiuoju vadu buvo išrinktas Aukštuolaitis. Apie padarytus nutarimus pranešti ministerių kabinetui ir gen. Kondratavičiui buvome išrinkti Liatukas ir aš. Gen. Kondratavičius pinigų mums negrąžino, sakydamas, kad grąžinsias juos tam, kas juos jam įteikė. Kadangi tas pasikalbėjimas įvyko didelio karininkų skaičiaus akivaizdoje, tai jis dar pridūrė:

- Be reikalo taip padarėte, iš jūsų darbo vis viena nieko neišeis. Visi būtumėt gavę algą už du mėnesius pirmyn, galėjote važiuoti namo, o ištikus reikalui, būtumėt buvę pašaukti.

Laikinais einantis ministerių kabineto pirmininko pareigas Leonas pasiūlė man ir Liatukui atvykti ministerių kabineto posėdinį ir tenai padaryti pranešimą. Kai mes apie viską pranešėme, tai buvo pasiūlyta sušaukti vakare visus karininkus ir laukti ministerių kabineto nutarimo.

Vakare apygardos teismo rūmuose susirinko visi karininkai. Atėjo Šilingas ir pasakė, kad jis esąs paskirtas vyriausiuoju karo vadu. Pasitarti į atskirą kambarį jis pasikvietė

septynis asmenis: Liatuką, Nastopką, Velykį, Adamkavičių, mane ir dar pora karininkų. Tenai Šilingas pasakė, kad mano formuoti nedidelį štabą iš trijų asmenų ir klausė mūsų nuomonės. Man savo nuomonę teko pareikšti trečiam iš eilės. Du, kurie kalbėjo prieš mane, buvo išsitarę už štabą iš trijų asmenų. Aš pasakiau, kad mano nuomone, mums reikia svarstyti ne štabo, bet vado klausimą, nes Šilingas ne karys ir karių tarpe neturės nei autoriteto, nei pasitikėjimo. Šilingas mane sulaikė, pasakęs, kad jis mane buvo kvietęs ne kliudyti, bet darbą dirbti ir liepė man iš to kambario išeiti. Aš išėjau, ir ką likę šeši ir Šilingas nutarė, nežinau, bet girdėjau, kad buvo nutarta sudaryti štabą iš trijų asmenų.

Aš sugrižau į tą kambarį, kuriame buvo likę visi karininkai. Čia vyko mitingas. Labai karštai kalbėjo Bičiūnas, paskui Sleževičius. Buvo kalbėta prieš Šilingo kandidatūrą į vyriausiojo karo vado vietą. Ir kai Šilingas, pabaigęs pasitarimą, ėjo per tą kambarį, karininkai išlydėjo jį švilpdami.

Gruodžio 24 d., apie 11 val. nuėjau į Tarybos rūmus. Čia karininkas Liatukas pasiūlė man formuoti 2 pulką. Aš atsakiau, kad po to incidento su Šilingu, kol Šilingas yra vyriausiasis karo vadas, pulką formuoti aš nenorėčiau. Tuomet 2 pulko vadu buvo paskirtas karininkas Glovackis.

Po to dar porą kartų buvau nuėjęs į štabą, bet ten mane sutiko labai šaltai, tai daugiau nebevaikščiojau. Neturėdamas kitokio darbo, pradėjau ruošti medžiagą stenografijos vadovėliui. Susitikęs vieną kartą su manim Stašinskas, kuris antrame ministerių kabinete buvo valstybės kontrolieriumi, pasiūlė man įstoti į Valstybės kontrolę. Aš sutikau, bet štabas neatleido ir pasiūlė kartu su ministerija važiuoti į Kauną.

Jonas Galvydis-Bykauskas

savanoris, karininkas, 1-ojo pėstininkų pulko vadas

Alytuje vietiniai bolševikai varė didžiausią agitaciją, stačiai lindo į kareivines, tačiau esant gerai kareivių nuotakai nieko nelaimėjo; vienas iš tokių agitatorių buvo pagautas ir, karininkų Ladygos ir Musteikio patarimu, paguldytas ant žemės, numautos kelnės ir diržais jam įplakta.

Kazys Ladyga

savanoris, karininkas

Pulkas Alytuje turėjo jau du batalionus, kai atvyko iš Vilniaus ir plk. Galvydis-Bykauskas. Jam atvykus, aš kaip jo padėjėjas nuo darbo štabe pasitraukiau. Ėjau į rikiuotę. Ir vieną dieną man pasinorėjo su batalionais parodyti suvestų batalionų rikiuotės pamoką. Diena buvo nešalta, polaidis, ledinyčia. Man užsiiminėjant bataliono mokymu, pareikalavau duoti tvirtesnį žingsnį. Ir mano dzūkai, rodydami savo uolumą, kaip davė koja į ledą, tai gal pusei mano kareivių suskilo klumpės. Ledinyčia, paviršiuje vanduo – nevedžiosi žmonių vienom kojine, teko vesti į kareivines ir guldyti ant narų. Batų pulkas neturėjo. Norėdamas sunaudoti laiką iki gausiu batus, įsakiau dėstyti statutus. Statutų dėstymas visą dieną karininkams atbodo. Reikalavo batų. Kreipėmės į plk. Galvydį-Bykauską, kad duotų kareiviams batus. Jis teisinosi negalįs duoti, nes dar intendantūra neprisiunčianti.

Pulko ūkio vedėjas karininkas Liudas Butkevičius praneša, kad Alytuje pas žydus yra didžiausi kariškų batų sandėliai, tik reikia pulko vado leidimo pirkti. Pinigų yra. Pasirodė, pulko vadui batų pirkimas tiesiog nuo žydų nepatiko ir jis atsisakė duoti leidimą pirkti, remdamasis tuo, kad batus turinti duoti intendantūra (kurios dar visai nėra). Dėl šio pulko vado užsispyrimo karininkai reiškė savo nepasitenkinimą. Tas nepasitenkinimas išsiliejo

iki to, kad susirinkę karininkai nutarė pasiskųsti Vyriausybei. Tas karininkų nusistatymas, paprašius pulko vadą į susirinkimą, buvo jam perskaitytas. Pulko vadas tai išklauses išėjo į vidurį salės ir iššaukė dvikovon karininkus Julių Čapliką ir Antaną Žemaitį (nes šie karininkai nutarimo prasmę stengėsi paremti dar žodžiu). Vėliau į dvikovą buvau iššauktas ir aš. Visi iššaukti dvikovon karininkai ją priėmė. Bet apie tai sužinojo Vyriausybė. Vyriausybė dvikovas atidėjo. Vėliau buvo užklausta anketos keliu visa karininkija: ar reikia įvesti Lietuvos kariuomenėj dvikovas? Anketos duomenys, rodos, buvo tokie: visi karininkai pasisakė prieš dvikovas, išskyrus Galvydį-Bykauską, Čapliką, Žemaitį ir mane.

Iš Rusijos liaudies komisarų tarybos įsako

Sovietinės Rusijos Vyriausybė pripažįsta Sovietinės Lietuvos Respublikos nepriklausomybę. Sovietinės Rusijos Vyriausybė vyriausią valdžią Lietuvoje pripažįsta Lietuvos sovietams... Micevičiaus-Kapsuko vadovaujama Laikinajai Revoliucinei Lietuvos Darbininkų Vyriausybei...

...Sovietinės Rusijos Vyriausybė įsakė visoms Sovietinės Rusijos Respublikos civilinėms ir karinėms įstaigoms, kurios su Lietuva turės ryšio, teikti visą reikalingą pagalbą Sovietinės Lietuvos vyriausybei ir kariuomenei kovoje dėl Lietuvos išlaisvinimo iš buržuazijos jungo.

V. Uljanovas-Leninas

Liaudies Komisarų Tarybos Pirmininkas

Izvestija

Rusijos bolševikų laikraštis, 1918 m. gruodžio 25 d.

Estija, Latvija ir Lietuva yra kaip tik ant kelio Rusijai į Vakarų Europą ir dėl to yra kliūtimi mūsų revoliucijai, nes jos Sovietų Rusiją atskiria nuo revoliucingos Vokietijos... Šis skiriamasis pylimas turi būti sugriautas. Rusų raudonasis proletariatas turi susirasti progą veikti Vokietijos revoliuciją. Baltijos jūros užvaldymas įgalintų Sovietų Rusiją sukelti socialistinę revoliuciją Skandinavijos kraštuose. Taigi Baltijos jūra taptų Socialistinės Revoliucijos Jūra.

Komunistas

Lietuvos ir Baltarusijos komunistų partijos laikraštis, 1918, Nr. 2

Išvien su Rusijos Socialistine Federatyvine Tarybų Respublika. Revoliuciniai Lietuvos darbininkai net caro laikais nereikalavo atskyrimo Lietuvos nuo Rusijos... Už tai revoliuciniai Lietuvos darbininkai ir reikalauja, kad Lietuva būtų dalimi Rusijos Socialistinės Federatyvinės Tarybų Respublikos. Tegyvuoja vienybė su Rusijos S.F.T.R.!

Gruodžio 25 d.

Vilniuje išspausdinti pirmieji lietuviški pašto ženklai.

Gruodžio 26 d.

Sudaryta antroji Lietuvos vyriausybė, vadovaujama Mykolo Sleževičiaus.

Juozas Audickas

Tarp Kalėdų ir Naujųjų Metų buvo gauta labai skubi žinia, kad žmonės suvažiuotų į Papičio grafo Šuazelio dvarą. Buvo graži diena ir geras rogių kelias. Prie dvaro rūmų, po šakotais medžiais, susirinko gana didelė žmonių minia. Niekas nežinojo, kodėl buvome sukviesti ir kas čia daroma. Netrukus į susirinkusius prabilo trumpa ir konkrečia kalba Kazys Binkis. Jis

sakė, kad esame sukviesti išrinkti naują komitetą. Anot jo, iki šiol išrinkti komitetai nebega-lioja. Po jo išėjo kalbėti keli agitatoriai, iš kurių labiausiai išsiskyrė mano vaikystės draugas Mykolas Rintautas, karo metų praleidęs Rusijoje. Jis, vis keldamas kumščius aukštyn, grasino storapilvius ir storakaklius nuo žemės paviršiaus nušluoti. Jiems tarp mūsų neturį būti vietos ir t. t. Mums, Rusijoje nebuvusiems ir revoliucijos nepatyrusiems, ne viskas buvo aišku ir suprantama. Visi, ausis ištempę, klausėmės. Po jo išėjo vėl Binkis ir perskaitė kelias pavardes: Kazokas, Kvedaravičius, Kaupas, Rintautas ir dar vienas kitas. Perskaitęs šias pavardes, Bin-kis pasakė, kad išsirinkome Papilio valsčiaus revoliucinį komitetą. Priminė dar ir tai, kad to komiteto niekas negalės nuversti. Jis skubiai į savo rankas turįs perimti visą valsčiaus valdžią. Tenedrįsta niekas šiam komitetui priešintis, nes jam į pagalbą ateina draugai iš Rytų.

Toks Binkio, be jokių rinkimų, revoliucinio komiteto paskyrimas, su pasakytomis kal-bomis, buvo visiems nelaukta staigmena. Stebėdamiesi visi ramiai išsivažinėjome namo. Neilgai trukus, raudonoji bolševikų kariuomenė jau buvo čia. Biržuose buvo pasodintas niekam nežinomas komisaras Kovalskis. Taip nejučiom sulaukėm bolševikų valdžios.

Vos tik spėjęs sudaryti padiktuotą komitetą, Kazys Binkis dingo iš Papilio padangės. Po kurio laiko žmonės kalbėjo, kad Binkis esąs Kaune ir leidžias laikraštį. Iš tiesų jis pir-masis nuo bolševikų paspruko ir atbėgęs į Kauną dirbo Lietuvos propagandos biure, iš kurio po visą kraštą sklido priešbolševikinė literatūra.

Laikinosios Lietuvos Vyriausybės atsišaukimas Vilniuje

1918 m. gruodžio 29 d.

Lietuvos Piliečiai!

Vyrai! Nekartą Lietuvos priešai norėjo uždėti ant mūsų amžiną nepakeliamą jungą, bet mūsų Tėvynė nenugalėta. Ji gyva.

Šiandien visi išvydome laisvės rytojų švintant; Lietuvos nepriklausomybė neša visiems laisvę ir laimę; tad ginkime Nepriklausomą Lietuvos Valstybę! Vienybėje, kaip broliai, pasi-davę kits kitam rankas, eikime drąsiai į kovą, visi, kaip vienas, stokim už tėvynę!

Lietuva pavojuje!

Vokiečių kariuomenei atsitraukiant, jau įsibrovė Lietuvon svetimoji Rusijos kariuome-nė. Ji eina, atimdama iš mūsų gyventojų duoną, gyvulius ir mantą. Jos palydovai – badas, gaisrų pašvaistės, kraujo ir ašarų upeliai.

Tad ginkim Lietuvą! Parodykim, jog esame verti amžiais kovotos laisvės; šiandien Lietu-vos likimas mūsų pačių rankose.

Nelaukdami toliau nė valandos, kas myli Lietuvą, kas trokšta laisvės, kas pajėgia valdyti gink-lą, stokime visi į Lietuvos Krašto Apsaugą. Būrių būriais eikime iš kaimų, viensėdijų, miestų it miestelių, eikime iš visų Lietuvos kraštų laisvės ir Tėvynės ginti. Stokime drąsiai pirmi į kovą!

Drąsiai, be baimės, kaip mūs tėvai ir sentėviai, užstokim priešams kelią, pakelkim žygį už mūsų Motiną Tėvynę, už Lietuvos Valstybę!

Laikinoji Lietuvos Vyriausybė kviečia visus Lietuvos piliečius, kurie gali ginklą valdyti, ginti Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę ir tuojau stoti į Krašto Apsaugos pulkus.

Stojimo instrukcijos ir sąlygos žemiau parodytos.

Sąlygos stoti į Lietuvos Krašto Apsaugą.

1. Visa Lietuvos Valstybės Krašto Apsauga yra Lietuvos Vyriausybės žinioje ir klauso Krašto Apsaugos Ministerio.

2. Visa krašto apsauga organizuojama karo disciplinos pagrindais.
3. Visi savanoriai priimami į krašto apsaugą ne mažiau kaip 1 metams. Tarnavimo laikas gali būti pailgintas ilgesniam laikui tik laisva sutartimi su savanoriais.
4. Mažinant Krašto Apsaugą ar darant visišką demobilizaciją, savanoriai gali būti paleisti ir anksčiau metų.
5. Savanoriai, dėl kurių nors priežasčių nebegalį ištarnauti metų, gali būti jų pačių prašymu paleisti, tik Krašto Apsaugos Ministerio Štabo Viršininkui sutinkant.
6. Kiekvienas savanoris, stodamas Krašto Apsaugon, raštu pasižada, kad jis gins Lietuvos Valstybę, pildys Lietuvos Valstybės įstatymus ir klausys savo Vyriausybės įsakymų.
7. Lietuvos Vyriausybė duoda kiekvienam kareiviui savanoriui išlaikymą ir 100 markių algos mėnesiui. Be to, kiekvienai savanorio šeimynai, savanorio išlaikomai, moka kas mėnesis po 50 markių.
8. Sužeistiems kareiviams, nebegalintiems uždarbiauti, ir užmuštų kareivių šeimoms Valstybė patikrina būvį. Būvio patikrinimo taisyklės bus paskelbtos skyrium.

Savanorio pasižadėjimo lapas

PASIŽADĖJIMAS

Aš čia pasirašęs....., kilęs iš apskričio..... valsčiaus kaimo, gimęs mėnesio.....d. metų kaip pilnateisis Lietuvos Valstybės pilietis su žinia savo tėvų* niekieno neverčiamas įstoju į Krašto Apsaugos Ministeriją paminėtomis antroje šio lapo pusėje sąlygomis ir pasižadu, nesigailėdamas savo sveikatos nei gyvasties, ginti nepriklausomos Lietuvos valstybę. Pasižadu šventai ir sąžiniškai eiti visas kareivio pareigas, dedamas ant manęs vyriausybės įstatais ir paliepipimais.

Parašas**

Gruodžio 29 d.

Suformuotas Panevėžio srities apsaugos būrys, vadovaujamas karininko Jono Variakojo. Iš šio būrio išaugo Panevėžio batalionas, 1919 m. rudenį pertvarkytas į 4-ąjį pėstininkų pulką.

Krašto apsaugos ministerio karininko Mykolo Velykio įsakymas

Gruodžio 30 d.

Vadą 1-mo pulko Karininką Galvydį-Bykauskį skiriu vadu visų veikiančių kariuomenės dalių Vilniaus redybos***. Įsakau Jam ginti Vilniaus miestą ir Rytų Lietuvos rubežius**** nuo einančios Rusų kariuomenės.

Jurgis Matulaitis

Vilniaus vyskupas

Įvairios partijos ėmė varžytis tarp savęs miestą ir valdžią. Ėmė eiti daug laikraščių įvairiomis kalbomis. Bene ar tik ne šešios žmonių grupės savinasi sau Vilniaus valdžią: lietuvių Taryba, vokiečių kareivių taryba, lenkų komitetas, darbininkų (bolševikų) taryba, tų

* Jei įstojančiam mažiau nei 20 metų, tada pasirašantis užbraukia žodžius „kaipo pilnateisis Lietuvos Valstybės pilietis“, o jei daugiau, tai išbraukia žodžius „su žinia savo tėvų“.

** Nemokantieji rašyti turi prašyti kito už jį pasirašyti. Parašas pasirašiusiojo liudijamas vyriausybės įstaigos.

*** įgulos

**** siena

pačių bolševikų taryba, susidariusi Vileikoje su Kapsuku, senoji dar rusų paliktoji miesto valdyba. Vokiečiai, matomai, visus vilkino, nė vieniems nedavė ginklų. Pagaliau Tarybai perdavė valstybinius rūmus (kurių neįstengė apsaugoti ir apimti), senajai miesto valdybai – miestą; bolševikų tarybai savo palankumą išreiškė; lenkų legionams, kaip pasirodė, atidavė iš tikrųjų miestą. Stebėtina vokiečių politika: visus sukiršino, patys viską išsivežė.

Martynas Yčas
finansų ministeris

Vokiečiai, traukdamiesi iš mūsų krašto, neturėjo jokių fizinių galimybių išvežti jų įtaisytas mūsų krašte įmones, kaip antai: elektros stotis, lėntpjūves, įvairius fabrikus, telefonų ir telegrafų linijas, medžiagas ir t. t.

Todėl jų ūkio skyriaus vedėjas prie Militair-verwaltungo* plk. Volfas kreipėsi į mane su pasiūlymu tas visas įmones perimti savo žinion ir už jas vėliau atsiskaityti su Vokietija.

Aš, mūsų Vyriausybės vardu, pareiškiau savo principinį sutikimą ir prašiau visą jų pilną sąrašą man pristatyti.

Po dviejų savaitių tas pat plk. Volfas su prekybos viršininku Zachariju atnešė man tų įstaigų įkainojimą ir detalų sąrašą. Vokiečių įkainojimu jų buvo 800 000 000 markių arba daugiau 100 000 000 dolerių sumai.

Aš jam pasakiau, jog nėra jokių galimybių man tą visą priimti, nes mes neturime nei milicijos, nei policijos, nei kariuomenės, kuri galėtų tas įmones apsaugoti. Nurodydamas jam tai, jog švietimo ministerio Jono Yčo buvo iš jų nupirktas Vilniaus gimnazijai fizikos kabinetas ir po poros dienų nuo jo perėmimo didžioji pusė buvo išgrobta ir išvogta. Jei vokiečių vyriausybė nori, kad mes pirktume iš jų už tokią didelę sumą įvairių įmonių bei prekių, ji turi mums duoti galimumo suorganizuoti administracinį aparatą ir todėl aš prašiau paskolinti mums bent 100 milijonų markių tam reikalui. Be tokios paskolos aš negalėsiu mūsų vyriausybei siūlyti tą žygį daryti.

Jie man pasakė, jog tokio klausimo jie čia negali išspręsti, ir todėl pasiuntė Zachariją į Berlyną su atatinkamomis instrukcijomis.

Greit gavau telegramą iš Berlyno, kad vokiečių vyriausybė sutinkanti leisti Darlehnskasse-ost** išduoti mums 100 000 000 markių paskolą ir laukia Lietuvos finansų ministerio atvažiavimo.

Kadangi jau buvo mūsų Valstybės Tarybos prezidiumo nutarta siūsti kuo skubiausiai delegaciją į Taikos konferenciją Paryžiuje iš prof. Voldemaro, Yčo, Dr. Rozenbaumo ir Semaskos, tai dar prieš pat Kalėdas iškeliavom mudu su prof. Voldemaru į Berlyną galutinai šią paskolą sutvarkyti.

Kelionė buvo sunki. Geležinkeliuose jau buvo tas pat vaizdas, kurį mums teko matyti Rusijoje bolševikams valdžią į savo rankas paėmus. Traukiniai sausai kareivių prikimšti, kurie skubinosi nuo fronto važiuoti į savo Vaterland zur Weinachten***. Nebuvo jokios tvarkos ir kimšosi kur kas išmanydamas, lipdami ant stogų ir stovėdami vagonų tarpuose.

Prieš mūsų išvažiavimą krikščionių demokratų vardu Liudas Gira ir Vytautas Bičiūnas, gal nežinodami, kad Tarybos prezidiumas mudu komandiravo kuo skubiausiai važiuoti į Paryžių, turint omeny paskolos reikalą, kurį turėjome baigti tvarkyti pakeliui Berlyne, įteikė mums gana šiurkščia forma parašytą protestą.

* karinės administracijos

** Rytų paskolų kasai

*** Tėvynę per Kalėdas

Mums išvažiavus, jie paskelbė tą savo prasimanymą ir krikščionys demokratai ilgai jį kartojo, esą prof. Voldemaras ir Martynas Yčas pabėgo iš Vilniaus bolševikų bijodami.

Nukeliavę į Berlyną radome vidaus padėtį labai neaiškią. Valdžios priešaky stovėjo socialdemokratų lyderis Ebertas su savo draugais Haase, Davidu ir Scheidemanu.

Suirimas ėjo visu frontu. Kariuomenė netvarkingai grįžo iš karo lauko į savo gimtąsias vietas. Jūrininkų sukilimai Kilyje, bolševikų užpuolimai pačiame Berlyne, susirėmimai turėjo pobūdį atvirų ir rimtų kovų Berlyno gatvėse.

Prieš pat Kalėdas teko būti apšaudytiems iš karabinų ir kulkosvaidžių Unter den Linden gatvėje.

Mes apsistojome viešbuty „Continental“ ir vedėm derybas su vokiečių vyriausybe dėl paskolos ir palikimo kariuomenės tuo tarpu Lietuvoje, kol susiorganizuos mūsų pačių savanorių armija. Susisiekti net su savo atstovybe buvo sunku.

Buvo tartasi su finansų ministerija.

Kaip minėjau, pavyko mudviem su prof. Voldemaru išgauti 100 000 000 paskolą iš Darlehnskasse Ost. Kai jau paskolos reikalas buvo užbaigtas, prof. Voldemaras išsiskubino per Kopenhagą, Londoną į Paryžių.

Galutinai su vokiečiais iš principo susitarus, buvo ta paskola gauta, bet kai jų finansų viceministeris Šrederis pareikalavo iš manęs tuo pačiu metu, kaip jis sakė: *zug um zug**, pasirašyti dar sutartį apie perėmimą minėtų įmonių, aš jam pasakiau: pone viceministeri, ar tamsta manai, jog aš turiu moralinę teisę perimti visas vertybes už 800 milijonų markių ir uždėti savo tautai ir savo valstybei tokią didelę naštą nepatikrinus vietose, ar iš tiesų tie daiktai ir tos prekės yra ir ar jos tiek vertos, kaip čia pas jus surašyta? Mano yra tiesioginė pareiga, kaip valdžios atstovo, žinoti, ką perku, todėl neatsisakydamas iš principo nuo perėmimo tų daiktų, kurie mums yra be abejo reikalingi, aš paskirsiu ekspertų komisiją, kuri vietose apžiūrės ir įkainuos tas įmones, ir tik tada galėsime pasirašyti sutartį. Aš manau, kad ponas viceministeris mano vietoje būdamas irgi kitaip negalėtų pasielgti! Jis buvo priverstas su manim sutikti.

Tuo būdu dėl paskolos buvo susitarta ir vokiečiai priversti buvo mano pasiūlymą dėl įmonių priimti.

Tuoj po švenčių gavome žinių iš Vilniaus, kad paliktas ministerių pirmininką pavaduoti Petras Leonas viso kabineto vardu atsistatydino ir kad pavesta sudaryti kabinetą Mykolui Sleževičiui koalicijos pamatais, į kurį įėjo, be esamųjų ministerių, dar užsienio reikalų ministerijos valdytojas Janulaitis, krašto apsaugos ministeris Velykis, darbo ir socialinės apsaugos – Paknys, švietimo – Mykolas Biržiška, maitinimo – Kairys ir prekybos bei pramonės ministeris prof. Jonas Šimkus.

Jau pačioje derybų eigoj dėl paskolos, vokiečiai ėmė reikšti abejones ir uždavė mums klausimą, ar mes žinome, kas darosi Lietuvoje, ir kai mes pasakėm, kad įvyko kabineto rekonstrukcija ir kad mes, tie patys ministrai pasilikome vietose, jie paklausė, – o kaip su Valstybės Tarybos prezidentu? – ir gavę laidavimą, kad Smetona pasiliko savo vietoje, pastebėjo, kad tuo būdu čia jokio perversmo nėra, kaip jiems buvo pranešta, ir derybas laimingai baigėme. Bet su pasirašymu sutarties vilkino.

Kelioms dienoms praslinkus atvyko į Berlyną Tarybos pirmininkas Antanas Smetona.

Smetonai atvykus, vokiečių vyriausybė sutiko sutartį pasirašyti ir Darlehnskasse Ost vyriausiojoje valdyboje, Kornelius str., 5, dalyvaujant kapitonui Ficheriui ir von Rojui, – tų kasų atstovams iš vokiečių pusės, o Antanui Smetonai ir man iš mūsų pusės, paskolos

* *tuo pačiu*

100 000 000 markių sutartis buvo pasirašyta.

Tą paskolą vokiečiai mums davė turbūt dviem sumetimais.

Pirma, norėdami gauti iš mūsų 800 000 000 markių. Tų įmonių ir mašinų vis viena evakuoti nebuvo galimumo, ir antra, manydami, kad lietuviai, organizavę savo kariuomenę ir atrėmę bolševikus, sulaukys juos nuo užpuolimo Rytprūsių ir tuo būdu jie išvengs komunistinio pavojaus savo kraštui. Ir tikrai, tais pinigais mūsų valstybės organizavimas įgavo visai realų pagrindą. Buvo nupirkta ginklų, amunicijos, organizuota kariuomenė ir milicija. Iš tų pačių pinigų mes galėjom suteikti 3 000 000 paskolą latvių Ulmanio vyriausybei ir jie galėjo rimtai imtis savo krašto gynimo nuo tų pačių priešų. Tuo būdu mes padėjom latviams, bet tuo pačiu palengvinom ir savo padėtį.

Tais pinigais išgyveno II, III, IV ir iš dalies V kabinetas. Tiesa, Jonui Vileišiui užėmus mano vietą vyriausybėje, Sleževičiaus kabinete, nebuvo tinkamai atlaikytas šturmas iš prof. Šimkaus, kaip prekybos ir pramonės ministerio, sumanusio suvalstybinti visą prekybą bei pramonę, marmelado prekyba pradėdant ir baigiant prekyba silkėmis, papirosais ir babkavais* lapais, kas pareikalavo didelių išdo pinigų sumų – 100 000 000 užteko vos ligi vasaros mėnesių.

Petras Gužas

savanoris, karo valdininkas

Gruodžio 23 d. krašto apsaugos ministerio įsakymu įsteigta Vilniaus miesto komendantūra. Ji organizavosi Jurgio gatvės 36 nr., buvusiuose „Militär-Verwaltung“*** rūmuose.

Pirmasis žingsnis – išleistas atsišaukimas, raginantis vilniečius stoti Lietuvos kariuomenėn. Išplatinus literatūros ir laikinosios vyriausybės atsišaukimus, Vilniaus komendantūroje kasdien didėjo savanorių skaičius.

Užsirašė net kelios merginos, kurios, ištikus reikalui, pasižadėjo su ginklais rankose stoti į gynėjų eiles. Taip pat stojo studentai, moksleiviai. Kadangi komendantūros kareivinėse už Žaliojo tilto, dėl lėšų stokos, nebuvo dar tinkamai viskas įrengta, tai atvykusiam savanoriui, Petrapilio technologijos instituto II kurso studentui Algirdui Sliesoraičiui pasiūlyta apsigyventi pačioje komendantūroje, tačiau jis griežtai atsisakė ir pareiškė, kad stojąs paprastu kareiviu ir todėl norįs kartu su kareiviais gyventi. Toks savanorio Sliesoraičio gražus pasiryžimas buvo puikiu pavyzdžiu kitiems savanoriams, kurių tarpe retkarčiais atsirasdavo nepatenkintų dėl nepakankamo jų aprūpinimo.

Iš atvykusių savanorių sudaryta 1 kuopa iš 5 karininkų ir 64 kareivių, kulkosvaidžių komanda – 4 karininkai, 12 savanorių ir 2 lengvieji kulkosvaidžiai, nupirkti iš vokiečių kareivių. Gruodžio pabaigoje iš Alytuje stovėjusio 1 pulko atvyko karininkas Zenonas Gerulaitis su 23 kareiviais ir 2 puskarininkiais.

Gruodžio 30–31 dienomis bolševikai užėmė Švenčionis ir puolė Vilniaus kryptimi. Valstybės Taryba, Ministerių kabinetas ir Krašto apsaugos štabas persikėlė į Kauną. Vilniuje pasiliko tik komendantūra ir vyriausybės įgaliotinis Mykolas Biržiška.

Ištirti slenkančioms Vilniaus link bolševikų jėgoms ir susprogdinti geležinkelio tiltus tarp Švenčionių ir Vilniaus komendantūra pasiuntė karininką Antaną Jakštą ir 20 kareivių.

Gruodžio 31 d. komendantas Liudas Gira „susirgo“, todėl jo pareigas perėmė karininkas Kazys Škirpa.

* *lauro*

** *karinės administracijos*

1919 metai

Sausio 1 d.

Gedimino kalne savanoriai iškėlė Lietuvos vėliavą ir pastatė garbės sargybą.

Petras Gužas

savanoris, Vilniaus komendantūros adjutantas

Sausio 1 dieną, vokiečiams baigiant kraustyti iš Vilniaus ir 15 val. 30 min. nuėmus nuo Gedimino pilies bokšto savo vėliavą, komendantas karininkas Kazys Škirpa įsakė man tuojau vykti į Valstybės Tarybos rūmus ir išgavus iš rūmų prievaizdos didelę trispalvę vėliavą, skubėti į Gedimino kalną. Pats Škirpa nuvyko į už Žaliojo tilto esančias artilerijos kareivines (kur buvo sutalpintos komendantūros dalys) pasiimti garbės sargybos. Greitu laiku visi buvome prie Gedimino pilies. Čia pareikalavus, pilies sargas atidarė bokšto duris ir karininkas Škirpa, aš ir savanoris Vincas Steponavičius užlipome į viršų. Stipriai pririšę prie vielos vėliavą, pakėlėme ją į bokšto stiebo viršų. Iškeltoji vėliava pagerbta šuvių saliotu. Visi triskart sušukome: „Valio nepriklausoma Lietuva!“ Škirpa pasakė kalbą, pabrėždamas, kad po kelių šimtmečių vergovės, pirmą kartą senosios sostinės Gedimino pilies bokšte iškelta Lietuvos vėliava! Nors gal priešai ją neužilgo ir nuplėš, bet tai niekis. Sugrįžę į Vilnių, mes ją vėl iškelsime.

Bokšte palikome garbės sargybą, kuriai įsakyta nieko neprisileisti. Sargybos viršininkas – karo valdininkas Jonas Nistelis, sargybiniai – savanoriai Stasys Butkus, Mikas Slyvauskas, Albinas Rauba, Romualdas Marcalis ir Pranas Plauska.

Mūsų vėliava plevėsavo iki sausio 6 d., kol bolševikai, užėmę Vilnių, jos nesudraskė, palikdami tik raudoną spalvą.

Sausio 2 d.

Vyriausybė iš Vilniaus pasitraukė į Kauną.

Steigiama Karo inžinerijos dalis, kurios viršininku paskirtas karininkas Balys Sližys.

Sausio 5 d.

Bolševikai užėmė Vilnių. Prasidėjo Lietuvos karas su Rusija.

Petras Gužas

savanoris, Kauno komendantūros adjutantas

Mūsų žvalgyba išsiaiškino, kad sausio 5-osios naktį lenkai ketina bėgti iš Vilniaus į Gardiną. Mes, turėdami tik apie 150 kareivių, jokiū būdu negalėjome atremti žygiuojančių gaušingų bolševikų gaujų nuo Švenčionių ir Molodečno pusių. Karininkas Škirpa įsakė visiems pasiruošti žygiui, ir sausio 4-osios naktį komendantūros dalys žygio tvarka išėjo į Lentvarį. Pats Škirpa su keliais karininkais ir 25 kareiviais dar pasiliko Vilniuje pasižvalgyti.

Sausio 5-osios ankstyvą rytą atėjome į Lentvarį. Tos pat dienos pavakarę atėjo ir lenkų legionininkai. Vokiečiai juos nuginklavo ir leido vykti į Gardiną, o mums davė traukinį, kuriuo ir išvykome į Kauną.

Sausio 6 d. krašto apsaugos ministeris karininką Juozą Mikuckį paskyrė Kauno komendantu, o atvykusius iš Vilniaus priskyrė prie Kauno komendantūros, būtent: 20 karininkų ir 133 kareivius su 2 kulkosvaidžiais, 28 šautuvais, 12 karabinų, 7 revolveriais, 450

rankinių granatų ir 1594 šoviniais.

Vilniaus komendantūros karininkai ir kareiviai sudarė Kauno komendantūros pagrindą. Beveik visi vilniečiai paskirti eiti tokias pačias pareigas kaip ir Vilniuje: Kazys Škirpa – komendanto padėjėju, Pranas Jackevičius – ūkio vedėju, Vladas Barkauskas – 1 kuopos vadu, Jonas Pranculis – kulkosvaidžių komandos viršininku. Mane paskyrė komendantūros pirmuoju adjutantu.

Sausio 6 d.

Iš vokiečių pavyko įsigyti dvi lengvasias patrankas. Formuojama 1 baterija, jos vadu skiriamas karininkas Edvardas Jodka.

Sausio 8 d.

Įkurta lietuviška gimnazija Švenčionyse. Direktorius – Zigmas Žemaitis.

Sausio 9 d.

Bolševikai užėmė Panevėžį ir Ukmergę. Steigiamas 1 husarų eskadronas. Vadas – karininkas Jonas Kasiulis.

Rapolas Skipitis *teisininkas*

1919 metų sausis Kaune. Lietuvos vyriausybė buvo tik iš Vilniaus atsikėlus ir pradėjusi čia įsikurti. Mieste viešpatavo anarchija. Švaistėsi vokiečių kariai. Karo komendantas Juozas Mikuckis, rodos, jau buvo įsigijęs du arklius, bet visa komendantūra dar nei vieno arklio jėgos neturėjo, nes ji buvo tik pakrikštytas kūdikis ir nebuvo paskelbtas karo stovis. Miesto savivaldybė jau buvo susiorganizavusi šiokią tokią miliciją. Milicininkų dauguma lietuviškai nemokėjo, o jei kuris ir mokėjo, tai nenorėjo tąja prasčiokų kalba kalbėti. Oficiali milicininkų kalba buvo rusų arba lenkų, nes 1918 m. gruodžio mėn. demokratiškai išrinktųjų miesto tarybos narių didžiąją daugumą sudarė lenkai ir žydai. Jie ir buvo miesto šeimnininkai. Centrinėse gatvėse tvarkai palaikyti vaikštinėjo milicininkai su raiščiais ant rankovių.

Vidaus reikalų ministeris Jonas Vileišis skuba į Metropolio restoraną, nes turi dalyvauti vaišėse kažkokio užsieniečio garbei. Prie Laisvės alėjos ir Mickevičiaus gatvės kampe Vileišis girdi ir mato, kaip milicininkas būdingais rusiškais keiksmažodžiais žiauriai plūsta kažkokį lietuvių kaimietį ir bjauriai niekina jį už tai, kad šis nesupranta rusiškai. Nors ir labai neturėdamas laiko, Vileišis neiškenčia nepriėjęs prie milicininko ir jam nepasakęs, kad milicininkas neturi teisės piliečio kolyti ir niekinti už tai, kad nesupranta rusiškai, kad Lietuvos milicininkas kaip tik privalo su piliečiu kalbėti lietuviškai.

Į Vileišio pastabą milicininkas pastatė akis ir pakeltu balsu rusiškai atkirto: „O tu ko nori? Ne tavo reikalas, kaip aš su žmonėmis kalbu.“

Vileišis: „Pirmučiausia, tamsta, privalai būti mandagus. O manęs privalai klausyti, nes aš esu vidaus reikalų ministeris.“

Milicininkas: „Spjaunu į tavo pastabas! Dabar atsirado ne vienas kvailys, kurs save vadina ministriu ir norėtų, kad mes, milicininkai, jų klausytume. Dar norėtų, kad mes tąja muzikiška kalba kalbėtume. Niekados! Ir tau sakau: susičiaupk ir eik po velnių. O jei ne, tai tuoj areštuoju ir vedu į daboklę!“

Vidaus reikalų ministeris Jonas Vileišis nususuko nuo milicininko ir nuskubėjo į Metropolį.

Jurgis Matulaitis*Vilniaus vyskupas*

Įėjus bolševikams viskas ėmė brangti: duonos svaras jau pašoko nuo 60 kap. iki 5 rublių, sviesto svaras – nuo 7 ar 8 r. iki 30 r. ir t. t. Girdėjau, Vitebske sviesto svaras esąs 60 iki 70 rublių, o duonos svaras – 12 r.

Pranas Povilaitis*savanoris, Marijampolės „Žiburio“ gimnazijos moksleivis*

Po atostogų vėl Marijampolėje. Vėl karšti moksleivių susirinkimai su mokytojais. Ugningos inspektoriaus Šmulksčio, mokytojo Zaskevičiaus, jau Lietuvos kariuomenės karininko, ir kitų kalbos, kurių vyriausias turinys: bolševikai užplūsta Lietuvą – kiekvieno pareiga ją ginti.

Bet sykiu ir mitingai mieste, kurstą rinkti darbininkų tarybas, organizuoti darbininkų valdžią, ruošti proletariato diktatūrą, laukti pagalbos iš rytų: ateisį raudonieji ir nušluosią baltagvardiečių, vokiečiams parsidavusių valdžią Lietuvoje. Draugai pasiskirstę į dvi priešingas stovyklas.

Dvi paskutiniosios „Žiburio“ gimnazijos klasės užsidaro, nes nebelieka mokinių; savanoriais išeina kone visa aštuntoji klasė: Bačkus, Endziulaitis, Gurevičius, Jasulaitis, Matulevičius, Povilaitis, Raibikis, Starkus; daugumas išeina iš septintosios: Barkauskas, Gražulis, du Raubos, Žukauskas ir kiti; taip pat daug išeina ir iš žemesniųjų klasių, kuriems tik amžius leido.

Atsargesnieji uždarytųjų klasių skeptikai, netikį Lietuvos prisikėlimu, laukia išganymo iš rytų, įstoja baigti mokslą į realinę gimnaziją, kur juos priima išskėstomis rankomis.

Susirinko mus palydėti su padaršinimais bei gražiais linkėjimais. Tačiau buvo ir tokių, kurie iš mūsų šaipėsi, pasityčiodami vadino mus „karžygiais“, „didvyriais“, „donkichotais“, pranašavo, kad, kai ateis raudonieji, ant stulpų kabosime. Tai buvo mūsų „išmintingieji“ draugai; beveik visi jie vėliau gražiai įsitaisė – kas neblogai bizniu verčiasi, užmiršęs savo socialistinius idealus, kas užima aukštą vietą jų niekintos Lietuvos valstybės aparate...

Iki Vilkaviškio stoties važiuovome ilgais vežimais, „drobynomis“, nes rogių kelio nebuvo. Važiuovome ne vieni gimnazistai; buvo daug ir kaimo jaunuolių. Jų daug savanoriais išvažiavo ir prieš mus, ir po mūsų. Važiuovom dainuodami.

Kaune, išlipę iš traukinio, šiaip taip susirikiovome ir, traukdami „Pelėdą“ ir „Pasėjau kanapę“, nužygiavome į etapo punktą. Čia jau daug radome tokių pat, kaip ir mes. Ne taip jau karštai mus čia sutiko. Nedavė nė valgyti, o jau buvome išalkę. Ankšta, nėra kur pasidėti. Nakvojame susigrūdę: kas ant stalo, kas ant suolo. Daugumas tiesiai ant grindų.

Kitą dieną nuvedė į 2 pėstininkų pulko kareivines. Būstą gavome šaltą, nejaukų, langų daug išgurinta, šiaudų ant narų skysta. Atrodė, kad ir čia mūsų nelabai laukė. Maistas buvo prastas. Nei rūbų, nei ginklų nesiulė, o mes degte degėme gauti bent karišką kepurę, šautuvą.

Praeina visa diena. Mus tarytum užmiršo. Kitą dieną vėl nieko.

- Kas čia dabar bus? Kodėl mums ginklų neduoda?! – sako vienas susirūpinęs ir kiek pasipiktinęs.

- Kad bent mankštos mokytų! – nerimauja kitas.

- Husaruose, tai būtų gera, – iškelia naują mintį trečias. – Aš pats mačiau husarus jojant. Kas do arkliai! Kas jojikų do gražumas.

- Eisime į husarus! – nutariame keliese. Ir niekam nieko nesakę dezertyruojam iš pėstininkų į raitelius. Nežinia, ar 2 pulko įsakymuose yra paskelbta, kad 1919 m. sausio 18 d. iš to pulko pabėgo eiliniai: Babarskis, Bačkus, Starkus, Vytautas Rauba, Vosylius, Povi-

laitis ir kiti, bet tą pačią dieną Kauno miesto komendantūros I husarų eskadrono štabo raštinėje savanoris Račiūnas tuos vyrus įtraukė į eskadrono kareivių sąrašą.

Arklių eskadrone buvo maža, o ir tie nususe, menki, perkritę, iš visur sugaudyti. Jei koks geresnis žirgas, tai žinok, kad nuosavas – koks nors bernužėlis atjojo savanoriu su savo žirgeliu. O tokių buvo ne vienas.

Dar blogiau buvo su balnais. Didelė buvo bėda, kai reikėjo sudaryti keliolika raitelių, nebeatmenu jau kokioms iškilmėms – Vasario 16 ar II konferenciją atidarant. Komendantas, karininkas Mikuckis, įsakė eskadrono vadui atsiųsti tiek ir tiek husarų.

- Nėra balnų, tamsta komendantė, – atsakė eskadrono vadas.

- Nors iš žemės iškask! – atrėžė komendantas.

Ir iškasė, bet reikėjo apzuiti ir apylinkės dvarelius.

Nuotaika eskadrone buvo nebloga. Ją palaikė ne mūsų viršininkai, bet dar mūsų atsiņeštas entuziazmas. Karininkai tarp savęs lietuviškai beveik nekalbėdavo. Bet ir iš viso mes juos retai bematydavom. Visi puskarininkiai buvo mobilizuoti, išvargę per ketverius didžiojo karo metus. Juos traukė namo, pailsėti. Ir pačių savanorių tarpe ne visi buvo idealistai.

Kaune visa aplinka mums nebuvo palanki. Mieste begalės bolševikuojančių ir tikrų bolševikų. Tiek pat buvo ir lenkuojančių tamsuolių. Vienoje gatvėje priimami savanoriai į Lietuvos kariuomenę – alga 100 markių per mėnesį, o netoliese, kitoje gatvėje, užrašomi savanoriai į raudonąją armiją – alga 300 markių mėnesiui. Buvo visokių komunistinių laikraštų palaikių – „Pravdų“ ir „Tiesų“, kurios atvirai grasė „baltagvardiečius“ išgalabinti, kai tik Lietuvoje įsivyras proletariato diktatūra, kuri jiems ir daug kam atrodė ne labai tolima. Kaune lietuviškai sunkiai susikalbėdavo. Laimė, Kaunas turėjo energingą komendantą, karininką Mikuckį; jis kieta ranka sudraudė tamsųjį Kauno gaivalą. Teismas būdavo greitas, „šeimyniškas“: mažiau nusikaltęs chuliganėlis išsipirkdavo tuzinu šompolų* į sėdimąją.

Be įgulos ir savo vidaus tarnybos, husarams neretai ir kitus „karinius“ uždavinius teko vykdyti, tarp jų naminės bravorėlių gaudymą, o jų Kaune knibždėte knibždėjo. Apsupdavom iš visų pusių nurodytą namą ir įsiverždavom į „fabriką“ vidų. Brogą karininkas liepdavo iš-versti lauk, o instrumentus su pačiu savininku pristatydavom į komendantūrą. Jeigu paruošto „samagono“** rasdavom, tai ne visą, kaip liepdavo karininkas, išversdavom ant žemės – dalis jo patekdavo į mūsų „baklaškes“*** bei katiliukus, kurių, dėl viso ko, turėdavome po skvernu atsiņešę. Draugai eskadrone jau laukdavo grįžtant iš „ekspedicijos“, kad pasidalintų „karo grobiu“.

Vincas Brizgys

Marijampolės „Žiburio“ gimnazijos moksleivis

Reikėtų paminėti, kad skersai gatvės viena prieš kitą buvo „Žiburio“ ir realinė gimnazijos. Ir pirmojoje buvo visokių pažiūrų jaunuolių, o antroji buvo viešai antireliginė ir raudona. Kitokių ten buvo mažai. Antrojoje dažnai šaukdavo susirinkimus neva paskaitoms, o teisingiau, tai būdavo antireliginiai ir kartais antilietuviški mitingai. Iš tų mitingų gerai atsimentu Serbentą, Lukoševičių, Renkę, Kirielių, Kundrotą, kitus jaunesnius. Kai kurie iš jų buvo atviri komunistai, o kiti, bent vaikai, Andriaus Bulotos dvasios antilietuviški raudonieji.

Sausio 11 d.

Kaune vokiečiai nužudė 2-ojo pėstininkų pulko karius savanorius Juozą Kalasiūną ir

* šaunamojo ginklo vamzdžio valymo priemonė

** naminė degtinė

*** gertuves

Antaną Zambacevičių.

Kaune išėjo pirmasis visuomenės ir politikos dienraščio „Lietuva“ numeris. Redaktorius – Albinas Rimka.

„Sovietinę Lietuvą“ ir Gudiją Maskva sujungė į vieną „respubliką“ – „Litbelą“.

Pranas Kaunas
karininkas

Po ilgo agitavimo Šakių apskrityje stoti į Lietuvos kariuomenės savanorių eiles, nusprendžiau sudaryti pirmąją savanorių grupę ir vykti į Kauną, į 2 pėstininkų pulką. Į pirmąją grupę Sintautų valsčiuje užsirašė 33 vyrai. Su šia grupe sausio 12 d. ir išvykau iš Sintautų bažnytkaimio į Kauną, Aukštąją Panemunę.

Uždegti jaunuolius ir daugiau jų įtraukti į savanorių eiles paprasčiau Sintautų kleboną ir per žmones skleidžiau, kad sausio 12 ar 13 d. išvyksta pirmoji savanorių grupė. Gyventojai prašomi atvykti savanorius palydėti, ir žmonių prisirinko labai daug. Tai buvo nepaprasta šventė Sintautuose.

Klebonas Vincas Paulionis bažnyčioje atlaikė pamaldas ir ta proga pasakė pamokslą. Mamytės verkė, o jaunuoliai užsidegė ryžtu Tėvynę ginti. Sintautų valsčius savanoriams parodė didelį palankumą. Pirmiausia jis nutarė savanorius nuvežti į Kauną savo lėšomis. Davė rogių tiek, kiek reikėjo. Be to, neturtingiems savanoriams išdavė po keliasdešimt markių ir šiltų drabužių.

Paruoštos rogės laukė prie bažnyčios. Man padavus komandą: „Savanoriai, į roges!“ – visi sulipo.

Rogės pasijudino. Savanoriai iš kokių 5–7 šautuvų iššovė į viršų savo pakiliai nuotaiškai parodyti. Džiaugsmas, ašaros, šaudymas, mojavimas, linkėjimai savanoriams laimėti. Savanorių nuotaika pakiliausia. Visi pasiryžę nepasiduoti, jeigu vokiečių žandarai bandytų mūsų žygi sulaukyti arba mus nuginkluoti.

Tvarkingai, organizuotai, pakelyje visai upą keldami, Sintautų valsčiaus savanoriai pasiekė Kauną.

Aukštojoje Panemunėje atsidūrėme vidurnaktį. Sužinoję kuriose kareivinėse yra savanoriai, iš rogių išsikrovėme. Kareivinės po vokiečių išėjimo buvo nejaukios, šaltos. Anksčiau atvykę savanoriai miegojo ant cementinių grindų, šiek tiek pasikloję šiaudų. Teko miegoti kaip papuola: ant suolų, cementinių plikų grindų ir kt. Kai kurie nutarė nemiegoti ir laukti ryto.

Po sunkios kelionės pavargę savanoriai nusiminė. Aš visus raminau, kad tai yra laikinas reiškinys, kad ryt bus geriau, bus ir šiaudų. Nėra ko nusiminti. Juk einame kovoti už Lietuvos laisvę, todėl nelaukime kariuomenėje patogumų ir šiltų patalų. Visi savanoriai suprato šią būklę ir pasiryžo viską iškęsti. Vis dėlto vienas šiaudadūšis atsirado, būtent Žebrauskas. Jis verkdamas prašė mane, kad leisčiau grįžti į namus. Skundėsi, kad sergąs ir t. t. Visų akivaizdoje jį išvadinau bailiu, zuikiu ir liečiau bėgti namo.

Iš tikrųjų nemažas šaltis, prasti drabužiai ir nejauki būklė slėgė visus. Keletas savanorių buvo apsiavę klumpėmis.

Rapolas Skipitis

Kauno miesto ir apskrities taikos teisėjas

Daugelis valdininkų perkasi kareiviškas kepures ir jas dėvi tam, kad Kauno gatvėse atrodytų daugiau lietuvių kareivių.

Pranas Kaunas
karininkas

Anksti rytą savanorius perdavęs budinčiam karininkui, su savo draugais atsisveikinęs, išėjau paieškoti sau vietos, kad būtų galima nusiprausti, susišildyti.

Man buvo nurodytas kambariukas. Apsistojau. Kambarys šaltas, nekūrentas. Pasiieškojęs malkų, prisiskaldžiau, pasikūrenau krosnį ir nusiprausiau. Paskui nuvykau prisistatyti 2 pėstininkų pulko vadui Glovackiui. Vadas nuoširdžiai mane priėmė. Sužinojęs, kad Rusijoje buvau mokomojoje kuopoje, tuojau paskyrė „paoficierių“* mokyklos viršininku.

„Paoficierių“ mokyklai (mokomajai kuopai) paskyrė butą, bet jis buvo taip apleistas, taip suniekintas po vokiečių išėjimo, kad neįmanoma jame gyventi. Visi kambariai pridęrgti, langai išdaužyti.

Paskirtas mokyklos viršininku, jokių kadrų neturėjau. Buvome tik mudu du – aš ir karininkas Steikūnas. Daugiau nei puskarininkių, nei kareivių. Mudviem teko dirbti ir už karininkus, ir už puskarininkius.

Iš visų Lietuvos kampų pradėjo plaukti savanoriai moksleiviai – gimnazistai. Didesnė jų grupė atvyko iš Marijampolės. Daugelis pateko į mūsų kuopą. Darbą pradėti buvo sunku, nes nebuvo nei lovų, nei suolų, ir viską reikėjo surankioti. Nebuvo nei mokslo priemonių, nei vadovėlių. Buvo tik lietuviškai paruošti komandų terminai. Moksleiviams pasisekė greitai iškiepyti drausmę. Jie ateidavo pas mane į kambarį pasikalbėti, o mūsų pasikalbėjimus paskleisdavo kitiems savo draugams.

Viršilos, puskarininkiai ir kiti pareigūnai buvo paskirti iš tų pačių savanorių. Jiems tekdavo išaiškinti jų pareigas. Ginklų buvo labai mažai. Vieni savanoriai atsinešė savo, vėliau šiek tiek buvo surankiota ir iš vokiečių šmugelio** keliu pirкта. Vėliau gautas vienas kulkosvaidis. Tuomet pasijutome galingi.

Kadangi trūko karininkų, tai Glovackis įsakė man iš mūsų mokyklos gimnazistų sudaryti atskirą grupę, su kuria turi būti pereitas sutrumpintas karo mokyklos kursas. Darbą pradėjome, bet neilgai tęsėsi, nes atėjo kvietimas stoti į steigiamą Karo mokyklą. Tuomet mano sudaryta grupė buvo likviduota, nes visi įstojo į Karo mokyklą.

Man darbas palengvėjo, nes galėjau atsidėti tik mokomajai kuopai. Pamokos daugiausia buvo praktinės, nes teorijai trūko statutų, vadovėlių ir t. t. Visų nuotaika buvo gera.

Darbą šiek tiek trukdė nenormali būklė. Už Nemuno – Šančiuose – buvo vokiečiai. Visą laiką kažkas stengėsi išprovokuoti nesantaiką tarp lietuvių ir vokiečių. Vieną dieną buvo sakoma, kad vokiečiai „spartakai“ (komunistai) puls lietuvius ir nuginkluos, kitą dieną atvirkščiai.

Reikėjo budėti naktimis. Dažnai visa mokykla miegodavo apsirengusi, o kitą dieną vėl darbas, pratimai. Tai būdavo neapsakomai sunkus darbas, bet savanoriai nepalūžo, atsidėję dirbo.

Kartą mūsų mokyklą aplankė vokiečių komisaras Cimerlė. Mokykla jam parodė persirikavimus, kurie buvo padaryti ne blogiau nei senos kariuomenės. Matyt, Cimerlei tai patiko, nes kitą dieną 2 pėstininkų pulkas gavo 600 senos sistemos vokiečių šautuvų. Tai buvo didelis mūsų laimėjimas ir džiaugsmas.

Pagaliau kovo 30 d. buvo baigtas mūsų mokyklos kursas ir išleista pirmoji „paoficierių“ (puskarininkių) laida. Tai buvo pirmieji pačios Lietuvos kariuomenės paruošti puskarininkiai. Jie įsijungė į visus Lietuvos kariuomenės dalinius.

* *puskarininkių*

** *kontrabandininko*

Leonardas Peseckas
savanoris

Ėjau dvidešimtus metus... Nerimas, neaiškios viltys ir svajonės. Gyvenau Aukštadvario miestelyje, mokiau vaikus skaityti.

Vieną dieną iš Vilniaus atvažiavo mano sesutė Adelė, penkeriais metais vyresnė, energinga mergiotė, tuo metu dirbusi lietuvių vaikų darželio auklėtoja. Ji kambarin įtempė didžiulį ryšulį. Mačiau, kad jis nelengvas.

- Čia tau, Levuk, – pasakė Adelė šypsodamasi.

Atrišau, nuvyniojau drobulę. Odinis balnas! Kariškas, su daug kišenėlių ir krepšelių, variniais apkaustais. Oda naujutėlė, gurgžda, aitriai kvepia. Nieko nesupratau. Adelė iš krepšelio ištraukė sulankstytą popierių ir išvyniojo. Atsišaukimas.

- Skaityk, Levuk, – tepasakė ji.

„... Lietuva pavojuje. Į rytinę mūsų krašto sritį jau įsibrovė svetimoji Rusijos kariuomenė. Maskoliai ateina išsiurbti iš Lietuvos syvų, o mums su gaisrų pašvaiste neša badą, kankynę ir griuvėsius. Stokime visi Lietuvos ginti!..“

- Balną jau turime, – pasakė Adelė. – Aš tau nupirksiu ir arklį. Lietuva keliasi. Sveiki ir drąsūs berneliai joja į karužę!

Po kelių dienų aš pasibalnojau sesutės nupirktą arklį ir išjojau žiemos vieškeliu į Alytų. Kišenėje turėjau lapelį „Sąlygos įstojimo į Lietuvos krašto apsaugą“. Jį buvo pasirašęs ministeris pirmininkas Mykolas Sleževičius ir krašto apsaugos ministeris karininkas Velykis. Lapelyje, be kita ko, buvo parašyta: „Kiekvienas savanoris, stodamas krašto apsaugon, raštu pasižada, kad jis gins Lietuvos valstybę, pildys Lietuvos valstybės įstatymus ir klausys savo vyriausybės įsakymų.“

Atvykęs Alytun ir pasiklausinęs, prisistačiau komendantui. Tiesus, griežto, bet gražaus vyriško veido komendantas Skučas, rodos, tik ir laukė manęs.

- Tamstą aš palieku prie komendantūros. Mums taip reikia raito ryšininko.

Prisipažinsiu, tai man nepatiko.

- Aš noriu būti husaru, – pasakiau.

- Husarai toli... Kaune, – numojo ranka komendantas. – Vesk žirgą arklidėn, pašerk... Ir pats eik pavalgyk.

Tuo metu komendantas turėjo šešiasdešimt kareivių naujokų. Visi pėstininkai. Tik aš raitelis. Tame būryje lyg balta varna... Klausiausi, ką šneka bendraminčiai. Sužinojau, kad lietuviai organizuoja kariuomenę Gardine, Alytuje ir Kaune. Tame mieste tikrai esą raitelių, vadinamų husarais... Ir net „medinių husarų“ besą. Šitaip pavadinę tuos, kurie neturi žirgų, bet kartais jie vis vien aprūpinti.

Pasijutau lyg ir nuskriaustas: trokštu tapti kavaleristu, turiu puikų žirgą, puikų balną, o priverstas kiurksoti pėstininkų komendantūroje.

Mane pakvietė raštinėn. Užpildoma savanorio kortelė.

- Pavardė, vardas, gimimo metai? Kur gimęs?

- Peseckas Leonardas, gimęs 1899 metais rugsėjo 15 dieną Remeikių kaime, Panevėžio apskrityje. Baigęs Vilniaus pradinės mokyklos šešias klases...

Atsakęs į visus klausimus ir klausimėlius grįžau į kareivių būstą. Žiemos vakarai ankstyvi. Sutemo. Ėmė šalti. Apsidairęs ir pamatęs, kad manimi niekas labai nesidomi, nuėjau į pastogelę, pasibalnojau savo žirgą, stryktelėjau į balną ir... išjojau. Kelias man aiškus – Kaunas.

Atjojau prie miesto jau išaušus, atsidurdamas Panemunėje, paskui jojau pakrante, per

medinį tiltą ir tada senamiesčio gatvėmis. Lietuviškai kalbant negirdėjau. Maišėsi daug vokiečių kareivių, kurie tauškėjo ne visai įprastu akcentu. Kaip vėliau paaiškėjo, jie buvo saksai. Tie kareiviai dėbčiojo kreivais žvilgsniais, gal dėl to, kad mano karinis balnas iš tolo žibėjo, o ir arklys ne iš prastųjų... Iš miestelėnų sužinojau, kad husarai esą apsigyvenę ten, kur ir alaus bravoras. Ar tai tiesa, ar jie tik šaiposi iš manęs?

Radau būrelį husarų, įsikūrusių tuščiuose nykiuose mūro namuose, kurie priklausė jau keli metai neveikiančiam alaus bravorui. Tapnoju žirgui per sprandą.

Atkeliavome.

Antanas Stančikas

savanoris

Sausio mėnesį sulaukėme Semeliškėse „svečių“ – rusų komunistų. Dar nespėjo komunistai pamatyti mūsų miestelio, kaip aš ir buvęs prie vokiečių viršaitis žydas buvome įskusti komunistams, būtent: kad aš raginęs jaunuolius eiti savanoriais Lietuvos kariuomenėn, o buvęs viršaitis už tai, kad vokiečių okupacijos metais neva spaudęs žydus. Tuoju iš vietos komunistų susidarė teismas ir, pirmininkaujant raudonųjų komisariui, buvo uždėta viršaičiui kontribucija 10 000 auksinų, o aš buvau suimtas.

Į mūsų mielėlį raudonųjų buvo užplaukę apie 500. Iš jų dauguma buvo lietuviai, kurie, gyvendami Rusijoje ir nenorėdami badauti, prisidėjo prie raudonosios armijos. Nors jie ir raudoniesiems tarnavo, bet vis dėlto kai kurių iš jų širdyse plakė lietuviški jausmai. Taigi vienas sargybinis, kuris mane saugojo, vieną kartą man sako:

- Žinai, tamstai gali būti blogai, nes tamstą žada išvežti Trakuosna. Aš patarčiau tamstai bėgti. Kai aš ateisiu nakties sargybon, tai tamsta ir bėk. Aš šausiu, tik, žinoma, į viršų, bet nekreipk į tai dėmesio. Ir aš manau bėgti nuo raudonųjų.

Kaip sargybinis patarė, taip ir padariau: atėjus jam sargybon, 10 val. vakaro, aš kumštelėjau langelį, kuris tuo pat mirksniu išlėkė su rėmais, ir aš atsidūriau darže. Žinoma, kad drožiau, tai drožiau! Atsisukau tik Žiezmaruose (už 20 kilometrų).

Žiezmaruose radau jau Lietuvos kariuomenės dalį ir keletą vokiečių. Pasikalbėjęs su savanoriais, ėjau toliau. Atvykęs Kaišiadorių stotin, nutariau važiuoti Kaunan, tačiau vokiečiai neleido. Bet ir čia radau tokių žmonių, kurie mylėdami savo tautą, mylėjo ir savanorius ir kuo galėdami jiems padėjo. Sutikau vieną žmogų, kuriam papasakojau savo nuotykius. Jis, mielai mane išklausęs, nusivedė pas vokiečių komendantą, išgavo man leidimą važiuoti ir savo pinigais nupirko bilietą iki Kauno. Tą pačią dieną jau buvau kareivis Kauno grenadierių komandoje.

Jurgis Kubilius

savanoris, karininkas

Tauragėje vokiečių kareiviai suėmė srities maitinimo valdininką, Vokietijos pilietį, Špilmonaitį, kuris, formaliai neatleistas iš vokiečių kariuomenės, tarnavo pas mus. Aš nuėjau į Tauragės dvarą pas kreishauptmaną paklausti, ką tai reiškia. Jis man atsakė, kad taip padaręs, turėdamas Kauno lietuvių valdžios sutikimą. Aš tuo nepatikėjau ir pasakiau, kad važiuosiu į Kauną. Tuomet kreihauptmanas man davė leidimą važiuoti iš Tilžės per Įsrutį į Eitkūnus ir atgal. Labai nustebau sužinojęs Kaune, kad mano tarnautojas buvo suimtas Krašto apsaugos ministerijai sutikus. Ji net nematė reikalo man apie tai pranešti. Aš labai pasipiktinau ir smarkiai išmetinėjau. Matyti, štabe to nepamiršo, nes, kai perdavęs sritį Aukštuolaičiui, sugrižau į Kauną, tai mane paskyrė į 1 pulką jaunesniojo karininko teisėmis.

Rapolas Skipitis*Kauno miesto ir apskrities taikos teisėjas*

Tapau bene pirmuoju laisvojoj Lietuvoj teisėju, ėmęs spręsti bylas 1919 m. sausio mėn. Kauno mieste ir apskrity tikrai buvau pirmasis. Štai jau išrašiau ir pirmąjį vykdomąjį raštą Vandžiogalos valsčiaus piliečiui. Pilietis nepatenkintas žiūrėjo į vykdomąjį raštą: kodėl jis parašytas lietuviškai!

- Ar negalėtum, tamsta teisėjau, parašyti tą raštą lenkiškai? – kreipėsi pilietis į mane lenkų kalba.

Jo kalbama kalba paaiškinau piliečiui, kad valstybinė kalba yra lietuvių kalba, o ne lenkų, kad Vandžiogalos milicija, kuri tuomet turėjo ir teismo antstolio funkcijas atlikti, privalo mokėti lietuviškai. Mačiau, kad mano paaiškinimas piliečio neįtikino, bet jis, daugiau man nieko nesakęs, išėjo. Po poros dienų atvyko į teismo raštinę tas pats pilietis su vienu Vandžiogalos milicininku, apsirengusiu rusų kareivio miline ir su kareiviška kepure, tik prie kepurės vietoj rusų kareivio skardinio ženkliuko buvo prisegtas sidabrinės spalvos lenkiškas aras. Milicininkas, nė kiek nesivaržydamas, man sako, kad raštai Vandžiogalos milicijai privalo būti rašomi lenkų kalba, nes jie – Vandžiogalos milicija – lietuviškai nesupranta. Šio piliečio vykdomasis raštas irgi turįs būti parašytas lenkiškai, o pagal lietuviškąjį vykdomąjį raštą Vandžiogalos milicija nieko nedarysianti. Milicininkui su lenkišku ereliu paaiškinau, kad už nevykdymą teisėjo patvarkymų bei spendimų Vandžiogalos milicijos viršininkas bus pašauktas atsakyti. Milicininkas į tai daugiau nieko neatsakė, tik ironiškai nusišypsojo ir drauge su vykdomojo rašto savininku apleido teisėjo raštinę.

Lengva buvo pasakyti: Vandžiogalos milicijos viršininkas bus pašauktas atsakyti, bet ne taip lengva buvo šį pasakymą įvykdyti. Pačiame Kaune tebesišvaistė vokiečių kariai, o prie Jonavos ir Jiezno buvo karo frontas su Rusijos bolševikais. Tą jaunutės Lietuvos valstybės sunkią padėtį suprato Vandžiogalos lenkuojanti milicija ir pirmąja proga demonstravo neįgalumą Lietuvai. Bylinėtis su šia milicija būtų buvę neįmanoma, nes Lietuvos teismas ir prokuratūra, taip pat sava Kauno miesto ir apskrities milicija dar tik pradėta buvo organizuoti. Tačiau atsikuriančios Lietuvos teismo autoritetą reikėjo ginti ir jo teisėtus sprendimus vykdyti. Kas daryti? Nutariau kreiptis į Kauno karo komendantą Juozą Mikuckį taip man reikalingos pagalbos. Prašiau išaiškinti Vandžiogalos lenkuojantiems gyventojams ir jų milicijai, kad ir jie privalo suprasti lietuviškai ir tuoj vykdyti Kauno miesto ir apskrities teismo sprendimus, nors jie vykdomajame rašte ir lietuviškai parašyti.

- Klausau, tamsta teisėjau, – drausmingai atsakė karo komendantas Mikuckis. – Rytoj nuvyksiu į Vandžiogalą ir pamokysiu tuos neklaužadas lietuvių kalbos.

Komendantas pažadą įvykdė. Daugiau dėl lietuviškų raštų su vandžiogališkais jokių sunkumų neturėjau.

Sausio 15 d.

Paskelbta karininkų, puskarininkų ir karo valdininkų mobilizacija.

Komendantūros karių pastangomis Kaunas nuo komunistų apvalytas, „darbininkų deputatų taryba“ išvaikyta, veikliausieji komunistai suimti, jų laikraštis uždarytas.

Sausio 18 d.

Darbą pradėjo Paryžiaus Taikos konferencija. Didžioji Britanija, Prancūzija, JAV, Ita-

lija ir Japonija joje turėjo po penkis atstovus, Belgija, Brazilija, Serbija – po tris, Kinija, Graikija, Portugalija, Rumunija, Siamas, Čekoslovakija, Lenkija – po du, Kuba, Gvatemala, Haitis, Hondūras, Liberija, Nikaragva, Panama, Bolivija, Peru, Ekvadoras, Urugvajus – po vieną. Lietuvos delegacija, vadovaujama Augustino Voldemaro, dideliame lenkų džiaugsmui, į konferenciją neįsileista, tačiau pasiliko Paryžiuje ir dirbo kaip neįgalieji asmenys.

Sausio 19 d.

Įkurta žemesnioji technikos mokykla Jurbarkė.

Sausio 16–23 d.

Išvalytame nuo komunistų Kaune įvyko antroji Lietuvių konferencija.

Sausio 25 d.

Kaune įsteigta karo mokykla. Viršininku paskirtas karininkas Jonas Galvydis-Bykauskas.

Sausio pabaiga.

Bolševikai užėmė Šiaulius.

Juozas Barkauskas *karininkas*

Tėviškę pasiekiau dar prieš auštant, bet namiškiai jau buvo sukilę. Jau buvo sugrižęs iš vokiečių nelaisvės ir brolis Jonas. Paaiškinau namiškiams, kad pabėgau iš vokiečių kalėjimo. Broliai pasakojo, kad jau kuriasi lietuvių kariuomenė ir Adolfas rengiasi į ją stoti savanoriu. Kai kurie kaimynai jau išvyko į Kauną ar Alytų. Tas mane džiugino. Kai tik šiek tiek susitvarkysiu savo reikalus ir patirsiu, kad vokiečių žandaras negalės manęs lietuvių kariuomenėje sučiupti, stosis savanoriu ir aš. Jau švinta, gaisruot nėra kada. Persirengiau kaimo berneliu, apsiaviau klumpėmis. Pinigų iš namiškių nedrįsau prašyti. Švintant be cento išėjau miško link. . .

Tris dienas praleidau Jiestrakio – Plutiškių miškuose: kiaurą dieną miške vienu vienas prie laužo; naktį – pas kurį nors pažįstamą palaukės ūkininką. Atsiminiau, jog Liuškėnų kaime (už Jiezno) pas ūkininką Kazlauską 1915 m., būdamas tremtiniu, drauge su kitais daiktai, palikau ir batus. Per dvi dienas nuėjau į Liuškėnus. Rūpestingas Kazlauskas mano batus buvo paslėpęs ant aukšto spaliuose, kur jie per trejus metus sutrūnijo. Grįžau atgal į Sasnavos apylinkę ir užėjau pas Kelmynės Kazį Ramanauską, buvusį rusų karininką, nes norėjau sužinoti, ar vokiečiai manęs nesuims, jei įstosiu į kariuomenę. Geru laiku pataikiau: už poros dienų Ramanauskas vyksta Kaunan į kariuomenę ir žada dar kokius dienas sugrįžti. Ramanauskas žino mano padėtį, jam aiškinti nereikia.

Nekantriai laukiau jo sugrįžtant. O pats tuo metu raginau mūsų jaunuolius stoti į kariuomenę savanoriais. Bet jaunimas ir be manęs suprato, jog atėjo amžiais lauktas momentas, kada patys lietuviai gali imtis savo reikalus tvarkyti. Senutės motinos, kurios buvo pratusios apraudoti savo sūnus, išleidžiant juos į svetimas kariuomenes, šį kartą sūnų nedraudavo, dargi ragindavo.

Pagaliau ir man paaiškėjo, jog būnant mūsų kariuomenėje, vokiečiai manęs nepasieks. Sausio 23 d., laikydamasis Grigo Ratų krypties, išvykau Kauno link, į antrąjį pulką. Pakeičiu užsukau į Kelmynę pas mylimąją Onutę atsisveikinti:

- Tu, Onute, ilgiau manęs nelauk, ištekėk: aš išeinu kariauti!..

Jonas Pyragius*savanoris*

Sausio pabaigoje formuojama instruktorių, vadinamųjų karo trenerių, mokykla. Daugumą sudaro moksleiviai, iš jų bent pusė – nepilnamečiai. Viršila Rudminas, būrininkai Miškinis, Barkauskas, Augustaitis buvo iš tų pačių gimnazistų. Mes turėjome būti pavyzdingais kareivių viršininkais, nes pirmieji išeisime lietuvišką mokyklą instruktoriais. Iš rusų kariuomenės atėję ne visuomet buvo geru pavyzdžiu. Kuopos vadas – karininkas Kaunas, būriams vadovavo karininkai Keturakis, Steikūnas, Daniliauskas, Staniulis. Maitino silpnokai. Kurie buvo kilę iš Suvalkijos, prisidurdavo iš namų. Rūbai daugelio nuosavi, apavai taip pat. Kai kam rikiuotėje nušaldavo rankų ir kojų pirštai. Grįžtant pavakare namo, mano kuopa dažnai būdavo pikta.

- Dainą! – komanduoja karininkas Steikūnas. Kariškų dainų trūko ir dainuodavome kas pakliūdavo. Užveda iš kažkur atklydusią dainą:

*Maž ką valgę ir negėrę,**Mes vienybėj susitvėrę,**Drąsiai stosim ir kovosim...*

Paskutinės eilutės yra du variantai: „lenkus ir rusus“ arba „kraujo gėrikus“. Šiandien kuopa traukia antrą variantą.

- Baigt dainą! – nutraukia Steikūnas.

- Aplink, marš! Bėgte marš! – Ligi Jiesios tilto ir atgal. Jau temsta.

- Dainą! – Kartojasi taip pat. Antrą kartą grįžtant nuo Jiesios matosi kareivinėse žiburiai.

- Dainą! – Šį kartą į eilę atsistoja „lenkai ir rusai“.

Prie kareivinių sustojus, kuopai garuoja kaktos.

- Išsivaikščiūt! – Paskutinė Steikūno komanda ir po to:

- Aš jums parodysiu!

Rapolas Skipitis*Kauno miesto ir apskrities taikos teisėjas*

Ne tik Vandžiogaloje, bet ir Kaune 1919 m. lietuviškai kalbantiems dar buvo nejauku. Tuomet Kaune buvo apie 40–45 tūkstančius gyventojų. 1918 m. gruodžio mėnesio rinkimai į Kauno miesto savivaldybę davė lietuviams labai nepalankią išdavą. Viso buvo išrinkta miesto tarybon 71, o lietuvių vos tik 12. Tuo tarpu lenkų buvo išrinkta 30, žydų – 22, vokiečių – 6 ir rusų – 1. Jei tie rinkimai rodytų tikrą tautybių sudėtį, tai lenkų Kaune anuomet turėjo būti pustrčio sykio daugiau negu lietuvių. Kaip gi buvo tikrumoje? Tikrų lenkų Kaune niekuomet daug nėra buvę. Ir 1918 m. tikrų lenkų arba jų palikuonių negalėjo būti daugiau keleto šimtų. Tai kas gi buvo tie, kurie balsavo už lenkus? Ogi sulenkėję lietuviai. Antroje devynioliktojo šimtmečio pusėje Kaunas ėmė sparčiai augti. Čia vis daugiau ir daugiau buvo steigiami įvairių dirbtuvių ir statoma namų. Reikalingi dirbtuvėms darbininkai ir namų aptarnavimui kiemsargiai ir tarnaitės atvykdavo į Kauną ne iš Lenkijos, o iš apylinkės kaimų ir dvarų kumetynų. Tie lietuviai kaimiečiai, Kaune pramokę kad ir darytos lenkų kalbos, šeimose kalbėjo tąja neva lenkų kalba ir jau laikė save lenkais. Čia tenka pastebėti, kad į šiaurę nuo Kauno, tarpe Neries ir Nevėžio, ėjo žemės ruožas, kur ir kaimuose lietuviai nuo seniau kalbėjo lenkiškai. Iš to ruožo persikėlusieji Kaunan dar labiau sustiprindavo lenkiškai kalbančių Kauno gyventojų grupę.

Stambesnieji namų savininkai, pirkliai ir pramoninkai Kaune buvo žydai. Jie su savo

darbininkais, kiemsargiais ir tarnaitėmis kalbėdavo lenkiškai, rečiau rusiškai, bet niekuomet lietuviškai, nes šiems miesto ponams lietuvių kalba atrodė per daug prasta.

Rusijos caro laikais Kaune buvo daug rusų valdininkų ir didelė kariuomenės įgula su karininkais, gydytojais ir kita. Visi šie ponai samdėsi tarnus ir tarnaites ir su jais, žinoma, kalbėdavosi rusiškai. Surusėt lietuviai nebuvo linke, nes rusai buvo kitos tikybos – nekatalikai. O rusiškai visi greičiau pramokdavo, kas mokėjo lenkiškai. Tad lenkų kalba ir čia padėdavo. Tai kaip nebūsi lenku! Nors dvidešimto amžiaus pradžioj lietuviai Kaune pradėjo organizuotis: steigti draugijas, leisti laikraščius ir t. t., bet ligi karo nebuvo spėję visų Kauno lietuvių grąžinti į savo tautos eiles. O kad lenkiškai kalbančių ir laikusių save lenkais Kauno miestelėnų didžioji dauguma buvo tikri lietuviai, o lenkiškumas buvo tik dėl susidariusių aplinkybių paviršių užsidėjęs luobas, geriausiai įrodo tas faktas, kad nereikėjo nė 20 metų Lietuvos nepriklausomo gyvenimo, kad lenkiškai kalbančių ir laikančių save lenkais gyventojų Kaune liktų tik saujelė.

Tačiau 1919 m., kai Kaune kūrėsi Lietuvos centrinės valdžios įstaigos ir pasirodė šimtai, o vėliau ir tūkstančiai lietuvių valdininkų, lenkiškai kalbantieji, o ypač sąmoningieji Lenkijos šalininkai, ėmė rodyti lietuviams nedraugingumą.

- Kaune mūsų dauguma ir mes čia šeimininkai, o ne iš kaimo atėję chlopai, – samprotavo lenkiškos galvos. Buvo atvejų, kai lenkai neišnuomodavo lietuviams butų, nors jie tušti stovėjo. Tas galėjo būti tik pačioj pradžioj, nes paskui, būtinam reikalui esant, butai buvo sekvestruojami. Krautvininkai lenkai, pirkėjui užkalbinus lietuviškai, drąsiai lenkiškai pareiškėdavo: lietuviškai nesupranta.

Pradžioje viena labiausiai lietuvius erzinančių prekybos įmonių buvo Perkauskio kavinė, Laisvės alėjos ir Maironio gatvės kampe. Kavinės savininkas Perkauskis buvo tikras lenkas atėjūnas, bet kavinės patarnautojai – vietiniai žmonės. Lietuviai valdininkai, tik pradėję įsikurti, eidavo į kavinę ne tik kavos atsigerti, bet ir susitikti su pažįstamais, pasikalbėti. Todėl kavinės lankytojų dauguma pasidarė lietuviška. Bet kavinės patarnautojai lietuviams svečiams lietuviškai neatsakinėdavo, nors buvo žinoma, kad tie patarnautojai lietuviškai moka. Greičiausia, taip buvo nustatęs kavinės savininkas lenkas Perkauskis. Toks kavinės personalo elgesys lietuvius labai erzino. Man pačiam teko būti liudininku, kaip vienas smarkus vyras, lietuvių valdininkas, dėl tokio tyčia neatsakinėjimo, buvo pasišovęs duoti į snukį patarnautojui, bet draugų sulaikytas savo užsimojimo neįvykdė. Bet kiti du vyrai nuėjo prie paties Perkauskio ir jį išpėjo, kad patarnautojai svečiams lietuviams atsakinėtų lietuviškai, nes priešingu atveju gali įvykti kruvinų incidentų. Perkauskis gerokai susinervinęs aiškino, si, kad ne visi patarnautojai moka lietuviškai, bet visgi prižadėjo, kad lietuviams patarnaus lietuviškai kalbantieji. Po to šis opus reikalas žymiai sušvelnėjo, o vėliau visai susitvarkė.

Žydai irgi nelinkę buvo atsakinėti lietuviškai, kai į jų krautuves užeidavo lietuvis pirkėjas ir prakalbėdavo lietuviškai. Jie nesivaržydami rusų kalba pareiškėdavo, jog lietuviškai nesupranta. Mat jie netikėjo, kad nepriklausoma Lietuvos valstybė išsilaukys. Matydami mūsų savanorius, žygiuojančius Kauno gatvėmis, žydai ne be ironijos garsiai kalbėdavo:

- Žiūrėkit, šitie klumpėmis apsiavę kaimo bernai sumuš didelės Rusijos kariuomenę!.. Kaunas buvo Rusijos miestas ir bus.

Anuo metu tik vokiškosios mažumos žmonės nerodė nedraugingumo nei lietuviams, nei lietuvių kalbai. 1919 metais rusų Kaune tebuvo tik maža saujelė. Nors jų nusistatymas lietuviams buvo nepalankus, bet tas menkai ir tereiškė.

Prie to, kas čia pasakyta, dar pridėkim tai, kad Kaune tebesišvaistė pusėtinai pakriusios ir dalinai subolševikėjusios vokiečių kariuomenės būriai, tai ir gausime vaizdą,

kokioj nelietuviškoj atmosferoj teko kurtis nepriklausomos Lietuvos pirmosioms centrinėms įstaigoms ir gyventi tų įstaigų kūrėjams ir darbuotojams.

Lietuva
sausio 26, Nr. 14

Žinios iš Lietuvos

Kaunas. Kasdien ateina būriai savanorių kareivių iš Suvalkų gub. ir Žemaitijos. Vienas jų atvyko su savo orkestru.

Kazlų Rūda. „Tiesos kardo“ gautomis žiniomis, čia persikėlė iš Kauno bolševikų „štabas“. Jo nariai agituoja žmones prieš V. Tarybą ir stojimą kariuomenėn.

Skaidvilė. Dėkui vietos inteligentų veikimo žmonės yra pasiryžę iki paskutinios gintis prieš bolševikus. Susirašė ir laukia šaukimo kariuomenėn daugiau 1000 savanorių.

Pakuonis (Marijampolės apskr.). Rengiamas ketvirtas savanorių būrys. Žmonės kalba: „Jei reikės apleisti savo Tėvynę ir trauktis nuo bolševikų, sudeginsim ir sunaikinsim visa, kad nieko neliktų priešininkui. Taip darydavo mūsų tėvai, taip ir mes padarysime“.

Ponių Domei!

Grįžus iš Tifliso – priimu užsakymus naujoms moteriškoms skrybėlėms ir perdirbu senas, o taipgi muftas ir kalnierių.

Kaunas, Liudendorfo g. Nr. 28 b. 5, įėjimas iš kiemo.

J. Gulbinienė

Pakvietimas

Inžinieriai: Beresnevičius Jonas, Kovarskis Kalikstas, Breimeris Antanas, Pundzevičius Petras ir matematikas Daukša Liudas iš Trejokų kviečiami atvykti Kaunan į gelžkelio valdybą.

Inž. A. Macijauskas

Paskyrimai

D–ras Dovas Zaunius paskirtas Užs. reikalų ministerijos patarėju nuo š. m. sausio m. 14 d. Stud. Pijus Grajauskas paskirtas diplomatinio kurjeriu prie Lietuvos pasiuntinybės Berlyne nuo 1918 m. lapkričio 26 d.

Miškų Departamentas

Nuo gruodžio m. pabaigos neturi jokių žinių iš miškų inspektoriaus Rukuižos. Kviečia jį kuo greičiausiai duoti Miškų departamentui apie save žinias arba pačiam atvykti.

Miškų depart. vedėjas P. Matulionis.

Finansų ministerijai reikalingos yra sausos malkos. Su pasiūlymais kreiptis į Finansų ministerijos sekretorių.

Hindenburgo g–vė Nr. 50, kamb. 3

Tabako ir vyno sankrova

S. Varšavskio

dėliai gaisro persikėlė iš Nr. 23 Mikalojaus pr. į Nr. 63 Mikalojaus pr., ten, kur apskričio teismas.

Vasario 2–5 d.

Bolševikai užėmė Skuodą, Sedą ir Telšius.

Jonas Tumėnas

Vokiečiai, ar prisimindami Žalgirio mūšį ir keršydami už jį, ar gal kitais sumetimais, elgėsi su mumis labai žiauriai. Sakysime, kartą mums buvo įsakyta atvykti pas žandarus iš ryto, bet žandarai atvažiavo dar iš vakaro ir, keikdami ir nagaikomis (rimbais) mušdami, įsakė tuoj vykti pas juos. Nuvykome. Jie sugulė, o mes išsėdėjome virtuvėje iki ryto. Rytą pasiuntė į darbo stovyklą, kuri buvo Skrandų dvare ant Ventos kranto. Čia kentėjome didžiausias kančias ir daugumas iš mūsų atsiskyrė su šiuo pasauliu.

Laikė mus dvaro karčiameje, kuri buvo aptverta net keliomis spygliuotų vielų eilėmis. Be to, dieną naktį stovėjo ginkluota sargyba. Miegodavome ant nuogų lentų. Patalynės nedavė. Miegodavom susisukę į apsiaustus. Duonos duodavo 250 gramų dienai. Duona buvo maišyta su medžio pjuvenomis ar dar kuo. Pietum būdavo litras menkos sriubos, o vakare ir rytą – juoda, nesaldinta kava.

Dirbti reikėdavo už arklį. Įkinkydavo į vežimą 15 žmonių, užkraudavo tris keturis sienojus, ant sienojų atsisėdavo vokietis prižiūrėtojas, apsiginklavęs lazda. Kuris, jo supratimu, menčiau veždavo, tam be jokio pasigailėjimo ir droždavo. Vienas nusilpo ir atsisakė vežti. Tai jį su durtuvu perdūrė. Vokietis už tai gavo nuo savo vyresniųjų pagyrimą. Sienojus veždavom iš miško į lentpjūvę apie 3 km.

Taip mus pakankinus keletą mėnesių, vokiečiams į pagalbą atėjo šiltinė. Kasdien ji retino mūsų eiles. Iš 700 vyrų likome tik 300. Mirusius čia pat darže užkasdavo.

Vokiečiai gal būtų ir mane nukankinę, bet aš iš jų pabėgau. Per žiemą išgyvenau miške, prie savo tėviškės, o pavasarį buvau laisvas, nes vokiečiai pradėjo dangintis į savo kraštą.

Vasario 7–9 d.

Pirmosios Lietuvos kariuomenės (Panevėžio ir Kėdainių apsaugos būrių, kuriems vadovavo karininkai Jonas Variakojis ir Juozas Šarauskas) kautynės su bolševikais ties Kėdainiais.

Vasario 9 d.

Ties Taučiūnų kaimu žuvo pirmasis savanoris Povilas Lukšys.

Rusui karininkui Cetuchinui išdavus, negausūs lietuvių daliniai pralaimėjo mūšį su bolševikais prie Jiezno. Žuvo 18 mūsų karių.

Feliksas Pempė

Lankiau Jiezno pradžios mokyklą. Vasario 10 d. mums esant mokykloje, Jiezne vyko smarkios kautynės Lietuvos kariuomenės karių su besiveržiančiais į Lietuvą rusų bolševikais. Mūšis prasidėjo pietų pertraukos metu. Pasijutome iš abiejų pusių apšaudomi, nes mokykla buvo Jiezno miestelio šiauriniame pakraštyje. Mokytojas Celiešius visus paleido namo. Tuojau visi sprukome artimiausiais keliais į namus. Bolševikai bėgančius vaikus pamatė ir atidengė kulkosvaidžių ugnį. Mano kaimyną Balį Raižį vietoje nušovė, pusbrolių Aleksandrą Pempę sunkiai sužeidė, mano broliui Vladui vatinio apsiausto kairįjį petį kulka perrėžė, bet tik vata išsivertė, o jo nekludė. Išsigandę pasileidome į miestelio pusę ir atbėgė iki bažnyčios, pasislėpėme špitolėje*.

* prieglauda

Pavakaryje šaudymas aprimo. Pamatėme bolševikus atsivarant kelis Lietuvos kariuomenės karius belaisvius. Vienas bolševikas jojo ir bizūnu kapojo lietuvius per nugaras.

Vasario 13 d. į mokyklą nėjau. Ryte atėjo pas mus du bolševikų kariai. Abu kalbėjo lietuviškai. Nieko nereikalavo, nieko neprašė, tik atsisdė ant suolo kalbėjosi su mamyte, šio to teiravosi. Pagaliau vienas iš jų pasakė, kad užvakar mūšyje tarp žuvusių Lietuvos kareivių atrado savo tikrą brolių. Girdi, gal jis pats jų nušovęs.

Juozas Gutauskas
savanoris, karininkas

Vasario 9 ar 10 d. aš pasiunčiau 7 kareivius, milicininką ir pilietį su vežimu į Kazlų Rūdos mišką malkų. Bet atėjo vakaras, o jie negrįžo. Tik kitos dienos išvakarėse sugrįžo pasiūstasis pilietis ir papasakojo:

- Kad žinotumėt, – sakė jis, – jau prisikrovėm malkų ir rengiamės važiuoti, tik lyg iš po žemių išlindę, apsupo mus apie 30 ginkluotų vyrų. Ir ką gi, kareiviai teturėdami vos du šautuvus ir taip iš netyčių užklupti, pasidavė. Užpuolikai juos nusivarė į mišką, o „Tu, seni, – sako, – važiuok pas savo bobą“. Aš ir nuvažiavau. Būčiau parvažiavęs anksčiau, bet bijodamas naktį važiuoti, apsinakvojau.

Jis dar pridėjo, kad iš vietinių gyventojų girdėjęs, būk Kazlų Rūdos miškuose esą per 100 ginkluotų vyrų, turį net kulkosvaidį. Vado pavardės nežinaš. Vieną naktį jie net užpuolę traukinį, ėjusį iš Kauno į Virbalį, ir apiplėšę.

Apie įvykį pranešiau komendantui; komendantas susižinojo su vokiečių kariška vyresnybe. Ši pažadėjo pasiūsti iš Kazlų Rūdos stoties 50 kareivių.

Vasario 11 d. karininkas Vincas Gvildys, aš ir 25 kareiviai išvykome tų plėšikų gaudyti. Nuvažiavę 18 km, išlipome ir į mišką nuėjome pėsti.

Dar pamišky sutikom 2 ginkluotus vyrus, kuriuos nuginklavom.

- Kas esat?

- Mes iš čia... netoli.

- Ką jūs čia veikiat?

- Sargybą einame. Darbo neturime, o čia moka po 20 auksinų, tai ir tarnaujam.

Bet gerai jiems pagrasinus, papasakojo, kad jų vadas yra tūlas rusų štabo kapitonas Valaitis, kilimo nuo Šakių, kuprotas, ir Svotelis, abu atsiūsti iš Vilniaus su pinigais raudonajai kariuomenei organizuoti. Be jų, dar vadu vadinasi ir žydas Podžius iš Buktos. Visi kiti, vadinamoji armija, vietiniai gyventojai.

- Neturime darbo, – paaiškino vienas, – tai stojome į raudonąją gvardiją buržujų mušti.

Netrukus suėmėme dar 10. Dvejetą valandų paklaidžioję miške, surinkom net 46, o vieną bėgusį nukovėm. Vokiečiai, kai susitikome, turėjo lygiai 50. Bet nei mes, nei vokiečiai pačių vadų nesučiupom – jie spėjo pabėgti.

Ten pat vietoje sudarytas teismas išsprendė kai kuriuos dalykus. Apie 25 žmones parvežėm į Marijampolę. Iš jų bent 15 paliko mano kuopoj tarnauti, kiti buvo išsiūsti į Kauną.

Paleistieji iš tariamosios nelaisvės kareiviai papasakojo, kad juos suėmus, tūlas, žemo ūgio, akiplėšiškų akių vyras klausinėjęs: kas yra Marijampolės karo komendantas, kitų karininkų pavardes, kiek kariuomenės, kur yra komendantūra ir t. t. Kareiviams ėmus meluoti, pagrasinęs naganu. Paskui pradėjęs juos plūsti, kam buržujams tarnauja. Jis sakęs: po 12–13 dienų mes paimsim Marijampolę. Jūsų vadas Gutauskas ir komendantas Motiejūnas-Valevičius kybos ant šakos. Tuomet mes gausim pagalbos ir užimsim visą Lietuvą. Jei eisite drauge buržujų mušti – paleisime, kitaip... ir vėl pagrasino naganu.

- Ir kai mes atsakėm, kad tarnaujam ne buržujams, o tik savo tėvynę giname, – sakė kareiviai, – jisai pradėjo mus mušti. Paskui visus uždarė urve, tyčiodamasis, pabadausit – susiprasit, ir išėjo.

Jonas Zalatorius

savanoris

1919 m. pradžioje, kovų su rusais metu, mes panevėžiečiai savanoriai pasitraukėme iki Kėdainių.

Vasario 1 d. septyni savanoriai išvykome žvalgybon Šėtos link. Apsiginklavę šautuvais ir rankinėmis granatomis, pasikinkę į roges porą arklių, dar gerokai prieš aušrą išvažiavome. Rytas buvo šaltas. Apšerkšniję medžiai ir krūmai sunkino mūsų žvalgybą.

Mus pamatęs rusų raitininkų eskadronas, gal 150 vyrų, pasislėpė, kad mes giliau įlįstume į jų užnugarį. Mums pasiekus Aristavą, rusai puolė. Po trumpo susišaudymo kiekvienas turėjome gelbėtis atskirai, kaip kas išmanėme. Dvare kilo rusų riksmi, smarkus šaudymas ir švaistymasis kardais.

Atsišaudydamas pribėgau prie daržinės ir kritau ant žemės. Pradėjau beviltiškai gintis. Rusų kulkos raižė daržinės mūrinius pamatus. Viena kulka pataikė į mano šautuvą, išmušė jį iš rankų ir sugadino šovinių dėtuve. Šautuvas liko nebetinkamas šaudyti.

Netekęs ginklo, įšliaužiau į daržinę ir užlindau už šiaudų, netoli sienos stovincio storo stulpo. Nusikabinau nuo kaklo motinos man padovanotą, stojant į Lietuvos kariuomenę, rožinį, tvirtai suspaudžiau jį rankose ir laukiau, kada į daržinę įsiveržę rusai kardais mane sukapos.

Rusai iš pradžių labai atsargiai ir šaudydami artėjo prie daržinės, bet kai rado mano šautuvą, rėkdami puolė į vidų. Pradėjo ieškoti manęs, bjauriai keiktis, kardais badė šiaudus. Už stulpo pažiūrėti jiems neatėjo į galvą.

Rusai iš daržinės išėjo ir viskas nurimo. Aš vis dar bijojau lįsti iš už stulpo, kad ta tyla nebūtų prieš klasta mane išvilioti. Pro daržinės sienos plyšius mačiau nusileidžiančią saulę. Artėjo vakaras.

Dvare vėl pasigirdo triukšmas, klegesys. Gerai įsiklausęs pažinau savo draugų balsus. Išlindęs iš daržinės, radau vieną savųjų kuopą, karininko Dragūnevičiaus vadovaujamą. Kuopa atvyko mūsų žvalgybos vyrų gelbėti, bet, deja, iš visų tik aš vienas išsigelbėjau. Kiti šeši pateko į rusų nelaisvę.

Draugai manęs nepažino. Ilgai žiūrėdamas mirčiai į akis, buvau labai pasikeitęs.

Vasario 11 d.

Lietuviai sumušė bolševikus prie Šėtos.

Leonardas Peseckas

savanoris

Eskadrone greit prigyju ir jaučiuosi kaip savo namuose. Gaunu karišką kepurę, diržą su vokiška sagtimi, šepetį arkliui valyti. Kasdien blizginome žirgus ir mokėmės karo meno. Atneša ir padalina karabinus. Juos pirmiausiai įteikia tiems, kurie turi arklius.

Susipažįstu su dviem „mediniais husarais“ – Vytautu Rauba, kilusio iš Šakių apskrities Pusdešrių kaimo, ir Juozu Kumpiu, šiauliečiu. Pirmasis dvidešimties metų amžiaus, o antrasis – vos aštuoniolika sukakęs. Abu visai neseniai sugrįžę iš Rusijos, kur mokėsi Martyno Yčo gimnazijoje, Voroneže. Intelligentiškai vyrukai. Šamojingi, linksni, bičiuliški. Jie papasakojo, kaip traukėsi karui prasidėjus iš Lietuvos iki Voronežo, apie klasės draugus ir kaip visi svajojo,

ilgėjosi tautinio atgimimo. Juodu abudu labai bičiulivosi, valgė iš vieno katiliuko, abu vienodai buvo nepatenkinti, kad neturi arklių ir greit ėmė vaikščioti į vieną netoliną namą Ukmergės plente, kuris priklausė iš Rusijos sugrįžusiam Fugalevičiui. Tas vyras, jų žodžiais, lakūnas, ir dabar organizuoja aviacijos mokyklą... Kai Rauba su Kumpiu kalbėdavo apie savo naują pažįstamą – žėrėte žėrėjų jų akys. Viskas bus nauja ir nepaprasta. Skristi! Štai dėl ko verta gyventi.

Jie ir mane kalbino prisidėti. O kur aš arklį padėsiu? Mano arklys ir balnas skirtas frontui. Josiu kariauti.

Greit abu mediniai husarai Rauba ir Kumpis persikėlė gyventi pas Fugalevičių... Juos išbraukė iš husarų eskadrono sąrašų.

Vasario pradžioje ateina žinia iš fronto. Kauno kryptimi slenka rusų bolševikų daliniai. Linijoje Jieznas–Prienai–Kaunas nėra nei mūsų kariuomenės, nei įtvirtinimų, kurie Rytų priešui stotų skersai kelio.

Iš Vilniaus į Kauną pervaziavusi Lietuvos vyriausybė rankų nenuleidžia. Skubomis telkiamos jėgos pasipriešinti. Šaukia ir mūsų husarų būrį!

Skersai pečių užsimetame karabinus, prisikemšame šovinines. Jojame per Nemuno tiltą, kylame į Aleksoto kalną. Apsnigtą Garliavos miestelį pralekiame lengvu aliūru. Į frontą!

Žiema. Vėjas neša sniegą. Šaltis lenda pro menkučius mūsų drabužius, smaigsto ligi kaulų. Greitai šuoliuodami bandom sušilti...

Vienur kitur sutinkame priešo raitelius. Pasviliname jiems iš karabinų. Priešas sprunka ir slepiasi žiemos miglose. O mes dedame sugrubusius delnus ant išilusių karabinų vamzdžių...

Atsidūrėme kažkur netoli Jiežno. Pėstininkų kuopa, esanti priekyje, retomis salvėmis apšaudo priešą. Mes nujojame į vieną tarpumiškį, kad patikrintume, ar priešo kavalerija netyko užpulti iš sparnų. Tušti lediniai laukai. Svilina pasiušetęs šaltis. Sniego begalės ir keliukai pradingę pusnyse.

Pastebime sniegynuose būrelį juodų figūrų. Išsiskleidę jojame artyn. Mūsų pėstininkai! Jie apspitę niekad iš arti nematyta, tik laikraščių paveiksluose aptinkamą aeroplaną. Dumiamo artyn ir akis išsproginame. Taip viskas įdomu! Aeroplanas turi dideles plokštumas, tarp savęs suraišiotas plonomis vieliukėmis. Jo nosyje geltonuoja propeleris. Raudonuoja ženklas – penkiakampė žvaigždė. Bolševikų aeroplanas.

- Kur skridusieji? – klausiamo.

- Jie jau toli... – juokiasi pėstininkai. Ir aiškina, ką girdėję iš kaimiečių. Aeroplanas nusileidęs į sniego laukus. Kaip tykus paukštis, visiškai neburgzdamas. Išsiritę du vyrai keikėsi, kad degalų neturį. Jie rekvizavo kaime roges su arkliu ir nudūmė per laukus rytų pusėn. Juk frontas čia pat. Ir skystas lyg kiauras rėtis.

Mes, susirinkę prie aeroplano, smalsiai jį apžiūrime. Visi lig vieno – ir pėstininkai, ir husarai pirmą kartą uostome lėktuvo kvapą, stovime taip arti skraidančios mašinos. Ir visi kaip vienas jaučiame – tai brangus ir vertingas, svarbus karo trofėjus. Reikia kuo greičiausiai jį vežti tolyn iš čia, kad priešo kareiviai neužpultų ir neatimtų lėktuvo atgal...

Pakilojame lėktuvą – jaunų vyrų rankoms jis nėra per daug sunkus. Stumiame jį pasikeisdami, išvelkame į vieškeliuką. O čia stypso telefono stulpai. Privaziuojame artyn – sparnai pro stulpą nepralenda. Versti stulpą! Lėktuvas brangesnis už medinį, aptrešusį telefonstulpį...

Kirvis, pjūklas į rankas! Virsta stulpai ant šono. Važiuojame toliau. Ir šitaip apie dvejetą kilometrų gadinome telefono liniją, kad tik lėktuvo sparnai liktų sveikučiuokai ir nenubrozdinti.

Kai artėjome prie Garliavos, iš kažkur sutikome važiuojantį karišku dviračiu vežimaisčiu vokietį kareivį. Tas mažas vyrukas iššoko, priėjo prie lėktuvo, apžiūrėjo ir tarė, kad

mes nė velnio neišmaną – juk tai anglų darbo „Sopwith“, ir niekas šitaip lėktuvo su nenuimtais sparnais nestumdo keliais. Kaip sparnus nuimti jis žinąs! Va, žiūrėkite, pėstininkai ir raiteliai, kaip turite elgtis su lėktuvu.

Mes leidome vokiečiui meistruoti, bet atidžiai jį stebėjome, kad nieko nelaužtų, negadintų, o svarbiausia, kad nesugalvotų tą lėktuvą pasisavinti – visko su tais vokietukais pasitaikydavo. Jie buvo jau karą pralošę, labai demoralizuoti, visur savivaliavo, pardavinėjo karinį turtą arba jį keitė į maistą.

Bet šis vokietis buvo, matyt, tik krapštukas amatininkas, jo rankos nestygo parodyti, ką gali... Jis „Sopwith“ išmontavo – sparnai bemat nulinko lyg asilo ausys, o netrukus atsiskyrė ir nuo liemens. Šitaip lėktuvą buvo galima daug lengviau gabenti – jis išsitemo plente, nebereikėjo griauti stulpų, pro šalį lengvai prasilenkdavo važiuoti ir pėsti. Pandangėmis lekiojanti mašina nuvažiavo plentu tolyn, o mes, husarai, vėl pasukome atgal, fronto link. Jodamas kelis sykius atsigrėžiau, žvilgsniu lydėdamas tostantį lėktuvą. Jis sukėlė daug įvairių minčių, visai naujų, anksčiau nepatirtų. Ką dabar veikia būsimi lakūnai Rauba ir Kumpis? Kaip atrodo žemė, aukštai pakilus? Kokie jausmai apvaldo žmogų, kai jis stengiasi prasibrauti į paukščių taką, prasiveržti į spindintį kelią, greta saulės?

Vasario 13 d.

Lietuviai sumušė bolševikus ir išvadavo Jiezną.

Jurgis Kubilius
savanoris, karininkas

Šiek tiek susitvarkęs Tauragėje, nuvažiavau į Tilžę. Aukštuolaitis, Vanagaitis ir aš nutarėme paagituoti lietuvninkų tarpe Tilžėje, Įsrutyje ir kitose vietose. Čia vaizdas jau buvo nebe tas. Į mūsų raginimus jie žiūrėjo šaltai, abejingai; ne vienas sakė: „Na jo, aš galiu eiti, bet ką už tai gausiu?“ Aukštuolaitis ir Vanagaitis nenustojo vilties; jie tikėjosi Mažojoje Lietuvoje surasti nemaža savanorių. Kol aš buvau Tauragėje, jų atvyko vos keliolika.

Kazys Jablonskis
savanoris

Grįžęs iš Rusijos tuojau įstojau Lietuvos kariuomenėn – autokuopon. Tai buvo 1919 m. sausio 28 d. Garažas buvo rusų cerkvelėje, kurioje, matyti, jau seniai jokių pamaldų nelaikoma, vokiečiai ją pavertė kažkokiu sandėliu; grindų ir sienų lentos išlupinėtos, langai išdaužyti, durys išlaužtos. Taigi pirmas mūsų uždavinys buvo paruošti garažą, nors pirmomis mano tarnybos dienomis autokuopa jokių automobilių dar neturėjo. Kareivių ir šoferių kuopoje buvo apie 20, bet kasdien jų skaičius didėjo. Mūsų darbo dieną sudarydavo garažo tvarkymas ir kiti ūkiški kuopos darbai, inžinerijos bataliono pinigų dėžės saugojimas ir aviacijos angarų sargyba.

Neprisimenu, kurią dieną mums buvo įsakyta kiek tik galime apsiginkluoti ir pasiruošti saugoti inžinerijos bataliono pinigų dėžę, nes turėta žinių, kad vokiečių kareiviai „spartakininkai“ yra nutarę apiplėšti. Apsiginklavome ir kiek tik buvo mūsų laisvų, nuvykome į inžinerijos bataliono štabą (Laisvės al. 41). Čia vieną iš mūsų, stiprų ir gyvą vyruką, paskyrė vyresniuoju ir mes, pakeitę iki šiol buvusią sargybą, pradėjome eiti pareigas. Išsėdėtę kas prie pagrindinių durų, kas ant laiptų, kas viduje, ėmėme laukti. Apie 11–12 val. nakties išgirdome Laisvės alėjoje, ties štabu, triukšmą ir tuojau prie durų stovįs sargybinis mums pranešė, kad atėjo gauja girtų „spartakininkų“ ir veržiasi štaban. Sužinojęs apie tai mūsų vyresnysis puolė prie durų ir nieko nelaukdamas šautuvo buože ėmė ginti įėjimą;

čia jis vikriai vienam galvon, kitam krūtinėn, trečiam šiaip kur pakliuvo, ėmė dalyti smūgius ir pargriovė pirmuosius įsiveržėlius. Kilo didžiausias sąmyšis: vokiečiai, nors ir apsiginklavę pistoletais ir granatomis, negalėjo jų panaudoti, nes bijojo sužaloti savo draugus. Kuo viskas būtų pasibaigę, nežinau, bet atbėgę vokiečių patruliai išvaikė „spartakininkus“. Ir taip „spartakininkai“, gavę gerokai guzų, turėjo išsiskirstyti nieko nepešę.

Kad vokiečių kareiviai būtų per daug drąsūs, nepasakyčiau. Atsimenu aviacijos angarų saugojimą. Čia vokiečiai kelis kartus bandė prie mūsų angarų prisėlinti nakties metu ir juos padegti, bet pajutę mūsų sargybinių budrumą, pasišalindavo, o jeigu paleisdavome vieną kitą šūvį, kurdavo kiek tik kojos įkabindavo. Mat niekas nenorėjo kailio padžiauti.

Netrukus buvo nupirkti keli automobiliai, iš kurių ir aš gavau vieną (Benz) ir pradėjau šoferiauti.

Jurgis Kubilius

savanoris, karininkas

Vasario 11 d. gavau įsakymą vykti į 1 pėstininkų pulką, stovėjusį tuomet Marijampolėje. Kadangi rašte nebuvo pažymėta, kurioms pareigoms paskirtas eiti, tai reiškė jaunesniojo karininko teisėmis. Per Didįjį karą du metus buvau bataliono vadu, beveik metus vadovavau pulkui, suformavau Smolenske Lietuvos batalioną ir visą laiką buvau jo vadas, o dabar vėl jaunesnioju karininku. Aš užsigavęs protestavau, bet valdžia buvo tvirta ir mano protestai negelbėjo. Tuomet padaviau pareiškimą prašydamas mane atleisti iš kariuomenės. Buvo paskirta komisija, kuri iš kariuomenės manęs neatleido, bet davė atostogų.

Mano giminaitis turėjo Laisvės alėjoje labai lankomą kavinę. Kadangi pas jį gyvenau, tai atostogaudamas dažnai sėdėdavau kavinėje. Karininkas Vladas Natkevičius viename laikraštyje parašė, kad „jis niekur daugiau netinka, tik kavai šinkuoti“*.

Mikasė Alekniene

Mes buvome ordinarininkai** Vilainių dvare, prie Kėdainių. Mūsų bute stovėjo 8 Lietuvos kareiviai, kurie neturėjo nei gero maisto, nei tinkamo apsirengimo. Kiekvieną dieną aš jiems gaminau valgį, o dažnai ir baltinius išplaudavau. Kadangi jie neturėjo ant ko miegoti, tai mes užleidom jiems savo patalynę. Butas buvo mažas ir be grindų, todėl visiems teko daug vargti. Prie miesto gyvenant, buvo sunku ir su kuru, o juk buvo žiemos laikas. Kareiviai vieni iš buto išeina, kiti snieguotomis kojomis ateina. Kambaryje prineštas sniegas ištirpdavo ir negrįstoje asloje darydavosi purvas. Reikėdavo samdytis arklius smėliui atvežti, nes kartis nuo karto smėliu sausindavome aslą. Savo arklių neturėjome. Visa tai tęsėsi apie porą savaitių.

Vienas kareivis buvo visai nuplėšęs apsiavimą; mes davėme jam savo.

Vieną kartą kareiviai išeidami išsinešė iš mūsų kibirą valgiui virti. Žadėjo sugrįžę gražinti, bet į Vilainius jau nebegrižo.

Visa tai buvo kaip tik tuo metu, kai bolševikai nuo Šėtos veržėsi Kėdainių link.

Tekdavo kariuomenei ir šiaip padėti: kokias nors žinias nešti, sužeistuosius slaugyti. Neturėjome nei turto, nei pinigų, todėl savo kariuomenę darbais remdavome.

Balys Giedraitis

savanoris, ryšių karininkas prie vokiečių Armee – Oberkommando 10 Gardine

Kiek Gardino miestas man atvykus buvo apmiręs, tiek paskutiniu laiku pagyvėjo. Ga-

* pilstyti

** gyventojai

tvėse pastebimos grupės lenkiškai kalbančių jaunų žmonių, būsimieji vietos legionininkai, naktimis esti bolševikų susirėmimai ir susišaudymai su vokiečiais, patys vokiečiai kažkaip susirūpinę, kas ten po truputį trunkosi, gandų pilnas miestas, vienu žodžiu jaučiama, kad greitai laiku bus permainų. Viešai pradėjo kalbėt, kad net 18 000 lenkų, generolui Ivaškevičiui vadovaujant, užims Gardiną, nors vokiečiai tuos gaudus užginčijo. Kaip paprastai, tokiu pereinamuoju momentu pakėlė galvas bolševikai; pradėjo mėtyti proklamacijas, vokiečių kareiviai taip pat iškirsdavo pokštus: taip be jokio pamato areštavo du gudų pulko karininkus, atėmė iš jų pinigų; tuo reikalu tuojau kreipiausi į vokiečių štabą. Vokiečiai pažadėjo kaltininkus nubausti, karininkus paleido ir atsiprašė, bet aišku, kad ir jiems buvo sunku suvaldyti demoralizuotus kareivius. Be savo tiesioginių pareigų, teko spręsti ir kitus klausimus, daug piliečių, ypač žydėlių, kreipėsi visokiais reikalais, bet, deja, ne visiems galėjau padėti, o antra, tai nebuvo mano kompetencijos ribose. Pavyzdžiui, kreipėsi į mane vietos gyventojas Matulaitis, turintis netoli Gardino malūną, prašydamas tarpininkauti, kad vokiečiai paleistų iš kalėjimo jo tris sūnus, suimtus dėl rastų pas juos ginklų, kuriuos jie laikė apsigynimui nuo plėšikų. Matulaitis gerai kalbėjo lietuviškai, darė rimto žmogaus išpūdį, reikėjo padėti; kreipiausi net pora kartų štaban, vokiečiai prižadėjo išsiaiškinti. Pasirodė, vokiečiai manė, kad ten paslėpti ginklai lenkų legionininkams. Išsiaiškinus, visus vėliau paleido.

Krašto apsaugos ministeriui įsakius, turėjau perimti visus dokumentus ir raštus iš gen. Kondratavičiaus, kuris apsigyveno Gardine. Apie tai sužinojęs, generolas atsilankė pas mane ir pranešė, kad visus dokumentus ir raštus jis perdavė gudų reikalų ministeriui. Su manim kalbėdamas nusiskundė, kad mūsų jauni karininkai nesuprato jo gerų norų ir atsisakė pasinaudoti jo patyrimu mūsų karo jėgas tvarkant. Man paaiškinus, kad dabar laisvas Lietuvos kraštas turi organizuoti savo jėgomis tautišką kariuomenę, kurios tikslas ginti tik savo kraštą ir tarnauti savo tautai, senis atsakė: „Taip, taip, gal mes nesuprantame jūsų norų, kiti atėjo laikai“.

Vasario 13 d.

Rusijos bolševikai okupavo Lietuvos teritoriją iki linijos Lyda–Varėna–Perloja–Stakliškės–Jieznas–Žasliai–Vepriai–Siesikai–Pagiriai–Krekenava–Pociūnėliai–Baisogala–Šiauliai–Kursėnai.

Bolševikai užėmė Alytų. Žuvo 1-ojo pėstininkų pulko vadas karininkas Antanas Juozapavičius.

Laikiniosios Vyriausybės įsakymas

Šiuo skelbiamas 1897 ir 1898 metų naujokų kariuomenėn šaukimas, tai yra tų vyrų, kuriems ligi sausio 1 d. 1919 m. sukako 20 ir 21 metai.

Naujokai šaukiami iš visos Lietuvos. Šaukimo diena ir vietos, kur pirmučiausia bus pašaukti tie naujokai, pavedama paskelbti Krašto Apsaugos Ministeriui, sekant vasario 10 dienos š. m. Kariuomenės Šaukiamajai Instrukcijai.

Pasirašo: M. SLEŽEVIČIUS, Ministeris Pirmininkas.

Karininkas VELYKIS, Krašto Apsaugos Ministeris.

Originalui atatinka – TADAS PETKEVIČIUS, M. K. R. V.

Ministerių Kabineto priimtas 1919 m., vasario 13 d.

*Petras Genys**savanoris, karininkas*

1 pėstininkų pulko sudėtis buvo tokia: 1 kuopa apie 80 vyrų ir 2 kuopa irgi maždaug tiek. Ginkluotos rusiškais šautuvais be durtuvų. 2 kuopa buvo išvykusi prie Jiezno padėti Kauno įgulos daliniams. 5 ir 6 kuopos po 60 vyrų, apginkluotos tik vasario 12 d. vakare vokiečių šautuvais, atvežtais iš Kauno. Dar buvo mokomasis būrys iš 20 vyrų ir pora neveikiančių sunkiųjų kulkosvaidžių.

Aš su 1 kuopos 60 vyrų saugojau Alytų nuo Daugų pusės. Viena užtvara iš 30 vyrų su vienu sunkiuoju kulkosvaidžiu stovėjo Švobiškių kaime, ant plento Daugai–Alytus. Kita užtvara – 15 vyrų Domantonių kaime, ir aš su 15 vyrų ir kuopos gurguole užnugaryje, Venciūnų kaime. Atstumai tarp užtvartų dideli, o jokių ryšio priemonių nėra.

Vasario 12 d. buvo atėjęs rusų šnipas lietuvis, belaisvio drabužiais. Pasisakė grįžtas iš nelaisvės namo. Kitą dieną Venciūnuose tas pats žmogus buvo pastebėtas jau bolševiko kailyje.

Apie 12 val. nakties bolševikai pradėjo pulti iš Daugų. Jų jėgos: vienas batalionas iš 4 pėstininkų kuopų ir viena sunkiųjų kulkosvaidžių kuopa. Puolant mūsų užtvartą Švobiškių kaime, buvo nukautas sargybinis ant plento savanoris Žėkas. Tai pirmoji 1 pėstininkų pulko kautynių auka.

Po kautynių užtvara pasitraukė Alytaus link. Man į Venciūnus pranešė kareivis, atjojęs ūkininko arkliu. Įsakiau atitraukti savanorius iš Domantonių kaimo, kad galėtų bendrai su kitais veikti. Užtvartai dar negrįžus, atvyko pas mus karininkas Juozapavičius su karininkais Ignu Musteikiu ir Povilaičiu. Turėjo penkis kareivius iš mokomojo būrio ir vieną sunkųjį kulkosvaidį be trikojo.

Karininkas Juozapavičius man paaiškino, kad prieš Alytų jis išstatė 5 ir 6 kuopas ir likusius 1 kulkosvaidžių kuopos kareivius, o mes eisime bolševikams į užnugarį. Tą naktį labai snigo ir už kelių žingsnių nieko nesimatė. Kareiviai neapmokyti ir labai jauni, 15–20 metų. Sunku kur vieną pasiūsti.

Aš su vienu savanoriu ėjau saugoje, o Juozapavičius ir Musteikis su likusiais 30 vyrų ėjo gale. Išėję į Daugų–Alytaus plentą pastebėjome, kad bolševikai nuėjo toliau Alytaus link. Nepriėjus Poteronių kryžkelės pamačiau juodą masę. Užklausė mus rusiškai: „Kas ten?“, atsakiau taip pat rusiškai: „Savi!“ ir rusai nusiramino.

Suguldę savo kareivius aukštumėlėje, atidengėme ugnį. Rusų pusėje kilo baisiausias triukšmas. Paskui atsisuko ir pradėjo mus pulti. Išgirdau komandą: „Viena kuopa – dešiniau plento, kita – kairiau! Kulkosvaidžiai sparnuose!“

Mes turėjome tik po 15 šovinių, o mūsų sunkusis kulkosvaidis nuo šovinių dėžės (trikojo neturėjome) iššovė tik vieną šovinį. Mūsų šoviniai greitai baigėsi. Turėjome trauktis atgal į vadinamąsias Saratovo kareivines, kurias auštant ir pasiekėme. Mūsų kuopos, karininko Čapluko vadovaujamos, jau buvo pasitraukusios. Mat 12 val. vokiečiai visai pasitraukė iš Alytaus, atidengdami geležinkelio tiltą per Nemuną. Vasario 12 d. pora vežimų vokiečių spartakininkų (komunistų) nuvažiavo į Daugus pas rusus – bolševikus. Apie vokiečių pasitraukimą pranešė vienas mūsų kareivis, kurį karininkas Juozapavičius tyčia pasiuntė pas vokiečius tarnauti ir juos sekti.

Kareivinėse radome tik karininką Švambarį, pulko ginklininką, kuris pranešė, kad lieka šautuvai. Karininkas Juozapavičius greitai surado pora vežimų (liepė išmesti ne taip svarbų turtą). Nors buvome labai pavargę, bet pradėjome krauti šautuvus. Juozapavičius pirmasis rodė pavyzdį. Kareivių liko tik 15 vyrų. Mat kareiviai buvo vietiniai ir išsilakstė

namo. Į du vežimus šautuvai netilpo. Tuomet karininkai Juozapavičius ir Musteikis su tais šautuvais nuvažiavo Alytaus link, o man liepė palaukti, kol jis atsiųsias dar vieną vežimą.

Karininkas Musteikis greitai grįžo su pulko vado įsakymu nebelaukti vežimo, bet vykti tilto link, nes bolševikai jau nebetoli tilto ir greitai jį užims. Nuo Saratovo kareivinių iki Alytaus miesto buvo apie trys ketvirtadaliai kilometro.

Kiek pažiūjęs, pamačiau, kad prie pat Alytaus stovi mūsų vežimai, o apie juos slankioja kažkokios pilkos žmogystos. Greitai išgirdau rusišką komandą „ugnis“, ir tuoj pradėjo į mus šaudyti. Iš pradžių iš šautuvų, o pakui ir iš sunkiųjų kulkosvaidžių. Laimingai, nesužeisti pasiekėme Nemuną ir ledu perėję, patraukėme Balbieriškio link. Manau, kad karininkas Juozapavičius, jodamas prieš vežimus, galėjo nematyti bolševikų, priartėjusių prie tilto. Iš gatvelės nuo Saratovo kareivinių tilto nesimato. Norėdamas prasiveržti ir buvo nukautas ant tilto.

Mums bėgant ledu, mačiau, kad ir ties tiltu mūsų kareiviai bėgo ledu ir bolševikai į juos šaudė. Kitą dieną atvyko iš Suvalkų vokiečių šarvuotasis traukinys ir padėtis buvo atstatyta. Tarp Alytaus ir Daugų pasilikę mūsų savanoriai gaudė bėgančius bolševikus.

Zigmas Talevičius

savanoris, karininkas, 1-ojo pėstininkų pulko 1-osios kuopos vadas

Visą naktį buvo girdėt Alytaus apylinkėje šautuvų ir kulkosvaidžių ugnis. Ten virė neįlygios grumtynės. Ir nežinia, kaip tos grumtynės būtų pasibaigusios, jei ne vokiečių klasta. Jie tikino, kad per geležinkelio tiltą rusų nepraleisų – pažadėjo netesėjo, praleisdami priešą mums į sparną ir net užnugarį. Pasiryžėliai priversti trauktis. Išaušo rytas. Daug kam pavyko pereiti tiltą į Alytų, Suvalkų krašto pusėje, nors jis buvo apšaudomas. Bet vado nematyti. Staiga jis kaip žaibas atsiranda ant putotos kumelaitės Saratovo kareivinių rajone ir metasi prie sandėlio, kur buvo keli šimtai šautuvų, tą naktį gautų iš Kauno. Kas buvo tuomet mums šautuvas, visai spręsti gali tik tas, kas tuomet jau buvo kariuomenės eilėse. Šautuvas mums buvo brangenybė. Tad tegul nesistebi nieks, kad pulko vadas ryžosi gelbėti, statydamas į aiškų pavojų savo gyvybę, šautuvus, tuo laiku mums neįkainojamą turtą. Dėl jų jis ir žuvo. Per ilgai užtruko, drauge su kitais kraudamas šautuvus į vežimus. Ir kai mėgino perjoti Alytaus tiltą, buvo jau per vėlu. Priešas čia pat. Priešo kulka jį pakirto. Kumelaitė, netekusi šeimininko, zovada nulėkė atgal, matyt, skubino į savo arklides – pavargo gi ji per visą naktį... Bet labai apsiriko, nes netrukus ji jau priversta buvo nešti irgi vadą, bet jau rusą.

Plentu link Simno ėjo išvargę, pakrikę, be vado, tie patys, kurie priešui kelią buvo pastoję. Atodrėkis. Plentas slidus. Žmonės ir arkliai slidinėja. Atsigręždami meta pagiežos žvilgsnį link Alytaus. Simne karininkai susirenka klebonijoje ir tariasi dėl tolesnio žygio. Įvertinę aplinkybes, traukiasi į Marijampolę. Pulko vadovybę paėmė karininkas Julius Čaplikas. Kas prisiglaudė gurguolės vežime, kas traukė pėsčias. Bet ramiai trauktis suvalkiniais plentais nelemta buvo pulkui. Už Krosnos, Žaliojoj girioj, likimas pareikalavo dar aukų. Ten parsidavėliai laukė nuvargusių kareivių ir karininkų, tykodami iš pasalų dar suduoti smūgį. Žinojo, kad pulko likučiai be galo privargę ir, kas svarbiausia, nesitiki būti kieno nors užpulti; nes priešas nepersekiojo. Judos pradėjo nuginkluoti atskirus kareivius ir užpuldinėti gurguolės vežimus... Privažiuoja dar vienas vežimas. Stabdo keli išgamos, atkišę šautuvus. Matyt, kaip karo valdininkas Petras Ruzga, stvėręs rankinę granatą, jau rengiasi mesti į parsidavėlius. Tik staiga šūvis ir Ruzga krinta nuo vežimo ant plento, netakęs nė žodžio. Karininkas Jonas Sutkus per susišaudymą buvo sužeistas į koją. Netrukus bjaurybės buvo išvaikyti. Jų vadai buvo pagauti. Negalėjom susitaikyti su tuo, kad karo

valdininkas Ruzga užmuštas. Jis buvo be galo reikalingas mūsų tarpe, nes ypatingai pasuktiniją naktį sugebėdavo savo juoku ir elgesiu kelti mūsų nustumusią nuotaiką.

Stasys Butkus
savanoris

Vėl vakarą mane iškvietė į karo komendantūrą. Ten radau nepažįstamą karininką. Jis mane paklausė: „Miegojai praeitą naktį?“ Manydamas, kad mane vėl nori skirti į kokią tarnybą, atsakiau: „Buvau sargyboje banke“. Mat nuolat su sunkiuoju kulkosvaidžiu dienomis ir naktimis budėdavome banke prieš duris, kad kokios gaujos neišplėštų mūsų valstybės skurdaus išdo.

Karininkas liepė atsiūsti kulkosvaidininką, kuris praeitą naktį miegojo. Ir ką gi! Radau išsimiegojusį Antaną Zubavičių ir jį pristačiau. Greit jis grįžo iš komendantūros su didžiausiu triukšmu ir džiaugsmu. Girdi, dar šiąnakt išvažiuojas su lengvuoju kulkosvaidžiu į Jiezną kautis su bolševikais. Ir skubiai pradėjo ruošti kelionei.

Kiti savanoriai su pavydu žiūrėjo į, jų nuomone, laimingą Antaną, o į mane šnairavo piktomis akimis, kam Zubavičių, o ne juos pasiunčiau į komendantūrą. Mat buvau kulkosvaidininkų būrininku.

Po kelių dienų ar savaitės Antanas grįžo iš Jiezno kautynių. Ir taip nuotaikingai apibūdino kautynes, kad klausantieji užsidegė noru kuo greičiau vykti į frontą.

Eilinis Zubavičius buvo narsus karys, apdovanotas dviem Vyčio kryžiaus ordinais.

Pranas Povilaitis
savanoris

Antroje vasario pusėje vieną būrį išsiuntė į frontą, į Alytų, prie 1 pėstininkų pulko. Vadovavo karininkas Vasiliauskas ir puskarininkis Draugelis.

Labai džiaugėmės, kad išvykome iš Kauno: ir patys turėjome geresnį maistą, ir arkliai būdavo priėdę. Be to, nereikėdavo jų taip kruopščiai valyti, kaip eskadrone. Gyventojai mums buvo nepaprastai geri ir nuoširdūs, ypač ten, kur buvo apsilonkę bolševikai! Visur, kur tik pasirodydavom, stengdavosi mus pavaišinti. Atsigriebė ir arkliai, nors per dieną tekdavo padaryti ne vieną dešimtį kilometrų.

Kartkartėmis susišaudydavom su bolševikų patruliais. Nejauku būdavo joti į kokią dvarą ar kaimą, kur pagal žmonių pranešimus, galima buvo rasti bolševikų. Ypač nyku joti pirmam. Jodavai, nervingai po dešine pažastimi suspaudęs užtaisytą karabiną, o kairiąją laikydamas pavadžius. Pavojaus laukimas baisėnis už patį pavojų.

Kartą sugavom partiją kontrabandininkų. Tais laikais, nors buvo frontas, iš Vokietijos į Sovietų Rusiją eidavo smarki kokaino, sacharino, kitų visokių medikamentų ir prekių kontrabanda. Kalbėjo, kad daug eidavo ir su valdžios žinia ir leidimais. Ar šioji partija turėjo leidimus ar ne, mes nežinojome – dokumentus tikrino ir kratą darė pats mūsų būrininkas Draugelis. Žydus paleidom, bet prekes konfiskavom. Grįžus į Alytų, Draugelis pasakė, jog atimtasias prekes jis pats pristatys į komendantūrą. Vėliau paaiškėjo, kad jis grobį pasisavino. Žydai pasiskundė. Draugelį suėmė. Girdėjome, kad vėliau jį teismo sprendimu sušaudė. Mūsų būrininku paskyrė iš mūsų tarpo savanorį Juozą Gėgžną.

Vasario 26 d.

Steigiamas 1-asis artilerijos pulkas, kurio vadu skiriamas karininkas Edvardas Jodka.

Iki bus įvesti savi pinigai, šalyje kursuojančią vokiečių ostmarkę Vyriausybė pavadino auksinu, o jos šimtąją dalį pfenigą – skatiku.

Vincas Šidlauskas
savanoris

Vasario pradžioje, bolševikams užėmus Šėtą ir pradėjus jiems veržtis į Kėdainius, aš tarnavau Garniškių kaime, Šėtos valsčiuje, bernu.

Vasario 10 d. bolševikai buvo iš Šėtos išvyti ir palaidai bėgo Ukmergės link. Vienas bolševikas, miškais bebėgdamas, užsuko į Garniškius ir paprašė mano šeimnininko valgyti. Šeimnininkas valgyti davė.

- Palik šautuvą ir eik sau, kur akys veda, jei brangi tau gyvybė, – staiga tariau bolševikui, su juo besikalbėdamas.

Nežinau, ką jis pagalvojo, bet šautuvą paliko ir beginklis nužingsniavo miško link. Paliktąjį šautuvą paslėpiau klojimo pastogėje.

Šaltą kovo antrosios dieną, ankstų rytą išėjau skiedrynan malkų kapoti. Valandėlę pakapojęs, girdžiu kažkur kulkosvaidžių tratėjimą. Kraujas užvirė, širdies plakimas ėmė krūtinę kilnoti. Įkirtau kirvį į kaladę, nuėjęs arklidėn paskutinį kartą užmečiau užėdžių arkliui dobilų kuokštą ir pabučiavau jį į kaktą. Arklys, lyg nujausdamas mano susijaudinimą, didelėmis protingomis akimis pažvelgė į mane ir nusižvengė. Kaip gaila, kad negalėjau kartu su juo vykti. Mes vienas kitą taip mylėdavom, vienas kito vargus ir likimą suprasdavom. Bet arklys buvo ne mano.

Išsitraukiau šautuvą iš pastogės ir nė žodžio netaręs savo šeimnininkui, nuvykau į Šėtą ir įstojau į savanorių eiles.

Martynas Kemtys
partizanas, ūkininkas

Į mano ūkį Grūstės kaime atvyko septyni karininko Povilo Plechavičiaus žvalgai. Man buvo pavesta sužinoti apie Sedoje esančius bolševikus. Susitaręs su partizanu Juozu Straupiu ir ūkininku Juozu Straupiu (sūnus ir tėvas), pasileidau į žygį. Pakeliui sutikome Leoną ir Juozą Donėlas iš Gedučių kaimo, Mosėdžio valsčiaus. Aš juodu gerai pažinojau. Mes juos sulaikėme ir iš jų sužinojome, kad jiedu buvo prisidėję prie bolševikų, o dabar nuo jų bėga į savo namus. Taip pat iš jų sužinojome, kad rusai labai bijo Lietuvos savanorių, o ypač partizanų, nes šie nepastebimai iš pasalų puolą.

Buvo geras rogių kelias. Čia pėsti, čia važiuoti apsakome aplink Sedą ir sužinojome apie Sedoje esančius bolševikų jėgas. Visas žinias perdavėme karininko Plechavičiaus žvalgams. Iš visko susekėme, kad Sedoje buvo apie 400 bolševikų, kad jie įsitvirtinę miškų urėdijos sodyboje, kad jie jau yra pakrikę ir rengiasi iš Sedos bėgti.

Žvalgai grįžo pas karininką Plechavičių. Jau tą patį vakarą su būriu savanorių Plechavičius atvyko į Grūstę.

Kitą dieną, apie 8 val. ryto, Plechavičiaus vadovaujamas savanorių būrys su keturiais kulkosvaidžiais ir vienu minosvaidžiu nužygiavo Sedos link. Prisiartinus prie Sedos, savanoriai paleido keletą šūvių, tačiau iš Sedos niekas neatsiliepė. Pasirodo, bolševikai iš ten jau buvo išbėgę. Taigi Seda paimta be kautynių. Miesto turgavietėje tuojau buvo iškelta mūsų trispalvė.

Karininkas Plechavičius, palikęs Sedoje sargybą, vakare grįžo pas mane į Grūstę nakti, o rytojaus dieną išvyko į Skuodą, kur laikinai buvo Sedos apskrities komendantūra.

Naktį iš vasario pirmosios į antrąją į Sedą iš Mažeikių atvyko apie 30 bolševikų. Jų matyt, nieko nežinota, kad Seda lietuvių rankose. Rusams įžengiant į miestą, mūsiškiai pradėjo šaudyti. Trys bolševikai buvo nukauti, o kiti pabėgo. Nukautųjų tarpe buvo du lietuviai iš Šiaulių apylinkių.

Vasario 3-iosios naktį nuo Telšių pusės per ežerą artinosi prie Sedos šeši rusų žvalgai. Mūsų sargyba juos apmėtė rankinėmis granatomis, bet rusams pasisėkė sveikiems pabėgti.

Vėliau karininkas Plechavičius išmušė bolševikus iš Ylakių, Židikių, Ukrynų, Pikelių, Platelių, Mosėdžio ir kitų miestelių ir apylinkių.

Petras Gužas

savanoris, Kauno miesto ir apskrities karo komendantūros adjutantas

Įvedant Kaune reikalingą tvarką, karo komendantūra beveik kiekviename žingsnyje sutikdavo įvairių kliūčių iš vokiečių spartakininkų, vietinių bolševikų ir kai kurių priešvalstybiškai nusistačiusių piliečių, be to, nemaža tam darbui kenkė valstybinių įstaigų kai kurių tarnautojų nesąžiningas pareigų ėjimas.

Nekalbant jau apie vietinius lenkus, bet nemažas skaičius ir mūsų žydų labai nepalankiai žiūrėjo į besikuriančią mūsų valstybę, visame kame šnibždėdavos su vokiečiais ir jiems pataikaudavo, taip pat nemažas jų skaičius užjautė ir laukė Rusijos bolševikų. Visur ir visame kame visa kas lietuviška neigė ir ironizavo ir daugelį kartų tiesiog į akis pašepdavo mūsų karius bei valdininkus.

Nemažai kenkė tvarkos įvedimui ir palaikymui kai kurie mūsų milicijos ir kiti tarnautojai; kaip pavyzdį nurodysiu šiuos atsitikimus: komendantas jodamas už stoties, tunelio link, buvo sulaukęs keletą labai įtariamų jaunų vyrų, kuriuos perdavė miliciantui Nr. 130 Grincevičiui ir dar kažin kokiam kitam, kad juodu nuvestų juos į nuovadą, o šie juos visai paleido. Vėliau aiškinosi, kad nesupratę komendanto nurodymų. Galima sau įsivaizduoti, kaip jie ėjo savo pareigas, kad karo stoviui esant pro pirštus žiūrėjo į komendanto įsakymus.

Arba toks atsitikimas, mums perėmus iš vokiečių Kauno apygardos kalėjimą savo žinion ir saugant jį komendantūros kareiviams, kalėjimo tarnautojas Taurys prikalbinėjo mūsų sargybinius pereiti į bolševikų pusę, visai pšmeiždamas ir žemindamas mūsų vyriausybę. Kai apie tai pranešė sargybos viršininkas, Taurys tuojau buvo pašalintas iš tarnybos.

Bolševikų taktika buvo kuo daugiausia įsiskverbti tarnybon į valstybines įstaigas ir kariuomenę ir visokiais būdais trukdyti valstybės kūrimo darbą ir dezorganizuoti kariuomenę, iššaukiant nesantaiką tarp karininkų ir kareivių. Tas metodas gerai jų išmėgintas, kuriuo jie sėkmingai sugriovė didžiulę Rusijos kariuomenę 1917 m. pabaigoje, bet pas mus, esant aukštesniam kultūriniam mūsų kareivių stoviui ir tautiniam susipratimui, bolševikai nieko nepasiekė.

Tuo būdu vietiniai bolševikai turėdami globėjus vokiečius spartakininkus ir savo bendradarbius kai kurių įstaigų tarnautojus, visai neatsižvelgdami į įvairius karo stovio suvaržymus, nenustoję veikę, platindami savąją literatūrą, norėdami iššaukti visuomenės nepasitikėjimą savąja vyriausybe, visai įrodinėdami, kad mūsų Laikinoji Vyriausybė pati kviečianti ilgiau pasilikti Lietuvoje vokiečius, kurie taip jau yra įkyrėję per okupaciją.

Pavyzdžiui, prie pat komendantūros kareivinių buvo rasta iš po nakties primėtyta daugybė „Komunisto“ numerių ir proklamacijų, su antrašte: „Kas laiko Lietuvoje vokiečius“. Toje literatūroje daugiausia užpuldinėjamas komendantas karininkas Mikuckis, įvedęs karo stovį ir persekiojęs bolševikus Lietuvoje ir ministeris pirmininkas Sleževičius, neva dėl to, kad laiko Lietuvoje vokiečius ir bičiuliaujasi su jais. Tarp kitko „Komuniste“ buvo šitoks grasinimas: „Mes į smūgį atsakome smūgiu. Akis už akį, dantis už dantį – tai mūsų obalsis. Ir jei Kauno kontrevoliucionieriai pradeda areštuoti visus bent kiek įtariamus, kaip bolševikus, darbininkus, mes areštuosime visus žymesnius Kauno valdžios partijų žmones, buržujus. Vilniuje pirmas žingsnis jau padarytas: areštuoti kunigas Vailokai-

tis, kun. Dogelis, F. Bortkevičienė, L. Gira ir kun. Reinys. Bet tai tik pradžia. Už kiekvieną darbininką turi būti sušaudyti bent keli buržujai“.

Bolševikų agitacija darė šiek tiek tokios įtakos kai kuriems darbininkams, pavyzdžiui, naktį vasario mėn. iš 23 į 24 d., patruliuojant plentu, buvo apšaudyti mūsų patruliai, kurie pastebėję, iš kur šovė, tuojau nuvyko į tą vietą (Ukmergės plento 84 nr.), suėmė pil. Dainavičių ir iškratę rado ką tik iššautą karinį šautuvą. Atvestas į komendantūrą Dainavičius buvo išardytas ir iš jo sužinota, kad rytoj, t. y. vasario 24 d., bolševikai šaukia vietinių bolševikuojančių ir jiems užjaučiančių darbininkų (kurpių ir siuvėjų) slaptą susirinkimą. Nurodytą dieną patikrinus Dainavičiaus pranešimą, iš tikrųjų pasirodė, kad (Michailovo) Mapų gatvėje 9 nr., pusiau apgriuvusiame name, antrame aukšte, esąs kažin koks susirinkimas. Tada aš su keletu karininkų, paėmę reikalingą skaičių kareivių, nuvykom į vietą ir suėmėm visus nelegalaus susirinkimo dalyvius, iš viso 32 žmones: Gordoną, Burkovskį, Leščinską, Kornaševskį, Bondą, Šmuilovičių, Strelečą, Danilovičių, Krautį, Milomedą, Jakovičių, Gocevičių, Karonovskį, Cukermaną, Milteną, Volonciką, Veberį, Careką ir kitus, visus pristatėm į komendantūrą ir atidavėm komendanto žiniai.

Greitu laiku buvo susekti ir suimti žymesni komunistai, ir Kaunas kuriam laikui apvalytas nuo bolševikų.

Povilas Lazdynas *savanoris, partizanas*

Metų pradžioje į Vabalninko miestelį atplūdo bolševikų pulkai ir paskyrė vietinių gyventojų miliciją. Bolševikų kariuomenei išvykus, milicija dirbo savo darbą: pirmiausia konfiskavo iš krautuvių kokias tik aptiko prekes, nešė pas save ir dalinosi. Jokių protokolų nerašė.

Aš, pamatęs jų veikimą, bandžiau prie jų prisitaikyti ir, kur tik galėdamas, grobdavau iš jų šautuvus, kad ir be užraktų, ir šovinius. Tai vis ant jų galvos už bjaurius jų darbus. Ginklus net nuo tėvų slėpiau. Mano tėvas buvo amatininkas.

Turėjau 10 rankinių granatų, 180 raketų, pentinus, vieną durtuvą ir vokišką kepurę.

Vasario 12 d. bolševikai išvyko frontan į rytus nuo Vabalninko. Naktį aš, nutvėręs šautuvą su mano sumanytu prietaisu raketoms leisti, išėjau už miestelio ir paleidau keletą baltų ir raudonų raketų. Bolševikai, pamatę leidžiamas raketas, pamanė, kad juos puola ir ėmė bėgti iš miestelio. Išbėgo net valdininkai į Ramongalių kaimą apie 3 km nuo Vabalninko.

Švento Kazimiero dieną buvo sekmadienis. Turgus. Paprašėme savo kamendoriaus pasakyti iš sakyklos, kad žmonės po pamaldų susirinktų klebonijos kieme. Čia manėme pradėti savo darbą.

Žmonėms susirinkus, staiga atsirado nedidelis, apdriskęs, pančiu rudinę susijuosęs žmogelis. Žmogelis kad ims šaukti:

- Vyrai! Ginkime tėvynę! Eikime ir rašykimės į savanorius. Eisim mušti bolševikų...

Kaip vėliau sužinojau, tai buvo Bernardas Sakalauskas. Jis paskui visą laiką mums, partizanams, vadovavo.

Tuojau priėjau prie jo ir paprašiau mane pirmutinį užrašyti ir dar pridūriau, kad turiu tiek ir tiek ginklų.

Susirašėme penketas žmonių: Albinas Žukauskas, Lionginas Ragaišis, Jurgis Lanzbergas, Sakalauskas ir aš. Išskyrus Sakalauską, visi buvome iš Vabalninko.

Naktį išjojome Salamiesčio miestelio link. Čia buvo bolševikų komitetas ir keletas jų kareivių.

Prisiartinę prie miestelio, ėmėme šaudyti ir leisti baltas ir raudonas raketas. Visas komitetas drauge su kareiviais tiesiog kūliais pro langus išgriuvo ir išbėgiojo į krūmus. Nesuspėjome suskaičiuoti, kiek jų buvo. Komiteto troboje paėmėm du šautuvus ir sunaikinom visus dokumentus.

Vasario 23 d. bolševikai atėjo į Natiškių kaimą pas Antaną Breivį ir plėšikauja. Mes keturi, prijogę prie Breivio namų, rusiškai sušukome: „Rankas aukštyn!“ Išsigandę bolševikai kad pasileido bėgti! Vienas bebėgdamas tiesiog į mus griuvo, ir mes jį, kaip koki šėšką, pagavome. Kiti trys nubėgo į mišką.

Vasario 26 d. darėme žvalgybą aplink kitus kaimus. Apie 24 val. mes, apie 15 vyrų, sugrižome į Vabalninką, tačiau į miestelį bijojome būti bolševikų. Pagaliau aš ir Povilas Abromavičius, paėmę šautuvą, brauningą ir granatą, ėmėme slinkti į miestelį. Šautuvą turėjome užtaisytą ir su užmautu durtuvu, o granata atsukta kaip tik mesti.

Prisiartinę prie kapinių vartų, sustojome ir dairomės, ar nepamatysime kur tarp kryžių bolševikų slapuko. Ir iš tikrųjų prie vieno kryžiaus pamatėme stovintį žmogų. Virš kryžiaus buvo matyti tik pusė jo galvos. Iš baimės abudu ėmėme drebėti. Stovime ir nežinome, kas daryti. Nei tas į mus šauna, nei mes į jį.

- Duok granatą. Aš jį užmušiu, – sako man Abromavičius tylomis.

- Nei tu mušk, nei aš šausiu, – lygiai tylomis aš jam atsakau. – Geriau eikime į jį tiesiai ir paklauskime, kas jis toks.

Einame abudu. Aš atkišęs šautuvą, o Abromavičius iš paskos. O gi žiūrime – prie kryžiaus prikaltas angelas.

Iš čia jau drąsiai ėjome į miestelį. Pirmučiausia nuėjome pas Mačinską, kuris mane gerai pažinojo. Vos-ne-vos prisibeldėme ir susikalbėjome. Pasirodo, kad pavakare buvo atvykę keli bolševikai, bet ar dabar jie yra – nežinojo.

Nuėjome pas mano tėvus. Tėvas, mus pamatęs, nusigando ir tyliai tarė:

- Kur jūs lendate? Bolševikų pilnos Biržų ir Kupiškio gatvės, o pas mus stovi jų komisaro padėjėjas Kraulis. Jis serga šiltine.

Grįžome pas savuosius ir pranešėme, kad miestelyje yra neprašytų svečių. Pasitarę sujogome į Panevėžio gatvę, sustatėme arklius prie tvorų, palikome sargybinius, o visi kiti, išsitiesę į grandinę, daržais ėmėme slinkti į miestelio vidurį.

Kovo 1 d.

Savitarpio pagalbos sutartis su Latvija. Numatyta derinti veiksmus prieš Rusijos raudonąją armiją. Latviai leidžia lietuviams naudotis Liepojos uostu. Lietuva savo ruožtu Latvijai paskolino 5 milijonus markių.

Pradėta formuoti 2-oji artilerijos baterija. Vadas – karininkas Pranas Uogintas.

Stasys Liaukevičius

karininkas, Seinų apskrities milicijos vadas

Apskirtyje yra 500 kaimo milicijos žmonių, kurie eina pareigas be atlyginimo, tam tikrą maisto dalį gauna tik iš sugautos kontrabandos javais. Kaimo milicija ginkluota kuo kas turi, daugiausia visai beginklė, nes ir etatinės milicijos (apskirtyje 65) negalima tinkamai apginkluoti. Mūsų kaimiečių ir inteligentų brandumas kurti savo valstybę yra pavyzdingas.

Jurgis Matulaitis*Vilniaus vyskupas*

Kun. Matas Cijūnaitis, Vievio klebonas, atėjo pasitarti dėl įvairių dalykų. Jo parapija karo metu labai sunaikinta esanti, ten ėję apkasai ir mūšiai. Žmonės einą duoneliauti į Kauno lietuvius. Parapija mišri: iš dalies dar tebekalba lietuviškai, bet iš dalies jau nutautėję: sugudėję arba sulenkėję. Ir nestebėtina, nes jis esąs antras klebonas lietuvis, prieš jį buvęs kun. Radušis; seniau būdavę ten skiriami lenkai. Dabar beduoneliaudami žmonės kauniškiuose vėl prisimeną lietuviškai kalbėti. Jo parapijoje buvę kurį laiką ir lenkų legionistų; jie nuplėšę nuo lietuvių vaikų prieglaudos lietuvišką iškabą, bet klebono subarti ir sugėdinti, atsiprašę blogai padarę. Lietuvių vaikeliai mokomi katekizmo lietuviškai, o sulenkėjusių lietuvių – lenkiškai, jis ėmęs jau net ir pamokslus lietuviams sakyti, ligi šiol jų nebūdavę. Pats klebonas kilęs iš garsiosios Joniškių parapijos. Ten seniau buvęs klebonas, pavarde Petrowskis, jis baisiu įnirtimu varęs žmonių nutautinimo ir lenkinimo darbą; vaikelių jis neprileisdavęs prie Pirmos Komunijos, kol nepramokdavę lenkiškai. Kunigo Cijūnaičio tėvai sakęsi vis ėję katekizmo lenkiškai mokytis nuo 8 metų amžiaus iki 18, kol juos tas klebonas priėmęs pirmosios Šv. Komunijos; mat buvę tikri lietuviai ir nieko lenkiškai nemokėję. Iš tikrųjų, matyt, seniau šitoje vyskupijoje ganytojams ne tiek rūpėję žmonių išganymas, kiek lenkų kalbos mokymas. Iš daugelio žmonių gavau išgirsti, kad čia seniau būdavo skiriami į lietuvių parapijas kunigai, nė žodžio nemoką lietuviškai, ir, ilgus metus ten klebonaudami, nė nesirūpinę lietuviškai pramokti; pav., Dauguose dar iki 1904 m. buvę viskas parapijoje lenkiškai.

Petras Jurgelevičius*Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos moksleivis*

1918 m. rudenį Vytauto Didžiojo gimnazijoje įkūriau skautų draugovę ir jai vadovavau. Buvau vienintelis skautininkas. Naujasis skautiškasis sąjūdis žavėjo lietuvių jaunomenę ir ketino plisti po visą Lietuvą. Susidraugavau su lenkų skautų draugininku, nuoširdžiu lietuvių bičiuliu. Pasiryžau ieškoti talkininkų tarp aplenkėjusių lietuvių. Tas lenkų draugininkas kartą nusivedė mane į slaptą lenkų vyresnio amžiaus skautų sueigą, kur vyko rikiuotės, taikymo, durtuvų veiksmai, naudojant šautuvus. Slankiodamas po didžiulę salę, stengiausi nugirsti lietuviškų pavardžių ir klausinėju ar nėra „litwinų“. Tokių nesuradau. Apie lenkų skautų užsiėmimus papasakojau karininkui Antanui Juozapavičiui. Jis labai stebėjosi dėl tokio lenkų įžūlumo Lietuvos sostinėje ir tapo lietuvių skautų rėmėju: apsilankė mūsų sueigoje, pasakė patriotinę kalbą ir paaukojo 100 vokiškų markių. Vilniaus lenkų skautams vadovavo generolas Wejtko (galbūt Vaitkus?).

Lapkričio 20 d. ateina pas mane 19 metų jaunuolis su lenkų paskautininkio uniforma bei ženklais ir prisistato: Izidor Edward Krewnicki – Krewnajtys. Lenkiškai paaiškino: lenkų skautininkai jam sakė, jog lietuvių draugininkas buvo atvykęs net į slaptą lenkų skautų sueigą, ieškodamas lietuvių kilmės skautų. Pareiškė norą persikelti į lietuvių skautų draugovę. Pasisakė, jog būdamas lenkų gimnazijos mokiniu bei skautu nuo 1915 m. rudens, kartą, 1917 m., nuvyko į lietuvių koncertą Maskvoje. Lietuviškos dainos ir koncerto pabaigoje giedamas Lietuvos himnas jam padarė gilų įspūdį, sukrėtė ir priminė, jog jo pavardė yra lietuviška ir jis pats yra ne lenkų, o lietuvių bajoras. Pradėjau puoselėti jo tokią nusiteikimą, pasiūliau vartoti tik lietuvišką pavardę – Kraunaitis ir mokytis lietuvių kalbos. Kraunaitis buvo paskirtas draugininko, vėliau tuntininko padėjęju.

Pradžioje skautai nepatikliai žiūrėjo į šį „lenką“, bet greit jį suprato ir pamėgo. Mano pa-

prašytas, gimnazijos direktorius Mykolas Biržiška, nepaisydamas griežtų lenkų gimnazijos direktoriaus protestų, mokslo metų vidury priėmė Kraunaitį į 6 klasę, kur Izidorius buvo pasodintas greta manęs. Šis sulenkėjusių bajorų sūnus stropiai mokėsi savo protėvių kalbos. Kartais supykindavo matematikos mokytoją, kai, pradėjęs lietuviškai spręsti teoremą lentoje, įrodymą baigdavo lenkiškai. Tai sukeldavo juoko, bet Kraunaitis nuostabiai greitai lietuėjo. Kaip ir daugelis atlietuviėjusių, jis subrendo ne šiaip sau lietuviu, o dideliu Lietuvos patriotu.

Lapkričio 1 d., nuvertus kaizerio valdžią Vokietijoje, Lietuvos Tarybos rūmai Vilniuje pasi-puošė Lietuvos vėliavomis. Mes, skautai, eidami gimnazijon ar grįždami, sustodavom pasigėrė-ti. Kraunaitis su meile žvelgdavo į Lietuvos idealų simbolį ir pagerbdavo skautišku saliotu. Kartą būrys jaunesnių lenkų skautų, neįstengę lietuviškų vėliavų nuplėšti, triukšmavo ir akmenimis išmušė kelis Lietuvos Tarybos rūmų langus. Po šio įvykio prie rūmų buvo pastatyta sargyba, o Kraunaitis, pasibjaurėjęs vandalais, nutraukė santykius su savo asmeniniais draugais lenkais.

1919 m. sausio pradžioje mudu suorganizavom slaptą skautų aktyvistų Tėvynės tar-nybos būrį, kurį sudarė apie 20 vyresnio amžiaus skautų. Dažną naktį po visą rusų oku-puotą Vilnių išplatindavome iš Kauno gaunamus Vyriausiojo Lietuvos gynimo komiteto atsišaukimus lietuvių, lenkų ir rusų kalbomis, rinkdavome duomenis apie okupantų rusų dalinius, jų sudėtį, ginkluotę, nuotaikas. Šias žinias perduodavome Lietuvos kariuomenės generalinio štabo pareigūnui, kuris atgabendavo mums atsišaukimus.

Žinios apie Lietuvos kariuomenės pradėtus puolimus vasario mėnesį džiugino ne tik Vil-niaus lietuvius, bet ir visus miesto gyventojus. Turėjom visokių sumanymų: mūsų kariuomenei pasiekus Vilniaus kalnelius, Gedimino pilies bokšte iškelti lietuvišką trispalvę, be to, susprog-dinti du ar tris geležinkelio tiltelius tarp Vilniaus ir Naujosios Vilnios, kad okupantai negalėtų išvežti Lietuvos turto. Piroksilino žadėjo parūpinti vienas lietuvis, tarnaujās pas bolševikus.

Tačiau šių žygių mums neteko įvykdyti, nes greitai okupantų karo komendantas įsakė areštuoti Kraunaitį ir mane. Matyt, susekė mūsų pogrindžio veiklą. Atėjo metas per fron-tą vykti į Lietuvos kariuomenę. Kovo 15 d., prieš aušrą, liūdesio pilnomis akimis atsisvei-kinome su Vilniaus katedra, Gedimino pilies bokštu ir leidomės pėsčiomis į tolimą kelio-nę. Laimingai pasiekėme Žaslius, kur mūsų 2 pėstininkų pulko kuopos vadas karininkas Kazys Sprangauskas pavaišino gerais pusryčiais ir parūpino pastotę į Kauną.

Kovo 18 d. pirmiausia nuvykau į Generalinio štabo žinių skyrių ir pateikiau naujau-sias žinias apie padėtį Vilniuje. Žinių skyriaus viršininkas karininkas Jonas Žilinskas pa-dėkojo Vilniaus skautams už reikšmingą pagalbą Lietuvos kariuomenei. Tą pačią dieną stojome savanoriais į 2 husarų eskadroną.

Kovo 2 d.

Lietuviai išvijo bolševikus iš Pociūnėlių ir Baisogalos.

Prie Kauno miesto ir apskrities karo komendantūros steigiamas Atskirasis batalionas (vadas karininkas Kazys Škirpa), vėliau pavadintas Vilniaus batalionu, o metų pabaigoje išaugęs į 5-ąjį pėstininkų pulką.

Kovo 3 d.

Išvaduoti Mažeikiai.

Kovo 5 d.

Skelbiamas pirmasis naujokų šaukimas į Lietuvos kariuomenę.

Kovo 7 d.

Išvaduoti Kuršėnai.

RKP(b) rezoliucija

Šiuo metu Ukraina, Latvija ir Baltarusija gyvena kaip atskiros Sovietų Respublikos. Tai yra šiuo metu išspręstas klausimas dėl valstybinio gyvenimo formų. Tačiau tai anaiptol nereiškia, kad Rusijos komunistų partija turi, savo ruožtu, susiorganizuoti savarankiškų komunistų partijų pagrindu.

Aštuntasis suvažiavimas nutaria: turi būti vieninga centralizuota Komunistų partija su vieningu Centro Komitetu.

Visi Rusijos komunistų partijos ir jos vadovaujančių organų įstaigų nutarimai yra be-sąlygiškai privalomi visoms partijos dalims, nepriklausomai nuo jų nacionalinės sudėties. Ukrainos, Latvijos ir Lietuvos komunistų Centro Komitetai turi sričių komitetų teises ir yra visiškai pavaldūs Rusijos komunistų partijos Centro Komitetui.

Petras Mažylis

Žagarės apylinkėse buvo įsivyravęs plėšikavimas, užpuolimai, todėl teko rūpintis ir kaimų apsauga. Pirmąjį seną, surūdijusį šautuvą davė miestietis Šilokurtis. Kitas gyventojas Jonas Laucius pranešė, kad jis žinąs, jog netoli Rygos, laukuose, yra užsilikusių, paslėptų 12 kariškų šautuvų; jis galįs juos pargabenti, jei jam bus apmokėtos išlaidos. Stungių kaimo ūkininkas Juozas Keturakis tuo susirūpinęs prašė kuo skubiausiai tuos ginklus pargabenti ir pažadėjo Lauciumi atlyginti. Po poros dienų Žagarėje jau buvo 12 šautuvų ir 1200 šovinių. Kadangi šautuvai 3–4 metus išbuvo žemėje, tai surūdijo, bet vis dėlto tai buvo ginklas. Ūkininkas Keturakis sumokėjo Lauciumi po 50 markių už kiekvieną šautuvą ir, pargabenęs į Stungių kaimą, paslėpė.

Pirmoji valsčiaus milicija neturėjo nė vieno šautuvo. Reikėjo ją apginkluoti; visa miesto ir valsčiaus milicija buvo milicijos vado Vinco Kriaučiūno valdžioje, o Keturakis nu-jautė, kad jisai nepatikimas žmogus ir simpatizuojaš bolševikams, tad tų ginklų milicijai nenorėjo duoti. Bet nesant tinkamesnių žmonių, Domui Šležui patarus, Keturakis davė milicijos vadui 11 šautuvų, o vieną pasiliko savo kaimo apsaugai.

Prasidėjo ramesnės dienos. Komiteto veikimas pagyvėjo, žmonės buvo apsaugoti nuo plėšikavimų ir užmušimų. Valsčiaus komitetas atsiskyrė nuo miesto, pradėjo veikti atskirai. Tačiau neilgai teko taip gyvuoti. Vietiniai ir atsidanginę iš Latvijos bolševikai susisuko čia revkomą* ir apsigyvenę Naryškino dvare, pradėjo savaip valdyti. Revkomui pirmininkavo Edmundas Klovas, išdininku buvo Bartnovskis, pabėgęs iš katorgos (abu latviai), prie jų dar prisiplakė lietuvius Jurgaitis. Revkomas pradėjo rodyti savo galybę, bet miesto komitetas jų neklaušė ir veikė savaip. Tik atplūdus iš Mintaujos didesnėms bolševikų gaujoms, jie paėmė viršų, ir lietuvių komitetas turėjo nusileisti.

Prasidėjo smarkus bolševikų bruzdėjimas. Po vieno triukšmingo jų mitingo sausio 7 d. miestui ir apylinkei buvo paskirta nauja bolševikiškos pakraipos valdžia. Pirmojo Žagarės komiteto paskirtas milicijos vadas su visais milicininkais tuoj perėjo į bolševikų pusę. Žmonės apgailestavo, kad blogą vadą buvo pasirinkę ir kad Keturakio pirkti ginklai priešams teko. Prasidėjo suirutė ir bolševikų šeimininkavimas, iš gyventojų atiminėjo javus, duoną ir kitą turtą. Kas dieną vyko kratos, areštai, o jiems nepatikimi asmenys buvo šaudomi. Miesto gyventojus Joną Barauską ir Joną Magisoną suėmė išvežė į Mintaują ir ten sušaudė. Kiek

* *revoliucinis komitetas*

daugiau bolševikams simpatizavo žydai; į bolševikų kariuomenės eiles buvo įstoję ir keletas lietuvių. Vaikėzai, apsikabinėję krūtines granatomis ir šovinių kaspinais, tik galvas iškėlę bent tris mėnesius trankėsi gatvėmis, gąsdindami ramius išvargusius miesto gyventojus.

Kovo 10 d.

Lietuvos kariuomenė išvijo bolševikus iš Krekenavos.

Kovo 11 d.

Pradėta formuoti Atskiroji brigada, į kurios sudėtį įėjo 1-asis ir 2-asis pėstininkų pulkai, artilerijos pulkas, Panevėžio batalionas, Atskirasis batalionas, Inžinerijos batalionas, Pionierių kuopa, Aviacijos dalis ir Kauno komendantūra. Brigados vadu paskirtas karininkas Stasys Nastopka, štabo viršininku – karininkas Balys Giedraitis. Liepos 15 d. brigada pavadinta II brigada.

Kovo 12 d.

Sudaryta trečioji Lietuvos vyriausybė, vadovaujama Prano Dovydaičio.

Inžinerijos bataliono aviacijos kuopa tapo savarankiška dalimi. Vadas – karininkas Petras Petronis.

Vincas Krėvė
rašytojas

Aš tuo metu negyvenau Lietuvoje ir apie tai žinau tik iš pasakojimų. Taip Daukša man papasakojo tokį dalyką. Jis tuo metu dirbo Švietimo ministerijoje kaip departamento direktorius. Švietimo ministru buvo Jonas Yčas. Grįžus jam į ministeriją iš ministerių kabineto posėdžio, apsupo jį nusigandę Švietimo ministerijos tarnautojai, klausdami, ar tikrai Kaunui gresia bolševikų antplūdžio pavojus? Ar nereikia jei ne patiems jau bėgti, tai nors savo šeimas išsiųsti saugesnėn vieton?

Yčas ėmė juos tikinti, kad pavojaus nebėra, Vyriausybė niekur trauktis nemano ir visi turi pasilikti savo vietose dirbti darbą, kurį dirba.

Dar jis nebuvo baigęs kalbos, kai priėjo sargas ir pranešė, kad iš Užsienio reikalų ministerijos klausia, kur ponui ministeriui siųsti užsienio pasas – tiesiog į namus ar į Švietimo ministeriją.

Ponas ministeris pateko į keblią padėtį ir, nebaigęs savo kalbos, nuėjo į savo kambarį „skambinti užsienio reikalų ministeriui“.

Jurgis Žilinskas
gydytojas

Kaimas buvo atsargus, jų širdys – už nepriklausomą Lietuvą, laukė, kada įsitvirtins lietuvių valdžia. Dvarininkai, šlėktelės, sulenkėję miesčionys tikėjo, kad Lietuva atiteks lenkams.

Pirmąją Šiaulių miesto valdžią sudarė kairieji, o užėjus bolševikams, lengvai persitvarkė į bolševikų. Tikri bolševikai buvo mokytojai Brašiškis, Dimša, Grybas. Atsirado karininkas Žemaitis, berods, jo tikra pavardė buvo Baltušis. Pasivadinęs žemaičių pulko vadu, suorganizavo Raudonosios armijos štabą, į kurį įėjo dvarininkas Janavičius, Štencelis, Rusteika ir kiti. Kodėl jie tada ėjo su raudonaisiais, nors patys nebuvo bolševikai? Manau, todėl, kad jie buvo lenkuojantys rusų armijos karininkai, nenorėjo susidėti su

lietuviais, tikėjosi, kad galiausiai Lenkija laimės ir valdys Lietuvą. Tad, būdami bolševikų kariuomenėje, gal turėjo tikslą vėliau lenkams padėti.

Šiauliuose bolševikų valdžioje, be kitų, aktyviai dirbo ir teisininkai Venclauskas, Lukauskas, Bugailiškis ir karininkas Kurkauskas. Tik su Kurkausku galėdavau atvirai pasikalbėti. Jis buvo patriotiškai nusiteikęs, sielojosi ir buvo pasipiktinęs vietiniais veikėjais, kurie ėjo išvien su bolševikais. Viltis išsilaisvinti iš komunistų ir jam pavestas patriotinis darbas laikė jį Šiauliuose, kitaip būtų pabėgęs pas saviškius.

Pradėjus bolševikams šeimininkauti, nebuvo jokio noro su jais dirbti. Turėjome vilties išsilaisvinti, bet mažai gaudavome žinių, vadovavomės gandais, kas buvo daroma laisvoje Lietuvos dalyje. Gavau raštą iš miesto tarybos sumokėti trisdešimt tūkstančių kontribucijos. Žinojau, kad kiti gyventojai jau turėjo mokėti mokesčius, bet aš dar nebuvau gavęs pranešimo. Pinigų neturėjau. Pacientai, dažniausiai kaimiečiai, mokėdavo įvairiais maisto produktais, miestelėnai – ostmarkėmis*. Nenorėdamas atidėlioti mokėjimo, kad neužsitraukčiau daugiau bėdos, surinkau visus pinigus, pasiėmiau visus, kiek turėjau, Kerensko paskolos lakštus, kuriuos revoliucijos pradžioje tarnautojus vertė pirkti, ir nuėjau į miesto tarybą. Pasiteiravęs, kur mokami mokesčiai, nuėjau ir ten radau advokatą Venclauską. Paaiškines, koku klausimu atėjau, padaviau pinigus. Pavartęs juos ir pamatęs Kerensko lakštus, viską metė ant stalo ir piktai sušuko: „Mokėk tik ostais!“ Bandžiau aiškinti kaip geram pažįstamam, bet kur tau – nedraugiškas tonas parodė, kad bergždžiai kalbu. Pasijutau įžeistas. Pažinojau advokatą Venclauską kaip malonų žmogų, gerą lietuvį, žinomą Šiaulių veikėją. Jo žmona globojo našlaičius, o aš buvau jų namų daktaras. Negalėjau suprasti tokio pasikeitimo priežasties. Taip pat buvau nusivylęs kolega daktaru Avižoniu ir net supykęs ant jo. Nuo studijų laikų jį pažinojau, buvome geri bičiuliai. Jis buvo geras akių ligų specialistas, rimtas, doras lietuvis. Užėjus bolševikams, puolė bendradarbiauti su jais.

Ateidavo žinių, kad lietuvių kariuomenė artėja, mes džiūgavome ir laukėme išvadavimo. Tuo metu buvo paplitusi tymų epidemija, turėjome daug darbo. Kartą grįžęs kabinete radau belaukiančius du vyrus. Paaiškėjo, kad lietuvių kariuomenės žvalgai, norėjo sužinoti padėtį. Juos pasiuntė pas mane, nes jeigu būtų sulaikyti, paaiškintų, kad važiuoja pas daktarą. Abu vyrai tikrai buvo ligoniai, sirgo tuberkulioze. Jiems patariau neatidėlioti ir gulti į ligoninę. Bet vyrai nedavė man kalbėti, pasakojo, kaip išvaduosime Lietuvą, o tada ilsėsime ir gydysimės. Juos pavedžiau Kurkausko globai, kuris ir buvo slaptasis vadavimo pareigūnas.

Tą pačią dieną pasigirdo artilerijos šūviai. Pamačiau gatvėje automobiliuką su vienu kareiviu ir kulkosvaidžiu, o šalia – Grybas, šaudantis į visas puses kaip išprotėjęs.

Kovo 15 d.

Išvaduoti Šiauliai, Radviliškis ir Šeduva.

Juozas Gutauskas
savanoris, karininkas

Marijampolės apylinkėje buvo labai daug privisę plėšikų, kurie užpuldinėjo ramius gyventojus, kankino žmones, degindami padus, nupjaustydami moterims krūtis ir kitokiomis labai žiauriomis priemonėmis, todėl kareiviai jais buvo labai pasipiktinę. Kai sugautus plėšikus vedė sušaudyti, paskui sekė gausi žmonių minia, ir matydami, kad yra kas suvaldo neklaužadas niekadėjus, visi žmonės buvo labai patenkinti. Šešių plėšikų sušaudymas, matyti, gerai paveikė, nes po to plėšimai retai bepasikartodavo.

* *Vokietijos pinigai okupuotiems kraštams*

Vincas Brizgys*Marijampolės „Žiburio“ gimnazijos moksleivis*

Egzekuciją paskyrė jomarko dienos vidury Marcinkose, lėkštoje Šešupės pakrantėje už kareivinių. Tą dieną Marijampolėje buvo daug žmonių. Visa tai pats mačiau. Ant aukšto kranto nuo kareivinių pusės susirinko didelė minia žmonių. Atvesta visa policijos mokykla buvo išrikiuota tarp minios ir duobės. Duobė buvo tik viena, ant jos kranto įbesti į žemę šeši metai. Tai buvo apie kovo vidurį, pavasario polaidžio purvų sezonas. Aš stovėjau gatvėje prie kalėjimo, kol išvedė šešis vyrus. Juos apsupo čia pat stovėjęs kareivių dalinys su šautuvais rankose. Varomus sekiau netoliese iš paskos. Man ir šiandien matosi skaudus vaizdas: vieno iš pasmerktųjų, Jauniaus iš Degučių, sesuo, jauna mergina, einanti šalia savo brolio kitoje kareivių grandinės pusėje, blaškosi desperatiškai šaukdama. Taip ji atėjo iki minios. Čia būriui vadovaujant ištarė tik vieną žodį: „Kelią!“ ir pamojo kardu. Tylėdama minia prasiskyrė, pasmerktuosius nuvarė duobės link, sesers toliau neleido. Ji čia suklypusi, iškėlus rankas šaukė savo broli. . . Minia buvo kaip užhipnotizuota. Raišiojant pasmerktuosius prie miėtų minioje vienas moteriškas balsas sušuko: „Neduokime“. Policininkų grandinė su šautuvais rankose atsisuko į minios pusę. Visi nutilo. Komandos žodis, šuvių salvė, vyrai prie miėtų nukrito. . . Neišreiškiamo jausmo apimti tylėdami skirstėmės. Man tai padarė stiprų įspūdį. Gaila nušautų, tačiau gaila ir nekaltų ūkininkų, banditizmo aukų.

Rapolas Skipitis*Kauno apygardos teismo valstybės gynėjas*

Vasario gale mūsų šaliai ėmė vyti bolševikus iš Žemaitijos. Kovo 14–15 dienomis bolševikams teko paskubomis bėgti iš Šiaulių miesto ir apylinkių. Šiauliuose mūsų šaliai stengėsi nedelsdami įsistiprinti. Šiaulių karo komendantu buvo paskirtas karininkas Jonas Motiejūnas–Valevičius, tas pats vyras, kurs taip energingai ir sėkmingai kovojo su plėšikais – žmogžudžiais Marijampolės apskrity. Krašto apsaugos ministeris Antanas Merkys žinojo Motiejūną–Valevičių kaip gerą, sumanų ir ryžtingą karį, bet taip gi žinojo, kad jis labai karšto būdo ir bekompromisinis. Ministeris Merkys pasiūlė man nuvykti į Šiaulius ir pagelbėti komendantui teisingai susiorientuoti esamoj Šiauliuose padėty, o svarbiausia, prilaikyti karštąjį komendantą nuo skubių ir neapgalvotų sušaudymų bolševikuojančių šiauliečių.

Kitos dienos ryte jau buvau komendantūroj ir parodžiau ministerio Merkio raštą, kuriame buvo pasakyta, kad Ministerių kabinetas man pavedė nuvykti į Šiaulius krašto apsaugos reikalais ir kad komendantas Motiejūnas–Valevičius privalo klausyti mano patarimų ir nurodymų. Komendantui tas raštas nelabai patiko.

- Jei mane paskyrė komendantu, tai aš pats privalau žinoti ką ir kaip daryti. Kokie čia gali būti man nurodymai... apie ką dabar mudu kalbėsime?

- Trumpai, tamstos negaišindamas, noriu paklausti, ar turi numatęs kuriuos šiauliečius už bendradarbiavimą su bolševikais perduosi karo lauko teismui, tiesiai sakant, sušaudysi?

- Lietuvos kario akimis žiūrint, reikėtų sušaudyti bent pustuzinis! Kai lietuvis kaimo bernužėlis aukoja savo gyvybę kovodamas su rusais bolševikais, tai čia lietuviai inteligentai sutinka būti bolševikiškos darbininkų ir kareivių tarybos nariais, kad padėjus tiems patiems bolševikams. Juk tai aiškus išdavimas. O išdavikus reikia karti arba šaudyti, – karštai kalbėjo komendantas.

- Ar tamsta, pone komendantė, esi tikras, kad visi asmenys, kurie buvo bolševikų tarybos nariais, buvo nuėję pas bolševikus tik tam, kad jiems padėjus?

- Negalėčiau tvirtai taip sakyti. Galimas dalykas, kad vienas kitas buvo sutikęs įeiti į bolševikų tarybą norėdamas apginti savuosius žmones nuo tų banditų. Sakysim, advokatai Lukauskis ir Venclauskis, būdami bolševikų tarybos nariais, nevieną žmogų išgelbėjo nuo arešto, o kiti sako – net ir nuo sušaudymo. Tai juos ir manau palikti ramybėje. Bet tą velnią Avižonį būtinai reikia sušaudyti. Jis čia buvo Kapsuko generalinis įgaliotinis, švaistėsi pinigais, tik, žinoma, ne savais, o bolševikiškais, drožė bolševikiškus pamokslus, steigė neva mokyklas, o tikrumoje organizavo bolševikiškus lizdus ir visais kitais būdais padėjo bolševikams. Užtat dabar jis turi gauti kulką į kaktą, – net susijaudinęs baigė komendantas.

- Tamsta, pone komendante, kalbėjai apie daktarą Petrą Avižonį visai teisingai. Man pačiam teko su juo kovoti mitinguose praeitų metų spalį, kai buvo renkama Šiaulių miesto savivaldybės vadovybė. Jis jau tuomet buvo pats smarkiausias bolševikų agitatorius. Esu girdėjęs, kad jis nemažai turėjo bolševikiškų pinigų. Bet vis dėlto manyčiau, kad sušaudyti jo nereikėtų. Avižonį pažįstu nuo seniai. Buvo geras, tvirtas lietuvis. Jo žmona irgi lietuvė, vaikus auklėja lietuviškai. 1910 ar 1911 metais jis iš Žagarės persikėlė į Šiaulius. Jo šeima, galima sakyti, buvo lietuviškiausia inteligentų šeima mieste. Gerai žinau, kad Avižonis buvo socialdemokratas ir nuo bolševikų perversmo Rusijoje apkvaišo ir pasuko kreivu keliu. Bet už tą paklydimą dar jo nežudykim. Duokim galimybę sugrįžti į protą, pasitaisyti. Juk dabar jis mūsų valstybei negali būti pavojingas, nes visi jo žingsniai bus matomi. Kita vertus, mes turime atsižvelgti į tai, kad lietuvių inteligentų labai nepakankamai turime. O daktaras Avižonis tikrai geras akių gydytojas. Gal tam kartui pakaks tamtos rimto įspėjimo, kad jis daugiau nebesikištų į politiką.

- Ką gi, aš privalau tamtos nurodymų klausyti. Tebūnie taip, kaip tamsta sakai. Bet pasikalbėti su tuo daktaru turėsiu rimtai. Pasakysiu jam, kad jis yra nusikaltęs kaip tautos išdavikas ir tikrai gaus kulką į kaktą, jei dar mėgins padėti mūsų priešams bolševikams.

- Tik per daug negąsdink. Žmogelis ne kokios sveikatos, nuo išgąščio gaus širdies smūgį ir nukris tamtos komendantūroje, – juokaudamas pasakiau komendantui.

Kovo 25 d.

Formuojama 3-ioji artilerijos baterija. Vadas – karininkas Česlovas Michnevičius.

Prasidėjo traukinių judėjimas siauruoju geležinkeliu Kaune tarp Senamiesčio ir Panemunės.

Kaune pradėta kurti Karo ligoninė, kurios vyriausiuoju gydytoju paskirtas karininkas Pranas Sližys. Faktiškai veikti ligoninė pradėjo balandžio 12 d.

Jonas Petraitis
karininkas

Pulko vadas Liatukas paskyrė mane jaunesniuoju karininku į 6 kuopą.

Nueinu pirmiausia pas kuopos vadą. Vokiečių pilietis, iš Klaipėdos krašto, abejotinas karininkas Lankšaitis, paskyrė mane jaunesniuoju karininku prie kito jaunesniojo karininko (kuopoj buvo, be manęs, dar du jaunesnieji karininkai, Losinskis ir Gruzdis). Kareivių apie pusantro šimto. Neaprédyti, bet ginkluoti vokiškais šautuvais, visi savanoriai. Karininkai moko juos rikiuotės ir veiksmų su šautuvu. Geriau pasakius, ne moko, bet kankina, nes nei kuopos vadas, nei tie vadinamieji jaunesnieji karininkai patys nieko nemoka. Nežinau, kas čia dabar reikia daryti, juk negalima, kad keturi karininkai kiekvienas savaip mokyty.

Su nepaprastai dideliu džiaugsmu atėjęs tarnauti į savo kariuomenę, dabar įkiritau į

didžiausią nusiminimą. Negana to, kad tie vadinamieji karininkai ne tik patys apie karinius dalykus nieko neišmano, bet net nemoka prieiti prie žmogaus. Savanoriai daugiausia suvalkiečiai. Daugumas jų atėjo kurti Lietuvos Nepriklausomybės, mokytis, kaip reikia vyti iš Lietuvos jos priešininkus, kaip ginti savo tėvynę. Bet jie patenka pas tokius vadus, pasivadinusius „karininkais“, kuriems ta mūsų nepriklausomybė jokios vertės neturi.

Tokių kuopų pulkas turėjo vienuolika ar dvylika. Kuopų savanorių sudėtis keitėsi kasdien. Kasdien ateina nauji savanorių būriai ir kasdien gana didelis jų skaičius pabėga. Tokio reiškinio svarbiausioji priežastis – netinkami karininkai. Visus pulko karininkus galima suskirstyti į keturias ar penkias rūšis. Vieni iš jų tikrąja to žodžio prasme buvo tikri karininkai, tikri lietuviai, gyveno Lietuvos Nepriklausomybės idėja, su plačia iniciatyva ir dideliu karišku patyrimu, kurie vėliau ir nugalėjo visas mūsų kūrimosi darbo kliūti. Kiti – taip pat tikri karininkai, bet be iniciatyvos. Tarp jų nemažai gana senų karininkų, su dideliais laipsniais. Vėl kiti – tai visokie avantiūristai, pasivadinę karininkais, bet iš tikrųjų jais nebuvę; jų daugumas vėliau atsidūrė kalėjime arba pabėgo. Ketvirtoji rūšis – tai svetimas gaivalas, lenkai, rusai ir kiti, kuriems rūpėjo tik savi tikslai. Vėliau visi jie išbėgiojo. Ir pagaliau prie penktosios rūšies reikia priskirti visus „užfrontės didvyrius“.

Kauno Redibos Kariško Komisariato.

Įsakymas.

§ 1.

Šaukiami į veikiančiai kariška tarniste Raudonąją armiją visi buvusieji oficeriai ir kariškieji valdininkai, todėl įsakoma visiems gyvenantems Panevežyje ir visame apskrityje Kauno redibos atvykti kovo 25 d. 1919 m. 9 val. ryto į mobilizacijos skyrių Kauno redibos Kariška Komisariata (Panevežyje, stotes gatve Nr. 34) sveikatos ištirimui. Asmens del ko – tai neatvyke aukščiau nurodytu laiku bus baudžiami areštu ir patraukiami Revoliucijos teisman.

§ 2.

Asmens nuo 18 iki 40 metų, gyvenantis Panevežyje atvikti į Karo Komisariata registracijai abelno mokimo.

Visoms Tarybos įstaigoms pasiuloma duoti sanrašus, aukščiau nurodytuju asmenu iki 25 d. š. m.

Kariškas Komisaras: Vitkauskas

Kariškas Vadovas: Januškevičius

Administr. Mobil. Skyriaus: Savkovas

Lietuva

kovo 21 d., Nr. 61

A†A

Karininkas Steponas Bagdanavičius

Joniškėlio apskr. Taikos Teisėjas, sulaukęs 27 metų, 1919 m. kovo mėn. 12 d.

Linkuvoje bolševikų sušaudytas ir įmestas be pašarvojimo į pelkes.

Nuliūdęs brolis

Reikia tarnaitės

Ne senesnės kaip 30 metų su rekomendacija, kuri „kasdien“ eina į bažnyčią – neateiti.

Kreiptis: Kalno gat. (Bergstr.) 24. Voidat

500 markių atlyginimo

tam, kas suras, kur vokiečiai nuvažiavo mano porą kumelių.

Stasys Grubliauskis, Antšakiai, Raseinių apskr.

Dėl iškabų. Kauno m. Komendanto įsakymu iki kovo 20 dienos turėjo būti visos krautuvių ir įstaigų iškabos taisyklinga kalba parašytos. Iki šiam laikui lietuviškos iškabos pasirodė tik prie kai kurių krautuvių ir įstaigų. Daugiausiai jos visai nusileido arba tik mikroskopiškos pasirodė senųjų viršuje.

Tikimės, kad Kauno miesto komendantas tinkamai reaguos į jo įsakymo neklausymą.

Juozas Adomaitis

Kauno karo komendantūros bataliono 1 kuopos jaunesnysis karininkas

Kauno miesto stotyje. Bevažinėjant mums, kareiviams, karininkams ir valdininkams, tarnybos reikalais, prisieina dažniausiai skubintis. Na ir, žinoma, dažniausiai anksti rytą reikia bėgti stotin, kartais atvažiuoji vėlai vakare, kuomet mieste jau nieko negalima gauti, tuomet tenka stotyje ką nors suvalgyti ar išgerti. Nusipirkęs bilietą, nueinu kartą bufetan pavalgyti. „Prašau man duoti kavos“, atsako „co“. Dar kartą pakartuju, piktai; atsako „neponimaju“. Mes su draugu kiek aštriau klausiam – kodėl jos gali kalbėti vokiškai, lenkiškai ar rusiškai, o lietuviškai nežino, nė kas yra kava. Bufeto tarnaitės atkerta: „Potomu, čto zdiēs Rosija“ ir nuėjo kitan kambarin, nieko mums nedavę.

Išgirdę tokius žodžius, nežinia ką būtume padarę, jeigu nebūtų reikėję skubėti į traukinį.

Kovo 26 d.

Prie inžinerijos bataliono Kaune pradėta formuoti pirmoji geležinkelių kuopa. Jos vadu paskirtas karininkas Vladas Liaudanskas.

***Iš Karo aviacijos mokyklos viršininko
karininko Kosto Fugalevičiaus įsakymo***

Mano patėmyta, kad kai kurie mokiniai tarp savęs kalbasi rusiškai arba lenkiškai; įsaka visiems mokiniams kalbėti mokykloj lietuviškai.

Būrininkas turi daboti, kad šis įsakymas būtų mokinių pildomas.

Lietuva

balandžio 3 d., Nr. 64

Susektas degtinės varymas. Š. m. kovo 30 d. Kauno miesto milicijos III nuovados viršininkas M. Totorių gatvėje, Kalinos namuose Nr. 14, rado gerai įtaisytą degtinės dirbtuvę. Savininkas Mozė Melamedas suimtas. Eina tardymas.

Žinios iš Lietuvos

Alytus. Gautomis iš Alytaus apskrities žiniomis, ten gyvenimas neįėjo savo vagon, apskritis visai nesutvarkyta, visose srityse anarchija.

Milicijos viršininkas tinkamai savo pareigų neatlieka. Girių vogimas eina plačiausiu ruožtu.

Daugelyje vietų atvirai veikia bolševikų agitatoriai. Pav., Slabadoje – Karosas, buvusis bolševikų aficeris. Jis agitavo prieš lietuvių kariuomenę, su raudonomis vėliavomis vaikščiojo, kada Alytus buvo bolševikų užimtas, prisidėjo prie mūsų kareivių nuginklavimo, o dabar vėl laisvai dirba ir platina bolševizmą.

Veikia dar ir kitas bolševikas – Steibūtas – majorato savininkas, buvęs pravoslavas, prie vokiečių kalvinu virtęs, 4 mėnesiai atgal – krikščioniu demokratu, o prieš Alytaus užėmimą – bolševiku.

Jonas Ruokis *savanoris*

Vasario pradžioje Kretingos karo komendantūra jau turėjo pakankamai karių savanorių. Atsiradus pertekliui, dalį savanorių, apie 70 vyrų, perkėlė į Tauragę. Vieni vyrai, jau seniai stoję savanoriais, patys pasiūlė vykti į Tauragę, o kiti, naujai įstoję, buvo vadų paskirti.

Iš Kretingos išvykome vakare. Uniformų dar neturėjome; vilkėjome savo civiliais. Tik anksčiau stoję savanoriais jau turėjo karines lietuviškas kepures.

Pirmasis mūsų sustojimas turėjo būti Švėkšnoje. Iki jos buvo paskirtos ūkininkų pastotės ir gavome maisto. Kelionėje jokių nuotykių nepatyrėme, nors bolševikuojančio gailavo netrūko. Naktį išvažiavę iš Gargždų ir pravažiavę Vėžaičių dvarą, kur susikerta keturi keliai, paklydome. Vietoj Veiviržėnų, nuvažiavome Endriejavo link. Nuo Endriejavo pasukome į tikrą kelią.

Nuo Veiviržėnų važiuojant į Švėkšną, ryto metu per laukus atbėgo pas mus žmogelis.

- A, tai esate bolševikai, kurių mes jau seniai laukiame! – nudžiugęs prakalbino žmogelis. Jis mūsų nepažino, mat tik nedaugelis turėjome lietuviškas kepures. Buvome neginkluoti. Tik keli mūsų palydovai turėjo šautuvus.

Mūsų savanoriai patvirtino esą bolševikai ir paklausė, dėl ko šis žmogelis laukia bolševikų. Aiškino, kad jis esąs biednas, o čia apylinkėje yra daug turtingų ūkininkų. Prie bolševikų jis tikėjosi gauti žemės, gyvulių ir kitko.

- Žygiuok su mumis kartu, – siūlė jam savanoriai. – Pirma reikia ginklu išsikovoti žemės, o paskui tik gauti.

Ir pasisakėme žmogeliui, kad esame ne bolševikai, bet Lietuvos kareiviai. Žmogelis nusigando ir pradėjo atsiprašinėti. Girdi, turiu žmoną ir tris mažus vaikus. Reikia juos globoti, negaliu kartu vykti. Paleidome jį. Plačiu žingsniu nužygiavo per laukus į kaimą.

Vasario 16-osios rytą pasiekėme Tauragę. Miestas visai sunaikintas, patalpų kur apsistoti nėra. Apgyvendino buvusioje muitinėje. Pailsėti negavome, nes buvo Nepriklausomybės šventė ir Tauragė ruošėsi ją švęsti. Išgėrus kavos, tuoj pat išvedė į lauką pamokyti rikiuotės, nes turėjome dalyvauti parade. Mūsų dauguma neseniai įstoję į kariuomenę ir žygiuoti nemokėjo.

Apie 12 val. nužygiavome prie karo komendantūros. Ten jau radome išsirikiavusią kuopą, kuri tuomet Tauragėje buvo vienintelė. Prie jos prisijungėme ir mes. Toji kuopa buvo Tauragėje besiorganizuojančio Mažosios Lietuvos pulko, bet jame daugiausia Didžiosios Lietuvos lietuvių. Eilinių iš Mažosios Lietuvos mažai; kiek daugiau puskarininkių. Pulku vadovavo Aukštuolaitis, buvęs vokiečių karys, rodos, ne karininkas.

Prie mūsų atėjo ir „karinis“ orkestras, paskubomis sudarytas iš vietos civilių. Kad atrodytų kariškiau, uždėjo jiems lietuviškas kepures. Muzikantų tarpe buvo ir viena moteris, kuri pūtė didžiausią dūdą. Man tai buvo nuostabiausia, nes pirmą kartą mačiau moterį su tokia didele dūda. Iš kretingiškių sudarė pulko antrąją kuopą. Pradėjome kurtis

ir mokytis. Uniformų neturėjome, dėvėjome, kas ką iš namų atsinešė. Vieni su batais, kiti klumpėmis apsiaavę, tretai – nagingėmis.

Gyvenimas buvo labai vargingas. Miegojome ant grindų, pasitiesę šiaudų. Ilgai ne-mainomi šiaudai susitrindavo, atsirado parazitų. Nuvesdavo į pirtį, drabužius išgarindavo, bet vėl grįždavome į tuos pačius šiaudus, tie patys parazitai apnikdavo.

Valgis Tauragėje vis blogėjo. Rytais duodavo kavos, bet dažniausiai neturėdavome duonos. Duoną kitai dienai išduodavo vakare, bet alkani jauni vyrai iškart suvalgydavo ir kitai dienai nelikdavo. Būdavo dienų, kai duonos visai negaudavome. Jos vietoje duodavo po kiaušinių. Pietums kasdien virdavo tą patį – žirnius, peliuškomis vadinamus. Juodi ir mažesni už tikruosius žirnius. Mėsos vietoje dažniausiai įdėdavo karvės plaučių. Tikrą mėsą retai tematydavome. Vakare vėl kava. Riebalų taip pat retai tegaudavome, tik prie kavos truputį marmelado. Eilinis kareivis mėnesiui gaudavo 100 markių algos. Kas nerūkė, tai šiek tiek nusipirkdavo maisto.

Mažosios ir Didžiosios Lietuvos puskarininkiai gyveno atskirai. Buvę vokiečių kariuomenės puskarininkiai jautėsi pranašesni. Jie turėjo atskirą virtuvę ir samdomas tarnaites patarnauti prie stalo. Buvę rusų kariuomenės puskarininkiai valgė kartu su kareiviais. Suprantama, jie jautėsi pažeminti.

Nors ir labai blogas maistas, bet savanoriai nesiskundė. Blogiausia buvo su apavu. Likome basi, nebegalėjome net į sargybas eiti. Ką daryti? Vadovybė nupirko medinių klumpių. Bet pasirodė, kad jos rikiuotėje nepraktiškos. Kai tik savanoris smarkiau sudauždavo kulnimis, tuoj klumpė ir suskyla. Teko ieškoti kitokios išeities. Pulke atsirado keletas batsiuvių, o vadovybė iš kažkur gavo odos. Pradėjo dirbti kitokios rūšies klumpes: iš viršaus oda, o padai mediniai. Šios jau atrodė žmoniškiau. Kovo pradžioje jau gavome vokiškų kareiviškų pusbačių.

Su drabužiais taip pat vargo turėjome. Savanoriai visai nuplyšo. Kovo gale atvežė vokiškų milinių ir davė tiems, kurie neturėjo viršutinių drabužių. Kas turėjo kailinius, tie milinių negavo. Aš buvau taip pat vienas tų turtingųjų, turėjau kailinius. Kol šalta buvo, gerai jaučiausi, bet kai atėjo gegužė, birželis, tai jau per šilta pasidarė. Tik birželio pabaigoje gavome mundurus ir nusivilkome kailinius.

Vasario–kovo mėnesiais buvo pavojaus iš vokiečių pusės, jų Tauragėje stovėjo keli daliniai. Kai tik išgirdavome, kad vokiečiai nori mus užpulti ir nuginkluoti, sustiprindavome sargybas, patrulius, o likę kariai išeidavo į paupį ir ten pasirengę sėdėdavo, kol viskas nurimdavo.

Ant Jūros upės tilto stovėdavo lietuvių ir vokiečių sargybos. Jeigu išgirdavome, kad kur nors apylinkėje vokiečių kareiviai apiplėšdavo žemaičius ūkininkus, tikrindavome per tiltą važiuojančius vokiečių vežimus. Jeigu nebūdavo stambesnių vokiečių jėgų, tai mums pavykdavo sulaukyti jų prisiplėštą grobį. Po tokių įvykių dažnai gaudavome ką nors savo dalinyje: ar vokiškų pusbačių, ar ką kita iš apavo. Nežinau, ar čia buvo tik paprastas sutapimas, neturįs nieko bendro su vokiečių plėšikavimais, ar gal mūsų ir vokiečių vadovybės geruoju susitardavo ir rasdavo išeitį – lietuviams atsilygindavo.

Mažosios Lietuvos pulkas neilgai gyvavo. Rodos, kovo pradžioje jis buvo likviduotas ir iš jo sudarytas Žemaičių batalionas. Buvę vokiečių kariuomenės puskarininkiai vieni išvyko į Kauną, etapo skirstymo punktan, o kiti namo.

Po mūsų sudarytos 2 kuopos, suorganizuota trečioji, kūrėsi ketvirtoji. Beveik visi savanoriai norėjo vykti į frontą ir dažnai apie tai kalbėdavosi. Vieną rytą lauke prieš rikiuotės užsiėmimus mūsų kuopos vadas pareiškė:

- Vyrai, bus sudaryta viena kuopa vykti į frontą. Kas norite į frontą, tris žingsnius į priekį!

Visa kuopa išėjo į priekį. Tas pats buvo ir kitose kuopose. Visų negalėjo išleisti, todėl

vadai turėjo atrinkti. Į frontą paskyrė tik turinčius geresnius drabužius. Iš jų sudarė kuopą ir pradėjo juos tvirčiau mokyti ir ruošti frontui.

Kovo paskutinėmis dienomis ar balandžio pradžioje pas mus atvyko karininkas Adolfas Birontas. Jis pasisakė esąs paskirtas Šiaulių karo komendantu ir čia renkąs kareivius komendantūrai. Kadangi jis esąs žemaitis, todėl ir kareivių norįs žemaičių. Mūsų 2 kuopoje daugiausia buvo kretingiškiei, todėl iš jos daugiausia ir paėmė. Dar paėmė iš 3 ir 4 kuopų, tik iš pirmosios neėmė, nes ji turėjo pasilikti prie Tauragės komendantūros. Apie pusę 3 kuopos paskyrė į Kuršėnų komendantūrą ar kitam daliniui sudaryti. Likusius išsiuntė į Kauną. Taip savo neilgas gyvavimo dienas baigė Žemaičių batalionas. Aš patekau į Šiaulių komendantūrą.

Krašto Apsaugos štabo pranešimas

Balandžio 4 d.

Į pietus nuo Žaslių mūsų kariuomenė užėmė Paltininkus ir Pajaviškių sodžių. Ukmergės srityje eina mažos kovos.

Kituose frontuose nieko ypatingo.

Jonas Navakas

Joniškėlio apskrities komiteto vicepirmininkas

Balandžio 6 dieną Joniškėlio apsaugos štabas pradėjo ginkluotų pajėgų vadovavimo ir organizavimo darbą. Štabo nariai pasidalino pareigomis šiuo būdu: Antanas Stapulionis buvo paskirtas štabo viršininku, Antanas Kazilevičius – štabo reikalų vedėju. Sudaryti skyriai: operacijų, komplektavimo ir t. t. Pirmas apsaugos štabo rūpestis – ginkluotų pajėgų skaičiaus didinimas ir tinkamas jų organizavimas. Visi partizanai skirstomi kuopomis ir savarankiškai veikiančiais būriais – sudaromos keturios kuopos ir keletas savarankiškai veikiančių būrių. Ginkluotų pajėgų skaičiui padidinti ir sudaryti geriau prityrusiam kadrui skelbiama rusų tarnybos viršilų ir puskarininkių mobilizacija.

Nors ir maža tebuvo duota laiko tam įsakymui vykdyti, tačiau jis davė pakankamai gerų rezultatų. Pavyko sudaryti daugiau prityrusių kareivių kadra. Iš mobilizuotų viršilų tarpo daugelis pasižymėjo mūšiuose savo nepaprastu drąsumu ir pasišventimu. Negaliu susilaikyti nepaminėjęs Pažemecko, Saločių būrio viršilos, garbingai žuvusio mūšyje prie Daugpilio, Vasnausko, pasižymėjusio mūšyje Toliūnų kaime. Be abejonės, mobilizuotų viršilų tarpe buvo ir tokių, kurių noras kariauti buvo menkas, buvo ir tokių, kurių ištikimumas ne visai aiškus. Paskutinieji buvo paleisti namo.

Daug geresnių rezultatų davė Joniškėlio apskrities komiteto įsakymas, kuriuo valsčiai turėjo pristatyti Joniškėlin nurodytą kareivių skaičių. Tai buvo kareiviai savanoriai, nežiūrįnt to, kad buvo įsakyta juos „pristatyti“. Beveik visi atvyko raiti, savais ar valsčių apsaugos štabų rekvizuotais arkliais, puikiausios nuotaikos pilni. Niekuomet negalėsiu užmiršti Linkuvos valsčiaus ginkluotų raitelių būrio, apie 30 žmonių, kuris atjojo Joniškėlin Lingės vedamas. Tai buvo jauni vyrai, kurių akyse degė Tėvynės meilės liepsna. Gražiais, dideliais arkliais įjodami Joniškėlin, užtraukė lietuvišką karišką dainą! Pirmą kartą gyvenime užgirdau lietuvių kareivius dainuojant. Be galo apsidžiaugiau ir pagalvojau, kad jeigu dar keletą šimtų tokių vyrų turėtume, galėtume drąsiai eiti pirmyn ir bolševikus vyti.

Numatytas rezervo sudarymas visai pavyksta, bet jis greit iš Joniškėlio išnyksta, nes reikia skubiai siųsti pagalbą frontan.

Pradeda stigti ginklų ir šovinių. Kreipiamasi į vokiečius, prašoma padėti partizanus apginkluoti. Vokiečiai atsako aiškindamiesi, kad ginklų atsargos neturį.

Ginklai buvo įgyti gana sunkiomis aplinkybėmis. Daug partizanų apsiginklavo dar bolševikų okupacijos metu įvairiausiai būdais. Nebuvo laikoma nusikaltimu bolševiko šautuvą pavogti... Kiti partizanai, sutikę vieną ar du bolševikų kareivius, juos nuginkluodavo, kiti geruoju prikalbindavo ginklą atiduoti paaiškinant, kad rusas gali sau eiti namo ir kad jam ginklas nereikalingas...

Michelevičius ypatingai gražiai mokėjo bolševikų okupacijos metu iš bolševikų kareivių šautuvus išprašyti ir, jeigu geruoju neduodavo, – atimti. Daug ginklų buvo paimta iš sukilusio kovo 22 dieną „žemaičių“ pulko.

Be to, buvo perkama iš vokiečių. Michelevičiui pavyko gauti dykai iš vokiečių vieną gerą kulkosvaidį po mūšio prie Bernatonių kaimo.

Ypatingai didelis mokytojo Karvelio nuopelnas ginklų parūpinimo srityje. Apskrities komiteto prašomas jis buvo išsiųstas ginklų pirkti. Po poros dienų atgabeno 220 šautuvų, tris vežimus šovinių ir granatų.

Paklaustas, kiek sumokėjo (maniau, kad labai brangiai) atsakė:

- 200 kiaušinių ir pora svarų lašinių! Nepaprastai pigu... Tai geri rusų šautuvai, vokiečių atimti.

- Ir už visą turtą tamsta tik tiek sumokėjai?

- Nei pridėt, nei atimt – 200 kiaušinių ir du svarai lašinių!

Daug ginklų buvo paimta mūšiuose, surinkta laukuose bolševikų kariuomenės paliktų.

Turtingesni partizanai patys pirkė iš vokiečių. Vidutinė vokiečių šautuvo kaina buvo 25–30 markių ir gana lengvai buvo galima gauti pirkti. Aš pats net du šautuvus nusipirkau...

Jonas Pyragius

savanoris

Karininkas Kaunas pasistengė, kad atsargos bataliono mokomoji kuopa Šančiuose būtų prašmatniausia. Jis kruopščiai atrinko kandidatus, netinkamus grąžindamas atgal į kuopas. Kadras veržiamas ne mažiau už kareivius. Kuopos vadas karininkas Kaunas ir jaunesnysis karininkas Keturakis nusistatę išleisti bent vieną pavyzdingų žemesniųjų viršininkų laidą. Tas pavyzdingumas buvo karti duona kareiviams ir kadru. Užpildžius karo mokyklos antrą laidą liko didokas būrys nubyrėjusių. Netinkamų dėl įvairių priežasčių. Kažkas iš štabo aukštybių nusprendė, kad geriausiai Kauno įguloje mokomajai kuopai jie tikriausiai tinka. Tai, žinoma, buvo skersai mūsų vado planavimo. Atvyko kelios dešimtys įvairiaamžių inteligentų, keliolika pašauktų žydėlių, kiti prasmukę į inteligentus, pasinaudojant inteligentų mobilizacijos įstatymu (sugebėjo prisitaikyti sau). Ir bendrai stambesnės žuvys, kurioms karo mokyklos atrankos tinkelis buvo per tankus.

Keblumai prasidėjo iš pirmos dienos. Buvo išleistas keistokas įsakymas kariuomenei, pagal kurį inteligentai neskiriami ūkio darbams, nenurodant smulkiau, kas yra inteligentas ir kokie yra ūkio darbai. Remdamiesi tuo įsakymu mūsų papildymas atsisakė, pavyzdžiui, virtuvės darbų ar kareivinių valymo. Kuopos vadas išaiškino, kad kas nemoka lietuviškai, tas ne inteligentas. Pasirodo, visi bemoką lietuviškai, tik varžosi kalbėti. Paruošimas sau maisto ar apsisvalymas gyvenamos aplinkos nėra ūkio darbai. Ir kai žydeliai dėl bulvių skutimo, grindų plovimo nesiliovė ginčijęsi, jie prarado galimybes bet kada tapti mūsų kariuomenės žemesniaisiais viršininkais. Tiesa, keletas jų vis tik iškilo – 1920 m. vasario 22 d. Panemunės sukilimo vadais.

Lietuva
balandžio 6 d., Nr. 72

Lietuvos Valstybės Prezidento A. Smetonos priesaika

Šiandien, balandžio 6 dieną, 4 val. popiet, bus iškilmingas L. Valstybės Tarybos posėdis, kuriame naujai išrinktas Lietuvos Valstybės prezidentas Antanas Smetona prisieks laikinosios konstitucijos pamatiniams dėsniams.

Bilietai gaunami nuo 3 v. L. Spaudos Biure (Duonelaičio g. 50, kb. 3, 1 aukšt.).

Balandžio 7 d.

Iš Panevėžio, Biržų, Šiaulių apskričių partizanų būrių suformuotas Atskirasis partizanų batalionas, vadovaujamas karininko Antano Stapulionio, vėliau pavadintas Joniškėlio batalionu. Metų pabaigoje batalionas išaugo į 9 pėstininkų pulką.

Balandžio 8 d.

Sustabdytas bolševikų veržimasis Kauno kryptimi.

Biuletenis
balandžio 9 d.

Vakar susirgo Valstybės Prezidentas, Gerb. A. Smetona. Rytą buvo 38%, vakare 39%. Tolaikini ligos apsireiškimai rodo, kad tai bronchitas.

Daktaras Vaiciuška

Jonas Pyragius
savanoris, mokomosios kuopos būrininkas

Aplink, Panemunėj ir Šančiuose, daug vokiečių. Kartas nuo karto „spartakai“ puldinėja sargybas prie sandėlių, todėl nuolat tenka būti budriems. Kas be ko, bet ir mūsų vokiečius apiplėšinėja.

- Prisipažinkit, kurie vakar prie Jiesios tilto nuvilkot vokiečiui milinę ir atėmėt karabiną, – skamba visose kuopose vakarinio patikrinimo metu.

- Kas iš vokiečių arklidžių prie Panemunės bažnyčios išvogė balnus ir kamanas? – ir t. t.

Tuo metu vokiečiai buvo galutinio išsipardavimo stadijoje ir sunku buvo susekti, kas ir ką pirkosi iš jų už pinigų, o kas už dyką

Jurgis Bobelis

savanoris, karininkas, Kauno komendantūros mokomosios komandos viršininkas

Laikui bėgant Kauno komendantūros dalys augo, ginklavosi, mokėsi ir visai trumpu laiku pasidarė stiprus karo vienetas, nežiūrint, kad komendantūra iš visų pusių priešų buvo apsupta ir keletą kartų vokiečių buvo kėsintasi ją nuginkluoti. Jiems tai nepavyko tik dėl ypatingo mūsų aklumo ir budrumo. Būdavo toks įtemptas ūpas, jog kartais po porą savaičių ne tik negalima buvo nusirengti, bet ir ginklo iš rankų paleisti. Kartais poilsis tik tuo pasireiškėdavo, kad su ginklu rankoje pavykdavo kur ne kur atsirėmus nusnausti. Kulkosvaidžiai visuomet stovėjo parengti gerai parinktose vietose, iš kur galima būtų plačiai apšaudyti. Taip ir slinko mūsų gyvenimas: dieną vokiečiai mums ginklus pardavinėjo, o naktimis, granatomis apškarstę, tykojo iš pasalų mus užklupti ir nuginkluoti.

Joniškėlio apskrities apsaugos štabas įsakymas
balandžio 11 d.

*Karininkui Arturui Janavičiui
Pakruojyje*

Šiuomi isakome Tamstai kuo greičiausiai sutverti savanorių raitelių būrelį ir atvykti į Joniškėlių apsaugos reikalams.

*Štabo viršininkas karinin. A. Stapulionis
Už reikalų vedėją karinin. P. Gudelis*

Bogumilas Kulvietis
savanoris, karininkas

Mūsų žiniomis Pagiriuose esą apie 400 raudonarmiečių su keturiais kulkosvaidžiais. Verbų sekmadienį ten buvo nuvykę vokiečių žvalgai – vienas karininkas su septyniais kareiviais. Grioviu prislinko iš Anciškių pusės miestelio ir granatomis puolė dviejų aukštų mūrinį pastatą, kuriame buvo bolševikų kulkosvaidžiai. Išvaikę kulkosvaidininkus, žvalgai nukreipė kulkosvaidžius į miestelį ir į visas puses atidengė pragarišką ugnį. Raudonarmiečiai praradę savo kulkosvaidžius ir manydami, kad juos puola stiprios lietuvių jėgos, leidosi bėgti iš miestelio Ukmergės link.

Priešui pabėgus, vokiečiai nerūpestingai ėmė slankioti po miestelį. Vienas žydas, pamatęs, kad jų yra vos aštuoni žmonės, užsisėdo ant arklio ir ėmė vytis bėgančius raudonarmiečius.

- Kaip jums ne gėda, – vos pasivijęs sako jis bolševikams. – Jų tik aštuoni žmonės, ir jūs pabėgote! Kas jūs do kareiviai!

Susigėdę raudonieji grįžo į miestelį ir po atkaklios kovos nukovė karininką ir šešis kareivius. Tik vienam pasisėkė pabėgti ir pranešti mums apie įvykį.

Jonas Pyragius
savanoris, mokomosios kuopos būrininkas

Maistas prastas: kopūstai, sučečkuoti, atrodo, arkliams ar karvėms, arba žirniai, iš kur jie tokių juodų ir ima?

Apavo nėra, baltinių taip pat. Be baltinių dar pusė bėdos, bet kuris nuosavą apavą su-nešioja – neina iš kareivinių (atlieka vidaus tarnybą) – skuta bulves virtuvėj, pašlavinėja.

- Eisiu namo, – garsinasi Stočkus. – Paėst nėra ko, kojos šlapios (jis atėjo su medinpa-džiais), skyrininkas uja, būrininkas rėkia.

Visi žino, kad jis taip kalba svajodamas patekti bent savaitei daboklėn, pailsėti. Ten esą šilta, duoda valgyti ir nereikia eiti į užsiėmimus. Vieną dieną Stočkus kuopos vado pabartas demonstratyviai deda šautuvą ir ima kopti į kalną už kareivinių.

- Stočkau, grįžk, – šūkteli kuopos vadas, ir kai tas neklauso, liepia vyrams jį pavyti. Atvestas į kareivines, Stočkus ima dėtis į krepšį daiktus.

- Kur rengiesi, Stočkau? – klausia kuopos vadas.

- Ne! Imk šautuvą ir stok į rikiuotę!

Stočkus vis tik nepabėgo. Užtat kol jis gavo batus, trečias būrys ligi soties prisiklausė jo imantriausio žodingumo ir suvalkietiškos tarmės neliteratūrinio sultingumo.

Jaunesnysis kuopos karininkas Grudzys ypatingai karininkiškos išvaizdos. Uniforminės siūlės dešros storio, visa, kas turi blizgėti jo uniformoje, blizga pabrėžtinai. Šiaip jis

kažkoks keistas, ne toks kaip kiti karininkai. Pirmą Velykų dieną mūsų kuopa paskirta perimti igulos sargybą. Viršila išrikiuoja kuopą kareivinėse paruošti skirstymui. Įeina Gruzdy, kiek išgėręs, ir nori daryti vyrams medicininę apžiūrą. Iš karto vyrai šaiposi, bet kai Gruzdy verčia pasirodyti, grasindamas pistoletu, kuopa išbėgioja pro langus. Tą dieną sargybų skirstymas pavėluoja bent valandą. Pabuvus, Gruzdy paleidžiamas iš kariuomenės. Pasirodo, jis joks karininkas. Vėliau jį matydavau Šančiuose besiverčiant kaminkrėčio amatu. Tarnavę rusų kariuomenėje kalba, kad tokių kariuomenėje esą daugiau.

Viršila Miškinis iš Suvalkijos ūkininkų, visą karą praleidęs austrų fronte, kuopą tvarko kaip savo ūkį. Jo idealas – įskiepyti vyrams švarią išvaizdą – atrodo, nepasiekiamas. Kai jis sukomanduoja kuopai: „Simuliantų dainą!“ – vadinasi, jis supykęs. O simuliantų daina jis vadina „Augo sode levelis“, kuri lyg tyčia kuopai sekasi geriau už kitas. „Guli, kaip jautis, pavėsy ir net nemėgink jo kelti“, – piktinasi viršila.

Konstantinas Žukas

karininkas, 1 pėstininkų pulko III bataliono vadas

1919 m. balandžio mėnesį, didžiausio mūsų skurdo ir vargo metu, atvažiavo pas mane apie 60 metų amžiaus kunigas, ilgus metus buvęs klebonu Amerikoje. Atvažiavo apsidairyti, nes vyskupas norįs jį paskirti mūsų kapelionu. Papietavome. Vėliau pradėjome tartis dėl sąlygų.

- Kelių kambarių bus mano butas?

- Galime suremontuoti tamstai vieną ar du kambarius.

- O mano klebonijoje Amerikoje buvo 7 gražūs kambariai ir garažas.

- Galiu tamstai duoti visą antrą aukštą, ten bus apie 15 kambarių, bet juos remontuoti turėsite pats.

- O kokia bus mano alga?

- Nežinau. Aš gaunu 1400 markių. Manau, kad tamstos alga bus apie 1200.

- Tai kiek bus dolerių?

- Apie 18 ar 20.

- Dienai?

- Ne, kunige, mėnesiui.

Kunigas išvažiavo visai nepatenkintas. „Biznis“ nepavyko.

Kuriam laikui praėjus nuvykau pas marijonų vienuolyno viršininką kunigą Dvarauską kapeliono reikalui. Jis susitarė su dvasine vadovybe, ir labai greitai kapelionu gavome kunigą Pijų Andziulį.

Tai buvo visais atžvilgiais malonus kunigas ir geras kapelionas. Gera buvo tai, kad jis jaunystėje buvo tarnavęs artilerijoje, labai mėgo karinę tarnybą ir jautė kareivių dvasią. Buvo apie 60 metų amžiaus, žilas kaip obelis, tačiau savo eisena ir laikysena buvo tikras karys. Geras pamokslininkas ir karštas patriotas.

Balandžio 12 d.

Sudaryta ketvirtoji Lietuvos vyriausybė, vadovaujama Mykolo Sleževičiaus.

Gabrielė Petkevičaitė–Bitė

rašytoja

Valdžios ponai! Atsargiai su puotomis! Neužmirškite, jog išėjote iš savo tėvų surūkuosiu trobelių tų pačių tėvų pūslėtų rankų dėka.

Užsienio ponų nenustebsite savo turtais, o saviesiems negulkite per daug sunkia našta ant suvargusių pečių. Kiekvienos liaudies istorija – tai teisingas jos didžiau mokslintų vaikų teismas. Teismas nepaperkamas jokiomis puotomis. Jei dar turite žmonišką širdį krūtinėje, neužmirškite to amžino įstatymo!

Ypač neužmirškite, kad tokiose mažose, kaip mūsų, tautelėse nėra nei ko dalyti, nei ko skirstyti! Liaudis ir jos vyriausybė turi sudaryti vieną vienintelį kūną, vieną vienintelį pasaulį, jei nori gyvos išlikti. Liaudis dabar suvargusi, o nuo senovės demokratinė, kitokia negali būti! Tai ir valdžios ponai turi tos pačios linijos laikytis. Turtais, pūtimusi užsienio nenustebsite! Didžiau stebėsis kitataučiai, matydami taikinimąsi prie okupantų nualintos tėvynės lėšų. Stebėsis kitataučiai, tiesa, bet išmoks jus gerbti kaip kilnius tėvynės sūnus ir sumanius politikus... ir ta pagarba plėsis ant visos tautos. Ir tokie nematerialiniai mūsų jaunos valstybėlės turtais atsvers senų valstybių surankiotus aukso kalnus... Kito kelio savo tautai nematau...

Steponas Kairys

tiekimo ir maitinimo ministeris

Mano uždavinys organizuoti naujai kuriamos mūsų savanorių kariuomenės aprūpinimą visu kuo, kas jai reikalinga, o jei ministerija pasirodytų pajėgi – tiekti maisto ir karo išbadintiems mūsų miestams.

Pradžioje uždavinys atrodė nepaprastai sunkus ir beviltiškas, juo labiau kad ir pati ministerija turėjo kurtis iš nieko. Ministerijai skirtose patalpose Donelaičio gatvėje turėjome patys susirasti porą rašomųjų stalų, ministeriui ir jo sekretorei Birutei Kudirkaitei, ir keletą varganų kėdžių. Greta ministerio „kabineto“ įsikūrė ministerijos reikalų vedėjas Jonas Glemža, kuriam teko sukti sunkūs pradedamo darbo ratai.

Teko imtis neįmanomai sunkaus darbo. Per ketverius karo metus vokiečių okupacinis aparatas buvo išspaudęs iš Lietuvos visa, ką tik galėdamas. Lietuva buvo lyg apgraužta, lyg šiltine persirgusi. Išnaikintas ūkininkų gyvasis inventorių. Patuštėjusiuose tvartuose daug kur beliko viena karvė, vietoj anksčiau buvusių keliolikos. Tušti aruodai, išsibaigusios drabužių atsargos klėtyse ir seklyčiose, nebeliko ir maisto atsargų namuose. Sulyso eilę metų mėšlo negaudama dirva, o naujai organizuojama kariuomenė iš nuo arklų pašauktų vyrų buvo visko reikalinga. Daugelis šaukiamųjų ėjo pas komendantą basi.

Ir buvo panašu į stebuklą, greitomis suorganizuoti suėmimo komitetai, vadovaujami ministerijos įgaliotinių apskrityse, trumpu laiku pradėjo kariuomenei statyti mėsą gyvuliais, būtiniausių drabužių, javų duonai, arklius kariuomenės gurguolei ir raitųjų daliniams...

Buvo nuostabu, kad nesigirdėjo aimanų ir nusiskundimų, dar rečiau buvo bylų. Švito naujo gyvenimo aušra, žadino pasiryžimą ir entuziazmą, praeities užmarštin stūmė ką tik išgyvento laikotarpio vargą bei patirtas skriaudas ir skatino dirbti geresnei ateičiai, retą kurį paskatindama prisiminti atlyginimą už dirbtą laiką ar atliktą žygį.

Iš 1 pėstininkų pulko vado karininko Kazio Ladygos raporto

Komendantą Alytaus karininką Mikelėną pašalinau nuo užimamos vietos dėl to, kad atvykęs su pulku į Alytų 31 kovo, neradau jo savo vietoje – komendantas Alytaus karininkas Mikelėnas girtuokliavo. Jo nebuvo galima rasti net 1 ir 2 balandžio ir buvo rastas girtas. Aš, kaip jo įgulos viršininkas, negalėjau kiteipo pasielgti, nepašalinus nuo užimamos vietos. Paskyriau laikinai karininką Bizoką, bet ir paskutinis netinka komendantu, todėl įsakiau laikinai pildyti pareigas karininkui Naujaniui Šalkauskiui, kurį iš savo pusės rekomenduoju už komendantą Alytaus miesto ir apskričio.

Iš Pašvitinio valsčiaus apsaugos štabo posėdžio protokolo

Nutarta

Alaus darimas pardavimui o dektines abelnai – draudžiamas.

Duoti įsakima visiems valstiečiams, idant švarumas butu kuo stropiausiai palaikomas.

Užginti kortu lošima ir girtuokliavima.

Po smarkiausia bausme užginti gadinti susisiekimo irankius, kaip tai telefonus, telegrafus, gelžkelius ir tt. abelnai ir visoki kita valstibini turta.

Pirmininkas	Genrichas Barzdingas
Nariai	Aleksandras Veblauckas
	Juozas Radzwillas
	Juozas Žuokas
Sekretorius	Leonas Pakialtis

Balandžio 19 d.

Lenkai užgrobė Vilnių. Pilsudskis nurodė Mykolui Romeriui sudaryti marionetinę Lietuvos vyriausybę. Kandidatas į „premjerus“ nuskubėjo į Kauną ieškoti sąjungininkų ir pritarėjų, bet nieko nepešus, teko grįžti į okupuotą Vilnių.

Ježis Osmolovskis

Lenkijos Rytų žemių komisaras

Jeį lenkas – puiku, jei ne – į snukį! Lenkas karys ima šią žemę mainais už kraują. Ši žemė tik lenkui. Ar supratote?

Jonas Basanavičius

Lietuvos Valstybės Tarybos narys

Eidamas mieste mačiau keliose vietose, kaip lenkų kareiviai medžiojo žydus, gatvėmis eidami, namų langus apšaudydami, kratas žydų namuose darydami, žydus nabagus suimdami, mušdami, koneveikdami, gatvėmis suimtuosius varinėdami, ir tokiu būdu visą dieną „pogromo“ darymu užsiėmę. Pavakare praeidamas Jono gatve ties universiteto durimis sutikau kelis legionininkus Dominikonų gatvės linkui varant du inteligentų žydu ir žydelką, vienplaukius, su išblyškusiais nuągsdintais veidais. Paėjęs tolyn pamačiau lenkų kareivius iš Didžiosios gatvės į Jono gatvę užsukant visą žydų ir žydelkų tuntą, maždaug apie 100 asmenų, įvarant į pašto namų bromą*: žydų daugelis buvo be kepurių, lengvai apsirėdę, kaip iš namų išvaryti, nors oras buvo gana šaltas; kai kurie basi. Susispietę toje vietoje apie bromą ant trotuarų lenkai ir lenkės inteligentės šūkavo: „Bic ich, bic ich lajdakow, nie szczędiz!“** o kareiviai telkenčiuosius broman nelaimingus žydus į kupras, galvas muškietų kulbėmis daužė. Miesto gatvėse šiaip žydų niekur nematyt – pasislėpę namieje tūno.

Sekančiomis dienomis, nors jau buvo mieste ramu, dar ilgai įbauginti žydai nedrįso gatvėse pasirodyti, o dėlei baimės ir pavojaus lenkų kareivių grobimo ir plėšimo laikė krautuves uždarytas.

Vilniaus žydų komitetas padavė memorialą***, kurį skaitant šturpuliai ima, prisiminus visą lenkų kariuomenės žiaurumą, kaip jos elgtasi su Vilniaus gyventojais žydais. Memori-

* vartai

** Mušti juos laidokus - negailėti

*** memorandumą

ale išskaityta daug šimtų nekaltai suimtųjų ir žiauriausiu būdu kankinamųjų žmonių, daugiau 60 sušaudytų ir nužudytų, dažnai žvėrišku būdu, daug šimtų žmonių apiplėštų ne tik pinigų, bet ir įvairių brangių daiktų, daugybė išplėštų krautuvių: pvz., Salkindo krautuvių išplėšta prekių už 600 000 rub., o mažesnių krautuvių apiplėšta keli šimtai, ir vis ant didelių sumų; taipogi daugybė butų apgrobtą. Kaip Vilniaus miestas, taip ir visi kiti Lietuvos miesteliai, kurie pateko į lenkų rankas, kur žydų gyventa, buvo lenkų kariuomenės išpūstyti.

Juozas Audickas

Pabuvę kelis mėnesius valdžioje, bolševikai balandžio mėnesį paskelbė naujokų šaukimą į kariuomenę. Šaukiami 1897–8 m. gimusieji vyrai stoti į raudonąją armiją. Net ir vokiečiai neišdrįso šaukti į kariuomenę vyrų, o tik juos rinkdavo darbams. Gi tie naujieji atėjūnai norėjo svetimo krašto jaunimu papildyti savo jėgas.

Visiems kilo klausimas: kas daryti? Dažnas nemanė stoti į Papilio naujokų šaukimo komisiją nurodytu laiku. To per maža. Reikėjo žiūrėti, kad paskirtą dieną niekas į valsčiaus komisiją neitų ir į bolševikų armiją nestotų. Arčiau pažįstamieji pradėjome tuo reikalu tartis. Ilgų pasitarimų nereikėjo. Visi sutiko, kad nereikia stoti. Be to, dės visas pastangas, kad ir kitus atkalbėtų. Tuojuo paskleidėm šūkį: „Nei vienas neturi eiti registruotis! Kas eis ir registruosis, tegu daugiau į savo kraštą nebegrižta“. Daug tokio turinio proklamacijų teko ir man savo ranka parašyti. Jos buvo prie tvorų, stulpų lipinamos, ar leidžiamos per rankas. Sužinojome, kad į Papilį tebuvo atėjęs tik vienas šaukiamasis, kuris, greičiausiai, nebuvo painformuotas.

Šitokio vyrų susipratimo ir puikaus susiklausymo niekas nesitikėjo. Tai buvo visuotinė, puiki ir drausminga demonstracija.

Balandžio 26 d.

Krašto apsaugos ministerijos štabas pertvarkytas į kariuomenės generalinį štabą, jo viršininku paskirtas generolas Silvestras Žukauskas.

Jurgis Bobelis

savanoris, karininkas, Kauno komendantūros mokomosios komandos viršininkas

Apylinkėse, kuriose buvo lenkiškai kalbama, lenkai agitavo nesidėti prie kuriamoją Lietuvos valstybės darbo ir net ją griauti.

Paskelbus naujokų šaukimą, po kiek laiko, būtent: 1919 metų balandžio mėnesį ministerių kabinetas gavo Babtų valsčiaus gyventojų raštą, kuriame buvo sakoma, kad Babtai daugiau Lietuvos valstybei nebepriklausysią, jokių valstybės mokesčių Lietuvai nemokėsia, savo vaikų į Lietuvos kariuomenę neduosia. Vyriausybė, gavusi tokią Babtų „respublikos notą“, turėjo griebtis griežtų priemonių valstybės tvarkai atstatyti. Šią pareigą atlikti buvo pavesta Kauno komendantūrai.

Balandžio 26 d., komendantą Mikuckio vadovaujami, išvykome garlaiviu į Babtus. Atvykę vieton, kareivius palikome garlaivy, o mudu su komendantu nuėjome miestelin pasiteirauti. Išskyrus kleboną, niekur negalėjome lietuviškai susikalbėti. Ne dėl to, kad jie nemokėtų, bet dėl to, kad apsimesdavo lietuviškai visai nesuprantą. Atvykę į valsčiaus valdybą, pareikalavome duoti žmogų, kuris nurodytų gyvenamas vietas tų asmenų, kurie pasirašė minėtą vyriausybei raštą. Pasirodė, dalis jų buvo iš Babtų miestelio, bet dauguma iš kaimo anapus Nevėžio upės.

Nakties metu surinkome visus „respublikonus“ ir atsigabenome juos valsčiaus valdybon. Vedant suimtuosius iš anapus Nevėžio upės, mėnulis gražiai švietė mums kelią. Iš

šonų suimtujų ėjo kareiviai, o aš ėjau paskui. Koks buvo mano nusistebėjimas, kai vienas suimtujų, plikagalvis senis, savo draugams tarė gražiai lietuviškai, bet nepatenkintu balsu:

- Sakiau jums, begėdžiai, jog nieko neišeis. Lietuva čia visuomet buvo ir bus.
- Ar jūs mokate lietuviškai? – paklausiau jo lyg ir nustebęs.
- Ponuli, mes visi gerai mokame, – atsakė plikagalvis senis. – Aš nežinau, ką tie kvailiai sugalvojo.

Rytojaus dieną visi suimtieji buvo išgabenti Kaunan tardymui. Išvyko ir komendantas. Aš su mažesne komandos dalimi buvau dar kelioms dienoms paliktas Babtuose, kad baltiečiai greičiau lietuviškai „išmoktų“. Po dviejų trijų dienų visi taip gražiai lietuviškai kalbėjo, kad man nebuvo ką veikti, ir, gavęs įsakymą, grįžau Kaunan.

Tardymas parodė, kad visas tas baltiečių sambrūzdis buvo darbas lenkų agentų, kurių pareigas daugiausia ėjo vietos dvarininkai ir jų slaptai iš lenkų legionų atvykę sūnūs. Žmonėms jie aiškino, kad iš Lietuvos nieko neišeis, greitai laiku atvyksianti lenkų kariuomenė, užimsianti visą Lietuvą ir todėl su dabartine Lietuvos valdžia iš anksto reikią nutraukti ryšius. Momentas tokiam išdavikiškam darbui buvo labai patogus: bolševikai puolė Lietuvą, lenkai visuose Lietuvos kampeliuose kūrė priešvalstybinius lizdus, o vokiečių okupacijos jungas vis dar spaudė Lietuvos žemelę.

Jonas Navakas

Joniškėlio apskrities komiteto vicepirmininkas

Balandžio 29 dieną bolševikai pradeda pulti visu frontu iš karto... Stipri bolševikų kariuomenės grupė persikelia per Mūšą ir turi tikslą paimti Vaškus, kita grupė eina Pasvalio–Joniškėlio keliu.

Skubiai susižinome su vokiečių kariuomenės dalimis Pakruojuje. Šį kartą vokiečiai tikrai ateina pagalbon. Majoras Huenickenas su 300 kareivių ir viena kanuole* skubiai atvažiuoja paduotu iš Joniškėlio traukinėliu. Joniškėlis jau užimtas. Partizanai traukiasi. Vokiečių kareivių ešelonas išlipa už trijų kilometrų nuo Joniškėlio. Bolševikai apšaudo iš kanuolių belipančius iš traukinėlio vokiečių kareivius. Vienas vokiečių kareivis užmuštas prie pat traukinėlio. Bolševikų artilerijos stebėjimo punktas – Joniškėlio žemės ūkio mokykloje, kuri prieš tai buvo paversta į partizanų atsargos kareivinę. Nežiūrint sunkių sąlygų mjr. Huenickenas parodo didžiausią sumanumą ir šaltą kraują. Partizanų dalys prisideda prie vokiečių. Partizanai paskirstomi tuo būdu, kad jie turi eiti bendroje grandinėje, turėdami vokiečius iš šono. Prasideda Joniškėlio ataka. Visi narsiai eina pirmyn. Po trijų valandų mūšio, 4 kilometrų bare, bolševikai neišlaiko ir pradeda didžiausioj panikoj bėgti.

Joniškėlis susigrąžintas; daug ginklų, arklių ir kito grobio patenka į vokiečių ir partizanų rankas. Nors grobį dalinant partizanai buvo nuskriausti, tačiau tai nė kiek nemažina partizanų karingos nuotaikos. Bolševikai vejami iki Pasvalio; toliau vyti nebuvo galima, nes reikėjo iš naujo sugrupuoti mūšių metu pakrikusias partizanų eiles.

Majoras Huenickenas viešai pripažįsta partizanų narsumą ir apie tai pareiškia Apsaugos štabo karininkams. Apsaugos štabas savo keliu padėkoja majorui Huenickenui už tokią brangią pagalbą. Kiek Joniškėlio mūšis buvo rimtas, galima spręsti iš to, kad 4 kilometrų bare iš mūsų ir vokiečių pusės veikė 18 kulkosvaidžių ir tiek pat iš bolševikų pusės. Nuo šios dienos bolševikų kariuomenė daugiau nebemėgino pulti ir laikėsi gynimosi taktikos Lėvens ir Mūšos upių fronte.

* *pabūkle*

Bolševikų komisarai mėgino kareivių dvasią pakelti naujų pažadėjimų duodami, bet kareiviai nė klausyti nebenorėjo apie ėjimą pirmyn ir atsakydavo komisarams: „Bus taip, kaip su Šiauliais, bus taip, kaip buvo prie Joniškėlio“.

Demoralizuota bolševikų kariuomenė laukė progos bėgti, ir visa nelaimė ta, kad mes dar nebebuvome pasirengę vyti... Mūsų puolimas tegalėjo prasidėti tik gegužės pabaigoj.

Jurgis Matulaitis
Vilniaus vyskupas

Kaune Lietuvių Taryba ir valdžia, net lenkų pirmeivių nuomone, esanti daug nuveikusi ir veikianti demokratingai. Lenkai buvo sumanę lietuvius suskaldyti, buvo norėję sutarę su lietuviais socialistais Tarybą nuversti, o vien savo žmonių valdžią sudaryti. Bet lietuviai socialistai nesutikę su tuo sumanymu. Dėl to net p. Jundzilas buvęs Kaune areštuotas. Dabar išvažiuavęs Kaunan Römeris tartis su lietuviais.

Vilniuje lietuviams pasidaręs oras troškus, tvankus ir sunkus, daug lietuvių iš Vilniaus išbėgę, nesą kuo misti, ypač darbo negaunant.

Aplankė mane p. Staniškis, Varšuvos Seimo atstovas; jis iš Marijampolės mano pažįstamas; jo tėvas ten mokytojavo, net lietuvių kalbą dėstė; motina lenkė; save jis laiko dar pusiau lietuviu, pusiau lenku, lietuviškai beveik pamiršęs; jis priklauso prie lenkų tautininkų (endekų) partijos; nusistatęs, kad Vilnius turįs būti prie Lenkijos prijungtas; minėjo gudų lenkais kolonizavimą. Bet jis dar paabejojo, kaip būsiant su baltgudžiais; Antantė galinti sudaryti iš gudų atskirą valstybinį vienetą ir pavesti jį „Tautų Sąjungos“ globai.

Aplankė taip pat mane JE arkivyskupas Teodoravičius ir kun. Lutoslavskis, Varšuvos Seimo atstovai, tautininkai; ypač kun. Lutoslavskis be galo griežtai ir aštriai visa ką ėmė. Vilnius ir kur gudų katalikų daugiau būtinai turį būti prikergta prie lenkų žemių. Gudai tai ne tauta esą, o tik tautai medžiaga. Apsupus Gudiją lenkų mokyklų tinklu, gudai sulenkėsia. Su žydais lenkai varysią kuo nuožmiausią karą: žūtbut. Anuos lietuvius, kur Kaune, priversią su lenkais dėtis; o jei nenorėtų, tai teturi sau Žemaičių Kunigaikštiją.

Baltstogėje poznaniečių lenkų pulkas per dvi dienas esą padarę su žydais tvarką.

Kauno lenkų skundas Popiežiaus nuncijui Lenkijoje monsinjorui Račiui

1) *Lenkas – katalikas, sutikęs kunigą lietuvių ir taręs pasveikinimą „Niech bęndzie pochwalony Jezus Chrystus“*, geriausiu atveju gauna atsakymą: „Ant amžių amžinųjų. Amen“, dažniausiai gi negauna atsakymo, o buvo atsakymų: „Idi k čiortu“**.*

2) *Ieškančius dvasinės paguodos, ateinančius išpažinties lenkus, bet nemokančius lietuvių kalbos, lietuviai kunigai pasityčiodami šurkščiai pavaro, patardami važiuoti Varšuvon.*

3) *Nekęsdami viso, kas lenkiška, lietuviai kunigai skelbia, kad viena „Sveika Marija“ daugiau sveria negu 10 „Zdrowas Marija“***, ir dar daug panašių nesąmonių.*

4) *Išgirdęs tikinčiojo prašymą, lenkų kalba pareikštą, lietuvis kunigas, jo neišklausęs, pašiepdamas atsako: „Važiuok Varšuvon“.*

5) *Kunigui lietuviui, su švenčiausiu atvykus pas ligonį, draudžiama melstis lenkiškai ir verčiam melstis lietuviškai; už pasipriešinimą daužomi snukiai, kaip tatai padarė Šv. Trejybės bažnyčioje panelei Elenai Bublevičiūtei 1919 m. balandžio mėnesy kunigas lietuvis Zenonas Kareckas.*

6) *Pasityčiodama iš lenkų pamaldų, nuo senovės lenkų kalba bažnyčioje laikomų, dva-*

* Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus

** Eik po velnių

*** Sveika Marija

siškija keičia jas lietuviškomis, patardama lenkams važiuoti Varšuvon.

7) Kauno šv. Trejybės parapijoje yra 8000 lenkų ir 1500 lietuvių, gi kunigų 2 lietuviai ir 1 lenkas. Tos parapijos klebonui kunigui Barauskui mirus, parapijiečiai lenkai ir lietuviai prašė paskirti klebonu kunigą Juozą Savicką, bet vyskupas pakvietė kariuomenę tiems parapijiečiams išvaikyti ir paskyrė klebonu užkietėjusį lietuvių šovinistą ir riaušininą kunigą prelatą Petrą Januškevičių.

8) Vyskupas nuolatos skiria į lenkų apgyventas parapijas kunigus lietuvius, kurie litvinizuoja lenkus lietuviškomis pamaldomis, tyčiojasi iš lenkų, kiršina žmones ir įneša į bažnyčių nerimo – tikinčiuosius nuo jos atstumia.

Ignas Sakalauskas

bajoras, Kauno lenkų komiteto pirmininkas

Kauno lenkai... vis dėlto griežtai pareikalaua prijungti Kauną prie Lenkijos dėl sekančių priežasčių: Kaunas yra ne mažiau sulenkintas už Vilnių; Lietuva davė lenkų dvasios didvyrius Mickevičių ir Pilsudskį...

Mykolas Juknevičius

bajoras

Lietuviai – tai Jogaila, Chodkevičius, Mickevičius, Pilsudskis ir aš, o jūs – tai lietuviai.

Stanislovas Mackevičius

lenkų žurnalistas

Lietuvių bajoriją apgavo politinis jausmas. Jai nereikėjo nepalankiai ar priešiškausi nusiųteikti kalbos atgimimo atžvilgiu, nereikėjo dalyvauti įžiebiant lietuvių ir lenkų konfliktą. Juk visuomenės struktūroje nebuvo tikresnių lietuvių už Radvilas viršuje ir Mickevičius apačioje. Tie, kurie Lietuvoje sakėsi esą lenkai ir tautinė mažuma, nebuvo kokie kolonizatoriai, kaip anglai Indijoje ar vokiečiai Latvijoje, jie buvo kaip tik lietuvių tautos elitas. Susitapatinimas su to krašto tautine mažuma buvo savęs nužeminimas. O tai, kad bajorija nesidomėjo atgimusia tautos kalba ir visais su tuo susijusiais lietuvių tautiniais reikalais, buvo didelė klaida.

Oskaras Milašius

prancūzų poetas

Sulenkėjusiems Lietuvos bajorams

Supraskite, kad rytoj Lietuva bus nepriklausoma ir tada jums nebeliks vietos jūsų protėvių žemėje. Be jokių aliuzijų į atpildą. Lietuvių liaudis mielaširdinga ir turės kitų rūpesčių. Juk patys žinote, kiek darbų jos laukia. Tiesiog nebekreips į jus jokie dėmesio, ir gyvensite lyg šešėliai šalia buvusių savo tarnų ir valstiečių, šalia savųjų gentainių. Net nebūsite nekenčiami, o tiesiog – tarsi jūsų visai nebūtų. Sėdėsit prie bendro stalo ir valgysite mistinę tautos duoną, tačiau niekas į jus neprabils, nepažvelgs į jus. Ir tokie bus jūsų sąžinės priekaištai, tokia gėda, kad nedrįsite net geidauti lygių teisių toje laisviausioje ir moderniausioje respublikoje, tų teisių, kurias lietuvių liaudis šiandien dar jums dovanoja. Pagalvokite! Jums liko keli mėnesiai, o gal tik kelios savaitės, paskui bus per vėlu apsispręsti, jūsų ateitis bus jau nulemta!

Juozas Tumas-Vaižgantas

rašytojas

Grafai, kunigaikščiai, dideli dvarininkai vadinasi ponija. Lietuviai nestinga ir tokių, nors ta ponija – tik mums niežčiantis šašas, ir jos gyvenimas nebeilgas.

Iš Kauno lenkų komiteto skundo Antantės delegacijai Kaune

... galvodami: 1) kad vokiečių okupacijos laikais lenkai priešinosi vokiečiams, o lietuviai šovinistai inteligentai ir dvasiškai drauge su vokiečiais engė lenkus, uždarinėjo jų mokyklas ir klastojo tautinių sąrašų statistiką, nes žinojo, kad vokiečių įtaka Lietuvoje visuomet turės sprendžiamos reikšmės, ir 2) kad tik vokiečių politikos pastangų dėka įsikūrė nepriklausoma Lietuva, Kaunijos lenkai prašo Koaliciją prijungti prie Lenkijos lenkų miestą Kauną ir jo plotus iki Dubysos upės, nes toje teritorijoje gyvenama daugiausia lenkų. Nustatyti sienai iš šiaurės pusės turi būti padaryti nauji tautiniai gyventojų sąrašai. Be to, pačių lietuvių tarpe turi būti padarytas plebiscitas spręsti Lietuvos su Lenkija unijos klausimui, dėl to, kad Lietuvos liaudis, iš lenkų pusės jokių skriaudų neturėjusi, visai neturi priešingo lenkams nusistatymo, kuris yra jai primestas ir išugdytas rusų ir vokiečių okupantų politikos dėka ir palaikomas tik lietuvių inteligentų ir kunigų saujelės, kuri, turėdama savo rankose valdžią, tą politiką vykdo.

Ditrichas Šreideris
vokiečių karininkas

Santarvininkų misijos, kurių atvykimas į Kauną kovo mėnesio vidury buvo sutiktas su tokiomis didelėmis viltimis, greit neteko savo įtakos. Sumanymai, kuriuos jos siūlė organizacijos dalykuose, netiko mažos kariuomenės aplinkybėms, nes jų negalima buvo įvykdyti... Anglų misija apsiribojo vien tuo, kad sekė tik fronto įvykius. Netrukus joje teliko tik du karininkai. Amerikiečiai apskritai nebuvo pastebimi. Tik prancūzai stengėsi būti priešakyje. Tačiau jie lietuvių kariuomenei nei ginklais, nei šaudmenimis, nei valstybei pinigais nepadėjo, taip pat negalėjo suteikti aktyvios kariuomenės pagalbos... Jie buvo tik karo mokyklos instruktoriai, o ten daugiausia gimnastikos mokė. Kai kurie prancūzų misijos nariai nešvaria prekyba vertėsi. Jie pristatinėjo krautuvėms prekių, apeidami įvežamąjį muitą ir išnaudodami misijos teisę nemokėti maito. Todėl jie greit neteko pagarbos.

Gegužės 3 d.

Išvauduota Ukmergė, po kelių dienų – Širvintos, Giedraičiai

Paričeje (Gardino apskritis) sulenkėjęs kunigas Šimeliūnas vertė žmones klaupintis prieš lenkų erelį. Nepaklusniusius lenkai plakė rimbais ir nubaudė piniginėmis baudomis.

Gegužės 4 d.

Raseiniuose pradėtas kurti 3-iasis pėstininkų pulkas. Vadu paskirtas karininkas Pranas Liatukas.

Gegužės 7 d.

Generolas Silvestras Žukauskas paskirtas Lietuvos kariuomenės vadu.

Kazys Jablonskis
savanoris

Į automobilį įsėdo gen. Žukauskas su adjutantu, ir mes nudūmėm Ukmergės link. Ukmergėje gen. Žukauskas užtruko štabe. Įsėdęs į mašiną, liepė pasukti Šventosios link. Tiltas per Šventąją susprogdintas ir atstatinėjamas mūsų pionierių. Atvažiavus arčiau tilto, žiūrime, be jokios tvarkos bėga mūsų kareiviai. Gen. Žukauskas liepė sustoti ir ėmė stabdyti bėgančius kareivius. Sustabdęs keliolika kareivių ir gerokai juos išbaręs, liepė grįžti

atgal. Kur karininkai – niekas nežinojo. Netrukus iš kažkur atsirado karininkas Pupkis. Gen. Žukauskas ėmė jį barti, kad jis nestabdąs bėgančių kareivių. Tas aiškinosi, kad jis čia yra prie tilto darbų ir bėgantieji kareiviai jam nepriklauso. Generolas vis tik su tokiu paaiškinimu nesutiko ir gerokai karininką Pupkį išbaręs liepė važiuoti prie tilto. Tiltą šiaip taip pervaziavome ir pasileidome bolševikų kryptimi. Mūsų kariuomenės nematyti. Bijau, kad mes nepakliūtume bolševikams į nagus, bet ką gi aš darysiu, liepia – reik važiuoti.

Kiek pavažiavę, sutikome porą mūsų karininkų ir nedidelį būrį kareivių. Vienam karininkui iš veido bėgo kraujas, matyti, buvo sužeistas. Generolas ėmė klausinėti apie padėtį fronte. Pasirodo, kad tik ką bolševikai netikėtai puolė ir bailesnius stipriai išgąsdino. Nuken-tėjo mūsų desinysis sparnas, į kurį buvo suduotas pėstininkų ir dviejų šarvuotųjų smūgis. Bolševikai, pamatę mūsų bėgant, įsismagino vyti. Vienas šarvuotis tiek įsidrąsino, kad vis šaudydamas įvažiavo giliai į mūsų pusę. Mūsų šarvuotis jam tyčiomis nieko nedarė. Galop jis sustojo ir jo tarnyba išlipo apsidairyti. Tuo metu mūsų vyrai puolė ir paėmė juos nelaisvėn. Bemaž visas šarvuotio ekipažas (4 ar 5 žmonės) buvo sužeisti, bet kai mes atvažiavome, jų žaizdos jau buvo aptvarstytos. Sužinoję, kad atvyko generolas, klausinėjami bolševikai atsakinėjo sena rusų tvarka, vartodami „Vaše vysokoje prevoschoditelstvo“*, bet kuris iš jų yra šarvuotio vadas, nepasakė. Gen. Žukauskas, pakalbėjęs su karininkais, šarvuotio tarnybai, mūsų apsaugos lydimai, liepė važiuoti Ukmergėn, kur ir mes netrukus grįžome.

Ditrichas Šreideris *vokiečių karininkas*

Gen. Žukauskas buvo tikras kovotojas. Jis kaip pulko vadas išėjo į didįjį karą ir iškilo iki rusų kariuomenės I pėstininkų divizijos vado. Jo paties narsumą rodo šeši sužeidimai, gauti per karą. Jis buvo energingas, nieko nepaisė, aštriai griebdavo, jei kur rasdavo tinginavimo ir neveiklumo. Ir aš pats jį dažnai matydavau su revolveriu ar kardu rankoje, kai jis daly užtikdavo nepageidaujama būseną. Per kovas pietinėje Rusijoje jis pasidarė pikčiausias bolševikų priešas. Jiems nebūdavo jokio pasigailėjimo, jokio atleidimo. Taip pat be pasigailėjimo jis griebdavosi priemonių ir nenormalumams dalyse pašalinti. Už pabėgimus ir skriaudimus būdavo ir mirties bausmių. Bet Lietuvai tada buvo reikalingas!

Kilęs iš smulkiųjų dvarininkų šeimos, jis puikiai mokėjo elgtis su paprastu žmogumi. Važinėjant po frontą, aš pats daug kartų mačiau, kaip sustojus pailsėti prie kelio, paimdavo iš ūkininko dalgį, atsisekdavo mundurą ir generoliškoje uniformoje, atsismaukęs kepurę, išvarydavo pradalgį. Kiekvieno ūkininko paklausdavo, kaip jam sekasi, ką jis turi, ką gali perduoti... Jis smerkdavo ir valdžios aparato nerangumą

Julius Čaplikas *savanoris, karininkas, 1-ojo pėstininkų pulko štabo viršininkas*

Balandžio mėnesyje generolas Žukauskas atvyko iš Varšuvos Kaunan ir vėl pradėjo vesti savo liniją, būtent: sutvėrė sau tinkamą Generalinį štabą, kurio viršūnės nežinojo, kad yra organizacija POW ir žinoti negalėjo, ir nenorėjo, kaip matyti iš štai tokių faktų. Karininkas Karolis Šiukšta paduoda pareiškimą, kuriuo atsisako kariauti prieš lenkus, ir jeigu tai galima, tada jis priims priesaiką Lietuvos valdžiai. Ant pareiškimo dedama rezoliucija: „Dėl žinios, Generolas Žukauskas“. Karininkai Jeronimas Radvilavičius ir Stasys Downoravičius, vengdami prisiekti, priesaikos metu apleidžia rikiuotę, už tai Inžinerijos bataliono vadas areštuoja juos 5 paroms ir praneša pareiškimu, ant kurio uždėta rezoliucija „Išleisti. Gen. Žukauskas“.

* *Jūsų prakilnybe*

Matas Valeika*Giedraičių vaistininkas*

Išviję bolševikus, lenkai ėmė šeiminkauti: vieni plėsti gyventojus, o kiti dorotis su belaisviais bolševikais. Belaisviams įsakė iškasti duobes. Paskui juos čia pat sušaudė, kitus dar gyvus suvertę į duobę užkasė. Du lenkiokai atbėgę užpuolė mane ir, įrėmę į krūtinę durtuvus, atėmė piniginę su pinigais ir dokumentais.

Gegužės 8 d.

Kautynės su lenkais ties Vieviu.

Marcinkonių apylinkėje lenkų kareiviai apiplėšė ir sumušė tuos gyventojus, kurie nemoka kalbėti lenkiškai.

Iš krašto apsaugos ministerio karininko Antano Merkio įsakymo

2-os kuopos 1 pėstininkų pulko viršilą Adomą Treiderį, už atsižymėjimą mūšiuose su priešu ties m. Jieznu, ir kaipo pilnai atatinamą turėti vardą karininko, – paaukštiniu į karininkus nuo š. m. gegužės 6 dienos ir nuo to laiko skiriu jį į 1 pėstininkų pulką.

Gegužės 11 d.

Pirmoji kariuomenės priesaika Kaune, Rotušės aikštėje. Dalyvavo prezidentas Antanas Smetona, ministeris pirmininkas Mykolas Sleževičius, kariuomenės vadas gen. Silvestras Žukauskas, Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius.

Gegužės 12 d.

Žinių dalis pertvarkyta į Generalinio štabo Žvalgybos skyrių. Viršininkas – karininkas Jonas Žilinskas.

Feliksas Baltušis*Rusijos raudonosios armijos karininkas*

2 internacionalinės šaulių divizijos pavadinimas visiškai neatitiko jos sudėties, nes divizija buvo suformuota iš Maskvos įgulos dalinių ir numatyta išplėsti iki šešių pulkų. Vasario pradžioje ji buvo taip išsidėsčiusi: 39 pulkas Tirkšlių rajone, 47 pulkas Šiaulių rajone ir 41 pulkas Panevėžio rajone. Čia divizija ir buvo sukulta.

Pulkai pasitraukę iš Šiaulių, pusantr mėnesio valkiojosi tarp Šiaulių ir Panevėžio ir galutinai demoralizavosi. Vadovybė ir iki tol nemokėjo tinkamai vadovauti, o vėliau nesugebėjo sulaukyti prasidėjusio dalių iškrikimo.

Rapolas Skipitis*Kauno apygardos teismo valstybės gynėjas*

1918 m. Gruzdžių ir Lygumų apylinkėse siautėjo didelė plėšikų gauja. Viename Gruzdžių valsčiaus kaime veikiausia šios gaujos rankomis buvo nužudytas Maskvos universiteto studentas Jankus ir jo broliai. Žudė ir kankino ši gauja daugelį žmonių minėtų valsčių apylinkėse, bet Jankaus pavardė įstrigo man todėl, jog šį studentą asmeniškai pažinojau. Tų metų gale, lapkričio ar gruodžio mėnesį, Lygumų valsčių susiorganizavo ir apsiginklavo geras būrys kaimo milicijos. Ši milicija sugebėjo suimti visą plėšikų gaują, susidedančią iš 19 vyrų ir 1 moters. Šiaulių apskrity nei teismo, nei valstybinės milicijos ar policijos, nei kariškos jėgos nebuvo, nes oku-

pantų vokiečių administracija galutinai pakriko, o Lietuvos valstybės aparatas dar tik kūrėsi.

O gandai ėjo, kad nuo Rokiškio atslenka Rusijos bolševikų kariuomenė. Kas daryti su suimtaisiais? Ilgai laikyti Lygumuose neįmanoma, nes nėra kalėjimo. Vežti 20 suimtųjų į Šiaulius per daug rizikinga, nes plėšikai turėjo giminių ir draugų, kurie vežamus areštantus galėjo iš palydovų – milicininkų atimti, o milicininkus išžudyti. Valsčiaus valdyba savo posėdy nutarė visus suimtuosius – 19 vyrų ir 1 moterį – sušaudyti. Tą valsčiaus valdybos sprendimą įvykdė milicija.

Netrukus Šiaulius, o taipgi ir Lygumus okupavo bolševikai. Kai bolševikų priešakiniai daliniai pasiekė Žemaitiją, o Šiauliuose ir aplinkiniuose valsčiuose gyvenimas truputį stabilizavosi, plėšikų giminės ėmė skųstis bolševikiškam sovietui, kad valsčiaus valdyba ir milicija sušaudė jų giminaičius tik už tai, kad jie nepalaikė buožių sudarytos valsčiaus valdybos. Bolševikų valdžia ėmėsi tardymo ir jau vieną kitą dėl minėtų plėšikų sušaudymo buvo areštavę. Bet apie kovo vidurį bolševikai turėjo paskubomis trauktis nuo Šiaulių ir Lygumų ir dėl tos bylos suimtieji pasiliosavo ir, žinoma, tolesnis tardymas nutrūko. Dabar valsčiaus valdyba ir milicininkai manė, kad tuo viskas ir baigsis. Bet kur tau! Kai susidarė Šiaulių apskrities teisėtos valdžios aparatas ir ėmė veikti teismo tardytojai, – sušaudytųjų giminės ėmė skųstis, kad Lygumų valsčiaus valdyba ir jos milicija sušaudė visai nekaltus žmones.

Tardytojas, apklausinėjęs visą eilę žmonių, atsiuntė Valstybės gynėjui bylą ir klausė ką daryti toliau, ar kaip kitaip pasielgti? Atvyko į Valstybės gynėjo įstaigą ir pats Lygumų valsčiaus viršaitis su dviem valsčiaus valdybos nariais ir atvežė didelę valsčiaus protokolų knygą, kurioje buvo įrašytas ir mirties nuosprendis 20-čiai plėšikų. Iš tardytojo pateiktos medžiagos ir iš išsamių viršaičio paaiškinimų bei nupasakojimų susidariau aiškų vaizdą, kad visi sušaudytieji, neišskiriant nei moters, priklausė plėšikų gaujai. Nors valsčiaus valdybos nutarime ir net visoj sušaudytųjų byloje nebuvo pasakyta kuo kiekvienas jų buvo nusikaltęs, nors valsčiaus valdyba neturėjo teisės spręsti baudžiamųjų bylų, o ypač bausti mirties bausme, – bet atsižvelgiant į nepaprastą, dėl karo ir okupacijos susidariusias aplinkybes ir imant dėmesin, kad valsčiaus valdyba ne sau naudos žiūrėdama, o tik gindama ramius gyventojus nuo žmogžudžių – plėšikų, griebėsi tokios kraštutinės priemonės, – kaltinimo bylą Lygumų valsčiaus valdybai ir jos milicijai teko nutraukti. Po to Lygumų valsčių plėšikų siautėjimai aprimo.

Gegužės 12 d.

Kariuomenės vadas generolas Silvestras Žukauskas karininkui Jurgiui Kubiliui įsakė suformuoti Atskirąjį Ukmergės batalioną. Gruodžio mėnesį batalionas pertvarkytas į 8-ąjį pėstininkų pulką.

I ir II eskadronų pagrindu pradedamas formuoti 1 raitelių pulkas Kaune. Oficialiuoju vadu paskirtas instruktorius švedas, iš tikrųjų pulkui vadovauja karininkas Pranas Jackevičius.

Kareiviai Lietuvių Armijos!

Pašaukė Jusų į kariuomenės eiles Lietuvos valdžia, kurios niekas iš Jusų neišrinko. Vis jums sako, jog einate į kovą už laisvę Jusų Tautos, už nepriklausomybę Jusų krašto. Taip jums toli valdžia, kuri už Jusų pečių yra susirišęs su kruva vokiškų plėšikų, plėšančių jums kailį okupacijos laike, o ir dabar dar ne mažai skriaudų jums darančių. Saujelė žmonių; kurie nori pasididžiuoti, geisdama su prievarta užlaikyti savo didybę ir galę, buk tai gindama Jusų nuo bolševikų priespaudos – parduoda Vokiečiams, kurie – gal tą žinote – eina išvien su niekšais iš žydų ir komisarų kuopos.

Kareiviai! Ne čia kelias prie laisvės Jusų Tautos ir išliuosavimo darbininkų liaudies. Jus patis neužlaikysite savo liuosybės. Rusas ir vokietyt sutrins ją į dulkę. Reikia Jums su ką nors susibičiuoti. Bet su kuo? – Apie tą reikia atyda pagalvoti. Rusų Jus nenorite – kovojate su jais. Vokiečių turite sulig ausiu.

Atlieka vien Lenkų Liaudies Respublika.

Jos Vadas – Lietuvos sunus – Juozas Pilsudzkis, įėjęs su laimėjanti Lenkų kariuomenė Vilniun, apskelbė, žengęs prie susipratimo su Lietuvių Tautą ant pamatos: „Laisvi su laisvai, lygus su lygiais!“

Lenkų kariuomenė eina Lietuvon, idant išliuosuoti Lietuvių ir Baltgudų tautos; ji nori, kad galėtumet išsirinkti Seimą ir savotina ne užmesta Valdžia.

Lenkų Valdyba sako Jums: „Broliai Lietuviai! Nenorime vesti Jus į nelaisvę, užlaikysite savo kalba, įsitaisykite patis savo Tėvynėje, bet Jusų ir mūsų reikalai yra susivienyti, ranka į ranką eiti prie geresnies ateties, prie išsiliuosavimo nuo Germanų ir Rusų priespaudos“.

Kareiviai – bendras pavojus graso mums. Stai kuopa užmokėtų vokiškų agentu ir šnipų stengiasi mus suerzinti, iškasti duobę tarp mūsų, išskyrti, idant paskiaus po ploteli lengviau mus praryti.

O Jusų, buktai lietuviška valdžia, žiūri į ta pro spragus.

Ne pavelisime daryti maišto tarp mūsų!

Šalin vokiečių agentai! Šalin germaniška provokacija!

Lai gyvuoja Nepriklausomoji Lietuva iš valios surišta su Nepriklausomoji Lenkija!

Išmeskite šalin Jusų gerai užmokėtus vokiškus vadus, kurie juokiasi iš džiaugsmo, matydami mūsų netaiką!

Prošalinkite „Ponais Ministeriais“ kurie pardyoda Jus vokiečiams!

Lietuvių kariuomenė su broliška Lenkų, kariuomenį atmes maskolišką priešį už sienos Jusų Tėvynės.

Nepasiduokite vokiškiems agentams!

Lietuvos Gynimo Komitetas

Gegužės 15 d.

Lenkijos Rytų žemių komisaro Ježio Osmolovskio įsakymu okupuotame Vilniaus krašte uždraudžiami viešieji užrašai lietuvių kalba.

Gegužės 18 d.

Giedraičių klebonui lenkai uždraudė laikyti pamaldas lietuviškai.

Melchioras Vankovičius
lenkų rašytojas

Dėl ko lenkų kareivis atėjo į Lietuvą ir Gudiją

Mes privalome turėti tokias valstybės sienas, kokios mums yra patogiausios. Tarp Lenkijos ir Rusijos, Rumunijos ir Baltijos jūros neprivalo būti nieko, kas lenkus troškintų, smaughtų, išėjimus ar įėjimus užstotų...

Rytuose yra daug žemės; daugiau kaip Lenkijoje. Tą gerai parodo žemėlapis. Gi žmonių šiuose kraštuose mažiau, jie ne taip tirštai gyvena... Lenkijoje dubelės* taip susmulkėjo,

* smulkūs ūkiai

jog ūkininkai nebežino, ar beverta ūkininkauti. Nebežino, kaip ji vaikams bepadalijus...

Miškų Lietuvoje ir Gudijoje daug daugiau kaip Lenkijoje. Lenkijoje niekadose jų nebuvo per daug; dabar gi vokiečiai visiškai juos praretino. Ar maža dabar lenkams reiks medienos? Kam dideliais pinigais pirktis jų iš kitų, kad Lietuvoje pigiai galima gauti ir upėmis Lenkijon plukdyti?..

Lietuvoje dar maža visokios rūšies specialistų; Lenkijoje jų daug; bus jiems Lietuvoje uždarbio, tada ir namie likusiems bus geriau...

Viso to negautume, Lietuvai tapus atskira nuo Lenkijos valstybe...

Rapolas Skipitis

Kauno apygardos teismo valstybės gynėjas

Kaune griežtoji kova su plėšikais tebuvo pradėta tik balandžio mėnesį. Pačiame Kaune plėšikai nedrįso pasireikšti gal dėl to, kad čia buvo daug karių. Bet Kauno priemiesčiuose ir prie užmiesčio kelių jie drąsiai siautėjo. Nepaprastu žiaurumu pasireiškė Juozo Vaitukaičio 7 vyrų gauja. Balandžio 13 d. 9 val. vakaro Aukštutiniuose Šančiuose ši gauja užpuolė Vitulskių namus, kur dar gyveno Čėsna, Milevičius ir Krasauskas. Banditai peiliais paskerdė Vitulskį, Vitulskienę, Čėsną ir Milevičių, o Krasauską sunkiai sužeidė. Bet jie nepastebėjo Vitulskių 9 metų berniuko, kuris buvo palindęs po lova ir iškentė nerėkęs, kai žmogžudžiai badė peiliais jo tėvus ir kitus. Plėšikams išėjus, berniukas nubėgo pas kaimynus ir su kaimynais nuėjo pas lietuvis karį. Šie, kad ir nepatyrę nusikaltėlius sekti ir gaudyti, bet su vietos gyventojų pagalba sučiupo 4 gaujos vyrus, o kitiems trims, jų tarpe gaujos vadui Vaitukaičiui pasisėkė pasprukti.

Suimtieji plėšikai buvo keturių tautybių vyrai: lenkas Dorickis, žydas Gendelis, rusas Grekovas ir lietuvis Draugelis. Jie pasakė ir kas buvo jų gaujos vadas. Pas juos rasta Vitulskių sidabriniai daiktai, net kraujuoti dar jie tebebuvo. Šie keturi vyrai prisipažino tą baisų nusikaltimą padarę. Kauno komendantūros karo lauko teismas visus keturis nubaudė mirties bausme. Žiauriausias ir drąsiausias buvo žydas Gendelis. Jis ir išgirdęs teismo sprendimą tuojau nepalūžo. „Kai mane šaudysite, neužriškite man akių, žiūrėsiu kaip kulka lįs į kaktą“, – kalbėjo Gendelis komendantūroje. Bet visai kitoks pasidarė, kai pamatė duobes ir stulpus, prie kurių turėjo būti pririšti juos šaudant.

Grekovą apėmė bailsus drebuly. Draugelis verkdamas kalbėjo, kad jam esą dabar gaila, kam susidėjo su tokiais žiauriais žudikais. Nors jis savo rankomis ir nežudęs, o tik stovėdavęs prie durų, kad nepabėgtų užpulti žmonės, bet vis tiek jaučiasi skriaudęs kitus žmones ir prašė jo visus daiktus išdalinti vargšams. Dorickis ir Gendelis paprašė cigarečių ir užsirūkė.

- Paskutinė cigaretė mano gyvenime, – liūdnai pratarė Dorickis.

- Taip, – tyliai pritarė Gendelis.

Šaudomieji sustatyti prie iškastų duobių. Karininkas davė ženklą kareiviams pasiruošti. Kiekvienam šaudomajam buvo paskirti 4 kareiviai ir kiekvienam kareiviui buvo pasakyta, į kurį baudžiamąjį jis turi šauti. Dar vienas karininko ženklas, – šūvių griausmas – ir 4 šaudomieji sukniubo. Tik du nukrito be gyvybės ženklų, o kiti du dar konvulsijų buvo tampomi. Komendantūros karininko revolverio šūviai į galvas užgesino paskutinę gyvybės liepsnelę ir šiems.

Pasirodo, kad karininkas buvo įsakęs kareiviams dviem šaudomiesiems šauti į galvas, o kitiems dviem – į krūtines. Tie, kuriems buvo šauta į galvas, nukrito be gyvybės ženklų, o kuriems į krūtines – tie dar buvo gyvi.

Kiek vėliau prie Karmėlavos dar buvo pagauti keli žmogžudžiai – plėšikai, kurie taip pat buvo nubausti mirties bausme. Po to plėšikavimas Kaune ir apylinkėse baigėsi.

Gegužės 19 d.

Išvaduotas Panevėžys. Sutelkę stiprias pajėgas, bolševikai kontratakavo ir išstūmė lietuvius iš miesto, bet neilgam, gegužės 23 d. Panevėžys galutinai išvaduotas.

Kariuomenės vado gen. Silvestro Žukausko pranešimas

Narsi lietuvių kariuomenė paėmė Panevėžį.

Alfonsas Bučionis

savanoris, 1 pėstininkų pulko skyrininkas

Mes jau buvome užėmę Kurklius. Aš stovėjau prie plento su kulkosvaidžiu. Priešas iš kažin kur plento kryptimi pradeda mus apšaudyti iš kulkosvaidžio. Žiūriu, atvažiuavę bolševikai ir už 400–500 m pasistatę kulkosvaidį klegena į Kurklius. Paleidžiu keletą serijų iš kulkosvaidžio. Priešas, kiek arkliai įkabina, nešasi atgal. Aš dar pakartoju. Krenta abu arkliai. Vežimas sustoja. Du žmonės apie vežimą kažin ką triūsia. Puikiai nutaikau ir du priešai krinta. Bėgu su eil. Augūnu artyn. Prieiname prie vežimo. Randam jau nebegyvus priešus. Mes džiaugiamės priešo nauju kulkosvaidžiu, šoviniais, pakinktais ir vežimu.

Antanas Kivilša

savanoris, Panevėžio bataliono karys

Bolševikams pradėjus trauktis iš Panevėžio, buvo sudaryta žvalgyba iš 10 žmonių. Žvalgybos būrelį aš vedžiau. Nuėjome nuo miesto apie 2 km prie geležinkelio, kuris eina į Daugpilį ir pastebėjome išardytus geležinkelio bėgius. Mes žinojom, kad ateis traukinys, todėl jo laukėm. Netrukus jis atėjo ir nepastebėjo, kad bėgių nėra. Įvyko baisi katastrofa. Pilni vagonai karo medžiagos, kareivių ir turto, vienas su kitu susidūrė. Daugelis bolševikų karių buvo sutriuškinti, nukauti bei sužeisti, o išlikę gyvi bėgo į mišką. Mes šaudėme į bėgančius iš šautuvų. Bet netrukus šaudymai baigėsi ir mums teko prieš traukinys su visu turtu. Per naktį saugojom. Rytą atvykęs mūsų batalionas paragino apylinkės gyventojus vežti likusį sveiką grobį į miestą.

Juozas Namikas

karininkas, Ukmergės bataliono adjutantas

Gegužės mėnesį generolas Žukauskas mane paskyrė Ukmergės batalionan. Būdamas generaliniame štabe susitikau Jurgį Kubilių. Su juo susipažinau 1918 m. pradžioje. 1917 m. Kalėdoms buvau parvykęs iš austrų fronto pas tėvus prie Smolensko. Buvau gavęs 3 mėnesius atostogų sveikatai pataisyti. Būdamas pas tėvus, sužinojau, kad Smolenske stovi lietuvių batalionas. Norėjosi pamatyti, kaip atrodo lietuviai kariai savame – lietuviškame batalione. Nuvykau Smolenskan. Man besizvalgant, atsirado karininkas ir paklausė, kas esu ir ko ieškau. Pareiškiau norįs matyti bataliono vadą. Jis mane tuojau ir nuvedė pas pulkininką Jurgį Kubilių. Prisistačiau. Likę dviese jo kabinete labai maloniai pasikalbėjome apie padėtį, karių nuotaikas, elgesį ir atsiveikinome. Mūsų pasikalbėjimas vyko ne kaip leitenanto su pulkininku, bet kaip lietuviu su lietuviu.

Dabar generaliniame štabe pulkininkas pasisakė esąs Ukmergės bataliono vadas ir žinąs, kad ir aš ten paskirtas. Čia pat įsakė rytojaus dieną vykti į Kauno karo komendantūrą, gauti 8 pabalnotus arklius, 7 kareivius ir tą pačią dieną išvykti Ukmergėn. Jis su ūkiu vedėju atvyksiąs po poros dienų.

Vadui ir ūkio vedėjui karo valdininkui Vinickui atvykus, kūrimosi darbai užvirė visu smarkumu. Tuoju buvo paskirtos kareivinės, bataliono štabas, sandėliai, virtuvės. Vieną dieną pasišaukia mane vadas ir sako: „Tamsta būsi adjutantu“. Aš atsakiau: „Tamsta vade, esu rikiuotės karininkas ir neturiu jokio supratimo, kaip reikia rašyti batalionui ar pulkui įsakymus“. Pulkininkas mane išklaušė ir pakartojė: „Tamsta būsi adjutantu“. „Klausau, tamsta vade“, – atsakiau jam ir pridėjau: „Tamsta turėsite mane išmokyti, kaip reikia rašyti įsakymus“. Bataliono vadas nieko neatsakė, tik kitą rytą, išėjęs iš kabineto, padavė man jo paties parengtą batalionui įsakymą numeris vienas. Nuo šio momento pradėjome dirbti bendrai.

Organizuojant batalioną atidžiai sekiau jo visus įsakymus, o ypač karininkų paskyrimus. Stebėjausi, kad karininką Stasį Rekašių jis paskyrė pirmos kuopos vadu, o ne karininką Radvivanavičių, kuris už Rekašių buvo net dviem laipsniais aukštesnis. Vėliau atvyko karininkas Mykolas Kalmantavičius. Jį paskyrė ryšių komandos viršininku. Po Kalmantavičiaus atvyko Bronius Pulkauninkas. Jį paskyrė kulkosvaidžių komandos viršininku. Paskutinis atvyko karininkas Petras Jurgaitis. Su juo pasikalbėjęs ir jam išėjus, pasikvietė į kabinetą mane ir sako: „Šito karininko niekur neskirsime, bet laikysime prie štabo ir tik kai atsiras kur skylė, juo užkišime“.

Antanas Žukauskas-Vienuoelis rašytojas

Iš Anykščių šilelio išsipyklė dainuodamas pėstininkų būrys. Priešakyje jojo vyresnybė. Viena vora, atkišusi prieš save šautuvus, traukė per Anykščių „kalnus kelmuotus, pakalnes nuplikusias“, kita ėjo nuo Kepurkalnio į Užupiečius.

Senelis patriarchas puolė ant kelių: jis sulaukė! Pasidarė mišinys...

- Valio lietuviai! – pirmas sušuko Aviža. – Valio!.. Valio! – jam pritarė visi, ir visi paspringo ašaromis...

O kai pėstininkai suėjo į Jurdiką... Pasakysiu tik tiek, kad viską, ką turėjo mergelės lelijėlės ir geraširdės moterėlės gardesnio ar saldiesnio – viską atnešė ir vaišino pirmuosius Lietuvos dobilėlius kareivėlius. Ne tik vaišino, bet ir tolesnei kelionei įdėjo. O kai kareivėliai pagal vyresnybės įsakymą norėjo atsilyginti, jos tik kvatojo ir daugiau į jų kišenes kimšo. Senelis Baltrus verkė kaip mažas. O kai jam parodė prajojanti pro šalį patį vyriausiąjį pulko vadą, jis jį peržegnojo, laimindamas tolimesniems žygiams. Brangi tai buvo anykštiečiams gegužės mėnesio 19 diena 1919 m. Ir ilgai apie ją pasakos tėvai vaikams, seneliai anūkams.

Motiejus Pečiulionis karininkas, 1-osios artilerijos baterijos II būrio vadas

Niekur mūs kariuomenės taip džiaugsmingai gyventojai nesutiko, kaip Anykščiuose: žmonės žemai lenkėsi, vaišino gatvėn išsinešę, davė skanėstų visiems kareiviams...

Gegužės 22 d.

Pradėtas leisti kariuomenės laikraštis „Kariškių žodis“ (vėliau pavadintas „Kariu“). Pirmasis redaktorius – karininkas Petras Ruseckas.

Juozas Audickas

Raudoniesiems išsinešdinant, Papilyje tuoju buvo suorganizuotas karinis dalinys. Komendantu tapo Vladas Ikamas iš Virškupėnų. Jo padėjėju – to pat kaimo gyventojas Jonas Mulokas, o administraciniais reikalams paskirtas Martynas Mažuika. Šio branduolio ket-

virtuoju, jau ginkluotas kariniu šautuvu, buvau aš. Greitai savais šautuvais ginkluotų vyrų prisirinko gražus būrys. Užėmėm buvusio valsčiaus revoliucinio komiteto ir raudonosios milicijos būstinę, kuri buvo grafo Šuazelio dvaro patalpose. Ten radome raštinės inventorių, kelis arklius, pakinktus, ratus. Pradžia gera. Kiti vyrai turėjo dviračius, todėl visi valsčiaus kampai buvo lengvai pasiekiami. Visa apylinkė nusiramino ir lengviau atsiduso.

Pirmą laisvės sekmadienį, rodos, viskas žydėte pražydo. Papilyls perpildytas žmonėmis. Jokiuose Petrinių atlaiduose tiek daug jų neprivažiuodavo, kaip tą gražų sekmadienį. Visi sveikinosi, bučiavosi, vaišinosi, klegėjo ir kaip beįmanydami reiškė savo pasitenkinimą. Juk jau pasibaigė visos okupacijos ir esame laisvi! Niekas jokios baimės nejutė. Kas tik turėjo, traukė iš palėpių paslėptuosius ginklus ar kitą karinį turtą ir nešė komendantūron.

Buvo suimtas vienas kitas komunistuojantis asmuo ir perduotas Biržų komendantui. Kadangi jie nieko blogo nebuvo padarę, tai neužilgo buvo paleisti. Buvę revoliucinio komiteto nariai ir buvę milicininkai, kiek laiko pasislapstę, išėjo į gyvenimą niekieno neliečiami. Milicijos viršininkas Ajutis, kaip buvęs kariškis, greitai įsijungė į Lietuvos kariuomenę. Jį pasekė ir buvęs komiteto sekretorius Kvedaravičius, kaip buvęs karininkas.

Komiteto vicepirmininkas Rintautas, kiek užsibuvęs Estijoje ir mėginęs per sieną pabėgti į Rusiją, buvo nušautas. Sunkiai buvo nubaustas Julius Kaupas. Du kaltinimai: aršus komunistas ir žmogžudys. Jis, dar tąkart būdamas visagaliu komiteto pirmininku, vieną gražią dieną Papilyje nušovė jauną vyrą Aukštikalnį. Karo teismas Biržuose jį buvo nuteisęs mirties bausme, kuri buvo pakeista kalėjimu iki gyvos galvos. Kaupas iš kalėjimo pabėgo į Lenkiją ir iš Vilniaus radiofono, kalbėdamas lietuviškai, šmeiždavo Lietuvą.

Jonas Pyragius

savanoris, mokomosios kuopos būrininkas

Išmušus bolševikus iš Panevėžio, parvykau namo atostogų. Pasirodo, tik savaitė, kai išėję bolševikai.

- Jų čia pilnas sodžius buvo prismirdęs, – pasakoja kaimynas Remeika.

- Tik vieną dieną pasigirdo susišaudymas kažkur už Daujėnų, tai zovada išgarmėjo. Laukiam kada gi mūsų kariuomenė pasirodys. Tik rytojaus dieną žiūriu atlinguoja ar dešimt vyrų nuo Šaltanupio. Sakom, gal Jonas ar Juzė Simonaičiukas bus kartu, bet nepažįstami. Pasiūlėm valgyti ir gerti. Užkando ir išėjo.

- Negalim pavyti, – sako jų vyresnysis. – Čia buvo jų apsupimas, todėl jie taip skubėjo. Prie Vabalninko mūsų šikiai juos pasigavo ir keletą nukirto.

- Matai, kai tave krikštijom, paprašiau įrašyti į metrikus gimimo dieną pirmą sausio, nes tu gimei gruodžio 29. Sakau, metais vėliau kariuomenėn paims. O dabar va septyniolikos metų ir jau kareivis, – sako tėvas. Jis, atrodo, paslapčiom patenkintas.

- Kiek rūpesčių turėjom dėl tavęs, – dėsto mama. – Kurpio berniokas Petras Jarašiūnas pasidarė jų partijos sekretorium. Ateina kartą: „Kur Jonas? – klausia. „Panevėžy, – sakom, – gimnazijon išvežėm.“ „Nėra jo Panevėžy, pas baltuosius pabėgo.“ Girdom ir valgydinam, kad tik ko nepadarytų. O širdis dreba. Nuvažiuoja tėvas į Panevėžį. „Tą pat dieną išbėgo, kai tik atvežei“, – sako šeimnininkė. „Visa ką palikęs, ir rūbelius, ir baltinius.“ Ir kam tu taip, Jonai? Kodėl kiti nebėgo?

- O jei nebėgčiau, gal sušaudytų, kaip septintos klasės Vaitiekūną?

- Tik dabar žiūrėk, nelįsk visur pirmas.

- Be reikalo, moč, šneki. Ar nepažįsti savo vaiko, – numojo ranka tėvas.

- Dabar, kai Lietuva atgijo, gal gi atsilaikys, kad tas amaras vėl neužplūstų. O tas Judošius Jarašiūnas kartu išspruko. Daujėniečiai jei pagautų, tai į šmotelius...

Pasirodo, netoli spruko Jarašiūnų Petras. Dešimtmečiu vėliau sužinojau, jis beesąs Vilijampolėj, Veterinarijos akademijoj sargu ir beturįs mūrinę protekciją.

- Buvo čia visokių. Bet bjauriausi tie, kur mokėjo kalbėti latviškai.

Ganyklų draugai sutiko su nuostaba ir rezervuotai... Į kareiviškus rūbus žiūrėjo lyg ir su pavydu. Pirma bėgti kariuomenėn nebuvo kaip, niekas nieko nepaaiškino ir nesiulė, o dabar gal neberekia. Bet du geriausi draugai, mano vienminčiai, kurie tikrai būtų buvę Lietuvos kareiviai, Bernadicko Petras, miręs šiltine ir Drobulio Petras, per neatsargumą nusišovęs per visą okupaciją išslapstytu šautuvu.

Buvę Pušaloto ir Joniškėlio partizanų būriuose turi ir savo dainą:

Oi ta saulelė liūdnam tekėjo,

Kai komunistai į Lietuvąėjo.

Lietuva

gegužės 25 d., Nr. 111

Paskelbus kareivių mobilizaciją ir pradėjus imti naujokus, teko pasiguosti, kad nepriklausomoje Lietuvoje visas kariuomenės darbas eis kitais keliais, negu mums būnant po rusų jungu. Visas rusų valdžios supuvimas aiškiai mums mesdavosi į akis: ten „valia“ buvo išsipirkti, apgauti valdininką ir t. t. Tuo tarpu mūsų valstybėje, kur yra siauresnė šeimyna, kuriamąjį darbą turėtų tiksliai vykdyti ne tik lietuvių tautos žmonės, bet ir kita-
taučiai, jeigu jie nori ir toliau likti Lietuvoje, kaip to šalies gyventojai.

Bet lygiai prasidėjo kariuomenės mobilizacija primestinu būdu, prasidėjo ir įvairūs apgauliojimai, išsipirkimai.

Vienam Javaravo valsčių (Suvalkų gub.) 11 sūnų turtingų ūkininkų nebuvo įtraukti į šaukiamųjų sąrašą, nes kyšiais papirko komitetą.

Kiti Naujokų priėmimo komitetai jau paimtuosius paleidžia, girdi, esą neteisingai paimti. Ir visa remiama kyšiais. Pavyzdžiui, dviejų gydytojų: Rėklaičio ir žydo Rozenfeldo komisija paleidžianti visai sveikus kareivius, ypatingai žydas.

Čia duodame vaizdelį iš Balbieriškio (Suvalkų gub.). Per mobilizaciją stojo 23 žydai. Naujokų priėmimo komisija paėmė į kariuomenę 9 žydas: Funk Salamon, Kagan Volf, Katčerginskij Smigel, Černy Hamko, Čižikovskij Elijas, Tac Pinke, Kagan Isak, Hajis Boris ir Eiremberg David. Keturis jų paleidusi Marijampolės gydytojų komisija, o kitus keturis nežinia kas paleidęs. Pasilikęs tarnauti vienas Eirembergas. Ir tas pasilikęs dėl to, kad neturįs kuo išsipirkti. Iš to vaizdelio matyti, koks didelis žydų rūpestingumas padėti Lietuvą atstatyti! Jeigu jie iš tikrųjų tokie nesveiki, tai žydų tauta, kaip nesveikas kūno elementas, yra didelė našta mūsų jaunajai valstybei, reikalaujanti juos slaugyti.

Jurgis Žilinskas

Karo ligoninės gydytojas

Mane paskyrė naujokų sveikatos tikrinimo komisijos pirmininku. Iš pradžių gydytoja Tumaitė ir jos vyras Jarošekas dviese šiek tiek tikrindavo. Paskyrus mane, sudarėme komisiją iš trijų asmenų: aš, gydytoja Tumaitė-Jarošekienė ir felčeris Jarošekas raštininko pareigoms eiti. Buvo nejauku – komisijoje viena moteris tarp sveikų, jaunų ir nuogų vyrų, todėl savo viršininko pareikalavau kuo greičiau į ligoninę pakviesti daktarus Šileiką ir At-

kočiūną. Visi pašauktieji turėjo dirbti mano vadovaujamoje komisijoje. Jos būstinė buvo Lukšio gatvėje, apgriuvusiame name. Po rytinės vizitacijos nuėję į komisiją užtrukome iki sutemos. Pastebėjome, kad žydų tautybės jaunuolių beveik nepasirodydavo, o jeigu ateidavo, tai būdavo visai netinkami. Nežinojome, ar jie ateidavo už kitus, bet priimdavome, norėdami parodyti, kad Lietuvos valdžios įsakymai yra šventi. Vienas žydų tautybės pilietis bruko pundelį rublių man į kišenę, ir, rodydamas gydytojo diplomą, prašė jį atleisti. Apžiūrėjau – tinkamas, tad liečiau eiti pas sanitarijos tarnybos viršininką. Pinigai manęs nesuviliojo. Būdavo ir taip, kad naktį ateidavo. Vieną kartą du džentelmenai paprašė juos atleisti – pripažinti netinkamais karo tarnybai. Pažiūrėjęs pasakiau: „Iš pažiūros jūs tinkate būti ne tik kareiviais, bet ir generolais“. Jie siūlė man dvarą, apie tris šimtus dešimtinių žemės. Atsakiau, kad turėsiu galvoje. Kitą dieną paprašiau, kad juos apžiūrėtų Tumaitė-Jarošekienė. Ištyrusi, ji man į ausį pasakė, kad jų lytiniai organai trumpi. Paprašiau užrašyti „tinkami“. Abu pašoko, neva jų plokščios pėdos. Pažiūrėjęs dar kartą, pasiūliau jiems bulves skusti, nes tik tam ir tinkami. „Neskutome ir neskusime“, – atsakė jie ir išėjo. Iš pradžių, kuriantis valstybei, kitataučiai abejojo, ar Lietuva išsilaikys, tad vengė stoti į kariuomenę.

Mykolas Biržiška

Lietuvos Valstybės Tarybos narys, Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos direktorius

Švenčionių apskrities Kliuščionių parapijos komiteto pirmininkas Kipras Bilevičius ir sekretorius Balys Tomkevičius gegužės 27 dieną parašė raštą klebonui, kad šis kitą dieną iš sakyklos paskelbtų, jog būsią surašomi Lenkų valstybės valdiniai, kurie nori gauti duonos, o kurie nori priklausyti kuriai kitai valstybei, tie duonos negausią. O pasirašyti reikėjo šitokį raštą: „Lenkų seimui Varšuvoje. Mes tokie tai kaimo žmonės (nurodomas skaičius) prašome prijungti mus prie Lenkų karalystės (do Krolestwa Polskiego), nes mes meldžiamės ir kalbame namie lenkiškai. Lietuvai, už kurios stovi vokiečiai, priklausyti nenorime ir nesiduosime. Prašome pašaukti mūsų apskrities atstovus į Lenkų seimą Varšuvoje.“

Bajoro Česlovo Christausko, Lenkijos šnipo „Kalinus“, agentūrinis pranešimas

Kaltinėnuose lietuviai terorizuoja kalbančius lenkiškai, bet apskritai obvodė visi yra palankūs lenkams, tik lietuvių agitatoriai Vilkijos kunigai Bačkys ir Mališauskas, siuvėjas Vaičiulaitis ir zakristijonas Vaičaitis agituoja prieš lenkus.*

Lietuvių agitatoriai: Čekiškėje – kun. Strielčiūnas, Motiškiuose – Ričkus, Zauniškiuose – Mikuckis, Butvilioniuose – Jonaitis.

Liolių parapijoje – Cirtautas, Panemunėje – kun. Skinkys. Liolių parapijoje visi žmonės palankūs lenkams, Lyduvėnuose – vienas trečdalis, bet Kelmėje, Skaudvilėje ir Tauragėje visi priešingi lenkams.

Gegužės 31 d.

Lenkai užgrobė Gardiną.

Petras Genys

savanoris, 1-ojo pėstininkų pulko karininkas

Žygiuojant link Užpalių ir nepriėjus Šventosios yra upelis su dideliu slėniu, o tame slėny – Leliūnų kaimas (ne bažnytkaimis, šis prie plento). Prieš tą slėnį – didelis miškas.

* apylinkėje

Dar mums neišėjus iš to miško, priešais atbėgo kokių 60–70 metų senutė ir sako:

- Neikite, vaikeliai, ten paliai klojimą bolševikai apsikasė.

Žygiavome tankine rikiuote ir jeigu taip būtume nusileidę į slėnį, būtume patyrę didelių nuostolių. Niekas nedrįso eiti mūsų įspėti, tik ta sena mamytė, nes ji laikė mus savo vaikeliais.

Laiku įspėti, greitai su bolševikais susidorojome be jokių nuostolių iš savo pusės. Pasirodė, ten būta 6-ojo latvių bolševikų bataliono.

O mūsų angelas sargas, kaip netikėtai pasirodė, taip netikėtai ir dingo. Nesuspėjome paklausti nei pavardės, nei iš kur. O nusipelnė juk didžios padėkos.

Birželio 2 d.

Išvažuota Utena.

Formuojama 4-oji artilerijos baterija. Vadas – karininkas Motiejus Pečiulionis.

Kariuomenės vado gen. Silvestro Žukausko pranešimas

Paimant Kupiškio stotį mums teko traukinys – garvežimis ir keletas vagonų, – daug telegrafo ir telefono aparatų ir kitokio karo turto... Utenos kryptimi, vokiečiams padedant, darbas eina sėkmingai. Atkaklios kovos tebesitęsia. Paimtas į belaisvę bolševikų pulko štabas, 30 žmonių, keletas virtuvių ir vienas šarvuotas automobilis. Antras šarvuotasis priešinininko automobilis mūsų artilerijos dėka sunaikintas.

Iš bajoro Kosto Tallat-Kelpšos, Lenkijos šnipo „Prus“ agentūrinio pranešimo

Pašušvio valsčiaus komitetas lenkams, ypatingai dvarininkams, priešingas, milicininkų du, abu kvaili, Grinkiškio valsčiaus komitetas padoresnis, milicininkų šeši, visi niekam tikę. Pirmame valsčiuje vyrauja bendras nepasitenkinimas ir pageidavimas valdžios permainų, dauguma tikisi sulauksią lenkų, bet mažuma, to negalima nutylėti, daugiau laukia bolševikų. Visuomenės veikėjas Paliepių klebonas Vitkauskas dabar pakeitė frontą ir stovi už uniją su Lenkija. Dviejų paskutiniųjų valsčių gyventojai, bendrai imant, priešingi lenkams, greičiausia dėl klebonų Einorio (Vosylišky) ir Tyrulio (Pašušvy) veikimo, kur bobos prie bažnyčių meldžiasi, kad tik neateitų lenkai. Tų dviejų valsčių gyventojai lenkai pasyvūs ir juos sunku išjudinti. Pašušvio valsčiaus gyventojai nori išsidalinti tarp savęs Burgailių dvarą, dėl to, kad savinininko sūnus išvažiavo tarnauti lenkų kariuomenėn.

Jonas Aulinskas

savanoris, Panevėžio bataliono karys

Pasitraukę iš Panevėžio, apsistojome Šilagalio kaime, 9 kilometrai į pietus nuo Panevėžio. Čia bestovint mums neteko su bolševikais susitikti.

Gegužės pabaigoje išvijome bolševikus iš Pajuodžių kaimo. Bebėgant man per vieno ūkininko kiemą, iš pirkios išbėgo bolševikas ir, pamatęs mane, puolė su durtuvu. Man pasisekė jo šautuvą atmušti į šalį ir buože smogti jam į kaktą. Nuo smūgio jis vietoje krito negyvas. Tai buvo vienintelis mano susirėmimas su bolševiku šaltu ginklu. Durtuvu smogti aš jam negalėjau, nes neturėjau.

Vėliau, rodos, birželio mėnesį, artinantis mums prie Kupiškio, aš su dviem draugais ėjau žvalgybon. Rodos, tai buvo Jėsas iš Jotainių kaimo ir Kasputis iš Ramygalos. Aš ėjau gerokai pirma savo dviejų draugų, nes buvau drąsesnis už juos. Priėjęs prie kaimo, netikėtai akis į akį susidūriau su 5 bolševikais. Jie tuojau riktėlėjo: „Rankas aukšty“, bet aš

tuo pačiu momentu paleidau į juos šūvį. Vienas jų krito, o kiti persigandę leidosi bėgti. Į mano šūvį tuojau atskubėjo draugai ir dar kiti trys, kita kryptimi ėję mūsų žvalgai: būrio vadas Scinka, Krištanaitis ir Švėgžda. Bėgančius keturis bolševikus nušovėme. Bolševikai tuojau į tą kaimą paleido smarkią artilerijos ugnį ir tą kaimą visai sunaikino. Mes, dabar jau šeši vyrai, traukėme pirmyn išžvalgyti sekančio kaimo.

Priėjus mums kito kaimo pirmąją sodybą, bolševikai paleido į mus smarkią kulkosvaidžių ugnį. Mes atsakėme savo šautuvų ugnimi ir trauktis visai nemanėme. Nustojus jiems šaudyti, ėjome į kaimą žiūrėti, kas ten buvo. Prie pirmos trobos ant kelio radome daug kraujo. Vėliau iš gyventojų sužinojome, kad bolševikų čia būta per 100 raitųjų ir kad mes sunkiai sužeidėme jų vieną vyresnįjį ir vieną eilinį. Jie, pabūgę mūsų akiplėšiško drąsumo, išsinešdino.

Antanas Plečkaitis

savanoris, 2-ojo pėstininkų pulko karys

Apie 11 valandą mūsų kareiviai pagavo bolševikų šnipą, kurį atvarė į mūsų bataliono štabą. Buvo tai didelio ūgio, kumpa nosimi žydas. Jo kairysis petys buvo kulkos sužeistas. Padarius pas jį kratą, buvo rasta daug bolševikų dokumentų ir leidimas pereiti fronto poziciją, o taip pat žemėlapis ir knygutė, kurioje buvo surašytos žinios apie Lietuvos kariuomenę. Žydas labai prašėsi paleidžiamas, nes jis esąs nekaltas ir tik bėgęs nuo bolševikų.

- Truputį palauk, – pasakė jam vadas. – Mes tave paleisime eiti pas Abraomą gerti arbatos. Pasėdėk, nes lauke labai lyja.

- Tegul lyja. Aš lietaus nebijau, – atsakė šnipas.

Bataliono vadas šnipui įsakė nurimti, perdavė jį saugoti sargybai ir tuojau paskambino pulko vadui Glovackiui klausdamas, ką su juo daryti. Atvyko pulko vadas Glovackis, smulkiai žydą ištardė, ištyrinėjo visus pas jį rastus dokumentus ir nusprendė, jog tai iš tikrųjų yra šnipas. Abu su bataliono vadu nuteisė jį sušaudyti. Po pusvalandžio keturi kareiviai nuvedė šnipą prie krūmų ir sušaudė.

- Geriau žūk tu vienas, negu per tave turėtų šimtai žūti, – tarė vienas kareivis vedamam į mirties vietą šnipui.

Po to įvykio pulko vadas Glovackis išėjo iš raštinės, sušaukė mus visus ir tarė:

- Nenusiminkite, broliai karžygiai! Nors mūsų čia ir maža, bet mes esame jauni kareiviai ir turime laimėti. Mes esame suvargę, nuplyšę, bet greitai laiku gausime naujus drabužius, uniformas ir pasipuošime kaip tikri kareiviai.

Atsisveikinęs su mumis, zovada nujojo prie savo štabo.

Mūsų ausyse vis buvo girdėti šautuvų ir patrankų bildėjimas ir buvo matyti vežami nuo pozicijų sužeistieji bei nukautieji. Nors mūsų širdys buvo neramos, bet nerodėme, kad mes ko nors bijome.

Bronius Zaranka

savanoris, Panevėžio bataliono karys

Iš Subačiaus mes atėjome į Palėvenio dvarą, kuris yra dideliame slėnyje ir iš toliau jo nematyti. Čia pat, netoli dvaro, viensėdis, prie kurio mes sustojome, vadas gi liepė sėsti mums į griovį ir nevaikščioti, nes netoli buvo bolševikai. Netoli ir geležinkelis.

Mums besėdint, pamatėm ateinant 1-ąją kuopą su vadu Snarskiu, bet ji nuėjo tiesiog į Radžiūnų kaimą, ir ten tuoj pasigirdo šaudymas.

Pirmai kuopai į pagalbą vadas pasiuntė pirmąjį būrį, kuris, būrininko Dragūnevičiaus

vadovaujamas, nuėjo į dešinę nuo kaimo už geležinkelio ir tuoj pataisė reikalą, užpuldamas bolševikus nuo geležinkelio pusės ir užimdamas Karaliūnų kaimą. Tuo tarpu 1-oji kuopa užėmė dvarelį tarp Radžiūnų ir Karaliūnų. Mus, esančius prie Radžiūnų kaimo, bolševikai ėmė sveikinti savąja artilerija, jų sviediniai krito čia pat, pievelėje, kur mes buvom sugulę.

Tuo tarpu pamatėm atbėgantį iš pirmojo būrio Dragūnevičių, kuris buvo sužeistas į dešinę ranką ir rėkė duoti jam bintą. Vadas jam suriko: „Eikš čionai, aš duosiu“. Bet Dragūnevičius rėkdamas „negaliu“, parkrito netoli mūsų. Vadas davė vienam kareiviui bintą nunešti, bet bolševikų artilerijos sviedinys, nukritęs visai netoli Dragūnevičiaus, sprogo, pakeldamas ir į šalis išbarstydamas daugybę žemių. Dragūnevičius kad gi šoks!..

Nebereikia jam nei binto, nei nieko ir pasileido į netolimą vienkiemį, vis šaukdamas vadui, kad duotų pirmam būriui paspirties.

Dragūnevičių sužeidė taip: mūsų metu jis užlipo ant geležinkelio ir kelnes nusileidęs parodė bolševikams savo užpakalį. Tada jam ir įkando bolševikų bitelė į ranką, jis gi suriškęs „Jėzau, Marija!“, nusirito nuo geležinkelio.

Juozas Balčiūnas *karininkas*

Birželio 3-iosios dienos vakaras ir naktis į 4-ąją dieną tai ir buvo siaubingiausia, ką teko pergyventi Rokiškiui per visą bolševikmetį.

Bolševikų rinktinė (tikra, frontinė), gal pulko dydžio, atmušta nuo Ukmergės ir nebeturėdama ryšių su saviškiais, ryžosi žūtibūt prasimušti į Daugpilį. Pasiekusi Kamajus, gavo žinių, kad Rokiškyje vokiečiai ir kad kovvoenkomas* pasitraukęs.

Toji rinktinė žygiavo su artilerija ir kavalerija, nuolat žvalgydama. Pamiškėj, maždaug keturi kilometrai nuo Rokiškio, išstatė į poziciją bateriją ir buvo besirengianti apšaudyti miestą. Orientyrų pasirinko bažnyčios bokštą. Smarkiai galėjo nukentėti miestas ir pati bažnyčia. Laimė, žvalgai pranešė, kad mieste tuščia.

Paskubom įžengė, na – ir prasidėjo... Tikras Čingischano ordos siautimas. Kareiviams buvo duota visiška laisvė. Bolševikai atvirai pasirodė, kad jie šį kraštą laiko visiškai svetimu.

Orgijos vyko iki pat ryto. Daugiausia nukentėjo žydiškoji miesto dalis – centras. Plėšė, grobė ir prievartavo moteris. Ėmė ne tik smulkiuosius aukso, sidabro, deimantų papuošalus, pinigus, bet ir stambesnius didesnės vertės dalykus krovėsi į vežimus. Rinkosi žvakides, indus, maistą, avalynę, audinių rietimus.

Rytą šiurpus ir klaikiausias vaizdas. Žmonės tik blaškėsi, nusitvėrę sau už galvų. Visur raudos, baisūs aimanavimai. Daugelyje namų išverstos sienos, sulaužyti baldai: kur nepatogu gabentis pro duris, ten išlaužė langus. Kai kur mėginta padegti. Daug ligonių – primuštų, sužalotų.

Ona Girčytė

Dusetų valsčiaus vykdomojo komiteto raštininkė

Buvo paskelbta 20–25 metų amžiaus vyrų mobilizacija, o nuo 18 metų ir daugiau kaip 25 metų privalėjo užsirašyti savanoriais. Mobilizacijai buvo paskirtos trys dienos, bet niekas neužsirašė. Įsakyta surašyti atitinkamo amžiaus vyrus iš metrikų knygos. Kadangi klebonas Rudminas ir kamendorius Stanionis buvo pabėgę, nes kunigams buvo uždėtos 24 000 rublių kontribucijos, likęs kunigas Stakelė sakė nežinąs, kur klebonas padėjęs metrikų knygas. Į

* bolševikų valdžios įstaiga

Dusetas atsiuntė politinį komisarą Aniulį, buvusį Voronežo gimnazistą. Prasidėjo areštai.

Apskrities valdžia ėmė nepasitikėti Dusetų vykdomuoju komitetu, areštavo pirmininką ir sekretorių, o narius atleido iš pareigų. Mudvi su Maryte Urbonaite likome dirbti žemės skyriuje, vedėjas buvo Samėnas. Kai reikėdavo duoti ką pasirašyti, turėdavome perskaityti rašto turinį ir parodyti, kurioje vietoje pasirašyti, tuomet jis drebančia ranka suraizgydavo kažkokius hieroglifus ir uždėdavo antspaudą. Netrukus buvo areštuota Marytė, nes jos sužadėtinis tarnavo Lietuvos kariuomenėje.

Birželio 13 d.

Įsteigta mokytojų seminarija Panevėžyje.

Jonas Petraitis

karininkas, 2-ojo pėstininkų pulko 8-osios kuopos vadas

Birželio 14 d. anksti rytą karininkas Andrius Butkevičius su 7 ir 9 kuopomis atėjo mūsų pakeisti. 8 kuopai įsakyta pereiti į Aleksandravėlę, prie pulko štabo.

Pulko štabe skubiai ruošėsi pradėti pulti bolševikus. Pasirodo, kad 8 kuopa pakeista tik tam, kad iki vakaro pailsėjusi ir susitvarkiusi, vakare galėtų eiti į kautynes. Kitos pulko dalys taip pat buvo pergrupuojamos. Apie pietus atvyko į pulko štabą jaunas, aukštas, gražiai apsiredęs mūsų lietuviška uniforma karininkas. Tai buvo iš grupės štabo atsiųstas instruktorius.

- Polkovnik*, – kreipėsi rusiškai į karininką Glovackį, nė kiek nesivaržydamas, net aiškiai pabrėždamas savo išdidumą, – ja polkovnik generalnogo štaba De Beneševič, no menia prošu nazyvatj Olgerd Keistutovič. Chotia ja po litovskomu neumeju, no ja proischožu iz starych kniazei**.

- Jonai, – kreipiausi į Motiejūną–Valevičių, – tu turbūt Lietuvos istoriją gerai žinai. Iš kur dabar čia pas mus atsirado Algirdai Keštutovičiai su De Beneševičiaus pavarde?

- Velniai jį žino, iš kur jis čia dabar išlindo. Pažiūrėsim, kaip jis čia mus instruktuos***.

Lietuva

1919 m. birželio 14 d., Nr. 126

Tirkšliai (Sedos apskr.)

Didelė netvarka valsčiaus komitete. Pačiam valsčiuje nėra nei Lietuvos valstybės ženklo, nei tautinės vėliavos. Valstybės gyvenimo žmonėse nematyti. Vytį laiko jie aukštaičių, ne visos Lietuvos ženkle.

Valsčius itin daug nukentėjo nuo bolševikų.

Žydai degtinę varo, uždarbis geras, o kitokios pramogėlės dabar sunku surasti. Nors degtinininkus baudžia smarkiai, bet jie nepaiso. Pas pačius degtinės varytojus dažnai taiso vakaruškas, kad geriau išnaudotų degtinę. Duonos trūksta, o degtinės, kaip vandens.

* *Pulkininke*

** *Aš esu generalinio štabo pulkininkas De Beneševič, bet prašau mane vadinti Olgerd Keistutovič. Ir nors lietuviškai aš nemoku, bet esu kilęs iš senųjų kunigaikščių giminės*

*** *„kunigaikštis De Beneševičius“ iš tikrųjų bajoras Bronius Beneševičius, Lietuvos kariuomenėje nieko nenuveikė ir greitai dingo.*

Birželio 15 d.

2-ojo pėstininkų pulko I batalionas pertvarkomas į Atskirąjį Marijampolės batalioną. Vadas – karininkas Jurgis Butkus. Lapkričio pabaigoje batalionas išaugo į 6-ąjį pėstininkų pulką.

Jonas Slavinskas

savanoris, 1 pėstininkų pulko karys

Vieną rytą anksti atėjo keturi bolševikai pasiduoti ir nelaisvę ir papasakojo, kad ateitų ir daugiau, jeigu jų taip nesektų. Pagavę bėglius esą tuojau šaudą. Tai to vieno visi ir bijąsi.

- O ar skaitėte atsišaukimus, kuriuos mes jūsų tarpe išplatinom? – paklausėme.
- Skaitėme. Kaip tik tais atsišaukimais pasitikėdami ir atėjome pas jus.

Paskui pasirodė, kad trys civiliai buvo nunešę atsišaukimus net į Drobiškių ir kitus kaimus. Matyt, mūsų atsišaukimai vis tik šio to pasiekė, nes praėjus kelioms dienoms, vėl atėjo bolševikų ir nelaisvę. Gal būtų ir daugiau jų atėję, bet greitai iš čia turėjome išeiti.

Prieš išėjimą 7 kuopa pagavo 4 bolševikų šnipus. Juos atvarė į Salaką ir čia, prie Luodžio ežero, dar ir man pačiam matant, buvo sušaudyti. Rodos, du iš jų buvo rusai ir du žydai. Vienas žydėlis buvo iš Salako miestelio. Po sušaudymo Salako žydų tarpe tris dienas kiekvieno žydo namuose buvo girdėti bausis klyksmas.

Birželio 16 d.

Pilsudskio įsakymu Lietuvoje įkuriamą slaptą teroristinę organizaciją POW (Polska Organizacja Wojskowa*).

Juozas Balčiūnas

karininkas, Rokiškio apskrities milicijos vadas

Kaune daug pažįstamų. Beveik visi mano draugai seminaristai – dabar karininkai. Ir vis aukštesnė pareigose – vos ne generolai. Aleksandras Šumskis – generalinio štabo operacijų dalies viršininkas, Raimundas Liormonas – Krašto apsaugos ministerijos kanceliarijos viršininkas, Jurgis Kubilius – kanceliarijos viršininko padėjėjas, Pranas Saladžius ir Vladas Jankauskas – rikiuotės instruktoriai Karo mokykloje. Tik aš vienas baltoji varna jų draugystėj.

Na, ir ėmė pešioti ir pirštais badyti:

- Tu nelaimingasis faraone! Tu policeiskij kriučio (policijos kabliukas)! Su tavim gėda viešai pasirodyti.

Birželio 18 d.

Nustatyta pirmoji demarkacinė linija nuo Vištyčio ežero per Augustavą, Pervalką, Rantnyčią, Varėną, Trakus Kazitiškio link. Vilnius liko lenkų pusėje.

Seinų lietuviai pareiškė protestą dėl Seinų ir Punsko palikimo lenkų pusėje, nes iš 60 tūkstančių Seinų apskrities gyventojų tik apie 10 tūkstančių yra aplenkę lietuviai, visi kiti tikri lietuviai, o tikrų lenkų tėra vienas kitas.

Lietuva

1919 m. birželio 19 d., Nr. 130

Matininkai kviečiami Valstybės tarnybon.

* Lenkų karinė organizacija

Kas nori greitu laiku gauti įvairių darbininkų profesijų, tegul kreipiasi į Darbo biržą Mickevičiaus g. Nr. 14.

Suvalkų Apygardos Teismas

Ieško piliečių

- 1) Selemono, Meilacho sūnaus, Šusterio ir
- 2) Chaimo, Leibos sūnaus, Taidik, pabėgusių iš Alytaus kalėjimo.

Atidaromi Kaune vargonininkų kursai

Užsirašyti galima pas J. Naujalį Kaunas, D. Vilniaus gatvė Nr. 22.

Rapolas Skipitis

Kauno apygardos teismo valstybės gynėjas

Socialdemokratas inž. Vaclovas Bielskis siūlo padalinti Lietuvą į kantonus Šveicarijos pavyzdžiu ir įvesti net tris valstybines kalbas: lietuvių, lenkų ir gudų.

Birželio 20 d.

Kariuomenės vado generolo Silvestro Žukausko įsakymu iš 1-ojo pėstininkų pulko išskirtas III batalionas tapo savarankišku I atsargos batalionu. Vadas – karininkas Konsantininas Žukas. 1920 m. pradžioje batalionas išaugo į 10-ąjį pėstininkų pulką.

Birželio 28 d.

Įsteigta Tautų Sąjunga.

Juozas Balčiūnas

karininkas

Glovackis iš pirmojo karto padarė man įspūdį tartum laisvųjų kazokų atamanas, vadinas batko (tėvelis). Niekaip negalėjau įsivaizduoti, kad tai aukštas reguliarios kariuomenės vadas. Jis priminė man senuosius rusų sukilėlius – Stenką Raziną, Jemeljaną Pugačiovą. Priplo-ta užmaukšlinta kepurė. Pusiau pridengtos akys. Apšepęs, ožplaukiais apžėlęs veidas. Rūstus, energingas, despotiškas. Munduro apykaklė nuglitinta iki juodumo. Žemiau visokios dėmės – riebaus valgio ir gėrimų. Pilvukas atsikišęs, nesuveržtas. Diržas papilvėję, kelnės nusmukusios.

Kalba truputį švepla. Šiaip judrus, gyvas, žvalus. Visada rankoj stirnakojis su šikšnų pyne, lyg būtų pasirengęs ką nors plakti. Kompanijoj labai įdomus, linksmai pasakoja anekdotus, įvairius nuotykius, mėgsta daug šnekėti. Karininkams, kurie ne jo draugystės, griežtas. Toks pat santykiuose su gyventojais. Kareivių atžvilgiu priešingai – labai nuolaidus, draugiškas, netgi besibroliaująs. Savotiškas demagogas. Kareivių masėje labai populiarus, mėgiamas. Dukart buvo norima nušalinti jį nuo pulko. Nepavyko. Kilo maištas. Kareiviai reikalavo grąžinti, ir štabas turėjo nusileisti.

Lietuva

1919 m. liepos 1 d., Nr. 139

Ieško vietas

tik ką sugrįžusi iš Rusijos Regina Butrimavičiūtė,
buvusi gelžkelio stoties kasininkė. Lietuvių kalbos nemoka.
Adresas: Kaišiadorių st. Kiemelių kaimas

Kauno miesto ir apskrities taikos teisėjas

ieško Kazimiero Olechnovičiaus, kaltinamo vagystėje ir pasislėpusio
nuo teismo Izaako Kaco, kaltinamo vagystėje ir pasislėpusio nuo teismo

Parduodamas dvaras

400 margų žemės prie Šešupės su pievomis.

Liepos 1 d.

Pradėtas formuoti Kauno batalionas. Vadas – karininkas Vincas Petrauskas. Gruodį batalionas pertvarkytas į 7-ąjį pėstininkų pulką.

Juozas Vėbra

Karo mokyklos I (savanorių kūrėjų) laidos kariūnas

Fronte kovojančius savanorių dalinius 1919 m. vasario pradžioje pasiekė žinia, kad Kaune įsteigta karo mokykla. Ši žinia dalinių vadų buvo laukiama ir džiaugsmingai sutikta, nes daliniuose buvo labai didelis kadrų trūkumas. Dalinių vadai išrinko iš savo kareivių tarpo tuos, kurie, jų manymu, galėjo būti priimti Karo mokyklon, ir siuntė juos į Kauną.

Mečiui Kareivai, Leonui Račiūnui, Juozui Šipeliui ir man Panevėžio atskirojo bataliono vadas karininkas Variakojis įsakė tuoj pat vykti Kaunan ir prisistatyti Karo mokyklos viršininkui. Atvykus į Kauną paaiškėjo, kad Karo mokykla formaliai įteigta, jos viršininku paskirtas karininkas Galvydis-Bykauskas, tačiau mokyklos patalpos dar neparuoštos, nesurinkti dėstytojai ir nesutelktos mokymo priemonės. Buvome apgyvendinti Kauno karo komendantūroje, kur radome keliolika jau anksčiau tuo pačiu tikslu atvykusių jaunuolių. Kasdien atvykdavo po keletą, kartais keliolika naujų kandidatų į Karo mokyklą. Miegojom ant šiaudų, valgėme žirnių sriubą ir visi nekantriai laukėme, kada būsime perkelti į karo mokyklą. Rytais komendantūros puskarininkis išvesdavo gimnastikai ir rikiuotės pratimams, tačiau tikro kariško apmokymo nebuvo.

Pagaliau, rodos, kovo 8 d., buvome perkelti į karo mokyklai pritaikytas, naujai suremontuotas patalpas Donelaičio ir Gedimino gatvėse, netoli Soboro (vėliau Įgulos bažnyčios). Kandidatų į kariūnus prisirinko arti pusantro šimto. Ne visi jie buvo iš komendantūros, dalis atvyko tiesiai iš namų arba iš privačių butų Kaune, kur buvo apsistoję pas gimines arba pažįstamus. Prasidėjo apklausinėjimas ir sveikatos tikrinimas. Daugelis atkrita dėl sveikatos trūkumų ir įvairių kitų priežasčių: nepakankamo mokėjimo lietuvių kalbos, neaiškaus lojalumo tik ką atkurtai Lietuvos valstybei ir panašiai. Likome apie šimtą išrinktųjų, kurie tapome kariūnais. Pagal ūgį buvome suskirstyti į tris būrius. Į pirmą būrį pateko labiausiai augaloti, į antrą vidutiniai, o į trečią – žemiausio ūgio jaunuoliai. Aš patekau į šį trečią „neūžaugų“ būrį kartu su Kepalu, Račiūnu, Statkum, Zubriu. Kiekvienam

būriui iš kariūnų tarpo buvo parinktas būrininkas, o visiems tiems būriams, vidaus tvarkai palaikyti buvo paskirtas kariūnas-kuopininkas. Ši garbė atiteko kariūnui Šmulksčiui.

Be mokyklos viršininko, mokomąjį personalą sudarė jauni karininkai iš rusų kariuomenės: Barkauskas, Dirmantas, Juozaitis, ir vyresnio amžiaus – Dzingelievskis ir Kalina, pastarieji liepė save vadinti pulkininkais, nors visi kiti buvo vadinami tik karininkais, kol Lietuvos vyriausybė nepaskyrė jiems laipsnių pagal jų titulą ir patyrimą, įgytą rusų kariuomenėje. Karininkai Barkauskas ir Juozaitis mokė rikiuotės ir lauko tarnybos, Jakutis (vėliau ir Dirmantas) dėstė topografiją, Dirmantas – artilerijos pabūklų taikymo įtaisus, Dzingelievskis – šaudybą, Kalina – jodinėjimą, Mokyklos viršininkas karininkas Galvydis-Bykauskas pasiliko sau taktiką, kurią kartais pailiustruodavo durtuvų kautynėmis.

Dzingelievskis visą savaitę kalbėjo apie „priciel i mušku“*, kas buvo visai neįdomu ir nenaudinga, nes dauguma kariūnų mokėjo šaudyti dar prieš įstodami Karo mokyklon. Be to, ką jis dėstė ištisą savaitę, buvo galima išmokti per pusvalandį. Po poros savaičių Dzingelievskis iš Karo mokyklos dingo. Nežinau, ar jis buvo atleistas, ar pats pasitraukė. Vėliau Lietuvos kariuomenėje niekur neteko jo sutikti.

Vos savaitė praslinkus nuo mokymosi pradžios, karo mokyklos gyvenimas buvo dalinai sutrukdytas incidento prie Metropolio viešbučio. Čia buvo apsistojusį Lietuvon atsiųsta Amerikos komisija, kurios uždavinys buvo ištirti gyventojų maitinimosi būklę nuo karo nukentėjusiuose kraštuose. Amerikiečių komisija buvo saugojama komendantūros sargybos nuo galimų nedraugingų vokiečių kareivių išsišokimų. Kovo 18 d. sargyboj stovint kariui Eimučiui, prie viešbučio susirinko kelios dešimtys netvarkingų vokiečių kareivių, kurie norėjo įsiveržti į vidų. Sargybinis Eimutis užstojo jiems duris, bet keliais pistoleto šūviais buvo vokiečių kareivio nukautas. Tarp banditaujančių vokiečių kareivių ir Kauno gyventojų lietuvių susidarė aštri įtampa. Pasklido gandai, kad vokiečiai rengiasi pulti Karo mokyklą. Mokyklos viršininkas įsakė pasiruošti puolimui atremti. Koridoriuje prieš pagrindinį įėjimą buvo pastatytas sunkusis kulkosvaidis (vienintelis, kurį turėjome), kariūnams buvo išdalinta po 50 šovinių ir vienas būrys nuolatos budėjo, pasiruošęs kautynėms. Nakties metu priėjimai prie mokyklos buvo sekami slapukų. Komendantūra buvo praprašyta paramos, jeigu įvyktų kautynės. Tačiau praėjo savaitė, ir vokiečiai, galbūt sužinoję apie karo mokyklos pasiruošimą, jos nepuolė. Parengties stovį atšaukė, ir mokymas vyko toliau be sutrikimų.

Pulkininko Kalinos jodinėjimo pamokos vykdavo Žaliakalnyje, didelėj tuščioj aikštėj, vadinamoj „Smėlyne“. Kalina kalbėjo ir komandavo rusiškai, bet buvo neblogas instruktorius, stengėsi kiek galėdamas išmokyti mus joti bei apsieiti su arkliais. Jodinėjimo pamokų pasižiūrėti prisirinkdavo dideli būriai vaikų, kalbančių rusiškai ir lenkiškai. Jie pamėgdžiodavo instruktoriaus rusiškas komandas, tai pulkininką Kaliną labai erzino. Kartais jis nušokdavo nuo arklio ir su nagaika vaikus vaikydavo po aikštę, tačiau nepavydavo – vaikai už jį buvo greitesni.

Karininko Galvydžio-Bykausko taktikos pamokos, pagrįstos didele Sibiro šaulių pulko vado kariška patirtimi, buvo labai atidžiai klausomos. Kartais jos buvo pailiustruojamos durtuvų kautynių demonstravimu, kuris keldavo susižavėjimą nebejauno žmogaus vikrumu ir jėga. Jo pernelyg tarmiška (Užpalių parapijos) kalba davė progos kariūnams sukurti daugybę anekdotų, kurie nekludė gerbti taurų, geros širdies viršininką. Kartą Žaliakalnyje, tvirtovės rajone, per lauko pratimus, jis nulipo nuo arklio, metė arčiausiai stovėjusiam puskarininkui pavadžius ir pasakė: „Palaičyk arklį“. Pasitaikė, kad tai buvo sanitarijos puskarininkis, kurio uždavinys buvo suteikti pagalbą sužeistiesiems. Jis pavadžių nepaėmė ir atsistojęs „ramiai“

* *taikiklį ir kreiptuką*

atiduodamas pagarbą, pareiškė, kad jis čia turįs kitas pareigas. Mokyklos viršininkas atsisuko, įžiūrėjo nepaklusnumą ir sušuko: „Sušaudyt takį! Areštuot!“ Mes, arčiausiai stovėję kariūnai, nutaisėme rūšias veidų išraiškas ir atstatę šautuvus (ant kurių lauko pratimams buvo uždėti durtuvai) apsupome išsigandusį puskarininkį, iš anksto žinodami, kad nereikės jo šaudyti, galbūt nė areštuoti. Viršininkas atsisuko į mus ir pasakė: „Palikit jį“, o puskarininkui pridėjo: „Tamsta, atstovėsi vienų valandų „ramiai“, ale visiškai „ramiai!“ Tuo incidentas ir baigėsi.

Vėlyvą pavasarį, rodos gegužės pabaigoje, per lauko pratimus Vytauto kalne, prisistatė prancūzas leitenantas, turbūt prancūzų misijos narys, ir pareiškė norįs pamokyti kariūnus gimnastikos. Parodė, kaip vaikščioti rankomis, kojas iškėlus tiesiai į dangų. Paėjo apie penkis metrus ir pavargo. Tada iš rikiuotės išėjo kariūnas Bukota, nuėjo rankomis apie 20 metrų ir būtų ejęs dar toliau, jei nebūtų buvęs pašauktas grįžti į rikiuotę. Prancūzas pasijuto nepatogiai. Tada jis prieš rikiuotę pademonstravo „salto mortale“, pašokdamas į orą, apsiversdamas kūlio ir vėl atsistodamas ant kojų. Iš rikiuotės išėjo kariūnas Gražulis, įsibėgėjęs aukštai pašoko į orą, du kartus apsivertė kūlio ir atsistėjo ant kojų. Prancūzas sumišo, išraudo ir pareiškė, kad jam čia labiau tiktų būti mokiniu, negu instruktoriumi. Daugiau jis pas mus nepasirodė.

Iš kariūnų tarpo turbūt visiems labiausiai įsmigo atmintin kariūnas Kepalas. Iš visų kariūnų didžiausio išsilavinimo, lotynistas, nepaprasto švelnumo ir gerumo žmogus. Atrodė, kad karo mokykla mažiausiai jam tinkama vieta. Viską jis darė nepaprastai sąžiningai ir kruopščiai, bet lėtai. Kai naktį sutrimituodavo pavojų ir reikėdavo per tris minutes apsirengusiems, su šautuvais, atsistoti rikiuotėn, Kepalas iš anksto žinojo, kad tą padaryti jis nespės, pasilikis mokykloje ir bus nubaustas. Vieną kartą, per pavojaus pratimą, norėdamas išvengti bausmės, kariūnas Kepalas atbėgo į rikiuotę vienmarškinis, basas, bet glėbyje atsinešė drabužius, autus ir šautuvą. Buvo tamsi naktis, lynojo. Šį kartą kariūnui Kepalui buvo duotos papildomos penkios minutės apsirengti ir atsistoti į rikiuotę. Tada buvo paaiškinta, kad šiąnakt negrįšime į savo lovas, kaip per pirmuosius du pavojaus pratimus, bet vyksime Žaliakalnin, kur šešto forto rajone vykdysim nakties kautynių pratimus. Nuvedė į tvirtovės rajoną ir paaiškino, kad pulsime šeštąjį fortą. Sąlygos buvo žiaurios, toli prašokančios karininko Galvydžio-Bykausko per taktikos pamokas dažnai kartojamą posakį: „Kai karas blagas, tai ir bindras stavis blagas“. Karo metu šeštas fortas buvo sunkiosios artilerijos apšaudytas ir išraustas apie 6 metrų pločio ir apie metrą gylio duobėmis, kurios dabar, pavasarį, pilnos vandens, o jų dugne – praskydęs, lipnus molis. Buvo liepta užsidėti durtuvus, išsiskleist grandinėn, elektros lempute parodyta kryptis ir sukomanduota: „Perbėgimais po 50 žingsnių, pirmyn!“. Man iš dešinės bėgo kariūnas Kareiva, o iš kairės – kariūnas Kepalas. Mudu su Kareiva, mažiau sąžiningi, viena ranka laikėme iškėlę šautuvus virš galvos, o kita ranka grabaliojome žemę, kad neįgriūtume į sunkaus sviedinio išraustą moliaduobę. Kariūnas Kepalas, būdama besąlygiškai sąžiningas, bėgo tiesiai į įsivaizduojamą priešą ir kelis kartus įkrito į šalto vandens pilną moliaduobę. Įkritęs nusikeikdavo: „Kad tau baliutės!“ Tai buvo vienintelis „keiksmas“, kuris jo nuostabiai švelniai prigimčiai buvo įmanomas.

Pradėjus švisti, nakties pratimai baigėsi, trimitas šaukė rikiuotėn. Rikiuotėj pastebėjau, kad kariūnas Kepalas buvo visas aplipęs moliu ir nebeturėjo šautuvo. Sekančią dieną jam buvo leista išeiti dviems valandoms šautuvo ieškoti. Jis jį rado vienoje moliaduobėje. Grįžtant iš šešto forto į mokyklą, taip pat pastebėjau, kad kariūno Kareivos diržas buvo labai įtemptas ir pilvas kažkaip padidėjęs. Sugrįžus jis man parodė iš šešto forto parsineštą nesprogušį artilerijos sviedinį. Paklausė, kur paslėpt. Kadangi stovėjome prie mano lovos, pakėliau pagalvę ir pasiūliau sviedinį padėti po pagalve. Kariūno Kareivos ir mano, taigi abiejų pasiūlymams buvo kvaili, bet tuo metu taip mylėjome ginklus, kad išnarstyti

sviedinį ir išnagrinėti jo konstrukciją atrodė tokia didelė laimė, tokia stipri pagunda, kuriai atsilaikyti neįmanoma. Šios laimės nepatyrėme, nes kitą dieną karininkas Dirmantas tikrino kariūnų lovų švarą, atrado po mano pagalve sviedinį, man davė vieną valandą „ramiai“, o sviedinį su didžiausiu atsargumu kažkur išnešė susprogdinti.

Vos tik pradėjus sėkmingiau mokytis, dar labai mažai ką išmokus, fronte kovojančių dalinių vadams spaudžiant, vyriausybė nusprendė liepos 6-ąją dieną pakelti mus į pirmąjį karininko (karužo) laipsnį ir išleisti iš Karo mokyklos. Karužo laipsnis suteiktas 89 kariūnams, o 7 išleisti puskarininkiais „dėl nepakankamos pažangos moksle“. Puskarininkiais išleistieji fronte pasirodė drąsiais, sumaniais kariais ir kurie liko gyvi, buvo pakelti į karininko laipsnį.

Grįžusius į frontą karužus priėmė įvairiai. Daliniuose, kuriems vadovavo patriotai lietuviai, jie buvo sutikti entuziastingai. Kurie pateko į dalinius, vadovaujamus aprusėjusių girtuoklių, atėjusių į kariuomenę tik dėl to, kad karas buvo jų amatas, jų pragyvenimo šaltinis, buvo sutikti skeptiškai, su aiškiai rodomu priešiškuumu. Vėlesnėje tarnyboje karužai daugumą tokių viršininkų pralenkė.

Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei

liepos 2 d.

Ministerių Kabinetas, apsvaustęs 12 Karo mokyklos mokinių prašymą dėl sulietuvinimo savo pavardžių, nutarė šį prašymą patenkinti.

Nuo šios dienos įsakoma vadintis:

1) Andžejauskui – Andrium.	7) Navickui – Naujaliu.
2) Černauskui – Černium.	8) Steponavičiui – Steponaičiu.
3) Gonionskiui – Gonioniu.	9) Statkevičiui – Statkum.
4) Kazlauskui – Kaziūnu.	10) Šilauskui – Šilu.
5) Kivlevičiui – Kukučiu.	11) Ramanauskui – Ramučiu.
6) Makusevičiui – Matusaičiu.	12) Vrubliauskui – Šarūnu.

Lietuva

1919 m. liepos 4 d., Nr. 142

Beržininkų valsčius. Šiame valsčiuje didžiumą sudaro lenkuojantieji lietuviai. Čia ilgai nebuvo susidariusi lietuvių valdžia – milicija tebuvo. Tat lenkų agitacijai buvo puikiausia dirva. Viršaičio rinkimuosna susirinko tik maža saujelė žmonių ir tie greit pabai-gę išsiskirstė. Paklausti, kodėl nėjo rinkti sau viršaičio, iš daugelio žmonių teko išgirsti – bijomės, nes atėję lenkai mus visus iškars. Taip sako tie žmonės, kurie lenkiškai kalba ir save lenkais vadina. Lenkų agitacija ir jų veikimas Seinų apskrity plačiai išplitęs. Mūsų valdžia su tokiais agitatoriais per daug švelniai laikosi.

Lietuva

1919 m. liepos 5 d., Nr. 143

Sekmadienį, liepos 6 d. Panemunėje artilerijos pulkas savo sodne rengia Didžiausią Gegužinę.

Bus vaidinimas, koncertas, šokiai ir įvairūs pasilinksminimai. Dalyvauja Vaičkaus trupė, solistė Vaičkienė, solistas Oleka, kompozitorius Tallat–Kelpša ir kiti. Grieš du karo orkestrai. Sodas iliuminuotas.

Bufetas pavyzdingiausias.

Visas gegužinės pelnas skiriamas artilerijos pulko kareivių klubo ir bibliotekos naudai.

Liepos 6 d.

Karo mokyklą baigė pirmoji laida – 89 karužai ir 7 puskarininkiai su teise gauti karininko laipsnį kariuomenės dalyse. Pagal ginklų rūšis parengta 35 pėstininkai, 14 kulkosvaidininkų, 21 artilerininkas, 14 kavaleristų, 5 inžinieriai ir 7 puskarininkiai pėstininkai.

Paleistas pirmasis traukinys plačiuoju geležinkeliu iš Kaišiadorių į Radviliškį. Visi geležinkeliai Lietuvos teritorijoje iš vokiečių pavaldumo pereina Lietuvos valdžios žinion.

Liepos 12 d.

Paskutiniai vokiečių daliniai išsikraustė iš Lietuvos.

Juozas Tumas–Vaižgantas
rašytojas

Ir pasibaigė tas žaidimas – vokiečių talka, kuri kam kam, o jau patiems lietuviams buvo įgrisusi iki pažiaunių. Ir išvarė juos, netikusius talkininkus, nežmoniškus žmones. Ir liko jų pėdsakas – sutvirtėjimas lietuvių nuomonės, jog velnias pasaulyje, jei reiškiasi regimu pavidalu, tai tik vokiečių asmenyje.

Dabar jau, rodės, ateis laiko, kada į bendrą lietuvių džiaugsmą dėsis visi kaimynai; spaus jiems rankas patys lenkai už tai, kad įdrįso nusikratyti smaugėjais ir patapti nebe-priklausomais, sau žmonėmis. Ir vieton tų broliška kaimyninių pasibučiavimų, lenkai patylomis šnabždasi, vienas kitam mirkčioja – dabar tai jau greit ir „nasi przyjdą“* ...

Liepos 13 d.

Pradėta formuoti 5-oji artilerijos baterija. Vadas – karininkas Petras Traškevičius.

Lietuva
1919 m. liepos 16 d., Nr. 152

Lietuviai Halerio kariuomenėje. „Neprikl. Lietuva“ rašo, kad Halerio kariuomenėje esą daugiau kaip 5 tūkstančiai lietuvių. Lenkų kariuomenėn jie įstoję prancūzų fronte, norėdami greičiau sugrįžti į tėvynę. Bet iš Halerio kariuomenės geruoju jų nepaleidžia. Neseniai Vilniuj 90 lietuvių Halerio kareivių norėjo keliaut į lietuvių kariuomenę, bet lenkų žandarai jų neleidė.

Lietuva
liepos 17 d., Nr. 153

Skelbimas agronomams:

Žemės ūkio departamentas ieško naujai steigiamoms žemesniosioms ūkio mokykloms vedėjų. Kviečiami yra agronomai, baigę aukštesnį ir vidurinį agronomijos mokslą. Su prašymais kreiptis į Žemės ūkio ir valstybės turtų ministeriją.

Liepos 18 d.

Kariuomenės vado generolo Silvestro Žukausko įsakymu formuojama I pėstininkų brigada. Jai perduoti 1-asis ir 3-iasis pėstininkų pulkai, Kauno, Marijampolės ir Vilniaus batalionai. Vadas – karininkas Pranas Liatukas, šabo viršininkas – karininkas Antanas Zubrys.

* *mūsiškiai ateis*

Liepos 20 d.

Įsteigtas pirmasis Lietuvos valstybinis apdovanojimas – kryžius „Už Tėvynę“.

Liepos 26 d.

Kadangi lenkai, Vakarų šalims žiūrint pro pirštus, nustatytosios demarkacijos linijos nepaiso ir veržiasi į Lietuvą toliau (iki Kauno beliko 30 km), prancūzų maršalas Fošas nustato antrąją, lenkams ypač palankią demarkacijos liniją. Lenkai puola toliau.

Bermontininkų invazijos pradžia. Pirmutinis jų būrys užgrobė Kuršėnus, į kuriuos po kelių dienų atsikraustė plk. Virgoličiaus rinktinė (2600–3000 karių, dauguma rusai ir šiek tiek vokiečių).

Rugpjūčio 1 d.

Įsteigta mokytojų seminarija Šiauliuose.

Bajoras Adolfas Vaidotas, Kauno bataliono karininkas, Lenkijos šnipas „Bartek“, rugpjūčio 12 d. agentūriniame pranešime perduoda tokias žinias:

1) *Apie Kauno batalioną, būtent žmonių skaičių, apsiginklavimą, ginklų apsaugą, pažymėdamas, kad bataliono vadas Vincas Petrauskas esąs lietuvis, lenkų orientacijos, lenkams palankus, ūkio vedėjas Adolf Voidat – lenkas, adjutantas Galkewicz – lietuvis šovinistas, kuopų vadai: Poloniov – rusas, rusų orientacijos, Pridotkas, Šlapikas, Augulis, Kerbelis, Saladžius – lietuviai, ir J. Šalkauskas – lenkas. Jaunesniųjų karininkų tarpe lenkai: T. Filipowski, Mijejecz, K. Gosztowt ir Augustowski, ir palankūs lenkams – lietuvis Cybowicz ir rusas Rybakov. Kareiviai – lietuviai, lenkų tik dešimta dalis, bataliono visi kareiviai, būdami sotūs ir apmokami, yra Lietuvos patriotai, gi jei kenčia trūkumus, tai murma prieš valdžią, karininkus, žydus ir lenkus.*

2) *Apie Kauno komendantūros žmonių skaičių ir apsiginklavimą, pažymėdamas, kad visi kareiviai ir karininkai esą lietuviai, tik karininkai Gustav Martusewicz ir Augustowski – lenkai.*

3) *Apie autokuopos žmonių ir mašinų skaičių.*

4) *Apie gudų bataliono žmonių skaičių.*

5) *Apie artilerijos pabūklų įsigijimą ir jų išsiuntimą į frontą.*

Tadeušas Katelbachas

lenkų žurnalistas

Lenkų kariuomenei užėmus Lietuvą galima busią išspręsti painią lenkų-lietuvių problemą.

Juozas Tumas-Vaižgantas

rašytojas

Pagaliau tegu sau būtų kažin kokia kultūra lenkų ar rusų; dabar, dėdamies su vienais ar kitais, mes turėtume taip užsigarantuoti, kad šalutinės kultūros būtų mums tik padėjėjos, anaip tol ne pagrindas. Į pagrindą mes jau dėsimės savąją, kokia ji yra. Ne tam mes dirbome tiek metų, kad galų gale ant visa ko savojo lengva širdimi nusišpjautumė. O ne. Kas padaryta – padaryta; tai atsiguls pagrindu mūsų kilimo aukštyn. Tai šiuo atžvilgiu nei mums rusų kultūra baisi, nei lenkų viliojanti, jei grynąją kultūrą atskirsi nuo rusų nihilizmo ar lenkų nacionalizmo. Nemokėsi atskirti – ar šen, ar ten esi praužęs.

Mykolas Biržiška*Lietuvos Valstybės Tarybos narys, Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos direktorius*

Rugpjūčio 14 d. gimnazija išleido savo abiturientų III laidą: Adomą Eirošių, Jokūbą Gasiūną, Mečį Mačernį, Antaną Naraką, Stasį Putvinskį, Bronių Šimkevičių ir Leoną Valkūną. Anksčiau – kovo 4 d. (11 asmenų) ir balandžio 5 d. (7 asmens) išleidome dar I ir II laidas. Formaliu atžvilgiu gimnazija nebuvo tvarkoje, nes teikė brandos atestatus be jokių kvotimų*, bet darė tai grynai lietuvių ir pedagogų sąžine, nes 1) tikrai visi atestatininkai buvo jau subrendę, 2) gimnazijoje mokslo dalykuose pasireiškė tvarkoje, 3) daugelis jų jau buvo stoję arba vėliau pasireiškė kovojančios už Lietuvos nepriklausomybę mūsų kariuomenės eilėse, kiti jų net savo galvas paguldę, arba naudingai pasireiškė kitose valstybinio ir tautinio gyvenimo srityse. III laidą išleidžiant nė vieno abituriento Vilniuje jau nebebuvo, tik vieną jų štai kas ištiko: Leonas Valkūnas nė nežinojo esąs jau atestuotas ir po kelerių metų, man jau esant Kaune „Aušros“ gimnazijos direktorium, seniai jau karininkas, įsirašė ir laikė ten brandos atestatui kvotimus. Nelabai jį beprisimindamas ir nebeturėdamas pas save Vilniaus gimnazijos dokumentų nei kokių anomečio užrašų, per kitus pasiteiravau tos gimnazijos vadovybėje ir direktorius Marcelinas Šikšnys patvirtino, jog Valkūnui dar 1919 m. atestatas buvo pripažintas. Tuoju pranešiau apie tai kvočiama „abiturientui“, kuris betgi pasisakė norįs ir likusius kvotimus atlikti, ir tikrai gavo dar ir mūsų kauniškos gimnazijos brandos atestatą, taigi virto bene vieninteliu Lietuvoje (o gal ir pasaulyje!?) atestatininku su dviem legaliais atestatais. Tai bent vyras!

Stasys Butkus*savanoris, 5-ojo pėstininkų pulko karys*

Kareivių nuotaika gera. Juokėsi, švilpavo. Daugiausia išdaigų krėtė kulkosvaidininkas Vladas Merkevičius, kilęs iš Vilkaviškio apskrities. Eidamas šoko, dainavo ir gera nuotaika užkrėtė kitus. Visų ramiausiai ėjo jaunas žemaitis Metrikis. Rodos, jokia karžygio dvasia jame nesislepia. Tačiau iš draugų apie jį išgirdau gražių dalykų. Kai vienoje vietoje, kažin kur prie Zarasų, bolševikai gerokai įkaitino mūsų kuopą ir jai teko pasitraukti, „smarkesnieji“ vyrai išmetė šovinių dėžes, kirtiklius, kastuvėlius ir kitą turtą, kad tik būtų lengviau bėgti. Jaunas ir lėtas žemaitis, bėgdamas paskui, ne tik savo visą karinį turtą parsinešė, bet surinko ir kitų išmėtytus daiktus.

Bolševikų kuopa, matydama vieną mūsų kareivį po laukus beklaidžiojantį, atidengė į jį visą savo ugnį. Aplink jį nuo priešų šūvių pradėjo dulkėti žemė. Tačiau jis nieko nemeta, bet vis dar daugiau pamesto turto renka. Kai jau visai karšta pasidaro, prigula prie žemės, ir, bolševikams nustojus šaudyti, vėl pakyla ir bėga savųjų pusėn. Smarkiai apšaudomas, laimingai, nors ir sušilęs, suprakaitavęs, parbėgo ir viską parsinešė: ir savo, ir draugų išmėtytus daiktus. Sąžiningo kareivio pareigos jausmas neleido priešui palikti brangaus savo turto.

Mykolas Krupavičius*kunigas*

Tarp suvalkiečio ir žemaičio būdų skirtumas didelis, bet pagrindas per abu tas pats – abu lietuviai.

* egzaminų

Jonas Pyragius*savanoris, 2-ojo pėstininkų pulko būrininkas*

Vakare paskubomis dvi mūsų bataliono kuopos kažkur išvykstame. Merkia smulkus lietus. Visą naktį maknojame šunkeliais. Persiritam Zarasų plentą. Paryčiui apsistojame sudegintame vienkiemyje. Suremta bakūžė ir tvartas su daržinėle. Įsakyta nesirodyti aikštėje ir būti parengtyje. Sako, kur tai netoli stovi lenkų artilerija. Kas buvo išduota sausais produktais, seniai suvalgyta. Virtuvės nėra ir sako neatvažiuos. Visi šlapi ir pikti!

- Taip dar nėra buvę. Kad ne tie savanoriai, velnias čia mane atneštų, – murma Babravičius. Jis kuopoje, žinoma, visuomet nepatenkintas.

- Užsičiaupk, Babravičiau, ba išmalsiu srėbtuvę. Manai, man geriau, – pajuda savanoris Miežlaiškis. Babravičius tyli. Nors kuopoje savanorių mažuma, bet jų prisibijoma. Tokiais atvejais kaip šis, jie vieningi, ir, be to, visi skyrininkai ir būrininkai – savanoriai.

Rugpjūčio 17 d.

Lenkai apiplėšė Alantos miestelį.

Jonas Gudaitis*savanoris, 1-ojo pėstininkų pulko karys*

Vasario mėnesio pradžioje 6 vokiečių kareiviai, šautuvais bei granatomis ginkluoti, nuvažiavo į Kaniūkų kaimą Alovės valsčiuje, ir, pasigrobę iš ūkininko Bakūno dvi kiaules, vežėsi Alytaus link. Greit apie tai sužinojęs viršila Andrius Karpuška pasiėmė su savim du kareivius ir nuvyko Bakūnui į pagalbą. Viršila, netikėtai vokiečius užklupęs, nuginklavo juos, atėmė iš jų vežimą ir porą arklių, ūkininkui grąžino kiaules, o vokiečius apsprandavęs paleido. Vežimą ir arklius pristatė pulkan.

Karpuška ne kartą sudraudė plėšikaujančius ar šiaip beištvirkaujančius vokiečius. Vokiečiai Karpuškos ėmė labai nekęsti ir, matyti, dėjo daug pastangų jį sučiupti ir savaip jam atkeršyti. Bet viršila Karpuška buvo atsargus ir vokiečiams į nagus nepateko. Užtat vokiečiai atkeršijo jo tėvui, 70 metų seneliui Juozui Karpuškai. Suėmę jį ir nugabenę į Suvalkus, beveik du mėnesius ten išlaikė. Tik karininkui Juliui Čaplikui ir Alytaus komendantui tarpininkaujant, vargais negalais pasisėkė Juozą Karpušką išplėsti iš vokiečių nagų.

Karpuškai daug vargo buvo su nedrausmingais kareiviais. Pastato, būdavo, sargybinį vietoje, bet šis, kiek pastovėjęs, eina į sargybos būstą ir miega. Pradžioje negalima buvo savanoriams ir kiek didesnio griežtumo taikyti, nes gerai negerai – kitas savanoris tuoj ir eidavo namo. Negalėdamas kareivių griežtumu paveikti, Karpuška mokėdavo prie jų gražiuoju prieiti ir prašyte įprašyti, kad eitų, kur jam paskirta, į sargybą ir stovėtų, kol kitas jį pakeis. Prašomas kareivis ir paklausydavo.

Pulko štabas pasiuntė Karpušką užfrontėn žinių apie bolševikus rinkti. Vietos išgamų įskūstas, Karpuška buvo bolševikų sučiuptas ir nelaisvę. Bet Karpuška nelaisvėje neilgai išbuvo: jis vieną savo palydovą bolševiką tuojau pat nukovė jo paties šautuvu, o kitą, paėmęs į nelaisvę, atsigabeno į Alytų. Bet nesant tuomet mūsų kariuomenės Alytuje, savo belaisvį perdavė vokiečiams.

Nelaukdamas, kol bolševikų išblaškyta dalis sugrįš į Alytų, ėmė pats veikti prieš bolševikus. Pasikvietė drąsius vyrus Joną Tunylą ir Fabijoną Veitulį, įsiveržė Dobrovolės kaime į miegančių bolševikų būstinę, pagrobė tris šautuvus ir, kiek panorėjęs, šovinių, ir tokiu būdu savo mažytį partizanų būrį apginklavo.

Bekovodamas su bolševikais, Karpuška persišaldė ir gavo gerklės uždegimą, tačiau, to nežiūrėdamas, kai tik atvyko Alytun pirmasis batalionas, tuojau sugrįžo į savo pareigas. Kovo mėn. 2 dieną Karpuška buvo paleistas iš kariuomenės sveikatai pataisyti.

Bolševikams pasitraukus, jo Einorių kaimą ir kitus užėmė lenkai. Karpuška ėmėsi ir su jais kovoti, čia vienur, čia kitur įvarydamas jiems baimės.

1919 m. rugpjūčio mėnesį Karpuška, eidamas su savo draugu šauliu Jonu Tunyla Rakatauskų kaimo laukais, sutiko tris lenkų kareivius. Karpuška, laiku pamatęs lenkus, su-spėjo įsitaisyti prie kelio patogioje vietoje ir, lenkams prisiartinus, netikėtai juos puolė ir nuginklavo. Iš čia varėsi juos Alytaus link. Varomi lenkai ėmė savo tarpe tartis, ruošdamiesi pulti savo nugalėtojus. Karpuška, pastebėjęs jų sumanymą, tuojau du lenkus revolverio šūviais nukovė, o trečiąjį pristatė Alytaus komendantūrai.

Rugpjūčio 23 d.

Lenkai užgrobė Seinus, Kapčiamiestį, Veisiejus, Lazdijus.

Iš Lenkijos valstybės viršininko Juzefo Pilsudskio direktyvos:

Seinai, Gardinas Vilnius bet kokia kaina turi likti lenkų rankose.

Vladas Gražulevičius

Seinų „Žiburio“ gimnazijos moksleivis, savanoris

Tėvai svajojo išleisti mane į „mokus“, bet vokiečių okupacija buvo sutrukdžiusi jų planą. 1918 m. Seinuose įsisteigė „Žiburio“ gimnazija. Nors jau buvau bernas, turėjau 18 metų, bet išlaikiau egzaminus tik į 2 klasę.

Apsigyvenau pas Seinų miesto lietuvi, su kurio sūnumi Petru, taip pat jau vyrų, buvome vienoje klasėje. 1919 m. vasarą Petras iš kažkur gavo du karinius šautuvus ir keliasdešimt šovinių. Atliekamu laiku eidavome į Seinų mišką pasimokyti šaudyti ir jau neblogai pataikydavome.

1919 m. rugpjūčio 23 d. naktį išgirdome už miesto šaudymą, bet nežinodami tikros šaudymo priežasties, nelabai tesijaudinome. Švintant šaudymas ėjo smarkyn ir jau arčiau miesto. Tada mudu su Petru nutarėme ištirti šaudymo priežastį. Tuo reikalu nubėgome į komendantūrą. Jau buvo prašvitę. Komendantūroj nieko neberadome. Vėliau paaiškėjo, kad lenkai puola Seinų miestą, todėl visi kariai išėję į kautynes. Dar nesuspėjus mums grįžti namo, šaudymas jau prasidėjo miesto gatvėse. Likome nuo namų atkirsti ir atsidūrėme pavojuj. Čia pat pamatėme komendantūros karininką Petrą Kalikauską, vieną kovojantį su lenkų grupe. Jam padėti negalėjome, nes neturėjome ginklų; šautuvai buvo palikti namuose. Kalikauskas, stovėdamas šaligatvy, iš revolverio per keliasdešimt žingsnių šaudė į lenkus, kurie, pabūgę taiklios Kalikausko ugnies, pasislėpė už namų.

Mes, neturėdami kur dingti, smukome į bažnyčią, kuri buvo čia pat. Pasislėpėm zakristijoje, į kurią buvo atėję keli kunigai mišių laikyti, tačiau, apie bažnyčią vykstant kautynėms, išsiblaškė kažko laukė ir dėsė. Po kelių minučių į bažnyčią įėjo, laikydami revolverius lenkai, bet apsižvalgę vėl išėjo.

Mūsų būseną buvo bloga, juo labiau kad namuose ant sienos kabėjo šautuvai, kuriuos lenkai radę gali mus sušaudyti. Šiuo momentu mes tik galvojome kaip pareiti namo, ir jei dar nesurado, paslėpti šautuvus ir šovinius, nes jautėsi, kad miestas pereina į lenkų rankas.

Kadangi Petras buvo Seinų miesto gyventojas ir gerai žinojo nuošalesnes vietas apie bažnyčią, nuo kurios netoli ir mūsų būstas, todėl mums pavyko iš zakristijos, pro kunigų

seminarijos rūmus, per daržus pasiekti savo namus.

Būste radome viską tvarkoj, lenkai dar nebuvo užėję. Savo šautuvą pro langą išmečiau į bulvių daržą, bet skubant liko nepaslėptų šovinių. Namuose radome dar du mokinius, susidarius didesnei grupei, buvo kiek linksmiau ir drąsiau laukti galo.

Po kelių minučių, visai keikdamiesi ir su didžiausiu triukšmu, atkišę šautuvus, įsiveržė į mūsų kambarį lenkai. Suriko: rankas aukštyn! Įsakė nususukti į sieną ir stovėti pakėlus rankas. Taip išstovėjome, kol baigė kratyti mūsų būstą. Radę mano šovinius, lenkai įsiuto. Puolė mušti, reikalaudami pasakyti kieno šoviniai. Mes aiškinome, kad radome pamestus ir parsinešėme, tačiau lenkai netikėjo. Labiausiai puolė Petrą, matyti, kaip vietos gyventoją lenkai (nes buvo ir vietinių) jį pažinojo arba buvo vietos išgamų įskūstas, kad jis turįs ginklą.

Žiauriai elgdamiesi lenkai mus visus varė į savo štabą. Pakeliui vienas moksleivis užprotestavo prieš jų žiaurų elgesį, bet tas nepadėjo, lenkai pasidarė dar žiauresni ir jį sumušė.

Atsidūrėme kalėjime, kuriame buvo ir daugiau moksleivių, civilių valdininkų ir karių belaisvių. Kitą dieną kalėjimą aplankė lenkų vadas ir į mus prabilo lietuviškai, sakydamas, kad jis esąs „lietuvis“, kauniškis ir kad lenkai yra kultūringi žmonės, ne žudyti, bet išgelbėti mus atėję ir t. t. Matyti, buvo kuris nors išsigimusio Lietuvos dvarininkėlio sūnus. Po to kai kuriems moksleiviams paskelbė „manifestą“ ir iš kalėjimo paleido. Jų tarpan patekau ir aš. Petras su kitais pasiliko kalėjime. Jį grasino sušaudyti, nes ties jo tėvo namais rado nušautą lenką.

Išėjęs iš kalėjimo, nėjau į savo būstą, bet pasukau į gimnazijos bendrabutį. Eidamas gatve žiūriu... gi mano motina. Sužinojusi iš atbėgusių į Lazdijus apie įvykį Seinuose, pėsčia apie 18 kilometrų atėjo manęs ieškoti. Jai pavyko laimingai pereiti visas lenkų sargybas ir, neradusi manęs kambaryje, ėjo į kalėjimą. Motina, pamačiusi mane gyvą ir sveiką, džiaugsmo ašaromis apsiverkė. Dabar abudu nuėjome į bendrabutį.

Bendrabutyj, pasitarę su draugais, nutarėme surinkti smulkių žinių apie lenkus ir per mano motiną pasiųsti lietuviams į Lazdijus. Tam tikslui „mobilizavome“ mažesnius vaikus (moksleivius), kurie turėjo, bėgiodami po miestą, apžiūrėti, kiek ir kur stovi lenkų, kiek turi kulkosvaidžių, kitokių ginklų ir t. t. Mūsų surinktomis žiniomis pačiame mieste buvo per 900 ginkluotų lenkų. Viską surašę, pasirašėme trys ar daugiau, kad žinios būtų labiau patikimos. Tuo momentu mums nė į galvą neatėjo mintis, kad laiškas, patekęs į lenkų rankas su mūsų parašais, būtų mus išdavęs. Tuomet, aišku, mus būtų sušaudę.

Apie 12 val. (buvo sekmadienis) motina atsisveikino ir su laišku išėjo namo. Ar pavyko jai praeiti sargybas ar ne, nežinojome, nes negalėjome palydėti.

Kitą dieną švintant vėl išgirdome šūvius. Po bendrabučio kiemą, panikos pagauti, lakstė lenkai. Iš kapų ir nuo miško maloniai sutratėjo lietuvių kulkosvaidžiai ir šautuvai. Iš anapus Seinų, nuo Gibų pusės, taip pat ėjo smarkus šaudymas. Mūsų širdys smarkiau plakė, jautėme, kad artinasi išvadavimo valanda.

Po 20–30 minučių ties mūsų bendrabučiu jau buvo lietuviai. Pirmučiausia pamačiau karininką Kalikauską ir klasės draugą gimnazistą Alksninį, vėliau gimnazistą Kazį Mikalonį (abu buvo išbėgę lenkams užimant Seinus). Karininkas Kalikauskas ir mokyklos bičiuliai nakties žygio buvo išvarginti, purvini ir iš po šalmų tik akys žibėjo.

Iš antros pusės į miestą irgi įsiveržė lietuviai. Seinai buvo atimti ir viskas vyko taip staigiai ir audringai, lyg lenkus būtų puolusi didžiulė kariuomenė. O iš tikrųjų mūsų buvo tik viena kuopa, narsaus ir sumanaus vado karininko Kemėžio vadovaujama, komendantūros kariai, kurių priešaky mačiau narsiai puolantį karininką Kalikauską, ir partizanai. Mums buvo ypatingai linksma, kad su pirmosiomis grandinėmis į miestą įžengė ginkluo-

ti mūsų mokyklos draugai. Tuo laiku jie buvo mūsų pasididžiavimas.

Seinus staigiai užimti galbūt pavyko ir todėl, kad mūsų gynėjai lauku prislinkę iki miesto, lenkų sargybinius be triukšmo „pašalino“ ir miestas buvo užkluptas „iš netyčių“. Sargybinių tarpe žuvo ir Seinų apylinkės gyventojas, kuris buvo baigęs Belgijoje universitetą ir buvo kviečiamas į mūsų gimnaziją mokytojauti, bet atsisakė ir nuėjo slapta organizuoti lenkų.

Miestą užėmus, pirmučiausia buvo paleisti iš kalėjimo visi lietuviai. Jų daugumas, apsiginklavę, stojo į kovotojų eiles.

Gatvėse gulėjo daug nukautų ir sužeistų (patys lenkai prisipažįsta, kad šiose kautynėse jų žuvo dešimtimis) lenkų ir jų vadų.

Lenkai, pasitikėdami savo skaičiumi ir manydami, kad jau visus lietuvius suėmė į nelaisvę, atšventė pergalę ir išstatę užmiesty sargybas, miegodami saldžiai sapnavo.

Lietuviai turėjo svarbiausią tikslą išvaduoti ne tik miestą, bet ir belaisvius bei valdžios turtą, kuris buvo patekęs lenkams. Todėl, nors skaičiumi mūsų buvo keleriopai mažiau, bet drąsiai puolė ir nugalėjo.

Mes visi išsisklaidėme po miestą pasidžiaugti saviškių pergale, kiti pasveikinti iš kalėjimo išleistus draugus. Bėgdamas gatve į kalėjimo pusę, žiūriu... ogi mano motina ateina.

- Iš kur tu, mama?

- Gi vaikelį, iš kalėjimo.

Paaiškėjo, kad jai nepavyko praeiti lenkų sargybų, juo blogiau kad nemokėjo lenkiškai. Iš pradžių buvo nusivarę į štabą, kur buvo suvartyta daugiau lietuvių kaimiečių. Čia būdama pajuto baimę dėl laiško. Suprato, kad lenkai, užtikę laišką, gali apkaltinti ne tik ją, bet ir mus, laiške pasirašiusius savo tikras pavardes. Iš pradžių lenkai nekrėtė, tad ji, kamputy tupėdama tarp kitų moterėlių, pamažu, pirštais žnaibydama, laišką smulkiai suplėšė, ir pačiu laiku, nes netrukus buvo tardoma ir iškratyta.

Lietuviai tą pačią, be kautynių, paliko miestą, nes buvo gauta žinių, kad iš Suvalkų pusės ateina didelės lenkų kariuomenės jėgos, o mūsų buvo nedaug.

Savo motiną parvedžiau namo, o pats nuėjau į Lazdijus, kur koncentravosi mūsų kareiviai ir partizanai, tarp jų ir mūsų gimnazijos auklėtiniai, antrą kartą eiti į Seinus.

Lazdijuose prisirinko daug partizanų, Rudaminos kunigas Juozaitis iš balkono pasakė partizanams karštą patriotinę kalbą. Po to, rinkoj buvo pastatytas pilnas vežimas šautuvų, kuriuos Seinų izdininkas Antanas Pečiulis ėmė po vieną ir davinėjo šalia stovėjusiam asmeniui, o šis, patikrinęs užraktus, iš eilės perduodavo partizanams. Atėjo ir mano eilė. Gavęs šautuvą, tik atsitraukiau nuo vežimo, ogi žiūriu... vėl mano motina.

- Na, iš kur tu čia vėl, mama?

- Ogi vaikelį, tau sūrį ir duonos atnešiau ir atsisveikinti atėjau. Dievai žino, visko gali būti... gal nepasimatysim daugiau.

Turėjau vargo, kol ją prikalbėjau eiti namo. Sako, palauksianti ir mus išlydėsianti. Man vis dėlto pavyko ją įkalbėti eiti namo, nes bijojau, kad ji neatsirastų šalia manęs kautynių metu.

Jonas Pyragius

savanoris, 2-ojo pėstininkų pulko būrininkas

Išvykom su karišku transportu. Radviliškio stotin lietuviški traukiniai neįvažiuoja, sustoja tuoj už iešmų ant bėgių. Ten tebėra vokiečiai. Yra ir baltagvardiečių. Jie visi vadinami „kolčiakais“. Sako, šeiminkauja kaip namie ir nepripažįsta lietuviškos valdžios. Panevėžy reikia persėsti, nes toliau tebėra rusiški bėgiai. Nuo čia važiuoja tik kariški traukiniai.

Už Kupiškio traukinys sustoja lauke netoli miško ir visi keleiviai, pirmoje eilėje civiliai, traukinio komendanto paraginti, eina atsinešti iš netolimo miškelio garvežiui malkų.

Mane paskiria į 6 kuopą būrininku. Kuopos vadas karininkas Gaidelis. Be jo, kuopoj dar vienas karininkas – Gvildys, vadinamas puskuopiu. Jis visuomet tylėdavo, išskyrus atvejus, kai reikėdavo duoti komandą ar ką aprėkti. Jis žuvo ties Giedraičiais.

1919 rugpjūčio pradžioj bolševikų frontas buvo atriedėjęs nuo Ukmergės–Šėtos–Kėdainių ligi Rokiškio ir Zarasų. Kautynės vykdavo atskirais susirėmimais. Bolševikai ieškojo plyšių mūsų fronte ir mėgino prasiskverbti. Ištiso, nenutrūkstamo fronto nebuvo. Mūsų veiksmai dažniausiai vadinami sustiprinta žvalgyba. Paprastai vyksta taip: kuopos vadas išrikiuoja kuopą ir sako: „Reikia išžvalgyti tokį tai sodžių ir už jo kryžkelį. Žvalgybą ves būrininkas Milčius. Eis 20 vyrų. Savanoriai du žingsnius pirmyn!“ Pučinskas išeina iš rikiuotės lyg jam prie kojų būtų girnų akmenys pririšti.

- Mikliau reikia judėti!

- Jei nepatinka, aš galiu ir visiškai neiti, – ir Pučinskas apsisukęs įvelka akmenis atgal į rikiuotę.

Kai kuopa neišvargus, savanorių atsiranda daugiau. Tada atskaitoma iš kurio nors sparno reikiamas skaičius. Kai savanorių trūksta, išėję iš rikiuotės gražinami ir visas skaičius paskiriamas. Būrio, ar kuopos, didesnio sąstato dalinys žvalgo, kol susiduria su priešu. Kai nepajėgia jo išstumti, laukia paramos. Atvyksta batalionas, artilerijos baterija ir bolševikai dingsta. Užimtų vietų gyventojai visuomet stebisi, kodėl mūsų ateina tiek mažai, o bolševikų esą buvę daug daugiau. Kairėj veikė Joniškėlio partizanų batalionas, vėliau jį pakeitė Panevėžio batalionas. Nors yra užmuštų ir sužeistų, priešas negerbiamas. Nelaisvėn mūsų šaliai nepakliūva. Priešo belaisvių taip pat nėra, nors ir nuolat kartojamas štabo įsakymas paimti belaisvių, kad gavus apie priešą žinių. Uoseniai atvykęs baigęs Karo mokyklą karužas Sidaravičius kažkaip pakliūva sužeistas priešui. Už keleto valandų išmušus iš tos vietos bolševikus, rastas Sidaravičiaus lavonas. Į nuogą kūną kakle susegtos žvaigždutės. Belaisvių ir prieš tai pasitaikydavo retai. Dabar jų nebuvo iš viso. Štabo įsakymas: „paimkit belaisvių, mums reikia žinių“ – ėjo negirdomis.

- Broliai, nepalikit, – sunkiai sužeisti šaukdavo.

Juozas Namikas

karininkas, Ukmergės bataliono adjutantas

Po kelių dienų Ukmergės batalionas pradėjo pulti bolševikus ir varyti juos iš Lietuvos teritorijos. Tačiau bolševikai kietai laikėsi savo pozicijose. Pagalbon jau veikiančioms kuopoms buvo pasiūsta ir 2-oji kuopa, karininko Radzivanavičiaus vadovaujama. Jo kuopa, patekusi smarkion priešo kulkosvaidžių ir šautuvų ugnin, sugulė ir – nei iš vietos. Kuopos vadas karininkas Radzivanavičius „susirgo“. Štai ir atsirado skylė, kuriai užkišti ir buvo skirtas karininkas Petras Jurgaitis. Bataliono vadas karininką Radzivanavičių paskyrė Salako komendantu, o karininko Jurgaičio vadovaujama 2-oji kuopa pasidarė kovinga ir gerai veikė.

Trečią puolimo dieną užėmėme Smalvų bažnytkaimį ir vijome bolševikus Turmanto link. Stovime su bataliono vadu Smalvų turgavietėje ir kalbamės. Tik staiga išvystame skersai aikštę bežygiuojančią lenkų kuopą, jau žilstelėjusio karininko vedamą. Pulkininkas Kubilius sako man: „Adjutante, rašyk įsakymą 1-osios kuopos vadui, kad paspaustų kuopą ir greičiau užimtų Turmanto geležkelio stotį ir pranešk, kad nužygiavo lenkų kuopa, kuri, be abejo, norės užimti Turmanto stotį pirmoji“. Vakare gavome 1-osios kuopos vado Rekašiaus pranešimą, kad Turmantas užimtas, o kuopa sustojė už Turmanto senuosiuose rusų apkasuose.

Kitą rytą jau ir bataliono štabas buvo Turmante. Bataliono vadas Jurgis Kubilius išsivedė mane kartu eiti pažiūrėti mūsų pozicijų. Einame gelžkelio. Bolševikų artilerija pradeda mus apšaudyti. Sviediniai krenta čia pat, bet nesprogsta, nes krenta į pelkę. Nors ir nesprogsta, tačiau jausmas nemalonus. Dirsteliu į vadą. Jis visiškai ramus. Toliau eidami sutikome du eilinius bėgančius iš fronto. Bataliono vadas juos sustabdo ir klausia: „Kur gi jūs, vyručiai?“ Kareiviai aiškina, kad bolševikų artilerijos sviedinys pataikė šalia jų kulkosvaidžio, sužeidė vieną kareivį, o kiti išbėgiojo. Plk. Kubilius labai ramiai įsakė jiems grįžti prie savojo kulkosvaidžio. Kitą dieną bolševikai jau buvo išmušti iš apkasų ir nustumti. Bataliono štabas apsistojo Laukesos vienkiemyje. Buvo jau vakaras. Bataliono vadas, aš ir ryšių komandos viršininkas nuėjome vienkiemio daržinėlį pailsėti. Aš ir ryšių komandos viršininkas pirmą kartą per visą savaitę išsirengėme, norėdami geriau pailsėti. Bataliono vadas gi atsigulė, kaip buvo apsirengęs, net diržo su revolveriu nenusijuosė. Aš pagalvojau: „Koks jis atsargus“.

Rugpjūčio 25 d.

Išvaduoti Zarasai.

Bronius Zaranka

savanoris, Panevėžio bataliono karys

Automobilis sustojo netoli mūsų ir iš jo išlipo generolas Žukauskas su keliais karininkais. Generolas man iš karto labai patiko. Jis pasisveikino su visais ir pasakė nedidelę prakalbą, kurioje prašė mūs nepadėti ginklo, kol bolševikai nebus išvyti iš Lietuvos, o taip pat pakentėti tuos visus trūkumus dėl drabužių, apavimo ir valgymo. Paskui išdalino Vyčio kryžiaus juosteles visiems pasižymėjusiems kareiviams ir karininkams, nes Vyčio kryžiai dar nebuvo pagaminti. Paskui jis paprašė, kad mes suriktume valio už prezidentą Smetoną. Po to mūsų bataliono vadas Variakojis suriko: „Lai gyvuoja mūsų vyriausiasis kariuomenės vadas generolas Žukauskas! Valio!“ Mes, nutvėrę tą valio, griausmingai surikom ir aidas toli nunešė tą garsą per laukus ir miškus.

Po to generolas dar mums pranešė, kad mūsų bataliono 6 kuopa, likusi Panevėžyje, atsisakė eiti frontan, kur tokie pat jų broliai nesigailėdami nei sveikatos, nei gyvybės eina už Tėvynę kovoti, o tie išgamos, išdykavę mieste, dabar jau nebenori padėti savo broliams ginti savo Tėvynę nuo priešų. Įsakyta tą kuopą išformuoti ir jie bus atsiųsti pas mus ir išskirstyti po kuopas. „Tai, mano broliai, – kalbėjo generolas, – kai jie atvažiuos pas jus, tai jūs juos gerai išperkit, šiuos išgamas. Mums nereikia išgamų. Šalin išgamas iš Lietuvos! Taigi, mano broliai, ar jūs duosit tiems išgamoms į kailį, sakykit?“

Visas batalionas suriko: „Duosim, duosim jiems, lupsim juos!“

Į tai generolas atsakė: „Aš taip ir maniau, kad jūs pamokinsit Tėvynės išgamas kaip reikia, sulig jų prasikaltimo“. Po to atsisveikino ir nuvažiavo atgal į Subatę, mes gi dainuodami grįžom atgal į Tumasonis.

Po kelių dienų nuo generolo apsilankymo, Tumasonių kaime areštavo vieną mūsų kareivį. Mūsų kuopa, sužinojusi apie areštą, panoro jį vaduoti už tai, kad jis buvo geras karys, gerai darbavosi fronte ir apskritai patiko kareiviams. Todėl susitarę koks dešimtis ar daugiau kareivių ėjo prie bataliono štabo, kur sėdėjo areštuotasis. Aš, neprisidėdamas prie jų, ėjau gale, pasižiūrėti, kuo tas viskas baigsis. Bet sutikom mūsų kuopos vadą Vidugirį, kuris jau vakar girdėjo, kad kareiviai nori suimtajį paleisti. Jis, pamatęs einantį būrelį, paklausė, kur eina, bet kareiviai tylėjo ir nieko nesakė. Tada vadas, pavadinęs juos durniais,

liepė eiti į daržinę ir rengtis užsiėmimams, jeigu kitokio darbo neturi. Keli kareiviai atsiliepė: „Kam areštavo aną karių? Jis geras žmogus ir drąsus kareivis“. Vadas paaiškino, kad jį areštavo už tai, kad atėmė iš vieno žmogaus arkklį, iš kito briką, iš trečio vėl kažin ką ir praždė kelis valdiškus šautuvus; vietoj jam išduotų gerų, jis atnešė kažin kur gavęs surūdijusius, iš žemės iškastus. Tada kareiviai, nuleidę galvas, grįžo be nieko atgal į daržinę.

Rugpjūčio 26 d.

Lietuviai išvadavo Seinus, tačiau tik trumpam; lenkai sutelkė naujas pajėgas ir miestą vėl užėmė. Seinuose prasidėjo teroras: uždarytos abi (berniukų ir mergaičių) lietuviškos gimnazijos, kunigų seminarija išvaryta už demarkacijos linijos, vyskupas Antanas Karosas nubaustas namų areštu, visos lietuviškos organizacijos uždarytos ir apiplėštos. Apiplėšta ir našlaičių prieglauda, o viešose vietose uždrausta kalbėti lietuviškai (dauguma miesto gyventojų – lietuviai).

Jonas Petruitis

karininkas, 2-ojo pėstininkų pulko III bataliono vadas

Radviliškio geležinkelio stotyje sutinku karininką Edvardą Adamkavičių su savo jaunu adjutantu, vykstančius į Kauną. Klausiu, kas gero girdėtis? Adjutantas su dideliu džiaugsmu skubiai man praneša:

- Ežerėnai ir Zarasai jau užimti.
 - O Novoaleksandrovskas ar dar neužimtas? – nusišypsojęs paklausiau to vyruko.
 - Novoaleksandrovskas dar neužimtas, bet turbūt greit Ladyga užims ir jį.
- Visi trys vardai reiškia tą patį miestą.

Bronius Zaranka

savanoris, Panevėžio bataliono karys

Ėjo diena po dienos. Vakaraus mes susėdavom ir dainuodavom. Aš labai mylėjau dainas ir kiek mokėjau, tiek dainavau, nors nei dainų žodžių, nei gaidų nežinojau todėl, kad pirmiau niekad nebuvau dainavęs. Atsimenu, dainuodavau su seserimis dar mažas būdamas, o kai paaugęs netekau tėvų, tai gyvendamas su viena seserim visai užmiršau savo tėvų kalbą. Grįžęs į Lietuvą, vėl išmokau lietuviškai kalbėti. Dabar su dideliu ūpu aš mokiausi dainų ir visur jas dainuodavau.

Vieną dieną į kaimą atvarė 25 bolševikus, pasidavusius mums į nelaisvę. Jie beveik visi buvo latviai ir keli žydai. Rusų visai nebuvo. Jie iš mūsų virtuvių gavo pietus, baltos duonos ir negalėjo atsidžiaugti pietų ir duonos skanumu, nes seniai ją buvo matę ir valgę.

Iš bajoro VACLAVO CIVINSKO, I atskirojo bataliono karininko, Lenkijos šnipų „Puchalos“, agentūrinio pranešimo

Žukas, 40 m. amžiaus, senas rusų štabo kapitonas, vidutiniškai žemo ūgio, dažnai garsiai juokiasi, supykęs labai raukosi, nervingas. Namie kalbasi lenkiškai. Susitaikinimo su lenkais šalininkas, bet paskutiniu metu laiku persilaužė ir virto lietuviu – šovinistu: lenkus vadina imperialistais ir rugpjūčio mėn. 23 d. kareivius ragino kovoti su dvarponių – žemvaldžių legionais. Bet viską suglaudus – duok, Dieve, tokių kuo daugiausia! Lenkiškai kalba.

Požemeckas, 30 m. amžiaus, neaukšto ūgio blondinas. Popierinė siela: gyvena tik raštine ir formalumais. Pavadinčiau jį lietuviu – šovinistu, bet vis dėlto jis prisipažino man, kad dėl nuolatinio keitimo demarklinijos, dėl pralieto kraujo Seinuose kalta ne Lenkija, bet

koalicija. Lenkiškai kalba.

Gerulaitis, mažas, drūtas, šatenas, 25–26 metų amžiaus, Petrapilio universiteto studentas, žmogus nekvailas. Jo negalima pavadinti šovininu, bet vis dėlto jis tikras lietuvis iš kaulo ir kraujo. Visuomet skaito lenkų laikraščius, bet prie simpatikų jo priskaityti negalima. Lenkiškai kalba gerai.

Bruzdeilinas, 28 m. amžiaus, nutukęs, plačiais pečiais, nešioja akinius, blondinas, truputį šlubuoja kairiąja koja. Vokiečių gvardijos leitenantas, Klaipėdos lietuvis. Nors ir laiko save lietuviu, bet tai tikras prūsokas. Lenkų nekenčia. Lietuviškai kalba vokiečiuodamas, rusiškai beveik nekalba, lenkiškai taip pat nemoka.

Kemežys, 24–25 m. amžiaus, aukšto ūgio, lieso veido, blondinas, judesiai primena vėjo malūno sparnus. Puikiausias lietuviu – šovinisto tipas. Baigęs 4 klases. Lenkų nepakenčia. Lenkiškai beveik nekalba.

Ivanauskas, 36–38 m. amžiaus, žemo ūgio, nuplikęs, simpatikas, lenkiškai kalba.

Budrevičius, 26–27 m. amžiaus, vidutinio ūgio, blondinas, mojuoja rankomis, beveik simpatikas, vedęs lenkaitę, mažo inteligentiškumo, lenkiškai, vilniečių tarpe, kalba neblogai.

Purtokas, 26 m. amžiaus, aukšto ūgio, lieso veido, apiplikęs, kalbėdamas ryja seiles, prieš karą vadinosi Purtak ir kalbėjo su tėvais lenkiškai, dabar beveik šovinistas.

Jurukonis, 24 m. amžiaus, vidutinio ūgio, drūtas, šatenas, šovinistas ir tai iš tų užsispyrėlių.

Trumpauskas, 28–29 m. amžiaus, blondinas, turi charakteringą viršutinę lūpą, gydytojas, lietuvis, bet simpatikas ir unijonistas, lietuviškai kalba silpnai.

Gonionskis, 25 m. amžiaus, žemo ūgio, šatenas, vaikščioja apsikabinėjęs ginklais su steku rankose, visai nežyduoja, bet žydas, lenkų nekenčia visa siela, studentas – teisininkas, puikiai kalba lietuviškai, geras karininkas, puikiai šaudo iš šautuvo. Baisus lietuvis, net su žydais, žinoma, jei prie liudininkų. Kalba lenkiškai.

Rugpjūčio 27–28 d.

Lenkai apiplėšė Liškiavos miestelį.

Aldona Čarneckaitė

Laikraščio „Glos Litwy“ atsakomoji redaktorė

Vilnių užėmė lenkai. Man jų okupacija iš visų buvusių atrodė blogiausia. Persekiojo mūsų „Glos Litwy“, kuris buvo lietuviškas, tik ėjęs lenkų kalba. Jie sakė, kad jau žino, kas tas M. B-ka, kad tai Biržiško, tik neaišku jiems ar „Biržišek“, ar „Biržiška“, ar „to Biržiško“. Netrukus už straipsnį, pajuokiantį jų vadą Ryzd Smyglį, aš buvau patraukta teisman. Ten nutarė mane nubausti dviem savaitėm namų arešto.

Vieną dieną į mūsų namus atėjo lenkų karininko uniforma vilkįs buvęs mano pažįstamas iš gimnazijos laikų Petras Vrubliauskas. Kai aš buvau septintoj klasėj, jis buvo antroj, rašė eilėraščius ir dalyvavo mūsų būrely. Atvykęs iš karto pasisakė, kad esąs lenkų štabo antrojo skyriaus pareigūnas ir kad paskirtas mane šnipinėti. Nuo tos dienos dažnai užeidavo ir lydėdavo į spaustuovę. Sakė širdyje esąs lietuvis.

Vieną kartą atėjo susijaudinęs ir apsidairęs, ar niekas negirdi, pasakė, kad jų štabe jis matęs pranešimą iš Kauno, kad vietiniai lenkai rengiasi sukilimo keliu nuversti mūsų Vyriausybę ir, gavę iš Lenkijos karišką pagalbą, užimti Kauną ir likusią dalį Lietuvos („Litwa Kowienska“^{“*}).

* Kauno Lietuva

Išgirdus tokią žinią supratau, kad turiu tučtuojau pranešti savo broliui, o jis jau žinos ką daryt.

- Dabar įrodyk, kad tu esi širdij lietuvis, – tariau Petruui Vrubliauskui. – Tu turi perduot tuos planus Kaunan.

- Aš ir pats jau buvau nutaręs tai padaryt.

Turėjome planuoti, kaip tą įvykdyti. Kaip tik atėjo laikas pradėti mano namų areštą. Mane patalpino viešbučio kambary su patogumais. Policininkas atnešdavo triskart dienoje man valgyt. Tėvus leido mane lankyti. Na, ir mano „šnipas“ irgi tarnybiniais reikalais apsilankydavo ir informuodavo apie mūsų uždavinį. Jis pasirūpino budėti savo 2- ajame štabo skyriuje tą parą, kai mane turėjo grąžinti tėvams. Ten jis, kaip budintis pareigūnas, gavo raktus nuo stalčių ir nuo seifo. Ant štabo blanko su antspaudu jis man išrašė leidimą išvažiuoti į Kauną. Parūpino bričkutę, arklį ir patikimą vežiką iš Lietuvių komiteto. Su dokumentais taip pat stebuklingai pasisekė: iš Kauno buvo atvykusi komisija susisiekimu reikalais ir tą dieną turėjo grįžti atgal. Jiems patikėjome tuos slaptus sukilimo planus su pavardėm ir lenkų veikėjų adresais Kaune. Tuos raštus įdėjo į automobilio padangą su prašymu Kaune įteikti mano broliui su lydraščiu. Išvežė.

Apie 3 valandą ryto sėdau į bričkutę, dėl visa ko apsirišau skarele ir apsisupau didele skara. Netrukus pasiekėme Vievio stotį ir sieną su sargybiniais. Raštas iš štabo nesukėlė abejonių ir aš atsidiūriau lietuvių pusėj. Tą patį vakarą Kaune raštai pasiekė adresatus. Iš pat ryto prasidėjo areštai.

Petro Vrubliausko daugiau gyvenime nesutikau, bet girdėjau, kad jis laimingai slapta perėjo sieną. Lietuvos vyriausybė sudarė jam galimybes studijuoti agronomiją Dotnuvoj ir jo niekur neminėjo, kad išvengtų galimo lenkų keršto. Aš tą vėlų rudenį išvykau į Berlyną studijuoti medicinos. Po kelių mėnesių nustebau sužinojusi, kad mane apdovanojo Vyčio kryžiumi.

Jurgis Bobelis

savanoris, karininkas, Kauno komendantūros kuopos vadas

Rugpjūčio 28 dieną vėlai vakare visiems komendantūros karininkams buvo įsakyta susirinkti komendantūroje, o Kauno miesto kuopai atvykti pilnoje sudėtyje. Atvyko ir Liudas Gira. Čia mums buvo pareikšta, jog gauta žinių iš Vilniaus, esą Lietuvoje slapčiai ir smarkiai veikia gerai sutvarkyta lenkų karo organizacija POW (Polska Organizacja Wojskowa – lenkų karinė organizacija). Ji artimiausiu laiku ir ruošianti Lietuvoje ginkluotą perversmą. Buvo nurodyti ir artimiausi tos organizacijos tikslai bei planai ir šiek tiek apčiuopiamai išvardinti organizacijos vadai bei šiaip veiklesnieji dalyviai. Juos reikėsia neatidėliojant suimti. Aš gavau orderį kratoms daryti ir įtariamiems asmenims suimti. Orderį pasirašė už generalinio štabo viršininką karininkas Gavelis ir patvirtino krašto apsaugos ministeris karininkas Žadeikis. Komendantas Mikuckis man pranešė, kad tam tikrą laiką aš būsiu Liudo Giros žinioje ir jo parėdymus vykdysiu.

Taip mes darbą ir pradėjome. Aš gavau parėdymą daug kratų padaryti ir visą eilę asmenų suimti. Suėmimams vadovavo komendantas padėjėjas karininkas Mačiulaitis. Visus suimtuosius gabenome į Karo mokyklą. Čia dirbo Ypatinga tardymo komisija.

Tą naktį, be kitų, suėmėm ir Raimundą Kovalecą. Tačiau nė pas vieną absoliučiai nieko kompromituojančio neradome ir todėl buvome labai nusiminę. Taip pat nesuradome ir paties organizacijos kamuolio. Raimundas Kovalecas, kaip mums buvo pranešta, buvo žymus POW organizacijos veikėjas ir todėl mes buvome ypatingai susirūpinę, kad jis

nepabėgtų. Jis buvo šit kaip suimtas.

Priėję Raimundo Kovaleco gyvenamą vietą, kuo atsargiausiai, pirštų galais vaikščiodami, pastatėme kareivius aplink visą namą, o pats Gira su revolveriu rankoje atsistojo prie durų. Viską sutvarkę, mudu su karininku Mačiulaičiu pradėjome į duris belsti.

Raimundas Kovalecas gyveno apytuščiame kambarėlyje. Gyveno labai skurdžiai ir nešvariai. Aiškinosi, kad jis dirbęs pas Zaborskį pardavėju (Zaborskis turėjo komiso krautuvę mažame mediniame namelyje, Laisvės al. 29 nr.), gaunęs keletą markių atlyginimo. Bet kaip vėliau iš rastų dokumentų paaiškėjo, Kovalecas buvo lenkų kariuomenės poručikas, gerai išlavintas žmogus (buvęs lenkų gimnazijos mokytojas), gabus organizatorius. Jis buvo, kaip vėliau irgi iš rastų dokumentų paaiškėjo, pats svarbiausias POW organizacijos šulas ir vadas. Jo slapyvardis buvo „Adam Juzvik“. Jis buvo visos Kauno POW apygardos komendantas. Jo išviršinis skurdas ir aiškinimasis, kad jis esąs pardavėjas, buvo gudri priemonė mūsų akims dumti.

Tikslesnės žinios apie ruošiamą perversmą gautos beveik paskutiniu momentu, kai turėjo įvykti perversmas, todėl ir suėmimai buvo padaryti irgi paskutiniu momentu. Jeigu bent kiek būtų pavėluota, – kažin kaip viskas būtų pasibaigę.

Staigios kratos ir suėmimai įnešė peoviakų eilėna sumišimą ir, žinoma, sutrukdė jų planus. Atskiri perversmo uždaviniai jau buvo pradėti vykdyti, nes naktį iš rugpjūčio 27 į 28 d. kai kuriose Lietuvos vietose buvo nupjauštyti telegrafo bei telefono laidai. Pamenu, kad ir mūsų tarpe įvyko gerokas sumišimas, kai rugpjūčio 28 d. rytmetį pasijutome be ryšių, beveik nuo visos Lietuvos atskirti.

Turint šiokių tokių peoviakų darbuotės pėdsakus, prasidėjo uolus jų sekimas ir suėmimai. Kai kur, darydami pas mūsų įtartinus karininkus kratas, radome daug ginklų bei karinės medžiagos. Pavyzdžiui, pas artilerijos dalies karininką Ceną kratos metu radome 2 šautuvus ir 600 šovinių, 9 granatas, vieną maišelį parako, vieną revolverį, vieną rutulį telefono laidų, vienas žirkles telefono laidams kirpti, 2 kulkosvaidžių kaspinus ir t. t.

Nors dokumentinių įrodymų ir nebuvo, tačiau suimtieji buvo laikomi Karo mokykloje, nes turėjome žinių, jog kažkur Kaune esąs visas POW organizacijos archyvas, kurį radus, viskas turėtų paaiškėti. Kurį laiką klaidžiojome kaip akli. Gavome žinių, kad archyvas laikomas Raudondvaryje. Nuvykome, išžiūrėjome, iškratėme visus kampelius ir, nieko nepešę, grįžome.

Suimtieji, kurių pririnkome per 50 žmonių, griežčiausiai protestuoja, rašo, kur tik galėdami, raštus ir reikalauja arba pareikšti kaltinimą, arba paleisti. Vyriausybė susirūpino, nervuojasi ir gal net buvo linkusi suimtuosius paleisti. Tardymo komisija, neturėdama juridinio pamato, atsieit, nesant kaltinimo duomenų, jau buvo mėginusi vieną kitą paleisti: iš vienu užstatą paėmusi, iš kitų tik parašą. Taip paleido apie 30 žmonių.

Susidarė tiesiog nepakenčiama padėtis: iš vienos pusės protestai, skundai ir suimtųjų paleidimai, iš kitos pusės ateinančios iš Vilniaus vis griežtesnės žinios, kad Lietuvoje yra POW, kad perversmas tikrai buvo ruošiamas ir visos organizacijos archyvas laikomas Kaune.

Laikas bėga, suimtieji vis nepaleidžiami, o kaltinamosios medžiagos surasti nepavyksta. Jau buvo atsiradę „geraširdžių“ žmonių, kurie, užstodami lenkus, ėmė kaltinti žvalgybos viršininką Girą ir visus jo padėjėjus nekaltų žmonių kankinimu. Jau buvom bepradedę manyti, kad mes patys greit atsisėsime peoviakų vietoje. Tik to betrukė!

Pagaliau maždaug po trijų savaitių gavome iš Vilniaus žinią, jog peoviakų archyvas laikomas pas Joną Nekrašą, Kalnų gatvė 36 nr.

Gavę šią žinią, rugsėjo mėn. 21 d. 22 val. nuvykome Jono Nekrašo namuose kratos daryti. Dirbome išsijuosę iki 3 valandos ryto, tačiau mažai ką teradome, būtent, tvarto

pakraigėje radome tik mažą POW reikalus liečiančių popierių pluoštelį.

Darant kratą, teko pergyventi nemalonių dalykų. Pirmiausia Nekrašo motina senutė verkė ir alpo, o paskui su didžiausiu triukšmu man pareiškė, jog kareiviai paėmę jos dėžutę su 2000 markių. Nors aš savo kareivius labai gerai žinoju, tačiau saugodamas kuopos garbę, išvedžiau kareivius kieman ir pats kiekvieną apklausinėjau. Žinoma, pas kareivius nieko neradau.

Grįžęs su dviem puskarininkiais į vidų, po geros valandos ieškojimo suradome dėžutę su Nekrašienės pinigais maisto produktų sandėliuke. Kad nebūtų daugiau užsipuolimų, padarę kratą, norėjome gauti raštelį, kad jokių pretenzijų neturi. Tačiau Jonas Nekrašas pasakė, kad jis žmogus nemokytas, nemokąs rašyti ir šiame sode gyvenąs kaip sodininkas ir iš to prasimaitinąs. Keistai atrodė: išvaizda inteligentiška, o čia griežtai tvirtina, kad esąs neraštingas. Nors kratą darydami mažai ką teradome, bet Jono Nekrašo laisvo jau nepalikome, o nugabenome į Karo mokyklą prie kitų peoviakų.

Juo toliau, juo labiau iš visų pusių, sąmoningai ir nesąmoningai, mes buvome kaltinami, kad nekalti žmonės suimtinėjami ir kankinami. Bet, nežiūrint visų mums daromų priekaištų, mes nuo užsibrėžto tikslo nesitraukėme, o krata Jono Nekrašo namuose žymiai padidino mūsų įtarimą.

Prieš išeidamas iš jo namų, nutariau palikti slapukus, kuriems įsakiau budriai sekti, kas darysis namuose, kai mes išeisime.

Man grįžtant kuopon, atėjo mintis galvon visą Nekrašo sodo žemę perkasti. Dėl tos minties man net linksčiau pasidarė ir tartum mano energija padidėjo. Bet juk tai milžiniškas darbas, o jeigu dar veltui, tai nors iš galvos išsikraustyk. Pagaliau atėjo ir kita mintis. Kiekvieną žemės sklypelį badinėti. Ant to aš ir apsisojau. Po trumpo poilsio surinkau savo kuopos vyrus, kurių tuomet jau buvo apie 230 žmonių, liečiau ant šautuvų užmaiti durtuvus ir traukėme Nekrašo namų link.

Atėjus mums į sodą, vienas slapukas kareivis padavė man pluoštelį raštų ir pasakė, jog jis, atsargiai vaikščiodamas jam skirtu patvoriu, suradęs šiuos popierius įkištus į tvorą. Paėmęs popierius pamačiau, kad tai buvo visai neseniai lenkiškai rašyti dokumentai, kuriuos tuojau pasiunčiau Ypatingajai tardymo komisijai.

Radę dar šiuos duomenis, visi užsidegėme ryžtu, nors ir sunkiausią darbą atlikti, kad tik savo tikslą pasiektumėm. Išrikiavau kuopą vienon eilėn ir įsakiau kiekvieną žemės pėdą kuo atidžiausiai badinėti.

Po geros darbo valandos gavome nepaprastus rezultatus. Beveik vienu metu trijose vietose aptikome paslėptus dokumentus. Didžiausią dokumentų dalį radome dideliame skardiniame katile, kuris labai sumaniai buvo įkastas į žemę taip, kad jo nieku būdu niekas negalėtų užminti.

Sodas užima didelį plotą ir eina kalnu į viršų. Sode buvo padarytos lysvės, kuriose pasodintos bulvės. Lysvės ėjo horizontaliai aukščiau viena kitos, tad sudarė tartum laiptus į viršų. Ir štai toje vietoje, kur skiriasi lysvė nuo lysvės, viename lysvės krantelyje įstrižai buvo įleistas katilas į žemę. Katilas turėjo atidaromą skardinį dangtelį, kuris buvo padengtas toliumi. Katilo viršuje augo bulvės. Vadinasi, katilą atidarant, drauge su jo viršeliu pasikeldavo ir viršų katilo augančios bulvės.

Antra paslėptųjų dokumentų vieta buvo dėžė, kurią radome įkastą žemėn po sukrautomis malkomis ir trečia – skardinis ąsotis, kurią radome įkastą žemėn prie pat vyšnios medelio tarp šaknų. Rastus dokumentus, kelių ginkluotų vyrų apsuptas, nunešiau Karo mokyklon ir įteikiau Ypatingajai tardymo komisijai.

Čia tenka pažymėti štai kas: radus dokumentus, paaiškėjo, kad Jonas Nekrašas buvo ne daržininkas, bet aukštąjį mokslą išėjęs gamtininkas; rastas jo vardu išduotas Maskvos universiteto diplomas. Neiškenčiau nepaėmęs atminimui to „daržininko“ fotografijos. Radęs Jono Nekrašo sode visą POW archyvą, užėjau pas suimtuosius.

- Kodėl tamsta visa tai taip griežtai neigė? – paklausiau aš Nekrašo.

- Znalezliscie, to wasze szczescie (radote, tai jūsų laimė), – ir daugiau nė žodžio.

Jonas Nekrašas buvo POW Kauno apygardos žvalgybos skyriaus viršininkas ir iš Lenkijos buvo atestuojamas kaip gambiausias darbininkas bei vyriausioji organizacijos spyruoklė (glowna sprężyna).

Baigęs kratą, paskyriau sodui slaptą sargybą išsiaiškinti, kas čia ateidinėja. Sargybos uždavinys buvo visus, kas tik ateina įleisti, bet nieko neišleisti. Sargybą laikiau apie savaitę. Ilgiau nebuvo prasmės laikyti, nes bematant po visą Lietuvą pasklido žinia apie POW archyvo suradimą. Vis dėlto pavyko suimti dar 6 peoviakus, kurie ėjo įvairias pareigas. Du ar trys iš jų buvo specialūs kurjeriai; jie tarp nepriklausomos ir okupuotos Lietuvos nešiodavo įsakymus bei pranešimus. Pas kiekvieną radome POW ženklą – legitimaciją, atseit, mažytį gabaliuką plonučio popirosinio popieriaus su parašu „J. Jelski“. Tai buvo Jono Nekrašo slapyvardis. Parašas buvo patvirtintas antspaudu su parašu „Polska Organizacja Wojskowa“ ir baltu ereliu viduryje. Šias legitimacijas rasdavome arba skverno apačioje po pamušalu, arba apykaklės vidury išiuatas.

Dokumentų tarpe buvo ir 369 peoviakų šifruotas sąrašas. Kadangi šifras taip pat buvo rastas, tad, sąrašą iššifravus, paaiškėjo organizacijos dalyvių pavardės. Sąrašė buvo visų slapyvardžiai, amžius, mokslo cenzas, pareigos ir atestacija. Pagal šį sąrašą per kelias dienas iš visų Lietuvos vietų buvo surinkti tie vorai, kurie taip atkakliai pynė Lietuvai praغيštingas pinkles. Buvo ir lenkams simpatizuojančių 122 lietuvių sąrašas. Buvo sąrašas ir asmenų, kuriuos lenkai sukilimo pradžioje turėjo nužudyti. Iš dokumentų paaiškėjo, jog viskas buvo ir tik reikėjo duoti paskutinį įsakymą vykdyti.

Taip pat paaiškėjo, jog, perversmui vykstant, tuojau turėjo būti nuginkluota mūsų kariuomenė, suimtas valstybės prezidentas, visi ministariai, Valstybės Tarybos nariai, kariuomenės viršininkai lietuviai ir kiti žymūs visuomenės žmonės. Po perversmo tuojau turėjo būti sudarytas naujas, žinoma, lenkiškas ministerių kabinetas ir paskirti savi vadai ir viršininkai. Kad perversmas eitų sklandžiai, buvo numatyta sukilėlių pagalbon atsiųsti legionininkus, kurie turėjo ūmai ateiti ir užimti Kauną. Kauną užimti ir mūsų vyriausybę suimti buvo pavesta mūsų karininkui Stasiui Nekrašui, Jono Nekrašo broliui, kuris tarnavo artilerijos skyriuje ir sistematiškai iš artilerijos sandėlio vogdavo ginklus POW organizacijos reikalams. Vėliau jam pavyko pasprukti Lenkijon. Beveik visose Kauno įgulos dalyse, net generaliniam štabe ir komendantūroje, buvo karininkų – POW narių. Jie šiai organizacijai pranešdavo kiekvieną mūsų kariuomenės gyvenimo faktą.

Rastas archyvas aiškiai ir galutinai atidengė POW darbuotės planą bei išaiškino jos svarbiausius bei eilinius dalyvius, kas ir apsaugojo mūsų tėvynę nuo lenkų pavergimo.

Vytautas Bičiūnas
rašytojas

Neramūs gandai suvijo Kauno lietuvius į organizacijų būstines. Aš, kelių draugų lydimas, iš Rotušės aikštės, kur tuomet gyvenau, tekinas nubėgau į Ožėskienės gatvės 3 nr. Radau ten daugiau susirinkusių žmonių. Kažin kas pasakė, kad nieko nelaukiant reikia skubėti į kitą Donelaičio gatvės galą. Ten būsią duota nurodymų ir ginklų. Pasiskubinau nurodyton vieton.

Pakeliui matėsi sustiprintos kareivių sargybos ir didesnis būrys ginkluotų žmonių gatvių kampe. Paklausiau, ką jie veikia, atsakė, kad daroma svarbi krata. Perbėgau beveik visą Laisvės alėją. Prie Mickevičiaus gatvės kampo sutikau Petrą Rusecką, ėjusį tuo pačiu reikalu, kaip ir aš. Iš Mickevičiaus pasukome į Donelaičio gatvę. Čia vėl pamatėme būrelį žmonių, besiruošiančių prie nediduko balto mūro namelio. Tai buvo namai 13a nr.

Priėję prie namų, pamatėme ilgame prieangyje bestovintį žemyn pasilenkusį akiniuotą, dideliais šviesiais ūsais vyriškį su lapine kepure ant galvos, naminės medžiagos apdaru, susijuosusį ir apsiraišiojusį šovinių juostomis. Jis dalino susirinkusiems sumestus į krūvą šautuvus ir šovinių juostas. Tai buvo Vladas Putvinskis. Gavau ir aš iš jo rankų šovinių juostą. Karišką šautuvą savo turėjau. Užkabinęs juostą ant kaklo, jau buvau besirengiąs eiti. Bet Putvinskis neišlaikė:

- Palaukite, pranešiu visiems, kur kas turi eiti.
- Mes jau žinome, – atsakiau, – man jau pranešta, kad turiu vykti į Šančius.
- Vienas negi eisi. Eisite dviese, – ir Putvinskis nurodė man antrininką – Joną Leoną.
- Niekas jūsų nelies. Pasakykit, kad esat šauliai!

Konstantinas Žukas

karininkas, I atsargos bataliono vadas

Noriu papasakoti apie vieną įdomų karininką. Tai buvo Vaclovas Civinskas, Felicijos Bortkevičienės sesers sūnus. Jaunas, gražus, elegantiškas, perdėtai mandagus, tik jokio uolumo tarnyboje nerodė. Kartą atėjo pas mane su tokiu keistu pasiūlymu:

- Tamsta vade, turiu prisipažinti, kad esu lenkas, o lenkų kariuomenėje tarnauja mano brolis, Dorpatos universiteto lietuvių studentų draugijos pirmininkas. Iškeiskite mus...

- Kad čigonai kumeles keičia, šitai žinojau, bet kad priešų vadai karininkais keistųsi – tikrai pasaulyje turbūt dar nėra buvę, – atsakiau jam ir sugalvojau išeitį: tuojau komandiruoju jį į 1 pulką, kuris tuomet baigė vyti bolševikus iš Lietuvos.

Būdamas I atsargos batalione, Civinskas suorganizavo gana stiprią lenkų POW „pliacuvką“*. Artimiausias jo padėjėjas ir tikras POW agentas buvo karininkų valgyklos virėjas. Jiedu sukraidino kelis raštininkus ir telefonistus pažadėdami jiems aukštas vietas, kai lenkai užvaldys Lietuvą. Karininkų suvilioti jie net nemėgino.

Keistu sutapimu, Vaclovui Civinskui išvažiavus, kitą dieną iš Kauno pas mus atvyko karininkas Antanas Civinskas, Šakių apskrities ūkininkaitis. Kelioms savaitėms praslinkus, apie 2 val. nakties pas mane atvažiavo Žvalgybos skyriaus viršininkas Liudas Gira su keliais žvalgybininkais. Prikėlė mane:

- Tamsta vade, aš atvykau areštuoti tamstos karininko Civinsko.
- O kuo jis vardu? – paklausiau.
- Šito tai aš nežinau, bet jis vis vien yra tamstos dalies karininkas, ir aš privalau jį tuojau suimti kaip peoviaką.

Teko Girai paaiškinti, kad Antanas Civinskas ne tik nėra peoviakas, bet vargu ar porą žodžių lenkiškai moka. Aišku, kad jį domina Vaclovas Civinskas, kuris neseniai išvyko į 1 pulką.

Liudas Gira grįžo į Kauną, iš ten nuvyko į 1 pulką, areštavo tikrą peoviaką Vaclovą Civinską, bet vežamas siauroju geležinkeliu jis pro langą iššoko ir pabėgo.

Civinskas Vilniuje buvo lenkų teisėju. Felicija Bortkevičienė man sakė, kad jis nepaprastai ilgisi Lietuvos ir, jei jam leistų grįžti, tai net sutiktų pusę metų kalėjime sėdėti...

* vietinę organizaciją

Mykolas Biržiška

*Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos direktorius,
Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto pirmininkas*

... nereikšmingas ir nesavarankiškas, bet greitai ir lengvai rašas žurnalistas, beprincipinis partijų ir srovių pereivis, paprastai naudojamas juodam – bevardžiam laikraščio darbui, ypačiai linkęs veikti už kulisų, neskyręs valdžios pinigų nuo savųjų, niekieno tikrai nebranginamas, bet sugebėjęs pralįsti, kur jam patogiu, ir reikiamu momentu išlįsti, nuo bolševikinio kalėjimo iki bolševikinio agitatoriaus, kyšininkas, valdžios pinigų eikvotojas, dėl savo eilėraščių ir „nuopelnų“ prezidento Smetonos ne kartą traukiamas iš nemalonių ir skandalingų istorijų, iš viso ir fizinė, ir moralinė šlykštybė, literatūrinė blakė, prostitutinė plunksna – štai šis spaudos draudžiamuoju metu dar nežinomas ir kovinėje, kilnaus pasiaukojimo persunktoje tuometinėje literatūroje tik nereikšmingai pradėjęs (tiesa, suspėjęs ir tuo metu iš 1901 m. „Naujienų“ ir 1902 m. „Ūkininko“ 1903 m. peršokti į „Tėvynės sargą“), vis besisukinėjęs, tarsi neišvengiamas, neatsikratytinas paršyvas* tipelis – tas Liudas Gira.

Viktoras Biržiška

matematikas

Keistų kuriozų pasitaiko žmonijos gyvenime. Jų pavyzdžiu gali būti Ivanauskų šeima. Senis Ivanauskas, žymus rusų valdininkas prieš Didįjį karą, turėjo 4 sūnus, kurie, išskyrus jauniausiąjį Stasį, visi buvo kairiųjų pažiūrų. Tačiau tautybės atžvilgiu trys vyresnieji Ivanauskų sūnūs priklausė ir priklauso skirtingoms tautybėms. Vyriausias sūnus Jurgis, aršus lenkas, kurį laiką buvo Pilsudskio paskirtas ministru Lenkijoje. Antrasis – Vaclovas, gudas, žinomas gudų veikėjas. Trečiasis, Tadas, mūsų zoologas, lietuvis patriotas, šaulys, dėl kurio lietuviškumo ne tik netenka abejoti, bet kuris šiuo atžvilgiu gali būti pavyzdžiu ir kitiems lietuviams: jisai užantspaudavo savo lietuviybę fronto žygiuose prieš lenkus už Lietuvos nepriklausomybę.

Tik ketvirtasis Ivanauskas – Stasys, kurį mes, studentai, vadindavome paprastai „durnelis Stasys“, juristas – lenkas, kurį laiką buvęs Želigovskio valdžios Vilniuje mobilizacijos skyriaus viršininku, nepasižymėjo nei savo rimtumu, nei pažiūrų tvirtumu, kuo jis ir skyrėsi nuo gabių, rimtų kovotojų už savo idealus vyresniųjų savo brolių.

Rugpjūčio 30 d.

Marijampolės ir Panevėžio batalionai ties Daugpiliu pasiekė Dauguvos upę. Lietuvos teritorijoje Rusijos bolševikų kariuomenės nebeliko.

Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei

Rugpjūčio 30 d.

§ 5

*Išreiškęs norą tarnauti Lietuvos kariuomenėje Prūsų lietuvis **Purvinis Jurgis** skiriamas 1-an Raitelių pulkan nuo š. m. liepos 26 d.*

§ 6

*1-mo Raitelių pulko karininkas **Purvinis Jurgis** sulig jo prašymo, kaipo prūsų lietuvis, paliuosuojamas** iš kariuomenės nuo š. m. rugpjūčio 15 d.*

* bjaurus

** atleidžiamas

Antanas Žmuidzinavičius
dailininkas

Pavasaris... Saulė greit nugalėjo žiemos ūpą ir galingai šildė.

Žemė, šilumos apimta, garavo ir kvėpėjo. Paukščiai triukšmingai skubėjo kurti šeimyninį gyvenimą. Žmonės, kupini vilčių, linksmi susirūpinę zujo gatvėmis.

Medinis namelis neseniai pakrikštytoj Kęstučio gatvėj, kur gyvenau, dienomis taip pat garavo ir lyg dar labiau klimpo minkšton žemėn. Mano kambary, kad ir langą atidarius, jautėsi stiprus šaltas grybo kvapas.

Vieną dieną atsikraustė pas mane Vladas Putvinskis. Jis užėmė priešais mano lovą kyšančiomis spyruoklėmis atomaną*. Be to, jis dar valdė taburetę, aš – kreivą kėdę. Stalo kol kas nebuvo. Kaip paaiškino šeimnininkė, jį išjojo vokiečiai. Teisybę sakant, ne taip jau labai tas stalas ir buvo mums reikalingas. Dienomis Vladas dirbo Tiekimo ministerijoje, aš – Dailės departamente. Valgydavom Dievas žino kur ir ką, o miegant kam gi reikalingas stalas?

Jeigu ne mūsų guolių girdžiančiai braškanti muzika, tai galima būtų pasakyti, kad naktys mums praeidavo ramiai ir nešė poilsį. Bet anksti, auštant, mano ramus miegas baigdavos. Prie priprasto girdžėjimo prisidėdavo Vlado atomanos pusėj neramus pypkės pokšėjimas ir čirškėjimas. Trumpais protarpiais girdėjosi aistrus kuštėjimas ir pusbalsiu tariami žodžiai.

Atmerkus vieną akį ir pažiūrėjus į Vlado pusę, pamatydavau jį lovoje pasirėmusį alkūne dūmų debesyje. Tuomet skubėdavau kuo greičiau vėl užsimerkti, nes Vladas greit pagaudavo mano žvilgtelėjimą ir paprastai tuoj užkalbindavo.

- Na, ką? Jau išsimiegojai, brolau?

Na, o paskui jau sudie saldus ankstaus ryto miegeli.

Bet Vlado pypkė netrukus pradėdavo dar su didesniu įniršimu čirškėti, atskiri žodžiai dar aistriau subumbėdavo ir man prisieidavo vėl vieną akį atmerkti. Čia mane Vladas dažnai ir pagaudavo:

- Na, mat, jau, regis, tu nemiegi. O ar tu žinai, kad mes galime turėti Lietuvą neįveikiamą, galingą? Tokią, kaip Vytauto laikais. Dar galingesnę!

- Na, kokiū būdu?

- Ar tu manai, kad galima pavergti tautą, jeigu ji nepasiduoda? Ne, negalima. Galima sumušti kariuomenę, bet susipratusios tautos sumušti negalima. Lietuva nuo seniausių laikų gyvas tam pavyzdys. Tik dabar Lietuvoj yra blogai. Tautos dvasia labai susilpnėjusi. Vieniems imponuoja lenkai, kitiems vokiečiai ar bolševikai. O savo jėgos nemato. O lietuvių tautos jėga yra didelė, be galo didelė. Tik reikia ją iš tautos gelmių iškelti...

Kitą ankstų rytą pro pypkės dūmus kalbėjo:

- Ar tu matai tokį paveikslą? Mūsų tauta pasiryžusi ir pasiruošusi gintis. Užaina stiprus priešas. Susiremia su mūsų kariuomene. Pakol mūsų kariuomenė grumiasi su užpuolikais, visa tauta visais būdais jai padeda: naikina krašto viduj šnipus, demoralizuoja priešų užnugarį, rūpinasi tvarka, maitinimu, sužeistaisiais. Tegu pagaliau priešų kariuomenė karo lauke ir nugalėtų mūsų šė. Tegu ir kraštą užimtų. Kas iš to? Kiekvienam užkampy, kiekvienoj grytelėj jis rastų mirtiną priešą. Kiekvienas krūmas, kiekvienas akmuo, kiekvienas šulinys galėtų būti užpuolikiui mirties nešėju. Galėtų praeiti ilgi metai, o tauta vis gyva paliktų ir progai ištikus ji vėl nusikratytų priešų.

Bet, neduok Dieve, jeigu priešas nuslopintų tautos sielą. Tauta tuomet žuvusi. Dabar tas pavojus yra. Kuomet žmonės klausia: kažin kas mus ateity valdys, – vokiečiai, rusai,

* čiužinį

o gal, saugok Dieve, ir lenkai, tik užmiršta, kad mes savo krašte, patys galim ir privalom valdytis, – tai jau blogai. Tai jau vergų protavimas!

Taip negal būti...

Ir pradėjo ilgai vystyti savo mintis. Karštai kalbėjo ir neužsigavo, kada nuo mano lovos su lengvais alsavimais pradėjo skristi į dausas lengvi ryto sapnų vaizdai...

Sekantį rytą vėl:

- Untani! O kad mes taip visus Lietuvos vyrus pakeltum ant kojų! Ką mums tada kolčiakai, ką bolševikai galėtų padaryti? Kad visi vyrai mokėtų ginklą vartoti, kad būtų šauliai! Aha, kai kur, girdėtis, patys kaimiečiai sudaro būrius ir pravaro ir vokiečius, ir bolševikus. Įsivaizduok sau tūkstančius tokių būrių, sujungtų į vieną organizaciją!...

Taip aš per saldų miegą, tekančios pavasario saulės spinduliuose, matydavau tuomet tūkstantinius, žerintčius tėvynės meile ir pasiryžimu lietuvių būrius. Jų visų centre galinga tvirtovė, o tvirtovės viršūnėj – šviesų, pilną degančios galios Vladą...

Bet tas buvo tik turėtų svajonių ir sapno paveikslas.

O netrukus, kitą ankstų rytą Vladas, savo pypkiavimu ir garsiu murmėjimu mane pažadinęs, atkakliai kalbėjo:

- Žiūrėk, brolau, juk tavo bičiulis Tadas Ivanauskas yra geras patriotas ir gabus vyras. Imk tu jį ir pamėginkit surašyti šaulių būrių sąjungos įstatus. Juk tau, žinau, tekdavo jau draugijų įstatus rašyti. Matai, tai būtinai reikia padaryti.

Ir kad ims įstatų įvairius punktus vystyti.

Nelabai aš dar tikėjau, kad iš to viso galėtų kas išeiti. Bet vis tik, mėnesiui pralėkus, galingos Lietuvos šaulių organizacijos nors menki įstatai buvo pagaminti. Putvinskis paėmė juos pas save.

O rudenį jau buvo neginčijamas faktas: Vlado Putvinskio rūpesčiais ir atkaklumu atskiri šaulių – partizanų būriai buvo sujungti į vieną organizaciją. Ji turėjo savo naujus, plačius ir tikslus įstatus, kurie, teisybę sakant, sutvarkymu ir paragrafų gausumu vis tik žymiai skyrėsi nuo tų pavasario įstatų.

Stojo į gyvenimą Šaulių sąjunga.

Ignas Meškys

Inžinerijos bataliono automobilių kuopos vado adjutantas

Kuopa iš pradžių turėjo 34 žmones: 4 karininkus, 1 mechaniką, 25 šoferius ir 4 kitus tarnautojus. Nuo liepos 15 d. buvau paskirtas kuopos vado adjutantu. Ėmiausi įvesti tvarką. Karininkai Petras Kavaliauskas (Kovalevičius), Nikolajus Miliutinas ir dar vienas paspruko į Lenkiją. Tik karininkas Rainoldas Eidrigėvičius griebėsi su manimi kovoti už „lenkų garbę“, visai niekindamas Lietuvos kariuomenę, sakydamas, kad ji ir Lietuvos valdžia nieko nereiškianti lenkams ir greitai visiems mums, lietuviams, bus galas. Man pareikalavus iš jo pristatyti tarnybos lapą, užpildytą lietuviškai, jis atrėžė: „Naplevat mnie na litovskije spiski. Ja priznaju tolko ruskoje poslužnoje, a ne litoskije spiski“. (Nusispjaut man ant lietuvių tarnybos lapų. Aš pripažįstu tik rusiškus tarnybos lapus, o ne lietuviškus.)

Kai rugsėjo 1 d. KAM įsakymu paprasčiau jo atnešti pasą, Eidrigėvičius rusiškai parašė raportą kuopos vadui, kad aš negerbiu lenkų, įžeidžias jų garbę, reikalaudamas kalbėti ir rašyti lietuviškai.

Rugsėjo 3 d.

Pradėta formuoti 6-oji artilerijos baterija. Vadas – karininkas Vaclovas Griganavičius.

***Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei
rugsėjo 15 d.***

§ 1

*Atvykusieji sulig mobilizacijos karininkai ir karo valdininkai skiriami. (...)
Karininkas **Merfeldas** Aviacijos dalin nuo š. m. balandžio 9 d. (...)*

§ 3

*Pastojęs Aviacijos dalin karininku su netikrais dokumentais **Merfeldas**, pašalinamas iš kariuomenės nuo š. m. gegužio 28 d.*

Vladas Putvinskis

Tiekimo ir maitinimo ministerijos Bendrųjų reikalų departamento direktorius

Dirbom diletantiškai, bet noromis, ne dėl algų ir karjeros, bet degdami noru padėti mūsų valstybei.

Lietuva buvo mūsų, bet mes ne mūsų. Draskė ją nevidonai pakraščiuose, plėšė viduryje ir dargi pačiam Kaune negalima buvo suprasti, kas yra ponas: ar mūsų valdžia, ar vokiečiai.

Nebuvome dar užkariavę krašto šeimnininko teisių, nebuvome tikri savo tėvynėje, bet širdys plakė įniršimu ir pasiryžimu gintis, gintis ir gintis.

Visame krašte savarankiškai kovojo ir tvarkėsi žmonių būreliai. Kur ne kur veikė partizanai, teikdami pagalbos administracijai ir mūsų kariuomenės užuomazgoms.

Kaune buvo sumanyta išvesti šitą darbą tvarkingiau.

Į pirmą rikiuotės pamoką susirinkome parke trejetas dešimčių. Ūpas buvo sukeltas. Šnekučiavome stovėdami ir sėdėdami grupėmis, kaip paprasta sodo publika, ir troškom tapti kažkuo vienu didžiu bendru, kažin kokių daiktų, kas būtų priešininkui baisus ir kerštingas. Tokios mūsų valios vykdytojas turėjo ateiti pavidalu vieno karininko, kuris pasižadėjo duoti mums rikiuotės pamokas. Štai jis. Mandagiai, bet kietai ir greit iš pasklidusio žmonių mišinio sudarė vieną lygią, sulig ūgiu eilę ir ėmė toliau tęsti paprastas pirmos rikiuotės taisykles, mokyti judesius ir sukinius.

Matyt buvo, kad karininkas iš pradžios kiek varžėsi, rasit abejojo, ar laisvi, įsakymų nesusiūti palaidi žmonės, nusilenks tvarkingai drausmei. Bet ūmai pagauna situaciją; jo tonas, nenustodamas mandagumo, darosi aštriai griežtas ir kietas. Nekrutėt! Tamsta ne taip laikai pirštus! Aš stoviu ramiai išsitempęs, pavirtęs į akmens stulpą. Man nepakenčiamai niežti prie pat alkūnės, bet bijau krustelėti. Greta manęs stovi pažįstamas departamento direktorius. Jam karininkas kaip tik daro trumpą aštrią iškalbą, kam pajudino koją. Aš neiškentęs nežymiai skersa akimi žiūriu, kas čia dabar bus, bene įsižeis aukštas pareigūnas, be nepadarys ką? Bet kur tau – sugėdintas stengiasi, kaip moka, virsti į kelmą.

Judesiai išeina kaskart geriau.

Nepratęs prie šios rūšies nervų įtempimo, jaučiu nemalonų nuovargį, bet suprantu, kad greit prisitaikysiu.

- Tai gal jau šiai dienai bus gana, – sako karininkas, žiūrėdamas į laikrodį.

Eilė sulingavo, sutrūko, susimaišė į grupes. Karininkas atvirto kitu žmogumi. Dabar

jis nesistato viršininku. Elegantiškai kalbasi, juokauja, tariasi dėl sekančios pamokos.

Apleidžiu Vytauto kalną su viltimi kažko naujo, gero. Numanau, kad nelengva bus išlaikyti, bet turiu vilties.

Juozas Gutauskas

savanoris II pėstininkų atsargos bataliono karininkas

Lenkai užpuolė lietuvių komendantūrą Butrimonyse, kareivius nuginklavo ir Butrimonis užėmė be jokio pasipriešinimo. Užimtose vietose, kur stovėjo lietuvių kareiviai, Butrimonių klebonas ėjo su švęstu vandeniu ir šventino butus, sakydamas:

- Pagonių gyventas vietas reikia pašventinti, kad žmonės galėtų gyventi.

Rugsėjo mėnesį pasiunčiau puskarininkį ir du kareivius į Punią spekuliantų gaudyti, bet juos Alytaus plente apsupo lenkų raitininkai ir paėmė į nelaisvę. Aš už tai nuginklavau Stakliškėse lenkų sargybą ir paėmiau šešis kareivius. Juos grąžinau, kai buvo gražinti manieji.

Po kelių dienų sužinojau, kad lenkai suėmė Pivašiūnų kleboną kun. Petruļį, Lietuvos Tarybos narį. Kaip tik tą dieną atvažiavo Jieznan Butrimonių klebonas, tas pats, kuris šventino lietuvių, kaip pagonių, butus. Jis atvažiavo pas dekaną Mironą, tuomet viešėjusį pas vietos kleboną. Nuvykau klebonijon, suėmiau kleboną ir raštu pranešiau Stakliškių komendantui, kuris tą pačią naktį man atsakė, kad kun. Petrusis jau paleistas. Aš paleidau Butrimonių kleboną ir po to pravedžiau jį pro sargybas, kad kareiviai, būdami jo šventinimu labai pasipiktinę, kokio pokšto neiškrėstų.

Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei

rugsėjo 28 d.

Žemiau talpinamame sąraše pažymėti karininkai paliuosuojami iš kariuomenės:

Rušmanas Arturas, Gerberis Karolis, Jezovitovas Kanstantas, Krilovas Vladimiras, Taukul-Garas Mykolas, Bekiš Petras.

Mikas Mikelkevičius

buhalteris

1919 m. birželio mėn. pabaigoje, kuomet vokiečiai traukėsi iš Lietuvos ir atsirado pavojus Kaunui iš bolševikų pusės, Kauno visuomenė, sekdamas Pasvalio, Biržų ir Šiaulių pavyzdžiu, sujudo organizuoti partizanišką būrį mūsų kariuomenei padėti ginti nuo priešų Kauną. Paskutinėmis birželio mėn. dienomis pripuolamai išgirdau, kad yra sudarytas būrys ir daro karišką mankštą Vytauto kalne. Nusiskubinau į kalną ir išties pamačiau marširuojantį būrį. Čia buvo ir departamentų direktorių, ir raštininkų, ir darbininkų. Jų tarpe pastebėjau senyvą žmogų su žilais ūsais, labai rūpestingai atliekantį karo mankštą. Vėliau sužinojau, kad jis yra Tiekimo ir maitinimo ministerijos departamento direktorius Vladas Putvinskis. Po mankštos įvyko pasitarimas. Buvo svarstomi du klausimai: ginklų pirkimas ir būrio organizacijos reikalai. Būrio organizacijos reikalu kalbėjo vieni už tai, kad prisidėtų prie Fizinio lavinimosi sąjungos kaip jos skyrius, kiti – kad sudarytų atskirą būrį. Tuo reikalu kalbėjo ir Putvinskis. Pasisakė už būrio organizavimą atskirai, kalbėjo, pypkutę traukdamas, apie uždavinius, apie riteriškumą, tautiškumą, pilietiškumą auklėjimą. Bet daugumas žiūrėjo tik šios dienos įvykių ir į gresiantį pavojų, žodžiu, mąstė tik apie priemones tos dienos pavojams pašalinti. Todėl Putvinskio tolimos perspektyvos kalba buvo nesuprantama. Mat jis kalbėjo apie dvasinio priešo nugalėjimą, apie vidaus bei dvasios patriotizmą. Ir aš, pats turiu prisipažinti, nekantriai laukiau, kad baigtų kalbėti, nes visa jo

kalba atrodė fantastiška. Toks buvo mano pirmos pažinties su Putvinskiu įspūdis.

Lankiau kasdieną kalną ir kasdien sutikdavau Putvinskį. Pavojus Kaunui praėjo. Gynimo karštis atslūgo. Vis mažesnis skaičius ateidavo į kalną. Pagaliau ateidavo tik 3–6 žmonės. Putvinskis nei vienos dienos nepraleisdavo. Paskirtu laiku punktualiai kiekvienas jį matė sėdintį su šautuvu ant suoloelio. Liovėsi ir karo mankšta, o vietoj jos būdavo ilgi pasikalbėjimai. Putvinskio kalba mums būdavo mažai suprantama, kaip ir pradžioje, bet po truputį jo atkaklumo dėka pradėjo galvoje švisti, jo mintys darėsi aiškesnės ir pagaliau atsiskleidė platūs horizontai. Krūtinėje užsidegė ugnis, gaivalinga jėga stumte stūmė siekti Putvinskio pavaizduoto idealo: sukurti Lietuvos gynėjo tipą, karį pilietį. Mums pasidarė aišku, jei pavyks pasiekti tokį idealą, tai mūsų tauta niekuomet nežus. Tebūna žiauriausia okupacija, ji tokios tautos nesunaikins. Yra tik vienas būdas tokią tautą sunaikinti, tai visus iki vieno išpjauti (Putvinskio žodžiai); jei nors vienas liks, tai tas vienas neš tautos idealų žibintą ir liudys apie tautos kilnią dvasią. Jis sakė: „Nesidžiaukit Lietuvos politine nepriklausomybe, nes dvasios nepriklausomybės dar nėra; ji glūdi mūsų tautos pašamonėje. Žadinkim ją, uždekim šventąją tėvynės meilę ir kuomet ji sužibės visai tautai, mes būsim tikra prasme nepriklausomi, nepaisant net to, ar mūsų valstybė bus politiškai priklausoma, ar ne. Bet valstybinis nepriklausomumas duoda galimybės laisviau dirbti ir todėl žūbtūt turime sulaukyti nuo iširimo Kauno būrį, kad jis neštų visam kraštui lietuvių-riterio idealus, skiepytų pasiryžimą geriau mirti, negu vergauti svetimiems..“

Taip Putvinskiui vadovaujant ėmėmės darbo. Putvinskio mesti grūdai pradėjo daigus leisti. Augo būriai, šauliai tvarkėsi. Tauta, sveiko instinkto vedama, suprato Šaulių sąjungos reikšmę ir geresnieji jos sūnūs spietėsi apie ją.

Aleksandras Marcinkevičius
karininkas

Nuo pat įsikūrimo pradžios Šaulių sąjunga susidūrė su stipriu pasipriešinimu. Visų pirma, šaulių nekentė išoriniai Lietuvos priešai, ypač lenkai, kurie iš karto, dažnai net greičiau už pačius lietuvius, įvertino jos gynybinę reikšmę lietuvių tautos ir valstybės gyvenime. Nekentė šaulių ir Lietuvos priešams tarnaujantieji tamsūs vidaus gaivalai. Bet buvo asmenų, nesupratusių Putvinskio ideologijos ir neįvertinusių Šaulių sąjungos reikšmės, ir pačių lietuvių tarpe. Šauliams nepalankiausias buvo majoras Antanas Merkys, kuris pirmomis šaulių organizavimosi dienomis buvo krašto apsaugos ministru, po to ministerio padėjėju. Merkys buvo stipriai nusistatęs prieš Šaulių sąjungą ir asmeniškai nekentė Vlodo Putvinskio. Šauliai iš jo patyrė daug įvairiausių trukdymų.

Būdamas krašto apsaugos ministru Merkys buvo priverstas leisti šauliams veikti, bet visokiais būdais kaišiojo jiems koją ir trukdė.

Įsakymas Lietuvos kariuomenei
Rugsėjo 29 d.

§ 1

Skelbiu Laikinosios Vyriausybės Įstatymą Lietuvos Kariuomenės laipsnių:

1. Lietuvos Kariuomenei įvedami 5 kareivių ir 8 karininkų laipsniai
2. Laipsnių pavadinimai šie:
 - 1) Eilinis kareivis,
 - 2) Grandinis kareivis,

- 3) Jaunesnysis puskarininkis,
- 4) Vyresnysis puskarininkis,
- 5) Viršila,
- 6) Leitenantas,
- 7) Vyresnysis leitenantas,
- 8) Kapitonas,
- 9) Majoras,
- 10) Pulkininkas leitenantas,
- 11) Pulkininkas,
- 12) Generolas leitenantas,
- 13) Generolas.

3. Lietuvos Kariuomenei nustatomos šios tarnybos:

- 1) laipsnis – Eilinis kareivis,
- 2) “ Grandiniai viršininkai,
- 3) “ Skyrių viršininkai,
- 4) “ Būrių vadai, arba būrininkai,
- 5) “ Viršilos,
- 6) “ Jaunesnieji karininkai, kurie dalyse atsakomųjų pareigų neina,
- 7) “ “ “ pareigos mažesnės už kuopos vado.
- 8) “ Kuopos vadas,
- 9) “ Bataliono vadas,
- 10) “ Pulko vado padėjėjas,
- 11) “ Pulko vadas,
- 12) “ Brigados vadas,
- 13) “ Divizijos, Korpuso, Armijos vadas.

4. Iš eilinio kareivio pakeliama į grandinį dalies viršininko nuožiūra; į puskarininkius ir į viršilas pakeliama tik baigę puskarininkių mokyklas, ir į etatų vietas, nežiūrint tarnavimo laiko, – pakelia dalies vadas. Karo metu už ypatingus pasišymėjimus eiliniai kareiviai pakeliami į sekantį puskarininkio ir viršilos laipsnį ir neišėję puskarininkių mokyklos dalies vado nuožiūra. Leitenanto laipsnį kareiviai įgyja išstarnavę ne mažiau kaip vienus metus kariuomenėje ir išlaikę tam tikrus egzaminus. Karo metu kareiviai Vyriausios karo vadovybės gali būti pakeliami į leitenantus už pasižymėjimą be vakansijų ir be tų sąlygų, bet tik tie, kurie lietuviškai moka skaityti ir rašyti.

Taip paaukštinti kariškiai, ramiam laike, jei eis karinę tarnybą ir toliau, privalo būti-
nai laikyti prie karo mokyklos nustatytus egzaminus.

5. Karininkų tarnybos vyresniškumas eina šiuo būdu: Baigę karo mokyklą I rūšies gabumu mokiniai (kareiviai) gauna leitenanto laipsnį ir tarnauja tame laipsnyje 3 metus. Baigę karo mokyklą II rūšies gabumu kareiviai gauna leitenanto laipsnį ir tarnauja 4 metus.

Toliau tarnauja:

- Vyresnysis leitenantas 4 metus,
- Kapitonas 4 metus,
- Majoras 4 metus,
- Pulkininkas leitenantas 4 metus,
- Pulkininkas 4 metus,
- Generolas leitenantas 4 metus,
- Generolas.

Paaukštinimą į sekantį laipsnį galima daryti prisilaikant šių taisyklių:

a) *Atatinkama atestacija,*

b) *Atitarnavimas žemesniame laipsnyje paskirto laiko,*

c) *Vakansijų buvimas,*

d) *Komanduojamojo cenzo atbuvimas Lietuvos Armijoje: Karo laiku faktinis komandavimas kuopa, batalionu arba pulku veikiančiose dalyse ne mažiau, kaip 6 mėn., ramiu laiku po 2 metų.*

6. *Niekas negali būti paaukštintas į majoro laipsnį neturėdamas komanduojamojo cenzo (žiūrėk 5), išskyrus asmenis, kuriuos liečia 10.*

7. *Kariniai gydytojai paaukštinami į tokius pat laipsnius kaip ir rikiuotės kariniai tarnautojai, bet kaip baigę aukštąjį mokslą ir skiriami į karo tarnybą, pradedant ją nuo vyresniojo leitenanto laipsnio su pažymėjimais „gydytojas“, „veterinarijos gydytojas“.*

Pastaba: Baigusieji aukštąjį specialinį mokslą, išėję karo mokyklą arba išlaikę tam tikrus karininko egzaminus ir užėmę vietą sulig savo specialybe, gauna iš karto kapitono laipsnį.

8. *Laipsniuose patvirtinami tik Lietuvos piliečiai ir tik tie, kurie užima etato vietą. Visi patvirtinimai pristatomi Valstybės Prezidentui ir eina įsakymais: „Lietuvos Kariuomenei“.*

9. *Karo metu ypatingai atsižymėję kariškiai paskatinimui gali būti pakeliami į aukštesnį laipsnį: kareiviai – dalies viršininkų, o karininkai – Valstybės Prezidento, nežiūrint tarnybos laiko, bet kaskart pristatant apie tai savo artimiausių viršininkų su plačiais išdėstytais motyvais.*

10. *Karinių Rusų armijos tarnautojų laipsniai keičiami Lietuvos Kariuomenėje šiuo būdu: tarnybos laikas Rusų armijoje baigiasi lapkričio 1 d. 1917 m.*

Buvę tuo laiku paskutiniame laipsnyje arba pristatyti į naują keičiami į Lietuvos armijos laipsnius su turima senyba plius tarnyba Lietuvos armijoje.*

Praporščik – Leitenantas su tarnavimo senyba iki 1-11-17 m. plius dar dveji metai senybos.

Podporučik – Vyresnysis leitenantas su tarnavimo senyba iki 1-11-17 m. plius vieni metai senybos.

Poručik – Vyresnysis leitenantas su tarnavimo senyba iki 1-11-17 m. plius dveji metai senybos.

Štabs – kapitan – Kapitonas su tarnavimo senyba iki 1-11-17 m. plius dveji metai vyresniškumo.

Kapitan – Majoras su tarnavimo senyba iki 1-11-17 m. plius vieni metai vyresniškumo.

Podpolkovnik – Pulkininkas leitenantas su tarnavimo senyba iki 1-11-17 m.

Polkovnik – Pulkininkas su tarnavimo senyba iki 1-11-17 m.

General-major – Generolas leitenantas su tarnavimo senyba iki 1-11-17 m.

General-leitenant – Generolas su tarnavimo senyba iki 1-11-17 m.

11. *Stojant į Lietuvos armiją kitų armijų kariniams tarnautojams jų laipsniai keičiami į Lietuvos armijos laipsnius tam tikros komisijos, Valstybės Prezidento patvirtintos.*

12. *Už ypatingą pasidarbavimą Lietuvos Kariuomenėje tvėrimo pradžioje, pradedant nuo gruodžio 1 d. 1918 m. iki 1 – III- 19 m. 1 d. [užskaitoma] ligi 10 dienų, nuo 1919 m. 1 – III iki 1- V - 1 d. – 6 dienoms.*

13. *Du kartu neužtenkamai atestuoti kariškiai paleidžiami iš tarnybos kariuomenėje.*

14. *Įvykdinimas gyveniman viršminėtų taisyklių eina evoliucijos keliu. Atestuotieji kariškiai pasilieka savo vietose ir gali būti pašalinami tiktai už jų neatatinkamumą.*

15. *Prie pakeitimo laipsnių p. 10 nurodytu būdu baigusieji aukštąjį mokslą universitetą*

* vyresniškumu

ar tolygias aukštąsias mokyklas gauna metus vyresniškumo, o baigę gimnaziją, ar tolygias mokyklas gauna pusę metų vyresniškumo.

16. Alga mokama laikinai ne pagal laipsnius, bet pagal užimamas vietas.

A. Smetona

Valstybės Prezidentas

P. Leonas

*Ministerio Pirmininko pavaduotojas,
vidaus reikalų ministeris*

Konstantinas Žukas

karininkas, I atsargos bataliono vadas

Apie lenkų kariuomenės išdėstymą ir visus pasikeitimus buvau gerai informuotas, nes jų pusėje turėjau nepaprastai vertingą agentą. Tai buvo apie 70 metų senis Senkevičius, kuris nuo Varėnos iki Vištyčio ėjo elgetaudamas ir ypatingu, kažkokiu stebėtinu būdu kone kasdien atsiųsdavo man visas informacijas ir naują lenkų spaudą.

Stebėjau jo sumanumu ir gabumais. Nors buvo mažai raštingas, tačiau atsiųsdavo tokių pranešimų, kokių ne kiekvienas karininkas surašyti ir pastebėti sugebėtų. Algos jis gaudavo 700 markių per mėnesį, bet, matyt, ta alga visa jam ir likdavo, nes koks lietuvis elgetos nepavalgydins ir neapnakvydins?

Kartą Senkevičius man perdavė pundą lenkiškų laikraščių ir satyros žurnalą „Mucha“, kuriame buvo tokia karikatūra: skrenda lėktuvas, jame nususęs lakūnas; jis kažką numetė ir pataikė į kaktą grėbėjai. Apačioje parašyta: „...I lotnikowi litewskiemu spadł z nogi klump“ („... Ir lietuviui lakūnui nukrito nuo kojos klumpė“).

Kitą kartą, kai buvo likviduoti peoviakai, Varšuvos laikraštyje buvo aprašyti lietuvių „žiaurumai“ suimtųjų atžvilgiu ir, be kitų „faktų“, buvo parašyta, kad Kalvarijos vaistinininkui Niziolomskiui buvo varomos adatos po nagais.

Dar nebuvau išsiuntęs to laikraščio į Kauną, ką visuomet darydavau, kai pas mane atėjo prašyti leidimo važiuoti į Suvalkus... Niziolomskis. Liepiau jam parodyti savo sužalotas rankas, o paskiau daviau jam pasiskaityti apie jo „kankinimus“. Nustebo, išsikeikė ir pažadėjo pats parašyti paneigimą.

Kartą gavau iš Senkevičiaus laiškutį, kuriame jis prašė per jo įteikėją elgetą atsiųsti jam du butelius „vitriolio“ (azoto rūgšties), kuri jam esą labai reikalinga. Pasiuncčiau.

Kiek vėliau pats man pasakojo, kad Beržininkų apylinkėje stovėjo lenkų baterija. Vietos lietuviai surengė vakaronę ir pakvietė kareivius. Atėjo visi, taip pat ir sargybiniai, palikę pabūklus. Mūsiškiai tą „vitriolį“ supylė į 4 pabūklų vamzdžius.

Kitą šeštadienį vėl vakaronė. Vienas mūsiškis, buvęs rusų artilerininkas, patikrino pabūklus ir pamatė, kad jų graižtvos visai išėstos, o vamzdžiuose „vien purvas“. Greitai ta baterija buvo atitraukta, o kitos lenkai jau neatsiuntė.

Mykolas Krupavičius

kunigas

Seinų dzūkas yra tipiškas dzūkas savo teigiamybėmis ir neigiamybėmis, poetiškais polinkiais, dzūkiška daina, kuri jį lydėjo nuo lopšio iki karsto, lengvino jo sunkų gyvenimą ir stiprino kovoje dėl duonos kąsnio ir lietuviškos būties. Dzūkas iš prigimties yra religingas žmogus, tik kiek konservatyvus, todėl iki paskutinių laikų dzūkuose išliko

senoviški papročiai, šokiai, raudos, pramogos, kurios kitose Lietuvos vietose jau seniai užmirštos. Žemė aplinkui buvo menkoka, ir tos pačios nedaug turėta, tad dzūkas grūmėsi su gyvenimu, visa ėmė savo darbštumu ir prakaitu. Dzūkas, gyvendamas tose pačiose sąlygose, kaip ir lenkas, buvo žymiai geriau susitvarkęs.

Dzūkas, gyvendamas kaimynystėje su agresyviu lenku, išaugo į nuolatinį kovotoją – kietą, atsparų ir nenuolaidų. Dzūkas, ir nemokėdamas lietuviško poterio, nes lenkų kunigai jį privertė mokytis lenkiškų poterių, kurių jis nesuprato, niekada neužmiršo, kad jis yra lietuvis, kad jo gimtoji kalba yra lietuvių kalba ir kad ta kalba jam duota Dievo.

Juozas Balčiūnas
karininkas

Nuvykstu į Ežerėnus (vėliau pavadintus Zarasais). Kažkaip tuščia, nyku. Gatvės apmirusios. Žinau, kad čia turi būti Glovackio štabas. Tokių informacijų buvau gavęs Kaune. Glovackiui turiu prisistatyti, kaip įgulos viršininkui, ir veikti glaudžiamame kontakte su juo.

Pulko vadas ir drauge Ežerėnų įgulos viršininkas priėmė mane gana familiariai. Tuoju paprašė sėstis ir pasiūlė tabako Prince Albert arba cigarečių Virginia. Visa tai irgi amerikoniška.

- Ką rūkai, pypkę ar cigaretes? Užsitrauk. Ant širdies bus lengviau. Nors mums, kariaims, niekad nesunku ir niekad nenusimėję.

Lengvai jis juokėsi pro standžius, žemyn nulinkusius ūsus ir nuolat pūtė juos nuo viršutinės lūpos, kad nelįstų į burną. Buvo gerai nusiteikęs. Akyse tryško drąsa ir pasitikėjimas savimi. Žiūrėjau į jį ir galvojau: „Originalus, savotiškas vadas. Toksai ir kitiems gali įkvėpti karingumo, ištvermės“.

Pradėjo klausinėti:

- Ar seniai iš Kauno?

- Ketvirta diena, kol pasiekiau Ežerėnus.

- O! Tai neseniai. Na, kas ten girdėti? Turbūt apie mane visokių nesąmonių ten paskleista? Kad aš baisiausias žmogus, kad šaudau būsimus ministerius ir žydelius prochvostus*? Taigi, šitų judošių jiems gaila, o kareivių, kurie dėl anų provokacijų žūsta fronte, tai visai negaila. Žinau, pažįstu visus šituos bolševikų draugus, kurie taikstosi dabar prasmukti per fronto liniją. Ten cicilikų** lizdas ir šilta prieglauda. Vėliau visi į ministerius. Ne, broleli! Ne dėl tokių čia mes vargstame, kariaujam ir savo krauju laistom Lietuvos žemelę! Ne dėl tokių...

Glovackis valandėlę susimąstė. Apvalus, papurtęs jo veidas tartum susmuko. Veikiai vėl atsigavo ir sako man:

- Ar tu žinai, kas yra karo komendantas?

Aš akylai pasižiūrėjau ir nekantriai laukiau, ką gi jis pasakys.

- Tu dabar čia esi car i Bog (caras ir Dievas)! Žiūrėk man, kad toksai ir būtum! Aukštai laikyk savo ir kariuomenės garbę!

- Pasistengsiu, tamsta vade!

- O tu žinai, kaip mane čia pasitiko gyventojai?

Jis plačiai nusišypsojo ir abiem rankom praskleidė savo ūsus.

- Visi buvo išsislapstę ir paloviuose sulindę. Tai štai ką reiškia smarkūs 2-ojo pėstininkų pulko kariai. Drebkite visos nečystosios*** dvasios prieš skautų veidą!

* *bjaurus žmogus*

** *socialistų*

*** *nelabosios*

Užbaigė beveik giedodamas. Ką jis norėjo tuo pasakyti, nesupratau. Ar čia pasididžiavimas, ar pasityčiojimas iš tų gyventojų menkystės?

- Vis dėlto įvairių prochvostų teko sugaudyti bent porą tuzinų ir uždaryti kalėjime. Visi sveiki ir čieli*. Veislei palikti. Tegul sau pasidžiaugia Kaunas...

Aiškia ironija nuskambėjo tie žodžiai.

- Kalėjimą ir tuos prochvostus perduodu tau.

- Yra bylos ar protokolai?

- Jūs sudarysit bylas. Mes neturim laiko.

- Gal paliktum, tamsta vade, bent dešimt kareivių laikinai?

- Ne. Šito negausi! Glovackis savo kareivių pakelėse nemėto ir niekam neskolina.

- Tad kaip gi aš čia versiuos vienas palikęs?

- A kas man darbo? Pasiimk į pagalbą policiją. Juk ką gi ji čia veikia?

- Greit išvykstat, tamsta vade?

- Šiandien jau kraunamės. Ryt Radviliškio link. Išmušėm bolševikus. Dabar jie už Dauguvos. Tikras dalykas – daugiau nebesugrįš. Duosim į kailį ir bermontininkams!

- Kas čia užims barą?

- Atvyksta 9-asis pėstininkų pulkas. Jo vadas karininkas Jakaitis. Fain** vyras. Turėsi puikų įgulos viršininką. Tik visa bėda, kad jo kareiviai geltonsnapiai dar. Neseniai nuo motinos spenių nujaukinti. Kas kita mano kareiviai! Tai šaunūs kovotojai. Ugnyje užgrūdinti, krauju krikštyti. Jie tinka visur. Kur tik karščiau, ten mus ir šaukia.

- Palinkėsiu geriausios sėkmės!

- Na... Narsiems visada ir visur sekasi. Bet, kaip rusai sako: „Ot pribyli golova ne bo lit“. (Dėl gausumo galva neskauda).

Daugiau nebesimatėm Ežerėnuose.

Spalio 7 d.

Pradėjo darbą penktoji Lietuvos vyriausybė, vadovaujama Ernesto Galvanausko.

Iš Latvijos įsiveržę vokiečių ir rusų daliniai, vadinamieji bermontininkai (apie 65 tūkstančiai ginkluotų asmenų, turėję, be viso kito, 2 šarvuotuosius traukinius, 54 haubicas, 168 patrankas, 3300 kulkosvaidžių, 20 lėktuvų, 280 minosvaidžių, lauko telegrafo pulką) spalio 5 d. užėmė Šiaulius, spalio 15 d. – Biržus, spalio 16 d. – Radviliškį. Sustabdyti bermontininkus ir juos išvyti iš Lietuvos buvo pavesta pulkininkui leitenantui Kaziui Ladygai. Savo žinioje jis turėjo 1 ir 2 pėstininkų pulkus, Panevėžio, Vilniaus, Marijampolės ir Kauno batalionus, Pasvalio komendantūros batalioną, 3 artilerijos baterijas, 2 husarų eskadronus ir kelias komendantūrų kuopas. Bermontininkų užnugaryje aktyviai veikė lietuviai partizanai. Šių jėgų pakako plėšikų gaujas įveikti ir išvyti iš Lietuvos į Vokietiją. Svarbiausios kautynės vyko lapkričio 21 ir 22 dienomis prie Radviliškio. Gruodžio 15 d. bermontininkų Lietuvoje neliko, o lietuvių kariuomenė pasiekė Klaipėdos krašto ribas.

Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei

Spalio 8 d.

Skelbiu Laikinosios Vyriausybės įsakymą.

Sulig įvedamų Lietuvos Kariuomenėje laipsnių, pakeliami sekantieji karininkai:

* *nenukentėję*

** *geras*

Į generolus leitenantus:

*I brigados vadas **Liatukas Pranas**, II brigados vadas **Nastopka Stasys**.*

Į pulkininkus:

*Apsaugos ministerijos gydytojas **Nagevičius Vladas**, Generalinio štabo **Tamašauskas Pranas**.*

Į pulkininkus leitenantus:

*Generalinio štabo **Adamkavičius Edvardas**, Generalinio štabo **Velykis Mikas**, Artilerijos pulko **Geiga Vincas**.*

A. Smetona

Valstybės Prezidentas

*L. e. p. V. K. V. karininkas **Liatukas***

Jonas Basanavičius

Lietuvos Valstybės Tarybos narys

7 d. Laikinojo lietuvių komiteto posėdyje iš Varšuvos sugrįžęs Mykolu Biržiška pasakojo apie pasikalbėjimą su Pilsudskiu ir k. lenkų veikėjais, o 9 d. tame pat komitete buvo svarstoma klausimas, ar dalyvauti viešose lenkų iškilmėse atidarant universitą Vilniuje: nutarta dalyvauti tik Mokslo Draugijai. 10 d. prof. Šilkarskis atnešė pakvietimą į universito atidarymo iškilmes; pavakare su dr. Dielininkaičiu iš Varšuvos ir kun. Juozu Tumu buvome nuėję universitan pas rektorių Siedleckį, kad patyrus universito tikslą ir jojo krypsnį. Sekančią dieną kun. Tumas su kun. Šepečiu nuėjo į universito atidarymo iškilmes, o aš, pasiryžęs nedalyvauti, likau namieje. Ponia Biržiškienė, kuri su Ignu Jonynu buvo atėję atkalbinti mane nuo tų iškilmių, sužinojusi, kad nedalyvauju, buvo labai dėkinga.

Petras Būtėnas

savanoris

Jau kuris laikas tarnavau savanoriu Širvintų karo komendantūroje, kuri buvo privirsta pasitraukti iš Širvintų ir stovėjo Veprių bažnytkaimy.

Vepriai, mums atvykus, sulenkėjusių dvarininkėlių, – ir vis nusmukusių arba prasigėrusių, – buvo nepakenčiamai „pripompuoti“ lenkų dvasios. Lenkininkai savo darbą varė tiesiog begėdiškai ir akiplėšiškai. Sodžiaus žmonės užguiti ir tiesiog drebėdavo prieš lenkininkus. Net buvo slapta draugija, draudusi žmonėms lietuviškai kalbėti ir imdavusi, kad ir ne po daug, pabaudas iš lietuviškai kalbančių. Vietinių inteligentų lietuvių buvo visai maža. Kai reikėjo valsčiaus komitetą ir kitokias valdybas sudaryti, tai žmonių stigdavam.

Veprių parapija buvo visai sulenkinta. Tik jos buvęs klebonas kun. Kriščiūnas daug lietuviškų darbų padarė. Toks pat didelis lietuvis buvo ir Veprių mokytojas, vietinis žmogus Šarka, ir Upninkų klebonas Garliauskas.

Veprių bažnyčioje kunigai dar ne taip seniai pamokslus sakydavo tik lenkiškai, o giesmes irgi tik lenkiškai giedodavo tie patys lietuviai, namie tik lietuviškai kalbą. Mums atvykus į Veprius, per mėnesį, rodos, jau net 3 kartus būdavo sakomi lietuviški pamokslai ir tik vieną sekmadienį lenkiškai. Giedodavo abiem kalbom.

Įsigyvenus savo bare mūsų komendantūrai ir kuopai, kuri beveik visa buvo kilusi iš pasvaliečių, entuziastingų vyrų, tikrų lietuvių ir daugumoje savanorių, sodiečiai, pirma bijoję prakalbėti lietuviškai, pamažu priprato drąsiai lietuviškai kalbėti. Per dvi savaites jau visi, atvykstantį į komendantūrą ar valsčių, tedrįsdavo tik lietuviškai kalbėti. Susitarus su

klebonu, ir bažnyčioje imta tik lietuviškai giedoti ir pamokslus sakyti. Svarbu ir tai, jog į bažnyčią kareiviai visados eidavo išsirikiavę, tai darydavo gerą įspūdį.

Vincas Brizgys

Marijampolės „Žiburio“ gimnazijos moksleivis

Rudens naktį į Daukšių kaimą atsibrovė keli vežimai su keliolika ginkluotų vyrų, kurie paėmė dviejų ūkininkų arklius, būtų gal ir daugiau žalos padarę, bet jiems kelią pastojo kaimo seniūnas Staniulis ir Daukšiuos jau einąs savo pareigas policininkas Jonas Kreivėnas. Susišaudyme peršovė Staniuliui ranką. Būta sprogstamosios kulkos. Jis ne tik nukraujavo, bet turbūt buvo ir užnuodytas, nes nuvežtas į Marijampolės ligoninę greitai mirė. Rytojaus dieną Jonas Kreivėnas ir keli Daukšių kaimo ūkininkai, apsiginklavę kuo turėjo, pasibalnoję arklius išsekė paskui plėšikus. Žmonių informuojami pasiekė Augustavo miškus. Naktį surado miške didoką namą, priištus pagrobtus arklius ir sargybas. Užpulti sargybiniai nušovė arklius, o patys subėgo į namo vidų. Daukšiniai namą apsupo ir pareikalavo visus išeiti lauk. Kai pradėjo plėšikai iš namo šaudyti pro langus, namą padegė ir pradėjo šaudyti į duris, į langus. Plėšikai pareiškė pasiduodą ir po vieną išėjo iš namo iškeltomis rankomis. Ten būta ir vienos moters iš Marijampolės, ir daukšiniams iš seno žinomo vagies Jablonskio, kuriam šį kartą peršovė koją. Daukšiniai namui leido sudegti, plėšikus paėmė savo žinion, atvežė visus į Marijampolę ir atidavė teisingumui.

Spalio 13 d.

Įkurta Dotnuvos žemės ir miškų ūkio mokykla.
Steigiamos gimnazijos Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje.

Valentinas Gustainis

savanoris

1919 m. maža teparašiau į laikraščius. Tarnavau savanoriu 1 artilerijos pulko štabe – jaunesniuoju raštininku. Pulko adjutantas Vladas Natkevičius, patyręs kad moku rašyti, mane pasiėmė iš baterijos į raštininkus, tardamas:

- Prie pabūklo gali gerai dirbti bet koks kaimo bernas, o tu moki rašyti geriau už daugelį karininkų. Raštininkų mums dabar reikia labiau negu numerių prie patrankos!..

Tarnaudamas kariuomenėje eiliniu kareiviu, neturėjau laiko galvoti apie vedamuosius straipsnius laikraščiams, tuo labiau kad ir temų čia neturėjau. Tačiau vieną kitą straipsnelį ir čia parašiau, kai pradėjo eiti savaitraštis „Kariškių Žodis“, leidžiamas prie generalinio štabo Kaune. Parašiau porą straipsnelių, kuriuos pasiunčiau paštu. Straipsneliai buvo išspausdinti, ir aš gavau kvietimą užėiti į savaitraščio redakciją. Užėjau. Čia mane pasveikino du jauni karininkai redaktoriai: Petras Ruseckas ir Vytautas Steponaitis. Juodu ragino mane daugiau rašinėti ir man paskatinti už išspausdintus straipsnelius išmokėjo honorarą. Tai mano gyvenime buvo pirmas netikėtas honoraras.

Parašiau vieną rašinėlį apie tai, jog buvau pasipiktinęs, kai sužinojau, kad vienas iš Voronežo abiturientas, 1919 metų pradžioje Griškabūdyje mitinge agitavęs prieš Lietuvos nepriklausomybę ir prieš savanorius į Lietuvos kariuomenę, buvo gavęs stipendiją ir išvyko į Berlyną aukštųjų mokslų studijuoti. Tame savo straipsnyje aš to laimingojo studento pavardės nenurodžiau ir pats savo pavarde nepasirašiau. Pasirodo, tą mano straipsnelį paskaitė ir prezidentas Smetona. Jis pavedė savo draugui inžinieriui Žaliui sužinoti, kas

to straipsnelio autorius ir apie kokį bolševikuojančią studentą, gavusį stipendiją, tenai kalbama. Tad buvau iškviestas į miestą, kur inžinieriui Žaliui ir nupasakojau, kodėl aš nepatenkintas, kad prieš savanorius ir prieš nepriklausomybę agitavusiam duota stipendija, ir jis, užuot tarnavęs kariuomenėje, galėjo Berlyne eiti aukštuosius mokslus.

- Mano nuomone, – į pokalbį įsiterpė drauge su Žaliu buvęs Martynas Yčas, – vyriausybė pasielgė labai išmintingai, duodama stipendiją bolševikui, kad jis galėtų išvažiuoti į Berlyną ir pas mus nedrumstų visuomenės. Berlyne eidamas aukštuosius mokslus jis susipras, bolševizmas jam išgaruos, ir ateityje jis galės būti geras valdininkas...

Jonas Petraitis

karininkas, 2-ojo pėstininkų pulko III bataliono vadas

Neuhofas. Tai karininko Andriaus Butkevičiaus ir 7-osios kuopos rezidencija. Koks pora šimtų metrų einant į Kalkūnus. Dviejų aukštų mūrinis, senas, raudonų čerpių stogu namas. Labai storos senovinės mūro sienos. Gerokai tą namą bolševikai sviediniais apdaužė. Nemažai čia ir mūsų kareivių sužeidė. Po visu namu buvo didžiulis rūsys, visada pilnas, kimšte prikimštas civilių žmonių. Dauguma – tai pabėgėliai, kurie pabėgo nuo bolševikų. Per dienas tupėdavo rūsyje, o sutemus eidavo tolyn. Vietoj išėjusių ateidavo kiti. Čia būdavo senų, jaunų, moterų, vaikų ir labai gražių panelių. Bet buvo ir vienas nuolatinis to rūsio gyventojas, tai 7-osios kuopos jaunesnysis karininkas Leonas Valteris, apie 40 metų amžiaus vyras. Senas rusų kariuomenės kadrinis karininkas, dalyvavęs Didžiajame kare, regis, kapitono laipsniu. Kai atvyko į pulką, manėme, kad turėsime gerą, su geru kautynių prityrimu karininką, bet baimė nugalėjo jo protą, sunaikino jo žinias ir užmušė savimylą ir savigarbą. Baimės jausmas patupdė jį į rūšį, iš kur jis nei dieną, nei naktį neišlįsdavo, kol tik mes ten stovėjome. Visai apžėlęs, purvais apskretęs, vabzdžių apniktas, susirietęs viename rūsio kampe, jis buvo nepanašus į žmogų. Kai palikom Daugpilio frontą, nežinau, kur jis dingo, ar kur pabėgo, ar pasiliko tame rūsy drybsoti, nes niekam iš mūsų jis neberūpėjo.

***Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei
spalio 18 d.***

Skelbiu Laikinosios Vyriausybės įsakymą.

Sulig įvedamų Lietuvos Kariuomenėje laipsnių pakeliami sekantieji karininkai:

Į generolus leitenantus:

Karo mokyklos viršininkas Galvydis – Bykauskas Jonas.

Į pulkininkus:

2 pėstininkų pulko vadas Glovackis Vincas, Karo mokyklos Kalino Juozas.

Į pulkininkus leitenantus:

*1 pėstininkų pulko vadas Ladyga Kazys, Marijampolės bataliono vadas Butkus Jurgis,
II atsargos bataliono vadas Šalkauskas Konstantas.*

A. Smetona

Valstybės Prezidentas

*Krašto apsaugos ministerijos valdytojas
ir einąs pareigas Vyriausiojo kariuomenės vado
generolas leitenantas Liatukas*

*L. e. p. Generalinio štabo viršininko
generolas leitenantas Nastopka*

Jonas Petraitis*kapitonas, 2-ojo pėstininkų pulko III bataliono vadas*

Sėdžiu vakare savo kambary ir rašau kautynių reliaciją, gydytojas Petraitis kitam stalo gale valo išnarstęs revolverį, o Noreika, Andriūnas ir Vaičiūnas galvomis eina, neduoda nieko dirbti. Pagaliau Noreika siūlo Vaičiūnui pažaisti „gegutę“. Tas, žaidimo nežinodamas, sutiko. Užgesino šviesą. Vaičiūnas sukukuoja. Andriūnas, išsitraukęs pistoletą, šaukia ton pusėn, kur balsas girdėti. Išgirdęs šūvį, Vaičiūnas nutilo. Pamanėm, kad jau kam kas bloga nutiko. Uždegus šviesą, matom sėdi išbalęs, beveik miręs iš baimės. Mat, jis nežinojo žaidimo, todėl baisiai išsigando, išgirdęs pro ausį zvimbiant kulką. Taip ir panašiai karininkai ir leisdavo nuobodžius vakarus fronte.

Jonas Pyragius*savanoris, 2-ojo pėstininkų pulko 5-osios kuopos būrininkas*

Važiuojam iš Dauguvos fronto. Kareiviai skaičiuoja ir užsirašinėja pravažiuojamas stotis. „Tai toli mūsų nueita“, – stebisi.

- Kol savo Dzūkiją pasieksi, dar kita tiek riedėsi.

Panevėžy išlaipino.

Atvažiavo aplankyti tėvas. Atvežė keletą maišų dovanų. Daujėnų klebonas kun. Baltrušaitis pranešė iš sakyklos, kad į Panevėžį atvyko iš fronto pulkas, kuriame yra ir mūsų parapijiečių. Artėjo žiema, ir kas galėjo paaukoko mūsų kareiviams šiltesnių drabužių.

- Būrininke, nebūk kvailas, prašyk tėvo, kad nepriduotų į sandėlį, tegul mūsų kuopai išdalina.

Kuopos vadas gauna štabo leidimą dovanas išdalinti penktai kuopai ir kas liks kulkosvaidininkams. Visi gauna po kokį daiktą. Labiausiai vertinamos kojinės, pirštinės ir vilnoniai autai. Tėvą pavaišiname kareiviškais pietumis.

- Turbūt daug Lietuva kariuomenės turi, – kalba tėvas su kuopos vadu.

- Tai nemažai turi. O kodėl klausai?

- Tai mat, mes tiek visko kariuomenei duodam, o jūsų pietūs – niekas. Matyt neištenka tirščiau.

Jonas Mikėnas*savanoris*

Man pradedant tarnybą, karo aviacijai vadovavo karininkas Petronis (buvęs rusų laivyno inžinierius). Rudenį vietoj jo viršininku tapo kapitonas Gavelis. Susipažinau su juo netikėtai. Vakare, aplankęs mūsų kuopą ir neradęs karininko Knystauto, pakvietė mane jį palydėti į baraką, kur buvo 30 jaunuolių, neseniai mobilizuotų. Besiruošiantiems gulti aš vos susigaudžiau sukomanduoti „stot, ramiai“. Gavelis juos pasveikino „sveiki, vyrai“. Į pasveikinimą po ilgokos pauzės vienas iš naujokų kukliai atsakė: „Krutam po truputį“. Tai nebuvo kareiviškas atsakymas, bet viršininkas tik nusišypsojo. Ir vėliau, kuomet tekdavo komanduoti, šį įvykį prisimindavau.

Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei*spalio 19 d.*

Bendros taisyklės ir programa kvosti, tarnaujančius kariuomenėje, įgyti teises būti pakeltu į pirmąjį karo valdininko klasės laipsnį.

1. Visi kariuomenėje tarnautojai, turintieji bendrojo išsilavinimo cenzą ne mažiau 4

klasių gimnazijos, kad įgyti pirmutinį karo valdininko laipsnį, gali laikyti karo dalykų patikrinimo kvotimą.

Karo administracijos programos.

Krašto Apsaugos Ministerijos raštvedybos programos.

Vidujinės tarnybos statuto programos.

Įgulos, drausmės ir rikiuotės statutų programos.

Lietuvių kalbos programa.

Daiktavardis. Būdvardis. Skaitvardis. Įvardis. Veiksmažodis. Dalyviai. Prieveiksmis. Prielinksnis. Jungtukas. Jaustukas. Žodžio sudėtis. Žodžių priesagos. Rašomoji mūsų kalba ir mūsų kalbos tarmės. Rašybos dalykai. Pirmieji sintaksės dalykai. Diktantai be etimologinių, morfologinių ir sintaksės klaidų.

Literatūra: P. Kriaušaičio ir Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika, P. Klimo Skaitymo knyga, Šliūpo Lietuviškieji raštai ir raštininkai, S. Čiurlionienės Iš mūsų literatūros. Lietuvių rašliava XVI, XVII ir XVIII šimtmečiuose (Mažvydas, Vilentas, Bretkūnas, K. Širvydas), Kristijonas Duonelaitis, Dionizas Poška, Motiejus Valančius, Antanas Baranauskas, Vincas Pietaris. Pirmieji lietuvių atgijimo žingsniai – „Aušra“. Vincas Kudirka. Pranas Vaičaitis.

Vincas Krėvė. Maironis. Žemaitė. Lazdynų Pelėda. Šatrijos Ragana.

Krašto apsaugos ministerijos valdytojas

Ir einąs pareigas Vyriausiojo kariuomenės vado

generolas leitenantas **Liatukas**

L. e. p. Generalinio štabo viršininkas

generolas leitenantas **Nastopka**

Lapkričio 3 d.

Pradėta formuoti 7-oji artilerijos baterija. Vadas – karininkas Oskaras Gružauskas.

Telefonograma

Šeduva Nr. 368 8. 11. 19.

Operativė. Pasvalio komendantui.

Pagelbos nelaukit. Lietuviai neklausia kiek prieš, bet kur jis? Malonėkit sukelti vietinius gyventojus su dalgiais, kirviais ir moteris su karštu vandeniu užpakalyje vokiečių. Patys palikę apsaugą Pasvalio įstaigoms, žinant mažiausius takelius, nueikit į antpuolį nakčia, panaudojus ginklais ir kulkosvaidžius, katrie patys eina į jūsų rankas. Rytoj 9. 11. bus išsiųstas kelioms dienoms iš Šeduvos būrys raitelių.

Šeduvos grupės viršininkas pulkininkas **Glovackis**

Jonas Pyragius

savanoris, 2 pėstininkų pulko viršila

Nepriėjus Linkuvos, kažkuriame kaime pas ūkininką balius. Pražygiuojančiai kuopai šeiminkai ir svečiai siūlė išgerti alaus, užkąsti. Kuopos vadas neleido sustoti.

- Viršila, žiūrėk, kad niekas neatsilikytų, – įsako.

Už poros valandų kuopą paveja ūkininkas geru arkliu. Vežėčiose įvirtę sėdi įkaitusiais veidais mūsų Miežlaiškis ir Kuliešius.

- Perprašau tamstą vadą, kad tamstos kareivius užlaikėm, mat, apsidžiaugėme savo

kariuomenės sulaukę, tai kiek pamylėjom, – atsiprašo ūkininkas.

- Po dvi valandas po šautuvu. Jei dar kas taip padarys, gaus daugiau.

***Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei
lapkričio 17 d.***

§ 1.

Kreipdamas domės į tai, kad 1 pėstininkų pulkas visoje eilėje mūsų atsižymėjo ypatingu karžygiškumu, ir kad pirmos jo gyvavimo dienos, pirmi kovos žygiai už Lietuvos nepriklausomybę, praėjo Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino sostinėje – Vilniuje, 1919 m. spalio 30 dienos įsakymu Valstybės Prezidentas leidžia jam vadintis „Pirmuoju pėstininkų Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino pulku“.

§ 2.

Valstybės Prezidento įsakymais paaukštunami į pirmą karininko laipsnį leitenanto:

*... 2 pėstininkų pulko kareivis **Tverskis** Antanas... Vilniaus bataliono kareivis **Vištakis** Vladas... 2 pėstininkų pulko puskarininkis **Šova** Antanas... 1 artilerijos pulko fejerverkeris **Gelžinis** Tadas...*

§ 16

Panevėžio batalionas performiruojamas į pulką ir pavadinamas 4 pėstininkų pulku nuo š. m. lapkričio 1 d. E. p. pulko vado skiriamas Panevėžio bataliono vadas karininkas Variakojis Jonas.

§ 21

*Už statymą reikalavimų ir betaktiškus išsireikimus raportuose įsakau areštuoti 3 pėstininkus Artilerijos pulko **Bukotą**, **Alytą** ir veterinarijos gydytoją **Mikšį**, o karininkui **Jansonui** už praleidimą raportų minėtų karininkų išreiškiu papeikimą.*

§ 23

Visų kariuomenės dalių vadams ir viršininkams kreipti didžiausios domės į apmokymą ir karišką išlavinimą dalių. Tuo tikslu su visais liuosais nuo tarnystės karininkais ir kareiviais kaip galima energiškiau vesti užsiėmimus.*

§ 24

*Patėmijau**, jog kariuomenėje ligšioliai dar kenčiamas „vėlavimas“.*

Įsakau visų dalių vadams ir viršininkams visame kame reikalauti nuo savo pavaldinių pilno punctuališkumo.

*Krašto apsaugos ministerijos valdytojas
ir e. p. Vyriausiojo kariuomenės vado
generolas leitenantas **Liatukas***

*L. e. p. Generalinio štabo viršininko
generolas leitenantas **Nastopka***

* laisvais

** pastebėjau

Antanas Šova

*savanoris, leitenantas, 2-ojo pėstininkų pulko
3-iosios sunkiųjų kulkosvaidžių kuopos vadas*

Bermontininkai ir toliau plėšikavo, žudė mūsų piliečius, kurie dažnai kreipdavosi su skundais į karius. Bet Kauno valdžia, Vakarų diplomatinių atstovų raginama, vis dėsle laukdama, kol svetima kariuomenė pati išeis. Fronto vadas plk. lt. Kazys Ladyga pagaliau neteko kantrybės: lapkričio 18 dieną jis sukvietė dalių vadus ir paskelbė savo įsakymą – be vyresnybės žinios išvyti bermontininkus iš Lietuvos. 5 pėstininkų pulkas turėjo veikti kairiajame fronto sparne ir puldamas per Šiaulius, Pašiaušę, pasiekti Šiaulių–Kelmės plentą. Centre turėjo pulti 2 pėstininkų pulkas ir užimti Šiaulius, atakuodamas juos iš šiaurės. Dešinėje, Meškuičių kryptimi, turėjo veikti 4 pėstininkų pulkas. Fronto rezerve buvo paliktas 1 pėstininkų pulkas.

Lapkričio 20-osios vakare 2 pėstininkų pulko vadas išleido įsakymą, kuriame pagrindinis uždavinys – užimti Radviliškį – buvo skirtas II batalionui, vadovaujama mjr. Jono Motiejūno-Valevičiaus. Kpt. Jonas Petruitis, III bataliono vadas, ambicingas žmogus, pasijuto nuskriaustas, susiginčijo su plk. Vincu Grigaliūnu-Glovackiu.

- O kuo jau taip geresnis tavo batalionas? – klausė pulkininkas.

- Jūs labai gerai žinot, tamsta vade. Aš pats esu radviliškietis. Leitenantai Butkevičius ir Jakobsonas – taip pat. Mums labai gerai žinoma vieta: kiekvienas kalnelis, takas, namas ir t. t. Mums čia nei žemėlapiro, nei žvalgybos nereikia. Tat gi labai svarbu. Leitenantai Noreika ir Andriūnas – nėra ko apie juos ir kalbėti. Jaunesnieji karininkai – leitenantai Ališauskas, Šova taip pat kautynėse pasižymėję.

- Nesirūpink, ne taip jau blogai yra, kaip tu manai. Viskas bus gerai.

Deja, išėjo kitaip...

Vyresnybei teko paklusti. Pagaliau, išvaduoti Šiaulius – taip pat garbinga užduotis. Be to, šis batalionas turėjo užimti ir Guberniją, Šiaulių priemiestį, kur buvo didžiuliai bermontininkų ginklų, šaudmenų ir kitokio turto sandėliai. Tačiau planuoti lengviau negu planus vykdyti...

Puolimas prasidėjo 21 val. smarkiai sningant. III batalionas sparčiai žygiavo į priekį, nesutikdamas pasipriešinimo iki pat Kairių. Aleksandrijos dvare batalionas sustojo, nes kaimynai iš kairės atsiliko. Radviliškis bermontininkams buvo labai svarbus kaip geležinkelio mazgas, čia taip pat buvo dideli jų sandėliai, todėl miestą jie gynė labai atkakliai. I bataliono 3 kuopos I būrys, su leitenantu Serafinu Oželiu, mano mokslo draugu, priešakyje, iš karto įsibrovė į Radviliškio priemiestį, bet kaimynams atsilikus, buvo išstumtas atgal, o būrio vadas sunkiai sužeistas ir netrukus mirė nuo žaizdų. Smarkiai šaudė bermontininkų kulkosvaidžiai, naktis buvo tamsi – sunku orientuotis ir valdyti puolimą. Išaušus atakos buvo kartojamos, bet be laukiamų rezultatų, nors atkaklios kovos ėjo visą laiką. Ypač smarkiai kovota dėl mūrinio malūno Radviliškio šiaurės rytų dalyje – jis kelis kartus ėjo iš rankų į rankas. Iš visų kautynėse dalyvavusių Lietuvos kariuomenės dalių 2 pėstininkų pulkas nukentėjo labiausiai, nes jo ruože pasipriešinimas buvo didžiausias. Vien I batalionas neteko dviejų nukautų karininkų (Serafino Oželio ir Petro Urbakonio), sunkiai sužeistas buvo ir pats bataliono vadas mjr. Jonas Motiejūnas-Valevičius, iš 8 bataliono karininkų rikiuotėje liko vos trys. Pulkas prarado 15 žmonių, 52 buvo sužeisti.

Radviliškį pagaliau užėmė tik lapkričio 22-ąją, vakarop, iš rezervo į mūšį įvedus 1 pėstininkų pulką. Čia mūsų kariams teko didžiulis karo grobis: 10 įvairių pabūklų, 30 lėktuvų, per 20 lėktuvų variklių, 8 automobiliai, 100 kulkosvaidžių, garvežys, daug artilerijos sviedinių, aviacijos bombų, šautuvų ir kulkosvaidžių šovinių bei kitokio karinio turto.

Tačiau taip sėkmingai pradėta operacija netrukus buvo sustabdyta. Lapkričio 22 d. į fronto štabą iš Šiaulių atvyko Antantės karinės misijos, vadovaujamos prancūzų generolo Niselio, nariai, kurie pareikalavo susigrąžinti mūsų dalinius į išeities pozicijas, gąsdindami, kad prie mūsų sienos yra sutelktos didžiulės reguliariosios vokiečių kariuomenės pajėgos, kurios užplūs Lietuvą, jeigu bermontininkai nebus palikti ramybėje. Todėl Šiauliai vis dar pasiliko bermontininkų rankose ir sunkiai atkariautą Radviliškį teko apleisti, tiesa, išsivežant karo grobį.

Dėl tokių reikalavimų labai piktinosi ir kariai, ir Šiaulių gyventojai, nes bermontininkai čia savo juodus darbus galėjo tęsti toliau. Vis dėlto Radviliškyje pasiekta pergalė, pralietas kraujas nenuėjo veltui: atėjūnai aiškiai pajuto, kad ilgai šeiminkauti Lietuvoje jiems nepavyks, kad avantiūristiniai planai pasmerkti žlugti.

Iš Felikso Šemetos partizanų būrio dienyno
1919 m. lapkričio 24 d.

Atvažiavę traukiniu vokiečiai puolė plėsti Smiltinės kaimą. Su jais įvyko mūšis. Mūšis prasidėjo 9 val. ryto ir tęsėsi iki 4 val. vakaro. Norėdami apšviesti pozicijas, vokiečiai sudegino Smiltinės kaimo gyventojų Baužo kūtes. Vokiečių užmušta 9 ir sužeista daugiau negu 20. Iš mūsų pusės vienas lengvai sužeistas (į ranką). Nustoję plėšti, vokiečiai atsitraukė sumušti.

Lapkričio 25 d.

Vokiečiai atvažiavo plėsti Tirelkų kaimą. Prisikrovę vežimus maisto norėjo išvažiuoti. Su tais vokiečiais įvyko mūšis. Du vokiečių arkliai užmušti ir trys paimti. Vežimai su maistu atimti ir maistas atiduotas atgal žmonėms.

Lapkričio 26 d.

Su kulkosvaidžiais vokiečiai atvyko plėsti Riškiškės dvarą. Mes juos apšaudėm. Vokiečiai tuoj atsitraukė, turėdami 7 užmuštus. Jie sudegino mūsų būrio vado Šemetos trobesius su visu turtu ir areštavo jo jaunesnįjį penkiolikos metų brolių.

Alberas Niselis
prancūzų generolas, Antantės karinės misijos vadovas

Lietuviai, kuriuos apsvaigino vokiečių pralaimėjimas, mums padarė nemalonumų. Lapkričio 25 dieną aš buvau priverstas paskambinti telefonu ministeriui pirmininkui Galvanaukui ir jam priminti, kad jų likimas yra mūsų rankose. Iš tikrųjų jų vyriausias kariuomenės vadas generolas Liatukas, buvęs rusų pulkininkas, išdrįso man atsiųsti telegramą, kurioje skundėsi, kad mūsų karininkai, vietoj kreipęsi į jį, įsikišę tiesiogiai, jo kariuomenės dalims įsakydami nutraukti kautynes. Galvanauskui aš pareiškiau, kad jei panašus įvykis pasikartos, tai mes pareikalausime vyriausiąjį kariuomenės vadą per dvidešimt keturias valandas pakeisti ir vokiečiams leisime jums neduoti jokios karo medžiagos.

Jonas Variakojis
savanoris, vyresnysis leitenantas, 4-ojo pėstininkų pulko vadas

Kai leitenantas Antanas Pabedinskas gavo įsakymą palikti savo kuopą ir eiti pulko adjutanto pareigas, ir jis, ir jo kariai labai nusiminė. Tačiau išeities nebuvo, nes jis labai tiko adjutanto pareigoms. Dažnai pulko vadas operatyvinius sprendimus darydavo kartu su adjutantu, kuris vėliau turėdavo juos išsiuntinėti batalionų vadams, kitiems padaliniams. Jis privalėjo rūpintis, kad štabas žinotų apie kautynių eigą ir padalinių veiksmus. Jeigu per kautynes ryšys

su padaliniais nutrūkdavo, jis, vado įsakytas, vykdavo į priekines linijas gauti žinių. Buvo atsitikimų, kad jis imdavo tada šautuvą ir stodavo į kovotojų eiles, nors tai jam nebuvo leidžiama. Be jo pulke buvo dar du tokie „neklaužados“, būtent kapelionas kunigas Vilius Balandis ir gydytojas Juozas Bartkus, kurie kautynių metu atsidurdavo kovotojų gretose.

**Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei
lapkričio 22 d.**

*Valstybės Prezidento įsakymu pakelti karininkai:
į generolus leitenantus:
Ukmergės bataliono vadas **Kubilius Jurgis**,
Sanitarijos skyriaus viršininkas **Vaiciuška Pranas**,
Veterinarijos dalies viršininkas **Bulota Jonas**.*

Pranas Tamašauskas
savanoris, pulkininkas

Buvo nemaža ir tokių, kurie nesiskubino savo pareigą atlikti. Jie bevelijo luktelėti, kol Lietuvos padangė po karo audros pragiedrės, kai bus mažiau pavojų ir kitų nesmagumų. Tokie stengėsi susirasti sau vieteles įvairiose civilinėse įstaigose, kur šilčiau, ramiau, nepavojinga...

Povilas Gaučys
valdininkas

Lengvai darbą gavau Tiekimo ir maitinimo ministerijoje. Aš dirbau transporto skyriuje, kurio viršininku buvo rusas Lomakinas. Man reikėdavo išversti jo rusiškai parašytus raštus. Po to pradėjau dirbti Valstybės kontrolės buhalterio padėjėju.

Laisvės alėjoje susitikau pažįstamą, kuris mane paklausė, kaip man praėjo mobilizacijos reikalas. Aš labai nustebau, išgirdęs tokią naujieną.

Atsidūręs Karo mokykloje, savo atbuliniu elgesiu taip išgarsėjau, jog kuopos vadas kapitonas Juozaitis, mane pasiekė į savo kabinetą, ėmė graudenti, kad susiprasčiau ir uoliau mokyčiausi. Po ilgesnio pokalbio jis manęs paklausė, ar aš noriu būti Karo mokykloje. Kai atsakiau, kad nenoriu, jis pakeitė draugišką toną ir rūsčiai, autoritetingai tarė: „Gerai apsigalvok. Mes tave išlaikysime iki galo. Visus išleisime leitenantais, o tu liksi eiliniu kareiviu“.

Toks grasinimas vertė susimąstyti. Tikrai, išvargti visą laiką ir likti eiliniu kareiviu būtų liūdna baigtis. Tačiau pagalvojęs priėjau išvadą, kad tokių mano pokštų jie ilgai negalės pakęsti ir mane paleis anksčiau. Ir neapsirikau. Netrukus buvau paleistas iš Karo mokyklos, perkeltas Paskirstymo punkto žinion.

Kitą rytą buvau perduotas Tiekimo valdybos žinion. Man pavedė tvarkyti jos archyvą. Naujuoju darbu buvau labai patenkintas. Darbo nedaug, reikėjo jį taupyti, kad pakaktų ilgesniam laikui. Kiek apsibuvęs ir apsidairęs, sužinojau galįs apsigyventi privačiame bute, o man priklausantį maistą iš Raštininkų kuopos sandėlio galima kas mėnesį atvežti į Karininkų ramovės valgyklą ir ten pietauti bei vakarieniauti. Tai buvo beveik lygu civilinei tarnybai.

Tarnyboje niekas nereikalavo, kad atrodyčiau kaip tikras karys, milinę susijuosęs diržu, tad kad ji būtų patogesnė ir geriau tiktų, milinę persisiūdinau. Dabar ji atrodė tarsi žalios medžiagos paltas, o privalomo diržo niekad nejuosiau. Instinktyviai vengiau gatvėje sutinkamus karininkus sveikinti atiduodamas jiems pagarbą. Dėl to ne vieną kartą buvau sustabdytas, išbartas ir gaudavau įsakymą pranešti savo viršininkui apie tą savo nusizengimą; to, žinoma, niekada nedariau.

Rapolas Skipitis*Kauno apygardos teismo valstybės gynėjas*

Vėlyvo rudens pavakarį sutikęs mane Kęstučio gatvėje Balys Sruoga taip prabilo:

- Sveiks, Skipiti, gerai, kad tave sutikau, turiu vieną reikalą. Tik tu prižadėk, kad neatsisakysi, ko aš tave prašysiu.

- Sakyk, ko nori, tai aš tau pasakysiu, atsisakau ar pritariu.

- Gerai. Reikalas toks: mudu su Sutkum ir Bičiūnu sutarėm ir nutarėm įkurti humoro ir satyros teatrą. Jau ir vardą tam teatrui davėm. Jis vadintųsi Vilkolakis.

- Atsiprašau, nei žinote nežinau, ką reiškia žodis Vilkolakis.

- Mat, tai lietuvių legendų žodis, reiškias vilku pasiverčiantį žmogų. Taigi, ir mes, vilkais pasivertę, norėtume truputį pakandžioti visokius pasiklydėlius, mūsų priešus, ir iš viso nevykusias mūsų gyvenimo apraiškas.

- Puiku. Darykit sveiki! Humorą ir satyrą gali gaivinančiai paveikti nesusitvarkiusį, o vietomis net išgverusį mūsų gyvenimą.

- Na matai, Skipiti, jau suprantu, kad ir tu mums pritari. Tačiau savo pritarimą privalai parodyti ne tik žodžiu, bet ir darbu.

- Kokiu gi darbu aš jums galiu padėti?

- Ogi tau lengviausiu: ateisi į mūsų sceną ir ką nors papasakosi. Tik, žinoma, nekalbėsi, kaip koks rimtas pamokslininkas, o kaip, sakysim, linksmos komedijos aktorius... ar, pagaliau, kaip pats kalbi, kai esi gerai nusiteikęs.

- Matai, Baly, tam reikia būti įgimtu komiku arba bent turėti didelį aktoriaus patyrimą. O aš nė vieno, nė kito neturiu. Be to, tu pats puikiai žinai, kad esu tarnyboj ir šalutiniais darbais užimtas visas dienas ir net vakarais. Ieškokit laisvesnių žmonių ir tinkamesnių aktorių.

- Ką tu žinai, turi ar neturi komiko gabumų? Išeik į sceną, pakalbėk, ir pats pamatysi, tinki tokiam dalykui ar ne. O kad esi labai užimtas, tai mes tą gerai žinom. Visi esame labai užimti, nes dabar taip reikia. O humoro ir satyros teatro irgi reikia. Būk žmogus, sutik! – primygtinai įkalbinėjo mane Balys Sruoga.

Dar kiek pasiginčijęs sutikau.

Jonas Petraitis*kapitonas, 2-ojo pėstininkų pulko III bataliono vadas*

Kareiviai jau buvo aprenkti pakenčiamai, nebe taip, kaip kad Daugpilio fronte. Šeduvoj būdami gavome amerikoniškų, anglišių ir dar kažkokių – lyg turkiškų, lyg kiniškų – rūbų. Bet maistas tiesiog nepakenčiamas. Kol buvo šilta, tai dar pusė bėdos, bet prasidėjus šalčiams, pasidarė visai riestai. Žygiuojant per kaimus kareiviai ir patys kai kada sugebėdavo pagerinti savo davinį. Sustojus Klovainiuose, einam su plk. Glovackiu pažiūrėti į lauko virtuves ir paragauti pietų. Vienoj kuopoj virėjas, nedrąsiai atidarydamas katilą, iš anksto teisinasi:

- Tamsta vade, šiandien pietūs gal jums nepatiks...

- Parodyk, kokie yra, tokių ir paragausim, – sako pulkininkas.

- Oo, pietūs neblogi, galima valgyti, tik pasisemkit iš dugno...

Bet iš dugno nesisemia. Mat, ten guli keletas suvirusių žąsų. Paviršiusį žąsienos taukai tik geltonuoja. Kas charakteringa, kad virėjai su artelininkais, iš anksto atvykę, stengiasi kaip begalėdami, kad tik pagamintų geresnius pietus kuopai, kuri, išvargusi ir išalkusi, ateina iš paskos. Patys nevalgo, bet kantriai laukia kuopos, kad geriau pamaitintų. Ką gi čia ir pulko vadas besakys, jeigu kareiviai į savo blogą maistą truputį prieskonių įsidėjo?

Pasijuokėm ir nuėjom sau. Bet tokie pietūs būdavo ne kasdien ir ne kiekvienoj kuopoj.

Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei lapkričio 25 d.

*... laikinai einąs pareigas Aviacijos dalies viršininko karininkas Balys **Martinaitis** už įžeidimą veiksnu nuteistas dvylikai parų arešto...*

*... 2 pulko 1 kuopos kareivis Jonas **Tamašaitis** už pasišalinimą nuo tarnybos pareigų ėjimo ir laikiną pabėgimą iš kariuomenės nuteistas dvejiems metams ir vienam mėnesiui disciplinarinę dalin arba kalėjimą...*

*... Vilniaus bataliono kareivis Kazys **Smalys** už sąmoningą paleidimą dviejų areštuotų nuteistas keturiems metams sunkių darbų kalėjimo...*

*... 2 pėstininkų pulko žvalgų komandos kareivis Kazys **Michalauskas** už išreiškimą nepasitenkinimo savo viršininko įsakymu, kuo sukėlė didelę betvarkę komandoje, nuteistas šešiams ir pusę mėnesio kalėti...*

Gruodžio 5 d.

Pradėta formuoti 8-oji artilerijos baterija. Vadu paskirtas kpt. Česlovas Michnevičius.

Juozas Rapsys leitenantas

Karo mokyklos II laida mokslus pradėjo 1919 m. rugpjūčio 1 d., baigė gruodžio 16 d. Mokomieji dalykai: rikiuotė, teorija (taktika, statutai), lauko pratimai ir, žinoma, griežta drausmė. Rikiuotės užsiėmimai vykdavo Ažuolyne. Neliko ten nei vienos vietos, nei vienos žemės pėdos, kurios nebūtume šimtų kartų išmindžioję ir iššliaužioję. Tas Ažuolynas pakeitė mūsų karišką išvaizdą ir sustiprino drausmę.

Teoriniai užsiėmimai vyko klasėse. Tų dalykų daug, o laiko maža. Reikėjo stengtis, kiek tik buvo galima, pagrindinius dalykus mokėti kaip „Tėve mūsų“. Lauko pratimai – skyriaus, būrio, kuopos sudėtyje – jau vyko ne Ažuolyne, bet tarp Kauno–Jonavos plento ir Neries (Muravos–Kalniečių rajone), o su didesnės apimties pratimais (bataliono, pulko) jau pasiekdavome Karmėlavos rajoną.

Nors pradžioje buvo sunku ne tik su ginklais, bet ir su apranga bei maistu, bet metų pabaigoje mums, Karo mokyklos kariūnams, nieko netrūko. Maistas buvo visai geras, apranga irgi gera, mokyklos patalpos puikios. Sunkiau buvo su pinigais. Jokios algos kariams nemokėdavo, nebuvo išimties ir mums. O tų asmeninių išlaidų būdavo. Norėdavome ir parūkyti, kartais ir alaus stiklinę išgerti ir, išėjus sekmadieniais į miestą, su mergaite į kiną nueiti, bet nebūdavo kuo tų išlaidų padengti. „Turtingieji“ šiaip taip subalansuodavo savo biudžetą, bet daugumai tekdavo atsisakyti tų „liuksusinių“ dalykų.

Žodžiu, gerai buvome viskuo aprūpinti ir skūstis nebuvo kuo. Tik mums atrodė, kad drausmė per daug griežta. Ypač būdavo baisu susitikti tarnybos ar ne tarnybos metu mokyklos viršininko padėjėją majorą Tvaroną. Nežiūrint, kaip mes stengdavomės atrodyti tvarkingi ir drausmingi, jo akyse mes vis dar buvome nepakankamai drausmingi ir vis gaudavome „drausmės piliulių“ (stovėti ramiai su šautuvu). Tai didelis priešingumas lyginant su aukštu, lieku, tolerantišku, aristokratiškos išvaizdos mokyklos viršininku generolu Galvydžiu-Bykausku.

Lapkričio mėnesį į mūsų eiles įsijungė Karo aviacijos mokykla. Nors jos mokiniai jau kelis mėnesius buvo lavinami, bet mūsų akimis žiūrint, jie ir savo išvaizda, ir savo žinio-

mis, ir drausme labiau buvo panašūs į civilius, negu į karius. Bet, žinoma, Karo mokykla pakeitė ir juos. Jie buvo sudrausminti, gerai apdailinti ir jau gruodžio 16 d. pakelti į leitenantus, visai gražiai žengė iškilmingu maršu.

Mūsų laidoje mokslus pradėjo virš 350 žmonių. Mokyklą baigė ir buvo pakelti į leitenantus tik 200.

Lietuva

1919 m. gruodžio 3 d., Nr. 261

Tryškiai. Kunigas Ukinkas įkūrė Tryškiuose lenkišką mokyklą. Iki šiol nebuvo girdėt, kad Tryškiuose būtų lenkų mokykla ir tik atvažiavus kunigui Ukinkui ir jam uoliai pasidarbavus, atsirado ne tik „lenkų“, bet ir lenkiška mokykla.

Lenkiškos knygos buvo jau seniai pargabentos mokyklai kurti, tik vis mokinių neatsirado. Ilgainiui kun. Ukinkui sekėsi surast keletą bobelių, kurios pasižadėjo leisti savo vaikus į „kunigo mokyklą“ ir mokykla pradėjo gyventi.

Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei gruodžio 8 d.

Valstybės Prezidento š. m. gruodžio 5 d. įsakymu 2 pėstininkų pulkui leidžiama vadintis 2 pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Algirdo pulku.

Valstybės Prezidento š. m. gruodžio 5 d. įsakymu 6 pėstininkų pulkui leidžiama vadintis 6 pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulku.

Generalinio štabo Žvalgybos skyriaus Inteligentų kuopa išformuojama nuo š. m. lapkričio 25 d.

Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei gruodžio 15 d.

Sugautąjį vokiečių orlaivį „ANELISE“ spalį 15 d. Obelių rajone perlekiantį fronto srityje karo stovio metu, be pranešimo Lietuvos Valdžiai ir jos leidimo į Sovietų Rusiją, su kuria Lietuvos valstybė yra karo santykiuose ir kad, sulig rastais dokumentais, orlaivis „ANELISE“ turėjo būti atiduotas Sovietų valdžiai, kaipo modelis užpatentuotam tos rūšies orlaivių fabrikavimui ir tuo tarnauti Rusų Sovietų valdžiai karo reikalams prieš mūsų Valstybę, – įsakau orlaivį „ANELISE“ konfiskuoti ir perduoti aviacijos dalin. Aviacijos dalies viršininkui įtraukti orlaivį „ANELISE“ dalies turtan.

Su asmenimis, suimtais spalį 15 dieną ant orlaivio „ANELISE“, pasielgti taip: pilotą Hasse ir mechaniką Maruščiką už perėjimą be leidimo Lietuvos sienos ir tarnavimą įtariamiesiems pasažieriams „ANELISE“ Nicola ir Nemet, nesant darodymų nusikaltimų, tuojaus išsiųsti Vokietijon, pareikalavus užmokesnį už maitinimą kalėjime, rūpesnį jų apsaugojimu ir išlaidas išgabenimo ligi Vokietijos sienos. Rusijos valdinį Frenkelį, kaipo įtariamą santykiuose su bolševikais, laikyti internutu. Pinigus pasažierių Nicola ir Nemet, kaipo asmenų, vadovavusių žygiui orlaivio „ANELISE“, ir vykusių su netikrais pasais ir kompromituojančiais raštais, nurodančiais jų santykius su bolševikais, o vėliau ištrūkusiais nuo arešto ir tardymo, įsakau konfiskuoti ir sudėti Valstybės izdinėje.*

* keleiviams

Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei *gruodžio 4 d.*

... Juozas **Obrikas** 2 kartus sudavė šautuvu kitam kareiviui. Nuteistas 3 mėnesiams kalėjimo.

... Kupiškio komendantas Stasys **Kulvietis** už išžagininimą esančios jo žinioje areštantės nubaustas sunkiųjų darbų kalėjimu iki gyvos galvos...

... karininkas Vladimiras **Visokich** už išreiškimą nepagarbos valdžiai aiškiai nepadoriu elgesiu valdiškoje įstaigoje laike užsiėmimo joje nubaustas dviems mėnesiams karo daboklės...

Gruodžio 6 d.

Lenkai apiplėšė Želvos miestelį ir aplinkinius kaimus.

Ona Girčytė

Kauno „Saulės“ gimnazijos moksleivė

Pagaliau, gruodžio pabaigoje, išleidus Karo mokyklos 2-ąją laidą, važiuome atostogų. Stotyje radau savo brolių Povilą Kazakevičių ir daugybę jaunų leitenantų. Buvo labai linksma keliauti su karininkais. Iš Kauno iki Obelių vykome dvi paras. Jau buvo ir kelevinių vagonų, bet su sudužusiais langais, nekūrenami, neapšviesti; garvežiai pakeliui prie miško sustodavo pasiimti malkų. Keleiviai eidavo padėti krauti jų į garvežį. Tvarkaraščio nebuvo. Pakeliui, Radviliškyje ir Panevėžyje, išlipo dalis mūsų kompanijos. Tarp Kupiškio ir Panemunėlio reikėjo laukti beveik 10 valandų, nes garvežys sugedo ir nuvažiavo į Panemunėlį taisyti, o mes laukėme. Nesitikėjome taip ilgai važiuoti ir maisto kelionei nedaug tebuvo pasirūpinę, todėl teko šiek tiek pakentėti.

I brigados ir fronto prieš bermontininkus vado plk. ltn. Kazio Ladygos telefonograma kariuomenės vadui gen. ltn. Pranui Liatukui

Pranešu, kad nuo šio mėn. 15 d. vokiečių šiapus rubežiaus nebėra. Pavestos dalys, sulig mano operatyvinio įsakymo Nr. 11/S pasiekė visose vietose rubežių ir sulig operatyvinio įsakymo Nr. 12/S sutvarkė gynimo barą.*

Martynas Yčas

Lietuvos prekybos ir pramonės banko pirmininkas

Iždas ne tik tuščias, bet dirba su dideliu deficitu. Algos valdininkams bei karininkams jau už 2–3 mėnesius nemokėtos. Dalinai maitinomės tomis prekėmis, kurios buvo gautos iš Amerikos likvidacinės komisijos 5 000 000 dolerių sumai. Valdininkams mokama prekėmis arba tos prekės pardavinėjamos ir mokamos algos.

Ministerio pirmininko Ernesto Galvanausko prašomas aš toliau vedžiau derybas su Tilden Smidt ir Gordonono bankų grupe. Nuvykus į Londoną mūsų atstovui Čepinskiui, buvo išgauta iš anglų valdžios ginklų, amunicijos bei drabužių.

Fortingtonas referavo savo grupei, jog Latvija ir Lietuva turi tokių prekių, kurios yra labai reikalingos Europos rinkai ir jog joms galima avansuoti pinigų, jei Latvija, Estija ir Lietuva sutiktų įvesti linų monopolį ir tą monopolį duotų jiems, kaip garantiją avansų išlyginimui.

Užklauses savo vyriausybės ir gavęs principinį finansų ministerio sutikimą, parsivežiau į Kauną tą patį Fortingtoną ir Gordoną vietoje sudaryti sutartis. Kai jau visi klausimai, vicemi-

* sienos

nisteriui Dobkevičiui pirmininkaujant, buvo aptarti ir prieita beveik prie susitarimo po ilgų posėdžių, užėjo pas mane vakare Fortingtonas ir pasakė: „Pone Yčai, mes pripratome per šias derybas į jus žiūrėti kaip į atvirą žmogų ir todėl aš visai draugiškai norėjau pasiteirauti, prieš pasirašydamas sutartį su jūsų valdžia; aš noriu žinoti, kaip jūs vertinat dabartinę padėtį?“

„Kaip tvirčiausiai! – sakau. – Mes nesame savo kariuomenei ir savo valdininkams užmokėję jau už 3–4 mėnesius algų.“ – „Kaip tamstos žodžius suprast?“ – paklausė jis. „O taip reikia suprasti, kaip iš tiesų yra. Nežiūrint to, kad algos nemokėtos, jie juk nei įstaigų savo nemeta, nei iš kariuomenės išsina, bet priešingai, rodo didelį patriotizmą, kantriai kenčia ir sąžiningai, su dideliu pasišventimu eina savo pareigas. Aš nežinau, kas atsitiktų didžiojoje valstybėje, – kaip Prancūzijoje ir Didžiojoje Britanijoje, – jei valdininkams ir armijai nebūtų užmokėtos bent už 2 mėnesius algos? Į šį klausimą, misterį Fortingtonai, aš norėčiau, kad jūs patys atsakytumėt, bet jei pas mus niekas nestreikuoja, tai tas liudija, jog žmonės yra įsitikinę geresne Lietuvos ateitimi, tiki savo valdžia ir dirba ne tiek už pinigus, kiek iš pasišventimo, jausdami pareigą prieš savo tautą. Bet viskam yra ribos. Dar mėnesį, dar du galima užtęsti su algų nemokėjimu, bet toliau taip tęsti negalima. Jei jūs norit iš tikrųjų gauti linų, kurių mūsų žmonės pakankamai turi, jūs turit avansuoti mūsų vyriausybei 200 ar 300 tūkstančius svarų sterlingų. O kitaip jau bus vėlu. Mes neturėsime savo valstybės, o jūs negausit linų.“

Anglas pypkę rūkydamas pavaikščiojo po kambarį, pagalvojo ir sako: „Taip, jūs tiesą sakot. Aš telegrafuosiu Londonui apie tai ir manau greitai atsakymo sulaukti.“ Ir nuėjo tiesiai į telegrafo įstaigą, pasiuntė telegramą apie tai, ką aš jam buvau sakęs. O kitą dieną jau buvo gautas iš Tilden Smidto teigiamas atsakymas.

Po pietų susirinkę finansų ministerio kabinete mūsų valdžios atstovai pasirašė su jais sutartį, o jie išrašė čekius 200 000 svarams sterlingų.

Tokiu būdu mūsų valstybė antrą kartą buvo išgelbėta nuo finansinio suirimo, o drauge ir nuo visiško sugriuvimo.

Tuoj po šio susitarimo aš skaičiau paskaitą apie mūsų jaunos valstybės politikos bei finansų stovį. Salė sausakimša, daugiausia valdininkų ir karininkų. Aš jiems nupasakojau mūsų valstybės bendrą padėtį užsieniuose, finansines perspektyvas viduje ir užbaigdamas paskaitą pasakiau: „Vyrai, aš žinau, kas čia jus daugiausiai suvarė į šią salę, – tai jūsų opiausias dienos klausimas. Štai aš jau jums kalbėjau ištisas dvi valandas, išnagrinėjau ir apibūdinau daug visokių temų ir klausimų, bet jūs dar, matau, kai ko svarbesnio iš manęs laukiat. Jūs laukiat aiškaus patvirtinimo, ar jums bus prieš Kalėdas mokamos algos, ar ne. Ir aš į šį klausimą aiškiai atsakau: „Taip, bus mokamos. Pinigai jau tam reikalui gauti.“ Aš daug esu važinėjęs po Amerikos kolonijas, esu sakęs prakalbų įvairiuose susirinkimuose, daug girdėjęs aplodismentų, bet tokių ovacijų ir tokių aplodismentų, kaip šiuo atveju, nebuvau girdėjęs. Užšokę ant scenos keli karininkai ir valdininkai išnešė mane ant rankų, ir paskum ta linksma naujiena žaibo greitumu aplėkė ne tik patį Kauną, bet ir visą provinciją. Visų nuotaika buvo pakilusi.

Artinantis Kalėdoms buvo gauta žinia, jog vargu ar pasiseks prieš šventes tuos pinigus pargabenti.

Man buvo baisu ir neramu už duotą viešą pažadą, buvo didelio reikalo nors pradėti mokėti. Tada, paskaitęs su Lietuvos prekybos ir pramonės banko direktoriumi Prūsu savo kasos stovį ir radęs apie 3 000 000 markių gyvų pinigų, nutariau uždaryti dviems dienoms anksčiau prieš šventes banką ir perduoti tuos 3 000 000 išdui.

Taip buvo susitarta su finansų ministru, ir gruodžio 21 d. pradėta mokėti vyriausybės orderiai. Bet kadangi iš provincijos ir iš miesto tų orderių buvo labai daug įvairioms

įstaigoms ir asmenims, tai eilė nuo finansų ministerijos traukėsi ligi Daukanto gatvės. Bet visų nuotaika buvo pakilusi ir patys didieji pesimistai bei skeptikai turėjo pripažinti, jog pažadėtos jiems algos mokamos.

Kūčių vakarą Dagys su savo palydovais parvežė pilnus lagaminus prisikroves išdo pinigų. Ta žinia, pasklidusi po Lietuvą, dar labiau nuramino visus, ir tuoj po Kalėdų buvo visiems atsilyginta ir visos algos už pereitąjį laiką išmokėtos.

Bronius Zaranka

savanoris, 4-ojo pėstininkų pulko karys

Prieš pat Kalėdas gavau atostogų ir, rodos, gruodžio 19 d. išvažiavau į Kauną. Važiuoti buvo šalta, vagonai nekūrenami. Važiuoti baisiai nusibodo: beveik kiekvienoj stoty traukinys stovėdavo mažiausiai valandą, o tai ir po kelias valandas. Į Kauną važiavau lygiai parą. Man sugrįžti į dalį reikėjo gruodžio 31 d. Radviliškyje sužinojau, kad 4-asis pulkas išvažiavo iš Šiaulių į Kaišiadoris. Aš per naktį turėjau laukti šaltoj Radviliškio stoty, o ryte važiuoti atgal į Kaišiadoris. Į Kaišiadoris atvažiavau gruodžio 31 d. 22 val. Nežinodamas, kur stovi mano kuopa, užėjau į vieną namelį miestely ir gavęs nakvynės, atsiguliu miegoti po nepatogios ir šaltos kelionės traukiniu. Ir miegodamas sutikau naujuosius 1920 metus.

Rytą išėjau Žiežmarių link, kur buvo mūsų batalionas. Žiežmarių bažnyčioje sutikau kelis kareivius iš savo kuopos. Mano kuopa stovėjo Balceriškių kaime, kur stovėjo užtvaroje mūsų antrasis būrys. Pagrindinė užtvara buvo Pakertų kaime. Šiame kaime mes išstovėjome apie tris savaites. Mus pakeitė 8-oji kuopa, mes išėjome į Kaišiadoris.

Kaišiadoryse išstovėjome vieną savaitę. Čia gavome algas už du mėnesius, jų nebuvom gavę jau už keturis mėnesius. Kaišiadoryse mes gavome iš karo mokyklos naują karininką Starevičių. Kuopos vadu buvo karininkas Vileris, bataliono gi vadu karininkas Andrašūnas. Po savaitės išėjome iš Kaišiadorių Žiežmarių link ir sustojome už poros kilometrų nuo Žiežmarių, Turloviškių kaime. Šiame kaime mes išstovėjome penkias savaites, ir kasdien vykdavo užsiėmimai: mus mokė naujasis karininkas, nes kuopos vadas nemokėjo lietuviškai.

Šiame kaime stovint, atvažiavo mūsų divizijos vadas karininkas Ladyga. Visa kuopa sustojome lauke prie kaimo. Divizijos vadas atvažiavo su pulko vadu Variakoju. Divizijos vadas man labai patiko: jis buvo greitas, žvalus ir į visas puses akis mėtė. Paklašinėjo kareivių šiokių tokių pareigų. Kareiviai šiaip taip atsakė, bet kai paklausė vieno kareivio: „Kas tavo kuopos vadas?“, tai tas atsakė tiesiog: „Vileris“. Tas pat buvo kai ir kitų kareivių klausė apie kitus viršininkus. Jis norėjo, kad mes savo viršininkus vadintume su laipsniais, bet kaip mes galėjome juos taip vadinti, kad mes apie tas žvaigždutes ir laipsnius dar neturėjome supratimo, tik girdėjome šaukiant: „Leitenantas!“, bet nežinojom, koks tai laipsnis, pirmutinis ar paskutinis, todėl divizijos vadas su tais laipsniais iš mūsų nieko neišgavo.

1920 metai

Sausio 1 d.

Įkurta mokytojų seminarija Šiauliuose.

Lietuva

1920 m. sausio 1 d., Nr. 1.

Aukštųjų Mokslų Draugijos

Taryba šiuo praneša visuomenei, kad Draugijai leista įkurti Kaune pirmoji mūsų krašte aukštoji mokykla – Aukštieji kursai, kurie bus atidaryti sausio mėn. 20 d.

Kursuose bus šių skyrių: 1. Juridinis, 2. Humanitarinis (Istorija, Filologija, Filosofija), 3. Matematikos Fizikos skyrius, 4. Gamtos skyrius, 5. Medicinos skyrius ir 6. Technikos skyrius. Prie Gamtos skyriaus steigama Agronomijos sekcija, prie Medicinos – Veterinarijos sekcija. Prireikus bus įsteigta ir kitų skyrių arba sekcijų.

Aukštųjų Kursų įstatai, įstojimo sąlygos ir kitos reikiamos žinios bus paskelbtos kiek vėliau.

Visi raštai Kursų reikalais tuo tarpu galima siųsti Aukštųjų Mokslų Draugijos sekretoriaus L. Vailionies vardu (Švietimo ministerija, 12 kambarys).

Aukštųjų Mokslų Draugijos Tarybos
Pirmininko padėjėjas **Z. Žemaitis**
Sekretorius **L. Vailionis**

Generalinio štabo pranešimas

1920 m. 1.1.

Dauguvos fronte dešiniame bare lėtai šaudė armotomis. Kituose baruose ramu.

Mažosios Lietuvos pasieny visuose baruose ramu.

Generolas leitenantas Nastopka

Povilas Matulionis

Miškų departamento direktorius

Sausio 3 d. Liuterių kapinėse Kaune iškilmingai palaidotas Germanas Šulcas, buvusias Eigulių valstybinio karklyno vedėjas. Jį, rašant Miškų departamentui karklyno sąmatas, per langą žmogžudžiai nušovė mirtinai.

Šulcas mito tiktai iš algos, buvo doras, darbštus, išmintingas žmogus; nors buvo dažnai persekiojamas vagišių ir pavyduolių, bet niekam nieko blogo nėra padaręs, nei apskundęs.

Tokių žmonių dabar Lietuvai kaip tik trūksta.

Sausio 5 d.

Lietuvos–Rusijos karo pabaiga.

Lietuva

1920 m. sausio 9 d., Nr.6.

Parduodami mulai ūkiui ir kitiems sunkiesiems darbams. Kaina 4600 ligi 6300 auks. Aukščio turi 2–3 arš. 5 veršk. Gali dirbti iki 60 metų. Susižinoti Laisvės Alėja 2 Nr. bar. Ropas.

Iš Vyriausiosios Komisijos kariškiams žeme aprūpinti darbu

Komisijos posėdy sausio 9 d. nuspręsta paimti kariškiams žeme aprūpinti Panevėžio apskrity iš Aleksandro Meištavičiaus žemės nuosavybės Taruškų palivarką 140 deš. Iš Trakiškio – 180 deš., o iš viso apie 320 deš. Su prie jų priskaitomais atskirai nuo kitų miškų stovinčiais miškelių plotais. Buvo svarstomas klausimas apie paėmimą žemės iš Ericho Kaizerlingo nuosavybės, bet pasiūlius savininko įgaliotiniui iškeisti apskrities komisijos nutarimą, nuspręsta nusiųsti atstovą apžiūrėti siūlomosios žemės.

Komisijos vedėjas-sekretorius Z. J. Blynas

Lietuva

1920 m. sausio 10 d., Nr.7.

Šeštadienį Vilkolakis linksmas.

Kompozitorius J. Tallat – Kelpša I 6 d. išvažiavo į užsienius, tuo tarpu į Berlyną, tobulintis muzikoje.

Sausio 12 d.

Lazdijuose ėmė veikti „Žiburio“ gimnazija, lenkų išvaryta iš Seinų.

Lenkijos kariuomenės generalinio štabo informacija apie padėtį Vilniaus krašte sausio 15 d.

Didžiausias blogis, kuris kreipia gyventojus prieš mus, slypi masiniame iš lenkų pusės piktnaudžiavime ir netaktiškame elgesyje dvarininkijos, kuri nesupranta laiko dvasios. Masinio, ypač žandarmerijos, piktnaudžiavimo ir grynai klasinės dvarininkijos politikos pasekmė yra ta, jog gyventojai gaili ne tik bolševikų, bet netgi ir vokiečių. Plebiscito šiose žemėse paskelbimo atveju mūsų perspektyvos laimėti labai silpnos.

Matas Valeika

Giedraičių vaistininkas

O mūsų bute apsigyveno lenkų karininkai, kuriuos turėjome valgydinti ir jiems patarauti. Tie nekviesti ir nelaukti įnamiai apkraustė visa, ėmė, ką tik sumanė. Net mirusiojo sūnelio batukus ir tuos išsinešė.

Turėjau jau nusipirkęs arklį. Tai tą nelaimingą gyvulį tiek kankino lenkų kareiviai, kad iš jo vos oda ir kaulai beliko. Nespės darbininkas išeiti į lauką dirbti, kaip bematant kareivis atlėkęs varo į pastotę ko nors vežti, ar į vakaruškas kur į kaimus važiuoti. Jei neturėdavo kur važiuoti, tai užsėdę raiti jodinėdavo po miestelį, pagaliais mušdavo ir litvinu vadindavo.

Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei

sausio 15 d.

Kretingos komendantūros kareiviams Juozui Norvilai, Vladui Opolskiui ir Vladui Krajinui, atėmusiems nuo vokiečių keturis kulkosvaidžius ir kitos karo medžiagos, išreiškiu širdingą padėką.

1-jo pėstininkų pulko majorui Žemaičiui, už karininkui neleistiną viešoje vietoje elgimąsi, išreiškiu papeikimą.

Krašto apsaugos ministerijos valdytojas ir einąs pareigas

*Vyriausiojo kariuomenės vado generolas leitenantas **Liatukas***

Vincas Kriaučiūnas*Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos Ekonomijos ir statistikos skyriaus vedėjas*

Vienu įdomiausių klausimų Lietuvoje gali būti cukrinių runkelių auginimas. Prieš karą per keletą metų buvo daromi cukrinių runkelių auginimo bandymai. Apskritai, tie bandymai reikia laikyti nusisėkusiais. Be atskirų žemdirbių, kurie darė tų bandymų, jie buvo daromi dar ir Baisogalos bandymų stoty. Vidutiniškai 1910/11/12 metais gauta Baisogaloj (Kėdainių apskr.) iš dešimtinės 1150 pūdų runkelių su 16,2% cukraus.

Kadangi mes turim apylinkių, kur žemė ir oras yra tinkamesni, negu Baisogaloj, reikia spėti, kad ir kur nors kitur vaisių bus neblogesnių, kaip tenai. Jeigu tie spėjimai pasirodytų teisingi, mes galėtume pradėti statyti cukraus dirbtuvę, kas turėtų daug reikšmės visam kraštui. Mes pasidarytume nepriklausomi cukraus atvežimo iš užsienių atžvilgiu ir tada nebeplauktų į užsienius mūsų pinigų milijonai pirkti tam daiktui, kuris yra būtina reikalingas kasdien vartoti.

Kiekviena tauta stengiasi sukurti nuosavą pramonę, nes išsiplėtojusi pramonė yra žmonių gerovės pagrindas. Ir mes taip pat turime stengtis išplėtoti nuosavą pramonę, nes kitaip nuolat priklausysime nuo kaimynų.

Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei*sausio 16 d.**Armijos teismas*

... *Aviacijos dalies karininkas Aleksandras Sipavičius už įžeidimą žodžiu sargybinio nubaustas trimis mėnesiais karo daboklės...*

Karo lauko teismas

... *Karo lauko teismas prie 1 raitelių pulko 1 baltgudžių pėstininkų pulko kareivį Ottą Zemlerį už pasikėsinimą nušauti savo tiesioginį viršininką, einant pastarajam tarnybos pareigas, nuteisė mirties bausme.*

Teismo nusprendimas įvykdyntas.

Lietuva*1920 m. sausio 18 d., Nr. 14***Iš Susisiekimo ministerijos kronikos**

Naujai įvestas susisiekimas telefonu su Rozalimu, Krekenava, Ariogala ir Josvainiais. Siesikuose atidaryta pašto įstaiga.

Sausio 19 d.

Lietuvių meno kūrėjų draugijos Dramos vaidykla parodė pirmąjį savo spektaklį – Hermano Zudermano „Jonines“. Režisavo Juozas Vaičkus, pagrindinius vaidmenis atliko Petras Kubertavičius, Teofilė Dragūnaitė (Vaičiūnienė), Juozas Stanulis, Ona Kurmytė, Antanina Vainiūnaitė. Gimė profesionalusis lietuvių teatras.

Lietuva*1920 m. sausio 19 d. Nr. 15*

Butrimonių kun. St. Veršbauskas per pamaldas vaikščiojo po bažnyčią ir rinko aukas. Kas davė marķę, tam kabino mažą popieriuką, kas davė 5 marķes – tam didelį ir margą.

Aukas sunaudojo Pilsudskio „svietlicos“* naudai, legionininkams linksmintis. Lietuviai susiprato ir visai pinigų nedavė.

Sausio 20 d.

Pašaminės kaime (Švenčionių apskritis) lenkų karininkai sušaudė šventųjų paveikslus dėl lietuviškų parašų.

Stasys Vencius
kunigas

Keletas dienų po Nekalto Prasidėjimo šventės pas mus, Punske, įvyko negirdėtas atsitikimas. Keliadešimt atgabentų iš Suvalkų žandarų sugavo 18 šaltyšių bei kandidatų į juos ir pristatė juos lenkų komendantui Punske. Komendantas pareikalavo šaltyšių ir kandidatų prisiekti Lenkų valstybei. Bet jie atsisakė. Tuomet komendantas pasiūlė jiems pasirašyti kažkokiam nežinomo turinio popierių, šaltyšiai nesutiko. Tuomet šaltyšiai ir kandidatai buvo suimti, ginkluotų žandarų pėsti išvaryti į Suvalkus ir ten uždaryti. Suvalkuose jiems vėl pasiūlė arba prisiekti, arba pasirašyti, žadėdami paleisti, bet šaltyšiai atsisakė ir prisiekti, ir pasirašyti. Lenkai visaip gąsdino – varysią juos ar į Varšuvą, ar į Gardino tvirtovę, bet ligi šiol tie gąsdinimai nepadėjo. Šaltyšiai pareiškė lenkams negalį jų reikalavimų patenkinti, nes laukia lietuvių sugrįžtant. Į tai lenkų valdininkai atsakė, kad jeigu jie pasirašysią, tai lietuviai nebegrįšią Punskan, nes jis tuomet būsiąs prijungtas prie lenkų. Jau savaitė sėdi šaltyšiai arešte ir nežinia, kada juos paleis.

Lietuva

1920 m. sausio 22 d., Nr. 17

Steigiamojo Lietuvių mokslo draugijos Kauno skyriaus susirinkime tarp kitko šnekėta apie rastą grafo Plioterio bibliotekoj rankraštį, vardu „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“, ir ginčytasi dėl to rankraščio autoriaus. Pranešu, kad pasak Veprių dvaro savininko grafo Marijono Plioterio, rankraščio to autorius esąs grafo Marijono Plioterio dėdė.

Kun. Garlauskas

17. I. 1920 Upninkai Paštas Jonava

Jonas Petraitis

kapitonas, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko III bataliono vadas

Užeinu į krautuvę nusipirkti papirosų. Su krautuvininuku besikalbant, įeina į vidų kažin koks tipas. Mane užkalbina ir pradeda savo giesmelę:

- Ar jūs manote, kad jūsų karininkai taip pat vargsta, kaip ir jūs? Jie turi visko, jie tik gina buržujų ir dvarininkų reikalus. Jūs, kareiviai, vargą vargstate ir darbininkų kraują liejate.

- Tamsta teisybę sakai, bet ką gi mes turime daryti? – klausiu jo.

- Reikia taip daryti, kaip Rusijoje padarė: nuvertė carą, karininkus iššaudė... Ir dabar jie visko turi. Ten nėra tokių vadų, kaip pas jus.

Žydė, kuri mane gerai pažinojo, nežino nė ką daryti. Stovi nei gyva, nei mirusi ir tik laukia, kas čia dabar bus. Tuo tarpu į krautuvę įeina 9 kuopos kareivis. Nieko nelaukdamas, jam įsakau:

- Duok tam ponui į snukį!

Šis, nieko negalvodamas, taip sušveičia per ausį, jog tas iš karto parkrinta ant žemės.

* *aukštuomenei*

Palaukėm, kol atsikėlė.

- Duok antrą sykį.

Ir antrą sykį „te“. Ir vėl parkrito. Kai atsikėlė, liepiau agitatoriui bėgti, kiek kojos kabina, kad daugiau negautų. Kareiviai apie šį įvykį greit visi sužinojo ir pradėjo patys tą pat praktikuoti. Panašių ir kitokių įvykių buvo labai daug.

Sausio 25 d.

Pradėta formuoti 1-oji haubicų baterija. Jos vadu paskirtas kpt. Petras Gudelis.

Sausio 27 d.

Kaune iškilmingai atidaryti Aukštieji kursai, pirmoji aukštoji mokykla nepriklausomoje Lietuvoje, būsimasis Kauno universitetas. Kursų vadovas – Zigmas Žemaitis, jo padėjėjas – Jonas Vabalas-Gudaitis, sekretorius – Liudas Vailionis. Studijas kursuose pradėjo 522 asmenys (244 tikrieji ir 278 laisvieji klausytojai). Klausytojų tarpe – 354 vyrai ir 168 moterys. 362 lietuviai, 152 žydai, kitų tautybių – 8 klausytojai.

Jurgis Žilinskas

Karo ligoninės gydytojas, Aukštųjų kursų Medicinos skyriaus sekretorius

Aukštieji kursai pradėjo veikti. Pirmųjų lektorių branduolį sudarė: dr. Petras Avižonis – dėstė akių ligas, dr. Jurgis Alekna – ausų, gerklės ligas, dr. Motiejus Nasvytis – vidaus ligas, dr. Jurgis Karuža – odos ir venerines ligas, dr. Juozas Žemgulyš – fakultetinę chirurgiją, man pavedė bendrąją ir hospitalinę chirurgiją. Tik anatomo nebuvo, iš bėdos kursą nutarėme paskirti chirurgui, nes jie geriau išmano anatomiją.

Nelengva skaityti anatomiją be objekto, be medžiagos, ypač pradėti be skeleto. Kitus organus galėjau gauti iš prozektoriumo. Mirė vienas darbuotojas, patarnaudavęs sanitarams ir prižiūrėdavęs svetimtaučių palatas. Lietuvoje jis giminių neturėjo. Padariau jo kūno skrodimą, visus organus išėmiau, užkonservavau, o kaulų sistemą sudėjau į autoklavą. Paskui parsinešęs juos namo sudėjau į didelį katilą, užpyliau šarmo ir iš naujo išviriau. Mano duktė juos visus nuvalė. Tą pačią dieną pas mane atėjo Zigmas Žemaitis (vėliau matematikos profesorius) ir paklausė dukters, kur tėvelis. Ji atsakė, kad verda žmogaus kaulus. Žemaitis pagalvojo, kad iš proto išėjau.

Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei

1920 m. sausio 27 d.

... apžiūrėjau 1 raitelių pulką.

3 eskadronė laike užsiėmimo neradau nė vieno karininko ir žmonės buvo be jokio darbo.

*Niekas nepriėjo su raportu. Vadui 3 eskadrono karininkui **Engmanui** išreiškiu papeikimą.*

*4 eskadronė iš karininkų radau tiktai vieną eskadrono vadą pulkininką leitenantą **Kaliną**.*

Virtuvėse – tvarka ir valgis geras. Arklidėse – tvarka ir švaru. Tiktai daug arklių pririšti prie vielių. Videlas pakeisti virvėmis. Arkliai truputį sublogę. Armijos intendantui pasirūpinti pašalinti stoką pašaro.

Pulko vadui atkreipti dėmesį, kad užsiėmimai prasidėtų ir baigtųsi savo laiku ir kad visi karininkai laike užsiėmimų būtų savo vietose.

*Krašto apsaugos ministerijos valdytojas ir einąs pareigas
Vyriausiojo kariuomenės vado generolas leitenantas **Liatukas***

Sausio 30 d.

Kaspariškių kaime (Butrimonių valsčius) lenkų karininkas apiplėšė ūkininką Grazdaušką.

Vasario 1 d.

Pradėtas formuoti 1-asis pasienio pulkas, kurio vadu paskirtas plk. lt. Petras Kubiliūnas.

Vasario 3 d.

Kryžius „Už Tėvynę“ pavadintas Vyties kryžiumi (nuo 1930 m. rugsėjo 1 d. – Vyčio kryžiaus ordinas).

Lietuva

1920 m. vasario 5 d., Nr. 28

Meno kūrėjų draugija

Šiomis dienomis Kaune įsikūrė nauja Meno kūrėjų draugija. Į ją tepriimami žmonės tiksliai kuo nors jau pasižymėję lietuvių meno darbuotėj. Draugijos tikslas – auginti lietuvių menas ir remti menininkai. Eidama į šį tikslą, draugija užsibrėžia labai platų darbuotės planą. Steigt ir palaikyt įvairias meno įstaigas, mokyklas, rinkti žmonių kūrybą, rengt įvairių parodų, kelt koncertų, leisti meno reikalais leidinių, auginti mene jaunuomenę, įgalinti menininkus kurti, palaikant reikalingas materialines aplinkybes, saugoti menininkų teises ir t. t. ir t. t. Valdybon išrinkti: pirmininkas Adomas Varnas, vicepirmininkas Antanas Sutkus, sekretorius Faustas Kirša, kasininkas – Juozas Naujalis, valdybos nariai Maironis, Stasys Šilingas, Paulius Galaunė.

Vasario 10 d.

I brigada performuota į I diviziją. Vadas – plk. lt. Kazys Ladyga.

II brigada performuota į II diviziją. Vadas – karininkas Maksimas Katchė.

III brigada performuota į III diviziją. Vadas – gen. lt. Jonas Galvydis-Bykauskas.

Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei

vasario 13 d.

Skelbiamas žiniai ir pildymui Valstybės Prezidento š. m. vasario mėnesio 7 d. įsakymo nuorašas:

„5 pėstininkų pulkui už atsižymėjimą visoje eilėje mūšių su Lietuvos priešininkais bolševikais ir už jo ypatingą karžygingumą kovose su vokiečiais bermontininkais Žemaitijoje – leidžiu vadintis 5 pėstininkų Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Keistučio pulku. Valstybės Prezidentas A. Smetona.“

Lietuvos kariuomenė dalinama į šias kategorijas:

- 1. Pėstininkai (pėstininkų pulkai, raiti pėstininkų žvalgai, pėstininkų kulkosvaidininkai).*
- 2. Raiteliai (paprasti raiteliai, raitelių kulkosvaidininkų komandos).*
- 3. Artilerija (lengvoji, sunkioji, ant arklių, parkai, artilerijos sandėliai, artilerijos dirbtuvės, armijos dirbtuvės, artilerijos technikai ir laborantai).*

4. Inžinerijos kariuomenė (sapiorai*, radio telegrafistai, aviacija, gelžkelio kariuomenė, visų rūšių automobilistai, elektrotechnikai, inžinerinės tiekimo įstaigos, topografai).

5. Parubežinė** sargyba.

6. Generalinio štabo karininkai.

7. Medicinos ir veterinarijos gydytojai ir farmaceutai.

8. Karo juristai.

9. Tiekimo įstaigos.

10. Karo valdininkai.

Pastebėjau, kad paskutiniu laiku daugelis viršininkų įsakymų ar visai nepildomi, ar pildomi per vėlai, ar dar gi kritikuojami.

Už nepildymą įsakymų ir jų kritiką nusikaltusius atiduosiu karo teiman.

Naktį iš š. m. sausio mėnesio 8 į 9 dieną buvo apiplėštas centralinis Sanitarijos skyriaus vaistų sandėlis. Neišsirūpinusiems laiku gauti sargybos buvusiam Sanitarijos skyriaus viršininkui daktarui generolui leitenantui **Vaiciauškai**, Farmacijos dalies viršininkui provizoriui **Norkui**, Sandėlio užvaizdai*** provizoriui **Bucevičiui** ir nedavusiems reikalaujamos sargybos buvusiam Kauno įgulos viršininkui generolui leitenantui **Galvydžiui-Bykauskui** ir Kauno komendantui kapitonui **Mikuckiui** išreiškiu papeikimą.

Krašto apsaugos ministerijos valdytojas ir einąs pareigas

*Vyriausiojo kariuomenės vado generolas leitenantas **Liatukas***

Vasario 14 d.

Lenkai apiplėšė Dusmenų miestelį.

Jonas Mačiulis-Maironis

Kauno kunigų seminarijos rektorius

Vasario 16-ąją dieną aš pavadinčiau siena tarp dviejų Lietuvos pasaulių: anoje pusėje Lietuva – svajota, pasišventimo meilėje pradėta, čia ji realinė, skausmuose gimusi; ana – skaisti idealų, troškimų sritis, padangėmis skriejusi, erškėčių vainiku pasipuošusi, kaip kentėtoja, – ta žemiška, apčiuopiama, bent kiek nustojusi skautumo ir aureolės; anos mylėtojai nieko nuo jos netroško, jai viską aukavo, – tos mėgėjų šalininkų daugiau, bet jie jau reikalauja užmokesčio ir šiltos vietelės, kai kurie jos simpatija apsimetę, ją skaudžiai užvylę, naudoja; ana buvo gryna dvasia, be kūno, čia dar neišsivystęs, su ydomis kūnas; anoji simpatingesnė, bet grįžti į jos pasaulį jau nebesinorėtų; nesinorėtų ir šioje apsimototi: lauki, kada ji stos kūnu – dvasia, kada pasakys pasauliui: štai esmi nauja pajėga kūrėja, kada susilauks savo Schillerių, Rembrandtų, Newtonų, Bramantų, kada jos dvasia sieks plačiau, negu jos kūno sienos. Ar kas tu, kurie šiais metais švęs Vasario 16 dieną, to sulauks, nežinau; aš nesulauksiu.

Bronius Zaranka

savanoris, 4-ojo pėstininkų pulko karys

Atėjo šventė, vasario 16-oji. Mes nuėjome į Kaišiadoris, ten susirinko beveik visas mūsų pulkas. Išsirikiavome, sustatėme šautuvus gubomis ir nuėjome į bažnyčią. Po pamaldų vėl sustojome į rikiuotes ir laukėme, kada čia atvažiuos valstybės prezidentas Antanas Smetona. Karininkas Petrauskas buvo parado viršininkas. Štai pamatėm ir prezidentą atvažiuojant.

* išminuotojai

** pasienio

*** sandėlininkai

Karininkas Petrauskas suriko: „Ramiai! Šautuvu gerbk!“ ir nuėjo su raportu pas prezidentą, kuris nusiėmęs skrybėlę klausėsi. Orkestras užgriežė maršą ar himną, neatmenu, paskui prezidentas vyriausiojo kariuomenės vado generolo Liatuko ir kitų karininkų lydymas apėjo visas eiles, sveikindamasis su kiekviena kuopa: „Sveiki, vyrai!“ mes griausmingai atsakydavome: „Sveiks, tamsta!“. Apėjęs visus ir pasisveikinęs, atsistojo ties viduriu ir kalbėjo, dėkodamas panevėžiečiams, o dabar mindaugėnams, nes mūsų pulkas gavo Lietuvos karaliaus Mindaugo vardą, už visas mūsų pastangas ir pasiaukojimą Tėvynei. Daugiau nieko neatmenu, ką jis kalbėjo. Mes kelis sykius šaukėm „Valio!“. Po to ėjom pro prezidentą iškilmingu maršu. Pasibaigus paradui grįžome į kaimą, o iš ten, pietus pavalgę, išėjome į Turloniškius.

Vasario 18 d.

Anglininkų kaime (Stakliškių valsčius) lenkai plėšė žmones, bet atjoję lietuvių husarai plėšikus išvaikė.

Lietuva

1920 m. vasario 18 d., Nr. 38

Kretinga. Kretingos valsčiuje gyventojai nelabai pasitiki Lietuvos valdžia. Vienas kitą agituoja, kad mokesčių nemokėtų, vežimų neduotų ir t. t., sakydami – kodėl grafas Tiškevičius mokesčių nemokąs.

Laikraščiai pareina už mėnesio, gyventojai negaudami lietuvių laikraščių – skaito latvių arba vokiečių.

Povilas Dirkis

vyresnysis leitenantas

Lietuvai nieko nepadėjo „tautų apsisprendimo teisė“, nei Paryžiaus taikos konferencijos pagimdyta Tautų Sąjunga, nei Versalio taikos sutartis. Jei Lietuva tikrai tapo nepriklausoma ir Nepriklausomybės aktas nepaliko tik popieriaus gabalas, tai vien tik dėka vyriausybės ryžto, tautos valios ir jos sūnų aukų.

Rapolas Skipitis

1920 metų vasaris. Karo komendanto įsakymu Kauno mieste draudžiama vaikščioti bei važiuoti gatvėmis nuo 1 valandos nakties ligi 5 valandos ryto. Kas turi svarbių reikalų tomis valandomis vykti miesto gatvėmis, turi iš anksto gauti komendantūros atitinkamą leidimą. Patručiuojantieji kareiviai arba milicininkai suima kiekvieną, be leidimo einantį ar važiuojantį gatve draudžiamomis valandomis ir laiko jį milicijos nuovadoje ligi penktos valandos ryto.

Kai baigėsi ministerių kabineto posėdis, jau buvo kelios minutės po 1 val. Žydų reikalų ministeris Maksas Soloveičikas, išeidamas iš posėdžio, pasitikrino, ar turi portfely pažymėjimą, kad jis yra ministeris, nes toks pažymėjimas atstojo leidimą vaikščioti gatvėmis draudžiamomis valandomis. Tas pažymėjimas portfely buvo, todėl ministeris Soloveičikas drąsiai eina Maironio gatve Laisvės alėjos link. Čia milicininkas jį sustabdo ir klausia, ar turįs leidimą. Soloveičikas greit išima iš portfelio pažymėjimą, kad jis yra ministeris, ir duoda milicininkui. Milicininkas kelis sykius atidžiai perskaito tą pažymėjimą ir vis dilbsi į Soloveičiko portfelį, pagaliau sako: „Šis pažymėjimas būtų pakankamas leidimas vaikščioti po pirmos valandos, bet jis ne tamstai priklauso“. „Kodėl ne man?“, nustebęs klausia Soloveičikas. „Gal tamsta ir ministeris, bet ne tas, kuriam duotas šis pažymėjimas“. „Kodėl ne tas“,

vėl klausia ministeris Soloveičikas. Milicininkas: „Čia gi aiškiai parašyta, kad pažymėjimas duotas ministeriui be portfelio. O tamsta turi portfelį“. Milicininkas paprašė Soloveičiką eiti drauge su juo į nuovadą išsiaiškinti. Nuovadoj rado viršininko padėjėją, kuris atsiprašė ministerį Soloveičiką už sutrukdymą, o milicininkui išaiškino, kad ministreis be portfelio reiškia ministeris be ministerijos, o portfelį popieriams jis gali turėti nors ir dešimtį.

**Lietuvos kariuomenėje tarnaujantys karininkai, kuriems,
Valstybės Prezidento A. Smetonos įsakymu, lietuviški laipsniai neteiktini**

Štabo kapitonas Sebastijonas Rybakovas, poručikas Eduardas Tomsonas, rotmistras Mikas Glinskis, štabo kapitonas Borisas Blagovieščenskis, papulkininkis Aleksandras Javlienskis, praporščikas Feognis Dunajevs, poručikas Povilas Lytas, paporučikis Vladimiras Visokich, štabo rotmistras Teodoras Engmanas, paporučikis Jonas Radionovas, paporučikis Justinas Brigas, papulkininkis Sergejus Lisovenko, praporščikas Stepas Satyga, praporščikas Leonidas Jankovičius, paporučikis Nikolajus Kukinas, poručikas Gelmutas Rozenfeld, papulkininkis Vladimiras Sizych, papulkininkis Mitrofan Zareckis, pulkininkas Juozas Bazarevskis, papulkininkis Vasilijus Setkauskas, pulkininkas Aleksandras Uspenskis, pulkininkas Mikas Lavrentjevas, poručikas Alfredas Šmidtas, kapitonas Maksimilijonas Gamm, paporučikis Jurgis Majorov, praporščikas Dmitrijus Gižickas, praporščikas Antanas Sidaravičius, štabo rotmistras Nikolajus Lac, generolas majoras Vytautas Otockis.

Jonas Petruitis

kapitonas, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko III bataliono vadas

Ruošiamės rinkti Steigiamąjį seimą. Mūsų priešai nebesitveria. Viską daro, kad tik jis nebūtų išrinktas. Labiausiai rūpėjo tai lenkams. Taip pat ir bolševikams – Kapsukui ir Ko. Visur dirba bolševikų ir lenkų agitatoriai. Nors jų ir priešingi tikslai, bet vieni kitiems labai gerai padeda. Kiek galėdami kursto mūsų kariuomenę sukilti prieš laikinąją valdžią. Jie gerai žino, kad jei dabar nenuvers Lietuvos valdžios, tai paskui bus per vėlu, nes Steigiamojo seimo tartą žodį išgirs visas pasaulis, pasaulio valstybės pripažins Lietuvą de facto ir de jure. Agitacijos dirva labai gera. Kariuomenė po ištisų metų kautynių labai pavargusi, algos keli mėnesiai jau negauna, maistas labai blogas, be jokios pakaitos... Lenkai iš anksto visus tikina, kad Lietuvos kariuomenė yra ne kas kita, kaip bolševikų gauja, kad, anksčiau ar vėliau, ji sukils ir pati nuvers savo valdžią, ir tada jie, lenkai, turės sutvarkyti Lietuvą; tam ir esanti POW organizacija, kuria esą galima pasitikėti.

Lenkams buvo itin svarbu, kad greičiau įvyktų tariamas bolševikų sukilimas, kol dar neišrinktas Steigiamasis seimas. Bolševikai taip pat skubina; Kapsuko agentams nesvarbu, kokie bus tokio sukilimo vaisiai, nes jie ir Lenkijoje, ir kitur dirba tą patį darbą.

Vasario 21 d.

Kauno įgulos daliniuose prasidėjo kareivių bruzdėjimai, vėliau pavadinti sukilimu. Pagrindinė priežastis – sunkios ekonominės karių tarnybos sąlygos ir komunistų bei lenkų agitacija. Maištauojantieji kėlė ekonominio pobūdžio reikalavimus: pagerinti maistą, gyvenimo sąlygas, išmokėti atlyginimus, lietuviai kareiviai taip pat reikalavo išvalyti kariuomenę nuo svetimtaučių karininkų.

Jonas Petruitis*kapitonas, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko III bataliono vadas*

Sukilimui vadovavo daugiausia civiliai asmenys – ne lietuviai, nes kalbėjo arba rusiškai, arba lenkiškai. Vasario 23 d. iš ryto sukilo ir aviacijos dalis – specialistų kuopa, kuri, pasistačiusi kairiajame Nemuno krante kulkosvaidžius neleido niekam pereiti per Aleksoto tiltą. Aviacijos sukilėlius vedė Judeničiaus armijoj tarnavęs rusų puskarininkis su savo bičiuliais lenkais ir rusais.

Vasario 23 d. sukilo taip pat ir Šiaulių įgula. Marijampolės atskiras batalionas bandė sukilti, bet plk. ltn. Žukas be jokių incidentų labai greitai jį likvidavo.

Kauno įguloj sukilimą likvidavo mjr. Čaplikas su 8 pulku. Sukilimas truko nuo vasario 22 d. 10 val. ryto iki vasario 23 d. 12 val.

Aviacijos kuopos sukilimą tos pačios kuopos kareiviai padėjo malšinti. Sukilimo vadai, bėgdami nuo savo kuopos kareivių, buvo nušauti. Žuvo ir vadovavęs puskarininkis.

Vasario 23 d.

Neramumai kariuomenėje likviduoti. Apie rengiamą sukilimą Lenkija žinojo iš anksto (jos agentai ir organizavo), prie demarkacijos linijos sutelkusi gausius dalinius laukė, kada sukilimas apims visą šalį, o lenkams beliks tik žygiuoti ir prisidengus tvarkos įvedimu okupuoti Lietuvą.

Jonas Petruitis*kapitonas, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko III bataliono vadas*

Kas gi buvo sukilimo vadai? Geriausiai apie juos liudija jų pačių pavardės: Stanislav Gecevič (vyriausias komisaras), Liudvik Ninant, Jan Grublewski, Bronislav Vojšvilo, Jerzy Liutkevič, Vaclav Barkovski, Piotr Začinski, Adrzej Jakubovski, Giridon Trubin, Maks Glass, Josif Tevel, Michael Taube, Vulf Zefer, Samuil Slaboda, Volf Ziberman, Veiter Kosta, Franc Pažennik, Freinord Grider, Leiba Bruks, Stasys Aliulis, Antanas Grigaitis, Jonas Slikas ir Petras Brazaitis. Su lietuviškomis pavardėmis tik keturi asmenys. Visi kiti retas kuris mokėjo lietuviškai kalbėti.

Rapolas Skipitis

Iš karininkų prie sukilimo buvo prisidėję vyr. ltn. Lionginas Indreika, bet į revoliucinį komitetą įtrauktas nebuvo ir jokios iniciatyvos sukilimo metu neparodė.

Sukilėliai A. Panemunėj buvo užpuolę ginklų sandėlius ir areštavę visus karininkus, išskyrus Lionginą Indreiką.

Karo lauko teismas nuteisė mirčiai Petrą Mickeliūną, Maksią Kušnerį, Balį Banišauską ir karininką Lionginą Indreiką. Keliasdešimt gavo ilgesnes ar trumpesnes kalėjimo bausmes.

Petrui Mickeliūnui, Maksui Kušneriui ir Baliui Banišauskui mirties sprendimas buvo įvykdytas. O Lionginui Indreikai, padavus malonės prašymą respublikos prezidentui, karo lauko teismo sprendimo vykdymas buvo sulaikytas. Kadangi artėjo Steigiamojo seimo susirinkimas, tai respublikos prezidentas Indreikos malonės prašymo nebežiūrėjo, o perdavė Steigiamajam seimui, kuris amnestavo ne tik Lionginą Indreiką, bet ir visus kitus politinius nusikaltėlius, jų tarpe ir sukilimo dalyvius, gavusius kalėjimo bausmes.

Antanas Šova

savanoris, leitenantas, 2-ojo LDK Algirdo pėstininkų pulko 3-iosios sunkiųjų kulkosvaidžių kuopos vadas

Noriu čia dar ir kareivių sukilimą Šančiuose bei Panemunėje paminėti. Apskritai tai tuometinės Vyriausybės bei kariuomenės vadovybės nesirūpinimas karių būkle. Jie kariavo fronte sunkiomis sąlygomis už laisvę, nepriklausomą Lietuvą. Staiga apribojamos rinkimų teisės kariams, ypač savanoriams. Algos nemokėtos. O neturintiems užsiėmimo svetimtaučiams karininkams visai nerūpėjo lietuvis karys. Jų komentarai dažnai būdavo: „Pragėrėm Rusiją, o tuo lengviau pragerti Lietuvą“. Lenkai karininkai dar ir kurstė, griovė Lietuvos pamatus, Lenkijos naudai siūlydami lenkiškas sąmokslų organizacijas. 25 Lietuvos kariuomenės karininkai priklausė POW.

Mūsų kareivėliai iš kaimo – tikri žemaičiai, taigi gerai ir susikalbėti nemokėjo. Žinoma, negalėjo neturėti įtakos nežmoniškos gyvenimo, higienos sąlygos kareivinėse. Fronto sąlygomis kareiviai ir karininkai kasė lauke bulves, virė ir valgė, tačiau iškovojuos Nepriklausomybę tokios sąlygos turėjo būti pašalintos. Buvo ir komunistinis elementas.

Bet tai nebuvo pagrindinė priežastis, nes nebuvo išplėsta politinių partijų veikla.

Pranas Mačiulis

majoras, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko mokomosios kuopos vadas

Prasidėjo ir mūsų pulke bruzdėjimas. Kai kurios kuopos apvertė virtuves su vakariene, šaukdamos, kad blogas maistas. Buvo tikėtasi, kad ir Šiauliuose, 2 pėstininkų pulke, kažkas panašaus, kaip Aukštojoje Panemunėje, gali atsitikti. Sužinojęs, kad virtuvės jau verčiamos, nuvykau kuopon, įsčiau viršilai išrikiuoti kuopą, lyg ir patikrinimui. Praėjau pro gretas žiūrėdamas į veidus, norėdamas įsitikinti, ar kareiviai manęs klausys. Kareivių akys lydėjo mane, kaip visuomet, malonios, su pagarba, atsidavusios. Nė vienas kareivis nepalydėjo manęs piktu žvilgsniu. Įsitikinau, kad kuopa klausys ir jokių riaušių pulke nebus.

Atsistojau ties kuopos viduriu ir prabilau taip: „Vyrai, ar girdėjote, kas dedasi Kaune? Lietuvis lietuvių žudo. Mūsų pulke kai kurios kuopos apvertė virtuves, esą blogas maistas, ankštos patalpos. Taip, vyrai, maistas blogas ir patalpos ankštos. Tai tiesa! Mes kėlėmės iš mirusiųjų, turime tris kaimynus, keleriopai stipresnius už mus ir kiekvienas jų nori mus praryti. Rusai komunizmo vardu, vokiečiai bermontininkų vardu, o lenkai unijos vardu. Visi jie nori vėl mus numarinti. Rusų ir vokiečių šiaip taip atsikratėme, liko dar lenkai. Su jais reikės dar kariauti. Visi mūsų bajorai save laiko lenkais. Ar yra čia išsirikiavusių mūsų tarpe nors vienas bajoras? Atsiliepk! Tyla, reiškia nėra. Matot, vyrai, bajorų mūsų tarpe nėra, mes visi valstiečių ir darbininkų vaikai. Bajorai, laikydami save lenkais, nuėjo pas lenkus. Jie ateis ginti savo dvarus, nenorės leisti, kad muzikai išsidalytų jų žemes. Mes irgi nenorime daugiau būti lenkų muzikais. Mes norime būti sau žmonės. Tarpusavio riaušės kaip tik duos progos lenkams ateiti ir malšinti sukilusius muzikus. Ar mes, vyrai, galime leisti neišmanėliams, šiaudadūšiams, kelti riaušes? Sakykite!“ – „Ne, vade, negalime!“ – atsakė rikiuotė, kaip vienas žmogus. „Ar klausysite mano įsakymo, jeigu reikės pavartoti ginklą prieš riaušininkus? Atsakykite!“ – „Klausysime, vade. Vesk!“ – atsakė rikiuotė. „Gerai, vyrai. Pirmas būrys budi. Ginklininke, išduokit kiekvienam pirmojo būrio vyrui po 25 kovos šovinius. Išduokit pirmojo būrio būrininkui du kulkosvaidžius ir po penkias juostas šovinių. Visi kiti laisvi iki patikrinimo. Kurie turite draugų kuopose, nueikite ir perspėkite, kad nemanytų kelti netvarkos pulke. Perspėkite, kad bus sutvarkyti. I būrio būrininke, išsiųskite keturis pat-

rulius, po tris vyrus, patruliuoti svarbiausiomis miesto gatvėmis. Išstatykite užtaisytus kulkosvaidžius antrajame aukšte, kampiniuose languose. Pastatykite prie durų iš gatvės dviejų kareivių sargybą, tegu svetimų žmonių į vidų neleidžia. O dabar, išsiskirstykite!“

Tyčia tuos visus įsakymus daviau, kad visi girdėtų. Buvau tikras, kad pulko kareiviai apie pasiruošimą sužinos. Palikęs du karininkus budėti, perspėjau, jeigu kas atsitiks, skambinti man. Neatsiliepus, siūsti pasiuntinį. Viską sutvarkęs išėjau vakarieniauti.

Nedaug buvo karininkų valgykloje. Visi susirūpinę. Atėjo adjutantas ir apsidairęs atsisėdo šalia.

- Kas naujo? – paklausė.

- Nežinau jokių naujienų, – atsakiau.

- Kaip laikosi tamstos kuopa, majore?

- Kaip visuomet.

- Kur būsi naktį? – klausia.

- Savo kambaryje.

- Toks neramus laikas, gali riaušės kilti.

- Ką kalbi, leitenante, jokių riaušių nebus.

- Kaip nebus! Jau keturios kuopos apvertė virtuves su vakariene...

- Gerai padarė! Kasdien vakarienei kruopos. Trys savaitės ir vis tos pačios kruopos. Nusibodo žmonėms. Ar nėra Lietuvoje bulvių, kopūstų, burokų, pagaliau miltų? Galima pagaliau net kleckų išvirti, su tuo pačiu pienu užbaltinus. Vis būtų pamaina. Ūkio vedėjas nesirūpina. Pulko vadas neprižiūri ūkio dalies ir nesubara ūkio vedėjo... Einu miegoti!

Tikras buvau, kad rytojaus dieną pulko vadas šį mūsų pasikalbėjimą jau žinos. Neapsirikau. Rytą, kaip visuomet, 8 val. atvykau kuopon ir radau viską tvarkoje. Budėjusį būrį pasiunčiau miegoti, o II būrį su vienu karininku palikau budėti. Pats su dviem būriais išėjau rikiuotės užsiėmimams.

Atsargumo sumetimais liečiau išduoti einantiems į užsiėmimus vyrams po penkis kovos šovinius, bet šautuvų neužtaisyti. Pradėjo ir kitos kuopos eiti į užsiėmimus – kai kurios kuopininkų vedamos, dauguma – karininkų. Apie dešimtą valandą į aikštę atvyko pulko vadas. Į jo pasveikinimą kuopos atsakė tvarkingai. Vadinas, krizė praėjo, viskas tvarkoje. Prisiartino ir prie mano kuopos. Padaviau komandą, pasisveikino su kuopa, priėjo prie manęs, padavė ranką:

- Einam, Pranukai, pasivaikščiосime.

Nuėjome į sodelį, kalbėdami visokius niekus. Sodelyje pulkininkas Grigaliūnas-Glovackis tarė man:

- Vakar mitingavai su savo kareiviais...

- Kaip tai mitingavau, tamsta pulkininke! Nemitingavau, tik išrikiavęs kuopą pasakiau apie padėtį keletą žodžių, kaip visuomet. Na ir paklausiau, ar klausys manęs, jeigu reikės vartoti jėgą prieš riaušininkus. Kareiviai atsakė – klausys, tai ir visas mitingas, tamsta pulkininke!

- Kodėl tu, Pranuk, nepraneši man apie savo priemones riaušėm stabdyti? Aš būčiau buvęs ramesnis.

- Tamsta pulkininke, dėl tokių niekų nenorėjau tamstos trukdyti.

- Kalbėjaisi, Pranuk, su adjutantu, peikei ūkio dalį ir mane. Galėjai jam pasakyti apie tavo panaudotas priemones.

- Taip, tamsta pulkininke, kalbėjau! Sakiau, kad kalta ūkio dalis. Tamsta per daug pasitikėjai kapitonu Vimeriu. Jis mažai rūpinasi žmonėmis. Apie mano panaudotas priemones, jeigu

būčiau sakęs adjutantui, būtų išėjęs gyrimasis: įsakymo negavau, o žiūrėkit, aš pats tvarkausi. Į ką tai būtų panašu? Aiškiai pasakiau adjutantui, kad einu miegoti ir jokių riaušių nebus.

Pradėjome kalbėti apie pašalinius reikalus ir abu nuėjome pulko štaban. Įtampa atslūgo. Be keturių išverstų virtuvių, daugiau nieko neįvyko. Pulkas vėl gyveno normaliu gyvenimu. Už savaitės apie šį įvykį užmiršom.

Iš Valstybės Prezidento Antano Smetonos įsakymų

... Laikiniai einantį Vyriausio karo vado ir krašto apsaugos ministerio pareigas generolą leitenantą P. Liatuką, jam prašant, paliuosuoju nuo jo užimamų vietų nuo šio dvidešimts trečio vasario priskiriant jį prie Generalinio štabo iki naujo paskyrimo...*

... Generolą Silvestrą Žukauską skiriu Vyriausiuoju Lietuvos kariuomenės vadu pradedant nuo šio 23 vasario...

Pranas Liatukas

savanoris, generolas leitenantas

Niekuomet neužmiršiu tų sunkių laikų, kada kelis mėnesius paeiliui negaudami algos, o kartais, dėl sunkaus susisiekimo, mažai gaudami ir maisto, kaip liūtai puolėt bermontininkus ir išvijot juos iš Lietuvos. Ir nebūdamas Vyriausiuoju vadu, aš visuomet būsiu su jumis, nes pasilieku jūsų tarpe. Tikiuos kad ir ateityje narsi mūsų kariuomenė daugiau rūpinsis Lietuvos, negu savo reikalais.

Lietuva

1920 m. vasario 25 d., Nr. 44

Prienai. Visuomet ramūs, tylūs prieniečiai paskutiniu laiku pradėjo smarkiai bruzdėti. Bruzdėjimo priežastis antri metai gyvenąs Prienuose kun. prelatas Staniulis. Atsikėlęs į Prienus, kunigas prelatas tuojau pradėjo barti parapijiečius, kad mažai duoda kalėdiškio, kas parapijiečius labai nustebino. Toliau pašalino visų gerbiamą klebonijos šeimininkę lietuvaite ir parsivežė lenkę, kuri drauge su klebonu ėmė iš aukšto žiūrėti į žmones ir net nelabai norėjo, kad žmonės varstytų klebonijos duris.

Nesutikimas tarp lenkiškai kalbančio triumvirato: kunigo prelato, jo šeimininkės ir laikinai gyvenančio Prienuose kun. Daunoro iš vienos pusės ir parapijos iš kitos pusės vis augo. Didesnio laipsnio jis įgavo, kada parapija sužinojo, kad iškeliamas iš Prienų (prie prelato jau trečias kunigas iš eilės) visos parapijos didžiai gerbiamas kun. Povilaitis. Kun. Povilaitis ypač daug pasidarbavo parapijos naudai per karą, vokiečiams atėjus, kur kiekvienas galėjo rasti pagalbos ir užtarimo. Neskaitant darbininkų, moterų ir kitų draugijų protestų, visi parapijiečiai ėmė rašyti prašyme Seinų vyskupijos administratoriui, kad būtų paliktas kun. Povilaitis ir pašalintas kunigas prelatas.

Pirmą Kalėdų dieną džiaugsmo vietoj Kristui gimus, prieniečiai išgirdo tą, ko dar bažnyčioje nebuvo girdėję ir nesitikėjo begirdėsią. Kaip griausmas iš sakyklos pasipylė prakeikimai... Ir kas tik „bjaurybėms“, „piktos dvasios apsėstiems“, „pasiutėliams“ ir t. t. parapijiečiams nebuvo atminta: ir kalėdiškis, ir protestai, ir šeimininkė.

Prienų miestas, pasak prelato, stovi ant bedugnės krašto.

* atleidžiu

Albinas Rimka*ekonomistas, Vyriausiosios komisijos kariškius žeme aprūpinti narys*

Vyriausioji komisija kariškiams žeme aprūpinti vasario 20 d. posėdy nusprendė paimti Valstybės nuosavybėn:

1. Kretingos apskrity iš kunigaikščio Bogdano Oginskio įpėdinių Salantėlių palivarką ir Marianovos palivarką.

2. Utenos apskrity iš Antano Kozielos – Poklerskio: Deksnių dvarą, Jotaučių palivarką, Konstantiniškių vienkiemį, Užusalių vienkiemį.

3. Panevėžio apskrity iš Mykolo Komaro Pavašakių palivarką.

4. Trakų apskrity iš Marijono de Broel – Pliaterio Silviškių dvarą, Adamavo palivarką, Karniškių dvarą, Kamilino palivarką.

5. Pasvalio apskrity iš grafo Alfredo Tiškevičiaus: Ubiškių dvarą, Totorių dvarą, Oški- niškio dvarą, Blindžių dvarą, Tabokinės dvarą, Rucko dvarą, Makrisinovo dvarą.

Lietuva*1920 m. vasario 27 d., Nr. 46*

Alytus. Iš lenkų pafrontės. Alytaus apskrity, Punios, Nemajūnų, Jiezno ir kituose valsčiuose kažin kas leidžia gandus, jog lietuvių kareiviai labai miršta, juos nuodija, badu marina. Žinių tų parneša grįžtą iš Kauno. Tėvai, kurių vaikai yra kariuomenėj, nerims- ta. Matyt Kaune yra gerokai Lietuvos priešų. Jau mūs nebestebina lenkų agitacija prieš Lietuvos valstybę, bet kai tokia agitacija ateina iš Kauno, tai mes tariam, kad priešingas Lietuvos valstybei lenkų gaivalas Kaune yra labai jau drąsus.

Kiti lenkai Alytaus apskrity gauna per Vilnių laiškų net iš Krokuvos, laikraščių iš Var- šuvos, mat lietuviai į tai žiūri pro pirštus, bet pamėgink pasiųsti laišką į Vilnių – bus tuščias darbas. Šmuklerių* eilės traukia mūsų javus į lenkų pusę, nors kalba žmonės, jog esąs įsaky- mas juos gaudyti, tačiau to įsakymo mums niekas nepaskelbė. Mūsų milicijos vadai su len- kiškėmis ir vokiškėmis pavardėmis atsidavę daugiausia medžioklei ir lankymui vestuvių, o kitiems darbams laiko neturi. Dvi dienas sausio mėnesį būdamas Alytų stengiausi pamatyti Alytaus apskrities milicijos vadą, bet negalėjau, nes buvo išvykęs medžioti. Po kiek laiko vėl nuvykau į Alytų ir vėl nepasisėkė milicijos vado pamatyti, nes buvo tuojuo sugrįžęs iš me- džioklės ir neturėjo laiko. Jiezno nuovados viršininkas dagiausia kalba rusiškai ir lenkiškai.

Žmonės sužinoję, kad viena lenkė iš Vilniaus turi lenkų proklamacijų, pareikalavo padaryt pas ją kratą. Krata buvo padaryta po trijų savaičių nuo reikalavimo ir, žinoma, nieko nerasta ir jai pasakyta, kas reikalavo tos kratos. Milicijai buvo pranešta, kad pas vieną žmogų ateiną persirengę lenkų kareiviai su žydais ir pasiimę supirktus jiems javus ir gyvulius. Nemajūnų milicininkai suėmė pasakytą dieną nupirktas lenkams tris karves, bet nuovados viršininkas jas atidavė šmukleriui, ir tas nugabeno į Butrimonis.

Iš Lietuvos kariuomenės vado generolo Silvestro Žukausko įsakymo

*... Įsakau įvairinti valgį į savaitę šiaip: 2 kartu sriuba iš bulvių ir kruopų, 2 kartu ko- pūstai, 1 kartą kukuliu (parpeliu**, murmuliku) sriuba ir 2 kartu žirnių sriuba. Armijos intendantui uždedu pareigą dalims reikalaujant atleisti šiuos produktus reikiamoj kiekybėj. Vakarieniems virti arba bulvių sriubą, arba kruopas. Visiems virimams atleisti atitinkamą kiekybę mėsos arba konservų ir riebalų...*

* kontrabandininkų

** iš miltų ir bulvių pagaminti kukuliai

... Pastebiu, kad mano įsakymai neskelbiami kareivių žiniai ir pertat nepildomi. Šis mano pastebėjimas dėl nepildymo įsakymų – paskutinis...

Jonas Petraitis

kapitonas, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko III bataliono vadas

Gili šalta 1920 m. žiema baigėsi. Prasidėjo ankstyvas pavasaris. Bet mūsų nuotaika nepavasariška. Nebe tokia, kaip buvo pernai pavasarį. Pernai tuo metu savanorių būriai, senesniųjų ir vieni kitų raginami, tėvynės meilės kupini, sutarę žūt būt atvaduoti Lietuvos laisvę, būriais važiavo ir pėsti ėjo į Kauną, į Alytų – ten, kur kūrėsi Lietuvos pulkai. Grįžo Didžiojo karo dalyviai, senesnieji mūsų kariai, mokiniai paliko mokyklos suolus, artojai žagres – visi, kas gali, būrėsi į savus lietuviškus pulkus. Nepaisydami, kad alkani, nudriskę ir basi, blogai apginkluoti, bet didelio pasiryžimo ir noro laimėti vedami, viską nugalėjome. Bolševikus už Dauguvos išvijome, bermontininkus – į Vokietiją. Tada kariuomenės ir visuomenės nuotaika buvo kuo geriausia. Lietuva, rodos, jau laisva. Ko daugiau bereikia?

Bet šį pavasarį neramu. Jaučiame artėjant audrą, nors šiaip jau viskas atrodo tvarkoje.

Kodėl taip? Todėl, kad mumyse pradėjo išsigalėti nelietuviška dvasia. Mūsų kariuomenėje atsirado tokių karininkų, kurie atvirai pradėjo užgaulioti lietuvių karininką ir kareivį. Mat, kol kariavom prieš bolševikus ir bermontininkus, tai jie manė, kad mes dirbam bendrą darbą Lenkijos naudai, bet dabar įsitikino, jog jie labai apsiriko.

Nežinau, ar visuose mūsų pulkuose tokių ponų turėjome, bet mūsų 2 pulke tikrai jų buvo, Kauno įguloje net itin daug. Pasitaikydavo net ir lietuvių tarpe tokių, kurie vargiai tesugebėjo atskirti Lietuvą nuo Lenkijos. Kaip generolas Kondratavičius Vilniuje 1918 m. pabaigoje kad negalėjo suprasti, koks skirtumas tarp Rusijos ir Lietuvos, ir dėl to labai mustebęs vieną sykį paklausė plk. Kubilių: „A razve u vas prikazy po litovski pišutsia?“ (Argi įsakymus jūs rašote lietuviškai?), taip ir mūsų lenkininkai. Jie galvojo: atsiskirti nuo Rusijos Lietuva gali, ir atėjo jau laikas atsiskirti, bet tik sykiu su Lenkija. Šios dvi valstybės turi atsiskirti nuo Rusijos tokiam pavidale, kokios jos buvo prieš 1772 m., t. y. prieš Lenkijos padalinimą. Dar pusė bėdos būtų buvę, jei jie būtų tik galvoję taip, bet jie atvirai taip kalbėjo ir kitus norėjo įtikinti, kad kitaip ir būti negali. Mūsų kariuomenės bendras veikimas prieš bolševikus davė jiems manyti, kad lenkų ir mūsų kariuomenės esančios vienas vienetas, tik laikinai su skirtingomis vadovybėmis, bet kad bendrą priešą išvijus, jos automatiškai turėsiančios susijungti.

O čia dar vasario pradžioje lenkų kariuomenė užėmė Daugpilį. Išvijo bolševikus iš Latgalos. Mūsų „šlėktos“ triumfuoja. Ne tik Lietuva, bet ir Latvija turi būti Lenkijos dalis. Bus Lenkija „ot morza do morza“*. Tuo metu vienas mūsų kariuomenės aukštas asmuo, nuvykęs į Vilnių, pagarsino vienam lenkų laikraštyje nelemtą straipsnį, savo pavarde pasirašytą, kad „Lenkija ir Lietuva, aišku, yra viena valstybė ir tik tokia tegali egzistuoti“. Šis jo straipsnis padarė tam tikrą įspūdį: vieniems gerą, kitiems – blogą. Visuomenė tuo reikalu ką nors pasakyti negalėjo, nes tada Lietuvoje buvo karo padėtis. Paskui ji užmiršo apie jį. Tiesa, tam asmeniui grįžus, majoras Čaplikas jam buvo padaręs daug nemalonumų, bet vėliau dėl to ir pats mjr. Čaplikas nukentėjo. Tiesa, tas asmuo, kaip ir daugelis kitų, padarė taip, nesuprasdamas savo žygio reikšmės, bet lenkai vis dėlto juo savo metu pasinaudojo.

* nuo jūros iki jūros

Kazys Ališauskas*savanoris, 2-ojo pėstininkų pulko leitenantas*

Generolo Žukausko šeimyniniai reikalai buvo susipainioję, dėl ko jis labai kentėjo. Jis buvo vedęs jau seniai, dar caro laikais, vieną Lietuvos dvarininkaitę. Savo vaikų neturėjo. Augino tik savo brolio dukrelę, kurią labai mylėjo. Mergaitė liko Lenkijoje, o gal Vilniuje, ten turėjo sužadėtinį. Generolas dėjo daug pastangų ją parsigabenti į Lietuvą, todėl ir važinėjo. Jokių politinių ar šiaip pašalinių tikslų važinėti neturėjo. Buvo ją parsigabėjęs, bet pastaroji nerimavo. Išvyko, ištekėjo ir ten, Lenkijoje, pasiliko.

Juozas Vėbra*savanoris, 1-ojo artilerijos pulko leitenantas*

Ką mes būtume nuveikę 1918–1919 metais, jei mūsų, jauniklių, tarpe nebūtų buvę Ladygų, Plechavičių, Petruičių, Rėklaičių, Pundzevičių ir daugelio kitų mūsų vyresniųjų, kurie mus mokė ir vedė pirmuosius netvirtus mūsų žingsnius. Neatsižvelgiant į mūsų tuometinį entuziazmą, be jų mes tebūtume galėję tik garbingai numirti.

Kovo 8 d.

Įkurta Lietuvos informacijos agentūra ELTA, kurios direktoriumi paskirtas Juozas Eretas. Valstybės Prezidentas karininkui Maksimui Katchei suteikė generolo leitenanto laipsnį.

Lietuva*1920 m. kovo 9 d., Nr. 55***Žagarė nenori priklausyti latviams**

Žagarės gyventojai, patyrę, kad latvių vyriausybė kelia pretenzijų dėl jos priklausymo, atsiuntė Lietuvos valdžiai prieš tai protestą ir dideliame susirinkime vasario 29 d. pareiškė vienbalsiai savo norą priklausyti Lietuvai.

Pribuvėjų kursai

Visos iki šiol padavusios prašymus iš kaimo (provincijos) priimt į pribuvėjų (akušerių) mokyklą, turi atvažiuot kovo 10 d. į Kauną ir bus priimtos į mokyklą. Gyvenančios Kaune tesužino apie priėmimą Kauno ligoninės raštinėj kovo 10 d.

Dr. Pr. Mažylis

Pribuvėjų kursų vedėjas

Lietuvos kariuomenės vado gen. Silvestro Žukausko įsakymas*kovo 12 d.*

Susekta, kad nieko bendro su kariuomene neturintieji asmenys rėdos kariškais drabužiais įvairiems prasikaltimams atlikti ir tuomi plėšia mūsų kariuomenės garbę. Įsakau visiems karininkams ir karo valdininkams be jokios išimties turėti su savim asmens liudymas Vyriausiojo kariuomenės vado 1919 metų 34 nr. 3S įsakyme nurodytus.

Asmens liudymai be jokių ginčų turi būti rodomi visur karininkams ir milicijos valdininkams, turintiems specialius šiam reikalui raštiškus įgaliavimus su parašu Generalio štabo viršininko, divizijos vado arba komendanto. Asmenis be asmens liudymo talpinti įgulos daboklėn ligi išsiaiškavimo.

Visi liuosuojamieji miestan kareiviai turi turėti terminuotus paliudymus su viršininkų parašais ne žemiau kuopos vado. Sulaikytus kareivius talpinti daboklèn ligi išsiaiškinimo.

Paskutinis šiam įsakymui terminas š. m. kovo mėnesio 16 diena.

Dar kartą pabrėžiu, kad tarnybos valandomis neturi būti jokių siuntinėjimų bei paleidimų įvairiais reikalais. Kareiviai, iš fronto ir komendantūrų atsiųsti Kaunan tarnybos reikalais, vaikščioja mieste ne sulig formos apsirengę, be diržų, neatidavinėja pagarbos. Pradėsiu vartoti griežtesnes priemones už mano įsakymų nepildymą.

Vakar sutikau Antrojo atsargos bataliono gurguolę, važiuojančią malkų. Gurguolė važiavo be jokios tvarkos ir be raito palydovo-vyresniojo. Bataliono vadui pulkininkui Šalkauskui išreiškiu papeikimą. Įsakau nubausti ūkio dalies vedėją už mano įsakymų ignoravimą.

Š. m. kovo mėnesio 11 dieną išvažiuoju frontan.

Leonardas Peseckas

savanoris, leitenantas

Buvo suruoštos pirmosios aviacijos metinės. Viename iš barakų parioglino ilgą medinį skobnį, iš abiejų šonų – medinius suolus. Ant stalo paklojo nemažą rūkytų lašinių paltį, neregėto dydžio juodos ruginės duonos kepalą ir statinaitę kažkokio bizalo, įtartinai drumzlinos spalvos, bet stipraus, kad net ašaros tykšta. Visa tai parūpino lakūnų valgyklos šeimininkas Mikalajūnas.

Stalo gale atsėdėjo ūsus papūtęs generolas Kraucevičius, tuo metu ėjęs aviacijos viršininko pareigas, o jam iš dešinės oro eskadrilės vadas Dobkevičius. Mes visi atsistojome ir pilną stiklą išgėrėme už Vytautą Raubą, kurio jau tarp mūsų nebuvo. Dar, rodos, tik vakar mes visi džiaugėmės ir spaudėm jam ranką – pirmasis išskrido savarankiškai! Gabiausias tarp mūsų! Ir štai – pirmasis išskrido į Anapilį, tariant karžygių bočių žodžiais... Antrasis stiklas buvo už ką tik palaidotą Juozą Kumpį. Per metus – du žuvusieji.

Prie stalo mes ilgokai pasėdėjome. Lakūnai visada turi apie ką pakalbėti, o čia dar fronto skridimai. Ir ta be galo patraukli žmogaus sparnų svajonė. Pakilo iš užstalės ir namo nuėjo, nužingsniavo generolas Kraucevičius, o mes neskubėjome... Galop tuščią statinaitę kažkas paritino per aslą. Metas išsiskirstyti. Gal prieš miegą pasivaikščioti? Eime į miestą! Į Kauną! Tą vakarą aš budėjau, todėl norom nenorom privalėjau likti aviacijoje. Nėjo ir eskadrilės vadas Jurgis Dobkevičius. O šnekus vaikinių būrys mitriai nusileido laiptais ir pasipylė senamiesčio gatvėmis. Priekyje visų ėjo aukštas, šviesiaplaukis, rankomis mosta-guodamas Julius Šalkauskas. Jis užmigusiam miestui, balso neslopindamas, skelbė:

- Vyrai, moterys, vaikai... Slėpkitės! Eina aviacija!

O jam pritardami ir visi ūbtelėdavo kartu: „Eina aviacija! Eina aviacija! Eina, eina!“ Ir taip kelis sykius: „Vyrai, moterys, vaikai...“ Jie jau buvo nužingsniavę gerokai miesto centro link, kaip ūmai tuos visus nakties tylos nemėgstančius apsupo ginkluotas komendantūros patrulis.

Prasidėjo ginčas. Bet patrulis buvo negailestingas ir nekreipė dėmesio, kad sulaikytųjų dauguma karininkai ir dar kokie – padangių kariai! Bet ir jiems nevalia vidurnakčiai triukšmauti! Sutrato užtaisomų šautuvų spynos. Dar kiek ir ar nepaspils šūviai? Galop sveikas protas nulėmė. Sulaikyti aviatoriai paklusniai nuėjo komendantūron ir buvo uždaryti daboklèn iki ryto.

Aš sėdėjau prie telefono aparato ir skaičiau kažkokį vokišką laikraštį, kaip staiga atsivėrė durys ir įbėgo uždusęs Stanaitis.

- Mūsų ereliai už groių! – sušuko jis. – Bėgame gelbėti...

Jis skubomis nupasakojo nemalonų įvykį.

- O kaip tu nepakliuvai?

Stovėjęs atokiau, kai ginčas su patruliu pasiekė apogėjų, jis tyliai šmurkštelėjo į skersgatvį ir pasislėpė. Nustatęs, kur sulaikytus vyrus nuvedė, Stanaitis su negera žinia atsidadė štabe.

Tuoį priekiau Jurgi Dobkevičių ir visi trys skubėjom į miestą vaduoti sulaikytų draugų. Komendantūroje įvyko smarkus ginčas. Pareikalavome, kad pasirodytų Kauno miesto karo komendantas Mikuckis. Tas atėjo pasišiaušęs, ką tik prižadintas, pagiringas. Jis atsisakė paleisti lakūnus. Telefonu iššaukėme generolą Kraucevičių. Bet šis „nusimazgojo rankas“. Pasipiktinęs, kad jį pažadino, lengvai nusileido urzgiančiam komendantui: „Tegul svolačiai* neklauzados tupi daboklėje, jeigu nenorėjo ilsėtis savo lovose!“ – pasakė Kraucevičius.

Ir visko pabaigai – komendantūros pareigūnai griebė mus, tris „vaduotojus“, ir įgrūdo į kamerą, kur jau sėdėjo sulaikyti draugai. Jokie aiškinimai negelbėjo. „Ligi ryto, balandėliai, tupėkite mūsų narvelyje!“ – šaipėsi jie.

Mūsų vyrukai nemiegojo, bet sėdėjo prie šachmatų lentų. Ir su jais visais, su dvidešimčia iš sykio, žaidė vienas Antanas Gustaitis, atsigulęs ant narų. Čia aš pirmą sykį pamaciau, koks talentingas šachmatininkas, kokią galingą proto dovaną turi Antanas Gustaitis. Jis lengvai raitė dvidešimt priešų iš sykio!

Išaušus rytui komendantas mus paleido, beveik akių ir nesumerkusius. Atskubėjome tiesiai aerodroman. Skraidymų diena.

Įsakymas Lietuvos kariuomenei kovo 16 d.

Skelbiami žiniai ir pildymui Valstybės Prezidento įsakymų nuorašai:

Kovo mėnesio 9 dienos:

„Vasario 22 dieną 1920 metų atsirado kareivių, kurie užmiršo savo priesaiką saugoti Lietuvos nepriklausomybę, neapgalvotai pasidavė Lietuvos priešų kurstymams ir drįso pakelti ranką prieš tėvynę.

Lietuvos priešai nuo seniai siuntė agitatorių minias, kad tik išardžius Lietuvos kariuomenę, kuri yra stipriausia nepriklausomos Lietuvos atrama ir darbo žmonių laisvės patikrinimas. Tie, kuriems nepasiseka viešai, atvirame ir padoriame mūšyje, pergalėti Lietuvos kariuomenę ir tie, kuriems nepavyks užgrobti visa Lietuva, sumanė klasta išardyti Lietuvos kariuomenės pajėgą. Apsimetė lietuviai tautos ir darbo žmonių draugais, jie ėmė kurstyti lengvatikius kareivius stoti prieš savo valdžią, idant tokiu būdu įvesti Lietuvon netvarką ir duoti Lietuvos priešams progą užimti Lietuvą ir pavergti jos žmones vergijon.

Laimei mūsų kariuomenė nepaklausė tų įkalbinėjimų. Tik vieno artilerijos pulko viena baterija ir iš dalies antrasai atsargos batalionas ir pasidavė į tuos spąstus ir išdrįso pakelti ranką prieš Tėvynę.

Todėl aš, Antanas Smetona, Lietuvos Prezidentas, prisiekęs ginti Lietuvos nepriklausomybę ir saugoti jos neliečiamybę, įsakau įstatymais tinkamais nubaudus prasikaltėlius, minėtąsias Lietuvos kariuomenės dalis, būtent Artilerijos pulko aštuntąją bateriją ir Antrąjį atsargos batalioną išformuoti.

Betgi, atsimindamas išformuojamų dalių garbingąją praeitį ir nenorėdamas jų vardo amžinai temdinti dėl išklydėlių pasikėsimo ant Tėvynės, leisiu panaikintą grąžinti jų vardą tik tada, kada begindami Lietuvą, krauju nuplaus užtrauktąją ant savęs dėmę.

* niekšai

Su didele širdgėla pranešdamas apie tai Lietuvos kariuomenei, aš ir su manim Lietuvos tauta giliai esame įsitikinę, kad Lietuvos gynėjai, kurie tiek garbingų lapų įrašė savo jaunon istorijon, ieškos progos atitaisyti Lietuvos kariuomenės garbę. Kol kas bus padaryta, įsakau Artilerijos pulkui laikyti vasario 22 dieną – gedulo diena.

Šį įsakymą perskaityti visoms dalims: pulkams, batalionams, kuopoms ir t. t.“

Pasirašė: Valstybės prezidentas A. Smetona, Vyriausias kariuomenės vadas generolas Žukauskas.

Lietuva

1920 m. kovo 16 d., Nr. 61

Lietuviai neužmirškite! Pirkite „Birutės“ saldinių Šiauliuose.

Iš Lietuvos kariuomenės vado generolo Silvestro Žukausko įsakymo

*... Kadangi popieros kainos kasdien vis kyla, įsakau visiems štabams ir raštinėms prisi-
laikyti didžiausios popieros ekonomijos. Trumpo turinio pranešimai ir pareiškimai turi būti
rašomi ant 1/8 dalies, o didesnio – ant 1/4 dalies lapo. Juodraščiams ir nuorašams vartoti
žemiausios rūšies ir kainos popierą. Atsakymus arba paaiškinimus rašyti ant to paties gauto
su užklausimu popieros blanko. Skyriams susirašinėjant tarp savęs, vokus vartoti tik slap-
tiems raštams. Reikalinga vengti pirkimo vokų, o gaminti juos patiems iš senų laikraščių
popieros arba gautus vokus išverčiant į antrą pusę.*

Pastebėta, kad važiuodami traukiniais kareiviai šaudo iš vagonų.

Kad užkirtus kelią panašioms apsireiškimams įsakau:

*Stočių ir ruožų komendantams sekti, kad važiuojantieji gelžkeliais kareiviai tinkamai
elgtųsi – už betvarkę komendantai bus traukiami atsakomybėn.*

*Važiuojantiems traukiniu karininkams sulaukyti šaudančius iš vagonų kareivius ir per-
duoti stočių komendantams.*

Atostogoms kareivius liuosuoti be šaunamų ginklų.

*Važiuojančių traukiniais komandų patronus laikyti pas vyresnius ir tik gyvam rei-
kalui esant išduoti kareiviams*

Kovo 26 d.

Fermos vienkiemyje (Dūkšto valsčius) lenkai nužudė ūkininką Petkelį, jo žmoną ir du vaikus.

Lietuva

1920 m. kovo 28 d., Nr. 71

Žemė kariškiams

Kovo 18 d. Šventenikų dvare, Kruonio valsč. Trakų apskr., gavo žemės šie kariškiai: Pelikšas Zavistanavičia – 20 deš., Juozas Kirševičius – 19 deš. Žuvusio kareivio tėvas Ignas Malinauskas – 20 deš. Kovo 20 d. Jodiškės dvare, Kaišiadorių valsč. Trakų apskr., gavo šie kariai: Petras Stanionis – 19 deš. Žuvusio kareivio motina Ieva Juzukonienė – 20 deš. O taip pat kiekvienas gavo po 50 pūdų vasarojaus, 30 pūdų rugių ir po 100 kelmų miško.

Ukmergės apskrities Taujėnų dvaro Zamukos palivarke žemės gavo šie kariai: 1) Stasys Masalskis – 14,94 ha, 2) Jonas Tamošiūnas – 15,35 ha, 3) Karolis Petrikas – 15,82 ha,

4) Jonas Diliūnas – 14,84 ha ir 5) Stasys Davolius – 16,12 ha.

Be to, 15 kareivių gavo žemės Marijampolės apskr. ir 5 kareiviai – Vilkaviškio apskr. Dabar žemė duodama ar sužeistiems kareiviams, ar nukautų kareivių tėvams. Tokie yra pirmoj eilėj.

Vaclovas Šliogeris

Karo mokyklos III laidos kariūnas

Mokslus pradėjome sausio 15 d. Iš karto labai pritrenkė geležinė drausmė. Nors ir prieš tai buvau kareiviu, tačiau 2 pėstininkų pulke drausmė buvo labai švelni, pasakyčiau „tėviška“. Karininkai elgdavosi labai draugiškai, neprisimenu, kad kurį nors būtų nubaudę. Čia gi, Karo mokykloj, baudė už mažiausią dalyką. Tik pirmomis dienomis instruktoriai karininkai elgėsi kiek švelniau. Vėliau „valandos stovėti ramiai“ ir „neišėjimo į miestą“ savaitės pylėsi kaip iš dangaus perkūnai. Ypač „žiaurus“ buvo mokyklos viršininko pavaduotojas plk. ltn. Pranas Tvaronas, baudęs už menkniekius ir daug. Sykį per šaudymo pratybas gavau stovėti 12 valandų ramiai ir 6 savaites neišėjimo į miestą.

O buvo taip. Prieš šaudant, kuopa rikiuotėje stovėjo „laisvai“, kiek atokiau nuo šaudymo linijos. Patylomis šnekučiavomės. Išgirdęs kažkokį pokštą, nusijuokiau. Plk. ltn. Tvaronas, pamatęs tai, garsiai sušuko: „Mokinys Šliogeris juokiasi, jam keturios valandos ramiai ir dvi savaitės neišeiti į miestą!“ Aš dar vis kiek šypsojaisi. Tada Tvaronas pridėjo: „Mokinys Šliogeris dar juokiasi, jam dar 4 valandos ramiai ir dar dvi savaitės neišėjimo“. Kadangi jo balsas skambėjo kiek keistokai, tai aš vis šypsojaisi, nors ir buvau bausmės pritrenktas. Tvaronas ir vėl sušuko: „Mokinys Šliogeris dar šypsosi, jam dar 4 valandos ramiai ir 2 savaitės!“ Taip ir surinkau 12 valandų stovėti ramiai, 6 savaites neišėjimo už niekus. Gi aš buvau laikomas vienu iš drausmingesnių ir tvarkingesnių kariūnų. Buvo kariūnų, surinkusių virš 300 valandų stovėti ramiai ir arti metų neišėjimo į miestą. Viena laimė, kad ypatingomis progomis būdavo vykdoma „amnestija“ – bausmės atlikimą nuimdavo.

Taip būdavo Vasario 16-osios ir kitų švenčių progomis.

Įsakymas apie karišką cenzūrą

§ 1

Kadangi kariuomenė dar tebėra karo stovyje, draudžiu talpinti laikraščiuose, atsišaukiuose, brošiūrose ir kituose spaudiniuose apie:

- 1) dalių formavimą, grupavimą ir discipliną kariuomenės,
- 2) prisiruošimo darbus ir atskirus kariuomenės veiksmus,
- 3) strategišką bei taktišką judėjimus operacijos baruose apart tų, kurias patiekia pati kariškoji vyresnybė,
- 4) formavimą naujų dalių,
- 5) veikimą ir judėjimą aviacijos,
- 6) pristatymą ir aprūpinimą kariuomenės ginklais, drabužiais ir maistu,
- 7) pervežimą ginklų ir vietas jų laikymo,
- 8) kritiką kariškų įstaigų ar karo valdybos įsakymų kaip veikiančių, taip ir projektuojamų,
- 9) kritiką kariškų organizacijų,
- 10) garbinimą ar peikimą veiksmų kokio nors asmens iš karo vadovybės ir veiksmų kuriuos nors kariškos dalies, prilyginant prie veiksmo kitų asmenų ar dalių,
- 11) lyginimą materijalio užganėdinimo vienos dalies prie kitos,
- 12) vadų paskyrimus ir jų pareigų ėjimą,

- 13) faktinės mobilizacijos išdavas, kurios gali priešininkui žinių suteikti,
14) abelnai kariuomenę sukurstančių raštų.

§ II

Gaunamos iš privačių asmenų korespondencijos apie neteisėtus veikimus kariškių redakcijos laikraščių gali prisiųsti Krašto apsaugos ministerijai ištyrimui.

§ III

Už nepildymą šio įsakymo, išskyrus § II, prasikaltėliai bus baudžiami administratyviniu būdu ligi 10 000 auksinų, arba kalėjimo ligi 3 mėnesių.

Balandžio 3 d., 1920 m.
Kaunas

Vyriausias karo vadas generolas **Žukauskas**

Justinas Zubrickas
teisinininkas, poetas, Lietuvos valstybės kontrolierius

*Prie urnų, prie urnų,
Visi, kas tik galit!*

Balandžio 14–16 d.

Rinkimai į Steigiamąjį Seimą. Išrinka 112 atstovų: 59 krikščionys demokratai, 28 Vals-tiečių sąjungos ir socialistų liaudininkų bloko nariai, 12 socialdemokratų, 2 nepartiniai, 7 žydai, 3 lenkai, 1 vokiečiai.

Juozas Purickis
Steigiamojo Seimo narys

Krikščionių srovės laimėjimas yra socialinio bei ekonominio radikalizmo, bažnyčios įtakos ir ypač veiklios agitacijos padaras. Nors Lietuvoje vyrauja konservatingas ūkininkų luomas, bet ir Lietuva pagauta pokarinės nuotaikos, socialinio bei ekonominio radikalizmo ir ultramoderniškųjų tendencijų politikoje. Ypačiai grįžusieji iš Rusijos daug prisidėjo prie šios nuotaikos įsivyravimo.

Steponas Kairys
Steigiamojo Seimo narys

Gyvenamas laikas yra didžių proletariato laimėjimų gadynė... Kuriasi nauja tvarka ir jos kūrėju yra socialistinis pasaulio proletariatas.

Rapolas Skipitis
Kauno apygardos teismo valstybės gynėjas

Kiekvienam žinoma, viltininkai – pažangiečiai – tautininkai nei Rusijoje, nei Lietuvoje Steigiamojo Seimo laikais neturėjo kiek didesnio savo organizacijos tinklo. Juos rėmė daugiau išprusę asmenys, o to prie demokratinį rinkimų nepakanka. Reikia turėti balsuotojų masę. Gi tautininkai to neturėjo.

Juozas Tumas-Vaižgantas
rašytojas

Tarnautojų trūksta. Iš pradžių, kai reikėjo per 4 dienas iš vokiečių priimti visi gelž-

keliai, kai reikėjo pastatyti visas aparatas, tai imta bet kas. Negi galima buvo pasirodyti neištesinčiu. Neklausta, kokia kalba kalba. Daugeliui gelžkelininkų sugrįžus iš Rusijos, prisitaikinus prie reikalavimų jau tarnavusiems, buvo išleistas įsakymas daugiau nebeprimti nemokančių lietuviškai. Pagaliau yra pašalinami iš Lietuvos gelžkelių tarnybos visi, kurie lietuviškai nemoka. (Latviai pašalino visus nelatvius, kad ir mokančius latviškai, nes svetimtaučiai – menkas valstybinis gaivalas.)

Įsakymas Lietuvos kariuomenei
gegužės 1 d.

Skelbiamas pabėgusių iš kariuomenės karininkų, gydytojų, karo valdininkų ir kareivių, su nurodymu jų prasikaltimo, sąrašas

Karininkai

1. **Juozas Eičiūnas**, Alytaus komendantūros, pabėgimas į lenkų pusę ir slaptas lenkų organizavimas (POW),

2. **Pranas Budvytis**, 1 atsargos bataliono, pabėgimas į lenkų pusę,

3. **Edvardas Miškinis**, Panevėžio komendantūros, pabėgimas į lenkų pusę ir neatsiskaitymas už gautą avansą,

4. **Jonas Ragauskas**, 4 pėst. pulko, žmogžudystė ir pabėgimas į lenkų pusę,

5. **Gensbigelis**, 4 pėst. pulko, pabėgimas į lenkų pusę,

6. **Stasys Sucharževskis**, Tiekimų skyriaus, pabėgimas į lenkų pusę ir išnešimas valdiško revolverio „Bechol“ nr. 4241,

7. **Sergejus Menšikovas**, 1 raitelių pulko, pabėgimas į lenkų pusę,

8. **Juozas Sokolas**, Kauno komendantūros, pabėgimas į lenkų pusę,

9. **Jonas Montavičius**, Kauno komendantūros, pabėgimas į lenkų pusę,

10. **Antanas Ciprisevičius**, 2 pėst. pulko, pabėgimas į lenkų pusę,

11. **Vladas Liaudanskis**, Geležinkelių kuopos, pabėgimas į lenkų pusę ir netikrų sąskaitų dirbimas,

12. **Aleksandras Čalnikovas**, Autokuopos, pabėgimas į lenkų pusę,

13. **Nikolajus Miliutinas**, Autokuopos, pabėgimas į lenkų pusę,

14. **Balys Rauga**, 1 pėst. pulko, pabėgimas į lenkų pusę,

15. **Petras Kavalevičius**, Autokuopos, pabėgimas į lenkų pusę,

16. **Mikas Galatėlis**, Autokuopos, pabėgimas į lenkų pusę, slaptas lenkų organizavimas (POW),

17. **Aleksas Sipavičius**, Aviacijos dalies, pabėgimas į lenkų pusę, slaptas lenkų organizavimas (POW),

18. **Adolfas Voidatas**, 7 pėst. pulko, pabėgimas į lenkų pusę, slaptas lenkų organizavimas (POW),

19. **Stasys Mikalauskas**, 2 pėst. pulko, pabėgimas į lenkų pusę,

20. **Vladas Andreikavičius**, Inžinerijos dalies, pabėgimas į lenkų pusę,

21. **Vladimiras Tomkevičius**, Artilerijos pulko, pabėgimas į lenkų pusę su valdiškais pinigais (7000 auks.), slaptas lenkų organizavimas,

22. **Bruno Ešmontas**, 3 pėst. pulko, pabėgimas į lenkų pusę ir slaptas lenkų organizavimas,

23. **Giliari Sipavičius**, Automokyklos viršininkas, pabėgimas į lenkų pusę ir išieškojimas valdiškų pinigų (5538 auks.),

24. **Jonas Kundzevičius**, Atsargos bataliono prie Kauno komendantūros, pabėgimas į

lenkų pusę ir slaptas lenkų organizavimas,

25. **Edmundas Bardauskas**, Seinų komendantūros, pabėgimas į lenkų pusę,

26. **Jonas Eimontas**, 5 pėst. pulko, pabėgimas į lenkų pusę,

27. **Edmundas Osinskis**, Inžinerijos bataliono, pabėgimas į lenkų pusę, išėikvojimas valdiško turto ir neatsiskaitymas už gautą avansą.

Gydytojai

28. **Naumas Išlonskis**, 1 lauko ligoninės, pabėgimas į lenkų pusę ir išėikvojimas valdiškų pinigų,

29. **Zadaras Paškauskas**, 4 pėst. pulko, pabėgimas į lenkų pusę ir išėikvojimas valdiškų pinigų,

30. Medikas studentas **Bačkariovas**, 1 baltgudžių pulko, pabėgimas į lenkų pusę,

31. Felčeris **Martynas Janušauskas**, pabėgimas ir padirbimas netikrų pasiliuosavimo atostogoms dokumentų ir paslėpimas Kauno komendantūros rašto Nr. 8476.

Karo valdininkai

32. **Mauricas Smogorzewskis**, Tiekimų skyriaus, pabėgimas į lenkų pusę ir pasisavinimas valdiško turto (miltų),

33. **Kostantas Makutėnas**, Belaisvių stovyklų valdybos, pabėgimas į lenkų pusę,

34. **Silvestras Blažys**, 7 pėst. pulko, pabėgimas į lenkų pusę,

35. **Valentinas Apanavičius**, Butų skyriaus, pabėgimas į lenkų pusę,

36. **Vincas Dulinskas**, Mokomojo elektros technikos bataliono išdininkas, pabėgimas į lenkų pusę ir pasisavinimas valdiškų pinigų (12000 auks.).

Kareiviai

37. **Bronius Kostepavičius**, Utenos komendantūros kuopos, pabėgimas į lenkų pusę,

38. **Fricas Sisenas**, Utenos komendantūros kuopos, pabėgimas į lenkų pusę,

39. **Adomas Simonaitis**, 2 atsargos bataliono, pabėgimas į lenkų pusę ir išsinešimas valdiško šautuvo,

40. **Bronius Serbenta**, Intendantūros skyriaus, pabėgimas į lenkų pusę, pasisavinimas valdiškų pinigų (15000 auks.) ir priešvalstybinė agitacija.

Visi šiame sąraše išvardintieji asmenys, pasirodžius jiems Lietuvos valstybės ribose, turi būti sulaukomi ir traukiami atsakomybėn.

Gegužės 7 d.

Maskvoje prasidėjo derybos su Rusija. Lietuvos delegacijos vadovas – Tomas Naruševičius.

Lenkų kareiviai apiplėšė Sližių kaimą (Veprių valsčius).

Petras Klimas

Lietuvos derybų delegacijos narys

Didesnių ginčų sukėlė sienų nustatymas. Bet ir čia daugiau spyrėsi Marchlevskis, kuriam komunizmas nenuždė rusiškai jo gimtojo lenkiškumo. Tiesą sakant, čia buvo mūsų klaida, nes sienų komisijos narys Rozenbaumas spyrėsi įjungti į Lietuvos teritoriją visą Gardino guberniją, norėdamas gelbėti žydus nuo lenkų teroro, kurs jau tada buvo pasireiškęs Vilniuje, Lydoje ir kitose vietovėse. Būdamas priešingas lietuvių teritorijų išplėtimui neetnografiniais pagrindais, aš tylėjau per tuos disputus. Užtat gerai paruoštais duomenimis aš atspariai gyniau Vilniaus gubernijos rytus. Čičerinas ir Jofė net juokėsi iš ma-

nęs, kad aš, kaip varlė šokinėdamas, nugalėjau dalgį. Iš Gardino srities mums atiteko tik Panemunė ir mažas „hinterlandas“* aplink Gardiną, kaip korektyvas, būtinai reikalingas ekonomikos sumetimais, numatytas taip pat per Vilniaus konferenciją 1917 m., ir kaip kompensacija už lietuvių gyvenamą kraštą į pietus nuo Nemuno posūkio (Naugarduko, Zietelos, Volkovysko ir kt. sričių). Rusijos delegatai atsižvelgė tada į neginčytinus istorinius faktus, kad tie rytiniai pakraščiai buvo išprievartauti ir nutautinti lietuviškų mokyklų, spaudos ir pačios kalbos draudimu ir niekinimu. Caro valdininkams čia talkavo sulenkėję feodalai, kurie savo rankose laikė ir bažnytinę hierarchiją. Lenkėjimas ir gudėjimas čia ėjo vienas po kito. Po kruopščių išskratinėjimų žemėlapyje ir po abipusių nuolaidų galų gale buvo sutarta, kad rytinė Lietuvos siena eina nuo Dauguvos upės, iš Vilniaus gubernijos teatmetus, bendrai imant, tik senąsias Dysnos ir Vileikos apskritis. Sutartyje tai buvo išvesta labai tiksliai pažymėjus kiekvieną kaimą ir upelį. Iš tuometinių dviejų geležinkelio stočių viena Vilnius–Molodečnas–Lyda buvo priskirta Lietuvos pusėje, o Molodečnas–Vileika – Rusijos. Ašmena, Krėva, Lyda ir beveik visas Nalibokų miškas turėjo būti Lietuvoje.

Reikėjo, ir gal pirmiausia, atlikti piliečių skyrybas. Mums čia rūpėjo atsikratyti tuo imperialistiniu Rusijos įnašu, kuriuo norėta Lietuvą nutautinti, paversti ją daugianacionaliniu kraštu, kurį jau dėl to lengviau būtų užviešpatauti ir įjungti į Rusiją. Mes turėjome galvoje tuos rusų kolonistus, kuriuos caro biurokratija bruko į Lietuvą drauge su rusifikatoriais valdininkais visose valdymo srityse. Mes matėme, kokį makiavelišką vaidmenį tie „sentikiai“ mėgino suvaidinti pas mus, kai raudonoji armija smelkėsi užimti „Šiaurės vakarų kraštą“, eidama caro pėdomis. „Bedieviškumas“ čia nė kiek nekiudė bičiuliauti. Todėl pirmiausia norėjome atsikratyti to įnašo ir raugo, skirto mūsų nužudymui, juoba kad jis nešė kartu ir girtuokliavimą, ir vagystes.

Bet revoliuciniai Rusijos vadovai pasirodė tvirtai tradicingi ir mums nenusileido, tarytum apsidrausdami ateities perspektyvas. Lietuvos piliečiais buvo pripažinti visi gyventojai, kokios bebūtų jie kilmės, jei jie išgyveno Lietuvoje ligi 1914–18 m. karo 10 metų. Tuometinės Rusijos sąlygos taip pat nepažadino kolonistų optuoti** Rusijos pilietybę, išsikraustant, išsivežant savo turtą per vienerius metus, kaip tat buvo numatyta. Visi carų kolonistai turėjo pasilikti Lietuvoje kaip –daugianacionalumo“ užuomazga. Tada jau mes supratome, ką reiškia toje geografinėje platumoje „internacionalizmas“.

Gegužės 15 d.

Į pirmąjį posėdį susirinko Steigiamasis Seimas. Prezidentas Antanas Smetona atsišlytino. Kol bus išrinktas naujas Prezidentas, jo pareigos pavestos Seimo pirmininkui Aleksandriui Stulginskiui.

Gegužės 21 d.

Pulkininkams Vladiui Nagevičiui ir Valerijonui Ramanauskui suteikti generolo leitenanto laipsniai.

* teritorijos dalis

** priimti

Iš Steigiamojo Seimo Amnestijos įstatymo

Atleisti kriminaliniams kaliniams, kurių nusikaltimai šio įstatymo punkte I nenumatyti, trečdalį bausmės, jei jie buvo rusų teismuose ir yra ar bus lietuvių teismuose teisti, o du trečdalius bausmės tiems, kurie buvo nuteisti okupacijos valdžios teismuose. Mirties bausmė pakeičiama sunkiųjų darbų kalėjimu iki gyvos galvos.

Pastaba: šis įstatymo punktas neliečia žmogžudžių, arklia vagių ir nusikaltėlių dėl slapto degtinės vartymo ar pardavinėjimo ir prekybos normavimo įstatymams.

Antanas Smetona
Valstybės Prezidentas

Traukdamasis iš vyriausybės priešakio, juntu prievolės pasakyti Jums, kariškiai, bent kelis atsisveikinimo žodžius. Man, kurio žinioje buvo kariuomenė, teko drauge su Jumis daugiau nė metai rūpintis mūsų Tėvynės gynimo reikalais, teko sielotis jos vargais ir džiaugtis jos laimėjimais. Buvo šviesių ir sunkių darbo valandų. Todėl tikiuosi, kad sunkiųjų kliūčių įveikimas, Lietuvos nepriklausomybės keliu einant, bus kiekvienam iš mūsų malonu atsiminti. Ir daug tų kliūčių.

Iš pradžių Lietuvos valdžia buvo silpnutė, valstybės pamatai menkučiai, karo liekana – vokiečių valdžia tebebuvo mūsų šalyje, ir tos žemės, ant kurios reikėjo mūsų valdžiai tvarkytis, tebuvo likę tik sklypelis. Po visą Lietuvą buvo paplūdę rusai bolševikai – vienoj pusėj ir lenkai – antroj. Stipresni už mus kaimynai – kraštai tykojo sunaikinti besikuriančią Lietuvos valdžią. O laimėjusios karą valstybės, į kurias tiesė rankas keliančiosios iš numirusių tautos, mums buvo dar nepasiekiamos ir jų mums reikalinga užuojauta neprieinama. Lietuva tebuvo atkirsta nuo viso pasaulio. Negana to: Lietuvos nepriklausomybės priešininkų agentų kibždėjo visas kraštas. Dėdamies žmonijos prieteliais, jie niekino prakilnų jaunutės valdžios siekimą privesti Lietuvą ir lietuvių tautą ligi pilnos nepriklausomybės, leido nesusipratusiose miniose visokių nesąmonių: kad susidariusioji vyriausybė esanti ponų valdžia, kad ji tik savo naudos teiškanti ir t. t.

Lietuvių tauta betgi nepaisė tų jokių paskalų: ėmė spiestis apie savo vyriausybę. Pašaukus vyriausybei griebtis ginklo, susidarė būriai savanorių iš visų luomų. Tai buvo mūsų kariuomenės pamatas. Pusalkiai, pusnuogiai, menkai teap rūpinti ginklu, nepratę dar jo vartoti, vieną kitą teturėdami prityrusį vadą, jie stojo ginti krašto nuo vidurinių ir išorinių priešininkų. Kas gera valia nenorėjo laikytis tvarkos ir gerbti mūsų šalies laisvės, tas turėjo nusilenkti ginkluotai pajėgai. Savanorių būriai apvalę dar neapsemtą bolševikų bangos Lietuvos dalį nuo patamsėje slankiojančių gaivalų ir davę galėjimo ramiai darbuotis gyventojams, pakėlė valdžios vardą ir jai davė tvirtesnę pamatą jau įstatymų ir įsakymų keliu privalomai šaukti piliečius į ginklą. Iš savanorių ir privalomai pašauktųjų susidarė tvarkinga kariuomenė. Ji tad rimtai pradėjo stumti rusų bolševikus tolyn nuo Kauno ir galų gale juos visai išvijo iš Lietuvos, ji tad sulaukė lenkų veržimąsi gilyn Lietuvon.

Bet atsikračius vienų priešų ir atsispyrus kitiems priešams, buvo užsilikę Lietuvos žemiuose treči priešininkai – bermontininkai, vokiečiai su rusais, tykijusieji sunaikinti Lietuvos valdžią ir išdildyti mūsų nepriklausomybės pradžią. Mūsų kariuomenė, kad ir neturėdama pakankamai nei ginklų, nei šovinių, ryžosi pulti stipresnę už save priešininką, sumušė jį ties Radviliškiu ir privertė galutinai pasitraukti iš Lietuvos. Tai buvo didelis mūsų laimėjimas.

Tačiau budėjo mūsų priešininkai ir toliau, kasdamies po mūsų valstybės pamatais. Naudodamies sunkiu jos padėjimu, jie buvo įsimanę suardyti tą pajėgą, ant kurios kiekvienoje šalyje laikosi visuomenės tvarka ir valstybės gražmė. Agitatoriai gyvu žodžiu ir slaptais raštais kurstė kareivius nebeklausyti nei savo vyresniųjų, nei valdžios, ligi pagaliau maža

dalelė kareivių vasario 22 d. išdrįso pakelti ginklą ant savo vyriausybės, kurstydami ir kitus tai padaryti. Bet apsiriko, ištikima kariuomenė rūsčiai nutrėmė neklaužadas, ir jie buvo teisingai nubausti. Tuo kėsiniusi norėta neprileisti krašto prie Steigiamojo Seimo rinkimų.

Bet ir Steigiamajam Seimui susirinkus nereikia užmiršti šalies viduje pasislėpusių piktadarių. Jie tebedirba savo darbą. Pirma kurstė prieš Valstybės Tarybą ir jos pastatytą laikinąją valdžią, kad nesanti tautos valios reiškęja. Šiandien kursto, kad Steigiamasis Seimas nereiškių to, ko darbo žmonės privalo. Ir vėl gundo tie priešininkų naudojami piktos valios žmonės mūsų Tėvynės sargus ir vėl jie saiksto ją sutrukdyti, paskui tegu svetimieji, įsiveržę mūsų kraštan, padarytų mus vergais.

Tik aš giliausiai esu įsitikinęs, kad tie nedori priemoniai neįveiks mūsų kariuomenės. Gi žino mūsų Tėvynės sūnūs, kad jie, tarnaudami savo kraštui, tarnauja ir savo ir savo tėvų geresnei ateičiai, kad mūsų valdžia geriau mokės pasirūpinti savo piliečių gerove, negu svetimoji, kuri, gink Dieve, užgriūtų ant mūsų.

Mūsų kariuomenė turi didėti ir stiprėti, turi tvirtėti ir jos drausmė ir kiekvieno kariškio savo pareigų supratimas. Juo tvirtesnė kariuomenė, juo lengviau mūsų valdžiai derėtis su priešingomis valstybėmis, dar nepripažinusiomis Lietuvos nepriklausomybės.

Lietuva dar toli gražu neturi visos žemės, kuri jai teisingai priklauso. Ir ta aplinkybė rodo, kad mūsų ginkluotai pajėgai reikia didėti, o ne mažėti. Nori nepriklausomybės, – mokėk aukotis ir kantrus būk. Be išvermės vergu patapsi.

Mano linkėjimai Jums, kariškiai, trumpi, bet širdingi: kad būtumėt ištikimi, patvarūs ir paklusnūs Steigiamajam Seimui ir jo pastatytai valdžiai, kaip buvot Valstybės Tarybai ir jos pastatytai valdžiai. O aš Jums labai dėkoju visiems už tą darbą, kurį esate padarę mūsų Tėvynei, man stovint valdžios priešakyje. Bendrasis darbas teesie mums brangus vargo dienų atsiminimas.

1920 m. birželio mėn. 12 d. Kaunas

Birželio 19 d.

Sudaryta VI Lietuvos vyriausybė, vadovaujama Kazio Griniaus.

Rapolas Skipitis
vidaus reikalų ministeris

Kurią kalbą vartojo savo šeimose Kazio Griniaus ministerių kabineto nariai lietuviai Lietuvių kalbą: Kazys Grinius, Jonas Aleksa, Kazys Bizauskas, Vladas Jurgutis, Vincas Karoblis, Juozas Purickis, Rapolas Skipitis, Justinas Zubrickis.

Rusų kalbą: Jonas Dobkevičius, Steponas Grinkevičius, Jonas Šimkus.

Prancūzų kalbą: Ernestas Galvanauskas.

Lenkų kalbą: Konstantinas Žukas.

Viengungių ar našlių šeimos kalba laikau tą kalbą, kurią šie asmenys vartojo su savo artimaisiais giminėmis ir draugais.

Juozas Tumas-Vaižgantas
rašytojas

Kokie juokai, kai kitas pasako: prabuvau svetur dešimtį metų, tai ir primiršau ar net – užmiršau lietuviškai! Kokie juokai! Tokiam matosi, jog jis tuo pasigiria. Girdi, žiūrėkite, aš jau nebe toks, kaip jūs, kaimo žmonės: aš jūsiškai kalbėti nebemoku! Kad jis nebūtų toks kvailas, tokios galvos, lyg iš pariečio beržo, tai jis susiprastų, jog tais žodžiais prisi-pažįsta niekam nevertas esąs.

Rapolas Skipitis*vidaus reikalų ministeris*

Dr. Kazys Grinius yra idealistas, gilus patriotas, nuoširdus lietuvis, labai darbštus ir protingas. Jis kalbėdavo aiškiai ir tiesiai, kalboje mėgdavo humorą. Buvo kuklus, paprastas, demokratiškas. Visas čia suminėtas gerąsias savybes, kaip man atrodė, tebeturėjo ir būdamas ministeriu pirmininku. Kaip ministeris pirmininkas buvo labai taupus ir skrupulingai vengė panaudoti bet kokį dalyką, priklausantį valstybei, savo asmeniniam reikalui (čia kalba ne apie valstybinio turto pasisavinimą, o tik apie legalų jo panaudojimą). Pavyzdžiui, dr. Grinius nenorėjo turėti ir neturėjo automobilio net kaip ministeris pirmininkas. Jei kada sėkmadienį vykdavo į Marijampolę savo asmeniniais reikalais, važiuodavo Amerikos lietuvių prekybos bendrovės autobusu, nors galėdavo pasinaudoti bet kurios ministerijos automobiliu. Kai kam atrodė, kad toks dr. Griniaus taupumas yra perdėtas, nes ministerio pirmininko laikas ir jėgos, net ir valstybiniais sumetimais, turėjo būti labiau taupomos, negu valstybinio automobilio padangos ir benzinai. Bet dr. Grinius nenukrypdamas laikėsi tokio nusistatymo ne dėl pasirodymo ar ieškodamas populiarumo, bet ir įsitikinimo, kad naujakurei valstybei kiekvienas centas yra brangus.

Dr. Grinius, išgyvenęs savo amžiaus žymią dalį rusų priespaudoje ir daug kovojęs už tos priespaudos pašalinimą, buvo labai pasiilgęs žmogaus ir piliečio laisvių. Man rodos, tas laisvių ilgesys buvo Grinių atitraukęs nuo realaus tų laisvių vertinimo ir jų taikymo. Atrodė, lyg Griniui neateidavo į galvą mintis, kad tam tikromis aplinkybėmis per didelės laisvės gali nuvesti į tų laisvių suvaržymą ir net vergiją. Bet jei kas įtikinančiai atkreipdavo Griniaus dėmesį į tai, kad per didelės laisvės sudaro pavojų Lietuvos tautai ir saugumai, jis be ginčų sutikdavo tas laisves suvaržyti.

Norėčiau pažymėti dar vieną jo charakterio bruožą retai tepasitaikantį ir gerų žmonių tarpe. Pamatęs savo klaidą, Grinius atvirai ir tiesiai prisipažindavo ją padaręs ir, jei toji klaida kurį asmenį užgaudavo, jis nedelsdamas atsiprašydavo.

Juozas Tumas-Vaižgantas*rašytojas*

Dar, dar, dar ir dar (be galo)! apie lietuviškųjų vardų kraipymą; dabar karo vado pranešimuose. Kad karininkams nebūtų laiko pasiklausti sutinkamų žmonių, kaip šita štai jų gimtoji vieta vadinasi, aš niekadęs neįtikėsiu. Tai be galo liūdnas būtų liudijimas mūsų karo vadybai: reikėtų, kad mūsų kariuomenė nedaro „razvedki“, nes jei teirautųsi, pirmų pirmiausia išgirstų tos vietos vardą, kurs juk tuojau pirmon vieton į raportą dedama. Užtatai jie pamėgino įsikišti į filologiją ir davė mums naujadarą: iš Dūna-Burg = Dauguvos Pilė liepė pasidirbti – Daugpilį, kurs reikėtų, jei galėtų, Wielogrod, kaip yra Siedmiogrod, anaipol ne Dauguvos Pilė. Jei Daugavpilis netikęs dėl „gremėzdiškumo“, A. Jakšto žodžiais tariant, ar tikriau – kerėbliškumo, tai vartokime tą patį vieną tevertotą nuo pat jo įkūrimo vardą: Dinabarkas, kaip Georgenburg – Jurbarkas. Taip apylinkė ir tevadina.

Kai karininkai darto lietuvių geografiškuosius vardus, tai tik žmogus; bet kai lietuvių laikraščiai aklai tai pakartoja nepataisydami, tai norisi keiktis.

*Dusėtos, Dusėtos, Dusėtos, Dusėtos**Utėna, Utėna, Utėna, Utėna**Sėda, Sėda, Sėda, Sėda**Kad jus vilkai sudraskytų!*

Svėdasai – ne Švėdasai, Subačius (Kuršo) – ne Subatai, Kriaunos – ne Krivna, Obeliai – ne Abeliai. Tverečius – ne Tverečiai, Daugailiai – ne Daugaliai, Antalieptė, Antazavė – ne Antalieptai, Antazavai, Papilys, Papilio (Zarasų ap.) ir Papilė, Papilės (Šiaulių ap.).

Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei
birželio 18 d.

...1. Kariuomenės dalys skundžiasi, kad bulvienė esti skysta iš priežasties didelio procento supuvusių bulvių. Nurodau, kad kariuomenės dalys privalo produktus gerai apžiūrėti sandėlyje ir sugedusių neimti.

2. Taip pat skundžiamasi, kad kruopos su ašakomis. Kad atskirti iš kruopų ašakas reikalinga kruopas prieš verdant plauti (plukdyti) ir ašakas nusemti.

3. Patirta, kad silkės verdamos visai nevalytos, dėlei ko viralas gaunamas netikusio skonio ir kariuomenė esti nepatenkinta valgiu. Todėl nurodau, prieš verdant silkes gražiai nuvalyti ir kiek reikiant išmirkyti.

Armijos intendantui įsakyti sandėlių viršininkams, kad supuvusios bulvės būtų sandėliuose atrinktos. Prie išdirbimo kruopų stengtis, kad būtų kuo mažiausiai ašakų. ...

Rapolas Skipitis
vidaus reikalų ministeris

Žemės ūkio ministeris Jonas Aleksa turėjo brolių Zigmą, uolų bolševiką, kurs žinomas kaip Zigmą Angarietis. Jam ir kitiems maskviniams lietuviams bolševikams buvo labai nemielia, kad tokio karšto bolševiko Zigmo Aleksos brolis nuėjo tarnauti nepriklausomai Lietuvai. Tat visai suprantama, kad jie, taikydami bolševikiškus metodus, stengėsi įmanomai pikčiau pakenkti Jonui Aleksai. Jie paleido piktas paskalas, kad Jonas Aleksa, studentu būdamas, buvo caro rusų saugumo policijos agentu. Kai tuos piktus gandus skelbė bolševikai, tai lietuvių visuomenė galėjo ir nekreipti dėmesio, nes visiems žinoma, kad bolševikai yra kvalifikuočiausi melo meisteriai, taip sakant, melo čempionai. Bet kai tuos gandus pradėjo kartoti rimti žmonės, lietuviai, tai jau didelė klaida, nes gandai niekuo nepagrįsti.

Rusų caro valdžią nuvertus, Petrapily visiems buvo atidarytas priėjimas prie saugumo policijos archyvų, kur buvo visos Rusijos saugumo policijos agentų sąrašai. Tie archyvai suskirstyti gubernijomis, todėl pažiūrėti agentų sąrašus nesunku.

Žinomas mūsų spaudos bendradarbis A. Kelmas (Adolfas Klimas) tikrino tuos archyvus, rado lietuvių, bet jų tarpe Jono Aleksos nėra. Trys kruopštūs vyrai, mūsų praeities tyrinėtojai: Vaclovas Biržiška, Augustinas Janulaitis ir Konstantinas Jablonskis yra daug išsiaiškinę caro Rusijos saugumo policijos agentų lietuvių, Jono Aleksos jų tarpe taip pat nėra.

Lietuva
1920 m. birželio 24 d., Nr. 129

Rusų žandarų šnipai

Rusų valdžia turėjo Lietuvoj gerai organizuotų šnipų priešam sekti. Kad niekas jų nežinotų, stropiai slėpdavo jų tikrus vardus, vadindavo tik slapyvardėm.

Mickevičius Alfonsas (slapyvardė „Inteligentas“) tarnavo nuo 1 gruodžio 1908 m. Iš visų agentų gaudavo didžiausią algą, 60 rublių mėnesiui. Gaudė Lietuvos socialdemokratų. Suimtas dėl 1905 m. agitacijų – 1908 m. paleistas už didelę kauciją, pastojo šnipu. Už agitaciją visgi nuteisė 1½ metų tvirtovės. Kauno žandarai norėjo jį paleist anksčiau, gavus

caro malonę, bet Petrapilio Policijos departamentas nesutiko: esą tai pakenktų agentui.

Išdavinėjo Liet. social. dem. partiją, visokias slaptas lietuvių organizacijas, sekiojo klubus, kaip „Varpas“ ir t. t. „Studentavo“ Petrapily.

Vokiečiams 1915 m. paėmus Lietuvą, tarnavo jiems. Agitavo kai kur daryti ginkluotą sukilimą ir išdavinėjo.

Bolševikam atėjus, liko jų komisaru. Esant vokiečiams ir bolševikams įgijo daug turto – galėjo įsigyt dvarelių.

Dabar pasisiūlė Lietuvos žvalgybai.

Vladas Putvinskis

Demokratinės teisės ir privilegijos turi tarnauti tik tiems, kurie jas pripažįsta, dėl to bolševikus reikia išmušti, kaip tat jie patys daro su demokratais, kur tik paima viršų.

Rapolas Skipitis

vidaus reikalų ministeris

Susisiekimo ministerija buvo toji įstaiga, kur baudžiamo pasipelnymo atvejų pasitaikydavo daugiau, negu bet kurioj kitoj valstybės įstaigoj. Mat, ši ministerija daug turėjo valdininkų, dirbusių panašioj srity Rusijoje, kur buvo labai praktikuojamas kyšininkavimas. Kartu su buvusiais Rusijos tarnautojais į šią ministeriją buvo prasiskverbęs ir bjaurus kyšininkavimo paprotys.

Lietuvos kariuomenei įsakymas

birželio 24 d.

Krašto apsaugos ministerijos Sanitarijos skyriaus viršininkas gydytojas generolas leitenantas Nagevičius pranešė:

„Birželio 20 d. 2 val., popiet, eidamas Laisvės alėja sutikau artileristą vyresnįjį leitenantą ir neatsižiūrint į tą, kad jis matomai, su manim sveikintis ir nesirengė, pirmas atidaviau jam garbę. Kadangi jis, kaip man buvo aišku, tyčia nusigrįžo į kitą pusę ir garbės nepriėmė, tai aš jį sustabdžiau ir laikydamas prie kepurės ranką, paprašiau priimti garbę, į ką gavau atsakymą: „Gerai, priimu.“ Skaitydamas reikalingu apie jo karišką nekorektingumą paduoti pareiškimą, užklausiau pavardės ir gavau atsakymą: „Kam tas tamstai reikalinga, pavardės nesakysiu ir abelnai atidavinėti garbės nemanau.“ Tą atsakymą davė įsiremęs abiem rankom į šonus, o po to dar abi jas įsikišo į kišenes. Pasiūlius kartu su manim vykti komendantūron, svyruodamas sutiko. Dežuruojantis** komendantūroje karininkas mano pasiūlymu užklausė pavardės ir gavo atsakymą: „Artilerijos skyriaus vyresnysis leitenantas Laužonis“; po to jis įpykęs ir pakeltu balsu kreipėsi į mane gestikuliuodamas, tai įsiremdamas rankomis į šonus, tai vėl kišdamas jas į kišenes su visai man aiškiu tikslu laikytis kas link manęs įžeidžiančiu būdu, ką gali paliudyti dežuruojantis karininkas, ėmė reikdamas prirodinėti, kad karininkas neprivalo atidavinėti gydytojui garbės, kad jis pats jau penkti metai esąs karininkas ir šito nusistatymo kas link gydytojų prisilaikąs, kad aš jau jį vieną kartą gatvėje sustabdęs ir davęs kokius tai pareiškimus, bet iš to nieko neišėjė. Neskaitydamas galimu leisti į diskusijas, palikau jį berėkaujantį komendantūroje ir išėjau.*

Prie to, kas aukščiau pažymėta, turiu pridėti, kad du mėnesiu atgal dėl panašaus to paties karininko pasiūlymo buvau padavęs įgulos viršininkui pareiškimą, į ką gavau iš genero-

* visiems

** budintis

lo leitenanto Nastopkos žodžiais atsakymą, kad Vyriausias vadas išreiškęs jam papeikimą, o dar neseniai pulkininkas Glovackis pranešė man telefonu, kad to karininko viršininkas pulkininkas Jodka esąs užklaustas, kokia bausmė uždėta tam karininkui už aną prasižengimą. Dabar kiek laiko praėjus, matomai, nei minėtas Vyriausiojo vado papeikimas, nei Generalinio štabo užsiinteresavimas bausme į karininko Laužonio korektingumą nepaveikė ir po tiek laiko visai pamiršęs jo išvaizdą pažinau jį vien dėl jo elgimosi, kokio per visus mano tarnybos metus Rusijoje, taipgi ir Lietuvoje nesu niekuomet ir niekur matęs.“

Vyresniojo leitenanto Laužonio elgimasis visai neleistinas. Mandagumas yra gero žmogaus išauklėjimo ženklas ir būtinais reikalingas visų žmonių tarpe, ypač kariškių, kuriuos riša bendri aukšti tikslai. Karo gydytojai, kaip ir karininkai, eina savo pareigas, jiems duoti laipsniai ir sulig pasisveikinimo jie prilyginti prie karininkų. Artilerijos skyriaus vyresnįjį leitenantą Laužonį už netinkamą karininkui elgimąsi areštuojau 8 paroms įgulos daboklėn. Bausmę įvykdyti Artilerijos skyriaus viršininkui ir man pranešti

L. e. p. Vyriausiojo kariuomenės vado
generolas leitenantas **Galvydis-Bykauskas**

Valentinas Gustainis
savanoris

Kaune nebuvo jokio vandentiekio, jokios kanalizacijos, jokių asfaltu ar tašytu akmeniu išgrįstų gatvių, jokių autobusų, net jokių artezinių šulinių geriamam vandeniui pasemti. Tam tikromis valandomis galėdavai gatvėse sutikti su naščiais ir kibirais į Nemuną einančias moteris, kurios iš tos miesto upės nešdavo sklidinus kibirus vandens įvairiausiems savo šeiminių ūkio reikalams – valgiams virti, praustis, skalbti ir net gerti.

O kokios kitos buitinės sąlygos, kokie viešbučiai ir restoranai?

Juozas Purickas kartą pasakojo:

- Man pradėjus eiti užsienio reikalų ministerio pareigas, kartą į Kauną iš Berlyno atvažiavo aukštų pareigų vokiečių diplomatas fon Dirkenzas. Tas aukštas svečias apsinakvojo tuomet geriausiame Kauno viešbutyje „Metropolyje“, kuris, kaip ir kiti Kauno viešbučiai, buvo laikomas privačių savininkų.

- Rytojaus dieną, – nuoširdžiai pasakojo Purickis, – tas svečias atėjo pas mane į Užsienio reikalų ministeriją su vizitu. Pasisveikinę, pokalbį pradėjome trafaretiniu mandagumo parodymu – klausimais apie kelionę ir apie pirmą svečio nakvynę mūsų mieste. Man paklausus, kaip svečias naujoje vietoje išsimiegojo, fon Dirkenzas atsakė:

- Ačiū, miegojau nelabai gerai...

- O kur jūs miegojote? – paklausė Purickis.

- „Metropolio“ viešbutyje, – atsakė vokiečiai.

- Ar tai dėl triukšmo negalėjote miegoti? – pasiteiravęs Purickis.

- Oi ne, – atsakė vokiečiai, – jokio triukšmo viešbutyje nebuvo...

- Tai kas gi trukdė miegoti? – smalsumo paskatintas paklausė Purickis.

- Tai kad aš visai net į lovą neatsiguliuau, – visą naktį prasėdėjau kėdėje, – paaiškino fon Dirkenzas.

Išgirdęs tokį nepaprastai mįslingą atsakymą, Purickis daugiau apie nakvynę jau neklausinėjo. Jis suprato, kad tame „Metropolyje“ esama kažko negero. Todėl baigęs darbą ministerijoje, jis pats asmeniškai užsuko į „Metropolį“ ir paprašė parodyti tą kambarį, kuriame nakvojo fon Dirkenzas.

Pamatęs tą „Metropolio“ kambarį, ypač pažvelgęs į lovą, kurioje nepanorėjo miegoti Berlyno svečias, Purickis iš gėdos net apstulbęs: priegalviai, antklodės ir paklodės atrodė neskaltos, jau bent porą savaičių naudotos, suraukšliuotos, nešvarios. Priegalvius atvertęs, jis pamatė čia rėpliojančias blakes ir suprato, dėl ko svečias neišdrįso į tokią lovą atsigulti ir bevelijo visą naktį išsėdėti kėdėje...

- Jau ir prieš šį atsitikimą, – toliau pasakojo Purickis, – viešbučio reikalu man gana atvira kalbėjo čia buvęs anglų generolas Croisier. Tas generolas gana stačiokiškai pareiškė, kad kituose kraštuose kalbėti su užsienio reikalų ministru apie viešbučio reikalą būtų tačiai nepatogu. Tačiau esamom sąlygom Kauno mieste bent kokio padoraus viešbučio įsistatymas yra valstybinės reikšmės reikalas, kadangi visame Kaune nėra nė vieno tokio viešbučio, kuriame užsienietis galėtų padoriai permiegoti ir pasinaudoti bent minimaliais patogumais, kurie visoje Vakarų Europoje yra savaime suprantamas dalykas, – pastebėjęs generolas Croisier.

- Taigi, – pasakojo Purickis, – dar tą pačią dieną, kai buvo apsilankęs fon Dirkenzas, aš, kaip užsienio reikalų ministras, kabineto posėdyje pasiūliau apsvarstyti reikalą valstybei įsigyti ar pasistatydinti bent vieną padorų viešbutį, kad atvykę iš užsienio svečiai turėtų kur pernaktvoti. Po ilgesnio svarstymo ministrų kabinetas nutarė miesto centre esantį „Metropolio“ viešbutį nupirkti iš privačių savininkų, jį tinkamai suremontuoti, įrengiant jame bent minimalius viešbučiams reikalingus patogumus. Šiam tikslui buvo nutarta įsteigti specialią „Lietuvos Viešbučio“ akcinę bendrovę, kurios akcijas išpirks valstybės išdas. Taip atsirado Kaune pirmas valstybinis viešbutis, iš „Metropolio“ persikrikštijęs „Lietuvos viešbučio“ vardu.

Privalomas įsakymas

1. Namų ir viešbučių savininkai privalo žiūrėti, kad atvažiuojantys ir išvažiuojantys asmenys būtų melduojami milicijoje per 24 valandas.

2. Kiekvienas namų savininkas privalo palaikyti švarą gatvėj prieš savo namus ir namų kieme.

3. Draudžiama greitas važiavimas mieste automobiliais ir motocikletėmis (ne daugiau 15 varstų į valandą).

4. Namų savininkai privalo pasirūpinti kad prie kiekvieno namo būtų busokas*, šluota ant ilgo smaigo, kibiras, vandens ne mažiau 15 kibirų ir kad būtų atitinkamai valomas kaminas.

Pastaba. Kas dvi savaitės vanduo turi būti keičiamas.

5. 15 dienų nuo paskelbimo šio įsakymo prie kiekvieno namo turi būti laiptukai ir ant stogo laiptukai.

Kauno miesto ir apskrities viršininkas **Kerpė**

Iš Lietuvos kariuomenės vado įsakymo

liepos 1

... Kadangi nekurie kareiviai turbūt per nesusipratimą naikina mūsų senovės paminklus, paveikslus, kolekcijas, knygynus ir t. t., tai įsakau dalių vadams, visiems karininkams ir karo valdininkams pasirūpinti visas tas brangenybes apsaugoti nuo sunaikinimo ir kariuomenės dalis tokiose vietose statant, aiškinti kareiviams apie to turto mūsų tėvynei svarbumą. Jei kur atsitiktų nurodytus daiktus rasti be priežiūros, tai įsakau dalių vadams juos

* kartis su geležiniu kabliu

surašyti, uždaryti atskiruose kambariuose ir skubiai pranešti žinias Valstybės archeologijos komisijai prie Švietimo ministerijos...

*L. e. p. Vyriausiojo kariuomenės vado
generolas leitenantas **Galvydis-Bykauskas***

Rapolas Skipitis
vidaus reikalų ministeris

Kėdainių apskrities viršininkas labai skubiai pranešė ministerijai, kad jis likęs be policijos, nes didžioji policininkų dauguma atsisakė tarnybos policijoje ir nuėjo agurkų laistyti. Mat, Kėdainių miesto apylinkėj jau nuo prieškarinių rusų laikų buvo įprasta apso-dinti didelius plotus agurkais, kurių derliumi buvo aprūpinami miestai. Nepriklausomos Lietuvos gyvenimui kiek apsitvarkius, senieji Kėdainių agurkininkai atnaujino seną tra-diciją, užsodindami didelius plotus agurkais, nes smarkiai augantis Kaunas kėdainiškių agurkams žadėjo būti gera rinka. Bet juk negana agurkus pasodinti. Reikia juos laistyti ir ravėti, jei nori gerą derlių gauti. O tuomet Kėdainiuose buvo sunku darbininkų gauti. Agurkininkai, žinodami kokias menkas algas gauna policininkai, pasiūlė jiems mesti tar-nybas ir eiti pas juos agurkų laistyti bei ravėti. Agurkininkai pasiūlė policininkams dvi-gubai didesnę atlyginimą, negu jie gaudavo tarnaudami policijoje, todėl didžioji dauguma policininkų nuėjo dirbti pas agurkininkus.

Daug teko rūpintis ir dirbti, kol vėl buvo sukomplektuota Kėdainių policija.

Povilas Janušonis
savanoris

Pirmuoju karo mokyklos viršininku buvo žilas generolas Galvydis-Bykauskas. Žino-jome, kad jis rokiškėnas, visur ir visada kalbantis tik savo tarpe. Mes, savo tarpe, pamėg-džiodavome generolą, kartodami jo tarmiškus išsireiškimus.

Steigiamasis Seimas, kurio nariu buvo Galvydis-Bykauskas, išleido įsakymą, kad vie-šose vietose uniformuotiems kariams draudžiama parduoti svaigalus. Generolas kartą užėjo į Kauno gelžkelio stoties bufetą ir paprašė alaus. Pardavėja atsakė, kad jai yra už-drausta kariams svaigalus pardavinėti. Generolas supykęs, trenkė steku per bufetą, saky-damas: „Ką, man, senam generolui, nevalia alaus išgerti?!“ – ir apsisukęs išėjo.

Jo pasiuntinys Kriauciūnas pasakojo, kad Karo mokyklos kieme buvo laikomi kala-kutai. Kalakutai kaip kalakutai, bet jie drausmingi ir kartais supranta komandą. Pasiunti-nys Kriauciūnas, išėjęs kieman, vieną kartą kalakutus kariškai pasveikino: „Sveiki, vyrai.“ Visi kalakutai, kaip vienas, labai drausmingai atsakė: „Šuldu-buldu.“ Kriauciūnui kalaku-tų drausmė patiko. Jis juos ėmė dresiruoti, sveikintis, o tie drausmingai jam atsakinėdavo. Kur buvęs, kur nebuvęs atsirado generolas ir savo pasiuntinį sudraudė, sakydamas: „Na, žinai, Kriauciūnai, kad tu ir durnas!“

***Iš Lietuvos kariuomenės vado įsakymo
liepos 3 d.***

*Skelbiamas žiniai ir pildymui Valstybės Prezidento 1919 metų spalio mėnesio 18 dienos įsakymas: „Vaduodamasis krašto apsaugos ministerio pristatymu iš 1919 spalio mėnesio 9 dienos (Nr. 3925), 2 pulko vado karininko Vinco **Glovackio** pareiškimu iš 1919 metų birželio mėnesio 24 dienos ir Jiezno klebono kun. **Galaunės** liudijimu iš 1919 metų rugsėjo*

mėnesio 23 dienos, sutinku su jo, 2 pulko vado karininko Vinco **Glovackio** noru, kad vadintųsi **Glovackiu-Grigaliūnu**, ir įsakau, kad jo dvailytoji pavardė visuose teisės santykiuose ir bendravimuose būtų teisėtai privaloma.

Pasirašė: Valstybės Prezidentas A. Smetona, generolas leitenantas Liatukas, Krašto apsaugos ministerijos valdytojas ir laikinai einęs Vyriausiojo kariuomenės vado pareigas.

*Viršininkui kariuomenės dalies, kurioje tarnauja viršminėtas pulkininkas **Glovackis-Grigaliūnas**, padaryti sąrašuose ir tarnybos lape atitinkamas pataisas.*

*L. e. p. Vyriausiojo kariuomenės vado
generolas leitenantas **Galvydis-Bykauskas***

*Generalinio štabo viršininkas
generolas leitenantas **Nastopka***

Liepos 4 d.

Rusijos raudonosios armijos dauguma Lenkija pripažino Lietuvos valstybę de facto.

Jonas Demereckis
savanoris

Tikrindamas traukinį iš Virbalio į Kauną, įėjau į pirmą vagono klasę. Čia radau keletą dvasiškių, kurie, atrodo, vyko iš JAV, ir dar pirmą kartą, į nepriklausomą Lietuvą. Buvo matyti, kad kai kurie iš jų buvo aukštesnio laipsnio dvasiškiai. Toje pat traukinio kupėj sėdėjo ir vyriausiasis Lietuvos kariuomenės vadas generolas Silvestras Žukauskas. Patikrinęs kunigų dokumentus, paprašiau ir generolo dokumento. Jis, atrodo, nesitikėjo, kad jį tikrinsiu, tai, kol tikrinau kunigus, jis savo dokumento ir neišsiėmė iš kišenės. O kai paprašiau ir jo dokumento, tai jis visai iš lėto kišo ranką į kairės pusės švarko kišenę. Matyt, imdamas dokumentą iš kišenės, galvojo, ar duoti tikrinti. Bet apsisprendė, kad reikia duotis. Iš gauto dokumento išskaičiau, kad vyriausiasis Lietuvos kariuomenės vadas generolas Žukauskas vyksta į Virbalį ir atgal tarnybos reikalais.

Perskaitęs jo dokumentą, gražinau atgal ir atidaviau karišką pagarbą. Prašiau leisti išeiti. Bet jis tuojau manęs paklausė, kodėl aš jį tikrinu, ar aš jo nepažįstas? Tai jam atsakiau: „Tamsta generole, išleistoje asmenų tikrinimo instrukcijoje, jūsų pasirašytoje, yra pasakyta, kad tikrinti dokumentus reikia būtinai visų, nors tuos asmenis pažintum.“ Tada generolas padarė linksmą miną, nes, atrodo, jam buvo nepatogu prieš tuos kunigus, kad kareivis tikrina vyriausiąjį kariuomenės vadą. Jis tada man atsakė: „Tvarkoj.“

Po to aš jau žengiau žingsnį išeiti, bet vienas iš kunigų kreipėsi į generolą su prašymu, sakdamas: „Mes, generole, matome pirmą kartą nepriklausomos Lietuvos kareivį. Esame sujaudinti jo veiksmų. Jis jau tvarkosi laisvojoje Lietuvoje kaip jos gynėjas. Niekada dar tokio dalyko nesame matę. Kai šituo pat keliu važiuojame prieš kiek laiko, mus tikrino rusai. Mes norime tą kareiviuką apdovanoti, ar galima? Generolas atsakė, kad jis nieko neturi prieš, jei jie mane apdovanos. Kunigai man kišo į kišenes, bet ką – nei aš, nei generolas nematėme. Vienas iš kunigų padavė į rankas iš metalo padirbtą veidroduką, kuris buvo su futliaru ir visais tualetu reikmenimis. Kunigai apkabinę mane spaudė prie savęs, ir tada aš pamačiau, kad jų akyse buvo ašaros.

Man buvo nematyta staigmena. Čia pat sėdėjo generolas ir man reikėjo išlaikyti mandagumo ir tarnybos taktą. Po apdovanojimo vėl paprašiau generolą leisti man išeiti. Jis tik papurtė galvą ir pridėjo žodį „tvarkoj“.

Liepos 10 d.

Spa (Belgija) konferencijoje Lenkija, Didžiąjai Britanijai spaudžiant, sutiko Vilnių gražinti Lietuvai ir atsisakė bet kokių pretenzijų į Lietuvos sostinę.

Liepos 11 d.

Pradėta formuoti 9-oji artilerijos baterija. Vadas – kpt. Jackus Banys.

Taika su rusais

Kaunas. VII – 12 (Elta). *Paskiausiomis žiniomis mūsų Taikos Delegacija pabaigė Taikos derybas Maskvoj ir padarė Taikos sutartį su rusais. Taikos sutartį abi pusės turi pasirašyti šiandien liepos 12 d. Pasirašius tuojau Lietuvos delegacija, dirbusi Maskvoj 2 mėnesiu ir 12 dienų, grįžta atgal į Lietuvą.*

Derybose Maskvoje rusai sutiko padengti Rusijos kariuomenės padarytus nuostolius (sumokėti 3 milijonus aukso rublių ir leisti Lietuvai Rusijoje išsikirsti 100 tūkstančių hektarų miško), gražinti carų laikais išvežtas kultūros vertybes, tarp jų ir Lietuvos Metriką (negrąžino iki šiol). Nustatytos Lietuvos valstybės sienos; Suvalkai, Augustavas, Gardinas, Lyda, Ašmena, Naručio ežeras, Brėslauja pripažįstama Lietuvai.

Tuo pat metu komunistai Lietuvoje rengia sukilimą, kuris turėjo prasidėti rugpjūčio 29 d. „Sukilti“ turėjo iš Rusijos slapta permetami raudonarmiečiai. Naudojantis, kad tuo metu iš Rusijos grįžo tūkstančiai karo pabėgėlių, su padirbtais dokumentais atsiųsta 827 raudonarmiečiai ir 51 karininkas. Kaune jų, vadovaujamų carinės armijos papulkininkio Matvejevo, buvo sutelkta 600. Lietuvos žvalgybos duomenimis, atgabenta apie 970 šautuvų, 870 revolverių, 1070 granatų, 16 pūdų sprogmenų. Sukilimui prasidėjus, ČK, vadovaujama Karolio Poželos, turėjo sušaudyti visus įtariamus „kontrrevoliucionierius“.

Jonas Petraitis***kapitonas, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko III bataliono vadas***

Liepos mėn. pradžioje rusų–lenkų ir mūsų fronte su lenkais įvykiai pradėjo keistis žaibo greitumu. Nepaprastu smarkumu bolševikai lenkus puola. Lenkų armijos, panikos apimtos, traukiasi be jokios atodairos.

Liepos 11 d. mūsų 2 pėstininkų pulkas gavo įsakymą skubiai pervaziuoti iš Šiaulių ir Mažeikių į Jonavą. Anksti rytą gauname traukinį ir skubiai kraunamės į vagonus. Mažeikių apsaugai lieka tik 9 kuopa su ltn. Andriūnu. Traukinys pajuda. Suskamba dainos. Traukinys žalumynuose paskendęs, nes jį mūsų malonios Mažeikių mergaitės labai gražiai papuošė Ventos ievomis ir berželiais; stoty paliekame tik plevėsuojančias baltas skepetaites.

Atvykę į Jonavą, pulko dalis sutalpiname pačiame miestelyje ir kaimuose. Pulko štabas sustojo klebonijoje.

Liepos 16 d. iš Jonavos perėjom į Kaišiadoris. Baisus chaosas. Susimaišė ir lenkai, ir rusai. Visiškai jau temstant, lenkų dalys, bėgdamos nuo rusų, Kaišiadorių stoty pasiduoda mums į nelaisvę. Gaila net žiūrėti į tuos žmones. Taip dar neseniai ir taip narsiai kariavę dabar galvotrūkiškai bėga nuo driskių bolševikų. Ką daro panika!

Mes nenorime, kad bolševikai galutinai sumuštų lenkų armiją. Gaila naujos valstybės, josios tokios gražios armijos, kuri, kaip ir mes, daug kovojo ir svajoto atgauti savo nepriklausomybę. Kad bolševikai lenkus truputį apkūlė, tai gerai, nes patys vos tik atsigaivę, o

jau ir kitus norėjo pavergti. Gal dabar supras, kad ir kitiems laisvė yra brangi.

Kaišiadorių rajonai užklydo visa lenkų kariuomenės brigada ir dingo. „Lenkų brigada į žemę įlindo“, – juokavo mūsų kareiviai. Ši brigada Vievio rajone prasimušė pro bolševikus ir žygiavo pro Kaišiadoris, Kruonį Kauno kryptimi. Tokia vora, kurios ilgis siekia tris kilometrus – keletas tūkstančių ginkluotų pėstininkų, raitelių ir kelios artilerijos baterijos – žinoma, pasislėpti negalėjo. Bet mes jos visą savaitę surasti negalėjome. Ir štai dėl ko: kai brigada žygiavo Rumšiškių arba Kruonio kryptimi, tai jos gaudyti mus siuntinėjo Žaslių kryptimi. Ir tik vėliau, kai nuginklavom tą brigadą ir kai atvažiavo prancūzų karininkai į Kaišiadoris mane kvosti, kodėl ir kaip ją nuginklavom, tik tada supratau, kodėl prieš tai buvo taip manevruojama. Pasirodo, turėta tam tikrų sumetimų. Bet kai brigada perėjo per Kruonį ir rengėsi persikelti per Nemuną Kauno link, tai Kaunas susirūpino, kad ji gali ateiti į Kauną, o Kaune gi tuo metu mūsų kariuomenės beveik nieko nebuvo. Plk. Grigaliūnui-Glovackiui, tada Kauno įgulos viršininkui, buvo duotas įsakymas griebtis priemonių, kad atkirstų lenkų brigadai kelią į Kauną.

Liepos 18 d. anksti rytą telefonu gavau įsakymą, paėmus savo batalioną, skubiai vykti paimti lenkų brigadą, nuginkluoti ją ir pristatyti į Kaišiadoris. Iš vietos gyventojų žinojome, kad lenkų brigada yra Kruonio rajone ir artinasi prie Nemuno Darsūniškio kryptimi.

Gavęs įsakymą, pasišaukiau audringąją kapitoną Noreiką:

- Kapitone, tuojau surink viso kaimo padvadas*, ištuštink visą mūsų bataliono gurguolę, susodink į ją lengvai ginkluotus bataliono kareivius ir paimk visus kulkosvaidžius. Tik paskubink, nes turime pavyti lenkų brigadą.

Kpt. Noreikai to tik ir tereikėjo, nes jis jau nebesitvėrė be darbo. Batalionas pašoko ant kojų. Ir kaimas subruzdavo, kaip koks skruzdėlynas. Stovėjome tada Gudienos kaime, vienas kilometras į šiaurę nuo Kaišiadorių. Po kelių minučių batalionas jau buvo vežimuose ir pasileido pirmyn, kiek tik arkliai neša, nes nuo Kaišiadorių iki Kruonio daugiau kaip dvidešimt penki kilometrai. Važiuojame kaip gaisrininkai, tik dulkės rūksta. Vekonių kaimo gyventojai pranešė, kad prieš keletą minučių lenkų „ciela** armija“ perėjo per Vekonis. Kokį puskilometrį nujojus per mišką Kruonio kryptimi, į dešinę nuo plento, pamatėme juos. Net baisu pasidare. Tarp kalniukų, didelė pievoj apsistoję poilsio. Šautuvai gubomis sustatyti, lauko virtuvės, matyti, pietus baigia gaminti, o kariai pavargę, sugulę, ilsisi. Toliau, kitoj lankoj, artilerijos stovykla. Aplinkui aukštumos sargybų užimtos. Apie 3000–3500 vyrų. O mūsų – nėra nė trijų šimtų. Nuginkluoti juos – darbas nelengvas. Mažai mūsų saujelei nepasiduos. Reikia gudrumu paimti, t. y. apgauti. Reikėjo juos taip apsupti, kad atrodytų, jog mūsų yra labai daug. Pirmiausia, nejučiomis, staiga užklupti sargybas, kurios stovi ant aukštumų, ir jas sumušti, kad nespėtų susigriebti pagrindinė vora. Kai aukštumos bus mūsų rankose, jėgos išsilygins. Jei aukštumas užėmus jie dar bandys mus pulti, tada iš visų pusių į tą žmonių masę paleistume kulkosvaidžius į darbą. Būtų baisios skerdynės, kurių išvengtume, jei turėtume daugiau vyrų.

Kapitoną Noreiką pasiuntėme su kuopa į svarbiausią vietą iš Kruonio pusės, mokomąją kuopą – į aukštumą 153. Kitas kuopas iš kitų pusių. Aš su kpt. Butkevičiumi pasilikau ant plento, iš kur galėjau stebėti visą darbą. Kai kurios kuopos labai greit pašalino lenkų sargybas. Kpt. Noreika gi labai smarkiai susikovė. Jis užklupo artilerininkų sargybas.

Pradžią labai gerai mums pavyko. Lenkus apgavom. Jie pamanė, jog mūsų labai daug, taip staiga juos iš visų pusių puolėm. Iš pradžią lenkų dalys lyg subruzdavo griebtis ginklo. Bet paskui staiga sustojo. Mes užėmėm visas jų aukštumas ir demonstratyviai pastatėm nukreip-

* *vežimas*

** *visa*

tus į juos kulkosvaidžius. Po kiek laiko matome, kad trys karininkai vyksta pas mus. Kai atvyko, tuojau pranešė mums, kad juos siuntė brigados vadas sužinoti, ką tai reiškia, kodėl juos užpuolėme? Aš atsakiau jiems, kad praneštų savo vadui, jog turiu įsakymą juos internuoti.

Netrukus atjojo ir jų pulkininkas, kelių karininkų lydimas. Kadangi aš lenkiškai kalbėjau silpnai, tai kpt. Butkevičius turėjo mūsų pasikalbėjimą versti.

- Man mano karininkai pranešė, kad tamsta turite įsakymą mus internuoti, – sako man pulkininkas.

- Taip, tamsta pulkininke, – atsakiau.

- Ar Lietuva jau kariauja su mumis? – toliau klausia pulkininkas.

- Ne, tamsta pulkininke, jei kariautų, tai turėčiau jus imti į nelaisvę.

- Bet aš turiu pakankamai jėgų ir galiu nepasiduoti. Sykių jau buvau bolševikų apsuptas ir juos sumušiau. Dabar mano tikslas žūt būt prasimušti ir grįžti į Lenkiją.

- Man labai gaila, tamsta pulkininke, bet jums to tikslo pasiekti nepavyks.

- Ar tai galutinis jūsų atsakymas? Ar jūsų vadovybė negali pakeisti šio nusistatymo?

- Ne, tamsta pulkininke.

- Tai turiu imtis ginklo?

- Prašau, tamsta pulkininke. Tik įspėju, ar nebus tai bergždžias ir žalingas darbas.

Nenoriu tamstai aiškinti, tik noriu atkreipti tamstos dėmesį. Jūs matot šias aukštumas, kurias neseniai jūsų sargybos buvo užėmę. Ten stovi mūsų kulkosvaidžiai, visi jie nukreipti į jūsų pusę. Užtenka man vieno mostelėjimo... Tai būtų per daug žiauru.

Pulkininkas, man rodant į aukštumas, kažkaip nenoromis pažvelgė į jas, kurios visos buvo matyti kaip ant delno, ir nors neparodė nusiminimo, bet jo išdžiūvusios lūpos dar labiau pabalo ir suvirpėjo. Gal mano posakiai dar jį taip labai ir nebūtų paveikę, bet kpt. Butkevičius, versdamas mano kalbą, sugebėjo ypatingai pabrėžti su malonia, bet sykiu ir gudria šypsena. Pulkininkas, nors ir užgrūdintas karys, tačiau ilgų žygių nuvargintas, atskirtas nuo savųjų, pasidavė.

- Tai prašau paimti ginklus.

Pulkininkas išrikiavo visą savo brigadą, išskyrus artilerininkus, nes jie toliau stovėjo, pasakė keletą žodžių, nuramino, liepė jiems gerai elgtis, kad nebūtų buožėmis daužomi. Paskui įsakė sudėti šovinius, rankines granatas, puskarininkiams revolverius į vieną vietą. Kai Butkevičius pranešė, kad jau visi ginklai sudėti, tuojau pasiunčiau tas pačias padvadas, kuriomis atvažiavome ir keletą vyrų paimti ginklus. Bematant ginklai buvo sukrauti į vežimus ir zovada pasiuntėm į Kaišiadoris.

Tiesa, su artilerija taip pat nebuvo lengva. Pas juos pilni vežimai įvairių ginklų, mes gi neturim tiek žmonių, kad galėtume atimti nuo jų tuos ginklus. Žmonių, kurie užima aukštumas, negalima iš vietos judinti, nes mūsų užimtos pozicijos, tai mūsų jėga. Nebežinom, ką daryti. Bet, mūsų laimei, netrukus iš Kaišiadorių atjojo ir mūsų artilerininkai – karininkai su kareiviais. Mums to tik ir reikėjo. Tuojau juos pasiunčiau paimti visus lenkų pabūklus, ginklus ir visą gurguolę su arkliais, taip artilerijos, taip pėstininkų, tik karininkams palikti jų arklius. Mūsų artilerininkai labai gerai įvykdė duotą uždavinį. Viską surinkę su patrankomis ir gurguole nuvažiavo į Kaišiadoris. Beliko tik vieni žmonės, be ginklų. Dabar jau lenkai visiškai nusiminė. Artilerininkai pradėjo savo pėstininkus kaltinti, pėstininkai artilerininkus, kad jie taip lengvai pasidavė. Jie dabar aiškiai pamatė, kokia menka žmonių saujelė juos nuginklavo.

Sykiu su mūsų artilerininkais atjojo ir pulko kapelionas kunigas Mališauskas. Jis pilnas džiaugsmo. Jam rodosi, kad stebuklas įvyko.

- Jonai, su ta menka saujele žmonių tiek padarei... Majoras Voleišo ir kompanija juo-

kėsi tik, kai tu išvykai, sakydami: „Labai norėjo, tegu dabar parodo trečias batalionas savo narsumą“... O mes jiems sakom, kad per anksti dar juoktis, trečias batalionas parodys savo darbą, paskui tik nepavydėkit. Ot ir padarė, tegu jie dabar pasijuokia.

Buvo paimta 8 patrankos, 300 arklių, labai daug kulkosvaidžių, ypač lengvųjų, vežimų, šovinių, sviedinių ir kitokio turto.

Keletui dienų praslinkus atvažiavo į Kaišiadoris prancūzų karininkai, majoro Merkio lydimi, mane kvosti, kaip įvyko, kad buvo nuginkluota lenkų brigada.

Iš Kauno ši lenkų brigada buvo nugabenta į Vilkaviškį ir, kai pradėjome kariauti su lenkais, jie ten buvo laikomi nelaisvėje. Po Suvalkų sutarties turėjome kuo pasikeisti karo belaisviais.

Jurgis Ramanauskas

mokytojas, savanoris

Kada lenkų kariuomenė ėmė lydėti vien tik pralaimėjimai, Seinų krašto dvarininkai nejuokais pabūgo, nes pajuto, kad artinasi ir jų visų planų galas ir jiems teks apieisti savo gyvenamąsias vietas. Tada jie, lyg tas pasakėčios juokdarys, imdamas iš medžio viršūnės strazdelius, prašo Dievo, kad jam padėtų, užtat žadėdamas ir jam vieną strazdelį... 1920 m. liepos 9 d. sušaukė „seimelį“ Seinuose ir nutarė viską paaukoti „tėvynės“ gynimo reikalams. Šis jų nutarimas – atsisaukimas išspausdintas 1920 m. liepos 16 d. laikraštyje „Dzienik Suvalski“.

Pasirašiusieji dvarininkai mūsų krašte buvo garsūs ir prieš Didįjį karą. Jei kas norėdavo pašiepti dėl pasikėlimo į puikybę, sakydavo, ko įsivaizduoji, kaip Kunotas, Sventickis, Dokaš ar kiti. Dar buvo senelių, kurie pasakodavo, kaip šių dvarininkų tėvams ėjo baudžiavą.

Slančiauskas, senas lietuvių veikėjas, apie Paškevičių papasakojo štai ką. Dar prieš Didįjį karą jam teko turėti reikalų su Paškevičium dėl pievų (buvo kaimynas), tad teko pas jį atsilankyti į dvarą. Kadangi Slančiauskas buvo paprastas ūkininkas, tai Paškevičius su juo kalbėjosi pro uždaras duris, vienas antro nematydami. Kada buvo pasirašyta sutartis, tai ją taip pat iškišo pro pravertą durų plyšį.

1918 m. pabaigoje Lazdijuose Slančiauskui teko atsitiktinai susitikti krautuvėje Paškevičių. Čia žydas klausė Paškevičių, kas naujo, šviesusis pone? Jau organizuojasi mūsų valdžia, ar girdėjai? Lazdijų žydas Burokas, kurio krautuvėje buvo kalbamasi, iš pirmųjų dienų dėjosi prie lietuvių komitetų, vėliau buvo apskrities tarybos nariu, o jo sūnus, lietuvių gimnazijos auklėtinis, buvo šauliu. Paškevičius, išgirdęs, kad „organizuojasi mūsų valdžia“, bjauriai susiraukė ir suriko, kad ir pasaulis pliš, lietuvių valdžia čia nevaldys, savo dvarus atiduosiąs žydams, čigonams, bet ne lietuviams.

Jonas Petraitis

kapitonas, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko III bataliono vadas

Kaišiadorių rajone stovėjo visa mūsų antroji divizija. Divizijos štabas taip pat Kaišiadoryse. Divizijos vadas gen. Katchė buvo paimtas į Generalinį štabą kitiems reikalams, vietoj jo buvo numatytas plk. Kleščinskis, bet pastarasis dar tebebuvo užimtas derybose su rusais, todėl mūsų pulko vadas majoras Laurinaitis laikinai turėjo ir divizijai vadovauti. 2-jam pulkui pasiūlyta vadovauti majoras Voleišo. Kodėl taip buvo padaryta – negalėjom suprasti. Kad bent būtų buvęs narsus karininkas, bet bailys. Jis ir pats sakydavo: „Jei aš dar esu gyvas, tai todėl, kad aš ne narsuolis.“ Ir karininkai Oželis su Urbakoniū dėl jo žuvo. Ir štai šis žmogus nors laikinai, bet pulkui vadovavo. Vėl iškilo į viršų visi jo bičiuliai, kurių mes ne kentėm, kurie nemokėjo lietuviškai ir nenorėjo mokėti, nes jie manė, kad Lietuvai tarnauti yra tik laikinas jų reikalas.

Antanas Stančikas*savanoris, 5-ojo DLK Kęstučio pėstininkų pulko karys*

Neprivažiavus Lentvario, pamiškėje pastebėjom daug pririštų arklių. Manėme, jog prieš. Pavaziavus arčiau, iš miško pasipylė, kaip bičių, įvairių žmogysčių! Stebėjomės! Žydai ne žydai, čigonai ne čigonai, elgetos ne elgetos – niekaip negalėjome susivokti, kas jie per vieni. Kai kurie iš jų rusų kareiviškėmis milinėmis, kiti su kailiniais ir civiliais paltais. Vieni su rusų kazo-
kų kepurėmis, kiti su moteriškėmis ar vyriškėmis skrybėlėmis. Vieni apsiavę batais, kiti pusbačiais, o treči visai basi. Kai kurių batai suplyšę, užkulniai pliki, bet su pentiniais. Apsiginklavę šautuvais su įvairiais durklais, peiliais. Pradėjus kalbėti, pasirodė, jog tai rusų raudonoji kariuomenė. Žiūrėk, eina barzdotas žmogus su šautuvu, basas, su moteriška skrybėle ant galvos ir klausia rusiškai, ar toli Varšuva. Į tokius ar panašius klausimus gaudavo įvairių atsakymų.

Su raudonaisiais rusais persiskyrėme draugiškai, nes su jais tuomet buvo padaryta taika, ir nukeliavome Vilniun. Čia ėjome Vilniaus įgulos tarnybą.

Kadangi rusai tuomet labai smarkiai vijo lenkus, tai ir mes turėjome vykti toliau į pietus prie savo valstybės sienų.

Juozas Purickis*užsienio reikalų ministeris*

„Do lasu panovie, do lasu, ratuj się kto może!“ [Į mišką ponai, į mišką, gelbėkitės kas galite!], – šaukė bėgdami lenkai, nors bolševikai dar buvo už šimto kilometrų. Vilnius buvo atiduotas be šūvio, be jokio pasipriešinimo. Lenkams išdūmus, bolševikai dar negreit pasirodė.

Ot tai gynėjai, tai karžygiai! Tiktai, kai bolševikai pametę ginklus, be jokios karinės tvarkos, be kovų slinko sau „na Aršavu“*, lenkai surinkę savo geriausias pajėgas, prancūzų vedami, puolė beginklius raudonarmiečius ir pradėjo juos varyti atgal.

Magdalena Ankštutytė

Mano brolelis buvo 18 metų, kai antrą kartą lenkus vijo bolševikai. Bebėgdami, lenkai nuo žmonių atiminėjo arklius. Vincas Kaminskas, Kostas Marčinskas ir mano brolelis Adomas su arkliais buvo išbėgę ir pasislėpę anoj pusėj Merkio, miškuose. Tenai jie pamatė daug lenkų, kurie Mančiagirio keliu bėgo į Marcinkonis. Arklius miške pririšo prie medžių, o patys iš už medžių žiūrėjo į bėgančius lenkus. Kai lenkai juos pamatė, atėjo ir pas mano brolelį klausti kelio į Mančiagirį (Adomas iš visų draugų buvo didžiausias). Mano brolelis lenkiškai kalbėti nemokėjo ir lietuviškai atsakė „nesuprantu“. Lenkas, nieko nelaukdamas, šovė į mano brolelį ir kliudė jam į ranką. Sužeistasis krito žemėn ir bučiavo žudikui kojas, kad antrą kartą jo nešautų. Lenkas šovė antrą kartą, kliudė jam į pečius, o kulka jam kiaurai per krūtinę perėjo. Lenkai susiieškojo arklius ir juos paėmė. Gavome žinią, kad lenkai sužeidė mano brolį. Mudu su tėveliu labai verkėme. Tuomet lenkų buvo pilna Perloja. Lenkai suėję klausė, ko mes verkiame. Aš pasakiau, kad „jūsų draugai sužeidė mano brolį“. Tuomet lenkai atstatė į mus šautuvus ir sakė:

- Nerėkit, nes ir jus nušausime!

Visų žmonių arkliai buvo išslapstyti. Tėvelis paprašė 4 vyrų. Šie brolelį parnešė namo neštuvais. Sužeistąjį nuvežėme į Alytų ligoninėn. Alytuje jis ir numirė. Sunki man buvo kelionė į Alytų su gyvu broleliu, o dar sunkesnė buvo atgal, su mirusiu.

* į Varšuvą

Konstantinas Žukas*pulkininkas leitenantas, krašto apsaugos ministeris*

Karių santykiuose būtinai privalo būti mandagumas ir atitinkamas vienas kito gerbimas. Tai turi būti išreiškiama žodžiais, atitinkančiais lietuvių kalbos taisyklėms ir dvasiai. „Ponas“ yra baudžiamos padaras bei liekana ir istoriškai reiškia visai tą patį, ką ir rusų „barin“. Taigi šis žodis netinka kariuomenėje vartoti.

Petras Pečaitis*savanoris, 1-ojo raitelių pulko karys*

1920 m. liepos 19 d. užėmė Seinus. Vienas kunigas mums pranešė, kad Suvalkuose esą daug lenkų, bet šį miestą galima paimti. Tuomet mūsų eskadrono vadu buvo majoras Goštautas. Nakties metu, Goštauto vadovaujami, nuvykome į Suvalkus. Užėmėme elektros stotį ir įsakėme, kad šviesa degtų kiaurą naktį. Telefonų vielas visur nutraukėme. Užėmę miestą, mes čia radome apie tris šimtus lenkų, kurie, manydami, kad lietuvių yra labai daug, pasidavė mums gražumu, be jokio mūšio. Miestas išbuvo mūsų rankose apie 2–3 savaites.

Gavome įsakymą vykti į Gardiną ir Augustavo miškus. Vadas nuvyko į Gardiną, o aš pasilikau su 25 raiteliais Augustavo miškuose.

Pradėjus bolševikams spausti lenkus, bolševikų dalis perėjo į Lietuvos teritoriją. Aš su savo vyrais juos nuginklavau, o jų turtą – arklius, vežimus ir ginklus – perdaviau Seinų komendantui. Pačius bolševikus nakties metu apgaulės būdu pasiunčiau į Gardiną.

Po kurio laiko atvyko keletas lenkų eskadronų ir iš visų pusių ėmė mus supti. Vadas, kaip sakiau, buvo Gardine. O aš su savo vyrais, gurguole ir kulkosvaidžiais pasilikau Augustavo–Gardino plente. Lenkams pradėjus mus pulti, aš atsišaudydamas pasitraukiau į Augustavo miškus, bet čia mane iš visų pusių apsupo lenkų raiteliai. Su savo vadu jokių ryšių nebeturėjau ir nežinojau, kur jis yra. Mano žinioje buvo 25 raiteliai. Turėjome keturis vežimus, bet maisto neturėjome. Kovodamas, miškais traukiausi 7 ar 8 dienas ir pagaliau nežinojau, nei kur eiti, nei ką daryti, nes maistas jau visiškai baigėsi. Mums į akis pažvelgė bado šmėkla.

Dideliais miškais ir be jokių kelių besibastydami, radome lenką eigulį, kuris turėjo bulvių, duonos ir burokų. Visą paėmėm su savim, o kartu ir jį. Jis mus turėjo vesti keliu Seinų ir Kalvarijos link.

- Jei išvesi, tai paliksiu gyvą, o jei paduosi mus lenkams – būsi sušaudytas, – aiškiai ir trumpai jam pareiškiau.

Eigulys, mus vesdamas, klaupdavosi ant kelių, iškeldavo maldai rankas ir, šaukdamasis Dievo, pareiškėdavo, kad kelio toliau nežinąs ir net nenumanąs, kurioje pusėje jo namai. Bet mes į tai nekreipdavome dėmesio. Jis gaudavo valgyti ir turėjo mus vesti.

Po penkių šešių dienų kelionės, radome miške pasiklydusią lietuvių kuopą. Jie jau norėjo eiti pasiduoti lenkams, bet man įkalbėjus ir davus jiems užkasti, jie nurodė, kur yra jų kuopos vadas. Susiradęs jų kuopos vadą, aš jam pasakiau, kad mes turime lenką eigulį, kuris nurodys mums kelią į mūsiškius. Toliau jau mes visi sykiu žygiavome.

Bežygiuodami mišku priėjome išmūrytą Augustavo kanalą. Sustojome, padarėme tiltą ir visi kariai, arkliai ir gurguolės laimingai per jį perėjome. Tuomet aš pasiunčiau penkis raitelius išžvalgyti Gardino–Seinų plentą. Sugrižę žvalgai pasakė, kad plentas esąs laisvas. Iki plento buvo 15–18 kilometrų.

Pasistiprinę ir pasimeldę ėmėme žygiuoti plentu. Prisiartinę prie plento, eigulį paleidome namo. Bet jis verkdamas sakė kelio į namus jau nebežinąs. Plente išrikiavome visą

kuopą, o raitelius pastatėme iš šonų. Du kulkosvaidžius su kulkosvaidininkais vežėmės priešaky ir du gale. Taip išsirikiavę ėmėme žygiuoti.

Nužygiavę apie 12–15 kilometrų, jau nebetoli nuo Seinų, nakties metu užtikome prielento lenkų raitelių sargybą. Jau buvo rudenio ir šaltoka. Lenkai kūreno ugnį. Mes su vadu jojome priešaky. Lenkų žirgai stovėjo miške pririšti.

- Pulkime lenkus ir paimekime juos nelaisvėn, – tariau aš vadui.

- Palikime juos ramybėje ir žygiuokime savo keliu, – atsakė vadas.

Lenkai, matyt, manė, kad žygiuoja jų kariai, nes mes atvykome nuo Gardino pusės, kuri jau buvo lenkų rankose.

Atvykus mums į Seinus, lietuvių čia jau nebesuradome. Vadas su savo kuopa patraukė Kalvarijos link, o aš su savo raiteliais pasilikau Seinuose. Po keleto dienų man taip pat teko apieisti Seinus. Atvykau į Kalvariją ir čia radau savo dalies vadą mjr. Henriką Goštautą, kuris pasakė manęs, kad lenkai mane bus paėmę į nelaisvę. Už savo žygį buvau pristatytas apdovanoti Vyčio kryžiumi. Tačiau kryžiaus negavau, nes vadas ne taip mane buvo pristatęs. Paskui jis pabėgo pas lenkus ir nebuvo kam atitaisyti klaidos. Taip ir pasiliko.

Stasys Tomkevičius

savanoris, 1-ojo raitelių pulko puskarininkis

Iš Suvalkų su rinktiniais kareiviais buvau pasiūstas išžvalgyti Augustavo–Suvalkų plentą; ar nėra kur užsilikęs koks lenkų kareivis. Pakelyje tarp Suvalkų ir Augustavo, paplentėje, viename kaime žmonės mus kalbino lietuviškai, priėmė su duona ir druska ir labai mumis dėiaugėsi. Mes buvome gerokai išvargę, pailsėjome ir gavome gerus pietus.

Pavakarėj pasiekėme Augustavo stotį. Čia radome lenkų paliktą visiškai tvarkingą garvežį ir dešimt vagonų. Kadangi ir husarai, ir arkliai buvo labai išvargę, todėl nutariau į traukinį susikrauti ir visu sąstatu grįžti į Suvalkus. Taip ir padarėme.

Liepos 23 d.

Pradėta formuoti 2-oji haubicų baterija. Vadas – vyr. ltn. Kazys Alyta.

Liepos 24 d.

Pradėta formuoti 10-oji artilerijos baterija. Vadu paskirtas kpt. Jackus Banys.

Komunistas

*Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos Centro komiteto organas
1920 m. liepos 25 d., Nr. 3*

Lietuvos kareiviai, rinkite savo komitetus, varykite nepakenčiamus aficierius*! Lietuvos kareiviai, jūs, darbininkų ir mažžemių sūnūs, eikite išvien su visais revoliuciniais darbininkais ir mažžemiais.

Lietuva

1920 m. rugpjūčio 1 d., Nr. 161

Mažne kartu su kazokais į Vilnių atsiskubino iš Maskvos Aleksa-Angarietis su savo sėbrais. Trejetas jų – R. Muklewicz, K. Cichowski ir Aleksa-Angarietis paskelbė Vilniuj karo valdžią sudarą (Voenvrevkomą), o kiti veikliai dalyvauja mitinguose ir dezorganizuoja Vil-

* *karininkus*

niaus gyvenimą, kurdami įvairius revkomus, kur „kalbėtojai“ eina lenktynių tarpusavy.

Mieste pasipylė daugybė įvairių „karo valdžios“ įsakymų, paliepiamų, išpėjimų, pamokymų ir t. t. Vienur liepiama ginklai atnešt atiduoti, kitur laikas pastūmėt trim valandom į priekį, dar kitur – be –karo vyriausybės“ žinios nieko nespausdinti – nei laikraščių, nei lapelių ir jokių skelbimų; vėl kitur – skelbiamos visokios rekvizicijos ir t. t. Už įsakymų nevykdymą žadama smarkiai bausti – ligi sušaudymo. Bet gyventojai, kurių jausmai jau atbukę dėl įvairių okupantų paliepiamų, ramiai žiūri į visa tai, neilgą bolševikų gyvenimą Vilniuj pranašaudami; gyventojai nekantriai laukia ateinant tikrų šio krašto šeimininkų – Lietuvos valdžios, kuriai jie ketina padėt dirbti visom jėgom.

Aleksa-Angarietis verbuoja sau pritarėjų iš Aukštuolaičio kuopos. Taip Serbenta, kurs pavasarį buvo pavogęs 15 000 auksinų Lietuvos valdžios pinigų, ir iš Kauno pasprukęs į Vilnių ir čia pas Aukštuolaitį radęs prieglaudą, šiandien yra dešine Aleksos-Angariečio ranka. Be Serbentos, šalia Angariečio telkias dar keli pagarsėję Lietuvoj savo „gražiais“ darbais. Dabar šie Lietuvos atmatos noriai telkiasi į črezvyčaikas* ir naudodamies rusų durtuvų priedanga drąsiai skelbia Vilniuj ir jo apylinkėse – komunizmą“.

Rugpjūčio 3 d.

Steigiamasis Seimas priėmė laikinąjį žemės reformos įstatymą. 80 nuošimčių šalies gyventojų žemės ūkis buvo pragyvenimo šaltinis, tačiau 75 nuošimčiai valstiečių valdė tik 25 nuošimčius žemės. Bajorų tebuvo vos 4 nuošimčiai, o jiems priklausė 25 nuošimčiai žemės. Kita vertus, absoliuti bajorų dauguma buvo sulenkėję, priešiški nepriklausomybei ir siekė Lietuvą prijungti prie Lenkijos. Žemės reforma – vienas iš efektyviausių būdų jų ekonominei jėgai ir įtakai pakirsti ir dvarams, polonizacijos židiniams, sužlugdyti.

Konstantinas Žukas

pulkininkas leitenantas, krašto apsaugos ministeris

Rugpjūčio 13 ar 14 d. į Kauną atvyko III rusų armijos komisaras Mežlaukis (latvis, universiteto docentas) su savo padėjėju Marchlevskiu (lenkas) į svarbius pasitarimus. Tuose pasitarimuose dalyvavo Užsienio reikalų ministerijos Rytų departamento direktorius Balutis ir Steigiamojo seimo narys Čarneckis. Kadangi pasitarimai turėjo būti karinio diplomatinio pobūdžio, tai juose būtina turėjo dalyvauti Generalinio štabo viršininkas, bet jis, nelaimėi, kelinta diena „sirgo“. Į visus miesto užkampius buvo išsiųsti karininkai, kurie turėjo žūtbut surasti gen. Katchę ir visai „sveiką“ pristatyti į ministeriją.

Po valandos, o gal ir daugiau man buvo pranešta, kad štabo viršininkas surastas kažkokioje landynėje, parvežtas į namus ir jam ant galvos pilamas šaltas vanduo. Dar po gero pusvalandžio sužinojau, kad generolas jau „kaip reikiant“, tik „atsigaivinimui“ turįs išgerti butelį alaus.

Galima įsivaizduoti, kokia buvo mano padėtis ir ką manė Mežlaukis ir Marchlevskis, kurie suprato mūsų sumišimą. Visą laiką raminome juos „beletristika“, bet galų gale ir jie dėl tokio delsimo pradėjo nerimauti.

Pagaliau plačiau atsidarė mano kabineto durys ir įėjo... girtutėlis gen. Maksimas Katchė. Kai jis sunkiai prisistatė ir dar sunkiau įgriuvo į fotelį, Mežlaukis į ausį man pašnabzdėjo:

- Tai štabo viršininkas?
- Mh,... – atsakiau.
- Aš jį, kalės vaiką, pakarčiau.

* *bolševikų represines struktūras (ČK)*

Buvau kaip karštu vandeniu apipiltas. Prasidėjo posėdis.

Svarstėme Vilniaus srities perleidimo mums klausimą. Strateginiais sumetimais jie esą negalį tuoj pat atiduoti Vilniaus krašto, nes dar vyksta karo veiksmai, bet veiksams nutolus ar karui pasibaigus jie tuojau pagal neseniai pasirašytą abiejų mūsų valstybių taikos sutartį visą mums priklausomą sritį atiduosią.

Po ilgų derybų bolševikai sutiko tuojau pradėti atidavinėti šiaurės Vilniją iki Švenčionėlių. Vidurinės zonos tarp Švenčionėlių ir Valkininkų perdavimą žadėjo pradėti po mėnesio, o likusios Lietuvos dalies perdavimo laiko dabar nustatyti negalima, nes ten dar vyksta karo veiksmai.

Šiaip ar taip, visas Daugpilio–Vilniaus–Gardino geležinkelis turi pasilikti bolševikų rankose, nes tai yra svarbiausioji jų fronto tiekimo arterija. Vilniuje iki karo pabaigos pasilieka ir jų etapo komendantūra.

Toliau prasidėjo antro, man visai nelaukto, klausimo svarstymas. Jis buvo toks: bolševikų karinės vadovybės laukiamas lenkų pasipriešinimas prie Gardino, Nemuno aukštupyje ir Augustavo miškuose. Geriausia būtų apeiti Augustavo miškus iš vakarų pusės. Komisaras sakė, jog mes, kaip nauji ir tikri sąjungininkai, turime jiems padėti kovoti su bendru priešu.

Ir aš, ir Balutis tokiam pasiūlymui griežtai nepritarėme, nes tai būtų aiškus mūsų neutraliteto pažeidimas, ir su tuo mūsų vyriausybė jokiū būdu nesutiks.

Mežlaukis mus įtikinėjo, kad pagal naujai sudarytą sutartį toks jų kariuomenės praleidimas karo metu yra numatytas, bet mudu su Balučiu tai griežtai paneigėme.

Prie taikos sutarties su bolševikais buvo slaptas priedas, kuris atitiko Mežlaukio žodžius. Keista, kad tokio svarbaus dalyko krašto apsaugos ministeris visai nežinojo...

Prasidėjo karšti ginčai. Mežlaukis atsistojo, atsistojau ir aš. Vėliau Balutis ir kiti dalyviai sakė, kad mudu su Mežlaukiu buvome panašūs į gaidžius, pasiruošusius vienas kitą pulti. Čia Mežlaukis ištarė sakinį, kuris mane galutinai išvedė iš pusiausvyros:

- Jei taip, tai aš čia, iš Kauno, išsiųsiu telegramą, kad mūsų karinė vadovybė atsiųstų tris divizijas, kurios užims tiltus Prienuose, Alytuje ir Merkinėje ir praleidinės mūsų kariuomenę per Lietuvos pietinę dalį.

- Ne, šito jūs iš Kauno nepadarysite! – pasakiau aš.

- Padarysiu!

- Ne, nepadarysite! – sušukau aš.

- O kodėl aš to nepadarysiu?

- O todėl, kad aš tamstą anksčiau pakarsiu!

- Aaaa...

Mežlaukis išsyk atsisėdo į fotelį. Balutis kažką rodė man akimis, bet aš nieko nesupratau. Po minutės tylos aš pratariau:

- Rodos, mudu pasikarščiavome. Man, kaip šeimininkui, netiko taip daryti. Gal atsiimtumėte savo žodžius?

- Atsiimu.

- Ir atšauksite numatomus veiksmus?

- Ir atšauksime numatomus veiksmus.

Toliau ir aš, ir Balutis Mežlaukiui įrodinėjome, kad kariaujančios šalies kariuomenės praleidimas per savo teritoriją yra aiškus neutraliteto pažeidimas ir prisidėjimas prie vienos kariaujančios pusės. Prancūzija, Anglija ir Amerika negalės nereaguoti į tokį mūsų veiksmą. Kažin ar tai bus naudinga ir pačiai Rusijai. Matyt, įtikinome.

Toliau su Mežlaukiu buvo tartasi dėl Vilniaus srities perleidimo mums komisijos, kuri turėjo susirinkti Vilniuje rugpjūčio 16 d.

Kai oficialioji dalis pasibaigė, Mežlaukis mane nusivedė į šalį ir pasakė:

- Aš esu didelis gražbylystės meno mėgėjas. Labai mėgstu pasiklausti gerų oratorių, ypač kai jie susikimba karštose diskusijose. Iš mūsų stiprūs kalbėtojai yra Smilga ir, rodos, Jofė. Duokite ir jūs „stipruolius“. Girdėjau, kad turite kažkokį Voldemarą. Gal jį atsiųsite?

Bolševikams išvažiavus paprašiau dr. Grinių tuojau sukviesti mažąjį kabinetą. Tenai padariau pranešimą apie visą audringą pokalbį. Buvau ir pabartas, ir pagirtas. Dr. Purickį paprašiau, kad į mūsų delegaciją įtrauktų ir Mežlaukio prašomą prof. Voldemarą, kuris gyveno su juo viename bute. Prižadėjo.

Kitą dieną dr. Purickis man pranešė, kad prof. Voldemaras apie važiavimą į Vilnių ir klausyti nenorįs, griežtai atsakęs. Nuėjau pas jį pats. Ilgai profesorius atsikalbinėjo, pagaliau vis dėlto man pavyko jį prikalbėti.

Iš Užsienio reikalų ministerijos važiavo Balutis, kuris buvo ir viso delegacijos pirmininkas, prof. Voldemaras ir Čarneckis. Iš Krašto apsaugos ministerijos važiavo tas pats gen. Katchė, Operacijų skyriaus viršininkas mjr. Šumskis ir Vilniaus komendantas kpt. Kurkauskas.

Gen. Katchė turėjo duoti man garbės žodį, kad iki grįžimo Kaunan nė lašo alkoholio negers. Savo žodį ištesėjo ir derybų metu buvo nepaprastai naudingas.

Rugpjūčio 17 d. grįžo iš Vilniaus mūsų delegacija, o kartu su ja vėl atvažiavo Mežlaukis su Marchlevskiu. Iš grįžusių mūsiškių veidų išraiškos buvo matyti, kad Vilniuje įvyko kažkas nepaprasto. Mežlaukis, didžiai sumišęs, man pasakė:

- Ir velnias mane patraukė už liežuvio prašyti jūsų prakeikto Voldemaro. Tik nema-lonumų turėjau.

Kiek vėliau sužinojau, kad prof. Voldemaras visą laiką bolševikus tiesiog triuškino. Pasirodė, kad į kiekvieną bolševikų sakinių Voldemaras oponavo citatomis iš naujausių Lenino raštų arba iš prie 20 metų leistos „Iskros“.

Bolševikų oratoriai nežinojo, ką jam ir atsakyti, nes jis citatas sakė taip drąsiai ir įtikinamai, kad klausytojams jokios abejonės nekėlė. Jo priešams, įtakingiems bolševikams, buvo nepatogu, kad jie naujausių savo vado straipsnių neskaitė, o senus jau pamiršo...

Kai mūsiškiai po tokio didelio triumfo grįžo į viešbutį ir stebėjosi, iš kur Voldemaras taip gerai susipažinęs su Lenino raštais, jis šypsodamasis atsakė:

- O kad Leninas taip visai ir nerašė. Tai buvo mano „ad hoc“ (tam reikalui) improvizacija...

Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei rugpjūčio 15 d.

... 4 pėstininkų pulko karininkas Antanas **Sieroslavskis** už padirbimą apgaulingo dokumento ir vartojimą jo kaip tikro nubaustas 8 mėnesius kalėti ir pašalintas iš kariuomenės tarpo...

... 2 pėstininkų pulko kapitonas Jonas **Samosenko** už per daug valdžios pasisavinimą, išsireiškusį mušime piliečių, nubaustas 2 mėnesiais daboklės...

... 1 pėstininkų pulko raštininkas Otto **Veingentneris** už apgaulingo dokumento padirbimą nubaustas 1 metus kalėti ir išmestas iš kariuomenės...

Krašto apsaugos ministeris pulkininkas leitenantas **Žukas**

Romualdas Šidlauskas*7-ojo Žemaičių kunigaikščio Butigeidžio pėstininkų pulko leitenantas*

Pulkas žygiavo pirmyn... Mūsų kuopa atsidūrė prie Bistryčios miestelio, ant Neries kranto. Tai buvo pirmas etapas. Antruoju turėjome užimti Maskvos sutartimi fiksuotas Lietuvos sienas. Nepasiekus Neries, atsiskyrėm su kulkosvaidžių būriu ir keletu vežimų ir, pasistūmėjus dar į dešinę pirmyn, užėmėm Litvėnų dvarą, – už trijų keturių kilometrų nuo Bistryčios.

Įbėga kambarin kareivis ir uždusęs raportuoja: „Tamsta leitenante, radome armotas!“... „Kur? Kaip? Duok šen!“ – „Nei pajudinti, nei pakelti, tamsta leitenante, labai sunkios, didelės!“ Einu Neries pakrantėn ir iš tikrųjų prie daržinės ant kranto smėlio riegso dvi didžiulės patrankos, melancholiškai žiūrinčios į kitą upės krantą. Tai buvo lenkų sunkioji baterija. Pranešiau vadui. Šis atjojęs apžiūrėjo, nudžiugo ir tarė: „Gabename, vyrai!“ – „Pamėginkite! – atsakiau, – su kuo gi?“ – „Sukviesime ūkininkus talkon.“ – „Bet jų nesimato!“ Ir iš tikrųjų, perėję kaimą turėjome įsitikinti, kad vyrų dar „nepriaugo“. Tik kelioms dienoms praslinkus aš pastebėjau, kad vakarais moterėlės jau nebevedė karvių po vieną ant virvutės, bet jau pargena po keletą krūvelėmis; paskiau prisidėjo avelės; pasirodė ir kiaulės, ir tik vėliausiai pamačiau ir arklius. Vyrų skaičius diena iš dienos didėjo. Užėjus man jų keletą kaimė ir balsiai paklausus, kur buvo sulindę, jie pradėjo aiškintis, kad lenkai sakę, jog lietuviai visus, kas gyvas, imą kariuomenėn arba čia pat vietoje papiauną peiliais (ir pamanyk! Tik peiliais?). Galvijai visi buvę išslapstyti, ir pagaliau sužinojau, kad arkliai buvo miške paslėpti žabų kupetose. Ir sugalvok tu man! Bet bėdini sugudėję (tai nebuvo sulenkėję) lietuviai visko išmoko: rusai, vokiečiai, lenkai, bolševikai ir štai lietuviai – visi jiems buvo lygūs, nuo visų slėpėsi, kol pagaliau patyrė kas kuo yra... Pamatę, kad joks pavojus negresia, kad galima ramiai ir atvirai pasikalbėti, visi nudžiugo, o seniai, beveik žili seneliai, prisiartinę ir iškrapštę iš ažančių (aukštaitiškai tariant) pirmuosius obuolius, duodami sakė: „Imk, paragauk; šiomet, kuriuos pavaktavom (suprask, nuo nevidonų išgelbėjom), – gardūs...“ Net akis išplėčiau! Lietuviai!... Tiesa, mes, žygiuodami per Vilniaus kraštą po keliasdešimt kilometrų dešinėn, kairėn, pirmyn ir atgal, užeidavome grynai lietuvių kaimus, dažniausiai viensėdžius, bet čia, kur aš keletą kartų veltui kreipiausi į žmones lietuviškai ir pats jau pradėjau pusiau rusiškai, pusiau gudiškai kalbėti, į mane kreipiasi lietuviškai! Klausiu senesniųjų: „Tai kodėl štai šitie vyrai nekalba lietuviškai?“ Man paaiškinama su kažkokia šypsena, pasigailėjimu ar sielvartu, kad šie jau atpratę, iš mažens nustoję lietuviškai kalbėti: vienas ilgai buvęs Vilniuje tarp lenkų, kitas draugavęs štai su ano kaimyno bei viensėdžio jaunimu... Nemokantieji smalsiai žiūrėjo į mus lietuviškai besikalbančius. Kokie jausmai kilo širdyse tų senių, jaunimo, užmiršusio tėvų kalbą, ir jaunimo, iš mažens nebekalbėjusio lietuviškai, bematant mus, lietuvius, draugiškai ir broliškai nusiteikusius karius, galima tik spėti ir įsivaizduoti be žodžių.

Mykolas Biržiška*Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos direktorius*

Rugpjūčio 16 d. Ašmenos apskrities gyventojų atstovai dėkojo Lietuvos vyriausybei per Vilniaus komendantą ir vyriausiąjį jos įgaliotinį Igną Jonyną už apskrities prijungimą prie Lietuvos. Kai Jonynas ėmė jiems aiškinti, jog Lietuva įkursianti mokyklas lenkiškas lenkams ir gudiškas gudams, lenkiškai ir gudiškai su juo kalbėję asmeniečiai vienas po kito ėmė sakyti esą lietuviai, kad ir nemoką lietuviškai: „Įkurkite lietuviškas mokyklas, ir mes visi grįšime prie savo protėvių kalbos!“ Pasakodamas man apie tai, Jonynas sakėsi jautęs tą valandą menkesnis už juos lietuvius.

Jonas Petraitis*kapitonas, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko III bataliono vadas*

Vilniuje ir kitose rusų okupuotose apylinkėse gyventojų padėtis kasdien darėsi sunkesnė. Bolševikai rekvizavo prekes, nacionalizavo pramonės įmones, atėmė iš žmonių galvijus, javus, viską naikino ir t. t. Nors bolševikų centro vadovybė ir paklausė mūsų vadovybės nesikišti į Lietuvos vidaus valdymą, bet gi Vilniuje apsigyveno Kapsukas su savo štabu ir dirbo savo darbą. Komunistinė agitacija vis labiau buvo plečiama. Tiesiog vežimais skleidė proklamacijas ir laikraščius: „Tiesą“, „Kareivių tiesą“, „Komunistą“ ir kitus, kuriuose seniai jau mums žinomą himną giedojo.

Rugpjūčio 6 d. Steigiamasis Seimas patvirtino taikos sutartį su rusais ir tą pačią dieną buvo pasirašyta sutartis su rusų atstovais, pagal kurią bolševikų kariuomenė turi išeiti iš mūsų teritorijos trimis etapais.

Rugpjūčio 9 d. bolševikų armijos dalys pirmuoju etapu iš numatyto rajono išsikraustė. Šį rajoną užėmė III divizija, majoro Musteikio vadovaujama. Divizijos štabas persikraustė į Dūkšto dvarą.

Rugpjūčio 8 d. vakare majoro Motiejūno-Valevičiaus grupės dalys užėmė Augustavą.

Vilniaus miesto evakavimą prižiūrėti buvo sudaryta mišri rusų–lietuvių komisija, kuri veikė iki rugpjūčio 18 d. Rugpjūčio 18 d. rusų komisijos atstovų pirmininkas Rogas pareiškė, kad dėl Padumbliuose užmušto revkomo* pirmininko ir kitų bolševikų veikėjų suėmimo rusai nustosią perdavinėti lietuviams Vilniaus įstaigas ir neleisią veikti Vilniaus magistratui. Tiesa, Padumbliuose tikrai buvo užmuštas revkomo pirmininkas Morozovas ir kiti bolševikai, kurie rekvizavo ūkininkų javus, mėsą, galvijus, druską, pinigus, sijonus ir kitokią, jų supratimu „karo medžiagą“. Tam įvykiui tirti buvo sudaryta mišri komisija ir ji patvirtino, kad tikrai taip buvo, todėl dėl šio niekniekio Vilniaus evakavimas nesusitrukdė.

Rugpjūčio 17 d. įsakyta pasiekti mūsų valstybės sienas. Rugpjūčio 20 d. Marijampolės grupės dalys užėmė Grabuvos, Augustavo, Skaistašilio, Lipsko ir Gardino liniją.

Vinco Mickevičiaus-Kapsuko telegrama iš Vilniaus į Maskvą

Skubiai be eilės.

Maskva, Kremlius, drg. Leninui

Vilniaus darbininkai išsijudina. Revoliucinės nuotaikos kiekvieną dieną tvirtėja. Mūsų pasitraukimo iš Vilniaus dieną gali prasidėti masiniai ginkluoti veiksmai prieš lietuvių baltagvardiečius. Valstiečių varguomenė mūsų pusėje. Yra pagrindo manyti, kad dalis lietuvių kareivių prasidėjus ginkluotiems veiksams pereis į mūsų pusę. Kitus tikriausiai įveiksime. Lietuvių pulkai, esantys netoli Vilniaus, mums labai prijaučia. Panaudojus juos prieš sukiliusius darbininkus, didelę jų dalį galima patraukti į mūsų pusę. Kauno darbininkai rengiasi ryžtingam mūšiu. Ar Jūs manote, kad mums galima rengtis ryžtingiems veiksams? Skubiai telegrafuokite. Jeigu būtų pritarta, prašau CK nesiliauti mums siųsti Litbelo komunistus. N. 27/sek. VIII/9 Mickevič-Kapsukas.

***Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei
rugpjūčio 22 d.***

Atvaduojant rusų okupuotąsias Lietuvos žemes, kariuomenės dalys, ramiai pozicijose stovėdamos, turi eiti pagalbon vietiniams gyventojams jų atstatymo darbe. Mūsų pareiga

* revoliucinio komiteto

gyventojams padėti kuom tik galima, ypač arkliais, nes artinasi rudens laukų darbai. Tas turi būti vykdoma nepakenkiant kariškiems armijos reikalams ir daboiant valstybinę naudą. Dėl to gi kariuomenės dalys, nuo darbų liuosais arkliais, turi teikti pagalbą pirmaisiai valstybės ir visuomenės organizacijoms, paskiau ir atskiriems asmenims. Griežtai daboti*, kad pagalba atskiriems asmenims būtų teikiama tik neturtingiems, tokiems, kurie jos būtina reikalingi, nes tik teisingumu vadovaujantis mūsų pagalba duos pageidaujamos naudos.

Ta užduotis paliekama pareigai ir atsakomybei divizijų bei pulkų vadų ir atskirų dalių viršininkų, kurie kas savaitę turi pranešti Armijos vadui, kas toje srityje padaryta.

Krašto apsaugos ministeris pulkininkas leitenantas **Žukas**

Juozas Tumas-Vaižgantas
rašytojas

Kauno komendantas Juozas Mikuckis, rytą š. mėn. 22d., grįždamas iš „Metropolito“, vietoje nušovė tabokos fabrikantą Antaną Diršę. Puikus komendantas tarnautojas M. senai buvo žinomas kaip nesuvaldomas „russkavo pošiba deržimorda“**. Nuolat skandalai, nuolat girtas, muštynės, mojavimai revolveriu, ištvirkusių moterų gaujos aplink jį. „Metropolyje“, tame, atleisk Viešpatie, „inteligentų klube“, jis sulauko kompaniją iki 1 val. nakties. Jis – komendantas, daboitojas*** tvarkos, pats savo, komendanto, ištikimumu laužo savo gi duotą paliepiamą, per ilgai geria ir visa baigia žmogžudyste. Šimtai ir tūkstančiai byra iš kišenės valdininko su nedidele alga, visi tai senai mato ir tyli, nes Mikuckis tikrai puikus tvarkdarys, deja, tik kitiems, ir lygiai toks netvarkus sau ir savo paties namams.

Visuomene, reaguok: tavo inteligentai tave pragers ir iššaudys, girti būdami!

Mykolas Biržiška

Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos direktorius

O raudonarmiečiai ir komunistai tik švaistėsi po miestą, plėšdami įstaigas ir žmones, suimindami ir šaudydami žmones. Rugpjūčio 10 d. sušaudė 7 lenkus ir žydus, jų tarpe karininką Mineiką iš labai palankios lietuviams šeimos, kuri dar baudžiamos laikais Gervėčių valsčiuje išlaikė vietos žmonių lietuviybę, neleidama savo baudžiauninkams lietuviams vesti gudžių, tad sudarinėti mišrių šeimų, tuo tarpu kai gretimo Varnionių valsčiaus dvarininkai Abramavičiai lietuvius niekino ir nekentė, juos maišė su gudais ir visai nulietuvino savo valsčių, kuris sugudėjo ir atskyrė gervėtiškius nuo platesnio lietuviškojo ploto. Sušaudytojo Mineikos brolis prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvo vienas mano viršininkų, labai padorus ir mums palankus vyras, kai aš tarnavau Vilniaus žemės banke, įkainojimų komisijoje. Rugpjūčio 11 d. suėmė geležinkelio ruožo vicedirektorių Kazį Jakštą. Rugpjūčio 12 d. suėmė apie 100 vilniečių, jų tarpe ir miesto daržininką Bieliuką. Dėl tų šaudymų ir suėmimų rugpjūčio 12 d. ir vėliau evakuacijos komisijoje lietuviai griežtai protestavo, žinoma, sušaudytųjų nebeįstengdami atgaivinti, bet suimtųjų vieną kitą iš kalėjimo išgaudami. Rugpjūčio 18 d. komunistai darė kratą pas vysk. Jurgį Matulaitį, suėmė kunigą Kuktą ir vyskupo tarną Mačiūną. Rugpjūčio 21 d. sušaudė 5 vilniečius. Rugpjūčio 23 d. gatvėje suėmė Kęstutį Šliūpą ir t. t. ir t. t.

* *prižiūrėti*

** *rusų šovinistas*

*** *prižiūrėtojas*

Įsakymas Lietuvos kariuomenei *rugpjūčio 23 d.*

Š. m. liepos mėnesio 21 d. Šiaulių komendantūros komandos kareiviai lydėjo traukinyje į Kauną partiją nuteistų kalinių. Netoli Dotnuvos stoties iš einančio traukinio pilnu greitumu, iššoko per duris vienas iš nuteistų iki gyvos galvos kalinių, norėdamas pabėgti. Nežiūrint savo gyvybei gresiančio pavojaus, kareivis Pranas **Savickis** puolė iš traukinio paskui pabėgusįjį kalinį; gi kiti kareiviai sustabdė traukinį ir tokiu būdu kalinys buvo sulaikytas. Šokdamas iš traukinio Savickis susižeidė sau veidą.

Už gerą žinojimą savo pareigų ir šventą jų pildymą neatsižvelgiant į jokias kliūtis, nuo vardo tarnystės išreiškiu kareiviui **Savickiui** padėką ir įsakau išduoti jam iš nepermatomų išlaidų 200 auksinų kaipo dovaną; taip gi išreiškiu padėką Savickio viršininkams, kurie jį išmokino tų pareigų.

Šį įsakymą perskaityti visose kuopose, baterijose, eskadronuose ir komandose ir nuorašą nusiųsti tėvams.

Krašto apsaugos ministeris pulkininkas leitenantas **Žukas**

Juozas Tumas-Vaižgantas
rašytojas

Visiems yra karo stovis ir liepiama iki pusiau vienuoliktos uždarinėti įstaigas, o iki pusiau dvyliktos visiems pareiti namo. Visiems, visiems, tik ne girtuokliams inteligentams. Jie srebia iki pirmos ir antros. Srebia dalyvaujant tvarkos dabotojams, čia pat, nuotokos nustoję, virsta į sutrų latakus (rinštokus): tai buvo pasergėta netoliese buv. karininkų kazino, kol jį, paleistuvystės ir galutinio ištvirkimo vietą, uždarė... Taip pat š. mėn. 21 d. visa publika per dieną matė Kauno vakzalo bufete tris vyresniusius generalinio štabo viršininkus* visai jau be nuotokos esant dėl nežmoniško apsigėrimo.

Publika stebisi, pečiaus glamžo. Tai tokiu laiku, kada mūsų likimas Vilniuje svarstosi, vos vos paremiamas; kada ten siunta, nesulaukdami instrukcijų. Kuriam Lietuvos piliečiui tai matant negels širdį dėl Lietuvos likimo, nesišiauš plaukai, matant, kokiose rankose yra mūsų krašto gynimas. Viešosios nuomonės atstovai neturi teisės tylėti; tad visuomenės vardu protestuojame ir šaukiame: išgirskite, kam pavesta karo dalykai! Juk tai nesutaikinami dalykai, kai vienus šaukia kraujo lieti, o kiti degtinės upelius lieja, patys juose skęsta ir mūsų tėvynę skandina!

Lietuvos visuomenė negali neprotestuoti, kai jos likimas yra atiduotas – girtuokliams.

Jonas Petraitis

kapitonas, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko III bataliono vadas

Dėl nepasisekimų lenkų fronte rusai pasidarė labai švelnūs. Labai greit, nelaukdami nei nustatyto laiko evakavo Vilnių ir visą antrąją zoną.

Dabar mūsų vadovybė susirūpino, kas toliau daryti. Iki šiol buvo tik siekiama valstybės sienų ir reikalaujama, kad rusai greičiau pasitrauktų iš mūsų teritorijos. Bet dabar greit keitėsi situacija. Reikalinga stipri vieninga kariuomenės vadovybė. Tiesa, turėjom generalinį štabą ir daug raštininkų jame, bet to dar per maža planingam karui vesti. Kariuomenės vado tuo metu neturėjome. Plk.ltn. Žukas, tuomet krašto apsaugos ministeris, pasiūlė du kandidatus: plk. ltn. Ladygą ir majorą Musteikį į karo vadus. Steigiamasis Sei-

* Maksimą Katchę, Stasį Nastopką, Aleksandrą Jakaitį

mas pasirinko plk. ltn. Ladygą. Plk. Kleščinskį paskyrė štabo viršininku, majoras Šumskis buvo operacijų skyriaus viršininkas. Be to, buvo pasamdytas iš Latvijos karo instruktorius plk. Ozolas. Turbūt latviai neturėjo kur jo dėti, nes gero karininko niekas neatleidžia, nebent specialiais sumetimais. Bet tokiu atveju toks instruktorius yra itin nepageidautinas.

Kvalifikuoto generalinio štabo karininko, arba prityrusio tame darbe ir turinčio stažą, nė vieno neturėjome. Turėjom daug narsių patyrusių karininkų, kurie galėjo vadovauti mažiems vienetams, kaip kuopai, batalionui, gal pulkui. Bet jau divizijai surasti vadą buvo labai sunku. Didžiojo karo metu niekas nevadovavo stambesniam vienetui kaip kuopa. Jei kada ir pasitaikydavo kai kam vesti batalioną, tai tik laikinai, ką nors pavaduojant. O dirbti atsakingą karo darbą be patyrimo ir be stažo, kad ir turint teorinių žinių, mokslo, yra labai sunku ir pavojinga.

Plk. Grigaliūnas-Glovackis buvo paskirtas Marijampolės grupės vadu, arba „lenkų fronto“ vadu (netikęs pavadinimas). Jo štabo viršininku buvo majoras Giedraitis, adjutantu vyr. ltn. Žutautas. Marijampolės grupei skirtas plotas: nuo vokiečių sienos iki Gardino ir dar 20 kilometrų į pietryčius nuo Gardino, kur prasideda mūsų siena su rusais.

Plk. Grigaliūnas-Glovackis pradėjo grupei vadovauti rugpjūčio 25 d. Grupės štabas buvo Seinuose. Pradžioj jo žinioj buvo 10 ir 2 pėstininkų pulkai, 6 pulko vienas batalionas, 5 ir 9 baterijos ir vienas eskadronas. Vėliau buvo perkelta ir visa antroji divizija – 5 ir 8 pėstininkų pulkai.

I divizijos vadas buvo gen. Nastopka, jis su savo divizija stovėjo prieš bolševikus į rytus nuo geležinkelio Vilnius–Gardinas; dar kairiau, visą pasienį iki latvių sienos, saugojo III divizija, kuriai vadovavo majoras Musteikis.

Rugpjūčio 24 d. visas 2 pulkas iš Kaišiadorių išėjo į lenkų frontą ir rugpjūčio 26 d. atvyko į Seirijus. Mane su 3-čiu batalionu pasiuntė į Kauną įgulos tarnybai. Atvyko į Kauną ir 9 kuopa su ltn. Andriūnu iš Mažeikių. 7 kuopa su kpt. Butkevičiumi liko Vilkaviškyje belaisvių saugoti.

Operatyvinis, slaptas

Marijampolės grupei įsakymas 13 Nr.

Rugpjūčio 25 d., 1920 m., Seinai

1§

Žinios apie priešą, duotos įsakyme Nr. 111 nepasikeitė. Mūsų Vilniaus grupė pasiekė Landvaravo–N. Vileika linijos. Šiandien būtinai užims Vilnių ir eis iki mūsų sienos su rusais, taikos sutartimi nustatytos.

Skyrimo linija tarp mūsų ir Vilniaus grupės eina šiais punktais: Rotnica, Porietsche, Jezioro, Skidel, Rusinowec, Kniazewce. Visi punktai dėl mūsų imtinai.

Mūsų grupei paliepta pasiekti ir apsaugoti liniją: Grabovo–Augustow–Lipsk–Grodno–Skidel. Visi šitie punktai imtinai.

Santykiai mūsų su bolševikais besitraukiančiais ir lenkais – neutralūs, t. y. mes privalom jų neleisti ant mūsų teritorijos. Visus perėjūnus nuginkluoti, išvengus ginkluoto susirėmimo, bet turi būtina apsauga pavesto baro, nuo kurio pasitraukti negali būti nei minties.

Iki atvykimo 2 pulko barą dalinu nuo Grabovo per Augustavą, Krasnybor, Lipskas imtinai ir nuo Lipsko išimtinai iki Gardino imtinai – 6 pulko pirmam batalionui.

2 eskadronui apsistoti Seinuose ir būti mano žinioje dėl kovos su vietiniais partizanais.

5 baterija pereina žinion 10 pulko vado ir įsakau pereiti į Gibų rajoną.

Visas permainas įvykdyti iki 26 d. šio mėnesio vėliausiai 12 val. Visiems viršininkams

susirišti su manim telefonu. Priešakinę sanitarijos ligoninę perkelti į Seinus.

Intendantūrai sudaryti priešakinius maisto sandėlius Augustave ir Sapockine. Centralinius – Suvalkuose ir Seinuose, baziruotis ant Marijampolės. Pristatinėti produktus iš bazės į Suvalkus pavedu Marijampolės komendantui, nuo Suvalkų iki Augustavo ir Seinų–Suvalkų komendantui, nuo Seinų iki Sapockinės – Seinų komendantui. Atvykus divizijos intendantui sutvarkyti visus sandėlius ir aprūpinti grupę maistu su išskaitliavimu, kad visi turėtų išteklių šešioms dienoms. Daliniui gi pasirūpinti turėti maisto prie savęs minimum trims dienoms.*

Daliniui pasirūpinti šovinių skaičium.

2 pulkas ir 9 baterija skaitosi grupės atsargoj ir ryt, t. y. 26 d. privalo apsistoti Kapčiamiesčio rajone. Štabas pulko Kapčiamiestyje. Atvykus tuojau susirišti su manim telefonu.

Štabui divizijos, ryšių komandai ir komendantui, divizijos ligoninei apsistoti Seinuose. Divizijos veterinarijos ligoninei apsistoti sulig komendanto nurodymo.

Mano pavaduotojai: majoras Jakaitis ir kap. Gerulaitis.

*Marijampolės grupės vadas
pulk. Grigaliūnas-Glovackis*

Jonas Petraitis

kapitonas, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko III bataliono vadas

Tai originalus įsakymas. Slaptas jis buvo, tiesa, bet ne operatyvinis. Vienas 10 pulkas su 6 pulko vienu batalionu, žinoma, negalėjo užimti barą 120 kilometrų ilgio. Neturėta jėgų, bet koku atveju mažos jėgos turi būti dar labiau koncentruojamos. Neužimamuose baruose reikia organizuoti žvalgybas. Norėta užimti liniją Grabuva–Augustavas–Skaistašilis–Lipskas–Gardinas–Skydelė ir ją saugoti. Bet iš nurodytos skyrimo linijos tarp 10 pulko ir 6 pulko 1 bataliono bei rezervui (2 pėst. pulkui) vietos paskyrimo išeina, kad mūsų vadovybei už vis labiau rūpėjo paimti Gardinas. Pasakymas „būtina apsauga pavesto baro, nuo kurio pasitraukti negali būti nei minties“ yra iš rusų pasiskolintas, čia visai netinkas trafaretas. Jis gali kartais tikti poziciniam kare, bet ne manevriniam, kokį mes turėjom vesti. Apie kitas šio įsakymo keistenybes, kurių kai kurios mums brangiai kaštavo, nė nekalbėsiu.

Jurgis Ramanauskas

savanoris

1920 m. bolševikų nepasisekimas ties Varšuva ir jų skubus atsitraukimas atsiliepė ir mums. Pradėjo trauktis ir mūsų kariuomenė. Partizanai vėl pradėjo aktyviau veikti, ir formavosi nauji būriai. Suvalkų Kalvarijoj buvo įsteigtas Šaulių fronto štabas. Štabo kadrą sudarė štabo viršininkas ir jo padėjėjai – instruktoriai; tarp jų ir aš, kaip karys savanoris, buvau. Šaulių partizanų frontas buvo suskirstytas į atskirus rajonus, rajonai į būrius ir grandis. Kiekvienam rajonui buvo skiriami keli instruktoriai ir rajono vadas, kaipo vyriausias ginkluotų rajono jėgų viršininkas. Mane štabas paskyrė Veisiejų ir Lazdijų rajonų vadu. Minėti rajonai strategijos atžvilgiu užėmė gana svarbų (apie 50 kilometrų) barą, kuriame buvo 8 paprasti ir vienas partizanų ekspedicijos būrys (iš viso 460 žmonių). Ekspedicijos būrys ypatingas. Jis buvo rinktinių žmonių būrys, kurie buvo nukentėję nuo įvairių Lietuvos priešų ir okupantų. Šių žmonių tragiškų pergyvenimų bruožais išbraižyti veidai, ypatingas būdas, skirtingi elgesiai ir drąsa kautynėse, kažkaip griežtai juos skyrė iš kitų. Jie atrodė gilūs ir nesuprantami, tartum iš mums nežinomų paslaptinių kraštų at-

* išskaitliavimu

klydę. Todėl poilsio valandomis mėgindavau su jais pasikalbėti – pasiūdomaui iš jų gyvenimo. Daug šiurpulingų pergyvenimų jie man papasakodavo. Šiaip jie tylūs, nekalbėdavo, bet pavaišinti „kleboniška“ būdavo atviresni (žinoma, ne visi). Vienas pasakojo, kaip vokiečiai bermontininkai mylimą mergelę jo akyse išgėdinę; jį surišę gerokai apmušę, o ją nušovę. Kiti du pasakojo, kaip bermontininkai sudeginę jų tėviškes už tai, kad jie nuginklavo 3 jų kareivius ir atėmė visą vežimą ginklų. Ketvirtas pasakojo, kaip bermontininkų karininkas jėga paveržęs jo jaunutę gražią žmonelę ir tik po dviejų savaičių paleidęs. Vėliau jis apsižiūrėjo, kad ji grįžo ne viena... Penktas, vilnietis, – kad 7 lenkų kareiviai privertė jo sesutę, 6 klasės gimnazistę, visų iš eilės gyvulišką gašlumą patenkinti... Kitų taip pat buvo panašios istorijos. Tokių būryje buvo 37 žmonės. Tai buvo, iš tikrųjų, ypatingų žmonių būrys. Be Tėvynės gynimo, dar kerštas juos traukė su priešu kautis. Tenka priminti, kad tais žmonėmis kautynių metu visada buvo galima pasitikėti – neapvildavo.

Lietuva

1920 rugpjūčio 29 d., Nr. 130

Gardinas šaukias Lietuvos kariuomenės

Kaunas, VIII – 28. (Elta). Lietuvos generaliniam štabui praneštas Gardino miesto gyventojų prašymas, kad Lietuvos kariuomenė, žiūrėdama į artinimąsi lenkų, paskubėtų paimiti Gardino miestą. Lenkai jau esą Kuznicoj. Gardino gudai ir žydai pareiškia, kad atvykus nors nedidelei Lietuvos kariuomenės daliai į Gardino miestą, jie tuojau su savanorių milicijos būriais padėsia įvest mieste tvarką. Gudų ir žydų padėtis verčianti prašyti to karštai. Jie skuba įtikinti, kad 60 nuošimčių gyventojų laukia nesulaukia atvykstant Lietuvos kariuomenės.

Jonas Petraitis

kapitonas, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko III bataliono vadas

Mano batalionas stovėjo Kaune. Bet neilgai. Kitą dieną po to, kai buvo duotas Marijampolės grupei sakymas Nr. 2, būtent rugpjūčio 26 d., mane iššaukė vyriausias karo vadas plk. ltn. Ladyga į generalinį štabą. Operacijų skyriuje radau vyriausiąjį vadą, štabo viršininką plk. Kleščinskį ir majorą Šumskį. Kariuomenės vadas pasikvietė mane prie žemėlapių. Ant sienos pakabintas didelis, per visą sieną žemėlapis.

- Matai, tamsta, čia Vilnių? – rodo kariuomenės vadas.

- Taip, tamsta vade, matau.

- O čia, matai, eina geležinkelis, o čia Gardinas.

- Taip, tamsta vade, matau.

- Gerai. Tamsta važiuosi iš Kauno į Vilnių, o iš ten į Gardiną. Tik atsargiai važiuok, nes gali būti sugadintas geležinkelis tarp Vilniaus ir Gardino. Nuvažiavęs sudarysi Gardino įgulą ir priešaky Gardino (20 kilometrų ir daugiau) užimsi poziciją nuo Lososnos upės ties Kuznica per Lūžą Indūros upelin iki Svisločio įtakos į Nemuną ir dešiniu Nemuno krantu iki Ružanovcų.

- Gardino įgulą ir pozicijas, daugiau kaip 30 kilometrų? – nustebęs pakartojau duodamą įsakymą.

- Na taip. Tai kas?

- Bet, tamsta vade, aš turiu tik vieną batalioną, o batalione tik trys kuopos...

- Taip, taip – su batalionu.

Nežinau, nei ką besakyti. Žiūriu maldaujančiomis akimis į pulkininką Kleščinskį, kad

jis ką nors pasakytų. Jis tik gudriai nusišypsojo ir pečiais pakraipė. „Koks gi, – manau sau, – tu štabo viršininkas, kad nesikiši į tokius reikalus. Juk čia tavo tiesioginė pareiga.“ Tada vėl kreipiausi į kariuomenės vadą:

- Tamsta vade, gal neatsiminsi duoto man uždavinio. Prašyčiau man raštu...

- Gerai. Šumski, parašyk. Ir tuojau kraukitės į traukinį, kuris, turbūt, jau paduotas prie Šančių rampos.

Ką padarysi, įsakymas – reikia vykdyti. Grįžtu iš štabo, kaip karti vedamas.

Jokūbas Baubliauskas

leitenantas, Geležinkelių kuopos būrio vadas

Rugpjūčio 25 d., apie 15 val., buvau pakviestas prie telefono. Skambino iš Vilniaus centrinės budėtoja lietuvaitė. Susijaudinusi pranešė, kad bolševikai Vilniuje iš kalėjimų turi sugrūstus į prekinis vagonus Vilniaus miesto ir apylinkių įkaitus ir veža juos į Kenos stotį sušaudyti. Kadangi minėtas traukinys (pasakė jo numerį), eis per Naujosios Vilnios stotį, ar negalima būtų tuos įkaitus išgelbėti. Atsakiau, jog padarysiu viską, kad traukinio nepraleistų į Keną.

Gavęs tokią žinią, tuojau su ltn. Petru Kutka nuvykau pas komendantą ltn. Kozmianą pasitarti.

Leitenantas Kozmianas irgi manė, kad sostinės įkaitus reikia atimti iš bolševikų jėga, jeigu geruoju neatiduos.

Laiko buvo mažai. Ltn. Kozmianas telefonu painformavo artilerijos baterijos vadą apie įkaitų reikalą. Baterijos vadas pažadėjo savo aktyvią paramą.

Komendantūros kuopą pakėlė ant kojų ir sutelkė arčiau stoties. Būriui taip pat įsakė būti kovos parengtyje, kadangi galimas ginkluotas susidūrimas su bolševikais stotyje. Stoties budėtoja kambaryje pradėjom sekti telegramas kelio užsakymui traukiniui, kurio numerį jau žinojome.

16 val. 30 min. iš Vilniaus užklausė kelio šiam traukiniui. Apie 17 val. traukinys lėtai įvažiavo stotin ir sustojo. Įsitikinau, jog jo numeris tas ir pradėjome ieškoti vagonų su įkaitais. Žinojome, kad įkaitai yra prekiniuose dengtuose vagonuose. Bet apžiūrint visą traukinį, beldžiant į vagonus ir klausiant ar yra įkaitai, niekas iš vagonų neatsiliepė. Pareikalavome traukinio vyriausiojo konduktoriaus parodyti vagonus, kuriuose yra įkaitai. Atsakė, nieko nežinąs. Įtartini pasirodė trys vagonai, prie kurių stovėjo sargybos, bet jų languose matėsi tik maišai su miltais. Sargybos viršininko pareikalavome atidaryti vagonus kontrolei. Šis atsisakė. Bolševikai pradėjo statyti kulkosvaidžius ant lėkštvaionių, o traukinį lydėję, odinėm striukėm apsirengę, su kulkosvaidžių juostomis ant pečių, pradėjo bėgioti ir raginti raudonarmiečius išeiti su ginklais į peroną. Mūsų kareiviai įlipę į lėkštvaionius, išėmė spynas iš bolševikų kulkosvaidžių.

Sargybų viršininkui pareiškėme, kad traukinys tol nebus išleistas iš stoties, kol jis neatidarys vagonų ir neatiduos suimtųjų.

- Kelias jau užminuotas. Iš stoties nepabėgsite.

Jis gynėsi suimtųjų neturįs, o vagonai prikrauti miltų.

- Tai atidarykite ir parodykite, kad tikrai ten yra tiktai miltai.

- Neturiu teisės.

Matant, kad derybos yra bergždzias laiko gaišinimas, buvo įsakyta atnešti laužtuvą. Mūsų kareiviai nustūmė sargybos viršininką ir sargybas nuo vagonų „su miltais“. Plombos buvo nuplėštos, spynos nulaužtos ir vagonų durys atidarytos. Vagonuose ant grindų buvo pilna tylinčių ir nejudančių žmonių. Kas gulėjo, kas sėdėjo. Visi žiūrėjo išsigandę. Kai kurie verkė.

- Ar jūs esate įkaitai?

Tyla.

- Ar jūs esate areštuoti?

Tyla. Neabejojame, jog jie įkaitai. Tik bolševikų įbauginti. Lietuviškai, lenkiškai ir rusiškai kreipėmės:

- Mes žinome, kad esate įkaitai iš Vilniaus. Išeikite iš vagonų. Jūs laisvi.

Nei vienas nesikėlė ir nieko nesakė.

- Esame Lietuvos kariuomenės kariai, atėmėm jus iš bolševikų. Išeikite. Esate laisvi.

Vėl niekas nejuda.

- Žiūrėkite, mūsų kepurėse Lietuvos Vyris, o ne raudonoji žvaigždė, išlaisviname jus, eikite į laisvę, eikite namo.

Įkaitai pajudėjo. Ėmė savo ryšulius, lagaminus.

- Eikite į pirmos klasės salę. Mes dabar čia saugome jus nuo bolševikų. Jau daugiau jų nebijokite. Esate laisvi piliečiai.

Įkaitai pradėjo eiti. Perone jie trumpai žvalgėsi.

- Dieve! Tikrai esame laisvi.

- Tamsta, dėkavojame jums už laisvę, – tarė senas vyras ir kritęs ant kelių pabučiavo ltn. Kozmianui ranką. Jis šito nesitikėjo. Nustebo.

- Ką darote? Eikite šalin.

Kiti, išėję iš vagonų, atsiklaupdavo, persižegno davė ir bučiuodavo peroną, kaip laisvės žemę.

Jauni bolševikai nenuslygo, nors įkaitai jau ir apleidinėjo vagonus. Keli jų atstatę šautuvus su durtuvais, grasino mūsų kareiviams ir karininkams. Jie šaukė:

- Tai neleistinas elgesys!

- Tai sovietų įžeidimas!

- Už tai bus atkeršyta!

- Apie tai bus pranešta Maskvai!

Mūsų kareiviai įpyko. Atstatė prieš juos savo durtuvus ir nustūmė juos toliau nuo įkaitų. Du besipriešinančius greit paguldė ant žemės ir šautuvų buožėmis sudavė jiems per nugaras. Trečiasis gi nuo ltn. Kozmiano gavo bizūnu per sprandą, kad net šautuvus iš rankų išskrito ir jis pats nuo skausmo ėmė raitytis ant žemės.

- Lauk iš čia, brude! – suriko ltn. Kozmianas.

Tarp įkaitų buvo ir lenkų kariuomenės karininkų belaisvių, septyniolika žmonių. Jie pareiškė Lietuvos respublikos nepripažįstą, nenori būti internuoti, o pasirenka rusų nelaisvę. Tai išgirdęs bolševikų sargybos viršininkas pareiškė, kad šie belaisviai turi būti jam gražinti. Kadangi šie karininkai nebuvo Lietuvos piliečiai, tai jų noras buvo patenkintas ir jie buvo atiduoti atgal bolševikams.

Įkaitai bijojo kur nors ir pajudėti be Lietuvos kareivių apsaugos. Matėsi, kad jų nervai labai sukrėsti ir reikės daug laiko ir ramybės, kol sugrįš į normalią būseną.

Isakymas Lietuvos kariuomenei *rugpjūčio 29 d.*

Lietuvos kariuomenė, sunkiai besidarbuodama Tėvynės gerovei, galutinai jau paliuosavo mūsų bočių ir prabočių sostinę Vilnių. Gedimino kalne, kaip keli šimtai metų atgal, vėl plevēsuoja Lietuvos vėliava. Kiekvieno, mylinčio Tėvynę, lietuvio širdis šiandien džiaugsmo kupina.

*Ir aš skubinuosi pirmiausiai pasidalinti tuo džiaugsmu su **Jumis, Karžygiai**, nes jei šiandieną Lietuva ėmė gyventi nepriklausomai nuo svetimšalių, jei nei rusas, nei lenkas, nei vokiečys, nei kitas kas nebegali kištis į mūsų Tėvynės reikalus, tai daugiausia ačiū reikia tarti mūsų narsiai kariuomenei. Ir tą nuoširdų ačiū tariu jums.*

Tardamas ačiū esu tikras, kad Jūs, tiek darbo padėję Lietuvos nepriklausomybę iškovodami, įstengsite tąją nepriklausomybę užlaikyti, įstengsite Vilniaus daugiau jau niekam ir niekadoms nebeatiduoti.

Valio Lietuva su sostine Vilniumi!

Te ant visados plevėsuoja tautinė mūsų vėliava Gedimino kalne.

Valio mūsų narsioji kariuomenė!

*Krašto apsaugos ministeris ir l. e. Vyriausiojo kariuomenės vado pareigas pulkininkas leitenantas **Žukas***

Jonas Petraitis

kapitonas, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko III bataliono vadas

Vakare turėjo išeiti iš Vilniaus paskutinis bolševikų ešelonas. Apie 20 val. 7 pėstininkų pulkas su dainomis įėjo į Vilnių. 21 val. išvažiavo du paskutiniai traukiniai. Vienam gražiam salonvagone važiavo bolševikų komisarai, tarp kurių buvo ir Kapsukas su Angariečiu. Jie sykiu su savim slaptai norėjo išvežti ir Čekos suimtus visus piliečius. Tačiau mūsų delegacijai griežtai reikalaujant, turėjo paleisti. Paskutiniajam bolševikų traukiniui išvažiuojant, garvežys visą laiką demonstratyviai švilpė, o bolševikai dainavo „Internacionalą“. Bet neilgai. Bolševikų du traukiniai priešakyje, o mes su savo traukiniu dešimt kilometrų iš paskos vykom į Gardiną. Prie Marcinkonių stoties nakties metu pirmasis bolševikų traukinys, pritrūkęs geležinių bėgių, pabėgiais nuvažiavo, o antrasis su komisarais – ant pirmojo traukinio užvažiavo. Didžiausias triukšmas. Užmiršo bolševikai ir švilpti, ir „Internacionalą“ dainuoti. Visi, kas kur gali, komisarai pirmieji, tik dūmė per Marcinkonių miškus. Mes su savo traukiniu privažiavome ir, žinoma, turėjom sustoti, nes kelias buvo užverstas bolševikų paliktais sulūžusiais traukiniais. Matyti, kažin kas nuėmė bėgius nuo geležinkelio, o „Internacionalą“ bedainuodami, bolševikai nepamatė, ir dėl to nusirito su traukiniais.

Išaušus apžiūrėjom bolševikų paliktus traukinius. Kiek čia buvo įvairiausio turto! Ilgi traukiniai, visi vagonai dengti, pilnai prikrauti. Juose žmonių nedaug tevažiavo, bet prigrobt Lietuvoje turto vežėsi. Rugių, miežių, avižų, grikių, miltų, cukraus, druskos – net vagonai lūžta. Iš kur jie tiek prisigrobė? Komisarų liuksusiniam didžiuliam vagone, sako, kad tuo vagonu pats caras naudojosi, vienos tik prašmatnybės: šokoladas, keksai, saldainiai, kakao, pirmos rūšies papirosai...

Marcinkonyse jau stovėjo 1 pulkas. Nuėjau pas majorą Skorupskį, kurio štabas buvo čia pat, prie stoties, paprašyti, kad ir man duotų ko nors iš to grobio.

- Ale, imk, Jonai, ko tik tu nori ir kiek gali pakelti, – atsakė majoras Skorupskis.

Svarbiausia man rūpėjo avižos, kad turėčiau kuo arklius šerti ir grikliai košei virti. Todėl avižų prisiverčiau pilną gurguolę, kiek tik arkliai pajėgė tempti. Kareiviai prisikrovė pilnas kuprines cukraus ir šokolado plytelių. Vėliau kelias dienas valgė šokoladą vietoj duonos. Kaip mjr. Skorupskis likvidavo mums tekusį milžinišką turta, nežinau, nes mes tuojau pėsti nužingsniavome į Pariečę, savo traukiniu negalėdami pasinaudoti.

Petras Klimas*užsienio reikalų viceministeris*

Kad nebūtų susidūrimų tarp lietuvių ir lenkų kariuomenių, Lietuvos vyriausybė siūlė Lenkijos vyriausybei įsakyti savajai kariuomenei neperženginėti Lietuvos sienų (pagal Maskvos sutartį), kurios yra saugojamos Lietuvos kariuomenės. Senojoje gi Suvalkų gubernijoje, kur Lietuvos sienos dar nėra išvestos, Lietuvos vyriausybė siūlė laikinai nustatyti demarkacijos liniją, kuri eina per Grabavą, Augustavą–Stabingį.

Jonas Petraitis*kapitonas, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko III bataliono vadas*

Rugpjūčio 28 d dieną, tuo pačiu metu, kai Kaune mūsų vyriausybė derėjosi su lenkų atstovais sienos klausimu, vienas lenkų pulkas užpuolė mūsų sargybas ties Augustavu, 10 pulko kuopą Augustave nuginklavo ir internavo.

Tą pačią dieną atsitiko panašus įvykis ties Daugpiliu. Latvių pulkas Šabalių ir Purų kaimuose užpuolė mūsų sargybas, nuginklavo jas ir užėmė minimus kaimus. Abejotina, ar tai tik atsitiktinis įvykis.

Rugpjūčio 30 d. lenkai pradėjo mus pulti visu frontu Marijampolės grupės bare. 1 legionų divizijos vadas Nenievskis ultimatyviai pareikalavo, kad lietuviai išeitų iš Suvalkų ir Seinų.

Tuo pačiu metu lenkai puolė mūsų sargybas Stabingyje, Dambroje ir Lipske.

Rugpjūčio 31 d. viena lenkų vora užėmė Suvalkus, o kita – Gibus, kur gerokai susirėmė su 2 pulko mokomąja kuopa.

Iš lenkų pusės veikė nedidelės jėgos: du pėstininkų ir du nepilni kavalerijos pulkai, būtent, 41 Suvalkų pėstininkų pulkas, Gardino pulkas, 4 ir 16 ulonų pulkai, kuriuose iš viso tebuvo apie 500 raitelių.

Apie tai, kad lenkai mus puls, mums priešakinėse eilėse buvo žinoma ir apie tai pranešėm laiku savo viršininkams, bet mūsų vadovybė, matyti, nepatikėjo tais pranešimais.

Iš divizijos vado plk. Vinco Grigaliūno-Glovackio įsakymo

Rugpjūčio 29 d. lenkai be jokio perspėjimo ėmė pulti mūsų priešakines sargybas ir veržtis į mūsų kraštą, naudojantis skaitlingesnėmis jėgomis ir, nežiūrėdami mūsų sargybų ginkluoto pasipriešinimo, nustūmė jas iki dabar užimamos linijos.

Jie tą užpuolimą darė iš anksto ir organizuotai. Ugi, turint minty mūsų neutralitetą, mes visiškai nebuvo pasiruošę į tokio antpuolio atrėmimą.

Jonas Petraitis*kapitonas, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko III bataliono vadas*

Štabas sumanė padaryti kapus lenkams Augustavo miškuose! Susemti lenkus kaip žuvį tinklu. Tik užmiršta, kad mūsų tinklas per retas.

Tačiau menki juokai. Mjr. Čaplikas šiandien 20 val. turi susikoncentruoti Sapockine, o jau ryt tuo pat metu, apsupdamas visus lenkus Augustavo miškuose, užimti Augustavą ir pasiekti Račkus, vokiečių sieną. Kitaip sakant, jis turi nužygiuoti virš 70 kilometrų per vieną parą. Matyt, tikėtasi, kad lenkai majoro Čapliko žygiui jokių kliūčių nedarys. Mjr. Čaplikas turėjo ties Račkais susitikti su mjr. Jakaičio dviem batalionais, kurie žygiavo iš Vižainio per Suvalkus Račkų kryptimi. Be to, majoras Ramanauskas su vienu batalionu turėjo „paspausti“ iš Gibų per Seinus Suvalkų kryptimi. Manyta, kad tada lenkų kariuomenė, kuri atsidurs

trikampyje, turės pasiduoti, nes ji nieko kito nebegalės daryti. Likvidavęs čia priešą mjr. Čaplikas turėjo grįžti atgal, užimti ir įsitvirtinti ežerų ir Augustavo perkaso tarpekluose, ir sykiu pasiekti Lipską, Stabingį ir Bebro upę, vadinasi, „paliuosuoti šį rajoną nuo lenkų“.

Tačiau šio sumanymo neteko vykdyti, nes tą pačią dieną vakare gavom įsakymą Nr. 16.

Iš divizijos vado plk. Vinco Grigaliūno-Glovackio įsakymo

„Lenkai nachališkai, nesiskaitydami su mūsų šiais, nustūmė mūsų priešakines dalis prie Augustavo ir prasimušė pirmyn, užimdami Suvalkus ir Seinus (...)

Turėdami omeny paimti į savo rankas Gardiną ir užimti valstybės rubežius, būtinai turime atmušti lenkus už linijos punktų: Lipsk–Augustow–Grabow ir ant šios linijos turim užimti stiprią poziciją prieš lenkus...“

Jonas Petraitis

kapitonas, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko III bataliono vadas

Manėm, kad naujas įsakymas bus kiek realesnis. Paskaitę pastebėjome jo tapatybes su pirmesniuoju, jis buvo tik aiškiau suredaguotas ir gal dar platesniu užsimojimu siekė apsupti lenkus. Mjr. Čaplikas turėjo žygiuoti iš Sapackinės nebe Lipsko kryptimi ir paskui tiesiai per Augustavą į Račkus, bet ir karto pasukti daug kairiau pagal Nemuną pro pat Gardino fortus, užeidamas už akių bolševikams Kuznicos kryptimi, ir nuo Lososnos upės, remdamasis savo kairiuoju sparnu ištisa upių eile, pasisukti stačiu kampu į dešinę ir iš čia plentu Gardinas-Augustavas žygiuoti per Lipską, Augustavą tiesiai į Račkus. Dabar jo maršas bus nebe 70, bet apie 100 kilometrų. Tuo būdu tarp Gardino ir Augustavo priešo kariuomenės nė kiek nebeliktų, lengvai galėtume užimti savo sieną, Gardiną ir toliau laikytis griežto „neutraliteto“.

Mūsų vadovybė, matyti, išleido iš galvos, kad mūsų kariuomenė buvo suvargusi. Iš visų dalių, galbūt 2 pulkas mažiausiai buvo pavargęs. 10 pėstininkų pulkas galutinai buvo demoralizuotas, išvargintas, iškrikęs ir kautynėms aiškiai nebetiko. Jam reikėjo duoti ilgą poilsį, kad susitvarkytų. Jis gi turėjo iš Stabingio–Lipsko–Gardino linijos be kelių, pakrikusiai per miškus ir balas atsitraukti į Vižainio–Cipliškių poziciją. Tvarkingai jis jokiū būdu negalėjo to padaryti, nes jo kuopos buvo išmėtytos tarp Augustavo ir Gardino ir turėjo po 15–20 kilometrų barus. Todėl pulke jau nebebuvo drausmės ir jokio ūpo su kuo nors kautis. 8 pulkas taip pat buvo labai pavargęs, dvi dienas žygiavo, padarydamas apie 70–80 kilometrų; todėl ir jam reikėjo pailsėti; 5 pulke daugumas kareivių buvo naujokai, žygiuoti nepratę, nutrintomis kojomis, nes tik ką pulkas iš Alytaus buvo atvykęs. 6 pulko batalionas ne mažiau buvo pavargęs, kaip 10 pulkas, nors ir buvo jis dar tvarkingas, bet ir jam reikėjo poilsio. Apskritai, silpnos mūsų jėgos ne tik kautis, bet vien tik žygiuoti be kovų tokiu nepaprastu maršu nebūtų įstengę.

Rugsėjo 2 d. Marijampolės grupės voros pradėjo žygi.

Rapolas Skipitis

vidaus reikalų ministeris

Nors padėtis nebuvo tikra, bet visgi nemaniau, kad taip trumpai teišbūsime Vilniuje. Savo policijos vadui pavedžiau surasti man neužimtą butą, kurį galėčiau išsinuomoti. Surado vieno buto namuką Žvėryne. Jo savininkas buvo rusų kariuomenės gydytojas, senukas generolo laipsnyje. Karo metu jis buvo pasitraukęs į Rusiją, o po karo nei jis, nei jo šeima nebesugrįžo į Vilnių. Namuką tvarkė jo buvusi tarnaitė, moterėlė gal kokių penkių dešimtų metų. Klausiu jos tautybės. Iš karto pasisakė esanti lenkė, o kai daugiau išsikalbėjome, tai prisipažino esanti

lietuvė, kaimietė nuo Raseinių. O jos a.a. vyras buvęs suvalkietis, ir jo tikroji pavardė buvo Senkus. Bet kai prieš 27 metus jiedu apsigyvenę Vilniuje, tai ir pasivedinę Senkevičiais, kad atrodytų, jog esą ne lietuviai, o lenkai, nes lietuviai tuomet Vilniuje buvo vadinami pagonimis.

Karo metu Maskvoj buvau susipažinęs ir, galima sakyti, susibičiuliavęs su gabiu architektu Ipolitu Grincevičiumi. Jis tuomet statė labai didelę stačiatikių bažnyčią prie Minska-jos aikštės. Jo žmona buvo vilnietė ir, žinoma, save laikė lenke. Grincevičius buvo gimęs ir augęs Lietuvoje ir išėjęs Šiaulių gimnaziją. Nors lietuviškai menkai temokėjo kalbėti, nes buvo kilęs iš lenkiškai kalbančios šeimos, bet laikė save lietuviu. Architektūros Grincevičius mokėsi Petrapilio meno akademijos architektūros skyriuje. Grincevičius minėtą architektūros mokyklą buvo baigęs labai gerai ir buvo laikomas pirmaeilium architektu. Po karo, kai tik galėjo išvykti iš Rusijos, 1918 metais jis atsikėlė į Vilnių, kur buvo jo uošviai.

Mūsų Atstatymo komisariatui labai trūko architektų. Dabar, atvykęs į Vilnių, maniau susirasti tą šaunų architektą Grincevičių ir pasiūlyti jam tarnybą Lietuvos atstatymo komisariate. Deja, Grincevičiaus Vilniuj nebebuvo, nes jis, kaip Lenkijos geležinkelių žinybos architektas, buvo pasitraukęs į Varšuvą. Bet radau jo uošvius su kitais jų vaikais. Pasirodo, jog tie Grincevičiaus uošviai buvo gryniausi lietuviai ir be pagrindo Grincevičiaus žmona save laikė lenke.

Vilnius visai nebuvo toks lenkiškas, kaip jis atrodė tik paviršutiniškai pažiūrėjus. Nors neabejotina, kad lenkiškai kalbančių Vilniuje buvo žymiai daugiau negu savo šeimose kalbančių lietuviškai, bet taip pat neabejotina, kad tikrų lenkų buvo daug mažiau negu lietuvių.

Jonas Demereckis

savanoris, Generalinio štabo Žvalgybos skyriaus pareigūnas

Traukdamiesi nuo rusų, lenkai Vilnių apleido. Tačiau rusai, pildydami sutartį su Lietuva ir puldami lenkus, iš Vilniaus irgi pasitraukė. Vilniuje pradėjo kurtis Lietuvos įstaigos. Veikė Vytauto Didžiojo gimnazija, sparčiai formavosi ir kitos įstaigos, kurių centrai buvo Kaune. Jau buvo įsikūrusi ir Vilniaus komendantūra su savo padaliniais. Čia persikėlė ir Generalinio štabo žvalgai.

Žvalgybos skyrius veikė dviem pamainomis. Viena pamaina dieną, kita naktį. Dieninė žinias paruošdavo naktinei pamainai, kuri tas žinias naktį patikrindavo. Šiuos darbus įvykdyti naktimis mums talkino viešojo policija. Vilniuje buvo jau seniai išsivystęs banditizmas, kad net dienos metu apiplėšdavo žmones, jau nekalbant apie visokius politinius lenkų ir bolševikų sambūrius pašalinti teisėtą Lietuvos valdžią.

Pradėjus naktimis sistemingai plėšikų ir vagių veiklą paralyžiuoti, praslinkus gal mėnesiui laiko, apiplėšimai ir vagystės pradėjo mažėti. Spauda ir visuomenė reiškė Lietuvos vyriausybei padėką už pastangas nugalėti banditizmą. Visuomenė sakydavo, jog lietuviams užėmus Vilnių, pajuto, kad atėjo tikrasis šeiminkas, kuris mumis rūpinasi. Lenkų ir komunistų valdžia su plėšikavimais, užmušinėjimais ir vagystėmis nepakankamai kovojo.

Jonas Petraitis

kapitonas, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko III bataliono vadas

Išaušus jau buvom Ašiužoj. Čia radom mūsų pulko vyr.ltn. Ivanauską su kuopa. Mums atėjus jis su kuopa išvyko į Sapackinę. Aš taip pat nieko nelaukdamas nujojau į Sapackinę. Ten radau mūsų pulko vadą majorą Laurinaitį.

- Jonai, – sakau jam, – tu prieš šio įsakymo vykdymą nuvyk į Seirijus ir įtikink grupės štabą, kad mes bevykdydami šį įsakymą galėsime susilaukti didelės katastrofos. Aš nesa-

kau, kad ši operacija būtų visiškai neįmanoma. Ją būtų galima įvykdyti, tik ne tokiomis priemonėmis ir ne tokiu būdu. Juk tam tikslui reiktų paimti visą pirmąją diviziją ir dar trečiosios dalį, kurios ten dabar be jokio darbo bastosi. Prie Daugpilio užtektų palikti vieną pulką. Tada čia turėtume tokias jėgas, su kuriomis lengvai galėtume laikyti mūsų neutralitetą, ir tai tik tuomet, žinoma, jei mūsų jėgas tinkamai paskirstysime ir neišbars-tysime be jokio reikalo po visus miškus, kaip dabar kad darom.

- Tai tu, kad esi toks gudrus, įtikink juos. Aš jau kalbėjau ir su Grigaliūnu-Glovackiu ir su Ladyga.

- Ką sako Ladyga?

- Jis vakar mus bailiais pavadino. Sako, „kai iššausite keletą šuvių, tai ir išsilakstys lenkų žąsys“.

- Duok, Dieve, kad jos išsilakstytu, bet gali būti ir kitaip. Bijau, kad tik mes neišsilakstytume. Ką sako Čaplikas, kaip jam atrodo?

- Na, ir jis taip pat sako, kad bus blogai.

Lietuvos kariuomenei įsakymas

rugsėjo mėn. 3 d.

2 pėst. pulko kapitonas Jonas Petraitis už įžaidimą veiksmu nubaustas 1 mėnesiu daboklės.

Mokomojo elektrotechnikos bataliono sargybinis Bazilius Buchbinderis už vogimą pavestų saugoti jam daiktų nubaustas 3 metais sunkiųjų darbų kalėjimo ir išmestas iš kariuomenės.

Seinų komendantūros kareiviai Girša Geršunas už pavestų saugoti daiktų vogimą ir Jokūbas Bialostockis už vogtų daiktų pirkimą nubausti: pirmas – 1 metams 6 mėnesiams sunkiųjų darbų kalėjimo ir išmestas iš kariuomenės; antras – 3 mėnesiams karo kalėjimo.

Artilerijos pulko kareiviai Stasys Knystautas ir Bernardas Litvinskis už murmėjimą ir nepasitenkinimą tarnybos našta nubausti: pirmas 1,5 metų, antras – 1 metus kalėjimo.

Krašto apsaugos ministeris pulkininkas-leitenantas Žukas

Rugsėjo 3 d.

Kariuomenės aviacijos viršininkui karininkui Juozui Kraucevičiui suteiktas generolo leitenanto laipsnis.

Juozas Namikas

vyresnysis leitenantas, 8-ojo Kauno kunigaikščio Vaidoto pėstininkų pulko adjutantas

Fronte jau veikė mūsų bataliono trys kuopos. Tik antroji buvo prie bataliono štabo. Jos vadu jau buvo paskirtas karininkas Radzivanavičius. Atvykus arčiau fronto, pirmas įsakymas: išsiųsti žvalgybas pirmyn – fronto link ir užnugarin. Čia aš išdrišau paklausti bataliono vadą Kubilių kam reikalinga žvalgyba užnugarin. Vadas man sako: „Jei bolševikai priverstų mus trauktis, kuria kryptimi mes turėtume trauktis nežinome. Todėl reikia iširti visus kelius, kuriais galėtų išvažiuoti mūsų artilerija. Žvalgybos tikslas – iširti kelius ir gyventojus.“ Šis įsakymas man buvo pamoka. Tik, deja, vėliau kiti bataliono, po kurio laiko tapusio 8 pulku, vadai tokių įsakymų nedavinėjo ir todėl pulkas labai nukentėjo.

Pulkininkas Jurgis Kubilius buvo puikus organizatorius. Jis turėjo daug patyrimo ir buvo geras psichologas, nes jam užtekdavo kartą pakalbėti su karininku ir jau žinodavo kam ir kur jis tinka. Būtent fronte, greitai orientuodavosi visokiose būklėse. Buvo atsargus, bet kartu ir drąsus. Didelis patriotas, lietuvis, teisingas ir labai kuklus. Niekad negir-

dėjau, kad jis pasigirtų ką gero padaręs ar neveikęs. Niekad negirdėjau jo pakelto balso, ar ką barant. Žodžiu, geras karys ir žmogus.

Jeigu jis būtų vadovavęs 8 pulkui ir vėliau, gal nebūtų įvykę tokios katastrofos prie Kapčiamiesčio.

Įsakymas Lietuvos kariuomenei
rugsėjo 14 d.

1) Dėl kiekvieno kariškio ar kariuomenės būrio, papuolusio nelaisvėn, praveisti kvotą ištyrimui aplinkybių, prie kurių tai įvyko;

2) Savo noru, ar be jokio pasipriešinimo perėję priešą pusėn, sugrįžus tėvynėn traukiami teisman ir baudžiami mirtimi;

3) Pavardes panašių kariškių su nurodymu jų gyvenamos vietos paskelbti pulko įsakymuose, spaudoje ir valsčiuje, miestelyje pabėgusio;

4) Šeimyna nuo dienos pabėgimo negauna pašalpos;

5) Šeimyna kariškio paimto nelaisvėn su ginklu rankoje, besimušant, gauna pašalpą laike 6 mėnesių, o grįžęs nelaisvis, sulig Pašalpų komisijos nuožiūros, pašalpą ne daugiau 6 mėnesių kareivio algos;

6) Kariškis, kaltas įkalbinėjime, sujaudinime žodžiu, pavyzdžiu apleisti karo lauką ar pasiduoti priešui, skleidime gandų, galinčių iššaukti suirutę ar susilpnimą gynimo jėgos kariuomenės, baudžiami mirtimi;

7) Šį įsakymą paskelbti kuopose, eskadronuose, baterijose.

Krašto apsaugos ministeris pulkininkas leitenantas **Žukas**

Mykolas Biržiška

Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos direktorius

Labai būdingą Vilniaus lenkų veikėjams slaptą laišką Varšuvon mūsų laikams pakeliui nutvėrė. Tai buvusios „Ošwiatos“ (apšvietos) draugijos pirmininko dr. Vytauto Venslausčio pagarsėjusios endekės Emilijos Venslauskienės vyro ir buvusiojo ligi 1915 m. rudens Vilniaus miesto burmistro Mykolo Venslausčio brolio) laiškas, kuriame jis šaukte šaukėsi kuo greičiau žygiuoti į Vilnių ir nutraukti lietuvių administracijos veikimą, kuris Lietuvai esąs labai sėkmingas, pritraukias vilniečius ir jei kiek ilgiau truksiąs, per vėlu būsia lenkų įtaką atstatyti.

Rugsėjo 16 d.

Derybos su lenkais Kalvarijoje pasibaigė be rezultatų.

Jonas Petruitis

majoras, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko vadas

Pirmiausia lenkų delegacija pareiškė, kad ji derėtis sutinka, bet sustabdyti karo veiksmus nesutinka. Tada mūsų delegacija griežtai atsisakė derėtis ir pareiškė, kad jai čia nėra kas toliau daryti. Po to lenkų delegacija sutiko sustabdyti karo veiksmus tik į vakarus nuo Nemuno, t. y. Suvalkioj. Iš to jau buvo aišku, kad lenkai turėjo kitokių sumanymų ir taikos derybos Suvalkuose, kaip ir visos kitos derybos, jiems buvo tik laikui užtęsti. Tai buvo visiškai aišku. Tuo metu lenkai jau buvo atėmę iš bolševikų Kovelį, Rovną, Molodečną ir Slucką, o prancūzai ir anglai, bijodami, kad lenkai, laikino laimėjimo padrausinti, vėl neatsidurtų katastrofiškoj būklėj, spirte spyrė greičiau pradėti taikos derybas su rusais. Todėl

lenkų generalinis štabas, žinodamas, kad veiksmai prieš Sovietus eina prie galo ir kad pasirašius taiką su rusais pakankamai liks jėgų, ypač tų, kurios veikia Molodečno kryptimi, kurias labai patogų būtų nukreipti prieš Lietuvą, sumanė Lietuvos užgrobimo planą. Lenkų generalinio štabo pirmąsias planas buvo labai paprastas: nuo Molodečno paimti kryptį Vilnius–Ukmergė–Kėdainiai–Šiauliai, o iš čia – Rygos įlankos kryptimi. Tam tikslui gen. Rozvodovskis buvo paskyręs penkias divizijas su gen. Sikorskiu priešakyje. Šiam drąsiam planui maršalas Pilsudskis pasipriešino. Tam tikslui maršalas Pilsudskis leido paimti tik tiek ginkluotų pajėgų, kiek reikėjo gen. Želigovskio sukilimo pradžiai. Jei gen. Želigovskio antpuolis gerai būtų vykęs, tai lenkų generalinis štabas būtų vis tiek bandęs vykdyti Lietuvos okupavimo planą, nes jis nebuvo išsižadėjęs pirmąsias savo sumanymo.

Iš to aišku, kodėl taikos delegacijai buvo pavesta kiek galima ilgiau tęsti derybas ir nesutikti sustabdyti karo veiksmų. Pagaliau, nors ji ir sutiko sustabdyti karo veiksmus, bet tik toj vietoj, kur tatai lenkų sumanymų ne tik netrukdė, bet, priešingai, net buvo naudinga, t. y. į vakarus nuo Nemuno.

Derybos Suvalkuose truko labai ilgai – nuo rugsėjo 29 d. iki spalio 8 d. Mažai betrūko, kad mūsų Suvalkų taikos sutarties pasirašymas sutaptų su lenkų–rusų taikos paliaubų pasirašymu, kuris įvyko spalio 12 d. Rygoje.

Rugsėjo 29 d. mūsų ir lenkų taikos delegacijos susėdo prie vieno stalo, o spalio 2 ir 3 d. lenkai puolė mūsų III diviziją Varėnos, Perlojos ir Merkinės kryptimis. Varėnos stotyje pavyko jiems paimti mūsų šarvuotą traukinį „Gediminą“. Tiesa, mūsų I divizija rimtu kontrantpuoliu Varėnos stotį buvo atsiėmusi, bet spalio 4 d. į Kalvariją atvyko Tautų Sąjungos kontrolės komisija su plk. Šardinji priešakyje, kuri spalio 7 d. nuvažiavo į Alytų, kur stovėjo III divizijos štabas, ir pareikalavo, kad I divizijos dalys atsitrauktų ir paliktų lenkams Varėnos geležinkelio stotį. Aišku, lenkams būtų buvę labai sunku, neturint savo rankose Varėnos stoties, o sykiu su ja geležinkelio Gardinas–Vilnius, koncentruoti savo jėgas tolesniam žygiui – į Vilnių. Todėl Tautų Sąjungos kontrolės komisija, t. y. plk. Šardinji, ir pareikalavo, kad mūsų kariuomenė iš čia būtų atitraukta. Jis įtikino mūsų vadovybę, kad tai būtina reikia padaryti dėl sėkmingų derybų eigos Suvalkuose. Mūsų nuolaidumą ir taikingumą lenkai panaudojo kaip silpnumą.

Rugsėjo 22 d.

Lenkai pradėjo puolimą Suvalkijoje ir Dzūkijoje. Užgrobė Druskininkus, Rodūnią, veržiasi Lydos link.

Įsakymas Lietuvos kariuomenei rugsėjo 30 d.

Š. m. rugsėjo mėnesio 18–19 d. lankydamas kariuomenės dalis Armijos vadas rado:

1 artilerijos pulko 1 baterija

Per dežurą arklidėse buvo duotas baterijai įsakymas išsirikiuoti pavojui. Po 15 minučių nuo įsakymo davimo atėjo jaunesnysis karininkas leitenantas Šipelis ir pareiškė, kad baterija „pietauja“. Matyti, čia ir karininkai nežino, ką reiškia išsirikiuoti pavojui. Tatai matant, buvo leista baigti pietauti ir pabaigus pranešti. Papietavus, buvo įsakyta rikiuotis*

* budėjimą

ant greitųjų. Baterija rikiavosi kaip apsnūdas: išsirikiavo tik per 27 minutes. Prieinant baterijos vadas sutiko su pareiškimu. Pareiškimas buvo nepilnas: baterijos vadas pats nežinojo kiek žmonių yra rikiuotėje, kiek paleistų ir ligonų.

Rikiuotėje baterija darė neblogo įspūdžio. Kanuolės užlaikomos tinkamai, arkliai neblogi, valomi vidutiniai. Jojikai ne visi žino jiems pavestų arklių vardus ir metus; keletas savo arkliams vartojo vienodus vardus. Vienodų arkliams vardų, kaip baterijoj, taip ir pulke neturi būti.

Apklausinėjus pasirodė, kad kareiviai mažai apmokyti: nežino kaip toli neša kanuolė, šautuvo visai nežino. Neatsirado nei vieno kareivio, kuris galėtų nustatyti taikiklį ant 1300 žingsnių tolumo. Nežino dežuro, dieninio ir paprasto sargybinio pareigų. Prieėjus prie kiemą šlavusių kareivių būrio, nebuvo paduota atatinama pagarbos komanda.

Baterijos dienotvarkę sugebėjo pasakyti iš visos baterijos tik vienas kareivis. Tautinio auklėjimo mažai tesama.

Kareivinėse stoka švarumo ir tvarkos.

Artilerijos pulko vadui imtis visų priemonių tiems trūkumams ir apsilaidimams pašalinti.

Vilniaus miesto ir apskrities komendantūra

Nemažai kariškių kreipdamiesi į savo viršininkus ir su jais kalbėdamiesi mosuoja rankomis, pakelia balsą, nepriderančiai stovi, dažnai esti atsilapoję, atsisagstę apyakakles, palaidais skvernais. Tai rodo pilną karinį neišauklėjimą.

Panašūs pasielgimai neleistini.

Daug dar tenka matyti ilgais nesusukuotais plaukais. Kariškiai turi nešioti trumpus plaukus, o palikdami priešaky bent kiek ilgesnius, turi juos dailiai sušukuoti.

Kai kurios dalys, eidamos už kelių varstų nuo savo kareivinių bažnyčių, nesineša šautuvų.

Karo metu kariškiai kuo mažiausiai teturi skirtis su šautuvais. Einant bažnyčių, šautuvus imti su savim. Prie bažnyčios juos sustatyti į gubas ir palikti reikiamą sargybinių skaičių.

Krašto apsaugos ministeris pulkininkas leitenantas **Žukas**

Armijos vadas pulkininkas leitenantas **Ladyga**

Jonas Meškelė

savanoris, 1-ojo DLK Gedimino pėstininkų pulko eilinis

Grižtam į Alytų. Su lenkais tenka susidurti Merkinės valsčiuje, Perlojos bažnytkaimyje... Atvykę į vietą, randam lenkų užimtą kelią. Užimame poziciją prie pat kelio. Laukiam. Praėjus gal pusvalandžiui, pasirodo apie puskuopis lenkų. Mes atidengiam ugnį. Kairėje upelio pusėje esantieji namai mums kliudo šaudyti. Tuo tarpu lenkai, prisidengdami tais namais, artėja... Šaudymas iš abiejų pusių baisus. Artėjančius lenkus verčiam nuo kojų vieną po kito. Kurių nekliudom, tie šaukdami „vivat, vivat“ veržiasi pirmyn. Staiga viršila Umbrasas ar kas kitas sušunka: „Vyrai, pirmyn!“ Šokam kaip iš ugnies ir puolam lenkus.

Prasideda kova vyras prieš vyrą... Žaibo greičiu man iš šono sublizga durtuvas. Priešas bandė man durtuvu smogti, bet aš jam trenkiau per šautuvą iš viršaus. Išmušiau šautuvą iš rankų, lenkas ėmė bėgti. Paėmiau jį kaip taikinį, bet šauti į bėgantį priešą ir dar iš užpakalio?... Nešoviau. Štai šalia manęs su mirtimi grumiasi Vaikutis: jį puola du lenkai, bet Vaikutis akrobatiškai nuverčia nuo kojų abu lenkus...

***Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei
spalio 4 d.***

... 2 pėst. DLK Algirdo pulko jaunesn. gydytojas Matjaško Aleksandras, kaipo pabėgęs lenkų pusėn š.m. rugsėjo 4 dieną, išbraukiamas iš Sanitarijos skyriaus gydytojų sąstato nuo tos pat dienos...

Jonas Petraitis

majoras, 2-ojo LDK Algirdo pėstininkų pulko vadas

Spalio 2 d., gavęs krašto apsaugos ministerio plk. ltn. Žuko įsakymą priimti 2 pėstininkų pulką, iš Vilniaus išvykau į Krosną, kur stovėjo pavestas man pulkas.

Į Krosną atvažiavom sykiu su kpt. Butkevičium. Iš Vilniaus išvažiuojant krašto apsaugos ministeris įsakė man tučiuojau pašalinti iš pulko tris majorus ir atsiųsti juos į Vilnių generalinio štabo žinion. Atvykęs į pulką tą dieną nieko nesakiau, kad esu paskirtas pulko vadu, nes norėjau ne viešai sužinoti, kas darosi pulke. Net laikinai ėjusiam pulko vado pareigas majorui Voleišo atraportavau tik, jog atvykau į pulką. Jis man ir rankos nepadavęs vėl sėdo kortomis lošti su kitais majorais. Kalbėjosi tik rusiškai. Jie būtų galėję ir lenkiškai kalbėti, bet lenkiškai kalbėti prieš lenkus kariaujant būtų buvę perdaug akiplėšiška. Gydytojas Jurgelionis nebeiškentęs, man girdint, kreipėsi į vieną iš minimų majorų, klausdamas:

- Tamsta majore, kodėl čia vyresnieji karininkai nelietuviškai kalba?

- Ty, doktor, nevedei zdies svojich poriadkov, u nas tak priniato... (Tu, daktare, neįvedinėk čia savo tvarkos, pas mus taip įprasta.)

Pulko niekas netvarkė, nebuvo laiko: reikėjo preferansas lošti. Kai kuriose kuopose senų kareivių buvo po 10–15 žmonių, ir tie be jokios priežiūros – daro, kas ką nori. Keletas jaunesniųjų karininkų nusiminę pakampiais slankioja. Dauguma pulko karininkų pateko lenkams į nelaisvę. Nuostabu tik, kad visi grynai lietuviai karininkai pateko nelaisvėn. O nelietuviai – pasiliko. Pulke buvo apie 500 naujokų. Bet ir su naujokais niekas nieko nedaro – nei jų moko, nei rėdo. Iš viso ko matyti, kad tiems ponams Lietuvos likimas tiek ir terūpi. Jie netikėjo Lietuvos ateitimi ir nesivaržydami reiškė nuomonę, kad josios egzistencija esanti tik artimiausių dienų klausimas.

Kitą dieną kpt. Butkevičius nebeiškentė ir parodė ponams majorams divizijos vado telefonogramą, kuria įsakoma perduoti pulką ir vykti į Vilnių. Net preferanso „pulka“ liko nebaigta. Karininkai nepaprastai apsidžiaugė, o kpt. Butkevičius ir gydytojas Jurgelionis tik rankas trynė: „O tai gerai tiems lenkpalaikiams.“

Pulkas, nors dar nesutvarkytas, pasidarė grynas, lietuviškas. Tiesa, likom be aukšto laipsnio karininkų, bet apsiėjome su tais, kuriuos turėjome.

Spalio 7 d.

Pasibaigė derybos Suvalkuose, užsitęsios nuo rugsėjo 20 d. Oficialusis Lietuvos delegacijos vadovas buvo gen. Maksimas Katchė, lenkų – plk. Mečislovas Mackevičius, sulenkėjęs dzūkas iš Alytaus apskrities Ūdrijos valsčiaus. Pasirašyta sutartis, kuria Vilnius pripažįstamas Lietuvai.

Spalio 8 d.

Lenkai sulaužo vakar pasirašytą sutartį ir, prisidengę tariamu generolo Želigovskio „maištu“, puola Lietuvą.

Ona Girčytė*Kauno „Saulės“ gimnazijos moksleivė*

Spalio 8 d. gimnazijoje įvyko vyresniųjų klasių moksleivių mitingas Lietuvai ginti. Po karštų kalbų buvo nutarta žygiuoti į Lietuvos gynimo komitetą ir pasiūlyti jaunatviškas jėgas kovai su lenkais. Mums pritarė ir į susirinkimą atvykę „Saulės“ mokytojų seminarijos atstovai. Po Prano Sutkaus pasakytų žodžių „Anga atvira, tėvynė mūs laukia“, pakilia nuotaika ryžtingai išėjome į Laisvės alėją ir nužygiavome į Lietuvos gynimo komitetą. Ne vienam, tarp jų ir man, šiek tiek buvo graudu, ar teks sugrįžti į paliktą mokyklą – susirinkime tvirtai pasiryžome, praėjus krašte pavojui, vėl grįžti mokytis. Berniukai įsirašė į šaulių ir miesto apsaugos būrius, mergaitės pasirinko darbą karo ligoninėse. Kadangi mes nieko nenusimanėme apie mediciną, prie karo ligoninės buvo organizuoti greitosios pagalbos kursai. Jie vykdavo vakarais ir mes susitarėme su gimnazijos direktoriumi, kad lankytume pamokas. Pirmąjį ketvirtį spalio pabaigoje VII klasėje iš 25 mokinių liko tik septyni.

Jonas Andrašūnas*kapitonas, 4-ojo LK Mindaugo pėstininkų pulko II bataliono vadas*

Artimiausia nuo mūsų buvo I bataliono 1 kuopa. Jos jaunesnysis karininkas Jokūbas Goldbergas, prasidėjęs mūšiu, pagrobė iš kuopos vado ordonanso arklį ir spruko į mišką. Ten pas eigulį už arklį gavo civilius drabužius ir miškais pasiekė Kauną. I kuopa, besitraukdama pro eigulį, atpažino kuopos vado arklį ir sužinojo iš eigulio, kaip jis tą arklį gavo. Po visų mūšių jis grįžo į pulką su Karo ligoninės liudijimu, kad jis tinka tik nerikiuotės tarnybai. Jokios baudos kažkodėl dėl dezertyravimo iš mūšio lauko jis negavo. Vėliau, iki pasitraukimo iš kariuomenės, jis buvo pulko krautuvės vedėju. Vėliau buvo žydu karių, dalyvavusių nepriklausomybės kovose, draugijos pirmininku.

Petras Pečaitis*savanoris, 1-ojo raitelių pulko vachmistras*

Pradėjus lenkams pulti Vilnių, eskadronas buvo paskirtas sulaikyti lenkų puolimą, kol iš Vilniaus bus išvežtas lietuvių turtas.

Buvau paskirtas su 6–7 žvalgiais pažvalgyti, kur yra lenkai. Pajojus už Vilniaus Lydos link, pamiškėj, pamačiau jojant du raitelius. Netoli miške stovėjo eigulio namelis.

- Kieno tie kareiviai? – užklausiau užjojęs pas eigulį.

- Tai jūsų, lietuviai, – atsakė man eigulys ir ėmė prašyti mus gerti virinto pieno ir užkasti pyrago.

Aš valgydamas pastebėjau pro langą, kad tie raiteliai sustojo pamiškėje. Pasiėmiau vieną husarą, kitus penkis palikau pas eigulį ir nujojau prie tų dviejų raitelių. Mums prie jų besiantinant, jie pamažu jojo vis tolyn Lydos link. Aš pasukau į mišką ir keletą kilometrų jojome mišku.

Prisartinęs prie tų raitelių, padaviau savo arklį palaikyti husarui, o pats krūmais nuvykau į kelią pažiūrėti, kas tie kareiviai. Pamatęs, jog tai lenkai, sugrįžau prie saviškių, paėmiau karabiną, nuėjau prie kelio, vienu keliu priklaupiau, prisitaikiau ir abu juos nupyliau.

Spalio 9 d.

Nuo Lydos pusės puolančios lenkų divizijos įsiveržia į Vilnių, kurį gina trys lietuvių batalionai.

Spalio 12 d.

Kaune formuojamas I pėstininkų savanorių pulkas, jo vadu paskirtas Steigiamojo Seimo narys kpt. Kazys Škirpa..

Spalio 14 d.

Kaune pradėtas formuoti XI pėstininkų pulkas (vadas mjr. Juozas Skorulis), Vilkaviškyje – XII pėstininkų pulkas (vadas mjr. Vincas Šaudzis).

***Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei
spalio 15 d.***

Tarnybos labui iškeliami: 2 DLK Algirdo pėstininkų pulko majoras Konstantas Voleišo, majoras Vaclovas Zlotoravičius ir kapitonas Konstantas Butleris – Mokomąjan batalionan nuo š. m. spalio 7 dienos.

Mykolas Biržiška

Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos direktorius

Ligi spalio 9 d. gen. Želigovskis buvo garbingas, kad ir nedidelių gabumų, karys. Vilniaus grafo Tiškevičiaus tarnaitės brolis, tad šiaip ar taip Vilniaus krašto žmogus, jis nieko bendra neturėjo su Pilsudskio legionais, tik visą savo amžių ligi 1917 m. revoliucijos tarnavo maskolijų kariuomenėje. Rusę vedęs ir pats gerokai apmaskolėjęs, jis ne tik nekaip (vilnietišškai!) kalbėjo lenkiškai, bet ir iš viso labiau buvo linkęs į rusų kalbą. Vienas rusų generolas kalbėjęs su manim, sužavėtas susitikimo su gen. Želigovskiu. Šis rusų generolas lenkiškai kalbėti nemokėjo. Žinodamas, kaip lenkų karininkai išdidžiai, nekartą labai nekultūringai elgdavosi nelenkų atžvilgiu, ir pats 1919 m. balandžio 30 d. Vilniaus lenkų komendantūroje matęs savo akimis, kaip komendantas Tokaževskis išniekino ir išvarė rusų karininkus interesantus, kurie drįso (kitaip nemokėdami!) į jį kreiptis rusų kalba, susidomėjau, kaipgi generolas su Želigovskiu susikalbėjo. „Nagi rusišškai, – šis man atsakė, – kai aš, girdi, ėmiau šiaip taip kraipyti rusų kalbą, kad būtų kas panašu į lenkų kalbą, gen. Želigovskis mane pertraukė: „Da broste (mesk, tamsta)! Kalbėkime rusišškai: ja otдыхай на русском языке (aš ilsiuosi, kai kalbu rusišškai).“

Želigovskis nebuvo pirmas, į kurį Pilsudskis kreipėsi pasiūlydamas prieš jį „sukilti“. Tačiau pirmieji generolai, kurie gavo šitokį pasiūlymą, vienas po kito atsisakė, nesutikdami priiimti negarbingo kariui žygio – dirbtinio karinės sutarties laužymo. Kai tas pats buvo pasiūlyta Želigovskiui, šis iš viso nesusivokė, kas čia darosi, kam ir prieš ką jis turi „sukilti“, jei su lietuviais jau susitarta ir be Pilsudskio įsakymo nesutiko prieš lietuvius žygiuoti. Tuomet Pilsudskis, kaip vyriausias vadas, jam tai įsakęs atlikti, ir šis tepasakė: „Rozkaz“ (klausau!) ir išėjo jau kitų parengtam žygiui vadovauti. Jam išėjus, Pilsudskis ciniškai apie Želigovskį draugams pastebėjo: „Maniau, jog turiu reikalą su žmogum (myšlatem, že to czlowiek), o čia dupa volova (jaučio užpakalis).“ Ir tikrai, tuo baigėsi garbin gas karys ir prasidėjo pamintos garbės politikas – pseudosukilimo vadas – iškamša.

Jonas Petraitis

majoras, 2-ojo LDK Algirdo pėstininkų pulko vadas

Lenkų generalinis štabas iš Varšuvos paleido tokią radijo žinią: „Gen. Želigovskis, nepaisydamas sudarytos lenkų–lietuvių sutarties dėl demarkacijos linijos, savo atsakomybe paėmė Vilnių.“

Į Vilnių atėjo Vilniaus, Gardino, Lydos ir kiti pulkai, kurių sudėtyje daugiausia buvo krovniečių – apie 40 000 žmonių. Visiems kareiviams buvo įsakyta vaidinti komediją – vadintis vilniečiais. Bet niekaip negalėjo susigiedoti. Vieni šaukė: „Niech żyjie Polska“*, kiti: „Niech żyjie srodkova Litwa“**. Prancūzų misijos akivaizdoje liko suvaidinta tokia scena. Vieną jojantį lenkų karininką gatvėje sutiko mažas vaikas, kuris sušuko:

- Tatusiu***!

Nulipęs nuo arklio karininkas paėmė vaiką ant rankų ir visiems girdint naiviai pasakė:

- Miela kariauti ir kraują lieti dėl miesto, kur yra sava šeima.

Ne vienas šios scenos žiūrovų tik nusijuokė, sakydamas:

- Tai „Liutnios“ komedija...

Jonas Mačiulis-Maironis

Kauno kunigų seminarijos rektorius

Pavojų motina – tėvynė,

Ateina audra iš pietų.

Tai lenkas, išgama tautų, mums neša pančius ir žudynę,

Dvarų ieškodams prarastų.

Ana Achmatova

rusų poetė

Lenkai moka tik riaušes kelti, o ne kariauti.

Rapolas Skipitis

vidaus reikalų ministeris

Beveik visų mūsų užsienio politikos nesėkmių kaltininkai yra lenkai. Jų tikslas yra vienokiu ar kitokiu būdu padaryti Lietuvą savo provincija.

Mykolas Biržiška

Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos direktorius

Nors per visą buvimą Vilniuje 1920 m. laiką lietuviai nesušaūdė nei šiaip nenužudė nei lenko, nei žydo, nei lietuvio, bet dar liepos mėnesį „leidęs“ lietuviams užimti Vilnių ir patvirtinęs savo sutikimą pasibučiavimu su Voldemaru Ignacas Paderevskis, Želigovskiui ėmus pulti Vilnių, teikėsi pareikšti „New York Herald“ korespondentui, jog „okupacijos metu“ Vilniuje išskersta 2000 gen. Želigovskio kareivių motinų, žmonų ir vaikų.

Jonas Petraitis

majoras, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko vadas

Spalio 12 d. turėjom kitą siurprizą. Latvių kariuomenės dalys, pasinaudojusios tuo, kad Ilūkstės krašte beveik nebuvo jokios mūsų ginkluotos pajėgos, užėmė Eglainę. Į mūsų paklausimą latvių vadovybė atsakė, kad tai esąs vien strateginis žygis ryšium su gen. Želigovskio veiksmu. Bet ir praėjus šiam tariamam reikalui Ilūkstės krašto latviai mums negrąžino. Vadinasi, tikrųjų tokio jų žygio motyvų būta ir kitokių. Plk. Ozolui, tarnavusiam tuo metu mūsų generaliniam štabe, latvių vyriausybė vėliau dovanojo dvarą tam pačiam Ilūkstės krašte.

* Tegyvuoja Lenkija

** Tegyvuoja Vidurio Lietuva

*** Tėveli

Ilūkstės krašto labai gaila, jis brangiai mums kaštavo. Šiame krašte mes nemaža aukų palikom, nemaža kraujo išliejom 1919 m., iki pasiekėm Dauguvos krantus. Latviai nei piršto nepajudino šio gražaus krašto atvadavimui. Nebent tuo jie galėtų pasigirti, kad 6-tas latvių komunistų pulkas labai narsiai prieš mus kariavo. Kiek man teko išvaikščioti mūsų iškovoto Ilūkstės krašto dalį, nė vieno ten latvių gyventojų nesutikau. Daugiausia šiame krašte gyveno grynai lietuviai, nors jų labai maža buvo, nes visas šis kraštas prieš karą buvo išskirstytas dvarais ir palivarkais. Juos valdė vokiečiai baronai, kurie karo metu išsidangino į Vokietiją. Daugumas šių dvarų buvo be šeimininkų. Dvarų žemė buvo labai gerai išdirbta. Būtume galėję apdalinti mūsų savanorius, už šį kraštą kovojusius.

Jonas Žvinys

savanoris, Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos moksleivis

Važiuojam į Vilnių po atostogų. Kuo arčiau jo, tuo skurdesnis kraštas. Niokojo, plėšė lenkai, o kur praėjo bolševikai, ten liko tik dangus ir juoda žemė. Visi kalba, kad lietuviai su bolševikais veda derybas dėl Vilniaus. Jau yra lietuvių komendantūra Gedimino prospekte, kariai veda telefoną. Tvarkingi, gražūs, gerai aprengti. Vakare, artilerininkų kareivinėse jie dainuoja, girdėti labai toli.

Prie Vilniaus yra Šnipiškių poligonas. Jame mokydavo savo kareivius tiek rusai, tiek lenkai. Matome, kad žmonės būreliais atkasinėja bolševikų nužudytuosius. Nubėgome pažiūrėti ir mes. Vaizdas kraupus. Sumesti į duobes kaip pakliuvo ir apmesti velėnomis. Duobėje po vieną du lavonus. Kankinta be galo žiauriai: rankos už nugaros surištos telefono viela; vieniems ištraukti liežuviai, kitiems išimtos žarnos ir apsuktos aplink kaklą, išbadytos akys, nupjaustytos ausys... Baisiai dvokia. Žmonės verkia, ypač nužudytųjų giminės.

Mudu su Maigiu susiradom kambarėlį pas Pelakauską, Kalvarijų 70. Jis kilęs iš Molėtų, tačiau aplenkėjęs, pataikūnas. Kokia valdžia, toks ir jis. Su namo šeimininku lenku jis – lenkas, su mumis – lietuviai.

Nors Lietuvos valdžia Vilniuje tik kuriasi, tačiau maisto netrūksta, privežta, turėk tik pinigų. O pinigai ėjo ir rusiški caro, ir lenkiški, ir vokiečių ostmarkės. Tos buvo apyvartoję kaip lietuviška valiuta ir vadinosi auksiniais. Jų kursas aukščiausias.

Spalio mėnesį atvažiuo tėveliai, atvežė maisto. Vaikščiojom Gedimino prospektu; per miestą žygiuoja mokomosios kuopos kariai ir labai gražiai dainuoja. Žmonės kalba, kad su lenkais Suvalkuose pasirašyta sutartis, pagal kurią Vilnius lieka Lietuvai. Ačiū Dievui, pagaliau atėjo taika!

Tačiau, spalio 8-ąją, nuėję į gimnaziją, išgirstam, kad lenkai sulaužė Suvalkų sutartį ir veržiasi pro lietuvių užtvanas į Vilnių, vadovaujami generolo Želigovskio. Viskas padaryta taip staiga, kad nėra nei kam, nei kuo apsiginti. Lenkams pakilo nuotaika, jie šypsosi, lietuviai nusiminę.

Mes, keliolika vyresniųjų klasių mokinių, gavę senus šautuvus išėjome ginti Lietuvos.

Po poros dienų buvome Kaune, pradėjome mokytis kariauti. Mūsų susirinko 300 šautuvais ginkluotų vyrų. Mokė mus Vytauto parke. Po dviejų savaitių mus išskirstė į pulkus. 160 vyrų patekome į pėstininkų pulką, kuris tuo metu gynė nuo lenkų Merkinę ir Varėną.

Aš patekau į trečiąjį šio pulko batalioną, kurio vadas buvo kapitonas Noreika, vidutinio ūgio, labai narsus, linksmo būdo, bet griežtas. Mylėjo savo kareivius, užtat ir kareiviai jį gerbė.

Kovos krikštą gavau ten pat, dalyvaudamas vienoje iš atakų, kuriai vadovavo bataliono vadas. Išmušėm priešą iš jo pozicijų ir užėmėm jo apkasus. Buvo užmuštų, sužeistų. Aš likau sveikas.

Neilgai trukus pakeitė kitas pulkas, o mes turėjome vykti į Giedraičių frontą ginti Ukmergės, nes buvo kalbama, kad netoliese jau pradėjo rodytis lenkų žvalgai. Varėnos geležinkelio stotyje susikrovėme viską į vagonus. Nedidelis buvo mūsų pulkas – tik 500 durtuvų ir viso kito priedo: šešiolika kulkosvaidžių, du artilerijos būriai po dvi patrankas, vežimų, arklių... Po pietų pajudėjome per Alytų į Kauną. Pulko vadas buvo labai šaunus, gal 40 metų amžiaus, vidutinio ūgio vyras Jonas Petraitis. Mūsų vadas kapitonas Noreika nesitraukė nuo savo karivių, todėl mes jį ypač mylėjome, su juo rūkėme ir prie jo dar smarkiau dainavome.

***Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei
spalio 18 d.***

Nuo š. m. spalio 14 dienos pavadinami:

10 pėstininkų pulkas – 10 pėstininkų Marijampolės pulku,

11 pėstininkų pulkas – 11 pėstininkų Vilniaus pulku,

12 pėstininkų pulkas – 12 pėstininkų Kauno pulku.

*Krašto apsaugos ministeris ir e. Vyriausiojo kariuomenės
vado pareigas pulkininkas leitenantas **Žukas***

Spalio 22 d.

Einamiesiems reikalams operatyviai spręsti sudaromas Mažasis Seimas (Seimo pirminkas ir 6 nariai).

Bronius Tatarūnas
savanoris, 1-ojo raitelių pulko grandinis

Eilinis Pocius iš Plungės valsčiaus šaudė į bėgančius lenkus iš už klojimo. Po kiekvieno šūvio vis slėpėsi už kampo.

- Ko taip slėpėsi? – klausia jį kažkas.

- Kad negaliu žiūrėti į krintančius nuo mano šūvių lenkus, – atsakė ramiai Pocius ir toliau tęsė savo darbą.

Spalio 25 d.

Pradėta formuoti 11-oji artilerijos baterija. Vadas – kpt. Petras Traškevičius.

Jonas Petraitis
majoras, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko vadas

Spalio 25 d. dviem traukiniais išvažiuoju į Jonavą. Jonavoj bestovėdami gavome dar pora šimtų naujokų iš Žemaitijos. (Kpt. Antanas Zubrys paskirtas mobilizacijos skyriaus viršininku skubiai mobilizavo mūsų jaunimą. Per pora savaitių jis sumobilizavo apie 60 000 vyrų – tik gaila, kad neturėjome laiko ir žmonių juos mokyti.) Spalio 28 d. vėlai vakare atvyko gen. Galvydis-Bykauskas su mjr. Šumskiu, paaiškino man apie padėties rimtumą I divizijos bare ir įsakė, kad su pulku vykčiau į Ukmergę I divizijos vado žinion.

Ukmergėn atvykom spalio 29 d. apie 15 val. Ten stovėjo I divizijos štabas. Štabo gurguolę radome parengtą, arklius pakinkytus, tereikėjo tik važiuoti. Įėjęs į divizijos štabą pranešiau plk.ltn. Edvardui Adamkavičiui, kuris tada ėjo divizijos vado pareigas vietoj į nelaisvę patekusio gen. Nastopkos, kad su 2 pėstininkų pulku jo žinion atvykau. Vyr. ltn. Juozas Lanskoronskis buvo štabo viršininkas, o vyr. ltn. Stasys Pundzevičius – adjutantas. Prie

krosnies sėdėjo, krovė malkas į ją, žarijas žarstė ir pypkę rūkė senyvas žmogus latvių pulkininko uniformoj. Tai pulkininkas Vitolis, instruktorius iš Latvijos. Paprastai, atvykus štabo žinion su kariuomenės dalimi, štabas supažindina su kautynių aplinkybėmis ir duoda naujai daliai uždavinį. Dabar matau, kad visas štabo personalas, pasitiesęs ant stalo žemėlapi, žiūri į jį ir nesusigaudo: nei prieš, nei savo dalių – viskas sumišę. Žinios renkamos apie fronto padėtį iš atsitiktinai atvykstančių karių iš fronto. Dabar supratau, kam gurguolė pakinkyta. Įspūdis kuo blogiausias. Mano batalionų vadai, kurie sykiu su manim atvyko į štabą, nustebo ir nusiminė. Galų gale, nebeiškenčiau ir paprašiau:

- Tamsta vade, paaiškinkit man, kur priešas ir kur mūsų dalys stovi ir duokit man uždavinį.

- Da, da, nado orientyrovat komandira polka, nado (taip, taip, reikia orientuoti pulko vadą), – atsiliepė krosnį kūrendamas ir pypkę rūkydamas plk. Vitolis.

Iš visa ko buvo aišku, kad divizijos bare ties Širvintomis ir Giedraičiais frontas yra pralaužtas ir kad priešas žvalgai yra pastebėti Želvos rajone. Iš 7 pulko, kuris stovėjo Širvintų–Giedraičių bare, šiokių tokių žinių yra, bet iš 9 pulko, kuris stovėjo Dubingių–Joniškio–Molėtų rajone, jokių žinių neturima. Štabas laukė žinių. Mums visiškai pasidarė baisu.

- Tamstos, – sakau, – reikia ką nors daryti, negalima gi taip laukti...

- Da, da, nado čto nibut dielat (taip reikia ką nors daryti), – vėl atsiliepė plk. Vitolis.

Galų gale divizijos vadas įsakė man užimti poziciją kairiajam Šventosios upės krante nuo Komaro dvaro iki Jagielų kaimo ir dešiniajam Šventosios krante nuo Dukstynos iki Kuronų ežero. Vadinasi, 2 pulko gynimosi pozicija bus čia pat, Ukmergėj, ir jo svarbiausias uždavinys ginti Ukmergę.

- Bet, tamsta vade, – sakau, – kokį tikslą pasieksime tik Ukmergę saugodami! Jei priešas sumanys imti Ukmergę, tai nieko netrukdomas ją paims, sykiu ir mus visus į nelaisvę...

Dėl šio uždavinio kilo įspūdis, kad su mumis jau viskas baigta ir aktyviai pasipriešinti nebegalime. Ukmergę saugoti? O kokiam galui ją čia saugoti? Teisingiau pasakius, tai ne Ukmergę saugoti, bet divizijos štabą, kad jo netikėtai nepaimtų į nelaisvę, kaip gen. Nastopką kad paėmė. Jokios iniciatyvos, aktyvaus pasipriešinimo. Galbūt divizijos štabas ir turėjo ką nors galvoje, bet visa tai laikė didžiausioje „paslapyje“. Šiaip ar taip kalbėsime, bet manevriname kare, o mūsų kovos su lenkais tokios ir buvo, ir su silpnesnėmis pajėgomis kautynes galima laimėti, jei tik pavyks perimti į rankas iniciatyvą. Kaip tik čia, ties Ukmerge, mūsų laimei, priešas buvo labai pasyvus. Jei jis būtų buvęs kiek aktyvesnis, tai būtų galėjęs daug daugiau nemalonumų pridaryti.

Man pačiam su pulko štabu divizijos štabas įsakė pasilikti pačioj Ukmergėj. Jau buvau davęs įsakymą vykdyti duotąjį pulkui uždavinį. Mano karininkai buvo baisiausiai nepatenkinti, ypač Noreika, Kynas, Butkevičius, Andriūnas... „Kam dar jie čia, – sako, – mus atgabeno? Juk ir be mūsų galėjo atiduoti lenkams Ukmergę.“ Bet netrukus divizijos štabas, pakeisdamas pirmąjį įsakymą, atsiuntė telefonogramą.

1920 m. X-29 Divizijos štabas
Telefonograma 32 N.

2 pėst. pulko vadui

Lenkai gan žymiomis jėgomis, stumdami mūsų kairiojo sparno dalis, nuo Giedraičių šiaurės kryptimi, pasiekė Poželvos ir Vidzeniškių rajonus. Iš Poželvos prieš juos veikia 7 pėst. pulko batalionas. Iš Malėtų 9-to pėst. pulko operuoja trys kuopos prieš lenkus Giedraičių

kryptimi. Jums išsiųsti vieną batalioną per Pošešolką Požėlvos link, susirišti su ten veikiančiomis 7 pėst. pulko dalimis ir bendrai vyti priešą Giedraičių link. Susirišti toliau su 9 pulko dalimis ir su 7-tu pulku, kurio kairysis sparnas yra Šešolki.

Laikyti budrų ryšį su divizijos štabu.

Plk. ltn. Adamkavičius

Įsakymas Lietuvos kariuomenei spalio 29 d.

Pradėjus šaliai plačiai ginkluotis dėl apsigynimo nuo besiveržiančio priešo, atsirado gajaus niekam nežinomų asmenų, o taipgi nekurie nariai Šaulių sąjungos, kurie išsirinko už dirvą savo veikimui darymą savarankiškų kratų ir areštų civilių gyventojų ir net rekvizicijų. Tokie apsireiškimai paskutiniu laiku pasidarė chroniškais ir veda prie anarchijos.

Šiuomi įsakau visiems karo komendantams paskelbti savo apskrityse: 1) kad niekas neturi teisės laikyti pas save ginklo nelegalizavus jo laikymo per vietinį karo komendantą, 2) kad kratos ir areštai gyventojų gali būti daromi tik sulig orderių karo komendantų, teismo įstaigų ir milicijos viršininkų. Visokie privatūs ginkluoti asmenys, o taipgi nariai Šaulių sąjungos sugauti savavališkai darant kratas, rekvizicijas, areštus, bus skaitomi plėšikais ir traukiami Karo lauko teisman.

Krašto apsaugos ministeris pulkininkas leitenantas Žukas

Spalio 30 d.

Plk. Pranui Jackevičiui įsakyta formuoti 2-ąjį raitelių pulką.

Lapkričio 1 d.

„Geležinio Vilko“ raitelių šimtinė, kuri įkurta spalio 1 d. kpt. Lado Natkevičiaus, Steigiamojo Seimo nario, iniciatyva, pertvarkyta į 3-iąjį „Geležinio Vilko“ raitelių pulką. Vadu paskirtas plk. Juozas Litvinas.

Jonas Andrašūnas

kapitonas, 4-ojo LK Mindaugo pėstininkų pulko II bataliono vadas

Sudervėje labai pradėjo mus terorizuoti partizanai. Du kareiviai, nusiųsti ryšių palaikymui su kitais daliniais, buvo rasti nukankinti: akys išduertos, pilvas perpjautas, šonai durtuvais subadyti. Teko imtis griežtų priemonių. Buvo nusiųsti vėl du kareiviai, o iš dešinės ir iš kairės nuo jų jojo po du raiteliu. Raiteliai jojo per du kilometrus nuo kareivių. Kai tik partizanai apšaudė žygiuojančius karius, raiteliai puolė ta kryptimi ir pamatė, kaip vienas partizanas su šautuvu įbėgo į trobą. Tuojau troba buvo iškratyta ir buvo rastas šautuvas ir partizanas, pasislėpęs po lova. Iš to partizano sužinota apie kitus, ir vienuolika partizanų buvo likviduota. Nuo to laiko kelias buvo saugus.

Bronius Zaranka

savanoris, 4-ojo LK Mindaugo pėstininkų pulko jaunesnysis puskarininkis

Jau visai sutemo, kai mes atėjome į Sudervės bažnytkaimį, kur stovėjo mūsų pulko štabas. Nuo čia iki Vilniaus buvo keliolika kilometrų. Pirmasis batalionas buvo dar arčiau Vilniaus, tiktai už kokių 8 kilometrų. Į Sudervę atėjome tiktai dvi kuopos 2-oji ir mūsų 4-oji, o aštuntoji kuopa liko Maišiogaloje javus kultti. Truputį čia pastovėjus, antroji kuopa nuėjo toliau prie

pirmojo bataliono baro. Mūsų kuopai paskyrė esantį už kokio kilometro Griekių kaimą. Lenkai jau buvo Vilniuje. Šio kaimo žmonės nelabai prielankiai žiūrėjo į mus. Tos gryčios šeimininkai, kur aš stovėjau, ir už pinigus nieko neparduodavo: negalima buvo nei obuolių, nei pieno, nei kita ko nusipirkti, nors didelis sodas buvo, žemės jie turi po dvi, po penkias dešimtines, o kuris turi dešimt dešimtinių, tai tas skaitosi jau geru ūkininku, beveik „ponu“. Visi kalba lenkiškai. Mūsų šeimininkas turėjo, rodos, pusantrą dešimtinę, o šeimynos buvo tėvas, trys sūnūs, motina ir duktė. Kiek dienų mes čia buvome, nei sykio nematėm, kad tie visi keturi, kaip ažuolai vyrai, ką nors dirbtų. Per kiauras dienas gulėdavo ant pečiaus, tik nulipdami pasrėbti bulvienės, nuo stalo vėl lipdavo ant pečiaus. Motina su maža mergaite per visą dieną liuobdavo gyvulius, skaldydavo malkas ir atlikdavo visus vyriškus darbus. Vyrai gi, visi murzini, purvini, po metus gal nesiprausę, tik gulėdavo ant pečiaus per dienas ir naktis.

Jonas Petraitis

majoras, 2-ojo LDK Algirdo pėstininkų pulko vadas

Žinoma, Giedraičius būtų buvę galima lengvai užimti ir su mažesniais nuotoliais, jei divizijos štabas būtų buvęs kiek aktyvesnis. Reikėjo, kad bent divizijos štabas būtų paskyręs šiems trims (2, 7 ir 9 pulkų) batalionams bendrą grupės vadą. To nepadaryta. Visa, ką galėjau padaryti, tai kad be štabo žinios įsakiau kpt. Noreikai pradėti veikti Giedraičių kryptimi. Laimė, kad turėjom tokius narsuolius batalionų vadus, kaip kpt. Noreiką ir vyr. ltn. Balną. Be to, ir kuopų vadai, jaunesnieji karininkai, puskarininkai ir kareiviai, taip 2 pėst. pulko, taip 7-to ir 9-to pulkų, parodė nepaprastą narsumą, pasiryžimą nugalėti ir daug sveikos iniciatyvos. Tai karų istorijoje labai retas įvykis, kada nestambių dalių vadai, būtent batalionų vadai, be įsakymo, be bendro vyresniųjų viršininkų vadovavimo, savo iniciatyva susitarę puola daug stipresnį ir gausingesnį priešininką ir nugalai jį. O jų vadovaujami karininkai ir kareiviai parodo tiek nepaprasto pasiryžimo ir narsumo, kad stinga žodžių tai atpasakoti ir jų nemačiusiam įsivaizduoti. Reikėjo visa tai matyti. Šios kautynės parodė, ką gali lietuviai kareiviai. Mūsų kareiviai parodė, kad jis turi visus geriausius karių ypatumus: drąsą, sumanumą, išsvermę, pasiryžimą, iniciatyvą.

Visiškai kitas šių kautynių vaizdas būtų buvęs, jei divizijos vadovybė būtų paleidusi Giedraičių kryptimi visą 2-ą pulką, o ne vieną tik batalioną. Laikyti rezervą Vidiškiuose puolimo metu nebuvo prasmės. Rezervai reikalingi ir jie lemiamu momentu svarbiausią vaidmenį vaidina, bet deja, mūsų nepriklausomybės kovų metu neteko matyti, kad rezervai būtų buvę reikalingi vietoj ir tinkamu momentu panaudoti. Savo rezervus naudodavom skylių kaišiojimams, o ne aktyviam pasipriešinimui, t. y. niekad nesutelkdavom jo silpniausioj priešo vietoj suduoti rimtesnį smūgį. Puolimo metu lemiamu momentu taip pat nesugebėdavom pavartoti savo rezervų, tenkindavomės, kad jie slinkdavo iš paskos. Pirmiausia Giedraičių kautynėse mūsų rezervas pasiliko per 40 kilometrų nuo veikiančių dalių. Suprantama, jis padėti negalėjo.

Kautynių metu pavyko nuvesti telefoną į Želvą. Čia man paskambino Generalinio štabo viršininkas plk. Kleščinskis. Ir šiandien dar negaliu suprasti, dėl ko jis tada grasino atiduosiąs mane karo lauko teismui. Kalbėjo rusiškai:

- Tamsta majore, kieno įsakymu tamsta pradėjai puliti? Aš tamstą už tai teismui atiduosiu.

- Nėra reikalo manęs gąsdinti, tamsta pulkininke, - atsakiau jam. - Prašau atiduoti, aš už tai tik padėkosiu.

- Dabar prašau tučtuojau išsiųsti kpt. Kyną į Kauną, Karo mokyklos viršininko žinion.

- Negaliu, tamsta pulkininke, - atsakiau jam, - nes kpt. Kynas yra I bataliono vadas ir jis turi vykdyti svarbų kautynių įsakymą. Taip labai mažai turiu karininkų, jog labai prašau tamstą pulkininką man dar atsiųsti karininkų, bet neimti jų iš manęs. Kai pasibaigs kautynės, tada galėsite daryti su mumis viską, ką tik norėsite.

Jis metė telefono ragelį ir tuo pasibaigė mūsų pasikalbėjimas, galimas ir suprantamas tik kautynių metu.

Bronius Zaranka

savanoris, 4-ojo LK Mindaugo pėstininkų pulko jaunesnysis puskarininkis

Visų Šventųjų dieną, lapkričio 1-ąją, iš ryto vadas liepė savo apkasus išvalyti nuo sniego, nes naktį buvo prisnięę. Kareiviai pradėjo valyti savo apkasus, aš gi buvau gryčioj, tik išgirdau lauke šūvį, antrą ir daugiau. Išbėgęs laukan pamačiau, kad kareiviai bėga nuo apkasų į kaimo vidurį. Aš dar kelis sykius iššoviau į besiartinančius lenkus, bet veltui: lenkai jau buvo kaime ir aš, nenorėdamas pakliūti į jų rankas, pasiskubinau giliau į kaimą, už gryčių ir klojimų. Sykiu su manim atbėgo ir kulkosvaidininkas, nusitvėręs kulkosvaidį. Vidury kaimo vadas jau buvo sulaukęs bėgančius. Lenkai gilyn į kaimą nėjo ir mes pradėjom juos vyti. Lenkai pasileido bėgti. Už kaimo du nušovėm, o vieną sužeistą paėmėm į nelaisvę. Bet ir lenkai spėjo du mūsų kareivius nusiųsti į nelaisvę, kuriuos sugavo gryčiose. O du mūsų kareivius buvo nutvėrę viename apkase ir nuginklavo, bet užuot šautuvus iš jų atėmė, jie puolė „do kišeni“*, tačiau pamatę, kad kiti jau bėga, vienas suriko: „Pačai, juš naši ucikajė!“** Jie, nutvėrę mūsų šautuvus, liepė ir mūsų šautuvus bėgti paskui juos, bet mūsų šautuvus, kelis žingsnius žengę, vėl puolė atgal į apkasą; vienas lenkas atsigręžęs dar sykį šovė į pasislėpusius apkase ir pabėgo, nusinešdami šautuvus. Paskui tuos šautuvus radom krūmuose numestus. Nuvijus lenkus nuo priešais esančių kapelių, lenkai pradėjo šaudyti iš kulkosvaidžių. Nuo to laiko jau per visą dieną jie nedavė mums ramybės. Oras buvo šlapias, snigo, apkasuose pasidarė purvynė.

Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei

lapkričio 3 d.

*Už nepamatuotą ir sauvalį kovos baro apleidimą ir pavojingą kitoms kaimynystėje esančioms dalims su batalionu pasitraukimą, niekam apie tai nepranešus, 1 pėstininkų DLK Gedimino pulko II bataliono vadą majorą Joną **Gaudešiu**, atsižvelgiant į tai, kad jis jau keletą kartų kovose sužeistas ir per tai daug sveikatos nustojęs, skiriu 3 DLK Vytauto pėstininkų pulkan jaunesniuju karininku.*

Panašiam atsitikimui pasikartojus, kaltininkas bus atiduotas karo lauko teismui.

*Krašto apsaugos ministeris pulkininkas leitenantas **Žukas***

Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei

lapkričio 13 d.

Apžiūrėjęs rytmetinių užsiėmimų laiku Šančiuose esančias kariuomenės dalis Armijos inspektorius rado:

Atsargos bataliono 2 kuopa

* kraustyti kišenes

** Palauk, mūsų šautuvus jau bėga!

Karininkų kuopoje nebuvo, nors jau buvo 9 1/2 val. ryto. Užsiėmimus vedė viršila. Kuopos vado paaiškinimu trūksta jam gerų padėjėjų, kaip ūkio, taip ir kitose srityse. Esamieji jaunesnieji karininkai silpni. Vienas jų, apklausinėjus, pasirodė mažai pralavintas ir dar mažiau panašus į karininką. Paklausus kodėl neužsiima kareivių mokymu, atsakė nežinąs lietuvių komandų, nes tik neseniai į Lietuvą grįžęs.

Kauno komendantūros kuopa ir Elektrotechnikos batalionas

Užsiėmimus vykdė tvarkoj ir taisyklingai. Pagirtina, kad kareivius pratina prie šalčio, darydami užsiėmimus ore be milinių ir šiltų marškinių.

Komendantūros 3 sargybos kuopa

Kareiviai neapmokyti.

Komendantūros 1 sargybos kuopa

Kareivių išvaizda ir mokymo tvarka geresnė, negu 3 kuopoj.

Kareivinėse švaru ir šilta. Virtuvė švari. Pietūs išvirti gardūs, bet valgis per daug vieno-
das. Reikalauju labiau įvairinti valgį, išgaunant iš intendantūros visokių produktų.

Už gerą sutvarkymą kuopos vadui vyresniajam leitenantui **Butkevičiui** išreiškiu padėką.

1 savanorių pulkas

Patėmyta, kad pulke yra daug vaikų, kariuomenėje netinkamų. Pulko vadui priimant savanorius daboti, kad jie būtų sveiki ir atitiktų visoms karinės tarnybos sunkenybėms, tuo labiau, kad iš savanorio reikalaujama daugiau pasišventimo ir patvarumo, negu iš paprasto mobilizuoto kareivio.

Įsidėmėtina, kad iš fronto nuolat siuntinėjami Kaunan karininkai. Tokių karininkų Kaune yra labai daug.

Perspėju dalių vadus, kad bereikalingai iš fronto karių Kaunan nesiuntinėtų, nes kitaip dalių vadai bus traukiami atsakomybė.

Krašto apsaugos ministeris pulkininkas leitenantas **Žukas**

Armijos vadas generolas **Žukauskas**

Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei

lapkričio 15 d.

... Mobilizuojamas gydytojas **Blidšteinas**, gyvenęs Pasvalio miestely, pasislėpė nuo mobilizacijos. Įsakau karo komendantams, sužinojus jo gyvenamąją vietą, etapo būdu išsiųsti jį Kaunan, Sanitarijos skyriun...

... Sužeistųjų tarpe pastebimas nekuris nuošimtis sužeistų į mažiau svarbias kūno dalis su apsvilinta aplink oda, tai yra tyčia susižeidusių.

Apie tokius atsitikimus įsakau dalių gydytojams sustatyti kiekvieną kartą protokolą, pasiunčiant dalies vadui patraukimui atsakomybėn sulig įstatų.

Įtartųjų gi savižudybėje, iki tardymo neužbaigs, nieku būdu, jeigu žaizdos stovis leidžia, iš dalies neevakuoti, bet laikyti visą laiką po priežiūra kuopoje, laiks nuo laiko sulig reikalo siuntinėjant į dalies sanitarinį punktą tvarstymui padarytos žaizdos.

Be to apie kiekvieną atsitikimą tyčia savęs sužeidime įrašyti į tokio kario dokumentus, paskelbti visos dalies kariams ir pranešti į jo valsčių kuo plačiausiam pagarsinimui.

Aišku, kad tokie asmens, apie kuriuos teismo keliu prirodytų tyčia sužeidimo, nustoja teisės gauti kuomet nors žemės, ar pašalpos nustojime per sužeidimą darbingumo.

Šį įsakymą paskelbti visose kuopose, eskadronuose, baterijose ir komandose.

Krašto apsaugos ministeris pulkininkas leitenantas Žukas

Vyriausiasis armijos gydytojas generolas leitenantas Nagevičius

Konstantinas Žukas

pulkininkas leitenantas, krašto apsaugos ministeris

Lapkričio pabaigoje, Želigovskio puolimo metu, viena lenkų kariuomenės dalis norėjo užimti mūsų Zarasų miestelį. Apskrities komendantas kpt. Bronius Zaleskis, dėl savo didelės barzdos ir griežto būdo pravardžiuojamas „lietuviškuoju Pugačiovu“, atmušinėjo lenkų puolimą. Turėjo jis vieną kuopą, grupę šaulių ir vietos gyventojų, kurie savanoriškai padėjo gintis nuo lenkų.

Kartą prie kpt. Zaleskio priėjo apskrities gydytojas dr. Buzelis ir pradėjo jam patarinėti:

- Atsitrauk, daktare, – pasakė jam kpt. Zaleskis. – Aš pats žinau, kas man reikia daryti, ir tamstos patarimų neprašau.

- Kaip taip? Aš esu Steigiamojo Seimo narys...

Čia kpt. Zaleskis įsiuto. Išsitraukęs iš už aulo rimbą, kurį beveik visuomet nešiojosi, „apšventino“ neprašytą patarėją.

Skandalas! Liaudininkai ruošia Vyriausybei interpeliaciją. Kad turėčiau medžiagos, liepiau tuojau surengti kvotą, iš kurios paaikškėjo sunki kpt. Zaleskio būklė lenkų puolimo metu, kaip sumaniai jis apsigynė ir kokią didelę drąsą parodė. Kita vertus, buvo matyti didelis dr. Buzelio netaktas, nors jis ir buvo Steigiamojo Seimo narys.

Kai aš visus kvotos dokumentus parodžiau dr. Griniui, jis pasakė:

- Maža jam Zaleskis davė. Tiesą pasakius, ir pats jam ausis apskaldyčiau.

Nenorėdamas duoti progos kitų Seimo frakcijų nariams pasityčioti iš interpeliantų liaudininkų ir pritarti kpt. Zaleskiui, dr. Grinius patarė jiems interpeliaciją iš Seimo prezidiumo atsiimti.

Bronius Tatarūnas

savanoris, 1-ojo husarų pulko grandinis

Lapkričio 17 d. trys lenkų raitininkų eskadronai pralaužė frontą, užėmė Širvintas, veržėsi Kavarsko ir Anykščių kryptimi ir pradėjo supti Ukmergę. Žygiuodami Kėdainių link, jie perėjo per 3–4 miestelius ir apie 10 kaimų. Terorizavo vietos gyventojus, plėšikavo, keitė arklius, naikino pašto įstaigas, nuginkluodavo pasislėpti nesuskubusius mūsų policininkus, ties geležinkelio nupjovė keletą telefono ir telegrafo stulpų. Taip apie tris paras siautėjo Aukštaitijos vidury.

Šių lenkų sugavimui buvo sudaryta grupė: 1-asis husarų eskadronas (4 būriai, apie 100 raitininkų, 5 karininkai), pėstininkų du būriai dviejuose sunkvežimiuose (apie 60 vyrų) ir dvi lauko patrankos. Šią grupę sudarė apie 200 karių, ginkluotų ne blogiau kaip lenkai. mūsų eskadrono du trečdalius sudarė kautynėse užgrūdinti savanoriai, kurie neklausdavo kiek priešų yra, bet tik kur jis yra. Visų keturių būrių vadai leitenantai buvo savanoriai ir narsūs.

Naujai paskirtas eskadrono vadas kpt. M. nakvynei buvo sustojęs viename dvare ir vieną husarų būrį buvo išdėstęs savo apsaugai. Kiti husarų būriai žvalgė kelius ir norėjo pasivyti lenkų raitininkus. Kur buvo abu pėstininkų sunkvežimiai ir patrankos, nežinau. Husarų žvalgai buvo suėję į sąlytį su lenkais 300–500 metrų atstu, rodos, Kurkliuose. Kitą

dieną lenkų nepasivijome ir daugiau neteko jų sutikti. Tik apiplėšti kaimų ir miestelių gyventojai skundėsi ir mums prikišo nerangumą ir bailumą. Eskadrono vadas kpt. M. buvo iškeltas kur kitur. Tuomet ir husarų pulko vadas buvo nelietuvis Engmanas. Jei tuo metu eskadronui būtų vadovavęs kapitonas Povilas Plechavičius, broliuku vadinamas, į Lietuvą įsibrovę lenkų raitininkai tikrai nebūtų pasprukę.

Lapkričio 17 d.

Lenkų kareiviai apiplėšė Dargužių kaimą (Valkininkų valsčius), sumušė žmones.

Jonas Žvinys

savanoris, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko kareivis

Dar nepriėjus Giedraičių, atbėgo kažkoks vyresnysis ir pranešė, kad atvykęs vyriausiasis kariuomenės vadas ir kad jo garbei reikia pražygiuoti maršo žingsniu. Davė komandą rikiuotis po keturis. Pulko likučiai, daugelis apsiraišioję žaizdas, ėjom, energingai mušdami koja, o priekyje, atviroj mašinoj, stovėjo lieknas, aukštas, nebejaunas mūsų vyriausiasis vadas. Visi ratu apsupom automobilį, sustojom. Komanda: „Kairėn! Šautuvus nuo pečių! Laisvai!“

Vadas prabilo aiškiu, tvirtu balsu:

- Žygis į Vilnių dar nebaigtas, geruoju ar piktuoju, bet mes jį atsiimsime. Tačiau pas mus buvo atvykę Tautų sąjungos parlamentarai ir prašė nelieti kraujo – Vilnius Lietuvai būsiąs gražintas geruoju. Ačiū už žygį!

Mus nuvedė į Marciniškių dvarą ir išskirtė pas gyventojus. Dabar jau gerai pavalgėm. Pakeitėm užtvaras ir sargybas. Aš, kaip einantis vachmistro pareigas, pirmiausia liepiau sutvarkyti arklius, pašerti juos, o paskui jau leidau vyrams eiti ilsėtis.

Vadinasi, karas baigėsi. Buvo, rodos, lapkričio vienuoliktoji.

Kazys Ališauskas

savanoris, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko leitenantas

Lapkričio 19 d. generolas Žukauskas buvo Ukmergėje. Žinojo apie tai visi, ne tik fronte esantys karininkai, bet ir kareiviai. Šią žinią išplatino telefonistai. Jie girdėdavo generolą kalbant telefonu su dalių vadais ir kitais karininkais. Karininkai vienas kitą įspėdavo: „Dabokis, Silvestras Ukmergėje, gali atvykti.“ Generolas Žukauskas mėgdavo pasirodyti pirmose fronto linijose. Karininkai ir kareiviai jį gerbė ir mylėjo – bet ir bijojo, labiau negu priešo kulkos. Turėjo jis griausmingą balsą. Atvažiuos, pamatys ką nors blogo, tai kad suriks, tartum žemė dreba, arba dangus grius. Visi jo bijojo, tačiau jis nebuvo žiaurus.

Lapkričio 19 d.

Lenkai apiplėšė ir sudegino Lieponių kaimą Valkininkų valsčiuje.

Jonas Petraitis

majoras, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko vadas

Mes turėjom tik mažą saujelę žmonių – apie 500 vyrų, ir tie patys buvo neparengti, nepakankamai apmokyti, silpnai ginkluoti. Iš to galima spręsti, kaip nelengva buvo veikti priešą, kurio keturi pulkai prieš mus veikė: Kauno, Lydos, Minsko ir Gardino su stipria artilerija ir šarvuotais automobiliais, be to, dar didelė kavalerijos masė. Turbūt, neperdėsiu pasakęs, kad prieš kiekvieną mūsų kovotoją stėjo 10, o gal ir 15 priešo kovotojų.

Gali kas pasakyti, kad jei tokios stambios lenkų jėgos neatlaikė mūsų silpnų jėgų, tai, matyti, jie silpnai kovėsi. Ne. Ypač paskutinėse kautynėse jie dėjo visas pastangas, kad sulaukytų mus. Pats divizijos vadas gen. Baranovskis važinėjo į pavojingiausias vietas ir ragino savo kareivius: „Jeszcze, jeszcze, chlopcy, potrzymaicie się, trzymaicie się!“* Bet nieko negelbėjo. Lenkai čia turėjo palyginti su mumis labai daug nuostolių ir vis tiek neatlaikė. Lapkričio 21 d. naktį jodamas iš Giedraičių į Bakupės dvarą, trijų kilometrų tarpe suskaičiau tik ant paties vieškelio 13 lenkų lavonų. O juk kautynės ėjo ne vien ant vieškelio, bet visuose Giedraičių laukuose. Taip pat keletą dešimčių sužeistų mes patys surinkome. Čia turiu paminėti vieną faktą. Kai atvykom su pulku į Giedraičių rajoną, iš pabėgusių belaisvių ir vietos gyventojų sužinojom, kad lenkai labai žiauriai elgiasi su mūsų belaisviais. Tada parašiau raštą, kurį, ponios Valeikienės padedamas, pasiunčiau gen. Baranovskiui, reikalaudamas, kad su mūsų belaisviais būtų žmoniškai elgiamasi, pabrėždamas, kad mes su jų belaisviais lygiai taip elgsimės, kaip ir jie su mūsų. Po kiek laiko sužinojau, kad mūsų belaisvių padėtis Vilniuje žymiai pagerėjo.

Taigi, lenkai kovėsi neblogai, bet mūsų narsuolių saujelė juos nugalėjo. Giedraičių miestelio gyventojai, pamatę, kad lenkai nebeatlaikė ir pradėjo bėgti, manė, kad čia puola labai gausi Lietuvos kariuomenė. Bet kai mūsų tik keletas dešimčių kareiviukų įėjo į Giedraičius, gyventojai tiesiog nustebo, sakdami: „Mes manėm, kad čia ateis pulkų pulkai, kaip lenkų kad buvo?!“

Įėjus mums į Giedraičius vietos gyventojai negalėjo atsigėrėti mūsų kareiviais. Ponia Valeikienė pasakojo keletą labai įdomių epizodų:

- Kai jūs įėjot į miestelį, aš pirmutinė išėjau į gatvę, – sako ponia Valeikienė, – pamačiau besikalbančių kareivių grupę. Palengva prie jų prisartinau – įdomu paklausti, apie ką jie kalba. Vienas iš jų, pastebėjęs mane, sako kitiems:

- Vyrai, nutilkit. Čia moterys klausosi.

- Kodėl gi, vyrai, ir aš negaliu pasiklausyti, – sako ponia Valeikienė, – juk aš taip pat esu lietuvė ir man labai įdomu sužinoti...

- Čia ne moterų dalykas, apie ką mes kalbam. Eikim, vyrai.

- Iš tų paprastų kareiviukų, – sako ponia Valeikienė, – veidų buvo matyti tiek daug nepaprasto rimtumo, išminties, kad, rodos, jie sprendė didžiausius strateginius uždavinius.

Ir labai teisingai ponia Valeikienė suprato. Tada mūsų tarpe kažkaip išnyko skirtumas tarp vadų ir valdinių, tarp karininkų ir kareivių. Pasidarė labai vieninga dvasia. Visi žinojo kautynių uždavinius, visi žinojo, kas reikia daryti. Kiek stovėjome Giedraičių apylinkėje, niekas iš gyventojų nepasiskundė, kad mūsų kareiviai ką nors jiems būtų bloga padarę, kad būtų juos kuo nors nuskriaudę. Todėl gyventojai, nors ir lenkuojantieji, pamilo mūsų kareivius.

Iš įsakymo Lietuvos kariuomenei

... Sugedus valdiškam revolveriui, mūšiui nesant, karys pats privalo savo lėšomis jį pataisyti, o ne siuntinėti Artilerijos skyriaus sandėliuosna pataisymui.

... Už betikslį šaudymą ir nors vieno šovinio, granatos prazudymą, šautuvo ar kito ginklo sugadinimą, kaltininkus traukti teisman.

Kada fronte ramu, negali būti šovinių eikvojimų.

... Visiems karo komendantams griežtai įsakau atiminėti nuo civilių asmenų drabužius, avalynę ir kitus kareiviškus daiktus.

* Dar, dar vaikinai, palaukite, laikykitės!

Rapolas Skipitis*vidaus reikalų ministeris*

Prieš I pasaulinį karą Vilniuje buvo 180 tūkstančių gyventojų. Didžiausią procentą (44 procentus) sudarė žydai. Gudus, rusus, ukrainiečius ir kitas smulkesnes mažumas kartu sudėjus buvo 25 procentai. Taigi, lenkus ir lietuvius kartu sudėjus, buvo 31 procentas. Jei lenkų ir buvo tiek pat kiek lietuvių, tai ar lenkai gali sakyti, kad Vilnius yra lenkų miestas. Jeigu būtų bešališkai ir sąžiningai sudarytas gyventojų surašymas tautybėmis, tai tikrai lietuvių skaičius Vilniuje būtų nustatytas ne mažesnis, o greičiausiai didesnis negu lenkų. Taigi lenkų Vilniuje gali būti ne daugiau penkiolikos nuošimčių, o Rygoje vokiečių prieš karą buvo 40 nuošimčių, bet niekas nesako, kad Ryga privalo priklausyti vokiečiams, o ne latviams.

Juozas Rudzevičius*Vilkaviškio gimnazijos moksleivis*

Pagalbos šauksmą išgirdę: „Prie ginklo, kas tik galit!“ ir mūsų gimnazijos tinkamos sveikatos ir baigusieji bent 4 klases mokiniai išvyko tėvynės ginti.

Vos kelioms savaitėms po išleistuvių tepraslinkus, kai vėlyvo lapkričio šalnos, gruodas dengė miesto gatves, vieną dieną po pamokų eidami namo pamatėme lietuvių karių saugojamą, viduriu gatvės varomą koki gerą pušimtį lenkų karo belaisvių. Jei patys nebūtume matę, nieku būtume nepatikėję, kad taip veikiai mūs gimnazijos vyrai lenkus nugalėti būtų galėję. Dabar džiaugdamiesi, vienas kitą aplenkę, į priekį išbėgę, žiūrėjome į didžiausius mūsų tautos priešus. Labai nustebome, kad šie buvo kuone panašūs į tikrus žmones. Vien jų piktos išverstos akys, didelės nosys, ištisę kaklai, apžėlę žandai rodė juos esant piktais nenaudėliais. O pikti jie buvo labai. Ir dabar, kai jau mums nieko pikto padaryti negalėjo, tai bent batais sutartinai daužė mūs miesto grindinius. Tik keli, bene nuo mūsų vyrų bebėgdami pametusieji batus, dabar skudurais apvyniotomis kojomis šlepsėjo. O mes savo vyrų narsumu neatsigėrėdami, pasididžiavimo neslėpdami, belaisvius lydėjome per visą miestą, iki galinių kareivinių, kur jie iš mūsų akių pranyko ilgesniam laikui.

Kazys Ališauskas*savanoris, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko leitenantas*

Želigovskis, užėmęs Vilnių, kėsinosi užimti ir Kauną, o gal ir visą Lietuvą. Lapkričio pradžioje po sunkių kovų frontas nusistovėjo Dubingių, Giedraičių, Širvintų linijoje. Tautų Sąjungos kontrolės misija ėmėsi tarpininkauti dėl paliaubų. Lenkai gerai žinojo reikalą ir derybų eigą. Jie jautė, kad gali tekti sustabdyti karą. Gen. Želigovskis nusprendė paskutinį kartą išbandyti laimę ir pulti Kauną. Šiam reikalui jisai turėjo pakankamai jėgų. Žinojo, kad lietuviai ginsis, kad miestas bus sunkiai paimamas, tad nutarė manevruoti. Senoji lietuvių karių patarlė sako: „Tiesiog arčiau, aplink greičiau“. Tad ir Želigovskis ryžosi apeiti Kauno miestą iš šiaurės ir paimti, bet nepulti tiesiog per Vievį, Kaišiadoris į Kauną. Jis sukoncentravo savo pajėgas į šiaurę nuo Vilniaus – 8 batalionus prieš Širvintas, 8 batalionus prieš Giedraičius ir kavalerijos brigadą Dubingių rajone. Tai gerokas kumštis. Operacijų eigą gen. Želigovskis numatė taip: staigiu puolimu užimamos Širvintos ir Giedraičiai; prie Ukmergės abi grupės susijungia, o tai jau 16 batalionų, sujungtos jėgos puola Ukmergę, Jonavą, Kauną. Tuo laiku kavalerijos brigada saugoja sparną ir juda Kavarsko, Kėdainių, Raudondvario kryptimi. Šiuo žygiu norėta pastatyti Tautų Sąjungos kontrolės misiją prieš įvykusį faktą, apsunkinti Lietuvos vyriausybę ir padaryti ją nuolaidesne.

Operaciją lenkai pradėjo lapkričio 17-osios ankstų rytą. Puolė staigiai ir visu smarkumu. Lietuviai kovojo narsiai, tad Širvintas ir Giedraičius priešui pavyko užimti tik vakarop. Lenkams nepavyko lietuvių apsupti. Mūsų kariuomenės dalys pasitraukė tvarkingai ir vėl stojo gintis, kelią į Ukmergę užkirto. Tačiau lenkų kavalerijos junginiui lengvai pavyko prasiskverbti pro mūsų kariuomenės eiles, ir jie laisvai žygiavo Vydeniškių, Kurklių, Kavarsko, Kėdainių kryptimi. Padėtis buvo labai rimta. Lietuvos kariuomenės vadas gen. Silvestras Žukauskas atvyko į Ukmergę ir vadovavo kautynėms. Gen. Žukauskas tuoj suprato priešo sumanymą. Jis šaukė: žūtbut sumušti Širvintų ir Giedraičių priešų grupes ir neduoti joms prie Ukmergės priėti. Susijungimas lietuviams reikštų gal net katastrofą. Pavojų suprato ir majoras Vladas Rėklaitis, nes jam buvo pavesta sumušti priešų Širvintų grupę, kuri skaičiumi buvo keleriopai didesnė.

Kare yra taip: laimėsi, tapsi didvyriu, pralaimėsi – būsi paniekintas, niekas nekreips dėmesio į pasiaiškinimus, ar apskritai buvo galimybių kovą laimėti.

7 pėstininkų pulkas iš Širvintų pasitraukė tvarkingai. Stojų vėl gintis, bet gintis labai sunku: platus baras, lenkų daug, nėra vilties kautynes laimėti. Lenkai čia pat lipa ant kulnų. Pulko štabas Viesų kaime, jame majoras Vladas Rėklaitis naktį surinko keletą vyresniųjų karininkų. Paaiškino susidariusią situaciją ir tarė: „Žūtbut turime laimėti, nelaimė gresia didelė.“ Tuo metu į pulko štabą atvyko vyr.ltn. Teodoras Balnas, drąsus ir sumanus karininkas, 3-iojo bataliono vadas. Jis siūlo su savo batalionu apeiti lenkus naktį iš užnugario ir pulti. Mjr. Vladas Rėklaitis sutinka, įsako rengti šį planą ir tuojau vykdyti. Galvotrūkišiais skubama. Buvo svarbu iki aušros išeiti į priešų užnugarį. Trečdalį savo rinktinių vyrų mjr. Rėklaitis pasiūnčia į pavojingą žygį, nes kitaip gali būti pats apsuptas ir sunaikintas. Kas tuomet? Tačiau kito būdo nebuvo.

Drąsus ir energingas vyr.ltn. Balnas žygį atliko sėkmingai. Žygiuoti teko per mišką, nakties tamsoje, patylomis, tad žygis buvo labai sunkus. Auštant lapkričio 19 d. vyr. ltn. Balnas priėjo Motiejūnų kaimą. Lenkai, stovėję Motiejūnuose, pusryčiauo. Tuoj buvo puolama. Žuvo daug lenkų, tarp žuvusiųjų ir Gardino pulko vadas. Puolimo momentas buvo labai vykęs: laiku pataikyta į priešų skaudžiausią vietą. Išblaškūs lenkų Gardino pulką, vyr. ltn. Balnas tuoj savo vyrus pasuko į Širvintų miestelį, kurį puolė visu greitumu.

Tuo laiku, kai vyr. ltn. Balnas veikė priešų užnugaryje, mjr. Rėklaitis puolė lenkus iš priekio. Lenkai tapo sukaustyti ir atsidūrė tarsi replėse, tad traukėsi ir bėgo, kas kur panorėjo ir galėjo. Vadovauti jiems jau niekas nevadovavo. Širvintos buvo išlaisvintos.

Juozas Rapšys leitenantas

Karo mokyklos II laida buvo viena didžiausių. Jaunieji leitenantai išsiskirstė po visas kariuomenės dalis, įnešdami daugiau lietuviškumo, patriotiškumo, energijos. Juk 1919 metais, dėl kadrujų stokos į Lietuvos kariuomenę buvo priimami ir svetimų kariuomenių karininkai. Ypač daug buvo priimta rusų carinės kariuomenės karininkų – imigrantų. Dėl tos priežasties kai kuriose kariuomenės dalyse karininkų tarpe vyravo ne lietuvių, bet rusų kalba.

Mes, jaunieji leitenantai, ir čia, lietuvinimo bare, turėjome atlikti tam tikrą pareigą ir mes ją atlikome. Gražiausią Tėvynės meilės pavyzdį parodė mūsų laidos leitenantas Antanas Matulaitis. 1920 m. jis buvo išrinktas į Steigiamąjį Seimą, bet lenkams užpuolus mūsų Tėvynę, jis atsisakė šiltos Steigiamojo Seimo nario vietos, išėjo į frontą ir čia, gindamas Tėvynę, paaukojo savo gyvybę.

Julija Žymantienė-Žemaitė
rašytoja

Čikagoje daug veikiama pagelbai Lietuvos, renkamos aukos, rengiami vakarai, koncertai, baliai. Visas pelnas skiriamas Lietuvos gelbėjimui. Draugijos, klubai, kuopos susirinkimuose iš savo išdų skiria kiek išgali aukų; išnešami protestai, rezoliucijos prieš lenkus grobikus. Žmonės iš paskutinios aukauja pagelbėjimui išvaryti lenkus iš Vilniaus. Visi pinigai eina per Misijos rankas. Vileišis turi tuoj siuntinėti, kam paskiria savas aukas. Aukaujama ginklams, kariuomenei, šauliams, Geležiniam Vilkui, partizanams, Raudonajam Kryžiui... Kaip kas išmano naudingiau, tokiam tikslui ir aukauja. Pamatysiu sugrižusi, ar tenai žmonės taip rūpinasi savo išsigelbėjimu nuo lenkų, ar darbuojasi, kaip čia?

Juozas Tumas-Vaižgantas
rašytojas

Į Telšius buvo atgabenta 150 belaisvių lenkų kareivių ir keliolika karininkų. Lietuva su tais mūsų Tėvynės puolėjais apsieidavo daug švelniau neg su savaisiais Tėvynės gynėjais. Karininkai gyveno ir vaikščiojo visai laisvi; kareivius tesekė koks vienas lietuvis kareivis. Būtų galėję visi išbėgioti, o jų tebuvo pabėgę du karininkai ir keliolika kareivių. Ir tuos surado apylinkės dvaruose priglaustus. Kur tau jie bėgs, kad niekur kitur nebūtų radę geriau kaip tariamoje žemaičių nelaisvėje.

Reikėjo matyti, kaip sujudo mūsų dvarininkai! Vežimų vežimais siuntė lenkams belaisviams duonos, mėsos, degtinės; ponios atiduodavo savo marškinius iš jų siūti vyrams skalbinius. Nieko čia lenkai belaisviai netrūko.

Jurgis Žilinskas
pulkininkas leitenantas, Karo ligoninės gydytojas

Gavau sanitarijos viršininko įsakymą tuojau, per dešimt minučių, susiruošti vykti drauge su generolu Žukausku ir pasirengti darbui. Nuvykus į divizijos štabą, paaiškėjo, kad turėjo vykti mūšiai. Nuvažiavome į Širvintas – arčiau fronto. Radau iš Vilniaus pasitraukusias dvi sesutes ir felčerį su perrišamąja medžiaga ir sanitariniu vežimėliu. Paprašiau jį pasilikti ir organizuoti perrišimo punktą, nes per toli sužeistuosius vežti į Ukmergę, nesuteikus pirmosios pagalbos. Ukmergėje buvo ligoninė, be to, ir gimnazijoje paruoštos patalpos sužeistiesiems guldyti. Ligoniai buvo maitinami menkai, bet į pagalbą atėjo Ukmergės moterų būrelis, kurio vadovė – mokytoja Baroniene. Jos uoliai padėjo virtuvėje gaminti valgius, sunėsdavo reikalingų produktų. Visiems sužeistiesiems, neišskiriant ir belaisvių lenkų, maisto porcijos buvo vienodos.

Vieną dieną į ligoninę atėjo penkios ponios ar panelės, lenkės dvarininkės. Vieną jų, Zarembaitę, pažinojau jau anksčiau. Jos manęs paprašė leidimo aplankyti ligonius belaisvius, išdalyti jiems maistą bei sužinoti jų sveikatos būklę. Neleidau, maistą paprašiau nunešti ponios Baronienei, nes jos maistą valgė ir lenkai. Nesutikau, kad belaisviai maitintųsi geriau nei mūsų kariai. Zarembaitė pagrasino pasiskųsianti štabui. Paprašęs skųstis kariuomenės vadui arba prezidentui ir savo buvusiam simpatijai, paprašiau tuojau išsinešdinti ir į ligoninę kojos daugiau nekelti.

Pranas Skvarnavičius*savanoris*

1920 m. buvau papuoles į lenkų nelaisvę. Tris dienas laikė nelaisvėje. Baisiai sumušė. Drabužius atėmė, o jų vietoj davė tik skarmalus. Man šiaip taip pavyko pro tvarto pamatus pasprukti, bet bėgant (ties Kalesninkais), Pašiškių kaime, lenkų partizanai mane sugavo, sumušė ir, nusivedę į mišką, norėjo sušaudyti. Aš paprašiau, kad jie man duotų popieriaus nors laišką į tėviškę parašyti. Jie pakėlė mane visą kruviną ir purviną. Dar paprašiau, kad duotų man bent šlaką vandens atsigerti. Į tai vienas jų atsakė: „Atsigerk savo kraujo“. Nežinia, kuo visa tai būtų baigęsi, gal ir būčiau netekęs savo gyvybės, jeigu ne laimingas atsitikimas, kuris mane išgelbėjo. Staiga, grįžtelėjęs, pamačiau jojantį pilietį. Kas jis buvo, aš nežinau, tik greitai surikau: „Žiūrėkit, lietuviai joja!“ Tuoju lenkų partizanai mane pametė ir nubėgo į krūmus. Aš tuo tarpu, nors ir labai nusilpęs, bet paskutines jėgas sukaukęs, atsistojau ir išėjau iš krūmų. Tuo būdu išlikau gyvas ir grįžau pas saviškius, kurie iš karto manęs, suvargusio ir sumušto, nepažino.

Jonas Žvinys*savanoris, 2-ojo DLK Algirdo pulko kareivis*

Paprašiau pulko vadą, kad išleistų aplankyti namų nors parai – juk netoli, vos 25 kilometrai. Leido. Su manimi jojo ir leitenantas Telksnys, jaunas, gražus vyras, baigęs karo mokyklos pirmą laidą. Mano žirgas bėras, o jo juodas kaip sabalas. Abu mes linksmi, tik man širdis smarkiai plaka: ką man pasakys tėvai, pamatę, kad esu karys, nutraukiau mokslą? O jie labai norėjo, kad mokyčiausi, svajojo išmokyti mane kunigu. Ir kuo arčiau, tuo širdis labiau plakė. Jojame man žinomais keliais. Štai Luokesos kaimas, štai Molėtukas, štai Kijėliai. Sutikau jau ir pažįstamų sveikinuos, tačiau neatsako, tik žiūri atsigręžę – gal nepažino. O štai jau ir mūsų kaimo laukai. Čia ganyta, arta, dirbta. Jau matau ir namus, jaudinuos. Leitenantas tai jaučia, šypsosi. Įjojom kieman, sustojom prie svirno. Nušokom. Pažadintas sulojo šuo. Pažino – ir gerinasi, ir prisibijo. Išėjęs pasitikti, brolis Petras pažino iš karto, sako: „Jonas!“ Priėmė arklius, pastatė kluone prie vežimo, padavė gero šieno. Įeinu pirkion. Ji moliu plūkta. Tėveliai namie. Pasakau; „Garbė Jėzui Kristui“. Visi sužiūra, o aš visas raudonas sveikinuos su tėvais, bučiuoju jiems rankas. Tėvas šypsosi, mama susigrūdina – nėra ką sakyti, jaunas kareiviukas, gerai apsirengęs ir apsiavęs, batai su pentiniais, milinė, diržas. Ir svečias – karininkas, vadinasi, draugas, ir jis jaunas, gražus. Pasisveikino su tėvais, su sesute, jau gražia panele, su broliais. Paprašyti nusivilkom. Prabilo tėvas:

- Sugrįžai, galgone*. Pranykai, ir jokių žinių, kur!
- Nebuvo kada, tėveli, o dabar aš pats atsiradau.
- Gaila, kad nutraukei mokslą. Baigei vos tris klases...

Įsikišo leitenantas:

- Išleisim mokyti. Mes jau tarėmės.

Suabejojo tėvas:

- Kažin? O gal kai atitarnaus? Būtume padėję toliau mokyti.

- Aš, tėveli, už tėvynę kariauti išėjau, daugelis mūsų išėjo. Laikiniai išėjo net ir klierikų, o paskui sugrįžę toliau mokysis.

Kol mes kalbėjomės, mama su sesute valgį gamino. Vakare pasveikinti atėjo dėdė, buvęs caro Rusijos kareivis, susirinko kaimynai, jaunimas, atsirado armonika, prasidėjo šokiai, žaidimai. Linksma buvo iki vėlyvos nakties. Mes, kariai, buvome dėmesio centre, o mano svečias žavėjosi kukliomis kaimo mergaitėmis.

* *nenaudėli*

Jonas Petruitis*majoras, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko vadas*

Kovoms pasibaigus, kaip paprastai po kiekvienų žymesnių kautynių, raštu raportavau divizijos štabui ir pateikiau kautynėse pasižymėjusių karių, kuriuos reiktų apdovanoti, sąrašus. Tokio sąrašo pats divizijos štabas iš manęs pareikalavo. Pristačiau ir gyvuosius, ir žuvusius. Divizijos štabas mano raportą sykiu su kitų pulkų raportais ir sąrašais pasiuntė į Generalinį štabą. Generaliniame štabe ant mano pasižymėjusių karių sąrašo buvo uždėta rezoliucija: „2 p. pulkas ir taip labai daug turi Vyčio kryžių.“ Todėl niekas nieko ir negavo. Aš pats nieko nebegalėjau gauti, nes jau prieš tai turėjau aukščiausio laipsnio apdovanojimus, bet man buvo labai skaudu, kad nė vienas mano karininkas nei kareivis negavo jokios padėkos už jų darbus.

Jonas Laurinaitis*majoras, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko vadas*

Jonas Maciulevičius, mūšiuose ties Giedraičiais, kaip sugebus karys, kada buvo išmušti iš rikiuotės 7-oje kuopoje visi karininkai ir puskarininkiai, paskirtas vadovauti kuopai, kuriai bevadovaudamas buvo sužeistas į ranką, bet pasiliko rikiuotėj ligi galo mūšių.

Juozas Keliuotis*Rokiškio gimnazijos moksleivis*

Mes, visi vyresniųjų klasių (V, IV ir III) mokiniai, savo gimnastikos mokytojo karininko kasdien buvome mokomi karinės mankštos ir karinio mokslo. Visi gavome sau per sunkius vokiškus ar rusiškus šautuvus ir uoliai buvome mokomi šaudyti. Net ir gimnastikos pamokų metu buvome vedami į karo pratimus. Ir štai vieną vakarą į Rokiškį atskriejo naujiena, kad lenkų kavalerijos dalinys prasiveržė pro frontą ir laisvai artėja prie Rokiškio, niekur nesutikdamas jokio pasipriešinimo. Karininkas mus pakvietė su šautuvais išvykti su jais kariauti. Ir mes naktį, visi vyresniųjų klasių moksleiviai, išvykome į karą. Tai nebuvo linksma. Mes buvome jauni ir visi norėjome gyventi, o kare kiekvienas galėjome žūti. Bet tėvynė buvo brangesnė nei mūsų gyvybė. Mes bevelijome geriau mirti, negu prarasti Tėvynės laisvę. Jau ties Kamajais, Salomis susidūrėme su tais prasiveržusiais lenkų raiteliais. Jie laisvai jodinėjo, žinodami, kad tame rajone nėra jokios lietuvių kariuomenės. Bet kai mes, visaip maskuodamiesi, iš pakelių ir krūmų pradėjome į juos šaudyti, jie baisiai išsigando, pamanę reguliarios kariuomenės užklupti, ir ėmė galvotrūkiškai bėgti Lenkijos linkui. Mes juos vijomės ligi pat fronto. Prie fronto susidūrėme su reguliaria lietuvių kariuomene, kuri mums patarė grįžti į namus mamų pieno gerti, ir mes triumfuodami grįžome. Bet vienas mūsų klasės kairiosios orientacijos moksleivis nebuvo išvykęs į karą. Mergaitės nutarė jam nebesišypsoti, su juo nebeflirtuoti ir net nebesi sveikinti. Po to jis labai nejaukiai jautėsi ir, rodos, greit pasišalino iš mūsų gimnazijos.

Lapkričio 25 d.

Lenkai apiplėšė Salako miestelį.

Jonas Petruitis*majoras, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko vado padėjėjas*

Giedraičių kautynėms pasibaigus, kai mjr. Laurinaitis grįžo iš lenkų nelaisvės, Generalinis štabas jam, išvargusiam, nedavė nė pailsėti, nes, esą „majoras Petruitis per daug savivaliauja

ir velniai žino, ką ten daro“. Apie tai man mjr. Laurinaitis, atvykęs į pulką, pats papasakojo. Aš mjr. Laurinaitį, kaip labai rimtą kautynių karininką, gerbiau ir gerbiau, todėl buvau labai patenkintas, kad jis grįžo ir perėmė iš manęs pulką, o mane paskyrė bataliono vadu, nes tada turėjau progos pasinaudoti atostogomis ir poilsiu, kurio labai jau buvau reikalingas.

To dar maža. Po visų kautynių gruodžio mėn. 23 d. pulkas pereina į Vyžuonų ir Utenos rajoną susitvarkyti ir pailsėti. Dabar grįžta į pulką ir majorai Voleišo, Butleris ir Zlotoravičius, kuriuos man buvo įsakyta rugsėjo mėn. pabaigoje, kada pulko likučiai stovėjo Krosnoje, išsiųsti į Vilnių, kaip ne lietuvišką ir mums nepalankų gaivalą. Kpt. Noreika, kuris jau buvo pasveikęs, turėjo 3-įjį batalioną perduoti vienam šitų majorų, o kpt. Kynas – kitam, o jie patys turėjo užimti kuopų vadų vietas, kiti gi kautynėse pasižymėję kuopų vadai turėjo užimti jaunesniųjų karininkų vietas. Tokiu būdu, vyrai, kurie daug dirbo ir daug padarė, liko pažeminti, o kurie nieko niekad nedirbo, bet dar stengėsi pakenkti, dabar turėjo progą ir naudojo ją mus pašiepti. Dabar jiems itin buvo malonu parodyti mums savo galią, kad atkeršytų už tai, jog mes jais pirma buvom nusikratę. Nė vienas iš jų nemo-kėjo lietuviškai, tarp savęs kalbėjosi lenkiškai, o su mumis tarnybos reikalais – rusiškai:

- Čto iz etogo, čto vy rabotali? My spokoino sebie požili v Vilnie i v Kovne, a teper my vami komandujem (Kas iš to, kad jūs dirbot? Mes ramiai sau pagyvenome Vilniuje ir Kaune, o dabar mes jums vadovaujame).

Tiek net įsidrąsino, kad atvirai sakėsi, kas jie esą, o mes jiems tiktai „chamai“. Tarp jų ir lietuvių karininkų jokio bendravimo nebebuvo. Jie tik buvo mūsų viršininkai ir mums įsakymus davinėjo, o patys lenkiškai kalbėdami tik preferansą lošė. Paskui atvyko karininkų iš nelaisvės ir visiškai naujų karininkų, kuriems tų ponų tonas labai imponavo, todėl jie turėjo savo šalininkų ir mes lietuviai turėjom visiškai nuošaliai laikytis. Mums nebereikėjo didesnės baismės; neseniai prieš lenkus kariavom, o dabar lenkai pasidarė mūsų viršininkai. Mjr. Laurinaitis į tokią nenormalią pulko padėtį jokio dėmesio nekreipė, jis tik drausmės reikalavo.

Kieno tai įtaka, kad nebūtų „ultra patriotiškų pulkų“, sunku pasakyti. Žinome tik, kad tai ėjo iš mūsų vadovybės viršūnių. Kažkam atrodė, kad busią negražu, jei „chamai“ „ponus“ nugalėtų, nes būtų panašu į bolševizmą. Skaudžiausia, kad taip darėsi ne vienam mūsų pulke, bet, kiek žinau, ir kituose pulkuose. Pvz., kad ir tam pačiam 7 pėstininkų pulke. Juk mjr. Andrius Kerbelis, kpt. Teodoras Balnas ir kiti, kurie nė kiek ne mažiau, o gal ir daugiau pasižymėjo, taip pat pateko į nemalonę, nors ir buvo tikrieji Širvintų didvyriai.

Dėlto vėliau karininkai ir suskilo į dvi grupes. Kilo daug nemalonumų. Prasidėjo kova prieš vadinamus „unijotus“. Kai kas dėl to ir nukentėjo.

Konstantinas Žukas

pulkininkas leitenantas, krašto apsaugos ministeris

Lenkai beveik niekur negalėjo atlaikyti mūsų puolimo. Jei būtume turėję bent vieną dar neišsekusią diviziją, būtume galėję vyti priešą ir net patį Vilnių atsiimti, bet tokios divizijos, deja, nebuvo. Ten veikusios dvi skystos divizijos buvo nukamuotos ir rimtesniems veiksmams mažai tinkamos, nors ir vadai, ir kareiviai buvo labai kovingi.

Lapkričio 19, 20 ir 21 d. mūsų šaliai sėkmingai vijo lenkus Vilniaus link, bet čia atsirado nelemtoji kontrolės komisija su prancūzų generolu Šardinji (Chardigny); ji sąjungininkų vardu pareikalavo sustabdyti kovas.

Neaišku, kodėl ta pati komisija nesirodė, kai Želigovskis puolė Vilnių, ar net tuomet, kai jis aiškiai veržėsi Lietuvos gilumon?

Jonas Petraitis*majoras, 2-ojo DLK Algirdo pėstininkų pulko vado padėjęjas*

Tik Giedraičių bei Širvintų paėmimas per brangiai mums atsiėjo. Ypač skaudu, kad mes turėjome sustoti pusiaukelėje į Vilnių, ir kaip tik tada, kai savo gausiai pralietu krauju buvome atsidarę sau laisvą kelią į mūsų sostinę, nes pagrindinės priešų jėgos buvo jau sulaužytos, priešas demoralizuotas ir pasirengęs be atodairos sprukti. Bereikėjo tik žygiuoti pirmyn ir be didelių, palyginti, aukų atsiimti Vilnių. Nemokėjome išnaudoti situacijos; gaila ir skaudu.

Silvestras Žukauskas*savanoris, generolas, Lietuvos kariuomenės vadas*

Petraitis tvirtina, kad po Giedraičių kautynių kelias buvo atidarytas į Vilnių. Vilnių tik reikėjo eiti ir užimti. Taip, į Vilnių mes būtume nuėję ir lenkai tikrų tikriausiai mus tyčia būtų įleidę. Bet Petraitis, matyt, nežino, kad Neris brastų neturi, o tiltas tinkamas buvo tik vienas. Lenkai kovas su bolševikais buvo baigę ir galėjo atsiųsti rezervų kiek jiems būtų reikėję. Jei mes būtume į Vilnių įėję ar mes būtume galėję iš jo išėiti? Ar aš turėjau pražudyti mūsų visą kariuomenę?

Kazys Škirpa*savanoris, kapitonas, Steigiamojo Seimo narys,
1-ojo pėstininkų savanorių pulko vadas*

Pagrindinė Vilniaus netekimo priežastis 1920 metais buvo Lietuvos politinės vadovybės bei krašto vyriausybės nesugebėjimas teisingai įvertinti kovos veiksmų atoslūgį, kuris buvo pasidaręs po 1919 metų kovų prieš rusus bolševikus ir bermontininkus. Nežiūrint to, kad dar ne visa Lietuvos teritorija buvo atvaduota ir kad karo veiksmai tarp lenkų ir sovietų tebesitęsė ir galėjo slėpti savyje netikėtumą ir Lietuvai, jos ginkluotosios jėgos ne tik nebuvo toliau stiprinamos, bet priešingai – žymi dalis kovose užsigrūdinusių vyrų buvo atleista iš kariuomenės, nors ir numatant papildyti pulkus naujokais. Rezultate, kada rusų-lenkų frontas 1920 m. pavasarį vėl priartėjo prie mūsų krašto, Lietuvos karo vadovybė faktinai pasijuto to strateginio pasikeitimo užklupta: likusi be iš anksto paruoštų pakankamai skaitlingų tokiame eventualumui jėgų. Jų nepriteklus tuojau pat katastrofiškai pasireiškė, tiek prisidengimui nuo žygiavimų pro Lietuvą skaitlingų rusų raudonosios armijos jėgų, tiek aktyviems veiksams prieš lenkus bei siekiant Suvalkijos išvadavimo, o vėliau ir paties Vilniaus apgynimui nuo lenkų karinių jėgų, prasiveržusių ta kryptimi pagal Pilsudskio įsakymą.

Kazys Ladyga*savanoris, pulkininkas leitenantas, IV pėstininkų diviziono vadas*

Jau lenkams užėmus Vilnių teko girdėti vaikiškos strategijos balsą, kad Vilnių reikėjo ginti nuo Gedimino kalno.

Mano nuomone, Lietuvos teritorijos ir Vilniaus klausimas priklausė nuo išnaudojimo situacijos prie Gardino ir Augustavo.

Įgyvendinti aną sprendimą tuomet ne taip būtų sunku buvę. Nuo Varšuvos atmesti bolševikai susilaikė gynimosi pozicijose linijoje Gardinas–Baltstogė ir ta pačia kryptimi toliau į pietus. Lenkai šia linija bolševikus puolė dviejų savaičių būvyje, bet nesėkmingai. Nuo nenusisėkusių puolimų lenkų kariuomenė buvo bepradedanti pakrikti (lenkai smarkūs būdavo užėję kur iš šono ar iš užpakalio, bet atvirose pozicijose – silpni).

Lenkų kariuomenės vadovybė, įvertindama savo padėtį, ieškojo kitokios išeities ir numatė sugrupuoti dalį savo kariuomenės Suvalkų rajone. Mes, patyrę lenkų užgaidas, turėjome tuojau užkirsti tą kelią (lenkų susirūpinimą rodė važinėjimas jų delegacijų pas mus derėtis). Kai buvo nuspręsta pastoti lenkams kelią į Suvalkų rajoną linija Gardinas–Lipskas–Augustavas, ten lenkų kariuomenės visai dar nebuvo, mūsų kariuomenės priešakinės dalys stovėjo už Gardino ir Augustavo apie Naujadvarį, Dambravą (lietuviškai tebekalbančiame kaime). Tik žymiai vėliau ėmė rodytis lenkų žvalgai, bet jie negalėjo sudaryti rimtų kliūčių.

Prie susidėjusios situacijos tik gal neįvertintų tinkamumo pozicijų linijos Gardinas–Lipskas–Augustavas.

Vyr. Kariuomenės Vadas nors ir sutiko su šiuo sprendimu, ir jis jau buvo pradėtas vykdyti, bet bevykdant prasidėjo delsimas, susilaikymas, kai kurie mūsų kariuomenės vienetai buvo pakeliui sulaikyti, kai kurie iš vietų nepajudinti ir t. t.

Stengiausi delsimo dvasią šalinti, išrodinėjau Vyr. Kariuomenės Vadui lenkų aspiracijas ir būtiną reikalą kariuomenę sugrupuoti aukščiau minėton linijon. Kai Vyr. Kariuomenės Vadas kalba su manim būdamas fronte, pritaria ir duoda atitinkamus įsakymus. Kai Vyr. Kar. Vadas nuvyksta į Vilnių – nusistatymas pasikeičia.

O reikia pasakyti, kad tuomet mūsų kariuomenė buvo laisva nuo kitų rūpesčių: sienos apsaugai su rusais galima buvo tenkinti minimumu kareivių kontrolei tvarkyti. Svarbiausias tada mūsų rūpestis buvo lenkai ir tik su jais reikėjo sienas sutvarkyti, ir čia mums svarbu buvo sutelkti visas savo jėgas.

Laikas bėgo. Mes nesusitvarkėme nei ofenzyvai, nei defenzyvai prieš lenkus.

Mūsų spauda įžanginiuose straipsniuose vieną dieną rašė, kad lenkai yra mūsų priešai, bet kitą dieną tie patys laikraščiai rašė, kad su lenkais nereikia kiršintis, lenkai yra mūsų broliai. Vyr. Kar. Vadas plk. Žukas ir p. Klimas, važinėdami po kariuomenės dalis, ramino karininkus, esą lenkai visam pasauliui paskelbė Lietuvos nepulsią. Žodžiu, viešpatavo visuomenėje blaškymasis, ir ta dvasia ne be pasekmių reiškesi ir kariuomenėje. Tuo tarpu sekant lenkų žygius, buvo matyti priešingų taikingumui reiškiniių.

Kariuomenėj ypatingai svarbu aiškus vienoks ar kitoks nusistatymas, nes jos veiksmuose turi pasireikšti viena valia, viena sistema, o kadangi tai negalima buvo pasiekti dėl minėtųjų priežasčių, tad tame svyravimų sukuryje toliau nebemačiau galimybės pasilikti prie vadovybės ir dar prieš lenkų žygį, rugsėjo 29 d. Vyr. Kar. Vadui pareiškiau griežtai savo norą pasitraukti iš vadovybės tarpo.

Apie visa tai daug galima būtų pasakyti, bet tuo tarpu pasitenkinsiu tik šiuo.

Įdomu būtų išgirsti iš to laiko taip aktingai veikiančiųjų jų sumetimus, į kuriuos jie palinko, t.y. politikų, kurie Vyr. Kar. Vadui kas valandą siūlė vienus griežtai kitiems priešingus karo planus; įžanginių straipsnių autorių, kodėl jie vieną dieną rašė, kad lenkai broliai, o kitą dieną – priešai, diplomatų, kurie kėlė pasitikėjimą lenkais, pagaliau buvusios tada vyriausybės, seimo, kurie paskyrė Vyriausiu Kariuomenės Vadu nepatyrusį žmogų, kovose nevadovavusį nė kuopai.

Kaltinamas Ladyga, o visi tuometiniai veikėjai savo tylėjimu tam pritaria. Aš juk griežtai ir aiškiai dar už 1,5 mėnesio prieš lenkų puolimą, rugsėjo mėn. 29 d., kalbėjau ir veikiau, kad reikia imtis visų žygių lenkams sulaikyti ir ofenzyvai ar defenzyvai kariuomenę sugrupuoti.

Mano balsas ne visų buvo išgirstas. Lyg tyčia, kai pasitraukiau iš vadovybės, lenkai puolė, mūsų kariuomenė niekur tinkamai nepastojė lenkų žygiui kelio pro Druskininkus (nes nebuvo tinkamo sugrupavimo).

Įvyko katastrofa. Lenkai paėmė Vilnių. Sakoma, aš kaltas. Tiesa, aš save kaltu laikau, kaip jau kartą minėjau, tik tiek, kad visu mėnesiu anksčiau prieš lenkų žygį, rugsėjo mėn. 29 d., su savo vyriausybe ir vadovybe nenutraukiau ryšio ir nepasielgiau visai savarankiškai kariuomenės veiksmuose prieš lenkus.

Iš plk. ltn. Konstantino Žuko laiško plk. ltn. Kaziui Ladygai

Dabar, pulkininke, gal Jūs atminsitė mūsų karo tarybą (jų buvo išviso 3 ar 4) iš 28 ar 29 rugpjūčio, kur Jūs išdėstėte savo planą užimti liniją Augustavas–Novy-Dvor–Gardinas. Ar užmiršote Jūs, kad toje taryboje [buvo] tik vienas žmogus, kuris su Jūsų planu nesutiko. Tai buvo plk. ltn. Žukas, kuris įsakė Jums tvirtintis Suvalkijoje ant Kerzono linijos ir pirmyn nė žingsnelio neiti. Po tam Jūs pastatėte kariuomenę į tokį padėjimą, kuomet mes volens-nolens turėjome su lenkais susidurti. To rezultatai žinomi: mes paskendome Augustavo miškuose ir kariuomenė, pačiam kritingame momente pamesta savo vado, gavo smūgį. Už tą Jūs nustojote ir paskutinio autorit[et]o kariuomenės akyse. Tą matant ir sužinojus, kad Jūs dėl vestuvių pametėte frontą ir paskui jau neturėjote laiko juo užsiimti, aš nutariau Tamstą nuo armijos vadovavimo prašalinti ir 1 spalį prašalinau.*

Aleksandras Šimkus

savanoris, 6-ojo Pilėnų kunigaikščio Margirio pėstininkų pulko leitenantas

Palyginkime jėgas. Lietuvių tauta mažutė, 2,5 milijono, vos tik besikuriantis, neapginkluota, ekonomiškai nualinta. Kaip politinis faktorius bemaž niekam nepageidaujama. Priešingai, tų pačių lenkų pastangomis apšaukiama bolševikų ir vokiečių įrankiu, agentais. Jos ginkluotoji jėga – 3 divizijos mažai ginkluotų ir apdriskusių savanorių, tik su neapdriskusia nauja idėja, pasiryžimu. Kaip valstybė juridiskai nepripažinta.

Lenkai – didelė, jau galinga valstybė, 30 milijonų tauta, santarvininkų ir ypač prancūzų remiama. Apginkluota ir kariškai vadovaujama, santarvininkams padedant. Sukurta kaip barjeras neleisti bolševizmui plėstis iš rytų į vakarus, padėti slopinti nugalėtuosius, sudaryti naują Europos žemėlapi. Vilniaus praradimo momentu bolševikus jau buvo nugalėjusi.

Tai prie tokių aplinkybių, tokios tarptautinės padėties ir su tokiu priešu mums teko kovoti. Rodos rimčiau pagalvojus, mūsų, kaip nepriklausomos valstybės, neturėjo ir būti. O visgi mes esame ir esame todėl, kad mes buvome! Gynėme savo teises, kovojome už tautos laisvę visi darniai, visi susiklausydami, be partijų, pažiūrų, be jokio skirtumo; buvome kantrūs, kieti, masiškai vieningi, atsparūs. Mūsų šūkis buvo: žūti arba gyventi – lietuvis už Lietuvą. Na, ir gyvename!

Juozas Tumas-Vaižgantas

rašytojas

Ei, visi virkšnos ir virpšos! Vilnių mums dviveidžiai lenkai atėmė. Tik ar įsigalėjo? Ir ar įsigalės, kad ir jį trejus metus, ne tris mėnesius, pavaldytų? „Ne tik patriotų, visų juristų ir teologų Vilnius mums skirtas, nes Vilnius – tai Lietuva, mes – tai lietuviai, – ir lenkai čia – pašaliniai, nors kažin kaip prancūzai jiems padėtų!“ – sakė mums vienas. Ir sakė pranašingai. Kieno teisė, to ir paskučiausias laimėjimas. Vilnius bus mūsų. Tai ne istorijos šauksmas, tai vyriškas dantų sukandimas. Mūsų tauta to užsimetė, ir ji gaus: ir Vilnių, ir Valstybę, ir nepriklausomybę.

Ei, Lietuvos piliečiai! Kas esi, vis tiek kaimynai tave pravardžiuoja kietasprandžiu už-

* nori-nenori

sispyrėliu. Tai ir būk pasiryžėlis. Brangus daiktas nepigus. Pirkis laisvę, nepriklausomybę metais ir visu savo širdies ir kišenės turtu! Gal bus dar sunkiau. Ir vis dėlto tai nereikš, jog nesulauksi palengvėjimo. Jei lauksi, sulauksi. Žinoma, ne sudėjęs rankas.

Taigi kovon už laisvą Lietuvos Respubliką, kas turtu, kas ginklu, kas dvasios gaivinimu, – mums šviesi ateitis, mes laimėsime, nes visi laimėja, kas stengiasi teisėtai. Teisė, tiesa ir teisybė viešpatauja, nors ją nuolat trukdo sauvalė, melas ir suktybės!

Literatūra

1. **Aleknavičius Bernardas**, Kai laisvės rytas aušo, Vilnius, 2002.
2. **Aničas Jonas**, Karininkas Antanas Juozapavičius, Vilnius, 2004.
3. **Aničas Jonas**, Pulkininkas Jurgis Bobelis, Vilnius, 2004.
4. **Anušauskas Arvydas**, Lietuvos slaptosios tarnybos (1918-1940), Vilnius, 1993.
5. **Audėnas Juozas**, Paskutinis posėdis, Niujorkas, 1966.
6. **Ališauskas Kazys**, Kovose dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918-1920, t. 1, Čikaga, 1972.
7. **Basanavičius Jonas**, Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija 1851-1922 m., Vilnius, 1997.
8. **Biržiška Mykolas**, Anuo metu, Kaunas, 1938.
9. **Biržiška Mykolas**, Dėl mūsų sostinės, Londonas, 1962.
10. **Biržiška Mykolas**, Vilniaus Golgota, Vilnius, 1992.
11. **Biržiška Viktoras**, Dėl mūsų sostinės (Neužgijusios žaizdos), Londonas, 1967.
12. **Brazaitis Juozas**, Raštai, t. 3, Čikaga, 1982.
13. **Brizgys Vincentas**, Gyvenimo keliai, Vilnius, 1993.
14. **Cicėnas Jeronimas**, Vilnius tarp audrų, Vilnius, 1993.
15. **Damereckis Jonas**, Savanorio ir kontržvalgybininko atsiminimai, Čikaga, 1976.
16. **Gaigalaitė Aldona**, Lietuva Paryžiuje 1919 metais, Kaunas, 1999.
17. **Gaigalaitė Aldona**, Žeimantienė Jūratė, Juozas Purickis-Vygandas, Vilnius, 2004.
18. **Gaučys Povilas**, Tarp dviejų pasaulių, Vilnius, 1992.
19. **Gen. Povilas Plechavičius**, Niujorkas, 1978.
20. **Grinius Kazys**, Atsiminimai ir mintys, Tiubingenas, 1947.
21. **Gudavičius Edvardas**, Lietuvos europėjimo keliais, Vilnius, 2002.
22. **Gudelis Petras**, Bolševikų valdžios atsiradimas Lietuvoje 1918-1919 metais, Londonas, 1972.
23. **Gudelis Petras**, Joniškėlio apskrities partizanų atsiminimai, Čikaga, 1983.
24. **Gustainis Valentinas**, Lenkai ir Lenkija, Kaunas, 1937.
25. **Gustainis Valentinas**, Nuo Griškabūdžio iki Paryžiaus, Kaunas, 1991.
26. **Ivanauskas Tadas**, Aš apsisprendžiau, Vilnius, 1994.
27. **Yčas Martynas**, Atsiminimai, Kaunas, 1935.
28. **Jankauskas Vidmantas**, Kario kelias, Vilnius, 2004.
29. **Jučas Mečislovas**, Lietuvos ir Lenkijos unija, Vilnius, 2000.
30. **Juodagalvis Jonas**, Švenčionių krašto savanoriai, Vilnius, 2005.
31. **Kairys Steponas**, Tau, Lietuva, Bostonas, 1964.
32. **Keliuotis Juozas**, Mano autobiografija, Vilnius, 2003.
33. **Klimas Petras**, Lietuva jos gyventojai ir sienos, Vilnius, 1917.
34. **Klimas Petras**, Dienoraštis 1915.XII.1-1919.I.19., Čikaga, 1988.
35. **Klimas Petras**, Iš mano atsiminimų, Vilnius, 1990.
36. **Končius Ignas**, Mano eitis kelias, Vilnius, 2001.
37. **Krėvė Vincas**, Bolševikų invazija ir liaudies vyriausybė, Vilnius, 1992.
38. **Krupavičius Mykolas**, Atsiminimai, Čikaga, 1972.
39. **Kuckailis Juozas**, Sentėvių dvasia liepsnoti, Vilnius, 2003.

40. **Kubilius Juozas**, Viltininko mintys, Kaunas, 1929.
41. **Kubilius Vytautas**, Dviese literatūros sūpuoklėse, Vilnius, 2003.
42. **Lazdynų Pelėda** [Pšibiliauskienė Sofija], Klaida, Kaunas, 1939.
43. **Lesčius Vytautas**, Lietuvos kariuomenė 1918-1920, Vilnius, 1998.
44. **Lesčius Vytautas**, Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918-1920, Vilnius, 2004.
45. **Liekis Algimantas**, Lietuvių karyba ir ginkluotė, Vilnius, 2002.
46. Lietuva Didžiajame kare. Surinko ir suredagavo Petras Ruseckas, Vilnius, 1939.
47. Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, Vilnius, 1991.
48. **Lingvevičius Leonas**, Sudiev, senove!, Vilnius, 2005.
49. **Maciūnas Vincas**, Rinktiniai raštai, Vilnius, 2003.
50. **Maksimaitienė-Girčytė Ona**, Atsiminimai, Vilnius, 1996.
51. **Mančinskas Česlovas**, Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918-1940 metais, Vilnius, 1996.
52. **Matulaitis Jurgis**, Užrašai, Vilnius, 1998.
53. **Meyszowicz Walerian**, Pašnekesiai apie laikus ir žmones, Vilnius, 2004.
54. **Merkelis Aleksandras**, Antanas Smetona, Niujorkas, 1964.
55. **Merkys Vytautas**, Motiejus Valančius, Vilnius, 1999.
56. **Mikėnas Jonas**, Gyvenimo skrydis, Kaunas, 1994.
57. **Mykolas Sleževičius**, Čikaga, 1954.
58. **Natkevičius Ladislovas**, Lietuvos kariuomenė, Niujorkas, 1919.
59. **Niesselis A.**, Vokiečių išsikraustymas iš Baltijos kraštų, Kaunas, 1938.
60. **Peseckas Leonardas**, Karo lakūno pasakojimai, Kaunas, 1992.
61. **Petkevičaitė-Bitė Gabrielė**, Karo meto dienoraštis, Vilnius, 1966.
62. **Petrauskas Rimvydas**, Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje-XV a., Vilnius, 2003.
63. **Petrutis Jonas**, Mūsų žygiai, t.1, Kaunas, 1937.
64. **Petrutis Jonas**, Mūsų žygiai, t.2, Kaunas, 1937.
65. **Petrutis Jonas**, Laisvę ginant, t.2, Stanfordas, 1953.
66. Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918-1928, Kaunas, 1930.
67. **Prapuolenis Kazimieras**, Lenkų apaštalai Lietuvoje, Kaunas, 1938.
68. **Putvinskis-Pūtvis Vladas**, Gyvenimas ir parinktieji raštai, Čikaga, 1973.
69. **Pyragius Jonas**, Kovosiu, kol gyvas, Kaunas, 1993.
70. **Rainys J.**[Papečkys Juozas], POW (Polska Organizacja Wojskowa) Lietuvoje, Kaunas, 1936.
71. **Rakutis Valdas**, LDK kariuomenė Ketverių metų seimo laikotarpiu (1788-1792), Vilnius, 2001.
72. **Rudzevičius Juozas**, Kai laisvė švito, Vilnius, 2000.
73. **Rukša Antanas**, Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės, t.2, Klivlendas, 1981.
74. **Rukša Antanas**, Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės, t. 3, Klivlendas, 1982.
75. Savanoris, Kaunas, 1929.
76. Savanoris visam gyvenimui. Generalinio štabo pulkininko Antano Šovos atsiminimai ir pamąstymai, Kaunas, 2004.
77. Savanorių žygiai, t.1, Vilnius, 1991.
78. Savanorių žygiai, t.2, Vilnius, 1991.
79. **Sidzikauskas Vaclovas**, Lietuvos diplomatijos paraštėje, Vilnius, 1994.
80. **Skipitis Rapolas**, Nepriklausomą Lietuvą statant, Čikaga, 1961.

81. **Skorupskis Vladas**, Drąsa laimėjimo pagrindas, Kaunas, 1936.
82. **Smetona Antanas**, Lietuvių santykiai su lenkais, Kaunas, 1931.
83. **Stakauskas Juozapas**, Naujieji nacionalizmai ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje, Vilnius, 2003.
84. **Statkus Vytenis**, Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918-1940 m., Čikaga, 1961.
85. **Stulginskis Aleksandras**, Atsiminimai, Čikaga, 1980.
86. **Švaištas Juozas** [Balčiūnas Juozas], Dangus debesyse, Londonas, 1967.
87. **Švoba Jonas**, Seiminė ir prezidentinė Lietuva, Vilnius, 1990.
88. **Tyla Antanas**, Lietuva prie Vasario 16-osios slenksčio, Vilnius, 2004.
89. **Vaižgantas** [Tumas Juozas], Raštai, t.10, Vilnius, 1998.
90. **Vaižgantas** [Tumas Juozas], Raštai, t.11, Vilnius, 1999.
91. **Valeika Matas**, Dvidešimt penkeri metai Vilniaus krašte, Vilnius, 1989.
92. **Variakojis Jonas**, 4-asis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas, Kaunas, 2002.
93. **Vidugiris Aloyzas**, Zietelos šnektos žodynas, Vilnius, 1998.
94. **Zaranka Bronius**, Mano atsiminimai iš Lietuvos karų, Kaunas, 1924.
95. **Žukas Konstantinas**, Žvilgsnis į praeitį, Vilnius, 1992.
96. **Žvinys Jonas**, Mano gyvenimo užrašai, Vilnius, 1993.

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO LIETUVOS KARO AKADEMIJA
KARO MOKSLŲ INSTITUTAS
KARO ISTORIJOS CENTRAS

ČIA MŪSŲ ŽEMĖ

Redagavo Jolanta Budreikienė
Maketavo Jolanta Girnytė
Viršelio dizainerė Loreta Keršytė

20010-10-12. Tiražas 150 egz. Užsakymas GL-106SS.
Išleido Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija,
Šilo g. 5A, LT-10322 Vilnius
Spausdino Krašto apsaugos ministerijos bendrųjų reikalų departamento
Informacinio aprūpinimo tarnybos Spaudinių skyrius,
Totorių g. 25/3, LT-01121 Vilnius

Atsargos kapitonas Vytautas Voveris (gim. 1951 m.),
karo žurnalistas, 1990-1994 m. tarnavo pasieniečiu.

Buvo pamainos, posto viršininku, greitojo reagavimo
būrio vadu Vilniaus rajone, vėliau dirbo Valstybės
sienos apsaugos tarnybos štabe atstovu spaudai,
„Krašto apsaugos“, „Savanorio“ redakcijose.

Nuo 2001 m. – „Savanorio“ laikraščio redaktorius.

2004 m. III „Lietuvių balso“ (JAV) istorinės prozos
konkurse už knygą „Čia mūsų žemė“ apdovanotas
trečiąja premija. 2006 m. išleido knygą „Trečioji
savanorių karta“ (antrasis leidimas 2007 m.),
2008 m. – „Pasienietis Gintaras Žagunis. Laisvės
gynėjo kelias“. Monografijos „Lietuvos valstybės sienos
apsaugos istorija“ (2010 m.) vienas iš autorių.